

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

HAVI FOLYÓIRAT

A NEMZETGAZDASÁG, PÉNZÜGY ÉS STATISTIKA

KÖRÉBŐL.

A

M. TUD. AKADEMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

HALÁSZ IMRE.

I. KÖTET. 1874. JULIUS — DECEMBER.

Handwritten signature or mark, possibly 'Hv'.

BUDAPEST,

KIADJA AZ ATHENAEUM IROD.- ÉS NYOMD.-RÉSZVÉNYTÁRSULAT.

1874.

Budapest, 1874. Nyomatott az A t h e n a e u m nyomdájában.

TARTALOM.

	Lapszám.
A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra, gr. L ó- nyay Menyhért-től	1
Olaszország szeszadó-politikája tekintettel a magyar szesz kivételre, Dr. Matlekovics Sándor-tól	19
A keleti vasuti csatlakozások nemzetgazdasági jelentősége, György Endré-től	31
Községi háztartás, Galgóczy Károly-tól	55, 121. 365
A vasuti válság, Piványi Ignác-tól	81, 161
Néhány adat Magyarország szőlőszeti statisztikájából, Keleti Károly-tól	102
A közmunkaügyek állami kezelése Franciaországban (írta Hie- ronymi Károly) ismerteti Censor	135
A bankjegyek kényszerforgalma nálunk és Franciaországban, Hegedüs Sándor-tól	196
Oroszország vasutai	209
Lombardstreet, a pénzpiacz leírása, (írta Bagehot)	212
Aphoristische Bemerkungen über das Eisenbahnwesen und Mitthei- lungen über die Eisenbahnen in London	223
— Pénzügyeink hanyatlásának okai, Halász Imré-től	241
Gyakorlati adatok a munkabér alakulásának kérdéséhez, György Endré-től	288
A pénzügyminiszter javaslata a közadók kezeléséről, Forray Arthur-tól	319
Az állam és mezőgazdaságunk, Máday Izidor-tól	350
— Az 1875-ki fedezet és a pénzügyi kibontakozás, Halász Imré-től	401
Olaszország kereskedelmi összeköttetése az osztrák-magyar monar- chiával, Dr. Matlekovics Sándor-tól	430
Oroszország ipara, Mudrony Somá-tól	444
Önálló vámterület és védvám (írta Szmrecsányi Arisztid)	465
Dr. Cohn, Az angol törvényhozás a vasutakról, ismerteti György Endre	473
Nemzetgazdasági törvényhozás	69, 146, 224, 377
Vegyes közlemények,	73, 151, 230, 388, 479

A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra.

GR. LÓNYAY MENYHÉRT-től.

»A nemzetgazdasági tudomány állítja fel az igazságokat, melyekhez kell, hogy a népek jóllétét előmozdító kormányzat alkalmazkodjék.«

A népek életében minden időszaknak van saját iránya.

Ilyen irány fejlesztésére, élénkítésére, előbbrevitelére sokat tehetnek egyes, előrelátó, vezérszerepre hivatott államférfiak; kiváló egyéniségek, kiknek szava a válságok közt döntő befolyást gyakorol, s egyszerűen indító erővel bír, s kiket a nemzet készséggel követ.

Azonban hibáznánk, ha azt hinnők, hogy a legkitünőbb egyéniségek is képesek önmagokból és saját erejükből teremteni új irányt, ha rá a tér előkészítve nem volt. Az élénkítő szikra hiában hull oda a hol nincs gyulékony anyag; alig fénylik egy perczig, s örökre elhamvadt. De ha évek hosszú során összehalmozódott a gyújtó anyag, ha a tarthatatlanná vált állapotok érzete, a vihart foganni s táplálni kész és képes, egy szikra elég, hogy mindent lángba borítson, eleméssze a mult alkotásait, s nemcsak az elégedetlenség érzetét okozó, káros és eltávolítandó anyagot, de gyakran még azt is, mit fenntartani, javítani, és átalakítva megőrizni üdvös lett volna.

Boldog a nép, mely nem a forradalmaktól várja erőszakos úton regenerációját, nem romok fölött kénytelen építeni, hanem még idejekorán békés munkásságban távolítja el az okokat, melyek állapotát kényelmetlenné tevék, még mielőtt tarthatatlanná vált volna; — bölcse előrelátással inaugurálja az új irányt, melyet következetes kitartással és kellő mérséklettel követvén, biztosítja a jövőt.

Hazánk közelmúltja sok tanulságot nyújthat e tekintetben nekünk. Századunk kezdetén már-már általánossá lett elmaradásunk érzete; kezdtek belátni a nemzet jobbjai, hogy ha tespedő állapotában marad a nemzet, fölötte a történet könnyen napirendre tér, mint minden nemzet fölött, mely magát elhagyja, életképességének jelét nem adja, s legfeljebb a szánakozás hangján emlékezik meg róla, mint olyanról, melynek századokon keresztül dicső múltja volt, s mely anynyi balszerencse és sorscsapások után önmagával meghasonolva, ősi intézményei szűk keretében élösködve, tengte át a századot, mely alatt más népek a civilisatio terén a legnagyobb előhaladást tették.

S mert a nemzet jobbjai élénken érezni kezdék, mily veszélyt rejte magában az akkori jelen: a nemzeti nyelv és irodalom iránti érdeklődést, az irodalom újjászületésének korszakát egy Besenyei, egy Kazinczy fellépése, a reform-törekvések, a hazafiúi érzet és tevékenység ébresztésének nagy és üdvös munkáját pedig gróf Széchenyié indította meg.

Ha Széchenyi csak egy félszázaddal előbb él, magyarérezelmű hazafias felszólalása legfeljebb egy genialis különz aberratiójának tekintetett volna.

A Széchenyi-korszak az ébredés, a nemes hazafias törekvések korszaka, melynek aspirációi azonban többnyire hajótörést szenvedtek az alkotmányos viszonyok akkori tehetetlen volta között.

Mivel az, mit ő mondott, mit tervezett és akart, a nemzet meggyőződése volt, s a nemzet ennek szerény mértékű létesítését is törvényhozási uton eszközölni képes nem vala, s a reform terén jó szándékot és nagy munkásságot tanúsított 1843/4-diki országgyűlés eredmény nélkül oszlott szét: föltámadt a nemzetben a létező állapotok elviselhetlenségének érzete, a kormány szervezet gyökeres megváltoztatásának kívánata. Ez irányt nem többé Széchenyi és hivei, nem is Kossuth, ki később a nemzet sorsát intézte, hanem a kezdetben doctrinairnak csufolt, s Eötvös vezetése alatt inkább tudósokból, mint mérész politikusokból álló néhány gondolkodó fő adta. A külesemények befolyása alatt, előbb, mint bárki álmodá, ez irány követelménye: a parlamentáris felelős kormányzati rendszer 1848-ban, minden következményeivel együtt, kellő előkészítés nélkül törvényerőre emelkedett.

A hatvanas évtized kezdetén a 18 évi megpróbáltatáson keresztül ment nemzet ismét válság küszöbén állott.

A megpróbáltatás évei, az alattok szerzett tapasztalások előkészíték a tért arra, hogy Deák Ferencz szava legyen döntő, a józan ha-

zafiság diadalmaskodjék a pártoskodás szellemén és a keserűség érzetén, s a századokon át tartott közjogi viszály a monarchia két fele közt alkotmányos alapokon megoldassék.

A nemzet ura lett saját sorsának, ennél fogva mindazt megtehetette volna, mi javára válik; szabadon, akadálytalanul rendezheté saját házát, megvetheté alapját jövőjének előrelátólag erejéhez képest s az adott viszonyok szerint pótolhatá mulasztásait, létrehozhatá a szükséges reformokat; önálló alkotmányos kormányzati nagy befolyása által biztosíthatja, megszilárdíthatja és terjesztheti vala nemzeti lételének alapföltételét; politikai nemzetiségének megszilárdítását.

Mi volt oka, hogy mindaz, mi lehetséges volt, nem történt meg, vagy legalább nem úgy, mint kellett volna? Minő viszonyok gyakoroltak arra nézve gátló befolyást, miben és kikben volt a hiba? Ezt vizsgálni, erről szólni nem lehet a jelen munka célja. Mindazt, mit eddig felhoztam, csak azért említém, mert jelezni akartam, hogy meggyőződéseim szerint ismét fordulat küszöbén állunk, talán egy egészségesebb irány kezdetén. Mindnyájan érezzük, hogy ennek immár sikeresnek kell lenni. Hogy az lehessen, nemcsak kívánatos, de elkerülhetlenül szükséges, hogy a kisszerű pártoskodás szüneteljen s a személyes hiúságok elnémuljanak; s kell hogy tisztában legyünk az iránt, minő eszközök által rendezhetjük biztos alapokon állami életünket, s végre kell hogy mindazt s időhaladék nélkül és következetesen keresztül is vigyük.

Hét évi tévedéseinknek és mulasztásainknak legfőbb kutforrása ott keresendő, hogy azok, kik hivatva voltak a haza sorsát, a kormányzat, a törvényhozás terén intézni, vagy a közvéleményt előkészíteni: nem fontolták meg minden egyes intézkedés következményeit, közelebb vagy távolabbi hatását, nem mérlegelték nemzetgazdasági következményeit; azok pedig, kik mindezt felfogni képesek voltak, az éles pártélet és fegyelme miatt jobb meggyőződésüknek érvényt szerezni nem tudtak, hanem mentek az áradattal, melynek ellentállani nem tudtak.

Most már sokan érzik, hogy rendezett államháztartás csak úgy biztosítható, ha reá térünk arra az utra, mely által a kiadások és bevételek közti súlyegyen állandóan helyreállítható, mi jelenben bizonyára nagy áldozatokba fog kerülni. Hogy azonban a jövőben mind a közön-

*) Minő utat tartok helyesnek, jeleztem az első költségvetés beterjesztésénél 1868. ápril 16-án, ugy a pénzügyminiszteri tárczátóli megváltás alkalmával 1870. május 16-án mondott beszédemben. Kivonatban foglaltatik: »Lónyay közügyeinkről« 11. és 25-ik lapokon.

ség nagyobb, mind a képviselői szűkebb körökben mind ezekről alaposabb gondolkodás s megfontoltabb érület terjedjen el, mindenek előtt szükséges a nemzetgazdasági ismeretek terjesztése. Nem kételkedem abban, hogy ha a nemzet törvényhozói és kormányfőrfiai azon nagy igazságok alapos ismeretével bírnak, melyeket a nemzetgazdaság tana felállított, melyek szerint minden létesítendő intézmény hatása előre megítélhető; az elmúlt hét év alatt sok másképp intéztetett volna; de a kibontakozás a mostani súlyos helyzetből is csak ez igazságok czél-szerű, viszonyainkhoz illő alkalmazása által lehetséges, s ezért fektek én oly nagy súlyt ez ismeretek terjesztésére.

I.

A magyar tudományos Akadémia is e meggyőződés által vezéreltetett, midőn legközelebb elhatározá a nemzetgazdaság terén nagyobb tevékenységet kifejteni, s e fontos tudománynak magyar nyelven is terjesztését egyik feladatává tette. Ezért változott által az előbb »Statistikai bizottság« nevezete alatt ismeretes bizottság »Nemzetgazdaságivá«.

Uj, s kettőztetett tevékenység nyílt tehát meg azok számára, kik, mint az Akadémia tagjai, hivatottak a bizottság működésében részt venni, ugy azok számára is, kik habár még nem tagjai az Akadémiának, de helybenhagyásával a nemzetgazdasági bizottságbani részvéltre fölkértek.

E bizottság első teendője volt ezt a havonkint megjelenő »Szemlét« megalapítani, hogy legyen organuma az általa képviselt tudománynak, melyben közöltessék a tudomány e szakában mutatkozó minden fontosabb mozzanat; ismertesse a magyar olvasó közönséggel e tudomány haladását, a fontos és nagy horderejű kérdéseket, melyekkel e téren a külföld tudományos férfiai foglalkoznak; hogy továbbá időről időre szabad eszmecsere fejlődhessék mindama nemzetgazdasági kérdések felett, melyek hazánkat leginkább érdeklik, s végre kivonatban és magyarázólag ismertesse a becses adatokat, melyeket az állam statisztikai hivatala kiad, vagy amelyek a kormány előterjesztéseiben foglaltatnak.

Tekintve a mérsékelt kiadási költségeket, melyekkel a bizottság rendelkezik, nagy és nehezen teljesíthető feladat. Fog-e a bizottság szélesebb terjedelmet adhatni a »Nemzetgazdasági Szemlének«, az nagy részben a részvéltől függ, melylyel a hazai olvasó-közönségnél találkozand.

Minthogy azonban most a haza legégetőbb kérdése: államháztartásunk rendezése, mely szorosan összefügg az egész kormányzati rendszer átalakításával, az adózási rendszer reformjával; s mert az állam pénzügyei is csak a nemzetgazdasági tudomány által helyeseknek tartott és az élet által is igazolt igazságok alkalmazása által és szerintök rendezendők és kezelendők: érdekében áll mindenkinek, ismerni és figyelemmel kísérni e tudomány tanait; mert hisz minden intézkedés előnyére válik, ha jó, s kárára, ha hibás. Az ország törvényhozásába befolylni, kormányzatában részt venni, a legnemesebb, de egyszersmind nagy felelősséggel járó hivatás, s arra, ki reá vállalkozik, azt az elengedhetlen kötelességet is hárítja, hogy alapos ismeretével bírjon ama tudománynak; haladását figyelemmel kísérje; világánál tekintse és mérlegelje a befolyásával s közreműködésével eldöntendő fontos kérdéseket, mely tudományról méltán el lehet mondani, hogy »kijeleli az elveket, melyeken kellene alapulni a népek kormányzatának».*)

Meg vagyok arról gőzözdve, hogy »a nemzetgazdasági tudomány által felállított elvek jelölik ki a jó kormányzat irányát, a nemzetgazdaság mutatja ki, mily elveken kell a nemzetek jobblétén munkálkodó kormányzatnak alapulnia«. Ez állítás igazságát a legközelebb mult történetéből nyomról-nyomra ki lehet mutatni, mert nagy volt a hatás, melyet a mai kor első államaiban gyakorolt; az e tudomány által felállított igazságok követése nagy átalakulásokat eszközölt, s az emberiség és a civilisatio közös érdekeinek előmozdítására nevezetes befolyással volt.

Igen érdekes tanulmányt lehetne e tételről írni; de az itt nem föladatom. Az, mit a tisztelt olvasó tölem veend, nem akar egyéb lenni, mint rövid jellemzése Smith Ádám munkájának: »A nemzetek gazdaságáról«, s e munka következményeinek.

Először írására vállalkoztam ugyan, melyben buzdítani kívántam a közönséget, a nemzetgazdasági tudomány tanulmányozására; de e czélt leginkább véltem elérhetni, ha ismertetem rövid vonalakban a könyvet, mely a népek életére oly nagy és üdvös hatást gyakorolt; s számítottam arra, hogy lesz talán ez első füzet olvasói közül egy vagy kettő, kiben az általam idézett tények olvasása fel fogja ébresztetni a vágyat, hogy e tudományt komoly tanulmányává tegye.

*) Henry Thomas Buckle. History of Civilisation in England. 1. kötet. 214. ap. »Establishing the principles on which government should be based.«

Nem ok nélkül használom a »komoly tanulmány« kifejezést, mert sokszor tapasztaltam, hogy bár számosak azok, kik ifju hévvel indulnak az annyira fontos nemzetgazdaságtan tanulmányozására : igen kevesen jutnak benne a feltett jó szándéknál sokkal messzebb.

Az első kezdet — mint minden tanulmánynál — a nemzetgazdasági tannál is nehéz. A kellő értelem megszerzéséhez szükséges, hogy úgy, mint a mathesisnél, egymásután minden tétel értelmét tudjuk, mielőtt biztosan tovább haladunk.

És mily nagy élvezetet nyújt a komoly tanulmány! Midőn egy egészen új láthatár nyílik előttünk; midőn megérteni, megmagyarázni vagyunk képesek a tényezőket, melyek a nemzetek gyarapodását vagy süllyedését okozzák, s többé nem tapogatódzunk a nemzetek életére legnagyobb befolyást gyakorló intézmények megítélésénél, hanem határozott véleményt, valódi meggyőződést képezhetünk magunknak minden concret eset felett.

• II.

Az előző szakasz végső állításainak bizonyítására — ily szűk keretben, a melyet az e füzetben megjelenhető czikk nyújt — legalkalmasabbnak látszik röviden vázolni a hatást, melyet a népek életére tett távolabb következményeiben a nevezetes munka, melyet ezelőtt egy századdal a skót tudós Smith Ádám írt, s melyben a nemzetek gazdagságának természetét és okait vizsgálja.

Gyakran csekélynek látszó körülmények vittek nagy eredményekre, oly eredményekre, melyek az emberiség műveltségének fejlődésére később nagy befolyással voltak, nem ritkán új üdvös irányt teremtettek.

Ez mutatkozott majdnem minden nagyobb találmánynál, mutatkozott a nemzetgazdaságtan megállapításánál is.

1763-ban egy angol nagyuri család ifju örököse, a Buccleugh herceg számára kerestek tudós és megbízható utazó-társat. A választás egy nagyhirű glasgowi tanárra: Smith Adámra esett, ki már akkor 50 éves volt (1723-ban született). Bölcsészeti előadásairól és munkáiról volt nevezetes, s több figyelmet ébresztő munkát írt is: a többek közt nevezetessé lett munkája: »A z e r k ö l c s i é r z é s e k r ől«. — Smith, az ifju herczeggel beutazta a Continenszt; Párisban és Genfben több ideig tartózkodott; ez ut által szélesbedett láthatára, figyelemmel kezdé kísérni az okokat, melyek a nemzetek jóllétét előmozdítani képesek; 1765-ben ismét visszatért Párisba, s ott az akkori tudo-

mányos világ főbb embereivel d'Alemberttel, Helvetiussal Marmontellel s különösen Quesnayvel és Turgottal a két rokonérzésű tudóssal ismerkedett meg; utjából visszatérve, megvált a tanári foglalkozástól s csöndes munkásságban élén, írta meg és adta ki 1776-ban a nemzetek gazdaságáról szóló nagyhorderejű munkáját.

Ha a Buccleughi herczeg nem utazik, ha a választás nem Smith-re esik, valószínű, hogy élte fogytaig megtartja tanári székét és ír egy-két — bölcsészeti irányu — jeles munkát, de más térre aligha viszi lángelméje vizsgálódásait. Quesnay volt akkor, midőn Smith Párisban tartózkodott, a Physiocraták iskolájának feje, ki »*Ta bleaux économiques*« czimű munkája által tette volt magát nevezetessé, mely munka még most is a legbecsesebb nemzetgazdasági munkák közé tartozik, noha abban az alaptévedésben szenved, hogy a földet és jövedelmét a népek gazdagságának kizárólagos kutforrásául tekintti: ennél fogva a föld jövedelmére kívánta fektetni a közterhek súlyát, minden más néposztály munkáját meddőnek mondván. Valószínű, hogy Quesnayvel és társaival gyakori érintkezések alkalmával támadt Smith-ben az eszme, magát a nemzetgazdasági tudomány tanulmányozására szánni, a létező iskolai hiányokat kiigazítani s megírni a valóban korszakot alkotó munkát, melyről mondja Buckle a »*History of Civilisation in England*« kitűnő munka írója: hogy »ez az egy skót ember egy művének kiadása által az emberiség boldogságára többet tett, mint mennyit eszközöltek egyesített törekvései mindazon államférfiaknak és törvényhozóknak, kikről a történet hiteles jelentést tesz.« És ezt méltán mondhatja Smith-ről, mert a nemzetek gazdagságáról írt munkából meríték az irányt mindazon kitűnő államférfiak és törvényhozók, kik a jelen korban a nemzetek jobblétét előmozdíták; sőt a nemzetgazdasági tudomány is az általa vetett alapokon fejlődött tovább; mert az, mit ez a mű magában foglal, felöleli mindazt, mi e téren a tudomány keretébe tartozik, s majd minden tételében elvitázhatlan igazságokat tartalmaz, noha vannak egyes részei, melyek magyarázatot, sőt helyreigazítást kívántak. Helyesen mondja róla Buchanan, Smith egyik legkitűnőbb commentatora: »egy tudományban sem létezik oly munka,— bármily lángelme által legyen is írva melynek lapjain a tudomány által elérhető látkört egészen felkarolja és az emberi ész által elérhető véghatárt egyszerre elérje a szerző, s melynek minden tanai sérthetetlenek legyenek.«

S elmondhatjuk, hogy a tudományok fejlődésének történetében kiváló volt az eset, midőn egy író, egyetlen munkájával szaktudomá-

nyát ingatlan alapokra helyezte s világosságot árasztott oda, hol előbb homály és kétely uralkodott.

De hát oly nagy és rendkívüli érdem-e — mondhatná valaki — kifejteni az elveket, melyek a nemzetek gazdagságát előmozdítják? Kell-e erre oly nagy súlyt helyezni? Legyen szabad erre egy ismeretes, sokat emlegetett mondatot idéznem, mert vannak mondatok, melyeket nem lehet eléggé ismételni, kivált melyekről oly sokszor megfedkezni hajlandók vagyunk. Gróf Széchenyi mondá: »Tegyük anyagilag virágzóvá azaz gazdaggá a nemzetet s akkor szabad lesz!«

Ez igazságot a történet hányszor igazolta! Egy anyagilag gyarapodó gazdag nemzet, ha nem bir is alkotmányos szabadsággal, előbb-utóbb megszerzi s aztán megtartja, míg egy elszegényedett, hanyatlásnak indult nemzet, ha birt is szabadsággal, előbb-utóbb elveszté és függésbe jött, mert a rendet, melyet az elszegényedett és így megelégedetlen nép fenntartani nem képes, bár ki állítsa vissza, s ezáltal megadja a gyarapodhatás egyik első föltételét,— azt könnyen urául fogadja a nép.

Reánk nézve, kik a legközelebbi években nem voltunk képesek azt az utat követni, mely a nemzeteket gyarapodásra viszi, kétszeresen fontos, hogy emlékezzünk a »N e m z e t e k g a z d a g s á g á r ó l« irt munka hatásáról.

Az e munkában letett eszméknek hatása nem jött egyszerre; idő kellett hozzá, míg mutatkozott s e tekintetben osztozott minden más, nagy igazságok és találmányok sorsában, melyek hivatva voltak az emberiségre nagy befolyást gyakorolni. A kereszténység magasztos tanai is hosszú évek alatt törtek utat magoknak, míg elterjedtek; a nyomtatás feltalálása után hány évtizednek kellett lefolyni, míg terjedni kezdett, s végre a műveltség terjesztésének legnagyobb, leghatalmasabb előmozdítója és biztosítója lett. De a hozzánk közelebb eső korban is hány évnek kellett lefolyni, míg a jelenkor egyik legnagyobb találmánya: a gőzerő alkalmazása általánossá kezdett lenni, s azon találmány hatása felismertetett, mely az emberek anyagi erejét és termelési képességét megszázzszorozta.

E találmány nagy horderejét, kezdetben csak a feltaláló gyanítá, mutatja ezt Watt-nak a gőzerő feltalálójának mondása, melyet III. György angol királynak adott válaszul. A király t. i. midőn kíváncsian kérdezé Wattól: mivel foglalkozik, ezt a jellemző választ nyere: »Felség! kedves dolgot készítek a királyoknak, mert én azon munkálok, a mi hatalmat ád»*)

*) G. Puynode Études sur les économistes.

De századunkban is hány évnek kellett elmulnia az első gőzerejű vasut felállításától, míg felismertették annak a termelésre, iparra, kereskedelemre, sőt a hadviselésre, így az emberiség és művelődés minden legfontosabb érdekeire is nagyszerű hatása.

Nem csuda tehát, hogy bár egyes tudósok, mint p. o. Hume — kinek Smith-hez intézett érdekes levele fennmaradt — belátták Smith műve fontosságát, s a közönség is a munka megjelenését nagy érdekeléssel fogadta, mindamellett a közéletben, még Angliában is hatása csak több év múltán mutatkozott, míg — úgy, mint minden nagy eszme vagy találmány — utat tört magának a nemzetek gyakorlati életében, ellenállhatatlanul győzedelmeskedvén az előítéleteken, az ellőtte álló akadályokon; évről-évre mindig előre hatolván és soha nem hátrálván.

Kezdetben csak a szabad Anglia tulajdona maradt, ott volt kedvezőleg előkészítve a tér, s csak a jelen század elején hatott át a continensre.

Ez igazságok lépcsőzetes terjedéséről érdekes az, mit a munka megjelenése után 20 évvel 1797-ben mondott Pulteney,*) ki az angol parlament egyik kitünő tagja volt, midőn egy pénzügyi beszédében a többiek közt jóslólag így szólott, hivatkozván Smith-re; »Dr. Smith tekintélye, melyről helyesen jegyeztetett meg, hogy meghódítja elveinek a jelen nemzedéket s kormányozni fogja a jövőt«

Lássuk immár a »nemzetek gazdagságáról írt munkája minő hatással volt a nemzetek életére.

III.

Azok, kik századokon át intézték a nemzetek sorsát, kik a hatalmat kezelték, a külpolitikát igazgatták, a mercantil nevezet alatt ismeretes rendszer szerint azt a tant vallották, hogy a nemzetek gazdagságát képezi a birtokukban levő arany és ezüst mennyisége. Hogy a nemes érczek mennyiségét hazájukban növeljék, az eszközök minden nemét alkalmazták: innen támadtak a nemes érczek kivitele iránti szoros tilalmak, a vámtilalmak, a szélsőségig vitt elzárkózás minden külföldi készítmény iránt, mi által népek és népek közt szoros korlátok vonattak. A fejedelmek, a hatalom kezelői oly balhitben éltek, min ha az által növelnék saját népeik anyagi erejét, ha a szomszéd népek közti forgalmat akadályozzák; a szomszéd-népeket tehát elvonván azoktól az érczpénzt, elszegényíteni, saját népük gazdagodásának te-

*) H. J. Buckle History of Civilisation. 1. köt. 215. l.

kinték. Az e korban folytatott háborúk okai, a békekötések követelményei gyakran a mercantil-rendszer fogalmaiból származtak.

A másik áltan volt, s ennek uralma tartott a continensen még e század első felében is, hogy minden vagyonnak kutforrása a föld s csak az ad valódi jövedelmet. Ez alapelve volt az ugynevezett physiocrata rendszernek, melynél fogva a földre nehezedett a közterhek egész súlya.

Hiába mutatá Spanyolország példája; — mely a XVI-dik században aranyban és ezüstben gazdag coloniáiból meríté folyton e kincseket — hogy a nagymennyiségű érczek bizonyos osztályok és az udvar fényét emelni, bizonyos gazdagsági külszint kölcsönözni képesek ugyan, de a mellett egy nagy, vitéz nemzet a vakbuzgóság és obsolutizmus nyomása alatt, — mely kiüzte népessége legmunkaképesebb részét — évtizedről-évtizedre süllyed jóllétben, veszít erőben, hanyatlik tekintélyben.

Hogy Európa leggazdagabb rónái Magyarországbán, Oroszország déli részei s a Duna mente műveletlen hevertek s hatalmat gazdagságot nem nyújtottak uralkodóiknak, — ellenben a természettől kevésbé megáldott sziget-ország: Anglia s a még kedvezőtlenebb viszonyok közé helyezett Holland, mely területét a tengertől s nagy folyamaitól munkával foglalta el, arany és ezüst bányákkal s gazdag termőerejű földdel nem bír — ezen időszakban kezdtek emelkedni.

Smith Adámé az érdem, hogy határozottan, tényekre támaszkodva kimondá és bizonyítá: hogy »minden nemzet évenkénti munkája azon első alap, mely az évenkénti fogyasztás számára szolgáltatja mind a tárgyakat, melyek az élet szükségére és kényelmeire szolgálnak, és eme tárgyak mindig vagy e munka egyenes termelvényei, vagy más nemzetek áruai, melyek e termelvényekkel vásároltattak.«

Ezen alapigazság által meg volt ingatva a mercantil- és physiocrata-rendszer, erejét veszítette minden ezzel ellentétes rendszabály. E szerint nem az arany és ezüst képezi a nemzetek gazdagságát. Nagy és fontos szerepe marad ugyan a nemes érczeknek, mint oly árunak, mely mindenekfelett van hivatva az értékek mérőjéül szolgálni, az áruk forgalmát közvetíteni, szabályozni, és élénkíteni,*) de nem ennek mennyisége határozza meg a gazdagság fokát.

*) Smith Á. midőn az arany- és ezüstről szól, kissé tovább megy, mint mit a tudomány mostani elvei megengednek. Ki annyi igazságot fedezett fel, mint ő, annak érdemét korántsem csökkenti, ha ezen tételnél kelletnél tovább ment. Ő az érczpénzt a forgalom nagy kerekének nevezi, a kereskedés nagy eszközének, hasonlóknak tekinti az ipar többi eszközeihez, s ámbár, mint tovább mondja, »ré-

A nemzetgazdasági tudomány ezen alapigazságának elismerése és elfogadása megváltoztatta, még pedig szabad irányban, a törvényhozásnak és kormánynak, a munka irányában szokásos intézkedéseit, mert felemelte a munkát, a szabad, értelmesen vezetett következetes munkát a nemzetek gazdagsága főtényezőjévé. Kitünő államférfiak törekvése lett a munkát szabaddá tenni s a monopoliumok és czéhrendszer nyüge alól ki menteni, a nemzet munkásságát fokozni, az értelmes munkának a szükséges eszközöket megadni. Tehát ez elv hatása alatt egyenként hulltak le a hűbéri rendszer bilincsei, a középkori czéh-rendszer kiváltságai; a kereskedési kiváltságokkal bíró társulatok monopoliumai. Másrészt folyton fejlődtek a hitelintézmények, melyek a létező tőkéket egyesítve és hasznosítva nyújták a nemzeti ipar és kereskedelem élénkítésére; az erő-műtan nagy találmányai sokszorozták a munka eredményét. A tőkéletesített közlekedési eszközök elterjedése, az iparos növelés s különösen az ismeretek azon nemeinek általánosság-tétele, melyek a munka eredményeit fokozni képesek, a jelen század alatt oly magasra emelték a munka hatalmát, s ezáltal az előrehaladott nemzetek gazdagságát, hogy arról az egy század előtt megjelent »a nemzetek gazdagságáról« szóló munka írójának képzelete alig lehetett.

Most már ki kételkednék abban, hogy a nép érdekét szíven viselő kormánynak s törvényhozásnak feladata: a munka szabad fejlődésének akadályait elhárítani; de ez előtt száz évvel merész ujtásnak látszott, midőn Smith munkájában a mély meggyőződés hangján mondá: »A legszentebb és legsérthetlenebb minden tulajdonok között mindenki saját munkája, minthogy ez eredeti kutforrása minden más tulajdonnak. A szegény öröksége: karjainak ereje és ügyessége; megakadályozása annak, hogy ez erőt és ügyességet alkalmazzon mindenki úgy, mint magára nézve legczélszerűbbnek véli, mindaddig, míg azáltal másnak nem árt: az ennek az eredeti tulajdonnak sérelme s kiáltó bitorlás lenne a jogos szabadság ellen a munkásra épen úgy, mint a munka-adóra nézve, ha az egyik korlátoztatik abban, hogy munkául végezze azt, mit czélszerűnek vél, a másik pedig, hogy munkára alkal-

szét, nevezetes részét képezi a nemzeti tőkének, épen nem növeli a nemzet jövedelmeit.« Ezen utóbbi megjegyzés tévedésen alapszik, mert az érczépénz, azaz a forgó-tőke, — álljon az aranyból, ezüstből vagy az érték más képviselőiből, — ha forgalomba jó, tétlen nem hever, hanem egyik leghatalmasabb élénkítője lesz a forgalomnak és épen úgy hoz jövedelmet, mint bármely más tőke-érték. (G. du Puyode.)

mazhassa azt, ki neki tetszik. A ki munkást foglalkoztat, annak meg lehet bízni értelmiségében, mert meg fogja tudni ítélni, ki érdemli meg az alkalmazást, mivel saját érdeke forog kérdésben. Az a gondoskodás, melyet a törvényhozás szeret gyakorolni a végből, hogy képtelen személyek ne alkalmaztassanak, épen oly esztelen mint erőszakos.«

Tehát a munkát emelé fel a nemzetek gazdaságának főtényezőjeül, s ezáltal a munkátlanságot kárhoztatá abban a korban, midőn, mint Smith mondja : »a semmittevés minden kívánatok közt a legbecsesebbnek tartatott,« holott ő a társadalmi viszonyok azon állapotát ohajtáná elérni, hol a munkanélküli ember oly nevetségesnek tűnnék fel, mint a milyennek látszik egy polgári öltözetű egyén a harcztéren vagy egy kaszárnnyában a katonák között.*)

Győzelmesen küzdött meg Smith a physiokratákkal s tévtanukkal, midőn kimutatta, hogy nemcsak a földművelés terén kifejtett munka növeli a nemzetek gazdagságát, hanem az a munka is, mely a kézműnél, gyáripárnál és a kereskedésnél van alkalmazva, mely a nyers terményeket feldolgozza és forgalomba hozza. Csak az értelmi munka hatalmáról felejtkezett meg Smith, mely habár közvetlen nem foglalkozik is a termeléssel, s bár eredménye nem mérlegelhető súly vagy terjedelem szerint, mégis a nemzetek gazdagságának egyik főtényezője, mert az anyagi munka is csak akkor hozhat elő nagy eredményeket, ha értelmi erő vezeti, s az e téren gyűjtött kincsek és kifejtett tevékenység a népeknek nemcsak szellemi, de anyagi életében is fontos tényező. Lehet-e hasznosabb, a nemzetek jobblétére hatalmasabb s maradandóbb befolyást gyakorló munka, mint az, melyet Watt a gőzgép, Arkwright a fonógép, Faquard a szövőgép, de hogy többet ne említsek, Smith Adám maga a nemzetek gazdagságáról irt művének előállítására fordított, vagy más nemben az az értelmi munka, melyet nagy államférfiak egész nemzetek szellemi és anyagi erejének előmozdítására, a rend és szabadság biztosítására, szóval : az előhaladás fokozására fordítottak.

Smith munkájának a többek közt még egy más, nagy horderejű következménye is volt. Helyes érvekkel támadta meg a tilalmi- s védvám-rendszert, a szabadkereskedési rendszer tanait hirdetve, és alapítá azon iskolát, melynek tanait utánna annyi tudományos férfi hirdeti, s a melyek érvényesítésére oly kitűnő államférfiak törekedtek. Reá

*) Smith munkája : I. rész, IX. szakasz.

nézve nem lehet nagyobb dicsőség, mint hogy halála után a nagy angol nemzet büszkeségei, legnagyobb államférfiai létesíteni törekedtek a népek anyagi jobblétér az általa felállított tanokat : Pitt, Huskisson, Peel Robert, Russel Lord, Gladstone, kikhez csatlakoznak a continens mindazon nagynevű államférfiai, kik nemzetök jobblétére nevezetes eredményeket eszközöltek.

A szabad kereskedés tana, melyet Smith hirdetett, csak lassan vivhatta ki magának a győzelmet; hetven év kellett hozzá, míg Angliában is minden következményeivel együtt elfogadtatott. Munkája megjelent 1776-ban, Angliában győzedelmeskedett 1846-ban. Hatvankét év mult el addig, míg Cobden és Bright megalakíták a híres manchesteri ligát s ez által kivívták azon elvek győzelmét. Negyvennégy év kellett még ahhoz is, hogy 1820-ban a londoni city legbefolyásosabb emberei aláírták a Tooke Tamás által szerkesztett petitiót, melyben a kereskedelmi szabadságot követelték.*)

Mily nagyra becsülték már a mult század végével Smith tanait Angliában, s mily nagy befolyással volt munkája, mutatja az imént említett nagy államférfiúnak az angol parlament előtt 1793-ban tett nyilatkozata, ki pénzügyi előterjesztése alkalmával mondá a nemzetek gazdagságáról szóló munka szerzőjéről: »Sajnos, hogy nincs többé az élők közt, kinek a részletekig alapos ismeretei s mély bölcsészeti vizsgálatai a legjobb megoldást adják mindazon kérdéseknél, melyek a kereskedés történetével vagy a nemzetgazdasági rendszerrel vannak kapcsolatban.«**)

Smith nagy munkája folyamában mindig nyugodt, tiszta és világos kifejezésekkel él, ritkán használ lelkesítő szavakat, az igazság egyszerű hatalmával győz meg, csak is ritkán jön ki e modorból, midőn t. i. valamely rendszabály igazságtalan voltát jellemzi. Az azon időben létezett vámrendszerről szólva azonban elhagyta egykedvűsége, midőn a következőket mondá : »Igy történt, hogy néhány másodrendű üzérnek alattomos mesterkedései egy nagy birodalom politikai maximumként állítottak fel. E maximák szerint tanítják a nemzeteket arra, hogy az ő érdekek kívánja a szomszéd népeknek koldusbotra való kárhoztatását. Megtanítják arra, hogy irigy szemmel tekintsék gyarapodását azon népeknek, melyekkel kereskednek, s hogy minden nyereséget, melyre azok szert tesznek, olybá nézzék, mint saját vesztességö-

*) Chevalier Michel. Journal des Économistes. 1874. Január.

**) G. du Puynode Études sur les principaux économistes.

ket.« A kereskedés, melynek a népek és az egyesek közt az egyetértés és barátság kötelékét kellene képeznie, kutforrása lett az egyenetlenségnek és gyűlölködéseknek. A királyok és minisztereik szeszélyes nagyravágyása ebben s a megelőző századokban épen oly káros volt Európa békéjére, mint a kereskedők és gyárosok irigykedése. Hatalmaskodása és igazságtalansága azoknak, kik a világot kormányozzák, oly baj, mely már igen régi s mely ellen az emberi ügyek természete biztos óvszert alig enged remélleni. De az nem engedhető meg, hogy a kereskedők és gyárosok aljas nyerészkedési vágya és monopolisáló törekvése a világon uralkodjék; meglehet, hogy ezek talán kiolthatlan bajok, de könnyű lenne megakadályozni azt, hogy ne háborgassák többé senki nyugalmit s legfeljebb az ő nyugalma legyen megháborítva.«*)

A sors különös intézésének kell tekinteni, hogy ez a férfiú, ki az akkor, t. i. munkája írásakor Angliában létezett vám- és kereskedelmi rendszer ellen oly hatalmas érvekkel kelt ki, s a kinek eszméi a vám- és kereskedelmi rendszer iránt a jelen században győzedelmeskedtek,— nagy munkájának megírása után két évvel, a Buccleugh herczeg ajánlatára és pártfogására — kivel a continensen utazott — a skótszági vámok felügyelőjévé neveztetett s ezen állomás jövedelmeiből élt.

Hosszú lenne a jelen tanulmány, ha csak főbb vonásokban is érinteném a nagy munkában foglalt igazságokat, azon mély, világos és szellemes vizsgálatokat, melyeket egymásután az erős meggyőződés nyugalmaival és hatalmával teljesít, midőn a munkafelosztásról, az áruk áráról, a takarékoság hatalmáról, a tőkék befolyásáról, a hitelről és hitelintézetekről, az adókról értekeznek. Ezek közül csak is két tárgyat kívánok röviden megemlíteni, a mennyiben mindkettő, adott viszonyaink közt reánk igen tanuságos.

A nemzetek gazdagságának alapja a munka; gazdag azon nemzet, mely a munka hasznos eredményeit összehalmozva birja, azaz, mely évről-évre munkája eredményének bizonyos részét tőke vagy más érték képzésére fordítani képes. Különösen érdeklődök bir eunélfogva az, mit a tőkék képződéséről, egyesítéséről s hatásáról mond, többek közt mindjárt a bevezetésnél: »a hasznos és productiv munkások száma mindenütt arányban áll a tőkeértékkel, mely a munka alkalmazására fordítatik, és függ a módtól, melylyel ez történik.«

A legerősebb munkás két karja alig fog nagy eredményt előállíthatni, bármily nagy ügyességet sajátított is el, ha a tőke segélye-

*) A. Smith munkája. II. kötet.

vel nem épült gyár, vagy nem szereltetett fel gazdaság, nem készült gép vagy csak egyszerű eszköz, mely a munka eredményét fokozza s általában számára tért nyitni képes.

Ha mi birunk is gazdag és széles terjedelmű termőfölddel, mennyi beruházás kívántatik ahhoz, hogy a termelést folytathassuk, a munkának hasznos tért nyithassunk. Mindehhez tőke kell. Panaszkodunk s nem alap nélkül, hogy nemzeti termelésünk félszeg, mert a földmivelés mellett nincs kellőkép kifejlett gyár és műiparunk minden gazdagságunk a föld terményeiből áll; pár rossz termés tönkre teszi vagyoni állapotunkat s megrontja államlháztartásunkat. De vajjon lesz-e valaha virágzó iparunk s általában leszünk-e valaha gazdagok, ha tőkék nem képződnek, s a jelen nem takarítja meg az évenkénti munka eredményének egy részét, hogy a jövőben alapját képezhesse a hasznos munkásság fejlődésének s ezáltal a nemzeti vagyonosodás lépcsőzetes emelkedésének?

Helyesen mondják a nemzetgazdák, hogy a tőke öröksége a multnak a jövő javára, a tőkének fokenkénti növekedése legkézzelfoghatóbb bizonyítéka a népek előmenetelének, függetlenségök megőrzésének, az időközi csapások vagy balsors elviselhetése iránti képességeknek, végre fennmaradásuknak! A mely nemzet nem munkás és nem takarékos annak nincs jövője; birhat a világkereskedésre legkedvezőbb helyzettel, mint Törökország tengeri fekvése, dunatorkolata és a két világrész közt fekvő Konstantinápolya által; lehet áldott éghajlata, termékeny földje: egyesek erőlködéseinek nem fog sikerülni virágzóvá és hatalmassá tenni. Ellenben, mert az angol munkás, kitartó, a szabadság érzete mellett rendszerető, a nagy találmányok alkalmazásában élelmes: a napoleoni nagy harcok után óriásira szaporodott adósságát nemcsak könnyen viselte, de a jelenben már közterheit nevezetesen leszállítani is képes. És mi ragadja minden gondolkodónak figyelmét nagyobb mérvben meg, mint a francia nemzet legutóbbi erőfeszítése, melylyel szerencsétlen hibájának több milliárdra menő terheit államhitelének megrongálása nélkül elviselni képes volt? Mert ez a nemzet is munkás és kiválóan takarékos. Az évenként megtakarított tőke, azaz munkájának gyümölcsei oly nagyösszegre mennek, hogy még ily rendkívül nagy áldozatokat is képes hozni, s terheit — ha munkásságának élhet — évről-évre könnyebben fogja viselhetni.)*

*) A III. Napoleoni korszakban az évenkénti megtakarítások $1\frac{1}{2}$ milliárd francra tétetnek. *Journal des Economistes* 1874. Juniusi füzet. 345. lap.

Legyünk meggyőződve arról, hogy csak értelmes, következetes és kitartó munka és szigorú, de okszerű takarékság által, — a kormányzattól és törvényhozástól kezdve le egészen az utolsó munkás-családig — lehetünk képesek a multak hibáit, a mostoha évek által szenvedett károkat gyorsan orvosolni s megvetni egy jobb és biztosabb jövő alapját.

Az utolsó tárgy, melyet megemlíteni kívánok, a közterhekre vonatkozik, azaz, az adózási rendszerre. Valóban meglepő, hogy abban a korban, midőn az állam-pénzügyeknél egyedül a fiscoális érdekek voltak irányadók, a czélszerű adózási rendszerről még oly kevesen gondolkodtak : mily világosan fejti ki Smith az adózás alapelveit, melyek a tudomány mostani kifejtettebb állapotában is világosabban alig határozhatók meg. Négy pontban foglalja az adózás elveit : 1. Mindenki köteles a közterhekben részt venni képességének összessége szerint és jövedelme arányában, hogy ez által a közterhek viselésében az egyenlőség és arányosság biztosíttassék. 2. Az adó legyen határozott ; a fizetési határidők, a fizetés módja, a fizetendő összeg, szóval minden, legyen világos és határozott, mind az adófizetőre, mind az államra nézve. 3. Minden adó oly időszakokban kívántassék s oly módon, midőn s a mikép az adózónak teljesíteni legkönnyebb ; legkönnyebb pedig az adózóra általában a teljesítésnek az a módja, ha az az év különböző szakaira, lehetőleg kis részletekre oszlik fel, hogy az adózók az egyszerre fizetendő nagyobb összegeket együtt tartani kénytelenek ne legyenek ;*) s végre 4. Az adó kezelése olyan legyen, hogy a néptől minél kevesebb követeltessék azon összegben felül, melyre az államnak szüksége van és az adóösszegek minél gyorsabban folyjanak be az állam pénztárába, azaz, minél kevesebb menjen fel kezelési és behajtási költségekre.

Elég ennyit idézni a kitünő munkából, melynek az adózási rendszerről szóló fejezeteit minden részleteivel együtt — kivéve nézetem szerint a progressiv adóról szólót — most is h lyesnek és alaposnak ismerem el.

Az utánna következő írók is az általa kijelelt nyomon jártak ; egyik kitünő követője J. B. Say helyesen mondja : »minden adó, mely

*) Midőn 1868. elején az egyenes adók beszedése iránti törvényjavaslatot benyújtottam, akkor javaslatba hoztam a havonkénti részletekben való fizetést, a hogy Franciaországban, sőt másutt is oly rendezett módon behozva látjuk, de javaslatom nem fogadtatott el, s a negyedéves fizetés állapítottatott meg. Meg vagyok győződve, hogy ha akkor a nép reá szoktattatik a havonkénti fizetésre, a hátralékok nem szaporodnak fel annyira, mint felszaporodtak.

magasabbra emelkedik, mint mibe kerül a biztosság, melyre az adózóknak szüksége van, — merénylet az adózók vagyona ellen.«

Még világosabban körvonalozza ezt. A. Smith tanait ismertette Puynode: »A kormányok egyedüli hivatása gondoskodni a közbiztonságról, minden igasságtalanság és erőszak ellen megóvni a vagyont és a személyeket, s végre létesíteni a szükséges munkákat, melyeket a magánosok és egyesületek kivinni nem képesek.«

Smith, midőn a közterhekről szól, határozott ellene a költséges centralisált kormányzati rendszernek, mely magának azt az esztelen és a népek anyagi romlását maga után vonó czélt tűzi ki: mindent tenni és igazgatni akarni, mi által meglankasztatik az üdvös tevékenység és az egyéni felelősség érzése.*)

IV.

Nemzeti jellemünknek vannak árnyoldalai, hiányai, de vannak fényoldalai is és ezek közt a legbecsesebbnek nevezhetjük a hazaszere-tetet, mely a nehéz körülmények és megpróbáltatások közt mindenkor nyilvánult, nagy tettekre nem egyszer buzdítá a nemzetet és közös akaratban egyesíté különösen akkor, midőn lételét megtámadva vagy veszélyeztetve látta.

Illusióban élek-e akkor, midőn azt merem reményleni, hogy a jelen időben át fogja hatni a nemzet értelmiségét azon tudat, hogy most ismét egy nagy válság kezdetén vagyunk, melyből, ha gyorsan nem szabadulunk, nemzeti létünk veszélyeztetve lehet. Egy válság, melyet nem a külnyomás vagy megtámadás okozott, hanem a melynek okai nagyrészt önmagunk vagyunk.

De jövőnk iránt csak akkor kellene kétségbe esnünk, ha továbbra is azt tanusztanók cselekedeteinkkel, hogy nem vagyunk képesek el-sajátítani a polgári erényeknek ama nemeit, melyek minden civilisált nemzet tevékenységének alapját képezik.

Vágyódásaink nagyok, nagyobbak mint mire saját erőink jogosíthatnak, — hiúságunk, de tegyük hozzá, önhittségünk is nagyobb, mint bármely erőteljes nemzetnek üdvös lenne.

A nyugat felé letelepedett, Isten kegyelméből lételeben eddig csodásan megvédezt kis keleti fajnak meg kell tanulnia gyakorlatát azon erényeknek, melyek a nyugati művelődés alapját képezik, melyek a nyugati nemzeteket nagygyá, virágzóvá, gazdaggá s így a világ

*) Részletes fejtegetés található e tárgyról: Lónyay a Közügyekről című munkában.

uraivá tették; követnie kell a gyakorlati életben kicsinynek és nagy-
nak, a törvényhozás termeiben s a közéletben épen úgy, mint a magán
és családi életben azon igazságokat, melyeket a »nemzetek gazdaságá-
ról« irt munka legelőbb oly világosan kijelelt, a tudomány tovább fej-
lesztett, s azóta a művelt nemzetek saját erejük nagymérvű fokozásá-
val követték.

E tannak csak főbb és viszonyainkra, különösen hibáinkra vonat-
kozó egy-két tételét emeltem ki, hogy kedvet éleszszenek e gyakorlati
tudomány ismereteinek terjesztésére, melyet rövid szavakban követ-
kezőkép vonok össze :

A nemzetek gazdagságának alapja a munka, legyünk tehát mun-
kások.

Hogy a kitartó munka nagy eredményt mutasson, kell, hogy értel-
mesen végeztessék,— terjeszszük tehát az értelmiséget, a szakismeretet.

Minél gazdagabb tőkében valamely nemzet, annál több hasznos
munkát képes teljesíteni, de hogy tőkeszegényekből tőkegazdagokká
lehessünk, legyünk takarékosak és rendezzük úgy államháztartásun-
kat, hogy az évenként megtakarított összegekből a nép kezei közt mi-
nél több maradjon meg.

A munka csak ott fejlődik hol biztosított alapokon nyugszik az
állam szervezete, mely egyrészt szabad tért enged a nemzeti munkás-
ságnak, minden gátot és akadályt elhárít előle, — másrészt a rendet
ingatlan alapokon mindenki számára olykép biztosítja, hogy szabad
munkájának gyümölcseit mindenki békében és nyugodtan élvezheti.

Egyszerű, kézzelfogható s megdönthetlen igazságok ezek, melye-
ket a nemzetgazdaság tanít.

Ismerkedjék meg tehát ezekkel és ezekhez hasonló igazságokkal
mindenki, ki a közügyekkel foglalkozni kíván, s arra valóban méltó akar
lenni; s ha ez igazságok testté és vérré váltak, mentve lesz a nemzet
ama tévedésektől, melyekbe a közel multban oly könnyen beléesett, s
melyeknek súlyát most mindnyájan sajnosan érezzük és elviselni csak
is akkor leszünk képesek, ha szemeink elől soha se tévesztjük, hogy a
nemzetgazdaság állítja fel az igazságokat, melyekhez kell, hogy a né-
pek jóllétét előmozdító kormányzat alkalmazkodjék.

Ez ismeretek terjesztését tűzte ki feladatául az e füzetrel meg-
indult »Nemzetgazdasági szemle.« Legyen szabad reményleni, hogy az
eme magasztos célra irányult igyekezet élénk viszhangra talál s a
nemzet számára gyümölcsöző leend.

Olaszország szeszadó politikája tekintettel a magyar szesz kivételre.

MATLEKOVITS SÁNDOR-tól.

Mezőgazdasági államban felette fontos az ugynevezett mezőgazdasági iparoknak — a czukorgyártás, serfőzés, olajpréselés, szesztermelés stb.-nek helyes fejlődése, mert ez által egyrészt az iparosságnak biztos és szilárd alapja vettetik meg, de másrészt a mezőgazdaság is oly kiegészítő és irányadó közeggel jó kapcsolatba, mely megmenti azt a különben is főkép a jelen korban oly veszélyekkel fenyegető rabló gazdaság meghonosításától.

A szesztermelés a mezőgazdasági iparok közül az, mely talán legtermészetesebb és viszonyainknak leginkább megfelelő; s ez főoka egyszersmind annak, hogy tagadhatlanul eléggé fejlődött is, habár ezzel korántsem kívánjuk azt mondani, mintha a szesztermelés nálunk már is a kellő mérvben s főkép mezőgazdaságunk hathatós támogatására elégséges fokig honos volna; sőt ellenkezőleg nagyon is sajnálnunk kell, hogy az ugynevezett parasztkazánok újabb időben mindinkább gyérülnek, s hogy az ipartelepek nem közvetlenül a gazdaságok közelében emelkednek, hogy a működő ipartelepek nem hatnak a gazdaság intensívebb kezelésére, s különösen hogy a szesziparnál megmaradó hulladékok a földek trágyázására nem fordíthatnak, hanem haszontalan szemét gyanánt veszendőbe mennek. De mindez — reméljük — csak muló baj, s előbb-utóbb szesziparunk is jobban fog közeledni a mezőgazdához, s ez utóbbi a szesziparban fogja látni azon támaszt, melynek segítségével óriási nyersterményeinket nyereségesebb és alkalmasabb módon és alakban juttathatjuk a piacra, s mely által lehetővé váland a földnek visszaadni azon termő erőnek egy részét, mely a gabnának szemekben való kivitele alkalmával egészen veszendőbe megy.

A szesztermelésnek egyik fő feltétele biztos külföldi piac, miután a szesztermelés már jelenleg is oly nagy, hogy a belföldi szükségletnek bőséges fedezete után még mindig nagyon sok marad; Magyarország e részben még az 50-es évek előtt is jelentékeny szerepet játszott, s akkori rozsforgalmi eszközeink mellett évenként 5—10,000 mázsa szesz vitetett ki. Újabb időben, midőn gabnatermésünk roppant arányban növekedett, az ipar is nagyobb mérvben terjedt, s midőn végül jobb közlekedési eszközeink közelebb hoztak szomszédainkhoz :

Magyarország kivitele roppant arányokban emelkedett, sőt gyakran nagyobb mint az osztrák-magyar vámterületből kivitt szeszmennyiség összege; ugyanis a statisztikai hivatalnak a magyar áruforgalomról szerkesztett kimutatásai szerint, a szesz kivitel nagysága volt:

1868. évben 401,572 mázsa 6.₄ millió frt értékben

1869. » 491,459 » 7.₃ » » »

1870. » 276,075 » 4.₁ » » »

1871. » 184,338 » 2.₇ » » »

Ugyanazon időben az osztrák-magyar vámterületből kivitetett:

1868. évben 407,776 mázsa.

1869. » 475,949 »

1870. » 248,972 »

1871. » 78,048 »

Pedig fájdalom biztos piacok felett szesz kivitelünk nem igen rendelkezik. A keleti tartományok, mely felé kivitelünk természetes iránya utal, a korán parancsainak hódolva tartózkodnak a szesz fogyasztástól, s ha talán előbb-utóbb az idő hatalma a korán ezen tételén is kibuvót teremt Allah hívői számára, egyelőre erre felé szeszet ki nem vihetünk. Oroszország maga is szesztermelő, s óvatosan távol tartja roppant vámjai által a külföldi szeszt; ide tehát szintén nem gravitálhat kivitelünk. Rumánia és Szerbia kedvező piaczul kínálkoznék, a szesz fogyasztás ott már is elég nagy, s az eddig észlelt jelek után következtetve nagyon expansiv természetű; de ez országokból egyelőre a magyar szesz számüzve van; sőt Rumánia politikai ellen-szenvét a magyarok ellenében a kereskedelmi politikába annyira átte-relte, hogy hamburgi és brémai rumot és szeszet bevinni enged, de a magyart minden alkalommal különféle ürügyek alatt a bevitelből ki-zárja; meglehet, hogy a legközelebb megindítandó tárgyalások egy kereskedelmi szerződés kötése céljából talán más viszonyokat létesí-tenek; egyelőre mindazáltal e legközelebbi piac zárva van előttünk. A nyugati államok nagyban s egészben saját maguk is szesztermelők s legfeljebb csekély mennyiségekben szorulnak bevitelre, azokra tehát nem igen támaszkodhatunk.

Az egyedüli biztos piac, mely évek óta nagy terjedelmű készle-teket igényelt, Olaszország vala, és kevésbe mult, hogy e piacot is teljesen elvesztettük.

Olaszország ujja születése, az egységes nemzet létesülése, csak nagy utóféjdalmakkal s megerőltetésekkel történt. Alig multak el az »unita Italia« fölötti öröm első mámorpillanatai, már is a deficit

ijesztő réme zavarta a boldog nemzet álmait, és gondoskodni kellett a deficit fedezésének forrásairól. Ily alkalmakkor a pénzügyminiszterek a külföldön divatozó jövedelmi forrásokat sorban megtekintik s ha egyik vagy másik adónem az országban még meghonosítva nincsen, kapva kapnak az alkalmon, és az új adónemről törvényjavaslatot terjesztenek a parlament elé. Így történt az Olaszországban is. Sella pénzügyminiszter a szeszt, mely eddig Olaszországban állami adó alá nem esett, tetemes adó alá, hektoliterenkint 40 lira alá akarta vonni. Magában véve ez adó nem lett volna éppen magas, de mivel a belföldi termelés eddig éppen adómentes volt, az ország minden vidékéről kérvények érkeztek a parlamenthez, melyek a szeszipart teljesen megrontottnak hirdették, ha ily adóval sújtanák. Ezen nyomás alatt a már előterjesztett törvényjavaslat visszavonatot s később az adóláb 20 lirára terveztetett.

Mivel pedig a fogyasztási adó nemcsak a belföldön termelt szesz után szedetik, hanem a külföldről érkező s a belföldön fogyasztás alá eső szeszre is alkalmazandó, az utóbb említett törvényjavaslat a 20 lira fogyasztási adót az eddig fenállt 10 lira vámhoz pótlék gyanánt adta, úgy hogy a külföldi szesz 10 lira helyett 30 lirát fizetett volna vám gyanánt. Magában véve e 30 lira vám nem éppen túl magas, mert például az osztrák-magyar vámterületben a beviteli vám fogyasztási adóval együtt egy-egy hektoliternél 43 lira 56 centesimo, Franciaországban pedig éppen 110 lira. De alig értesültek erről a szesziparosok Magyarországon ép úgy mint Austriában, midőn illető kormányaikhoz kérvényeket nyújtottak be, melyekben kifejtették, hogy Olaszország ez által a szeszbevittet lehetetlenné teszi, hogy a szesz meg nem bírja e roppant vámot, hogy a fogyasztás kisebbedni fog s így ezen egyedüli biztos piacot is elveszti az osztrák, illetőleg a magyar szesziparos. Kimutatták hogy Olaszország a fogyasztására szükséglett szesznek legjobb esetben is csak negyed részét állítja elő, sőt voltak, kik számokkal bizonyíták, hogy az olasz fogyasztásnak alig tizenhatod részét szolgáltatja az olasz szesztermelés, s hogy így az olasz kormány tényleg csakis a külföldet akarja sújtaní ezen intézkedésével s a külföld rovására kíván gazdagodni, a mi annyival is inkább bizonyos, mert a törvényjavaslatnak a parlamenti bizottságban történt tárgyalása alkalmával a pénzügyi miniszter ép úgy mint egyes képviselők oly nyilatkozatokat tettek, melyek szerint alkalmas kiviteli rendeletek által el lenne háritandó az új szeszadó-törvénynek az olasz szesztermelésre való netáni káros hatása. Előadták, hogy különösen az

osztrák és magyar kormánynak kell Olaszországgal szemközt erélyesen föllépnie, mivel az itteni kereskedés van leginkább veszélyeztetve a szóban levő törvényjavaslat által, a mennyiben ugyanis magas foku szeszből 1868-ban Olaszországba bevitetett az osztrák-magyar birodalomból 103,456 hektoliter, holott Franciaországból csak 10,901 hl. és Poroszországból csak 7,746 hl.; — habár kétséget sem szenved, hogy az osztrák-magyar vámterületből kivitt szeszből sok porosz eredetű és csak átvitele folytán jelenkezik az osztrák s magyar termény közt. A magyar kérvényezők, jelesen a budapesti szeszgyárak különösen arra utaltak, hogy kivitelüknek legnagyobb része Olaszországba megy, így 1869-ben 252,000 akó kivitt mennyiségből 140,000 akó Olaszországba vitetett.

De bármily panaszos hangokon kérelmeztek is iparosaink, segíteni rajtuk nem lehetett. Az olasz pénzügyminiszter élje terjesztett aggodalmainkra azzal válaszolt, hogy az új adó által évi 6,177.720 líra jövedelmet remél, s ezt a szomorú pénzügyi viszonyok mellett mellőzni nem akarja. És másrészt tényleg az osztrák és magyar kormány minden jogalapot nélkülözött a törvény elleni fölszólalásra, mivel Olaszországgal 1867. ápril 23-án kötött kereskedelmi és hajózási szerződésünk határozottan megengedi, hogy a vámdíj fölemelhető annyiban, a mennyiben az illető cikk belföldi fogyasztási adó által sujtatnék; pedig az olasz törvényhozás ezúttal nem czéloz mást, mint 20 lírával, azaz a belföldi szeszadó acquiralensével nagyobbá tenni a vámot.

Mivel azonban, mint már említettük, az olasz törvényhozásban olyféle nyilatkozatok is tétettek, melyekből sejteni lehetett, hogy az olasz kormány valami módon a belföldi ipart kisebb adóval akarja sujtatni, külügyminiszterünk akkori florenczi követünket, Kübeck bárót oly utasítással látta el, hogy folytonos figyelemmel kísérje az olasz kormány mondott irányu törekvéseit, s mielőtt észrevenné, hogy oly intézkedések történnek, melyek által a belföldi terményre vetett 20 lírányi adó kisebbítették, tegyen haladék nélkül jelentést.

Az olasz parlament elfogadta a 20 lírányi szeszadót és 1870. augusztus 11-én létrejött az új szeszadótörvény. Az olasz kormány nem késett sokáig s kiadta a törvény keresztülviteléről szóló utasítást ugyanazon év szeptember 25-én, mely által a többiek közt megengedi a gyáraknak, hogy adóbérlet útján megválthatják adójukat («i fabbricatori di alcool possono abbonarsi al pagamento delle tasse da essi dovute mediante canone annuo, semestrale, trimestrale o anche mensile.») Ez engedélyben mindennek előtt föltűnt az, hogy a bérlet meg-

állapításának módozatai iránt a rendelet mit sem tartalmazott, — de még feltűnőbb s bizonyos tekintetben megütköző jelenség volt az, hogy az adóját megváltott gyáros a bérlet alatt s lejártától számítva hat hónap alatt az általa netán kiviendő szesz után adóvisszatérítést nem kap (*»il fabbricatore abbuonato non ha diritto a restituzione del dazio pei prodotti che esporta all'estero durante l'abbuonato, e sei mesi dopo che questo sia cessato.«*). A ki figyelmesen kísérte a dolog menetét, lehetetlen, hogy rá nem jött legyen azon gyanura, mely szerint az olasz kormány a bérleti rendszer által tulajdonképen adóelengedést szándékol, különben teljesen indokolatlan lett volna adóvisszatérítést nem adni oly szeszért, mely tényleg adót fizetett. Előfordul más államokban is, hol átalányi adó honos, hogy nem az egész adó térítettik vissza a kivitelnél, mert a termelő a gyártásnál kisebb-nagyobb mértékben mindig előnyösebb adóviszonyok közt gyárthat, mint milyeneket a tényleges adókulcs föltételez, de hogy 20 lírás adónál egy centesimo se téríttessék vissza, ilyen eset még elő nem fordult.

Alig jött nyilvánosságra az olasz kormánynak említett rendelete, már ismét oly tényekről beszéltek iparosaink, melyek sejtelveinknél még nagyobbnak tüntették fel a veszélyt kivitelünk számára. Milanóban ugyanis Sessa Károlynak nagy szesz-gyára van, a gyár állítólag 30—40,000 hektoliter szeszt termel évenként, s így azt lehet mondani az olasz piacon döntő hatalom. Alig létesült a törvény, ezen szesz-gyáros Florenczben a kormánynyal öt évre szerződést kötött, melynek értelmében évi 160,000 líra bérfizetéssel megváltotta adóját, úgy hogy ezen bér mellett a törvényes 20 lírányi adó, 4—5 lírára süllyedt le, vagyis Sessa a kormánynyal kötött szerződés folytán a törvényes adónak csak $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{4}$ részét fizette. Ily körülmények mellett Sessa a 88 foku szesz hektoliterjét 86 lírával adhatta, holott az osztrák-magyar birodalomból a legjobb esetben is legfeljebb 107 lírán lehetett azt adni s így a kivitel majdnem lehetetlenné tétetett.

És most kezdődött az osztrák és magyar kormány részéről, (melyet a német birodalmi kormány erőyesen támogatott) egy hosszú, és bizonyos tekintetben nehéz harc az olasz cabinettel, mert ha tényleg ily eljárás alkalmaztatik, mint a melyről iparosaink a Sessaféle esetben panaszkodtak, úgy Olaszország megszegte az 1867-iki szerződést, sokkal magasabb vámot követelvén, mint milyen megfelelné a belföldi adónak.

Külügyi miniszterünk reclámálása folytán Sella pénzügyi miniszter tagadta a panaszolt eljárás szerződés-ellenességét; szándoká-

val egészen ellenkeznek ily adókedvezmény, mert általa a várt pénzügyi eredmény, mely miatt tulajdonkép az új adó meghonosítottatott el sem éretnék. Egyébkint, hogy a bérlet legkevesébbé sem nyújt különös előnyöket a termelőknek, utalt arra, hogy számos vállalat, főképp részvénytársaság, mely előbb e kedvezményt igénybe vette, önkénynt lemondott róla. Ily nyilatkozattal szemközt nem lehetett mást tenni, mint egyelőre positivebb adatok megkerüléseig, várni.

Szeszkitételünk Olaszországba mindazáltal hirtelen roppant mérvben csökkent, ugyanis a szeszbevitel volt :

1867. évben	131,000	hectoliter szesz	17,001	hectoliter rhum		
1868.	» .	135,839	»	»	17,261	»
1869.	»	143,440	»	»	17,083	»
1870.	»	195,754	»	»	17,541	»
1871.	»	14,164	»	»	4,890	»

Ezen roppant hanyatlásnak okát részünkről az olasz kormány eljárásának tulajdonítottuk; ha a belföldi termelés az adónak csak $\frac{1}{4}$ -ed részét fizeti, természetes, hogy a külföldi szesz nem versenyezhet, s a bevitel lehetetlenné lesz. Ámde Sella pénzügyi miniszter ezen megjegyzésre is talált plausibilis választ; utalt az 1870-iki bevitel roppant nagyságára; szerinte ez évben a külföld, csakhogy a készülő félben levő törvény magasabb vámját kikerülje, roppant arányban vitt be szeszt; Olaszország szeszfogyasztása egy évben egészben véve alig 200,000 hectoliter, s 1870-ben csak maga a külföld 195,754 hectolitert hozott be, hol van még a belső termelés, mely a készülő félben volt adótörvénynyel szemközt szintén megfeszített erővel dolgozott. Ezen túltermelés, illetőleg túlságos bevitel folytán be kellett 1870-ben a reactionnak állani, és semmi különös sincs tehát abban, ha 1871-ben a bevitel csak 14,164 hektolitert mutat, miután a múlt év készletéből a jelen év szükséglete bőséges fedezést talált.

Ismét meg kellett nyugodni rövid időre; kormányunk mindazáltal a végből, hogy lépéseinek nagyobb sikert biztosítson, Németország kormányát fölkérte, hogy ez ügyben minden tekintetben közös lépéseket tegyen velünk, és a fölszólítás használt is, mert ezentul a két kormány közös erővel folytatta reclamatióit. Köztudomásra jutottak időközben az 1872-diki bevitel adatai, s azonkívül az olasz szeszadó jövedelme. Az 1872-iki bevitel ugyan 1870-hez képest már tetemesebb volt, de még mindig messze visszamaradt a rendes beviteltől és csak 62,655 hektoliterre emelkedett; ha az olasz pénzügyminiszter felfogása részben helyesnek tekintett is, mely szerint 1870-ben a

a bevétel sokkal nagyobb volt mint a mennyit a befogyasztás igényelt, lehetetlen volt félre nem ismerni, hogy a szerződés-ellenes vámpolitika és adókezelés a külföldet sújtotta. Ugyanis a tapasztalatok szerint Olaszország körülbelül 200,000 hektoliter szeszt fogyaszt évenként; föltéve, hogy a beltermesztés 60,000 hektoliter, a három utolsó évben a fogyasztás számára következő mennyiségek álltak volna rendelkezésre :

külföldi szesz	belföldi szesz
1870. 195,755 hl.	+ 60,000 hl. = 255,755 hl.
1871. 14,164 »	+ 60,000 » = 74,164 »
1872. 62,655 »	+ 60,000 » = 122,655 »

Összesen három évben tehát 452,574 hektoliter jutott volna csak fogyasztásra, vagyis évenként legjobb esetben 150,858 hl. A fogyasztásnak ily roppant csökkenése pedig alig valószínű, s ha tényleg bekövetkezett, nem azért következett be, mert 1870-ben túlságos arányokban vitetett be a szesz, hanem mivel a bevétel a belföldi termelésnek nyújtott rendkívüli kedvezmények folytán majdnem lehetlenné vált. Ez adatokból ugyan még nem lehetett megállapítani számszerűleg, mennyiben kedvezett az olasz kormány a belföldi iparnak, csak annyit lehetett belőlük kiolvasni, hogy a külföldi bevétel bizonyosan oly akadályok által van lehetlenné téve, melyek valószínűleg a belföldi termelésnek előnyt nyújtanak.

Hogy mily arányban kedvezett a kormány a belföldi szesztermelőknek, ezt végre félreismerhetlen adatokkal ki lehetett mutatni az olasz pénzügyi bevételekből. A beltermelésre vetett szeszadó ugyanis eredményezett 1871-ik évben 541,245 lírát és 1872-ik évben 781,521 lírát; ha hektoliterenkint 20 lírányi adót veszünk alapul, az olasz szesztermelés 1871-ben 27,062 hektoliter és 1872-ben 39,076 hl. lett volna. Már pedig Sessa gyára egymagában legalább 30,000 hectolitert termel s így kétségbevonhatlanul kisebb adót fizetett a belföldi gyártás, mint milyent a törvény rendelt.

Ezen az osztrák és magyar kormány, valamint a német birodalmi kormány részéről tett érvelésekre az új pénzügyi miniszter Minghetti ugyan még mindig védte az olasz kormány törvényszerű eljárását, de egyttal kijelenté, hogy szándokában van újabb törvényjavaslatot a parlament elé terjeszteni, mely által az eddig tett reclamatióknak is meg kíván felelni.

Kétséget sem szenved, hogy az oly kitartással és fáradhatlan erővel történt reclamatiók sokban hatottak az olasz kormány emli-

tett elhatározására; de úgy vagyunk meggyőződve, hogy ha az olasz kormány egyuttal más téren is nem látta volna a módosítás szükségét, a nemzetközi szerződések határozványai egyedül nem lettek volna képesek azt nézetében megváltoztatni. Fájdalom épen az osztrák-magyar birodalom kormánya jutott a legközelebbi időkben azon szomorú tapasztalásra, hogy a nemzetek ha a fenálló szerződéseket viszonyaiknak megfelelőeknek nem találják, találnak kibuvót, melynek felhasználásával a valóságos szerződésszegéseket jogosaknak s indokoltaknak tüntetik föl. Ha Olaszország követett politikájával elérte volna azon pénzügyi eredményt, melyre a szeszadótörvény hozatala alkalmával számított, ha e szeszadó évenként 6 millió lirát jövedelmezett volna, Magyarország, Austria és Németország kormányai valószínűleg még most is folytatnák a reclamatiók meddőharczát. De a várt 6 mil. helyett 1871. évben 630,748 lira vám 541,245 lira adó összesen 1.171,993 lira 1872. » 2.432,057 » » 781,521 » » » 3.213,578 » jövedelem éretett el, tehát az utóbbi évben valamivel több mint annak fele, mit a kormány és a parlament minimumul akart elérni; pedig a pénzügyi állapotok nem hogy javultak, hanem folytonosan roszabbakká lettek, és bő jövedelmi forrásokról kellett gondoskodni. És ez volt talán a főindok arra, hogy az olasz kormány új törvényt tervezett.

E célból még Sella 1872. június 2-án kiküldötte Pruckmayer mérnököt, a fogyasztási adók igazgatóságának szakértő közegét Németországba és Austriába, hogy az ottani fogyasztási adórendszereket, de különösen a szesz- és seradókat tüzetesen tanulmányozza. Pruckmayer küldetésének megfelelőleg bejárta Poroszországot, Badent, Württemberget, Bajorországot és Austriát, s az itt tapasztaltak iránt 1873. július havában kelt jelentésében tüzetes munkálatot nyújtott be, mely az olasz parlament 1873—4-iki ülészakának irományai közt a 29. szám alatt »Provvedimenti finanziari« című füzetben (az 50—180. lapokon) közzé is tétetett.

E tanulmányok alapján egy szakbizottság új szeszadó-törvényjavaslatot készített, melyet Minghetti több más pénzügyi előterjesztéssel együtt 1873. november 27-én terjesztett az olasz parlament elé.

A pénzügyminiszter az új szeszadó előterjesztését a többi közt azzal indokolta, hogy az eddig fenállott szeszadó nem eredményezett annyit, mint mennyire számoltak, s hogy az olasz pénzügyi állapotok nagyobb jövedelmezőséget multhatlanul megkívánnak. Azonkívül több más mellékes körülményt is említett föl, melyek közül különösen ki-

emelte azt, hogy az olasz törvényszékek szigoruan ragaszkodva a törvény szövegéhez csak a 78 foku szeszt mondják adó alá vetettnek, holott a törvény értelme csak az volt, hogy 78 foku szesz esik 20 lira adó alá, úgy hogy egy-egy fok bármily tartalmu legyen is a szesz, 26 centesimo adót fizessen.

Az új adótervezetből Magyarországot különösen a gabnafélékből előállított szesz érdekeli, mivel csak ily szesz képez tömeges kivitelt, és csak ezzel lépünk fel a külpiaczokon, különösen Olaszországban mint versenyzők. Az új törvény a szeszadót egy-egy fokra (az előbbi 26 centesimo helyett) 30 centisimoban állapítja meg, egyuttal azonban a beladót az erjedények harmad része szerint 3,90 foknyi szesz-eredmény mellett mondja kiszámítandónak. Vagyis föltételezi, hogy az erjtartam 3 nap, és hogy e 3 napi erjedés mellett csak 3.9 fok szesz eredményeztetik.

Alig jutott kormányunk e javaslat birtokába, azonnal beható tanulmányokat rendeltetett el, melyekből csakhamar kisült, hogy az újabbi törvényjavaslat talán még veszélyesebb a szesz-kivitelre mint az eddig fenállt. Mig ugyanis ezen tervezet szerint a bevitelnél a vám tetemesen fölemeltetett, úgy hogy a mi többnyire magas foku (90—95) szesziünk 30 centesimot számítva fogyasztási adóul, és hektoliterenkint 10 franknyi vámot véve 37—38,50 lira beviteli vám sulyosodott volna szesziünkre, holott az olasz szesztermelés oly módozatok mellett fizetett volna adót, mely mellett az adónak alig egy negyedét szolgáltatta volna. Ugyanis az erjedési tartam sokkal hosszabbra vétetett föl mint a milyen tényleg; az olasz törvényjavaslat a szeszadót az előbb említettek szerint 3 napi erjtartamra fekteti, holott például Belgiumban az erjedési idő 24 órára, sőt nálunk 18 órára tétetik; miután pedig az olasz szesztermelők ugyanazon viszonyok közt termelnek, mint Magyarország gyárjai, miután továbbá az olasz szeszgyártók a tudomány-nal folyvást lépést haladnak s a szeszgyártásnál alkalmazott minden újítást meghonosítanak, mely sok esetben még nálunk a gyáraknak régiebb berendezése folytán nem lehetséges, vagy legalább nem szokásos: — nincs semmi alapos ok arra nézve, hogy Olaszországban a gyárak hosszabb időig erjesztessenek, mint akár Németországban akár nálunk. Már pedig ha az erjtartalom 3-szor oly hosszúra tétetik, mint milyen a tényleges, azaz ha a gyár háromszor tud erjeszteni azon idő alatt, melyben a törvény csak egy erjesztést föltételez, természetes hogy adó fejében háromszorta kevesebbet fizet, mint mennyit fizetnie kellene.

A törvényjavaslat mindazáltal még más előnyt is nyújtott az olasz szesztermelőknek; föltételezi ugyanis, hogy a szeszeredmény csak 3.9 fok, pedig ez roppant csekély. Maga Pruckmayer Olaszország számára legalább 4.7 fokot mond minimumul, holott például nálunk az átalányozási rendszer 6.2—7 foknyi szeszeredményt tételez fel, s tudva levő, hogy a pénzügyi szabályzatoknak ezen föltételével szemközt a szeszgyárosok részéről igen könnyen még magasabb szeszeredmény éretik el. Akár elméleti, akár gyakorlati szempontból tekintessék is az ügy, kétségtküi, hogy az olasz törvényjavaslat 3.9 foknyi szeszeredménye nagyon is alacsony, s hogy az olasz szeszgyárosok sokkal magasabb eredményt érnek el. Ugyanis az elmélet szerint egy-egy font keményítő 36,38 literfok szeszt ad, miután pedig a kukoriczában 68 százalék keményítő van, egy mázsza kukoriczából 2372,84 literfok szesz nyerhető. Az elmélet ezen számítása oly erjesztési módon alapszik, melynél a keverék a vízhez úgy áll mint 1 : 4 $\frac{1}{2}$; a gyakorlatban ily sűrűségben nem szokták készíteni a csefrét, hanem 1 : 5 arányában. Ez esetben 100 font tengeri, mivel 75 font víz helyét foglalja el 286,25 liter csefrét adand, ehhez még $\frac{1}{15}$ részt mint az erjedés alkalmával bekövetkező emelkedési tért véve 306 liter csefrét nyerünk; ezen 306 liter a fennebbi számítás szerint 2372,84 fok szeszt ad vagyis literenkint a szesznyeremény 7.75 fok.

Olaszországban a kukoriczán kívül különösen még rizsből készítik a szeszt; e nyers anyagnál még kedvezőbb szeszeredményt kell elérni. Ugyanis a rizs héjmentes termény lévén nagyon könnyen erjed, vegyi elemzés szerint a rizsben 74.1 százalék keményítő, 1 százalék gummi és 0.4 százalék cukor foglaltatik, egészben véve tehát 75,5 százalék erjképes anyag, miből az elmélet szerint (a fennebbiek alapján) egy mázsánál 2746,69 fok szesz eredményeztetnék, úgy hogy egy literre 8.97 fok szesz jutna.

Az említett adatokból világos, hogy a törvényjavaslat által föltételezett 3.9 foknyi szesznyeremény legalább is csak fele a tényleg elérhetőnek, s hogy tehát itt a gyárosnak ismét alkalom kínálkozik a törvényesnél legalább is kétszer kisebb adó fizetésére. Tehát mind az erjtartamra, mind a szeszeredményre nézve oly alapokat szabott ki a belföldi adózásra nézve a törvényjavaslat, mely kétszeres alkalmat nyújt az adótétel leszállítására. Az olasz gyáros tehát 300 hektoliter tartalmu erjedényt fölvéve fizet, az említett javaslat szerint

$$\frac{300}{3} \times 3.9 \times 30 = 117 \text{ lirát; föltéve, hogy nem három nap alatt}$$

létesül az erjedés, hanem pl. csak 48 óra alatt, s hogy a szeszeredmény nem 3.9 fok, hanem 7 fok, mi a fönnebbiek szerint nem valami rendkívüli, hanem nagyon is valószínű, a gyárosnak tulajdonképen $\frac{300}{2} \times 7 \times 30 = 315$ lira adót kellene fizetnie, s így, ha csak 117

lirát fizet (az előbb említett törvényes adatok szerint), 168 %-kal kevesebbet fizet, mint a mennyit törvény és szerződéseink szerint fizetnie kellene; s még mindig marad az általunk közlött számítások szerint is elég tere a gyárosnak, hogy még kedvezőbbé tehesse adózási helyzetét, azaz hogy még kevesebbet fizessen adóul.

Misem természetesebb, mint hogy mind Austria és Magyarország, mind Németország ellenezte a javaslatot, s annak törvénynyé emelését szerződésszegésnek jelentette ki. Az osztrák földmívelési és pénzügyminiszterek a végből, hogy az osztrák és magyar követség minden tekintetben kellő szakértelemmel tájékozhasssa magát a netán teendő lépéseknél, s hogy általában az olasz cabinettel szemközt mindjárt Rómában szakértői tárgyalások folytatása által az ügy menete gyorsabbá tétessék, két szakegyént küldött Rómába, kik Pruckmayerrel a történendő módosítások végett hosszabb időig tanakodtak is.

Minghettniek egyelőre főcélja csak az volt, az ország pénzügyi helyzetét a szeszádó által is javítani. Ezzel szemben a parlament által kiküldött bizottság — legalább annak több tagja — az olasz szeszipar lehető előnyét s a bevétel ellen védett helyzetét kívánta, s ez utóbbi részben Pruckmayer azon nézetét támogatták, hogy az olasz szesztermelő semmi esetre sem eredményez oly nagy szesznyereményt, mint mennyi akár Austriában, akár Poroszországban el szokott éretni, és a javaslatban fölvetett 3.9 foknyi szesznyereményhez továbbra is ragaszkodtak. A hosszas tárgyalások végre a következő eredményre vezettek:

Az olasz szesziparos adója kiszámittatik 3 napi erjtartam és 3.9 fok szesznyeremény föltétele mellett, de a törvény kiköti, hogy három napig kell erjeszteni; tehát az egyik változó tényező állandósíttatik, s a szesz gyáros önkénye alól kivétetik.

Minghetti mind a német, mind az osztrák és magyar cabinetnek ultimatum gyanánt megüzente ezen módosítványt s kérte hogy vagy abba egyezzenek bele, avagy kénytelen lesz az eddig érvényben volt törvényt — mely ellen 1872-ig mindig küzdöttünk — oly módosítással továbbra is fentartani, hogy az adótétel 20 lira helyett 25 lirára emeltessék.

Ilyen alternatívával szemközt a német kormány tekintettel különösen arra, hogy kereskedelmi szerződése Olaszországgal 1875-ben ugyis lejár, s hogy akkor elég alkalma nyiland majd kívánságainak és érdekeinek más uton is érvényt szerezni, elfogadta az előterjesztett módosítást a három napra megállapított erjtartam s 3.9 fokú szeszeredmény mellett; miután ez még mindig positivebb alakban szabta ki a beladó mérvét, mint az 1870-iki törvény, mely csak általában az adólábat és semmi más kiszámítási tényezőt nem állapított meg, hanem mindent a kormány önkényére bízott. Az osztrák és magyar kormány most magára hagyatva, szintén hozzájárult az említett módosítványhoz, de csak oly kikötéssel, hogy ha az olasz szeszgyárosok tényleg csak 3.9 foknyi szeszeredménnyel dolgoznak.

Valószínű, hogy az olasz parlament a törvényjavaslatot ily alakban elfogja fogadni. Valószínű, hogy a törvény keresztülvitelénél a törvény szavainak meg nem felelő adózási mód fog meghonosulni. Az erjtartam ellenőrzése tudvalevőleg majdnem lehetetlen, ha még hozzá gondoljuk az olasz pénzügyi közegek járatlanságát s másrészt az ily ellenőrzésnél nagyon szokásos megvesztegetéseket, — valószínű, hogy a törvény szerint mindenesetre megtartandó három napi erjtartam csak a papíron leendő meg. Ép oly kevésbé valószínű a 3.9 fok szeszeredmény, vagy inkább az, hogy az olasz szeszgyárosok nem fognak nagyobb szeszeredményt elérni, és pedig annál kevésbbé akkor, ha a gyárosok tényleg megtartják a 3 napi erjedési időt, mert ekkor elég idejük marad a csefréből minden lehető szeszt kivonni, mi talán a rövid idejű erjesztésnél nem oly lehetséges.

Egyelőre mindazáltal diplomatiailag sikerült legalább oly törvényjavaslatnak létesítése, s így az olasz törvényhozásnak oly irányt szabtunk, mely ha a keresztülvitelnél nem fog meghiusulni, szerződésileg biztosított jogainkat nem sérti. A jövőnek s kormányunk erélyének marad föntartva, hogy annak idejében, ha a törvény módoszatainak a gyakorlat meg nem felelend s így szesz kivételünk az olasz szeszadó által tényleg és szerződésünk ellenes módon megakadályoztátik, fölszólaljon és csüggedhetlen tevékenységével anyagi érdekeinket megóvja.

A keleti vasuti csatlakozások nemzetgazdasági jelentősége.

GYÖRGY ENDRÉ- t ö l.

I.

Mind a kultúra általános szempontjából, mind különösen közgazdasági viszonyaink átalakítása tekintetéből nagy horderejű esemény az, mely a keleti vasuti csatlakozások biztosítása és megnyitása által jó létre.

Kulturai általános tekintetből meg fog ezáltal változni országunk egész irányzata. Eddig csupán nyugat felé tekintünk; most már keletre is kell tekintenünk. Eddig vágyaink elérésére egyetlen sarkantyunk azon eszme volt, hogy minél közelebb jöjjön általános civilizációnk a nyugati műveltebb nemzetekéhez; most megfordítva e maga magában inkább csüggesztő, semmint munkára ébresztő gondolathoz hozzá fog járulni egy másik tünetény, a keleti országokra vetett tekintet, a mely egyfelől önbizalomra gerjesztend, más oldalról pedig a verseny nemes tüztét gyújtandja fel bennünk a versenyképesség biztató öntudatával.

Mint annyi más téren, úgy itt is érzendjük apáink mulasztásainak reánk nehezedő nyomását. Egy angol íróbarátom figyelmeztetett azon szomorú tényre, hogy azon századokon át tartó szoros történelmi összeköttetés daczára, mely bennünket a legszorosabb viszonyra utalt volna a keleti nemzetekkel, azon vérrokonság daczára, mely a törökökhöz fűz; a német befolyás, s majd az újraéledés korában a francia és angol viszonyok észlelése annyira lebilincseltek összes figyelmünket, hogy közvetlen szomszédainkat, közvetlen érdekeinket elhanyagolva, messze távolba kalandozott szemünk s nem értünk reá, saját lábaink előtt seperni. A mint hogy gyakran meg is botlottunk, el is estünk. A sors különös kedvezése, hogy ismét felállhatánk.

Valóban el kell ismernünk, — mély fájdalommal és szégyenérzettel kell elismernünk, — hogy Décsy Ozmanográfiaja óta nincs mű, mely a keleti viszonyokkal behatóbban foglalkoznék; összes ismereteinket ez irányban nyugati forrásokból meritjük mi is, figyelembe sem vehetvén azon, sokszor felületes és üres jelentéseket, melyeket a belgrádi, serajevói, galaczi stb. konzulok adnak, de a melyek úgy sem a közönség olvasására szánvák.

Ily körülmények közt a keleti csatlakozások kérdése ismeretlen terrenum felé ragad bennünket, egy oly versenytárs felé, melynek hatalmát, erejét nem ismerjük, és nem is ismerhetjük. Legutóbbi időben is alig történt valami ez irányban. A keleti kérdés tüzetes taglalását angol folyóiratokból vesszük át; a gr. Széchenyi István által megkezdett alsó-dunai munkálatok s az európai duna-bizottság összes működési köre a hazai közvélemény érdekeltsége mellett bátran alhatnak; s míg az angol parlamentben, közéletben s az egész világ irodalmában egész forradalmat idéz elő azon kérdés, vajjon az angol-indiai vasut a Duna mentén, vagy az Aral-tónál vezetessék-e; idehaza nálunk (pedig hiszen igen nagy részben a mi bőrünkre folyik az alku) a közvéleményt nem lehet érdekeltségre ébreszteni álmaiból.

A Duna daczára meseképeknek tűnnek fel előttünk a keleti szomszédok. A messzebb Párist felkeressük, Belgrádot, mely határszélünkön fekszik, nem. Pedig Belgrád és Bukarest idővel, sőt a csatlakozások megnyitakor azonnal, nagy nyomást gyakoroland szellemi és anyagi életünkre egyaránt. Szellemi életünk el szokik, el kell, hogy szokjék a nyugati haladás egyoldalú bámulatától. A keleti sajátságok szemlélete nemzetiebbé teszi talán összes gondolkodásunkat; s a német kultúra tulságos befolyását ellensúlyozni fogják talán azon behatások melyeket ránk a kelet az ő vad, de erőteljes természetességében gyakorolni fog.

Joggal mondhatjuk, hogy a keleti csatlakozások tetőtől talpig módosítani, reformálni fogják eszméinket. Nem oly nagy mértékben történend ez, mint a nyugati összeköttetések létrejötte után, s nem fognak oly romboló hatásban mutatkozni, de állandóbb és természetesebben. Valljuk meg, hogy a nyugati kultúra nem eszközölt nemzetünk alsóbb rétegeiben oly fordulatot, mint a felsőben, s az ok egyszerűen az, mert nem benső, hanem külső volt a fejlődés; kulturánk: nagy részben kívülről jövő utánzás, s nem a nemzeti alap természetes fejlődése. E nemzeti alaphoz közelebb állván a keleti fogalmak: előre látható, hogy a befolyás tartósabb s a nemzetnek épen alsóbb rétegeire kiterjedő leend ez uton. — De maga azon tény, hogy a civilizáció határán nem vagyunk többé v é g p o n t o k, hanem egyszerűen l á n c z s z e m e k a sorozatban, a mely többé nem csak veszi a delej nyomását, de tovább is b o c s á t j a azt; a melyre többé nemcsak egyik fél nyomása hat, de mind a kettőé egyaránt: oly fontos jelentőségű mozzanat fejlődésünk történetében, a melyet bizvást lehet v á l p o n t n a k tekintenünk. E válpont kedvező felhasználá-

lása életkérdése a nemzetnek. Szerencsére két áramlat közé esve, a válpont kulturai és politikai szempontból inkább előnyünkre, mint hátrányunkra van. S mennyire felhasználhatnók ily körülmények között, ha biztosan ismerhetnők az új talajt, számot vehetnénk azzal, s éppen vele szemben gyenge oldalainkat tatarozgatnók. Apáink s a mi hibánk, hogy nincs mit felhasználni így.

A kulturai szempont e nagy fontossága mellett nem szabad azonban a közgazdasági oldalt figyelmen kívül hagyni. Voltaképen egyik a másiknak nemcsak kiegészítője, de feltételezője is. IV. Henrik kulturát kívánt hazájának, midőn tyukot óhajtott főzetni, legalább vasárnaponként minden paraszt fazekában. Nemzeti vagyonosodásunk és nemzeti csinosodásunk nemcsak kiegészítik egymást, de az utóbbira feltétel az előbbi. A kelet sík pusztáin gyümölcsöt fog érlelni a polgárosodás, és e gyümölcs oly tény, melylyel számolnunk kell.

Őszinte és mély meggyőződése az, hogy a keleti csatlakozások közgazdasági nagy fontossága nem tulozható; de őszinte és mély meggyőződése egyúttal az is, hogy e nagy fontosság a közgazdasági téren inkább ellenünk, semmint mellettünk fog nyilatkozni; hogy azon krízis, melynek eleje megyünk, új versenyző társak megjelenése folytán a nyers termény-piacon, itt-ott felette végzetes, és mindenütt felette komoly nyomokat fog hagyni maga után közgazdasági életünk minden ágában hátra.

Sokat tűnődtem, míg e nézetet közzébocsátani elhatároztam magamat. Megfontoltam a nehézségeket, melyek talán majd a pessimismus vádjával sujtandják a hazai közvéleménnyel szemben álló igénytelen író; de győzött meggyőződése, mely kötelességemmé tette, hogy ily fontos, ennyire reformáló hatással bíró kérdésben tisztán objektív szempontból mutassam fel a dolgot, együtt annak minden fény- és árnyoldalát; s biztatott az, hogy ha nem is látom oly rózsaszinben a csatlakozások folytán előálló jövőt a közgazdasági téren, mint a hogy sokan látják: pessimismussal még sem lehet vádolni, minthogy elismerem ezen csatlakozások nagy nyomatóku fényoldalán kívül különösen azonényt, hogy alóluk kibújni nem lehet, hogy oly ténynyel állunk szemben, a melylyel szembe kell állanunk.

Ez állítások igazolására íratott értekezésem.

II.

Magyar kereskedelem kelet felé voltaképen — a szó mai értelmét vére, — nem létezett soha. A II. Géza által letelepített százszáz ipara

némi kivittel ugyan már az Anjouk korában birt a vászon-, üveg-, méli-ser-, viasz-, ötvény- és festésre nézve a szomszéd Oláhországba; sőt a mennyiben Szent István király hospitáléja Konstantinápolyban határozottan kereskedelmi rendeltetéssel birt, s I. Béla korában, de később is, sok byzanti arany volt forgalomban: szembeszökő a tény, miszerint a vallási és művelődési kapocs arányában kereskedelmi összeköttetésünk is élénkebb volt kelet, mint nyugat felé; azonban e korban még kereskedésről szó alig lehetett. Az átvonuló kereskedés sokkal élénkebb volt a német városok (Augsburg, Nürnberg, Zürich, Regensburg, Bécs) és a kelet közt. Az oroszokkal való kereskedés Trencsénen át, a Konstantinápolylyal folytatott pedig Zimonyon át vette útját. Ezen átvonuló kereskedés a 13. században megszűnt, miután a velenceiek tengeren szállítván portékáikat olcsóbban jelentek meg a piacon; de 1370 óta, — miután Velence a Bosporustól visszavonult — ismét feléledt, különösen Románia felé, kezökbe kerítvén azt, az iparos szászság fővárosai, Brassó és Szeben, melyek magok is, — mint fentebb említettük — kivivők gyanánt szerepeltek.

A török háboruk egész tartama alatt szünetelt a keleti kereskedés, s csak azok befejezte után kezdett az ismét újabb lendületet venni újlag Erdélyen át. 1647-ben felállított Törökország felé is a harminczad s ez igen nagy mértékben zsibbasztá az amugy is lanyha kereskedést.

A török háboruk befejezése óta Magyarország önálló országnak ez irányban nem volt tekinthető. II. József császár 1785. decz. 30-án Pálffy Károly gróf m. udv. kancellárhoz intézett iratában, ki is fejezte, hogy a nemesség adómegajánlásától »lesz függővé téve, hogy Magyarország kereskedelme az osztrákkal egyenlő kedvezményekben részesíttessék-e, avagy hogy Magyarország pusztá gyarmatnak tekintessék-e, hol azután az volna a feladat, miszerint a gyáripár fejlődése és Magyarország meggazdagodása, a mely által az örökös tartományok károsíthatnának, jövőben is lehetőleg megakadályoztassék és elnyomassék, az életszükségletek ára pedig, hogy a katonaság annál olcsóbban legyen eltartható, lenyomassék.« E politikának természetes következménye volt, hogy midőn Stahremberg zimonyi kereskedő költségén Kleemann Miklós Bécsben, megrakott hajóval leindult a Dunán s leértkezett a fekete tengerig: e korszakot alkotó vállalat nyomtalanul megsemmisült; s az 1718-ki passzaroviczi békének a kereskedésre nézve kedvező határozatai csupán annyit eredményeztek, hogy Zimonyban, Ujvidéken és Temesvárott csakugyan létesültek raktárak s némi forgalom Törökországgal, de a mely tekintélyesebb jelentőségre nem

vergődött. Gollner Bálint károlyvárosi kereskedő 1785-ben a Klee-mann példáját követőleg áruszállításra vállalkozott egész Konstantinápolyig a Dunán, bánáti búzát szállítva, de miután egyik hajója elsüllyedt Orsovánál: többé jó darab ideig nem akadt ez utra sem vállalkozó, s így Magyarország hatalmas, természetes vízi útja felhasználatlan maradt akkor, midőn ugyanazon időben Francia- és Angolország már milliókat költöttek el mesterséges csatornáknak óriás költséggel való létesítésére.

A belföldi forgalom volt tehát legnagyobb részben az, melynek folytán, mint egy mult századbéli történetíró mondja, a terhelt vásári hajók a pesti part mentében egész egy óra járásnyira feküdtek horgonyon. A Napoleon által elrendelt kereskedelmi zárlat idején a gyarmatcikkek természetesen kelet felől Orsova, Sziszek és Bródy felől nagy mérvben szállítottak Magyarországon át, s mint a budapesti kereskedelmi és iparkamra nagybecsű műve kiemeli, e nyereséges közvetítő üzlet képezte alapját Pest későbbi kereskedelmi nagyságának és sok idevaló czég gazdagságának; azonban Napoleon bukásával természetesen elapadt a gazdagság ezen forrása is s vele együtt a keleti kereskedelem is előbbi állapotába, jelentéktelen viszonyai közé süllyedt vissza.

Gr. Széchenyi István hatalmas szelleme változtatá meg itt is a helyzetet. Az ő fáradozására keletkezett az első dunagőzhajózási társulat; az ő vezetése alatt kezdetett meg az aldunai hajózás könnyebbitése. 1832-től 34-ig a Lyupkovacz és Swinicza közti vízesést annyira kijavítá, hogy magas vízállás mellett lehetséges lett a hajózás. Ugy van azóta is, ámbár a magyar kormány helyreállítása óta tetemes gondot fordított ismét e fontos ügyre; különösen pedig az 1856-ki párisi béke azon rendelkezése, mely az aldunát Tsaktschától kezdve egy európa bizottság gondoskodása alá helyezte, tetemesen javítá a helyzetet.

De azóta sem történt sok ez irányban. Persiával 1857. május 17-én, Törökországgal 1862. május 22-én kötött meg a kereskedelmi és vámszerződés; tehát még az új német (1865. apr. 11., illetőleg 1868. márcz. 17-ki) szerződések előtt, melyek a monarchia szabad kereskedelmi politikáját inaugurálták; sőt Románia- és Szerbországgal maig sincs szerződésünk a keleti kereskedelem feletle nagy kárára, mely miatt a Szulina torkolat munkálatai nem hoztak nagy eredményt a magyar kereskedelemre nézve. »A keleti kereskedelem — mondja helyesen Matlekovics — nagyon el van hanyagolva. Törökország legközelebbi szomszédunk szükségletét nagyszámu iparcikkben inkább Belgium-

ből, Franciaországból és Angliából fedezi, mintsem Magyarországból. Oroszországgal igen kevés, lehet mondani magyar termékekkel alig vagyunk összeköttetésben. Ha az utóbbinak oka lényegesen az orosz kereskedelmi elzárkozottságban keresendő, a törökországi elhagyott forgalom nagy részben saját tevékenységünk hiányából magyarázható csak.«

III.

Ez lévén a keleti kereskedés multja: áttérhetünk annak jelenére, a mely nem kevésbé élettelen és szomorú.

Hogy mily csekély e forgalom, kitűnik abból, hogy míg 1868-ban a magyar-osztrák határon 341.⁶ millió forintnyi érték hozatott be, kelet felől csak 35.⁶ millió; míg Ausztria felé 331 millió vitetett ki, kelet felé 20.⁴ millió. 1869-ben volt a behozatal Ausztria felől 447.⁴ millió, kelet felől 31.⁶, a kivitel Ausztria felé 321.⁶, kelet felé 23.5. 1870-ben volt a behozatal Ausztria felől 379.⁷, kelet felől 29.⁹, a kivitel Ausztria felé 332.³, kelet felé 25.¹ millió. Végül 1871-ben, — az utolsó év, melyről positiv adataink vannak, — a behozatal Ausztria felől 505, kelet felől 37.⁶, a kivitel Ausztria felé 350.⁹, kelet felé 24.⁴ millió forint értékben volt kimutatva. Azonban maga a hivatalos statistika is siet megjegyezni, hogy: »miután a déli és keleti határokon át behozott és kivitt áruk a magyarországi vámhivatalok kimutatásai nyomán és csupán a nyugoti határokon át behozattak közöltetnek a közlekedési vállalatoktól nyert adatok nyomán: így az átvitt áruk csak egyszer, a behozatalnál vagy a kivitelnél, és nem kétszer, azaz a behozatalnál és a kivitelnél fordulnak elő. Ennélfogva tehát csak egyszer is számítandók le a forgalomból, hogy a tényleges behozatal és kivitel kijöjjön és pedig a dolog természete szerint a nyugatról keletre átvittek a behozatalból, keletről nyugatra átvittek a kivitelből.« A kivitelre nézve igen egyszerű a számítás, mert egyszerűen Magyarországon csak átvitetteknek tekintendők mindazon cikkek, melyek ausztriai vámhivataloknál jelentetnek be Török-, Szerb- és Oláhországba való kivitel végett. Miután azonban az osztrák örökös tartományokban is nagymennyiségű érték vitetik ki úgy, hogy a vámot másutt, mint a kivitelnél nem érinti, természetesen levonandó a kivitelből mindazon összeg is, mely Ausztriában adatott fel egyenes keleti szállítás végett a közlekedési vállalatoknak. Ezenkívül természetesen még a többi kivitel egy része is osztrák és külföldi árucikkeket foglal magában, de

ezt számszerűleg kimutatni nem lehet. Nagyjából azonban elég a fentebbi összegek ismerete is.

A keleti behozatal azonban kevésbé könnyen határozható meg, mennyiben fogyasztatik el nálunk, mennyiben Ausztriában. A gyapjura nézve köztudomásu, hogy az Magyarországon csak átvitetik; szintugy az élő állatok, különösen a sertés. A behozatalnál legnagyobb fontosságú czikkek a buza és tönköly (455,147), kétszeres (279,036), tengeri (1.306,000), árpa (100,439), repce (179,656), olajmag (110,525), halak (337,435), ökör (4.014,240), tehén (1.682,820), juh és kecske (350,492), sertés (13.579,600), ló (165,075), bőrök (1.508,400), juhbőr (3.898,290), prém (114,400), faggyu (136,152), csontok, kövek (222,800), gubacs (327,140), kőolaj (354,560), érczek (598,800), gyapju (5 millió 696,863) forint értékben.

A kivétel főtételei ezek: cukor (1.492,123), rizs (361,000), juh (124,152), ló (101,475), viasz (104,420), főr (255,980), szesz (212,548), bor (281,590), müfa (2.269,665), kőszén (233,885), konyhasó (807,288), nyers vas (127,280), aczél (93,820), pamutáru közép-finom (464,100), finom (189,180), kötélgyártó-árak (608,800), lenáru, legdurvább (150,850), közönséges (631,125), finom (130,900), gyapjuárak legközönségesebb (158,088), közönséges (594,160), középfinom (268,940), finom (467,160), öltönyök közönséges (472,770), finomak (111,890) vegyes (966,250), papir legközönségesebb (155,175), közönséges (360,612), finom (384,140), bőrmunkák (235,930), finomak (421,950), keztük (1.346,400); faárak falemez (159,540) finom (780,000), közönséges uveg (269,664), olomárak (319,446), legközönségesebb vasáru (512,270), finom (141,840), fémárak (204,850); apró árak (2.615,920), vegyészeti árak (279,315), pecsétviasz (233,232) viaszgyertya (191,950) s végül gyuárak (431,750) forint értékben.

Szerencsétlenségre azonban a közlekedési vállalatok kimutatásai szerint épen ezek azon czikkek, a melyek részint a magyar-osztrák vámterület nem magyar részéből a magyar korona területén átszállítottak keletre; részint az egész magyar-osztrák területen átvitel gyanánt még nagyobb mérvben szerepeltek kelet felé. Azt hiszem, nem lesz érdektelen kimutatni, hogy ezen tényezők nagyobb része ennél fogva olyan, mely Magyarország kivitelénél kelet felé nem számíthat komolyan, — bebizonyítván ezzel együtt, hogy a keleti kereskedelem Magyarországra nézve nagy részben ma is csak átfutó.

Igy a cukorból, mely más-fél millió forintnyi 48,133 mázsa kivittelt adott, behozatott kivitel céljából 66,282 mázsa. A kávé, fűszerek,

tea, déli gyümölcsök és rizs-kivitelről szó sem lehet, mert e kereskedés Magyarországra nézve csak átfutó lehet, miután azon czikkek nálunk nem is teremnek. Az állatkivitel az állatbehozatal bőven fedezi. Kivittünk 124,152 frt értékű juhok; behoztunk 350,492 frtig; kivittünk 101,475 frtig lovat, behoztunk 165,075 frtig; ezenkívül behoztunk még 4.011,240 frt értékig ökröt, 1.682,820 frt értékig tehenet és 13.579,600 forintig sertést; nem is számítva a bőroket 1.508,400 és 3.898,290 forint behozatal; nem számítva a prémet 114,400, a fagygyut 136,152 fittal, holott épen [e cikkekben kivitelünk majdnem semmi sem, összes állatkivitelünk kelet felé együttesen nem adván százezer frt értéket sem. Sőt azzal sem áltathatjuk magunkat, hogy az állattenyésztés tetemes része külföldre megy át; a vámhivataloknál tett bejelentések szerint csupán 6944 darab lévén az átvitel gyanánt behozott áruk száma, (az összes behozatal pedig 700,000 darab körül van.) A sörkivitelnek $\frac{1}{5}$ -öde (51,196 hordóból 10,433) az osztrák örökös tartományokban adatott fel kivitelre. Körülbelül ez az arány a szeszre nézve is, sőt a bor 28,159 mázsája mellett is van 1523 olyan, mely külföldön adatott fel a keleti kivitelre egyenesen. A müfára nézve hiányzik az összehasonlító adat, mert a kivitel 100 □ lábban van számítva, az átvitel pedig mázsákban. Senki sem kételkedhet azonban abban, hogy asztalos, esztergályos munka aligha vitetik ki Magyarországból kelet felé.

A köszénkivitel magyar kivitel, mi természetes is, legnagyobb lévén a kivitel Oláhország felé a Vulkán szoroson, a hol a petrozsényi bányák terméke özönlik kifelé. Ez azonban csak 334,136 frt értéket képvisel. Hasonló szempont alá esik a 807,288 fittal szereplő konyhasó; ámbár itt a 201,822 mázsa kivittel szemben, 112,203 mázsa külföldről átvitel céljából történt behozatal is szerepel. A nyers vas-és aczélnál azonban már kedvezőtlen a mérleg. Az osztrák-magyar vámterületről kivitt 20,601 mázsa helyett átvitel céljából 111,932 mázsa hozatik be. Pedig ehez nincsenek sem a 78,689 mázsával felvett vasárúk, sem a 28,568 mázsára menő gépek és gépalkatrészek hozzászámítva.

A pamutárukból 3040 mázsa vitetett ki; átvitel gyanánt behozatott 37,228 mázsa; a lenárukból 18,688 mázsa vitetett ki; 11,537 mázsa hozatott be kivitel végett; a gyapjúárukból 9244 mázsa kivitel mellett 29,140 mázsa az átviteli behozatal; öltönyök és pipereárúk 2806 mázsa kivitel mellett 10,069 mázsa átviteli behozatot; a pajír 36,542 mázsa kivitel mellett 25,267 mázsa átviteli behozatot; a bőr-

árak 9332 mázsa kivitelt, 20,067 mázsa átviteli behozatot mutatnak. Az apró árak 2429 mázsa kivittel szemben 21,012 mázsa átviteli behozatalt mutatnak ki; vegyészeti árak 10,513 mázsa kivitelt és 12,556 átviteli behozatot; gyúárak végül 14,489 mázsa kivitelt s 18,824 mázsa átviteli behozatalt mutatnak fel.

Sőt még tovább kell mennünk. Ugyanis tekintetbe kell vennünk, hogy az átviteli behozatalnak azon része, a mely az osztrák örökös tartományokból jó Magyarországon át, Magyarország forgalmának nem tekinthetőleg vonandó le a keleti kereskedés azon összegéből, a melyet a magyar-osztrák belföld visz ki kelet felé, s miután ezen rész igen nagy, (például a czukornál 66,282 mázsából 59,691; a sörnél egészen; a vegyészeti árak 12,566 mázsájából 9726; a lenárak 11,537 mázsájából 10,353; a gypajuárak 29,140 mázsájából 15,252; az öltönyök és pipercárak 10,069 mázsájából 6112; a papír 25,267 mázsájából 23,942; a bőrárak 20,067 mázsájából 14.302; a faárak 31,323 mázsájából 27,319; az üveg 27,555 mázsájából 25,379; az apróárak 21,012 mázsájából 12,910; a gyuszerek 18,824 mázsájából 16,452 mázsa stb.) Csupán magát az osztrák-magyar vámterület kivitelét tekintve is ki kell mondanunk, hogy az összes magyar-osztrák monarchia kivitele kelet felé sokkal inkább az osztrák, semmint a magyar félnek kivitele.

Különben a vámtarifa csoportjai szerint elemezvén ezen eredményt; hasonló következtetésre vagyunk kénytelenek jönni. — Könnyebb áttekintés kedvéért csupán a fél milliónál nagyobb tételket fogom elosorolni. A kivitel főtétellei ezek. Gyarmati árak 1 millió 501,525 frtban. Ez nem lehet magyar kivitel. És ezen kivitel emelkedik. 1869-ben csak 167,720; 1870ben csak 1.078,172 forint volt. A kerti és mezei termelvények voltak 1869-ben 584,852; 1870-ben 355,126; 1871-ben 514.001 frt. Itt tehát hanyatlás mutatkozik. Hasonló a hanyatlás az állati terményeknél; az állatoknál, melyek 1869-ben 595,601; 1870-ben 515,576 s 1871-ben már csak 348,720 frtot tettek ki. Ép ugy az italok 1869-ben 1.030,527; 1870-ben 880,067; 1871-ben 845,611 forintot tettek csak ki. A tüzelő anyagok 1.607,569 frtról 2.563,806 frtra emelkedtek ugyan, azonban itt az építő- és műanyagok is beleértettek. E kivitel nagy része a horvát-szlavon erdőségekből jó. A fémkivitel 1870-ben 777,366 forint volt; 1871-ben csak 488,326 frt. A szőtt és kötött árak 5.580,204 forintira, a serté, kokuszdiórost stb. árak 1.138,368 frtra, a bőrárak 2.492,482 frtra, a vegyészeti árak 1.287,469; a csont, üvegárak 1.903,763; a

fémáruk 1.279,026 forintot tettek. Ezen czikkekre nézve aligha lesz valaki, ki azt állítaná, hogy a kiviteli többletet saját terményeink fedezték. Szárazföldi és vízi járművek 1869-ben 922,720; 1870-ben 673,600; 1871-ben csak 188,040 frt értékben mentek ki külföldre, itt tehát világos a hanyatlás; míg a gépek, melyek 1869-ben 1.740,343; 1870-ben 2.159,782; 1871-ben 2.723,670 frtban vitettek ki, folytonos gyors emelkedést mutatnak ugyan, azonban ez emelkedés aligha van az egyszerű átvitelnél nagyobb hasznára Magyarországnak, miután a termények hozzánk is külföldről hozatnak be a fentebbiek szerint. Sőt a kelet felé tőlünk kimenő gépek nem is az osztrák, hanem tulnyomólag az angol ipar gyártmányai; 23,812 vámmázsára menvén az osztrák-magyar monarchia határain kívülről keletre átvitt gépek súlya, míg az osztrák részről áthozotté csak 4756 mázsát ad ki.

Az összes kivitel kelet felé 1869-ben 23.568,099; 1870-ben 25.175,305; 1871-ben 24.468,789 forint értékű; tehát nagy részben állandó volt.

A behozatal terményei még szembeszökőbbek. A kerti és mezei termények és állatok behozatalánál, hozzáértve végül a szövő- és kötőanyagok behozatalát, folytonos emelkedés mutatkozik. Kerti és mezei termelvény 1869-ben 814,096 frt; 1870-ben 1.124,057 frt; 1871-ben 2.709,393 forint áru hozatott be; állat 1869-ben 15.977,170; 1870-ben 17.833,679; 1871-ben már 30.250,685 forint értékű hozatott be; szövő és kötőanyag 1869-ben 4.777,900; 1870-ben 3.875,121; 1871-ben 5.747,483 frt értékben. Ezeken kívül figyelmet érdemelnek az állati termények 5.796,883 frt, csaknem állandó; a gyógy- és illat-, festő-, cserző szerek 1.090,055 forint, évről évre emelkedő; a bőr és bőráruk 530,150 frt értéke, mely utóbbi behozatal szintén emelkedik évről évre.

Az összes behozatal tett 1869-ben 31.672,885 frtot; 1870-ben 29.950,657 frtot; 1871-ben végül 37.693,588 forintot; itt tehát csakugyan constatálható az emelkedés.

Miután pedig a behozatal főczikkei az élő állatok, kerti és mezei termelvények, szövő- és kötőanyagok, állati termelvények: röviden azon nyers termények, a melyek Magyarország által is termeltetnek, és a melyeknek nagy részére nézve éppen az osztrák örökös tartományok jelentkeznek fogyasztók gyanánt: semmi sem természetesebb, mint az, hogy míg egyrészt a kivitel majdnem semmi hasznot sem hajt ez idő szerint Magyarországnak, addig másfelől a behozatal szintén az osztrák félnek kedvez, mert a magyar versenytellensúlyozza.

1872-re csak csupán azon buza, kétszeres, rozs, árpa, zab, kukorica, köles és repczére nézve vannak adataink a budapesti kereskedelmi és iparkamra fentérintett művében, a melyek a szab. dunagőzhajótársaság által szállítottak. Ezen kimutatás szerint 1872-re a társaság Budapesten alól lévő állomásain 997,120 mázsa ily czikk adatott fel. Ebből Giurgevön 63,655; Kalafáton 33,982; Mogurellon 5884; Nikopolin 29,500; Orsován 29,425; Opatován 10,204; Lom-Palánkán 25,150; Palánkán 26,355; Pancsován 69,990; Radujevácson 11,807; Ruszcsukon 14,300; Sistovon 53,700; Turn-Szeverinben 22,474; Vidinben 47,850; Zimonyban 20,550; vagyis összesen e 15 állomáson 534,800 mázsa; tetemesen több, mint a Budapest alatti gabonaforgalomnak (pedig ott van a Bánát is) fele.*) Meg kell még szomorú illusztráció gyanánt jegyezni, hogy Szeged feladása — a hol a Maros ömlik be, — csak 25,184 mázsa volt ez évben. Ez annál szomorubb, mert a vontató hajók által szállított mennyiség nem ellensúlyozza egyáltalában ezen összeg ijesztő hatását.**)

*) Az említett állomások közt vannak olyanok, melyeken bizonyára belföldi áru is adatott fel. De ha szigorúan csak azon állomásokat állítjuk is össze, melyeknél kétség nem foroghat fenn aziránt, hogy csak is idegen termény adatott fel rajtuk, akkor következő adatokat nyerjük a főbb terményekre nézve: Feladatott idegen állomáson: buza 110,000 mázsa, kukorica 200,000 mázsa, repce 61,000 mázsa, összesen 371,000 mázsa; magyarországi állomásokon: buza 80,000 mázsa, kukorica 60,000 mázsa, repce 25,000 mázsa, összesen 165,000 mázsa; ezen értékes terményekre nézve tehát rendkívül nagy az idegen állomások tulsulya; a belföldi állomások csak a zabnál vannak tulsulyban, melyből idegen állomásokon mintegy 40,000 mázsa, magyarországi állomásokon mintegy 330,000 mázsa adatott fel. Mindezen adatok azonban csak azon mennyiségekre vonatkoznak, melyek a budapesti állomáson átvitettek, anélkül, hogy itt lerakattak volna. A Budapestre gőzhajón szállított s itt lerakott mennyiség 1872-ben 2,609,000 mázsát tett; ebből mintegy $\frac{1}{2}$ millió mázsa a magyarországi állomásokon, a többi idegen állomásokon adatott fel. Szerk.

**) A czikkiró, úgy látszik, nem méltányolja eléggé a vontató hajókon történt szállítást. Ez tett 1872-ben összesen 4,920,000. mérőt, melyből nem magyarországi állomásokról csakis mintegy 250—300 ezer mérő származott. Hogy a dunagőzhajózási társaság szállítmányai a gabonaforgalomra nézve nem döntők, azt tanúsítják a következő adatok. 1873-ban Budapestre szállított 10,645,629 mérő szemes élet; ebből szállított:

az osztrák államvasut	3.813,628 mázsát
az » déli vasut	447,570 »
a magyar államvasut	1.066,329 »
a dunagőzhajózási társ.	1.881,194 .

Összesen . 7.208,721 mázsát.

Ez tesz mérőkben kifejezve 8.061,704 mérőt.

Elhez járult még:

a vontató hajók által	2.109,165 mérő
tengelyen szállított	474,760 »

Összes szállítás . 10.645,629 mérő

Szerk.

zett egyesült magyar gőzhajótársaság ismeretlenül maradt adatai tetemesen emelnék a belforgalmat; az azonban így is tagadhatlan tény marad, hogy azon egyetlen közlekedési vállalat, mely Budapest és a fekete tenger közt (az aldunai magas vízállás idején) kizárólag közvetíté a forgalmat, Budapesten alól több keleti, mint magyar gabonát adott fel szállítás végett.

Még azt sem lehet ellenvetésül felhozni, hogy ez esetleges tüenmény. Csak a jelen év folyamán is ismételve olvastuk a lapokban, hogy az aldunai víz alacsony állása miatt a vaskapunál számos gabonával terhelt hajó akadt fent, a mi a szállítás folytonos növekedésére, illetőleg a behozatal fokozatos emelkedésére mutat. Az idei körülmények azonban részint a tavalyi rossz aratás, részint a gabonavám ideiglenes felfüggesztése miatt, különösek s kiindulási pontul csakugyan nem vehetők, a minthogy azokat egyáltalában nem is vettem figyelembe.

IV.

Ilyen lévén keleti kereskedelmünk helyzete ma, midőn csak egyetlen közlekedési utunk van, az is csak nyáron, és nyáron is csak magasabb vízállás mellett lévén használható: természetesen folyik a kérdés, mi lesz az eredmény akkor, ha több közlekedési, állandó és biztos vonal indul ki nemcsak ezen, de az ettől távol fekvő oly termékeny vidékekre is, melyeknek terményei eddigelé a magyar, illetőleg a nyugati kereskedelem részére teljesen el voltak veszve.

A vasuti csatlakozási kérdések ez idő szerint következő stádiumban vannak:

Már az 1836. XXV. t. cz. kimondta 3-ik helyen a budapest-zimonyi, 8-ik helyen a bécs-eszéki vasut szükségét; s ámbár Széchenyi István gr. figyelmét kikerülték a keleti csatlakozások, ha csak a budapest-erdélyi vonal nem volt ily számítással felvéve: világos más részről az is, hogy ez nem nagyobbszerű számításból történt, sőt az első vasutak határozott védelmi iránnyal birtak. Történelmi tény az, hogy a magyar országgyűlésnek a vasutügy iránti érdekeltségét a galiczia-bochniai vasut építésére adott engedély költötte volt fel legelőbb. E vasut pedig arra volt hivatva, hogy Galiczia termékeny téreit közelebb hozza Bécshez, s ezáltal Magyarország termelésének és kivitelének veszedelmes versenytársat teremtsen. Később az országos gazdasági egyesület híres emlékiratában az első erdélyi vasut engedélyezése kapcsán élesen hangsúlyozta a keleti csatlakozásokat; s a ma-

gyar kormány helyreállítása óta határozott és komoly lépéseket tett ez ügyben.

Az eredmények ma így állanak:

Törökországot illetőleg a vasuti csatlakozások tárgyában az előtárgyalások már jó ideje folynak, míg nem sikerült az általános feltételeket megállapítani. Az általános feltételek megállapítása után, a technikai kérdések megállapítása került tárgyalás alá, a melyeknek tárgyalása még ez idő szerint is folytatatik. A két csatlakozási pont, melyet Törökország kívánt, s melyhez az osztrák-magyar birodalom hozzájárult a samaci és novii. Az általános feltételek mindkettőnél ugyanazok és hasonlóak a külföldekkel kötött s általánosan ismert vasuti csatlakozási szerződések általános feltételeihez. A különös technikai feltételek azonban eddigelé csak a samaci csatlakozásra nézve állapittatnak meg, hol a helyszínén nemzetközi bizottság működött. Ezen feltételek közül, melyek különben még az illető kormányok jóváhagyását kívánják, különösebb fontossággal bírnak azok, melyek a Száván átvezető határhidnak módodon leendő építését, annak magasságát és elhelyezését állapítják meg, melyek azonban sokkal több részlettel bírnak, semmint közölhetők volnának.

A mi a szerződés általános határozatait illeti, nehányat ezek közül is felemlitendőnek tartunk: a samaci összeköttetés, melyre nézve mind magyar, mind török részről tanulmányok tétettek, Eszékről kiindulva Vinkovcén át Samacra, onnét pedig a Bosna völgyén vezetve Serajevonál csatlakoznék a török vasutakhoz. A török kormány kötelezi magát, hogy a csatlakozási szerződés ratificatiója után 10 hó alatt a csatlakozási vasut építéséhez hozzá kezd, mely esetben a magyar kormány is hasonló kötelezettséget vállal magára. A novii összeköttetésre nézve a részletes tanulmányok most vannak folyamatban s remélhetőleg rövid időre befejeztetnek, a mikor azután a nemzetközi bizottság a technikai feltételek megállapítása végett fog kiküldetni. Most egyelőre valószínűséggel csak annyit mondhatni, hogy a csatlakozás Petrinjától fog Novi felé kiindulni.

Az oláhországi csatlakozásokra nézve kissé komplikáltabb volt a dolog. Eleinte nem kevesebb mint hét, azután négy csatlakozás terveltetett magyar részről. Az oláh kormány el is fogadta ezeket, azonban a kamarák szenvedélye mindig ujra és ujra elejté. Végül a legutolsó alkalommal sikerült az egyezséget csakugyan létrehozni a két ország közt, azonban már nem négy, — annál kevésbbé hét — hanem csak két csatlakozásra nézve, a melyek közül az egyik iránt egy

mindkét fél területén érdekelt vaspálya, a cs. kir. szab. osztrák államvasut volt különösen érdekelve.

Az alkudozások az oláhországi két csatlakozás ügyében ez évi májusban vették fel. A magyar kormány azon alternatívát tartotta szem előtt, hogy vagy építtessék ki az orsovai és tömösi csatlakozás egyszerre, vagy ha az oláh kabinet ezt el nem fogadhatná, kötelezze magát azon két vasuti vonalon, mely Oláhországból Magyarországra fogna vezetni, t. i. a plojesti-tömösön és galacz-orsovain személy- és áruszállításban egy és ugyanazon tarifának elfogadására. Ez utóbbi pont volt a tervezett szerződésben a hatodik. A tarifakérdést az oláh kormány megaláznál tartotta, az orsovai csatlakozást meg legalább egy évvel előbb akarta létesíteni. Hosszas huzás-halasztás után, végre az ohajtott megegyezés létrejött a május 30-án tartott román minis-teri értekezlet alkalmával, melyben több tekintélyes képviselőn kívül a romániai vasutak igazgatótanácsa is részt vett. Ez értekezletben a 6-ik cikk mellőztetvén, elfogadtatott az együttes megnyitás 4 év múlva. Az alkudozások, melyekben a magyar kormányt a külügyérség is támogató, így véget értek, és a szerződés aláíratott.

A szerződésnek, melyet a bukaresti kamarák tudvalevőleg már el is fogadtak, főbb részei következők:

1. cikk. A nélkül, hogy más csatlakozási vonalaknak, melyek a két szomszédos ország között, a közös érdek szempontjából később felállítandók lesznek, praejudikáltatnék, s eltekintve a vasuti csatlakozástól, mely Itzkani Burdujeninél máris létezik, mindkét magas szerződő fél beleegyezik, hogy a jelen okmányban foglalt föltételek mellett, a vasutak Orsovánál és Tömösnél csatlakozzanak.

2. cikk. Miután az Itzkani Burdujeni felé vezető vasut már kiépítve s forgalomban van, mindkét kormány jóváhagyja e vonal felé határain át az akadálytalan nemzetközi forgalmat, s kötelezi magát már most, hogy egy különleges egyezmény által fogja a különböző rendőri és vámügyi rendszabályokat, valamint egyéb, a nemzetközi forgalomra vonatkozó viszonyait szabályozni.

A mi a más két csatlakozási vonalt illeti, mindkettő mint első osztályu vasut fog építtetni és pedig következőképen:

Az első Temesvártól kiindulva Orsován át Turn-Szeverinhez, mint csatlakozás a Bukarestből Orsovához vezető, már épülő vasúthoz.

A második Brassóból kiindulva a tömösi szoroson át Plojestiig, mint csatlakozási vonal a bukarest-galatzi vasúthoz.

3. cikk. A mi az előbbi cikkben említett orsovai csatlakozást illeti, ő császári és királyi fölségének kormánya megteendi a szükséges lépéseket, hogy az ő területén ki a határig a jelen egyezmény szentesítésének kicserélésétől számított négy év alatt kiépíttessék s a forgalomnak átadassék.

Szintugy kötelezi magát a romániai kormány, hogy a csatlakozási vonalat Orsováig ugyanaz idő alatt kiépíti s forgalomba hozza, hogy ugy Orsován át a román pályák a magyarokkal összeköttetésbe hozassanak.

4. cikk. A mi a 2-ik cikkben másodszorban nevezett csatlakozási pályát illeti, a mely Tömösön át vezet, mindkét kormány kötelezi magát, a szükséges intézkedéseket megtenni, hogy az szintén az egyezmények kicserélésétől számított négy év alatt kiépíttessék s a forgalomnak átadassék.

5. cikk. Azonfölül kötelezi magát mindkét kormány, hogy ez egyezmény megkötése után kiküldendő különleges bizottság által megtétetendi a szükséges

tanulmányokat és technikai előmunkálatokat arra, hogy a határon a brassó-plojesti vonal közötti csatlakozási pontot megjelöltesse. Legkésőbb egy év alatt ez egyezmény megkötése után e munkának bejezve s a csatlakozási pontnak mindkét kormány részéről megállapítva kell lennie.

6. czikk. Mindkét kormány elvben elismeri még három csatlakozási pont hasznosságát, névleg a Vulkán és vörös-toronyi szoroson át, valamint az Uz vagy Ojtoz, vagy Gyimes mellett, anélkül azonban, hogy ezek kiépítésére határozott időpont köttetnék ki. Ezek, mint későbbi kiegyezés tárgyai, azon időig fentartottnak, míg az új egyezkedés szükségesnek látszik.

Az egyezmény ezután következő részei a vasut technikai stb. kezeléséről intézkednek.

Szerbiával szemben szintén eredményre vezettek azon hosszas tárgyalások, melyek a magyar kormány részéről létesülése után azonnal megindítottak. Az erre vonatkozó előterjesztés már le is tétetett a szerb nemzetgyűlés elé, még Risztics külügyministersége idején. Nincs is semmi kétség aziránt, hogy e javaslatok elfognak fogadtatni a szerb skupstina által, minthogy az illető pályák kiépítése ugy is érdekében van Szerbiának, sőt már az előmunkálatok is megtették. A csatlakozás megtörténtével a budapest-nándorfehérvár-alexinaci vonal a london-budapest-konstantinápolyi óriás pályának s ezzel együtt a nagy angol-kelet-indiai vasutnak lesz egyik láncz-szeme, melynek horderejét, mindent praedomináló fontosságát feleslegesnek tartjuk ujolag felsorolni. Míg ellenkezőleg csatlakozás nélkül e pálya nyomorult zugpálya lesz, a csekély helyi forgalom nem fogja kifizetni a befektetett tőke kamatait, s így folytonos terhe leend nemcsak a szerb nemzetgazdaságnak, hanem a szerb államkincstárnak is.

Az idézett, s ez idő szerint a szerb skupstina tárgyalásaira váró szerződés főbb pontjai a következők: Magyarország épít egy vasutat Budapesttől Zimonyig, Szerbia pedig Nándorfehérvártól a török hálózattal eszközözendő csatlakozás pontjáig. A szerb és török kormány közt az érdekelt angol és osztrák-magyar udvarok közbenjárásának eredményeül létre is jött már e pont iránt az egyezmény, ily pont gyanánt a nyugoti érdekeltek egyező kívánsága szerint Alexinác jelöltet, vén ki. Azon pillanattól kezdve, midőn a szerződések létesíttetnek beáll mindkét kormány kötelezettsége, megkezdeni az építést saját vonalain. A magyar-szerb pályák egy Nándorfehérvár és Zimony közt építendő vasuti hiddal fognak összeköttetni, melynek helyét egy mindkét fél részéről kiküldött bizottság állapítandja meg, s melynek építési és fenntartási költségeihez mindkét fél egyenlő összeggel járuland. E vasúti hid semleges területet képezend. Határállomás Nándorfehérvár lesz; a főállomásra nézve azonban a kiküldendő bizottság határozand. A Nándorfehérvártól a szerb partig vezető pályauzlete azonban a szomszédos magyar pálya vezetésére bízatik. A vasút mindkét terüle-

ten egyenlő szabványok szerint építendő, az üzlet könnyebbsége végett. Az átfutó árszabálytétetek közös egyetértés alapján határozatnak meg. A többi pontozat, a mely a vámhivatalok, a határállomás üzleti felügyeletét, a hivatalnokok alkalmazását, a posták szállítását stb. tartalmazza, ugyanazok, mint a milyenek szoktak közönségesen az ily nemzetközi szerződésekbe felvételni, s épp azért külön nem is szükséges említeni őket.

Ily módon lesz Magyarország részére kelet felé az aldunai összeköttetésen kívül öt csatlakozás biztosítva, a mely közül a tömösi és orsovai az aldunai vízi uttal együttesen az Al-Duna mentével, a fekete tengerrel, s ennek kapcsán Dél-Oroszországgal; a samaczi, novii és belgrádi, Szerbia, Bosnia, Felső-Törökország, és Konstantinápoly által Kis-Ázsia piaczaival fog bennünket összekötni. A mely öt hálózat csaknem egy időben meg fogja előttünk nyitni az egész keletet, s megnyitja azt — keresztül rajtuk, — az összes nyugotnak is.

A nemzet hét évi türelmetlen, — és joggal türelmetlen, — várakozása ki lesz tehát elégitve. Az Eldorádó, melyet iparczikkeink kivitelére alkottunk képzeletünkben, előttünk fog állani. A közvélemény őrszeme lesi már előre e pillanatot, s mi az eddig mondottak következtetéseit kötelességünknek érezzük alkalmazni a jövőre.

V.

A közlekedési eszközök teremtésével egy körülmény szokott együtt járni: a vonalok mentén a földbirtokok értékének emelkedése. Ez nagyon természetes, miután a fogyasztóval vagy fogyasztó vidékkel lépve olcsóbb összeköttetésbe a termelő vidék: terményeit jobban értékesítheti; a megkimélt szállítási költségek arányában emelkedvén földbirtoka járadéka. — Ezt mutatja a tapasztalás; e természetes következményeket láttuk legközelebb a magyar vasúthálózat vonalain. Egyáltalán nincs semmi okunk feltenni, hogy ne épen ily tünemény mutatkoznék keleten is: sőt biztossággal lehet állítani, miszerint a földbirtok értéke, illetőleg az ennek megfelelő járadék a keleti vasutak mentén is; tehát egész Románia, Szerbia, Bosnia és Törökországban tetemesen fog emelkedni. Ez természetesen a termelők, illetőleg földbirtokosok érdekében van; s csakugyan a tapasztalás mutatja, miszerint a vasúthálózatba még be nem vont termelő vidékeken épen a földbirtokosok, a termelők törekedtek a vasút létesítésére, különösen akkor, ha piacuk, hol terményeiket értékesíteni szokták, veszélyben forog.

Más oldalról, miután, hogy Thünen elméletét használjam fel, a jövedelmezőség öve mindig tovább terjedt: a közel eső földek járadéka emelkedvén, ez által a termelvények drágábbá lettek. Ez kétségkívül a helybeli fogyasztó közönség hátrányára történt s a fogyasztó közönség a vasutól elzárt termelő vidéken rendesen nem is óhajtja a vasuti közlekedés gyors létesítését.

Midőn a magyar vasutak megnyitattak: mind a két momentum: úgy a rente emelkedése, mint az élelmi szerek általános drágulása érezhető volt nálunk is. Ezen állítás igazolására, azt hiszem, nem szükséges felhozni semmit sem. A kiviteli vasutak megnyitásakor egyszerre rohamosan, de azóta is állandóan emelkedett csak a budapesti piacon is az élelmi szerek ára. A múlt év végleges eredményei válmázása számra 7 frt 38⁸/₁₀ kr. átlaggal szerepeltetik a búzát; a rozst 4 frt 91¹/₁₀-el, az árpát 3 frt 28, a zabot 1 frt 86⁸/₁₀, és a tengerit 4 frt 1²/₁₀ kr. átlagos eddigelé hallatlan magasságu árakon a budapesti piacon. Ha a rendkívüli körülményeket nagy mérvben vesszük is tekintetbe: lehetetlen, hogy ne lássuk igazolva a budapesti piacra nézve állításainkat, melyre különösen újabb időben a stettini egyenes és olcsó kivitel, az ezt részben domináló odessai forgalom hatott az utóbbi időben érzékenyen. Még határozottabban áll ez a vasutak megnyitásával új összeköttetést nyert piacokra nézve. Ma Budapesten, Temesvártt, Kassán, Szatmártt, Győrött, stb., a dolog természete szerint csak annyiban különbözhetnek az árak, a mennyiben ez a szállítási költségek által indokoltathatik. Azonban a szállítási költségeknél a dolog természete szerint sokkal nagyobb különbségek léteztek azelőtt, s ebből önkényt folyik azon következtetés, hogy az árak nagy hullámmáznak voltak kitéve; minthogy pedig a termelő vidékeken ezen vidékeken csak felfelé irányulhatott: termelő vidékeken az élelmi szerek ára tetemes emelkedésnek indult az ott lakó fogyasztók rovására. Ép ez lesz az eset keleten is; a földbirtok rentéje emelkedni fog az ott lakó fogyasztók hátrányára.

Ez még magában véve teljesen közönyös volna Magyarország közgazdaságára nézve. Azonban azon árak, melyek felé irányult az új közlekedési eszközök megnyitásával a forgalom, legkevésbé sem maradnak változatlanul. Mihelyest saturálva van a piac a nyers terménnyel, s termelő folyvást jelentkezik: az árak természetes csökkenése áll be, melyet egy bizonyos mérvig csakugyan jobban meg bír a távol fekvő földbirtok, hol a rente csekély mérve is nyereség már, mint a közel levő magas járadék mellett forgatott földbirtok. Az árak tehát nivellirozni fognak, s velök a földbirtok értéke, a földjáradék is. Ezen

nivellírozás azonban nem egyoldalulag, nevezetesen nem pusztán az újonnan belépő földbirtok járadékának emelkedése által történik, hanem megfordítva, a közel fekvőbirtokok eddig magas rentéjének csökkenése által is. Nehéz, majdnem lehetetlen e két ellenkező áramlat találkozási pontját kiszámítani; de találkozásuk mégis mindenesetre oly ponton történik, mely mindkettő működése által egyensúlyoztatik.

A régi piacokhoz közel eső földbirtok járadéka tehát le fog részben szállani; vagy is Magyarországon előre láthatólag a keleti csatlakozások által a földjáradékban krízis fog előidéztetni, még pedig egy bizonyos pontig lefelé.

E tünemény szintén természetes is, gyakorlati is. A Londontól Birminghamig épített vasut annyira tönkre tette a London közvetlen szomszédságában levő földbirtokok járadékát, hogy azok ismételve fordultak magához a parlamenthez segélyért. Hasonló lehetett Budapest környékére nézve is az eset a váczi, s miután ez a Duna mellett vezetett, még inkább a czeegléd-szolnoki vasut megnyitásával. Sőt, hogy országokat vegyünk például: a szász mezőgazdák még ma is élénken panaszkodnak a magyar vasutak által nekik okozott károk miatt. Atyáink 1836-ban nagyon helyesen okoskodtak, hogy a galíciiai vasut az ő piacukat fenyegeti; bár a jelen nemzedék is venné észre magát, hogy az orosz vasutak gyors kiépülése, mely a legújabb adatok (Birzseo. Viedomosti) szerint a legközelebb lefolyt hét év alatt megkétszerezé az ország kereskedelmét 7041 werstről 1870-től, 15,191 werstre növekedése által, oly természetes versenyt teremtett a magyar nyers terményeknek, mely Budapest kereskedelmi hanyatlásához minden más oknál hathatósabban járult hozzá.

A vasutak előhaladása által mindig azon termelő ország van előnyben, mely a hálózat legvégén fekszik. A mi határozott előnyünk is ez volt; különösen a bánágra nézve. Ez esetben a legutolsó termőföld járadéka egyenlő magasra emelkedik a fogyasztó piacchoz legközelebb eső földéhez, levonva a szállítási költséget; tehát a bánásban a földbirtok járadéka a dolog természete szerint csak emelkedhetett. De mi fog történni, ha kelet felé a vasuthálózat oly termelő országokkal köt össze, a hol a rente még kisebb, s a hol ennél fogva a rente emelkedni fog? Az, hogy az új verseny nyomása alatt ismétlődik a tünemény: a keleti földbirtok járadéka feljebb, a bánági és egyáltalában a magyarországié lejjebb fog menni, mindaddig, míg az árképződés theoriája

szerint a két áramlat egy közös pontban találkozni fog. Ha e közös pontot ma nem tudjuk is meghatározni: az világos, hogy az irány, mely előállítja azt, nem lehet más, mint ez. A járadék lejobb szállítása pedig valóságos krízis lesz mezőgazdaságunkra s egyáltalán földmívelési érdekeinkre nézve.

Lényegesen másként állana természetesen a dolog, ha vagy Szerbia, Bosnia, Románia és Törökország, vagy Magyarország volna iparos ország. Ekkor mindkettőre nézve annak jótékony hatása következne be, mit a Carey-iskola forgalomnak nevez. De a dolog tényleg nem úgy van. Fentebb kimutattuk, hogy kivitelünk majdnem kizárólag osztrák kivitel és behozatalunk nagyobb része — tulnyomó nagy része, — egyenes versenytársunk. Homogén termelésű országok versenytársai szükségképen egymásnak, ha közös piacra utalvák.

Említettük, hogy a keleti gabna behozatala folyvást emelkedik, — a mi gabnakivitelünk kárára; említettük, hogy az élő állatok behozatala már ez idő szerint is jóval többet tesz az összes keleti behozatal felénél (37⁶/₁₀ millióból 20¹/₄ milliót,) szintén a mi állattenyésztésünk rovására; így például csak tavaly is az első magyar sertéshizlaló társaság' jelentése szerint Szerbiából Budapestre 73,690; Romániából 43,130 darab hajtattott fel, minek következményei felette nyomhatják a magyar termelőt. Nem kell ismételnem, mit a bőrökről mondtam, melyeknek oly nagy mérvű forgalma világosan jelzi, hogy az állattermelés még sokkal nagyobb; s csak a közlekedés hiánya miatt nem érvényesíttetik az teljesen. E czim alatt jelenleg 5⁷/₁₀ millió a behozatal; magában is tekintélyes szám, de még tekintélyesebb háttére miatt. Szintugy a szintén 5⁷/₁₀ millióra rugó gyapju-behozatal. Ezek mind kizárólag a mi versenytársaink; s ezek teszik a behozatali forgalom óriás nagyrészét: 37³/₄ millióból 34³/₄ milliót.

Ezzel szemben a kivitel gyarmati áruk, építő és műanyagok, gyógy és illatszerek, szőtt- és kötöttárak, bőrárak, csont-, fa-, üvegárak, fémárak, gépek, vegyészeti termelvényekre szorítkozik, a mely ágakban mi nem produkálunk annyit sem, a mennyi belsükségleteink fedezésére elegendő volna. Pedig az összes 24¹/₂ millió kivitelből ezekre esik 20³/₄ millió.

Ténykép constatáljuk tehát, hogy míg magyar kivitel ez idő szerint nincs kelet felé: az onnan való behozatal versenyez földmívelésünkkel.

Mit várhatunk ily tényekkel szemben a csatlakozások kiépülésétől?

Szerbia felette gazdag ásványokban s erdőségekben, ennél fogva állattenyésztésben. Utak alig vannak, a kereskedés e miatt elhanyagolt, s a területnek alig egy nyolczada van mivelés alatt. És mégis a belgrádi főkonzul jelentése szerint a kivitel folyvást emelkedik; s bár 1872-ben kevesebb buza ment ki a rosz aratás folytán, a sertés és tengeri kivitel, úgy a fa-kivitel emelkedett. A törvényes kamatláb 12 %, de e legtekintélyesebb házak sem kapnak 18 — 24 %-nál olcsóbb pénzt, a munka olcsó, a pénzszükség nagy, s a zelenasik (uzsorások) kezében levő szegény nép alig gondolhat menekülésre. Ha megnyílnak a csatlakozási pályák: lesz olcsóbb pénz a külföldi tőke bevonulása által, fel fog töretni s munka alá vonatni sok oly föld, melyet eddig nem volt érdemes művelni, s így sokkal több áru fog termeltetni, mint most. Ezen többlet, mely most épen a közlekedés hiánya miatt nem értékesíthető, piacot fog keresni, e piacon kedvezőbb termelési körülményei folytán hatalmas versenyt indítván, — sokkal hatalmasabbat a mostaninál, — ellenünk.

Nagyjából ugyanezen észrevételek állanak Boszniára nézve is. A serajevói konzul jelentésében kiemeli ugyan, hogy a marhaállomány a múlt évben a marhadög miatt tetemesen szenvedett: azonban más részről az elmaradás főokául mégis a közlekedés hiányát tünteti fel. E tekintetben is kiemeli, hogy »az ország majdnem teljes két esztendőnek lefolyása után ismét valahára három mérnökre tévén szert,« a közlekedési eszközök tekintetében némi javulás történt. A bevétel onnan az osztrák-magyar vámterületre gabona, tengeri, rozs, buza, árpa, gyümölcs, bőr, bor, gyapju, selyem, élő állat. A kivitel oda gyarmatáruk, festék, szesz, vas, fémek, szőtt áruk, szappan, só. Hogy pedig az összes behozatalnál (19.2 millió font) több mint 14 1/2 milliót tesz a gabnanemű; azt hiszem, elég bizonyíték arra, hogy a közlekedési hálózat kiépülése itt is tetemes módon fogja növelni a versenyt a magyar termelvények ellenében.

Az Al-Duna mente hatalmas versenytársul már rég el van ismerve, főleg mezőgazdasági termelés tekintetében. Az ismaili konzul jelentése határozottan mondja, hogy »Bessarabia kemény búzája az európai piacokon nem igen becsült, és sehogy sem versenyezhet a déli orosz és különösen az azovi tenger környékén termelt kemény búzával; ép oly kevéssé állja ki a versenyt az oláh-moldvai, nyugati Európában annyira kedvelt lágy búzával.« E búzafajok mind az Alduna mentén levő versenyzőink, melyeknek a vasuti csatlakozás még nagyobb utat nyit piacainkra. Jassyból például a konzuli jelentés szerint Ojtoz

felé több mint 2. millió vámfont gabna vitetett ki tengelyen; mi lesz az eredmény, ha a sűrű lakosságu székelvölddel meg lesz a vasuti csatlakozás: könnyű kitalálni. Pedig meg kell jegyeznünk, hogy jelenleg e forgalom felette nyomva van az Aldunán is, mert Liverpoolból, ugyanazon hivatalos jelentés szerint, Galatzba a vitelbér még a gőzősőkön is olcsóbb, mint Bécsből Galatzba.

Törökország felső része termékenysége közismeretű. Az adrianopoli konzul jelentése szó szerint így szól: »E nagy, majdnem 1400 négyszög mértföldnyi területtel bíró gabnatermő tartomány kitűnő éghajlata és termékenysége nem áll arányban lakosainak csekély számával. Daczára a végre megnyílt Dedeagatsch-Kazadjiki vasutnak, a kereskedelmi forgalom sem nagyobb élénkséget, sem jelenkényebb kiterjedést nem mutat fel, mert a nevezett vasut csak a magyar, illetőleg a szerb vasutakkal való összeköttetés által felelne meg a kereskedelem követelményeinek.« A termelés tekintetében a munkáskéz jó és olcsó; de hitelintézet nincs, közlekedés nincs, placz nincs. Hogy ez állapotok javulni fognak a vasuti csatlakozások által: az természetes, és hogy az állapotok javulása ott új versenytársat támaszt nekünk: az nagyon valószínű.

Kis-Ázsia és Déloroszországra nem terjeszkedem ki a tér szűke miatt. De felesleges is volna. Annyit, remélem, konstataáltam minden elfogulatlan előtt, hogy a csatlakozások kiépülésével legközelebbi szomszédaink keleten lesznek versenytársaink; hogy az olcsó földbirtok, olcsó munkabér, termékenység, nagy terület által termelésük nagy mérvig fog szaporodni, földjáradékuk emelkedni fog, míg nálunk ellenkezőleg krízis és a rente némi hanyatlása következend be.

S valóban attól lehet tartani, hogy e krízis nagy terjedelmű lesz. Mert ily viszonyok mellett alig lehet előre mérlegelni a csatlakozások hatását. A munkadíj maximuma vidéken nálunk 4 frt 40; városon 3 frt, egy férfi munkás napszámára. Sőt az átlagos díjak maximuma is vidéken 1 frt 2 kr. a statisztikai hivatal becses összeállítása szerint. A mennyiben pedig az átlagos napszámdíjak a nyári hónapokban egy forintot felül emelkednek az egész országban, sőt az átlagos napszámdíj 1 frt 32 kr. júliusban, a legszorgosabb mezei munka idején: a nélkül, hogy a munkáskéz hiánya felett oly gyakran — és mindig igazán, — hangoztatni szokott pauasz tárgyalásába bocsátkozuám, bátran ki merem mondani, hogy versenyképességünk csökkenvén e magas munkabérek által, a földbirtok járadéka a keleti kapcsolatok kiépítésével csökkenni, és pedig a jelen munkabér-viszonyok fentmaradása esetén te-

kintélyesen csökkenni fog. Hol állunk ma csak az 1860-as viszonyoktól is, midőn Brassey (Works and Wages) műve szerint az átlagos nap-szám 1 shilling 50 krajczár volt Magyarországon a vasutépítésnél is.

Ezzel szemben el kell ugyan ismernünk azonényt is, hogy a vasutépítések folytán a munkabér feljebb fog emelkedni tetemesen keleten : azonban ez csak annyiban áll, hogy a jelenleginél ott magasabb lesz az. Más oldalról nem szabad figyelmen kívül hagyni azonényt sem, miszerint a kelet egy évi gépbevétele csak az osztrák-magyar vámterületről is nagyobb, mint a mennyi volt a mi vasutaink megnyitásával a hazában találtató összes gép értéke. E miatt ott a munkabér oly rohamos emelkedésétől, mint a minő az nálunk, egyáltalán nem lehet tartani.

Jelentékeny tényező továbbá nálunk a súlyos adó is, mely a törvény szerint a földbirtok tiszta jövedelmének 30 %-át, s a pénzügyminiszteri enyhítő előterjesztés szerint is legalább 15 %-át veszi igénybe. Sajnos, hogy azon, különben igen becses előterjesztésben, melyet Európa egyenes adórendszeréről a pénzügyminiszter terjesztett a ház elé, nem tétetik említés a keleti adóviszonyokról, holott pedig a fentebbiek szerint ezek lévén versenytársaink, felette életbevágó kérdés a magyar gazdára nézve versenytársai terhét ismerni, s nagyfontosságú mozzanat a törvényhozásra nézve, hogy e versenyt ránk nézve már jó előre lehetetlenné ne tegye. E tekintetben azonban az irodalom is szegény ; legfeljebb a konzulatusok útján lehetne a szükséges anyagot beszerezni vagy legalább az angol konzulatusok alaposabb jelentéseiből szedetni össze.

A tőke hiány egyelőre nem hátrányunk, miután ez keleten is érezhető ; ámbár itt is merülhetnének fel aggodalmak, hogy pl. a rendezett államháztartási viszonyok mellett élő Szerbia tulszárnyalhat rövid időn bennünket mostoha pénzügyeink miatt.

A földbirtok járadéka tehát előre láthatólag tetemesen csökkenni fog nálunk a csatlakozások létrejötte által. Ennek eredménye krízis lesz ; részben nagyobb befektetések fognak tétetni a földbirtokba ; részben sok földmivelő a nyereségesebb iparra fogja adni magát. Mind a két körülmény azonban lényeges rázkódásokkal lesz összekötve.

VI.

Ime az Eldoradó, mely előttünk áll, krízis. Nem rajzoltam semmit sötéten, csak úgy, a hogy van. Csak azt a czélt tartottam szem előtt, hogy azon rózsás remények után, melyeket a közvélemény a ke-

leti vasuti csatlakozáshoz köt, mutassam fel a valódi kilátásokat. Háládatlan dolog : illuziókat tépni szét, de esetleg hasznos lehet ; s ha használhattam vele bármily keveset : meg vagyok nyugtatva.

Remélem, elég világosan és tárgyalatosan sikerült a fenttebbieken beh bizonyitanom azt, miszerint kivitelre kelet felé mindaddig, míg iparunk nincs, nem vagyunk képesek, s így nyereségünk a csatlakozásból (nem tekintve a nagy jelentőségű kulturai és politikai nyereséget) nincs ; ellenben a behozatal, — olcsóbb talajon, olcsóbb munkával, kevesebb teherrel, kedvezőbb viszonyok közt termeltetvén a behozott, termék, — érzékeny sebet fog ütni földmívelési érdekeinken.

Ezt mind csak rendes következményül tekintem. Valószínűleg lesznek azonban rendkívüliek is, melyek súlyosbitani fogják a magyar gazda helyzetét, nem is említve a klimatikus viszonyok szeszélyét, mely távolabb délkeletre nem lehet oly nagy, mint nálunk.

Csak egyet említek e helyütt, mely előttünk áll : a különbzeti tarifák kérdését. Mélyen meg vagyok győződve, hogy Budapest gabnapiacának jelentősége hanyatlott volna minden időben, minden mesterséges tarifa politika nélkül is, mihelyt a déloroszországi vasutak megnyitlalt s az eddig általunk ellátott piacok szükséglete onnan kezdett fedeztetni, elannyira, hogy csodálom e tárgyban ülésező enquetet, melynek figyelmét ez egyszerű tény elkerülte ; de más részről biztos vagyok abban is, hogy a vaspályák természetes érdeke a legolcsóbb termelvény szállítását tenné lehetővé, vagyis lehetőleg a hálózat legelőbbre tolt állomásait kedvezményezni, mert így van lehető legnagyobb szállításuk. Ez érdek működött annak idején Budapest javára, működik most Temesvár stb. mellett, s ha a csatlakozások meglesznek ; fog működni mind kettő ellen Galacz, Adrianopol stb. javára. Szó sincs róla, hogy ez érdek annál veszélyesebben nyilvánul, mennél hosszabb egy társaság vonala. Ezen kérdés bővebb taglalása azonban nem tartzik ide, csupán azt megemlíteni elég részemről, miszerint mennél nagyobb leszállítást tesz kelet érdekében a differenciál tarifák alakjában a közlekedés : annál súlyosabb lesz a magyar gazda helyzete, annál égetőbb válsága.

Csak azt jegyzem még meg, hogy az engedély-okmányok biztosítéka ily tarifa-politika ellen nem biztosíték. A bécsi cs. kir. kereskedelmi miniszterium ez év februárjában enquetet tartott a vasuti cartelt szerződések tárgyában, s akkor magok a panaszos kereskedők által constatáltatott, hogy az engedélyokmányok és üzletszabályok szigorú tilalma daczára a viteldij 30, 40, olykor 50 % -a is engedtetett el refak-

czia czimén. Ez mutatja, hogy az engedélyokmány biztosítéka nem elég, s az állam több beavatkozást követelhet, kell is követelnie, ennél. A második körülmény, mely súlyosbíthatja a helyzetet, a kelettel kötendő vám és kereskedelmi szerződések. Nem tartozik körünkbe a vezérelvek kutatása, melyre ily szerződések alapítandók volnának, azonban annyit lehetőleg kell hangsúlyoznunk, miszerint ezen szerződéseknél főleg Magyarország érdekei veendőek figyelembe.

E két körülmény, több más melléklettel együtt kétségkívül súlyosbíthatja a helyzetet, azonban azok nélkül is súlyos és válságos marad az.

Tehát a vasuti csatlakozások nem volnának létesítendők? kérhetnék joggal fejtegetéseim folyamán tőlem.

Ezt nem állítom. A csatlakozás tény lesz. A kérdés csak az: rajtunk keresztül vagy nem. Vajjon Magyarországon vagy Déloroszágon, vagy, mint jelenleg is történik, tengeren szállitassanak a nyugati piacokra kelet nyers terményei, — melyek a belföldi közlekedés emelkedése által nagy mérvben fognak kivetetni — reájok nézve az átviteli forgalmon kívül csak annyiban kérdés, a mennyiben a hozzánk közelebb eső vidékek olcsóbban remélnék rajtunk keresztül szállítani. A mipiaczainkat, melyek t. i. eddigelé a mi vevőink voltak, így is, úgy is elérik; terményeikkel így is, úgy is versenyezni fognak velünk. A különbség csak az lesz, hogy ez utóbbi esetben az átviteli forgalmat — melynek nagyságát a budapest-belgrád-konstantinápolyi vonalon ma képzelni sem tudjuk — teljesen elveszítjük hazánkra nézve. Ez pedig nagy veszteség volna, annál inkább, mert nyereség nem járna a vesztegeért cserében semmi.

Ezekhez járulnak a fent vázolt kulturai és politikai viszonyok, a melyek okvetlenül előnyösebbekké teszik reánk nézve a csatlakozást, mint a zsákutczában maradást.

Végül meg kell gondolnunk, hogy a haladás bármely ténye krizissel van összekötve. E kriziseket a józan baladás barátai nem elmulasztani, hanem enyhíteni törekednek. Nem lehet kitérni előlük. A pihenés veszteség mindig. »Nem a föld, hanem az emberek teszik az országot« — olvastam egy angol értekezésben a keleti ügyről. Ez embereket kell nálunk reformálni: s az óvatos rendszabályok által szelid befolyásává vált krizisből Magyarország ipara megteremve, földmívelése megerősödve jó ki.

Községi háztartás.

GALGÓCZY KÁROLYTÓL.

I. Községi bevételek.

Az államtest első szerves közege a község. Az államháztartás rendezésének leghelyesebb kiindulási pontját tehát a községi háztartás rendezésében kell keresnünk. Ez okból most, midőn hazánkban az államháztartás rendbehozatala a legégetőbb kérdések egyike, igen czélszerű lesz szemlét tartanunk a községi háztartás különböző mozzanatai körül.

Közteher-viselés nélkül egy állam sem állhat fenn. A közteher az állam létfeltétele. Mégis folyvást panaszkodunk a közteherviselés ellen. Igazsága van a népnek ott, a hol ez a magán jövedelmet tulságos arányban terheli. Még inkább ott, a hol ez, a megadóztatás tárgyát igazságosan egyedül képezhető tiszta jövedelem helyett már talán épen a tőkevagyonat támadja meg.

És ez áll nem csupán az állami közterhekről, hanem magukról a közvetlen községi közterhekről is.

Az 1871: XVIII-dik törvény VIII-dik fejezete a községeknek háztartásuk kezelésében, a megyei hatóság felügyelete s ellenőrzése alatt, önállóságot ad. E szerint minden községnek módjában van ezt a lehetőséghez képest legjobb belátása szerint rendezni.

Vizsgálatom alapjául Pestmegye községeinek megyehatóságilag helybenhagyott költségelőirányzatait gyűjtöttem össze. — Azt tapasztalom, hogy ezen megyében több község van, melynek háztartása oly rendezett, hogy községi közköltségeinek fedezésére közvetlen községi vagyona jövedelmével beéri; tulajdonképeni községi adót, mely az országos adó után számított községi pótlékot képezne, nem kell lakosaira kivetni; — sőt némelyiknél a községi költségek fedezésén kívül, a község-jövedelemből fölösleg is marad.

Ily módon az épen lefolyt 1873-ik évben községi költség-pótadót nem szükséglettek: Alberti, Bática, Bénye, Csanád, Czinkota, Dömsöd, Dunaegyháza, Foktű, Géder-Lak, Gomba, Izsák, Nagy-Kovácsi, Maglód, Alsó-Némedi, Ócsa, Ráczevi, Rékas, Szalk-Szent-Márton, Szeremle, Sziget-Szent-Márton, Sziget-Sz.-Miklós, Tótfalu, Tök, Úszod, Veresegyháza. — Különösen rendezett háztartásu s jó vagyonállásu községek ezek közt: Alberti, Dunaegyháza, Foktű, Alsó-Némedi, Ócsa,

Ráczevi, Rékas, Szalk-Szt-Márton, Sziget-Szent-Miklós, Tók, Úszod, melyekhez még Dömsöd is több tekintetben sorozható.

A többi községben a községi pótdadó az 1873-dik évben minden alam adó forint után 2 krajczártól egész 85 krajczárig változott.

Világosság kedvéért osztályozás szerint példákat hozok fel:

Oly községek, melyeknek községi pótdadjuk minden államadó forint után 2-től 10 krajczárig volt, voltak többek közt: Visegrád, Sziget-Ujfalu, Héviz-Györk, Alpár, Uj-Hartyán, Üllő, Szent-Márton-Káta, Tószeg, Acsa, Káva, Fóth, Gyömrő, Jenő, Mende, Sári, Versegh, Csömör, Csiktarcsa, Dusnok.

10 kron felül 20 krajczárig: Monor, Csepel, Tétény, Nagy-Káta, Kakucs, Budakeszi, Rákos-Keresztur, Solmár, Ujfalu pusztá, Pomáz, Péteri, Uri, Páty, Ecser, Dunakeszi, Pilis, Csép, Duna-Pataj, Tápió-Szt-Márton, Tápió-Sáp, Torbágy, Héviz, Ó-Kécske, Rátóth, Bogdán, Tass, Kis-Ujfalu, Csővár, Makád, Isaszegh, Pilis-Szántó, Török-Bálint, Solt, Bagh, Promontor, Zsidó, Alsó-Dabas, Mácsa, Vecsés, Vadkert, Vác-Hartyán, Pécel, Sziget-Becse, Domony, Boldog, Sükösd, Szód, Tatár-Szent-György.

20-tól 30 krajczárig: Czepléd, Kóka, Szada, Apostag, Dab, Kis-Kőrös, Gödöllő, Farnos, Berczel, Lóré, Valkó, Püspök-Hatvan, Vörösvár, Szent-Iván, Duna-Vecse, Telki, Kartal, Duka, Pöcsmegyer, Örkény, Pilis-Csaba, Perbál.

30-tól 40 krajczárig: Dány, Nagy-Abony, Tót-Györk, Kis-Némedi, Valkó-Szent-László, Jánoshida, Ujszász.

40 krajczáron felül: Pilis-Szentkereszt $42 \frac{95}{100}$, Szilágy $44 \frac{7}{100}$, Hidegkut földadótól $51 \frac{83}{100}$, egyéb adótól $62 \frac{44}{100}$, Csobánka $56 \frac{79}{100}$, Albertfalva $66 \frac{53}{100}$, Császártöltés földadótól $45 \frac{99}{100}$, egyéb adótól $85 \frac{33}{100}$ krajczár minden államadó forint után.

Legnagyobb szám a 10—20 krajczárosok közt foglal helyet.

Nagyon természetes, hogy a községi pótdadó magassága az államadó sulyosságára is igen lényegesen behat; — valamint különösen ebből folyólag természetes az is, hogy a községadó magassága, a község népesedési és magán-vagyonosodási viszonyaira szintén befolyást gyakorol. — Bizonyára ily befolyást feltételez már maga a hivatolt 1871: XVIII-dik törvény is akkor, midőn a 17-dik §-ban megengedi, hogy: »oly községek, melyek községi terheiket, teljesen a községi vagyon jövedelméből fedezik, a község kötelékébe felvételt mérsékelt díjfizetéshez köthetik.«

Azonban nem czélom ez uttál a befolyást ezen irányban vizsgálni.

Sokkal fiatalabb még az 1871-dik évi törvény alkalmazása, mintsem annak hatása ily irányban, már helyesen megítélhető volna. Még csak annak vizsgálatára se akarom felhasználni a fennebb csupán például idézett s azokkal idevágólag kapcsolatos adatokat, hogy melyik község kezeli helyesen községi háztartását, melyik nem? Ehez minden esetre több évről szóló s egyforma adat kívántatnék; mi 1872 óta még nem eredményeztethetett. Hozzájárul, hogy lényegökre nézve most az egyenlő korból is nagyon különbözők az előttem fekvő községi költségvetések; úgy hogy, ha a bevételi rész elég alkalmasnak mutatkoznék is az összehasonlításra: de a kiadási rész egyáltalában alkalmatlan arra; mert a különböző költségvetésekben igen különböző tényezőket tartalmaz. Egyik községnél a költségvetés egyszerűleg a szorosan vett községi rendes folyó kiadást tartalmazza; másiknál rendkívüli kiadások, — tetemes új építkezések, új vásárlások kiadásait foglalja magába. Egyiknél mind a bevételek, mind a kiadások közt egyházi-, iskolai kezelés-, fogyasztási-, közlegelő-adó stb. gyanánt tetemes átmeneti összegek szerepelnek; másiknál ugyan ezek a nélkül képeznek tényleges kiadási tételt, hogy a bevételben megfelelő tételök volna.

Szóval tetemes és sokféle oly különbség forog fen, mely a helyes összehasonlítást lehetlenné teszi.

Ugyanazért nem is ismertetem e költségvetéseket egyenkint részletesen; csak például mutatok fel közülök egészen részletes kivonatban néhányat.

a) A községi pótdadót nem igénylők közül:

Alberti: 1873-ra megyeileg helybenhagyott bevétel 2973 frt; kiadás 2360 frt; bevételi többlet 613 frt. — A bevétel tételei: előző évről pénzát hozat: 127 frt 2½ kr, félévi bormérés 226 frt 10 kr, kenderháti földhaszonbér 380 frt, maraszi kaszálóbér 1515 frt 50 kr, hátulso dülői szántóföld évi bére 250 frt, tőkepénz-kamat 59 frt 85 kr, Dánus pusztja járuléka 330 frt, apró bérletek s vegyes 84 frt 52½; összeg 2973 frt. — Kiadási tételek: községi vagyontól államadó 130 frt 16 kr, egyenértéki adó 35 frt 52 kr, bíró fizetése 120 frt, helyettes bíró 40 frt, jegyző 700 frt, jegyző-segéd 160 frt, esküdt 40 frt, pénztárnok 40 frt, halott-vizsgáló 100 frt, két szolga 240 frt, épületek fentartása 180 frt, utak, hidak 60 frt, ujonczozás 62 frt, utazás és ilyenkor községi előljárók napdíja 130 frt, fűtés, világítás, lapok, nyom-; tatványok s vegyesek 322 frt 32 kr, összeg 2360 frt. — Községi vagyon: 23 hold föld (1900 frt) ismét 47, azután 7 800/1000, végre 10 hold föld a házak becsértékével együtt ingatlan összesen 8405 frt,

félévi korcsmáltatási jog 1000 frt, magántőke-követelések 6929 frt, butorok és eszközök 462 frt 95 kr, különféle könyvek és hirlapok 369 frt 25 kr, összesen 17,166 frt 20 kr értékben. Erre teher 1867-ről országos vetőmag-kölcsön hátraléka 1124 frt, a pesti első hazai takarékpénztártól a község szükségben levő lakosai közt kölcsönképen kiosztásra felvett 5000 frt összeg 6124 frt. Tehát községi tiszta vagyon: 11,042 frt 20 kr.

Szeremle: Bevétel 5516 frt 58 $\frac{1}{2}$ kr, kiadás 3595 frt 32 kr; bevételi maradék: 1921 frt 26 $\frac{1}{2}$ kr. — Bevételi tételek: 1872-dik évi pénztári maradvány 3245 frt 30 $\frac{1}{2}$ kr, negyedévi korcsmáltatás bére 70 frt, földek haszonbére 1368 frt 28 kr, épület-haszonbér 15 frt, faiskola jövedelme 50 frt, kaszáló jövedelme 350 frt, tőkepénz-kamat 350 frt, vegyes 50 frt; összeg: 5516 frt 58 $\frac{1}{2}$ kr. — Kiadási tételek: adó 380 frt, bíró fizetése 150 frt, jegyző 285 frt, törvénybíró 60 frt, esküdt 40 frt, pénztárnok 100 frt, tanító 300 frt, rendőr 50 frt, segédjegyző 300 frt, postás 80 frt, szolgák 300 frt, községkertész 80 frt, utazások s napdíjak 150 frt, épületek jókarban tartása és igazítások 800 frt, község-ház-világítás 30 frt, fűtés 80 frt, íróasztalok 70 frt, hidak, kutak igazítása 100 frt, községi épületek tűz ellen biztosítása 18 frt 32 kr, hirlapok 22 frt, előre nem látott s vegyesek 200 frt; összeg 3595 frt 32 kr. — Községi vagyon: község-ház s jegyző-lak 1000 frt, kovácsműhely s iskolaház 600 frt, 11 hold 792 □ öl szántóföld 1160 frt, 24 hold 332 □ öl szántóföld 2430 frt, 3 hold 301 □ öl temető-föld 330 frt, 29 hold 1180 □ öl kaszáló 3000 frt, 10 hold 80 □ öl kaszáló 1000 frt, 2 hold 369 □ öl szántó 220 frt, 1120 □ öl kaszáló 100 frt, 630 □ öl kaszáló 48 frt, 12 hold 483 □ öl kaszáló 1220 frt, 6 hold 237 □ öl szántó 615 frt, 4 hold faiskola 400 frt; ingatlanok összes becsértéke 12,123 frt; egy negyedévi korcsmajog 1420 frt, magánfeleknél kamatozó tőkék 3600 frt. Ingóságok, ezek közt egy 300 frtos, másik 100 frtos vizipuska, azután 480 frtban felvett hat bika; összesen 1128 frt 42 kr. Főösszeg 18,271 frt 42 kr. Adósság semmi.

Sziget-Szent-Miklós: Bevétel 6135 frt 30 kr, kiadás 5278 frt 61 kr, bevételi maradék 856 frt 69 kr. — Bevételi tételek: múlt évi áthozatal 967 frt 75 kr, szántóföld haszonbér-hátralék 364 frt 75 kr, kamathátralék 27 frt 50 kr, kovácsműhely bére 52 frt, korcsmabérlet 360 frt, földhaszonbér 1174 frt 30 kr, tőke-kamat 150 frt, fogyasztási adó 468 frt, vadászati jogbérlet 101 frt, csődörök, bikák, kanok tartási rovatala 330 frt, közsorbéri fúvardij 160 frt, bika-eladás 60 frt, adókövetelés 300 frt, takarékpénztárban rendelkezés alatt 1600 frt,

előre nem látott 20 frt. — Kiadási téttelek: rendes állam- és egyenértéki adó 271 frt, bíró-fizetés 130 frt, adószedő 80 frt, jegyző 623 frt 6 kr, orvos 300 frt, lelkésznek 193 frt, tanító pótléka 98 frt 25 kr, leánytanítóé 52 frt 50 kr, két kisbíró 200 frt, éjiőr 130 frt, bába 42 frt, levélhordó 40 frt, irodaszerek 45 frt, világítás 40 frt, szegényeknek 20 frt, épületek javítása 220 frt, biztosítás 36 frt 10 kr, utak, kutak, hidak javítása 140 frt, ujonczozási költség 140 frt, előfogati díjak 200 frt, mag-állatok élelmezése és gondozása 330 frt, két bika vásárlására 280 frt, fuvardíjak 160 frt, hírlapi előfizetésekre 40 frt, új kutak csináltatása 408 frt 70 kr, kölcsöntörlesztés 186 frt, fogyasztási adó 468 frt, napdíjak 85 frt, szerbtövis irtatására 50 frt, telekkönyv-készíttetés 110 frt, buczka-befásításra 60 frt, előre nem látható költségekre 100 frt. — **Köz s é g i v a g y o n:** község ház 1680 frt, tanítóklak 840 frt, kovács-ház és műhely 315 frt, korcsmaház 315 frt, jegyzőklak féltelek földdel 2000 frt, $75 \frac{0081}{1200}$ hold községi kaszáló 3970 frt, $12 \frac{10921}{1200}$ hold kaszáló 900 frt, $14 \frac{955}{1200}$ hold újföld 1400 frt, másik $4 \frac{632}{2200}$ hold 280 frt, $38 \frac{300}{1200}$ hold kaszáló 2300 frt, buczkaerdő 174 frt, ezen ingatlanságok összes becsértéke 14,174 frt, bormérési jog becsértéke 415 frt, kamatra kiadott tőkepénzek 1719 frt 99 kr, egy bika és két kan 122 frt, ingóság (közte egy 190 frtos vaspénzszekrény, két tűzfecskendő 500 frt értékben, különféle könyvek és térképek 136 frt értékben) 1915 frt 05 kr, végre készpénz 967 frt. Főösszeg 19,313 frt, ezen teher 600 frt takarékpénztári tartozás; tehát tiszta becsérték 18,713 frt 04 kr.

b) Két krajczártól tíz krajczárig községi pótdót igénylettek közül.

Fóth. Bevétel: 2294 frt $7 \frac{1}{2}$ kr; kiadás 2995 frt 96 kr; tehát még fedezendő 701 frt $88 \frac{1}{2}$ kr. Ebből esik a 7481 frt $18 \frac{1}{2}$ kr állam-adó minden forintja után $9 \frac{39}{100}$ krajczár községi pótlék. — **Bevétel i téttelek:** mult évről pénztári maradék 55 frt 25 kr, nagykopolya haszonbére 386 frt 77 kr, kiskopolyaé 235 frt 35 kr, nádastóé 178 frt 20 kr, öt darab apróföld bérlete 226 frt, szegények földbére 90 frt, rétbér 241 frt, árokföldbér 22 frt 50 kr, félévi korcsmabérlet 457 frt, kovácsműhely bére 45 frt, mézszárszéké 120 frt, vadászati jog bérlete 231 frt. — **Kiadási téttelek:** bíró 200 frt, jegyző 628 frt, segéd-jegyző 300 frt, adószedő 42 frt, orvos 200 frt, tanítónak 200 frt, két kisbíró 260 frt, éjiőr 150 frt, bába 35 frt, postás 85 frt, biztosítás 30 frt 18 kr, fűtés, világítás 82 frt, irodaszerek 70 frt, község ház és jövedelmi államadója 93 frt 70 kr, előjárók napdíja és

fuvardíjak 250 frt, ujonczozási költség 70 frt, hidak, kutak javítása 50 frt, szerbtövis-irtás 80 frt, előre nem látott költségek 100 frt. — Államadó a községben: földadó 4938 frt 23 $\frac{1}{2}$ kr, házbéradó 196 frt, ház-osztályadó 705 frt, személykereseti 989 frt 84 kr, jövedelmi 652 frt 11 kr, összesen 7481 frt 18 $\frac{1}{2}$ kr. — Községi vagyon: községháza hozzátartozó telekkel 6300 frt, 22 hold 673 □ szántóföld 945 frt, 17 hold 229 □ öl rét 901 frt 25 kr, kovácsház 420 frt, bikaakol 210 frt, korcsma-épület 1525 frt, egy kőkut 63 frt, kilencz másféle kut 177 frt; ingatlanok összesen 10,541 frt 25 kr; ingóság, közte 200 frtos vaspénzszekrényvel, 309 frt 75 kr. Főösszeg 10,851 frt. A félévi korcsmajog és a vadászati jog becsértéke nem tétetik ki.

Gyömrő. Bevétel: 1127 frt 98 $\frac{1}{2}$ kr; kiadás 1497 frt 35 kr; fedezendő tehát 369 frt 36 $\frac{1}{2}$ kr, melyből esik a 6506 frt 53 kr államadó minden forintjára 5⁶⁸/₁₀₀ krajczár községi pótlék. — Bevételi tételek: mult évről maradék 94 frt 81 kr, korcsma-bér 290 frt, szántóföldbér 116 frt 10 kr, rétbér 510 frt, nádashér 61 frt 40 kr, kertbér 8 frt, közköltségrovat hátraléka 47 frt 67 kr. — Kiadási tételek: államadó 92 frt, bíró 100 frt, törvénybíró 25 frt, jegyző 389 frt 70 kr, jegyző failletménye 45 frt, orvos 75 frt, kisbíró 120 frt, éjör 50 frt, irodaszerek 35 frt, fűtés, világítás 34 frt, épületek javítása 40 frt, biztosítás 20 frt, utak, hidak 25 frt, ujonczozási költség 37 frt, előljárok utazása s fuvarozás 80 frt, egyenértéki adó 23 frt 47 kr, korcsmajog egyenértéki adója 36 frt 24 kr, lelkész szénailletménye 80 frt, tanítóé 40 frt, harangozóé 20 frt, szegények alapjára 30 frt. — Államadó rovata a községben: földadó 5163 frt 20 kr, házadó 481 frt 90 $\frac{1}{2}$ kr, személykereseti 766 frt 82 kr, jövedelmi 287 frt 68 kr; összeg 6699 frt 60 $\frac{1}{2}$ kr. Ebből 193 frt 07 $\frac{1}{2}$ kr, magának a községnek saját, azután a lelkész, tanító és jegyző adóját képezvén, arra községi pótlék nem vettetik, s így ezen összeg levonása után maradt a községi pótladó kulcsa 6506 frt 53 kr. — Községi vagyon: községház 600 frt, pásztorház 120 frt, kovácsműhely 80 frt, 16 ³¹⁰/₁₆₀₀ hold szántóföld 1080 frt, 1 ⁷¹⁰/₁₆₀₀ hold rét 120 frt, 10 ³⁴⁰/₁₆₀₀ hold rét 1300 frt, szérűskert 90 frt, 1 hold nádas 150 frt, agyagbánya 50 frt, faültetvény 25 frt, jegyző fél telek földje 2400 frt, ingatlan összes becsértéke 6015 frt, félévi korcsmajog becsértéke 2000 frt, ingóságok (köztök 120 forintos fecskendő) 247 frt 30 kr. Főösszeg 8,262 frt 30 kr. Teher nincs.

c) Tíz krajczáron fölül husz krajczárig községi pótladót igénylők közül:

Nagy-Káta. Bevétel 1480 frt 99 $\frac{1}{2}$ kr; kiadás 3860 frt 20 kr, tehát még fedezendő 2379 frt 20 $\frac{1}{2}$ kr; melyből az összesen 22,827 frt 28 $\frac{1}{2}$ államadó minden forintjára esik 10 $\frac{73}{100}$ kr. községi pótlék. — *Bevétel:* földhaszonbér és félévi korcsmáltatás haszonbére 1153 frt, házbér 100 frt, mult évi áthozat és aprólék 227 frt 99 $\frac{1}{2}$ kr. *Kiadások:* bíró 200 frt, jegyző 500 frt, őrnök 240 frt, másik őrnök 200 frt, helyettes bíró 100 frt, adószedő 200 frt, orvos 200 frt, négy polgár 424 frt, ezeknek sinoros dolmány 63 frt 20 kr, városi kocsis 120 frt, iroda szerek 127 frt 26 kr, fűtés, világítás 120 frt, előljáróság utazása 141 frt, ujonczozási költség 60 frt, országos adó 94 frt, épületek javítása s biztosítása 270 frt 16 kr, hírlapokra s könyvekre 26 frt, bika-vétel 80 frt, ménlovak, bikák s kanok tartására 100 frt, előre nem látottakra 400 frt, nyomtatványok, megyei könyomda és vegyesek 194 frt 58 kr. — *Államadó a községben:* földadó 8194 frt 44 kr, házadó 779 frt 76 kr, személykereseti 2719 frt 44 kr, jövedelmi 1263 frt összeg 12,966 frt 64 kr, hozzá Sőregpuszta összes adója 5683 frt 82 kr, Egres-Káta összes adója 4176 frt 81 kr; főösszeg: 22,827 frt 28 $\frac{1}{2}$ kr. — *Községi vagyon:* városháza hozzttartozó 60 hold 583 □ öl szántó és 170 hold 1090 □ öl rét földdel 4022 frt, jegyzőház 13 hold szántófölddel, kerttel és káposztással 600 frt, harmadik ház 500 frt, negyedik 1000 frt, iskola és tanítólak 13 hold földdel s mellékföldekkel 600 frt, város korcsmáltatási joga földdel és réttel 1153 frt; ingatlanok és javadalmak összes értéke 7965 frt, ingóságok és állatok, azután közkölségi hátralék 4712 frt 17 kr, főösszeg 12,677 frt 17 kr. Az ingóságok közt egy 300 frtos uj, egy 120 frtos régibb fecskendő, 50 frtos vaspénzszekrény; állatok: 2 kocsis ló 110 frt, 4 bika 118 frt, két kan 30 frt, két ménló 200 frt. Közkölségi pótdadó-hátralék 3463 frt 98 kr. A vagyon ellenében tartozás: inséges kölcsöntőke 133 frt, ennek 8 évi kamatja 53 frt 20 kr, magyar földhitelintézeti kölcsön 500 frt, ennek 1870-től kamatja 95 frt, az 1500 frtos inséges kölcsönből beszedetett, de közkölségre elköltetett 517 frt 19 kr, ennek 8 évi kamatja 206 frt 80 kr, földadó munkálati közkölség-tartozás 730 frt 06 kr, több éven át legelőadó fejében beszedetett, de közkölségre elköltetett 1071 frt 63 kr; főösszeg 3387 frt 63 kr, mit levonva a vagyon összegéből, marad tiszta vagyon 9289 frt 44 kr.

Promontor. Bevétel: 4365 frt 84 kr, kiadás 6938 frt 34 kr, tehát még fedezendő 2572 frt 50 kr, melyből 14,746 frt 27 krnyi államadó minden forintjára esik 17 $\frac{45}{100}$ kr. községi pótdadó. — *Bevéte-*

l e k : mult évről pénzáthozat 49 frt 95 $\frac{1}{2}$ kr, pótagó-hátralek 2885 frt 29 $\frac{1}{2}$ kr, félévi korcsmáltatás bére 370 frt, földhaszonbér 292 frt 80 kr, mértékhitelítés 143 frt 59 kr, "sarju és széna-eladás 100 frt, szántás alá bérbe adott legelő-részletekből 498 frt 20 kr, előfogat s tolonczkártérítés 26 frt. — K i a d á s : államadó 119 frt 80 kr, biró 160 frt, jegyző 500 frt, plebános borváltság 150 frt, káplán-fizetés 105 frt, főtanító 500 frt, három altanító 900 frt, jegyzősegéd s pandur lakás 255 frt, adószedő 150 frt, jegyzősegéd 420 frt, két kisbiró 220 frt, éjör 150 frt, nappali ör 60 frt, órás 50 frt, évi óra-igazítás 50 frt, irodaszerek 117 frt, fűtés, világítás 100 frt, épületek igazítása 200 frt, biztosítás 40 frt, tűzfecskendők jó karban tartása 50 frt, tolonczköltség 50 frt, ujonczozási költség 100 frt, előljárók napdija s utazása 160 frt, előfogatok 328 frt, pandurok ellátása 110 frt, adóprotokulumok készítetése 30 frt, előre nem látott 40 frt, plebános fájárandósága 75 frt, kaszáltatás 80 frt, iskolába tenta és kréta 50 frt, közmunka-váltság beszedése 60 frt, rétbérlet 200 frt, iskola-fűtés 192 frt, papbér-hátralek 615 frt 22 kr, iskola igazítás 440 frt, megyei könyomda, nyomtatványok s vegyesek 111 frt 32 kr. — A d ó ü g y : földadó 8206 frt 46 kr, házbéradó 1578 frt 61 kr, ház-osztályadó 854 frt 80 kr, személykereseti 1610 frt 80 kr, jövedelmi 2614 frt 78 kr; összeg 14,865 frt 55 kr, melyből papok, orvos, bába adója 119 frt 28 krrel lejöven, marad községi pótagó-kulcsul 14,746 frt 27 kr. — K ö z s é g i v a g y o n : iskolaház 1800 frt, csordásház 475 frt, községgház 2200 frt, kőbányai ház 2000 frt, kert 20 frt, 6 $\frac{1067}{1000}$ hold föld 676 frt, 93 $\frac{503}{1600}$ hold községi legelő 5211 frt 99 kr, 1 $\frac{225}{1600}$ hold tűzfa-erdő 100 frt, ingatlanságok becsérték-összege 12,482 frt 99¹/₂ kr, félévi korcsmajog becsértéke s a bérlet 370 frt, tőkében magánosoknál 2200 frt, takarékpénztárban 1374 frt 15 kr, pénzkészlet 110 frt, ingóságok értéke (köztük 270 frtos vaspénzszekrény, 900 frtos két tűzfecskendő) 1857 frt 85 kr; főösszeg: 18,394 frt 99 kr. Teher rovat nincs.

Ú r i . Bevétel 1088 frt 52 $\frac{1}{2}$ kr, kiadás 2355 frt 23 kr, fedezendő 1266 frt 70 $\frac{1}{2}$ kr. Ebből esik a 7244 frt 64 kr államadó minden forintjára 17 $\frac{49}{100}$ kr, községi pótlék. — B e v é t e l : félévi korcsmabérlet 169 frt 50 kr, föld- s réthaszonbér 830 frt 68 kr, kovácslak s műhely 51 frt 50 kr, szérűskert 22 frt, áthozat multról 14 frt 84 $\frac{1}{2}$ kr. — K i a d á s : államadó 97 frt 8 kr, biró 100 frt, adószedő 20 frt, jegyző 636 frt, kisbiró s hadnagy 198 frt, irodaszerek 55 frt, községi épületekre, az iskolákat is ide értve, fűtés, világítás, háztetők, kerítések igazítása 749 frt 87 kr, napdijak s uti költségek 100 frt, utak, hidak (egy új

hid) 270 frt, lapokra előfizetés 39 frt 28 kr, orvos 50 frt, megyei könyomdára illetőség 8 frt 08 kr, vegyes 31 frt 92 kr. — Államadó a községben: földadó 5834 frt 98 kr, házadó 262 frt 50 kr, személykereseti 841 frt 08 kr, jövedelmi 606 frt 08 kr, összeg 7244 frt 64 kr. — Községvagyon: iskolaház és kántorlak 16 hold 900 □ öl földdel 2600 frt, tanítólak és iskola 8 hold földdel 2400 frt, jegyzőlak 21 hold 400 □ öl földdel 4000 frt, korcsmaház 150 frt, kovácslak és műhely 250 frt, harangozó-lak 7 hold 400 □ öl földdel 650 frt, szérűskert 100 frt, 88 hold 190 □ öl szántó és 12 hold 595 □ öl rét községi föld 4500 frt, ingatlanok összes becsértéke 14,650 frt, felévi korcsmajog a bérlet becsében 169 frt 50 kr, butorok és ingóságok (köztök 515 frtos vízipuska) 658 frt; főösszeg 15,477 frt 50 kr. Teher nincs.

d) Huszon felül harmincz krajczárig pótdóti igénylők közül.

Földáll. Bevétel: 16,138 frt 09 ½ kr, kiadás 19,940 frt 85 kr, fedezendő 3,802 frt 75 ½ kr, melyből a 15,456 frt 61 kr. államadó után minden forintra esik a földadóból 24 ⅞, a többiből 25 ⅞ kr. községi pótlék. — Bevétel: mult évről maradék 2150 frt 56 kr, községi pótlék követelési hátralékok 11,794 frt 03 kr, felévi bormérés bérlete 317 frt, földek és rétek haszonbére 1181 frt 50 kr, kovács-műhelybére 8 frt, faskola haszonbére 28 frt, egy ház haszonbére 500 frt, mértékhiteljesítési bevétel 29 frt, toloncok kisértetéseért és élelmezéseért 100 frt, előre nem látott apró bevétel 30 frt, összes 16,138 frt 09 kr. — Kiadás: államadó 155 frt 46 kr, egyenértéki adó 34 frt 50 kr, bíró 300 frt törvénybíró 40 frt, pénztárnok 200 frt, jegyző 500 frt, segédjegyző 300 frt, rendőr s szállásmester 100 frt, három kisbíró 360 frt, két éjör 100 frt, négy fél éves éjör 120 frt, irdakellékek 83 frt, hírlapok és könyvek 50 frt, fűtés, világítás 200 frt, biztosítás 41 frt 19 kr, hidjavítás 200 frt, ujonczozási költség 50 frt, előjárók utazása s napdíjak 50 frt, faskolára 200 frt, ismétlő iskolára kiadás 300 frt, felekezeti segédtanítók fizetés pótléka 143 frt 25 kr, toloncok kisértetése és élelmezése 100 frt, szerbtövis-irtás 36 frt, vágóhid-felállítás 300 frt, előre nem látott 196 frt, megyei könyomda s vegyesek 168 frt 08 kr, tartozási hátralék törlesztése 14, 513 frt 37 kr. — Államadó a községben: földadó 8,873 frt 27 kr, házadó 2,094 frt 30 kr, személyi 1713 frt 11 kr, jövedelmi 3375 frt 16 ½ kr, összeg 16,055 frt 84 ½ kr, melyből a községnek saját adója, papok, tanítók adója, melyre községi pótlék nem vettetik, 599 frt 24 krajczárral levonván, marad községi pótlék kulcsául 15,456 frt 60 ½ kr. — Köz-

ségi vagy on: ház és jegyzőföldek 3150 frt, új ház 16,000 frt, egy egész telekföld faiskolával és 40 hold kegyadományföld 5250 frt, egy kis ház 300 frt, szérűskert 500 frt, káposztás föld 60 frt; ingatlanok összes becsértéke 25,260 frt, félévi korcsmáltatás jog 5000 frt, három bika, három kan 270 frt, ingóságok (köztük 262 forintos vaspénzszekrény, mértékhiteljesítési eszközök 100 frt, új tüzfecskendő 450 frt) 1149 frt; összesen 31,679 frt. Tartozási rovat, a kiadások közt kitettn kívül nincs, mely a bevételekben leli már ellenfedezetét.

e) Harmincz krajczáron felül 40 krig pótléket igénylők közül:

Jánoshida. Bevétel: 2374 frt 52 kr, kiadás 5020 frt 45 kr. fedezendő: 2645 frt 93 kr. Esik ebből 7832 frt 97 kr. államadó minden forintja után $33 \frac{78}{100}$ kr. községi pótlék. Bevétel: előző évről pénztári maradvány 22 frt 18 kr, negyedévi bormérés 239 frt, szárazmalom évi bére 175 frt, vetés jövedelme 432 frt 80 kr, faiskolából 92 frt, községi pótdó-hátralék 1403 frt 04 kr, aprólék 10 frt 50 kr. — Kiadás: községi tisztviselők és szegődményesek fizetése 1613 frt 01 kr, irodakellékek 50 frt, építkezés és javítás 400 frt, biztosítás 48 frt 36 kr, véletlenekre 300 frt, ménlovak tartása 150 frt, bikák tartása 50 frt, előjárók utazása s napdijak 150 frt, község földje után adóhátralék 13 évre 281 frt, egyenértéki adóhátralék 13 évre 130 frt, jövedelmi adóhátralék a korcsmától 100 frt, inséges kölcsön 7 évi kamathátraléka 1580 frt, fizetés-hátralékok 180 frt, megyei könyvműhelye 8 frt 08 kr. — Államadó a községben: földadó 5982 frt 51 kr, házadó 353 frt 60 kr, személyi 1148 frt 17 kr, jövedelmi 348 frt 69 kr. — Községi vagy on: takarékpénztártól felvett kölcsön 5000 frt, inséges kölcsön magánosoknál 2800 frt, államkölcsön 250 frt; tőke összege 8050 frt; ingatlanok: tanácsolház 735 frt, jegyzőlak 700 frt, szárazmalom 1300 frt, iskola és kántorlak 700 frt, 70 hold községi föld 2800 frt, másik iskola 300 frt, 10 hold kaszáló 3500 frt; ingatlanok összes becsértéke 10,035 frt; állásokban (két csődör 600 frt, még egy csődör 250 frt, két bika 160 frt, két kan 50 frt) 1060 frt, ingók 216 frt 40 kr, aprólékok 31 frt 70 kr, hidakban 320 frt, kutakban 170 frt; összesen 19,883 frt 18 kr, ennek ellenében tartozás 5000 frt takarékpénztári kölcsön, 2800 frt inséges kölcsön kiosztva a lakosok közt, összesen 7800 frt; ennek levonásával tiszta vagy on 12,083 frt 10 kr.

f) Negyven krajczárt haladó községi pótléket igénylők közül:

Albertfalva. Bevétel: 62 frt, kiadás 721 frt 92 kr, fedezendő 659

frt 92 kr; ebből 992 frt 02 kr államadó minden forintjára esik $66 \frac{53}{100}$ kr. — **Bevétel:** egy negyedévi korcsmajogbérlet 62 frt, egyéb semmi. **Kiadás:** bíró 20 frt, jegyző 400, pap 63 frt, kisbíró 72 frt, írószerek 12 frt, fűtés 18 frt, ujonczozási költség 30 frt, előljárók uti költsége 30 frt, fuvar 12 frt, előre nem látott 25 frt, épületjavítás 20 frt, biztosítás 10 frt 50 kr, községi folyó államadó 1 frt 34 kr, megyei könyomda illetősége 8 frt 08 kr. — **Államadó a községben:** földadó 51 frt 91 $\frac{1}{2}$ kr, házbéradó 260 frt 96 kr, házosztályadó 168 frt 60 kr, személyi 177 frt, jövedelmi 333 frt 54 kr. — **Községi vagyon:** iskolaház 1000 frt, ingóságok (köztök 200 frtos tűzfeckendő) 292 frt 30 kr; főösszeg 1292 frt 30 kr.

Császártöltés. Bevétel: 1265 71 kr, kiadás 5115 frt 63 kr; fedezendő 3849 frt 92 kr, ebből 4830 frt 20 krnyi állam-földadó után minden forintra $45 \frac{95}{100}$, a többi 1911 frt 08 kr államadó minden forintjára $85 \frac{33}{100}$ kr községi pótlék esik. — **Bevétel:** mult évről áthozat 220 frt 58 kr, községi föld és réthaszonbér 472 frt 40 kr, félévi korcsmáltatás 36 frt 50 kr, csapásföldektől haszonbér 82 frt, kertbér 12 frt 30 kr, közköltségi póttadó-hátralék mult évről 441 frt 92 $\frac{1}{2}$ kr. — **Kiadás:** községi adó 1149 frt 24 kr, egyenértéki adó 48 frt 16 kr, bíró 80 frt, pénztárnok 80 frt, jegyző 525 frt, plebános 60 frt 90 kr, kántor 145 frt, tanító 265 frt, orvos 200 frt, törvénybíró 50 frt, esküdt 40 frt, útfelügyelő 50 frt, kisbíró 80 frt, kéményseprő 92 frt, iroda-szükséglet 120 frt, épületek javítása 150 frt, fűtés az iskolákkal együtt 80 frt, napdijakra 100 frt, ujonczozási költség 65 frt, előre nem látottakra 160 frt, községi ménék tartása 160 frt, öt felelős rendőr 1000 frt, faiskola-csész 30 frt, megyei könyomda és vegyesek 285 frt 33 kr. — **Államadó a községben:** földadó 4830 frt 20 kr, házadó 500 frt 94 kr, személyi 916 frt 56 $\frac{1}{2}$ kr, jövedelmi 493 frt 57 $\frac{1}{2}$ kr; összeg 6741 frt 28 kr. — **Községi vagyon:** község-ház 1200 frt, jegyzőlak 800 frt, orvoslak 300 frt, iskolaház 1200 frt, kert 100 frt, — 22 hold 993 □ öl szántó, 466 hold 110 □ öl rét, 31 hold 964 □ öl legelő, 258 hold 400 □ öl erdő, 784 hold 433 □ öl haszonvehetlen, összesen 1563 hold 500 □ öl föld becsértéke 3000 frt, tehát ingatlanok összes becsértéke 6600 frt, félévi korcsmajog a bérösszegben kitéve 36 frt 50 kr, ingóságokban 695 frt 20 kr; vagyon-összeg: 7331 frt 70 kr. Teher-rovat nincs.

Csobánka. Bevétel: 2046 frt 19 kr, kiadás 5119 frt; fedezendő 3072 frt 81 kr. Ebből esik 5410 frt 32 $\frac{1}{2}$ kr államadó minden forintja után községi pótlék $56 \frac{79}{100}$ kr. — **Bevétel:** mult évi maradvány

663 frt 90 kr, legelő-területi szántóföld-részletek haszonbére 297 frt 05 kr, rétfü-eladás 298 frt 40 kr, földhaszonbér 125 frt, ismét 72 frt, sarju-eladásból 119 frt 16 kr, nád-eladás 250 frt, 68 kr, félelvi korcsma-bér 220 frt. — **Kiadás:** állami rendes és egyenértéki adó 55 frt 43 kr, bíró 63 frt, törvénybíró 20 frt, jegyző 400 frt, adószedő 52 frt 50 kr, erdőkerülő 150 frt, kisbíró 100 frt, dobos 5 frt, éjör és két csősz 43 frt 15 kr, írószerek 25 frt, fűtés, világítás 125 frt, szegények alapjára 30 frt, épületjavítások 50 frt, község-ház-építés 3681 frt 97 kr, utak, hidak 30 frt, rendőri költség 40 frt, ujonczozási költség 80 frt, hivata-los utazások 100 frt, előre nem látható 50 frt, megyei könyomda 8 frt 08 kr, aprólék 12 frt 87 kr. — **Államadó a községben:** telek-adó 4004 frt 36 $\frac{1}{2}$ kr, házadó 360 frt 9 kr, személyi 809 frt 39 kr, jö-vedelmi 236 frt 48 kr. — **Közégi vagyon:** község-ház s jegyzőlak 500 frt, rom. kath. iskola 800 frt, görög keleti iskola 420 frt, 8 hold szántóföld 300 frt, 2 hold rét 210 frt, ingatlan összes becsértéke 2230 frt, félelvi korcsmajog a bérösszegben 220 frt, ingóságok 80 frt 50 kr; főösszeg 2530 frt 50 kr. Teher nincs.

Hidegkút. Bevétel: 392 frt 43 kr, kiadás 2183 frt 08 kr, fede-zendő 1790 frt 65 kr, esik 3248 frt 59 kr adóból minden forint föld-adóra 51 $\frac{3}{100}$, egyéb adóra 62 $\frac{4}{100}$ kr közégi pótlék. — **Bevétel:** mult évről maradék 156 frt 83 kr, korcsma-bér 110 frt, földek haszon-bére 105 frt 60 kr, rendkivüli 20 frt. — **Kiadások:** államadó 80 frt, bíró 50 frt, jegyző 400 frt, éjör 100 frt, csősz 80 frt, írószerek 40 frt fűtés 30 frt, rendőrségi 30 frt, község-ház igazítása 440 frt, utak, hidak 100 frt, ujonczozási költség 50 frt utiköltségek s napdíjak 50 frt, hidvám s kocsibér 15 frt, kisbíró 93 frt, előre nem látható 70 frt, egy tüzfecs-kendő vásárlása 400 frt, megyei könyomda 8 frt 08 kr, vegyesek 147 frt. **Államadó a községben:** földadó 2243 frt 84 kr, ház, személy és jövedelmi adó együtt 1004 frt 75 kr. — **Község vagyon:** 169 hold közégi erdő 2710 frt, 6 $\frac{1}{2}$ hold szántóföld 1000 frt, 9 hold kaszáló 1200 frt, iskolaház 14 $\frac{1}{3}$ hold földdel 800 frt, kovácsház 320 frt, pásztorház 300 frt; ingatlan becsértéke összesen: 6330 frt, félelvi bormérési jog 945 frt, butorok, ingóságok és állatok (két tüzfecs-kendő 565 frt, két bika 200 frt) összesen 829 frt 25 kr; főösszeg: 8204 frt 25 kr. Teher-rovat nincs.

Pilis-Szent-Kereszt. Bevétel: 1068 frt 35 kr, kiadás 2256 frt 89 kr, fedezendő 1188 frt 54 kr, melyből esik a 2767 frt 76 $\frac{1}{2}$ kr állam-adó minden forintjára 42 $\frac{4}{100}$ kr közégi pótlék. — **Bevételek:** mult évi pénztár-maradék 2 frt 32 kr, félelvi korcsma-bér 246 frt, szántó-

földbér 10 frt, községi pótadó-hátralék 810 frt 03 kr. — **Kiadások:** államadó-tartozás 140 frt, bíró 21 frt, jegyző 200 frt, tanító 96 frt, kishíró 48 frt, éjór 2 frt, írószerek 20 frt, fűtés, világítás 20 frt, épületek javítása 160 frt, biztosítás 23 frt 45 kr, utak, hidak 250 frt, ujonczozási költség 60 frt, előjáróság uti-költsége s napdíjai 56 frt, előre nem látható 30 frt, községterhek törlesztésére 1110 frt 36 kr, megyei könyomda 8 frt 08 kr, aprólék 12 fr. — **Államadó a községben:** földadó 1929 frt 92 $\frac{1}{2}$ kr, házadó 158 frt 36 kr, személyadó 478 frt 44 kr, jövedelmi 201 frt 04 kr. — **Községvagyon:** kovácslak 300 frt, pásztorlak 150 frt, 1 hold 275 □ öl szántó 60 frt, 1 hold 800 □ öl rét 130 frt, iskola-épület 1200 frt, összes ingatlan 1840 frt, felévi korcsmajog 399 frt; pótadó-követelések a lakosságnál 843 frt 3 $\frac{1}{2}$ kr, egy bika 60 frt, egy kan 10 frt, butorzat s ingóság 18 frt; főösszeg 3170 frt 3 $\frac{1}{2}$ kr, Tartozás: országos fogyasztási adó fejében 901 frt 95 kr, hátralevő fizetések 208 frt 41 kr, összeg 1110 frt 36 kr, mit levonva a vagyon becsértékéből marad tiszta vagyon 2059 frt 67 $\frac{1}{2}$ kr.

Szilágy. Bevétel: 1918 frt 26 $\frac{1}{2}$ kr, kiadás 3758 frt 92 kr, fedezendő 1840 frt 65 $\frac{1}{2}$ kr; ebből esik a 4176 frt 57 kr államadó minden forintjára 44 $\frac{1}{100}$ kr községi pótlék. — **Bevételek:** földhaszonbér 195 frt, felévi korcsmáltatás bérlete 166 frt, vizimalom bér 90 frt, mészárszék bérlet 41 frt, vadászatjogbérlet 41 frt, letelepedési díj 5 frt, a hátralevő összeget mult évi községi pótadó kirovás 1371 frt 57 $\frac{1}{2}$ kr hátraléka, 8 frt 54 $\frac{1}{4}$ krnyi számadási különbözet és aprólék egészíti ki. — **Kiadások:** országos házi és földadó fejében a községi javaktól tartozás 1078 frt 2 kr, egyenértéki adó 6 frt 54 kr, irodaszükséglet 25 frt, fűtés, világítás 10 frt, épületek, utak, hidak javítása 30 frt, bíró-fizetés 70 frt, jegyző 400 frt, pénztárnok 20 frt, kishíró 40 frt, hadnagy 40 frt, postás 40 frt, ujonczozási költség 42 frt 85 kr, előjáróság uti költsége s napdíjak 60 frt, jegyzőlak-építés 1320 frt, előbbi évekről fizetési hátralékok 503 frt 93 kr, megyei könyomda 8 frt 08 kr, vegyesek 64 frt 50 kr. — **Államadó a községben:** földadó 3614 frt, házadó 105 frt, 80 kr, személyi 358 frt 34 kr, jövedelmi 98 frt 43 kr. — **Községvagyon:** kántorlak 500 frt, harangozó és kovácslak 200 frt, korcsma 150 frt, molnárház 80 frt, ehhez tartozó vizimalom 1016 frt, tanácsszoba és iroda 200 frt, mészárszék 150 frt, szérűskert 200 frt, 23 hold 391 □ öl szántó és 28 hold 733 □ öl rétföld 3250 frt; ingatlanok becsértéke összesen 5,746 frt; községi javadalmak czime alatt a bevételek rovatai számláltatnak el 538 frt erejéig; követelések: 1371 frt 57 $\frac{1}{2}$ kr, mult évi községi pótadó-kirovás hátra-

léka és 8 frt 54 $\frac{1}{4}$ kr számadási differentia, butorok s ingóságok értéke 49 frt 36 kr, egy bika 100 frt, egy kan 30 frt. Ez alapon községi vagy-on-érték főösszege 7843 frt 62 $\frac{1}{2}$ kr-ra mutattatik ki. Teher-rovat nincs.

Ezen példák képét adják a költségvetések különbözetességének; igazolást nyújtanak a némely községnél magasnak mutakozó községi pótdadó igényletről; de különösen igazolják, hogy mennyire fontosak a megye számvevőségi és községjegyzői állomások, melyeknél e számadások első sorban kezeltetnek; valamint hogy mennyire kívánatos volna e munkálatokra nézve egy általános normativum, mely által a tanulmányozási vizsgálat ezen igen fontos ügy körül minden irányban s az egész országra vonatkozólag szabatos eredményüvé tétethetnék.

Azonban habár, mint mondám, a fennebb jelzett több módozatú igen tanuságos irányban vizsgálásra nem is alkalmasok ez uttal még ez adatok: de van egy más, nem kevésbbé fontos irány, melyben a községi háztartás épen e költségvetések s előirányzatok alapján, már most is sok gyakorlati haszonnal szolgálhat vizsgálatunk tárgyaul. Jelesen:

Minden községnek érdekében, a községi előjáróságnak pedig kötelességében áll, minden jövedelemforrást felkutatni, és úgy felhasználni, hogy a szükséges község-kiadások meggyőzésére minél kevesebb községi pótdadóval kelljen a lakosságot terhelni.

Viszont:

A község előjáróság feladata, hogy mindazon kiadásokat községileg teljesitse, melyekre az életnek hasznosan, kényelmesen, bátorságosan, sőt lehetőleg élvezetesen folytatására szükség van, s melyek teljesítésére egyes egyén, egyes család és a magán társulat körén kívül esik. Csak a mely község-előjáróság ezt teszi, felel meg kötelességének. E körül a számító mérséklet mindig helyes elv; de a fősvénység még helytelenebb, mint a magán háztartásban. Arra, a mi szükséges és hasznos, a költséget minden esetre elő kell teremteni. Legnagyobb hiba, ha ez gondatlanság, tehetetlenség, vagy épen könnyelműség sőt vesztegetés miatt hiányzik.

A községi költségvetések tanulmányozása mind a bevétel alkalmas forrásainak szaporítására, mind a szükséges kiadásoknak helyesen tételére, szóval a községi háztartás mindkét főágára nézve bőséges anyagot nyújt. Vizsgáljuk tehát ezeket e szempontból.

Nemzetgazdasági törvényhozás.

Magyarország. A métermérték behozataláról szóló törvény, (1874. év VIII. t. cz. mely az országgyűlés képviselőházában ápril 20-án, a főrendek házában ápril 21-én hirdettetett ki, a méterrendszer érvényének kezdetét 1876. évi január 1-re tűzi ki. Ezen időponttól kezdve a közforgalomban kizárólag a métermértékek használandók. Kivételt képez csupán a földterület mennyiségének meghatározása, a tengeri mértföld és a hajó-tonna, melyekre nézve az eddigi mértékek maradtak érvényben. (B.-P. K. 1874. ápril 23.)

Az 1874. évi XI. t. cz. kihirdettetett az országgyűlés képviselőházában ápril 30-án, a főrendek házában május 4-én a belvizek levezetése körüli eljárásról szól, s egyrészt megtiltja a belvizeknek (minden feneklő vagy felfakadó egyes földterületeket állandóan vagy időszak szerint elborító vizek) mások kárával való lebocsátását, másrészt módot nyújt a levezetésre szükséges műveknek az érdekeltek költségén esetleg azok egyrészének ellenzése daczára való előállítására. (B.-P. K. 1874. május 6.)

A Svéd- és Norvégországgal 1871. évi nov. 3-án kötött kereskedelmi és hajózási szerződés 1874. évi május 7-én és 9-én kihirdetett törvényczikk által az ország törvényei közé igttatott. (1874. XII.)

E szerződés által a szerződő felek egymásnak a legkedvezményezettebb nemzetek minden jogait biztosítják. Nevezetesen kimondatik, hogy Ausztria és Magyarország és Svéd- és Norvégország polgárai között a kereskedelem és a hajózás teljesen szabad lesz, kereskedelmük és iparuk tekintetében az illető államok kikötőiben, városaiban és más helyeiben nem vonhatók bármiméü más vagy magasabb illetékek vagy terhek alá, mint a nemzetbeliek, kikkel ugyanazon jogokban, kiváltságokban és bármely más kedvezményben is részesülnek.

A vámokra nézve a legkedvezményezettebb nemzetekre érvényes feltételek és illetékek irányadók.

Ezen határozmány lényeges változást von maga után azon áruk megvámolására nézve, melyek Svédországból vagy Norvégiából az osztrák-magyar vámterületbe behozatnak. Ez árukra nézve nálunk eddig az ugynevezett általános tariffa volt érvényes, mely a szerződési tarifánál lényegesen magasabb volt: ezentúl az utóbbi fog alkalmaztatni, a mi a Svéd- vagy Norvégországból jövő árukra nézve igen lényeges, vám-leszállítást jelent. Ily változás nem áll be azon áruk megvámolására nézve, melyek az osztrák-magyar monarchiából Svédországba vagy Norvégiába vitetnek, miután sem Svédország, sem Norvégia eddig sem tett különbséget a megvámolásban a szerint, hogy az illető áruk mily országból jönnek, hanem mindkét ország a maga vámtarifáját egyenlőn alkalmazta minden idegen áruira nézve.

A szerződés további czikkei lényegökben azonosak az osztrák-magyar monarchia által kötött egyéb kereskedelmi szerződésekkel. Tariffa-módosításokat a szerződés nem tartalmaz. (B.-P. K. 1874. május 12.)

Ezen szerződéssel egyidejűleg hirdettetett ki az Oroszországgal 1873. évi május 21/9-én kötött postaszerződés (1874. XIII.), mely a szerződő országok között váltott közönséges levelek díját portótételenként 15

krban, vagy 10 kopekben, s ha nincsenek bérmentesítve 25 krban vagy 16 kopekben állapítja meg. (B.-P. K. 1874. május 13. s köv.)

Az 1874. évi XIV. t. cz. (kihirdettetett az országgyűlés mindkét házában május 23-án) felhatalmazza a pénzügyministert az 1873. évi XXXII. t. cikk által elhatározott 153 millió o. é. frt os kölcsön másik felének kibocsátására vagy esetleg más államkölcsön kötésére. (B.-P. K. 1874. május 24.)

Ausztria. A birodalmi tanácsban képviselt országok törvényhozása 1874. évi ápril 24-iki kelettel törvényt hozott a záloglevél-tulajdonosok jogainak megóvására. A kormány feladata: azon intézetek felett, melyek állami felügyelet alatt zálogleveleket bocsátanak ki, e felügyeletet minden tekintetben hatályossá tenni. E célra az ily intézetek részére kormánybiztos rendeltetik, ki a felügyelet gyakorlására a törvény által szabatos utasítást nyer. A törvény leglényegesebb határozmányai a következők:

Oly intézet, mely állami felügyelet alatt zálogleveleket bocsát ki, azon vagyoni tárgyak felett, melyek az alapszabályok értelmében első sorban a záloglevelek fedezésére vannak rendelve, csak a mellé adott kormánybiztos beleegyezésével intézkedhetik. A kormánybiztos csak akkor adhatja meg beleegyezését, ha meggyőződött, hogy amaz intézkedés által a záloglevelek alapszabályszerű fedezete csorbát nem szenved. Az ily intézkedést célzó intézet okirata alapján csak akkor lehet nyilvános könyvekben bejegyzést eszközölni, ha az okiratot a kormánybiztos is aláírta.

A záloglevél tulajdonosoknak elsőbbségi joguk van az intézet érintett vagyoni tárgyaihoz; miértis azon hitelezők, kiknek követelése nem záloglevelekből ered, csak a záloglevél-tulajdonosok jogának csorbitása nélkül nyelhetnek végrehajtási jogot. Ha az intézet csődbe esik, az ily vagyoni tárgyak külön tömeget képeznek, melyből azon hitelezők, kiknek igénye az intézet zálogleveleiből ered, a többi csődhitelező előtt nyerne kielégítést.

Ha ily intézet ellen végrehajtás intéztetik, a végrehajtást elrendelő bíróság a kormánybiztost hivatalból értesíteni, s az ettől nyert közléshez képest a végrehajtást megszorítani tartozik. Szükség esetében a záloglevél-tulajdonosok jogainak védelmére közös gondnok rendelendő.

A törvény életbe lépte után a záloglevél-kibocsátási jog megadására szükséges lesz, hogy az illető intézet a záloglevelek biztosítására szolgáló vagyontárgyakat alapszabályaiban kijelölje, s ez a nyilvános könyvekben is bejegyzendő; a törlés csak a kormánybiztos nyilatkozata alapján eszközölhető. Eme bejegyzésre és törlésre szükségelt okmányok bélyegmentesek.

A záloglevelek biztosítására pénz és tutelariz biztosságu értékpapírok is rendelődök, de ezek a kormánybiztos ellenzárlata alatt őrzendők.

E törvény zálogleveleket kibocsátó országos intézetekre nézve is érvényes; ily esetekben a kormánybiztos tisztét az országos bizottság, illetőleg ennek kiküldöttje gyakorolja.

A most ismertetett törvénnyel azonos keletű egy másik, mely az előmutatóra szóló vagy hátirat által átruházható részleges adóslevelek tulajdonosainak együttes jogképviseléről és az ily adósleveleknek nyújtott jelzálogjogok telekkönyvi kezeléséről szól. — A törvény, mely 19 szakaszból áll és nagyjából részletes eljárási szabályokat foglal magában, azon elvből indul ki, melyet az első szakasz következőleg szövegez:

»Ha valamely kölcsönkövetelésről előmutatóra szóló vagy hátrát által átruházható részleges adóslevelek (részlet-kötvények, elsőbbségi kötvények, sorsjegyek sat.) adatnak ki, ez adóslevelek mindenkori birtokosai számára a törvényszéktől mindazon esetekben gondnok rendelő, melyekben kiderül, hogy a birtokosok jogai együttesképviselő hiányában veszélyeztetve vagy másoknak igényei menetükben gátolva lennének. Különösen pedig gondnok rendelő a részleges adóslevelek tulajdonosai jogának képviselésére, ha az adóslevelek által kötelezett fél vagyona csődbe esik.«

Németország. Azon mélyre ható reform, melyen Németország évek óta dolgozik, s melynek célja, hogy az egész német birodalom egységes és azonos pénzügyi rendszert nyerjen, a birodalmi pénzügyek kiadását tárgyzó törvény által ismét egy nagy lépéssel előre haladt. E törvény ellen, mely 1874. április 30-án hozott meg, nemzetgazdasági szempontból több ellenvetés merült fel; de ezen ellenvetések alig jöhettek számba azon fontos czállal szemben, melyet a törvény elérni akar, s a mely nem más, mint a birodalomhoz tartozó egyes országoktól a papírpénz kibocsátását elvenni, s azt a birodalom nevében egységesen gyakorolni.

A mi magát a törvényt illeti, ez felhatalmazza a birodalmi kancellárt, hogy 120 millió mark birodalmi pénztárjegyet bocsásson ki 5—20 és 50 márkos darabokban, s ez összeget az egyes szövetségi államok közt azoknak az 1871-iki népszámlálás által kitüntetett fejszáma szerint felosztza. — Ellenben minden szövetségi állam kötelezve van saját papírpénzét 1875 július 1-ig beváltásra felhozni és lehetőleg gyorsan be is váltani; az egyes államok, melyeknek saját papírpénze forgalomban van, csak azon mértékben bocsátják forgalomba a birodalmi papírpénzt, a mint saját jegyeiket beváltják.

Azon államok, melyeknek több papírpénzük van forgalomban, mint a mennyi a birodalmi jegyekből rájuk esik, a többlet kétharmadát a birodalmi pénztárból előlegül kapják, és pedig vagy készpénzben, vagy birodalmi jegyekben: e célra a birodalmi kancellár fel van hatalmazva addig, míg emez előlegek visszatérülnek, a 120 millió márkon felül az adott előlegek erejéig birodalmi jegyeket készíttetni. Az előlegek visszatérítése iránt a jegybankügy rendezésével egyidejűleg fog intézkedés tétetni.

Eme birodalmi jegyek a törvény értelmében nem bírnak teljesen az állami papírpénz jellemével, a mennyiben a birodalom és a birodalomhoz tartozó államok minden közpénztáránál teljes névértékben fizetésül elfogadtatnak ugyan, de a magánforgalomban senki sincs kényszerítve azokat elfogadni.

A czukor-megadóztatás tárgyában a németbirodalmi tanács még múlt év december 12-én bizottságot küldött volt ki annak megvitatása végett, hogy tekintettel a nyerscukor finomítási értékének meghatározását illető új eljárásra, nem volna-e célszerű a czukor-megadóztatás jelenlegi módjátán változtatni. E bizottság 8 szavazattal 3 ellen azon határozatban állapodott meg, hogy a most érvényes répa-megadóztatás helyett a készgyártmány megadóztatása léptetessék életbe.

Spanyolország. Nemzeti bank felállítását rendeli el Serrano mározius 19-én kelt rendelete. E rendelet értelmében az eddig több vidéki bank által eszközölt hitelforgalom helyébe egy nemzeti bank által eszközözendő egységes hitelforgalom lép; e célra az 1859. jan. 28-iki törvény által életbeléptetett spanyol bank 100

millió tőkével bíró (200,000 db 500 pesetas részvényt) intézetté átalakítandó. A tőke azonban a kormány engedélyével 150 millióra emelhető. A bank tartama 30 évre szabatik.

Az intézet mint egyetlen jegybank és nemzeti bank valóságos tőkéjének ötszörös értékeig jogosítva van bankjegyeket kiadni, azonban forgalomban levő jegyeinek legalább egy negyede erejéig ércpénzt, arany és ezüst rudakat tartozik készletben tartani. A jegyek darabolása a bank belátásától függ, azonban 1000 pesetasnál nagyobb jegyeket ki nem adhat.

Minden eddigi jegybank liquidatióban levőnek nyilvánítatik. 30 nap alatt minden vidéki bank magát elhatározni köteles, vajjon akar-e a spanyol bankhoz csatlakozni; ha igen, valóságos tőkéjüket és ércpénzben levő tartalék-alapjukat átadhatják vagy egészen, vagy annak egy részét, s azért, valamint szabadalmaik megszűnéseért, a spanyol bank részvényeit kapják al pari. Három hó alatt megszűnik a vidéki bankok jegyeinek törvényes forgalma, s a leszámoló bizottságok a még kint levőket bevonni tartoznak. Négy hónap alatt e bizottságok a kormánynak jelentést tenni tartoznak.

A spanyol bank a főbb vidéki helyeken fiókokat fog felállítani.

A spanyol bank jegyei az állam által minden fizetésnél elfogadtatnak. — A bank üzletköre leszámítolási, forgatmányi, kölcsönzési és folyószámlai üzletre terjed; továbbá behajtási üzletet folytathat és letéteményeket fogadhat. A kormánynyal is köthet szerződéseket, de sohasem kölcsönözhet az államnak szilárd és könnyen értékesíthető biztosíték nélkül; saját részvényeire sem adhat kölcsönöket.

A bank tőkéjének 10%-a erejéig tartalék-alapot tartozik képezni s nyereségének legfeljebb a 6%-os tőkekamaton felül levő fölöslegét fele részben ennek képzésére tartozik fordítani. — A tartalék-alap azonnal is előállítható a részvényeknek megfelelő magasabb kibocsátási, illetőleg beváltási áron leendő értékesítése után.

A bank a szabadságért és a nyert előnyökért az államnak 125 millió pesetas erejéig előleget ad.

Ezen szervezeti határozmányokon kívül a rendelet még néhány más szabványt is tartalmaz, részint a bankjegyek érvényének emelésére és a bank vagyona elleni vétségek súlyosabbá tételére, részint olyanokat, melyeket a jelenlegi zavaros viszonyok ideiglenes rendszabályokul szükségessé tesznek.

Vegyes közlemények.

A magyar gabona a svájcz piaczokon. (A zürichi consul legújabb jelentéséből.) A keleti Svájc számára a buza fő vételi forrása több év óta Magyarország volt, sőt 1872. végéig csakis magyar termény szállítottatott Romanshornba. Az orosz buza azonban Genfből mindinkább közelebb jött a nyugati Svájc felé; a molnárok ugyan ellenezték ezen új buzánem terjesztését, midőn azonban az orosz és a magyar buza árkülönbsége felülhaladta a 2 frankot, elkészültek az orosz áru őrlésére, és így történt, hogy az árunak megismerése után annak még egyenlő árak mellett is elsőbbséget adtak. A magyar termény minősége, a megelőző évhez képest, sok kívánni valót engedett. 1873-ban a magyar versenyzés teljesen kiszorított a piacról és kevés kivétellel az egész Svájcban orosz buza fogyasztatik. Az azowi tenger mellőli buza Marseille-en át érkezik Genfbe. Olaszország azonban 1872. évi csekély termése következtében, sok buzát vásárolt Odessában, mi által Velenczében oly összhalmazás történt, hogy ott majd ép oly olcsón lehetett vásárolni, mint Odessában. Olaszország az osztrák-magyar monarchiába és a Brenneren át Bajorországba Romanshornig szállított. A viteldíj februárban 4 frk. 70 cts.-ről 3 frk. 90 cts.-re szállítottatott le mázsánként. Lindau ezen gabonából jelentékeny mennyiségeket adott Rorschachon át a keleti Svájcba. Romanshornba 1873-ban csak 26,000 mázsa gabona érkezett Velenczéből, közte 25,000 mázsa tengeri. Az 1873-iki aratás után Gácsország is kivitelképesnek bizonyult és ki is szorította a versenyből Olaszországot, daczára az említett díjleszállításnak. Marseillen azonban fentartotta a versenyt Gácsországgal. A gács buza csekély és tisztátalan. A szállítmányok sok kívánni valót engednek, miután még egy és ugyanazon szállítmány egyes zsákjai is különböznek egymástól. Ez okból kevés gács buza hozatott be, t. i. Romanshornba 10,000 és Rorschachba 15,000 mázsa. Az áru, daczára az olcsó szállítási díjnak a marseillei versenyt nem nyomhatta el. Romanshorn nem szállíthatott Zürichbe. Marseillei szép buza 1 frk. 77 cts. alacsony vitelbér mellett Romanshornba szállítottatott átvitelkép Nürnbergbe és továbbra. Romanshornba Rotterdamban keresztül is érkezett 10,000 mázsa Odessából és bebizonyult, hogy ezen az uton egy mázsa csak 50 cent.-mel drágább, mint Marseille-n és Genfen keresztül. A Rotterdamból érkezett, és főképp Baselbe tovább szállított buza közt olyan is lehetett, mely Sz.-Pétervárról jött. Antwerpen amerikai buzát, Bréma lisztet kínált és szállított is.

Anglia gabnabevitele. (A londoni főconsulatus évi jelentéséből.) Anglia buza-termése 1873-ban ép oly csekély volt, mint a megelőző évben; az idei vetés azonban kellő időben történhetett és sokat ígér, daczára, hogy a múlt évben az esőzések jóval hátramaradtak az utolsó 10 év átlaga mögött. Franciaországnak 1873-ban hasonlóképp rossz termése volt, és nemcsak hogy onnan semmi sem hozatott be, mint 1872-ben történt, hanem az ottani piaczokon jelentékeny kereslet uralkodott külföldi gabonaneműek iránt. Az érkezések Amerikából a lefolyt évben az átlagos mennyiségnél nagyobbak voltak, a keletről azonban csekélyebbek. Am erikából 1873-ban 255 hajó érkezett buzával, 1872-ben csak 86 hajó, a keletről ellenben 1873-ban érkezett 81 hajó, holott a megelőző évben 230 hajó jött. A buza- és

iszt-bevitel a legnagyobb volt, mely eddigelé történt és 12 millió quarterre rugott; a többi gabonanemüekből azonban csekélyebb mennyiségek hozattak be, mint a megelőző évben. A buza-árak 1873-ban igen magasak voltak és a megelőző év árait átlag $\frac{1}{3}$ -dal multák felül quarterenkint. Az árhullámszás a 12 hónap alatt 10 shillinget tett quarterenkint. A legalacsonyabb ár április 19-én vols 54 sh. 7 d.-ral és a legmagasabb sept. 13—20-ig 64 sh. és 7 d.-ral. Zár-ár 61 sh 8 d. A készlet a lefolyt évben igen csekély, holott Amerikában igen jelentékeny volt. Jóllehet az árpa-termés igen kedvező volt és jó állapotban szállíttathatót is be, mégis hiányosnak bizonyult, és a főzódékre alkalmas fajok árai az ősszel 4—5 shillinggel emelkedtek quarterenkint. Jelentékeny mennyiségű francia árpa szállíttatott az év folyamata alatt Amerikába; minek folytán a rendes szállítmányok a szomszéd országból Nagybritanniába elmaradtak, mely körülmény közel 1.300,000 quarterből álló hiánylatot okozott. A zab ára az év kezdete óta 4—5 shillinggel emelkedett és 100,000 quarterből álló beviteli többlet mutatható fel ez évre. Jelenleg a legolcsóbb takarmány az angol bab ára csak 2 sh.-gel emelkedett. A bevétel nem változott. Tengeri 5—6 sh.-gel emelkedett quarterenkint és a bevétel 1.400,000 quart.-rel csekélyebb volt mint 1872-ben :

Gabona-árak az utolsó 10 év alatt :

Év.	buza	árpa	zab
1863. . . .	44 sh. 9 d.	33 sh. 10 d.	21 sh. 2 d.
1864. . . .	40 » 0 »	30 » 0 »	20 » 1 »
1865. . . .	41 » 10 »	29 » 9 »	21 » 11 »
1866. . . .	40 » 11 »	37 » 5 »	24 » 7 »
1867. . . .	64 » 6 »	40 » 2 »	26 » 0 »
1868. . . .	63 » 9 »	43 » 0 »	28 » 1 »
1869. . . .	48 » 1 »	39 » 6 »	26 » 1 »
1870. . . .	46 » 10 »	34 » 7 »	22 » 11 »
1871. . . .	56 » 8 »	36 » 2 »	25 » 0 »
1872. . . .	57 » 1 »	37 » 4 »	23 » 2 »
1873. . . .	58 » 8 »	40 » 1 »	25 » 5 »

Gabona-bevitel az utolsó 10 évben :

Év.	buza	árpa	zab	tengeri	buzaliszt
1864. . .	5.381,245	1.388,119	2.039,703	1.473,118	4.552,938
1865. . .	4.728,785	2.195,738	2.766,672	1.644,577	3.760,467
1866. . .	5.343,768	2.361,481	3.216,213	3.340,001	4.972,280
1867. . .	7.995,131	1.591,442	3.420,478	1.992,767	3.592,969
1868. . .	4.532,254	2.093,373	2.950,023	2.676,853	3.093,022
1869. . .	8.699,038	2.255,025	2.878,862	4.121,626	5.401,554
1870. . .	7.131,053	2.020,851	2.938,411	3.909,916	4.803,906
1871. . .	9.094,672	2.404,936	4.002,584	3.927,583	3.984,638
1872. . .	9.690,053	4.221,879	4.206,203	5.731,445	4.396,059
1873. . .	10.096,530	2.585,096	4.335,540	4.379,230	6.204,260

A főbb államok pénzügyi és nemzetgazdasági helyzete. Az amerikai egye-sült államok ujabbi pénzügyi intézkedései nem vezettek a kívánt eredményre. Az amerikai államadósságnak 4% és $4\frac{1}{2}\%$ kötvényekre tervezett átváltoztatása nem bizonyult keresztülvihetőnek. Az 5% kötvények sem lettek Európában oly kedveltekké, a mint megérdemelték volna, s a köztársasági elnök Grant által ajánlott visszatérés az ércpénz-fizetésre nem fog a congressus által pártoltatni. Az arany-agiotaget jobban megszerették, hogy sem oly gyorsan lemondanának e kedves játékról. Jelenleg az a cél : fedezni azon legalább 20 millió dollárnyi hiányt, melyet a folyó év feltüntet, 271 millió dollárt tévén a bevétel, 291 millió

dollárt a kiadás. Amerikai tudósítások után itélve, az egyesült államok pénzügyi kezelésében a legnagyobb zavar uralkodik, majd egy, majd más elven nyargalnak, de nem bírják elszánni magukat arra, hogy a gyökeres javítást ott kezdjék meg, a hol kell, t. i. az érczépénz-fizetés megkezdésénél. Az államadósság rohamos törlesztése a háboru után, elhamarkodott intézkedésnek bizonyult, habár az — a mire talán némileg számítottak is — Európában nagy bámulást gerjesztett. Az adóteher jelenleg szerfelett nagy, miután a terhes állami adókhoz az egyes államok stb. adóssági terhe is járul. Az 1873. október 1-jén kiadott pénzügyi jelentés szerint az amerikai unió adóssága 2.239,000.000 dollárt, az egyes államok, grófságok, városok stb. 868,676,758 »

tehát az egész ország összes adóssága 3.107,676.758 dollárt tett.

Az 1873. szeptember havában bekövetkezett krízis, mely sok előkelő czég és pénzintézet bukását idézte elő, sokat ártott az ország jóllétének. A roppant széldelgés az amerikai vasutársulatok kezelésénél, sok társulat bukását idézte elő, s ezen bukások a vasiparra legpusztítóbb hatással voltak. Szóval, az 1873-ik év mérlege az egyesült államokra nézve sem volt kedvező, sőt épen roszul ütött volna ki, ha a szerfelett gazdag termés és a kiviteli üzletek eredményei oly kedvezők nem lettek volna. Az államadósság állását 1873. július 1-ről tájékozásul itt közöljük :

	Tőke.	Kamat.
Aranyban kamatozó 6% adósság	128,123,860 doll.	} 41,554,608 doll.
» » 5% »	414,567,300 »	
Papirban » 3% »	678,000 »	} 219,040 »
» » 4% »	14,000,000 »	
Nem kamatozó adósság (papirpénz)	472,069,000 »	
Adósság, melynek kamatai megszűntek	51,929,710 »	568,470 »
Fel nem vett kamatok	— »	— »
Összesen	2,234.482,993 doll.	42.356,653 doll.

Összes adósság : Tőke, lejárt vagy ki nem fizetett kamatokkal együtt 2,276.839,646 dollár.
Pénztár állása 129,020,932 »
2,147.818,714 dollár.

Tulajdonképi állása az adósságnak tehát :

1873. július 1-jén 2,147.818,714 dollár.
1872. » » 2,191.486,944 »
1871. » » 2,292.030,835 »
1865. augusztus 31-ikén 2,757.803,687 dollárhoz képest.

Ezen fentebb felsorolt adóssági állományban 1873. jul. 1-ről nem foglaltatnak benne a Pacific-vasut javára kibocsátott papirban kamatozó kötvények, melyek július 1-jén 1873-ban 64.525,512 dollárt képviseltek.

Az 1872. 3. jul. 1. pénzügyi év 1873. jun. 30-án következőkép végződött :

Bevétel : 333.738,204 dollár.

Kiadás : 290,345,245 »

Bevételi többlet : 43.392,959 dollár, mely a szövetség adósságának törlesztésére fordítatik.

1873 végével 71,564 m. vasut volt forgalomban. A felhasznált részvénytőke tett 2,072.251,054 doll. és a fundált és függő adósság 1,999.741,397 doll. ; összesen 3,728.416,958 dollárt vagyis 52,099 dollárt mértőföldenkint.

Törökország pénzügyi állapota a számos angol és szárazföldi hitelezőknek komoly aggodalomra szolgáltat alkalmat. A függő adósság nagy fejtörést okoz az ottoman kormányának. Hirlapi adatok szerint az jelenleg meghaladja a 9 millió font sterlinget. Ezen nyomasztó terhet egy Londonban és Párisban felveendő nagy kölcsön által kívánják fedezni, s egyáltalán oda hatni, hogy új jövedelem-források teremtetvén, a kamatok jövőben pontosan fizettessenek. Az összes adósság, a függő adósság nélkül, körülbelül 3,443.000,000 frankot tesz. A török nemzetgazdasági állapotokat, más kezelés által, könnyen lehetne emelni, de ha akad egy képes államférfi, a ki ez irányban lépést tesz, cselszövények vagy más körülmények folytán csakhamar elveszti állomását, s minden visszaesik a régi rossz állapotba. Csupán a vaspálya-ügy terén mutatkozik örvendetes haladás, t. i. 1873. év közepéig Törökország európai részében összesen 1,244 kilometer vasut adatott át a forgalomnak.

Franciaországban a német-francia háborúnak utófájdalmai csak most kezdenek nagyobb mérvben mutatkozni. Az üzlet pang, a párisi gazdag emberek takarékoskodnak, vagy pedig vidéki kastélyaikba vonultak vissza. A párisi kereskedők tehát ismét Egyiptom husos fazékai után sóvárognak ; mi azt jelenti, hogy császárság vagy királyság jön el a te országod ! Mindennek daczára a járadék árfolyama 1873 folytán tetemesen emelkedett. A francia pénzügyi törvény 1874-re 2,532.689,922 frankot követel, a midőn csak 2,389.386,199 frank bevétel van kimutatva. Mutatkozik tehát fedezendő hiány 289.386.190 frank, melynek fedezésére a pénzügyminiszter új adók kivetését indítványozta. Tehát a franciaországi bank érczpénzfizetésének ismét behozatalára most még alig lehet gondolni. Mert a mint a pénzügyminiszter egy nyilatkozatából kitűnik, alig áll körülbelül 3 milliárd fr. bankjegyforgalommal szemben 7 millió fr. készpénzkészlet. A francia budget szerint a nyilvános adósság a következő kiadásokat követeli 1873-ra :

	Kiadás :	Tőkeösszeg :
1. A consolidált adósság . . .	541.796,216 fr.	15,787.036,033 fr.
2. A felmondható » . . .	442.228,695 »	6,969.000,000 »
3. Dette viagère	113.259,223 »	

Összesen . 1,997.284,134 fr. 22,756,036,033 frank.

Spanyolországban a szelvények beváltásának beszüntetése, mitől már rég rettegetek, 1873. jul. 1-jén bekövetkezett. Legtöbbet veszítettek ez által angol és hollandi tőkepenzesek. Londonban oly spanyol állampapírok, melyeken már úgy sem volt sok veszteni való, veszítettek körülbelül 10 pointet. Január 2-án egy nap alatt 27-ről 18-ra sülyedtek alá.

Az 1874. julius 1-jén kezdődött új közigazgatási évre a deficit 349 millió pesetával (95 peseta = 100 frk.) van előirányozva. A lebegő adósság 254 millió pesetát tesz. E két gyors fedezést igénylő összeg, hozzászámítva még némely más sürgős fizetéseket, 668½ millió pesetát igényel. E hiány fedezésére a pénzügyminiszter lebegő adósság felvételét s a bevételeknek 193 millióval való emelését hozza javaslatba. A be nem váltott szelvények fejében a pénzügyminiszter a hite-

lezőknek husz éves lejáratu kincstári kötvényeket ajánl, melyekből 250 millió pesetas bocsáttatnék ki.

A z o l a s z a d ó j ö v e d e l e m is, mely az utóbbi években nem csekély emelkedést mutatott, hanyatlásnak indult. Azon aggodalom, hogy a szelvények beváltása külföldön is papirban fog történni, esetleg, hogy az aranyban fizetés az eddigiéknél még terheesebb feltételekhez fog köttetni, de főleg az olasz pénzügy rosz állása, sokban előmozdította ezen hanyatlást. Az olasz államadósság 1873. január 1-jén következőkép állott :

1. Consolidált adósság	340.701,910 lira.
2. A pápai szék örökös jövedéke . . .	3.225,000 »
3. A bekebelezett államok adósságai . .	65.938,604 »
4. Különféle adósságok	35.314,101 »
5. Függő adósság	15.266,000 »
Összesen .	460.445,615 lira.

Az olasz államadósság névleges tőkeösszege 1873. január 1-én 10,060.000,000 lírát tett. 1873. január 1-én 6763 kilom. vasut volt megnyitva.

O r o s z o r s z á g 1874-ki budgetje körülbelül 3 millió rub. többletet mutat, tesz t. i. a bevétel 539.8 millió rubelt, a kiadás pedig 536.6 mil. rub. A legújabb kimutatás szerint tesz az orosz államadósság 1 919.323 247 rubelt. Az orosz állampapirokat Angol- és Németországban s Hollandiában a tőkepénzesek 1873-ban nagyon kedvelték, úgy, hogy Oroszország a legújabb (1873-ki) consolidált kölcsönét 93% árkelettel bocsáthatta ki. Oroszország haladása Sándor csár alatt minden irányban, bámulatos; mind e mellett az ércpénzfizetés megkezdése még most is oly kérdés, melynek megoldását a különben ügyes pénzügyminister Reutern, eszközölni nem merte. Ezen papírpénzgazdaság az orosz államháztartásban még most is nagyon kényes dolgot képez, miután igen sok hamisítás fordul elő, s ez oly állapot, mely háboru esetében Oroszországra nézve veszélyessé válhat 1873. január 1-én az orosz vasuthálózat 14,541 werst hosszú volt, ehhez járult 1873-ban jó formán ca. 400 werst, úgy, hogy az egész hálózat 14,900 werstre tehető.

Délország vasutai és Odessa kereskedelme 1873-ban. (Az odessai consul évi jelentéséből.) Kiew, Bessarabia és Podolia termése azelőtt többé-kevésbé főleg Odessára volt utalva, és mennyiben a termés a külföldre rendeltetett; jelenleg azonban a szárazföldi forgalom Oroszországban évről-évre nyer terjedelemben és tökéletesen ellensúlyozza a tengeri forgalmat. Ezen tény főleg azon befolyásra vezethető vissza, mely az orosz vasuthálózatnak folytonos fejlődése és kiterjesztése következtében jut érvényre.

A délorosz vasutak területe délfelé Kursk és Woroneschtől, a gácsi és ruméniai nyugoti határtól a Don folyóig terjed és az ennek kerületében részint üzletben, részint pedig épülőfélben levő vonalak hossza 5,906 werstre rug.

Az egyes vonalak hosszasa a következő táblázatból vehető ki :

I. Üzletben levő pályák :	az üzletmegnyitás éve,	hossza werst-ekben.
1. Odessai vaspálya (incl. Kischenew-Pruth	1865—1873	1,014
2. Kiew-Bresti pálya (Schmerinka-Kiew,		
Kasatin-Berdtitschew-Brest)	1870—1873	794
		1,808

	Átvitel	1,808
3. Kiew-Kursk	1868—1868	439
4. Kursk-Azow-féle pálya (Kursk-Charkow- Taganrog-Rostow)	1869	764
5. Charkow-Nicolajew (Charkow-Elizabet- grad és Znamienka-Nicolajew)	1869—1873	604
6. Rostow-Woronesch és Novo-Tsherkarsk- Gruschewka	1871—1872	634
7. Constantinow-féle pálya	1872	85
8. Poti-Tiflis	1872	289
Összesen forgalomban		4,626

II. Pályák épülőfélben.

9. Losova-Sebastopol	580
10. Rostow-Wladikawkas	700

Összesen forgalomban és épülőfélben . 5,903

Az orosz vasuti hálózatnak kiegészítése első sorban a kiviteli forgalomnak vált'előnyére, miután ennek következtében a termények az ország bensejéből kívánt gyorsasággal szállthatók a tengerre vagy a szárazföldi határhoz, honnan ismét könnyen juthatnak rendeltetési helyeikre. E mellett azonban a sinutak még a külföldi áruk bevitelének is előnyére váltak.

Kereskedelmi szempontból tekintve, az 1873. esztendő Odessára nézve nem igen volt kedvező. Fekvésénél fogva főleg déli Oroszország nyerterményeinek kivitelére utalva, ezen vidékek terméseredményeitől várta az eszközöket érdekeinek óvására és fejlesztésére. Az ország ezen részének mult évi rosz termése azonban veszélylyel fenyegette a piacz felviruló viszonyait.

Odessa gabonakivitelének részletei 1873-ban, összehasonlítva az 1872. évi kivitellel, a következő táblázatból tűnnek ki :

		1872.		1873.	
		mennyiség	ért. ez. rubel	mennyiség	ért. ez. rubel
buza	tschetw.	2.476,916 ¹ / ₂	30.961,911	3.837,967	38.379,670
rozs	»	268,722 ¹ / ₂	1.612,247 ¹ / ₂	363,744	2.182,467
borsó	»	11,297	112,970	13,040	78,240
zab	»	183,151 ¹ / ₂	641,030	45,921	183,686
árpa	»	119,052 ¹ / ₂	595,262 ¹ / ₂	315,213	1.260,854
tengeri	»	427,940 ¹ / ₂	2.567,642 ¹ / ₂	57,799	346,794
buzaliszt	pud	532,770	958,986	752,152	1.504,305
lenmag	tschetw.	66,845	868,985	151,861	1.974,180
repczemag	»	71,425 ¹ / ₂	857,106	115,511	577,555
összesen	»	3.625,341	39.176,170 ³ / ₄	4.901,056	46.487,751
	pud	532,770		752,152	

Könyvészet.

Czilchert Károly. Pozsony megye helyrajzi és statisztikai leírása. 8-ad rétf (234 lap.) Budapest. Kiadja a m. k. statist. hivatal. 2 frt.

Ditz Henrik, tr. A magyar mezőgazdaság. Kritikai elemzése mezőgazdaságunk viszonyainak s azon összes tényezőknek, melyektől földmivelésünk fölvirágzása vagy hanyatlása függ. Magyarra fordította Halász Gábor. II-ik jutányos kiadás. 8-ad rétf. (VIII és 418 lap.) Budapest. Aigner. 3 frt

Fejér megye gazdasági statisztikája 1869. évről. A fejérmegyei »Gazdasági-Egyesület« statisztikai szakosztályának megbízásából szerk. Pénzes Ferencz. Ivrf (207 lap.) Székesfejervár. Gazd. Egylet. 5 frt.

Füdt Gyula, báró. A délmagyarországi kincstári uradalmak kezeléséről. Nagy 4-ed rétf. Budapest Ára ?

Gerlóczy Gyula. Fényűzés (luxus) a társadalmi életben és a nemzetgazdaságban. 8-ad rétf (87 lap) Budapest, Franklin t. 80 kr.

György Endre. Magyarország XIX. századi nyers terményeinek ártörténete. (Megjelent a »Budapesti szemle« 1874. 8-ik fzfzetében.)

Hegedűs S. Tíz év az osztrák-bank történetéből (1863—1873) Neuwirth J. Bankacte u. Bankstreit in Österreich-Ungarn« című műve nyomán, bírálati jegyzetekkel. Nagy 8-ad rétf. (481.) Budapest, Aigner. Ára. 50 kr.

Herich Károly, tr. Dr. Apáthy J. »Magyar kereskedelmi törvény« tervezetének bírálata. II. fzfzet kis 8-ad rétf. (73 l.) Budapest. Légrády. 60 kr.

Hieronymí Károly. Az állami közmunkaügyek központi igazgatása. (Megjelent a »Budapesti Szemle« 1874 8-ik fzfzetében.)

Hieronymí Károly. A közmunkaügyek állami kezelése Franciaországban. Nagy 8-ad rétf. (VI. és 660 lap.) Budapest. Hofmann és Molnár. Ára 3 frt.

Hivatalos statisztikai közlemények. Kiadja az országos m. k. statisztikai hivatal. VI. folyam VI. fzfzet. 4-ed rétf. (165 és 44 lap.) Budapest. Hoffmann és Molnár. Ára 1 frt.

Tartalma: Keleti K. és Hunfalvy J. jelentése az 1872. aug. Sz. Pétervárott tartott VIII-ik nemzetközi statist. congressus tanács ozmányai- és határozatairól — Keleti K. Magyarország hivat. statisztikájáról és tovább fejlesztésének szükségéről. — Nemzetközi statisztika. Magában foglalja a magyar magánjogi és keresk. törvénykezés vázlatát. — Az országos m. k. statisztikai hivatal, könyv- és térképgyűjtemények jegyzéke 1871 és 1872-ről.

Horn Ede. Államháztartásunk rendezéséről. 8-ad rétf. (99 l.) Budapest. Zilahy. Ára 1 frt.

— — Ungarns Finanzlage und die Mittel zu ihrer Hebung. 8-ad rétf (128 l.) Bécs. Hartleben. Ára 1 frt.

Horvát Ignác. Az iparos-oktatás Bajorhonban; tekintettel honi viszonyainkra. Nagy 8-ad rétf. (215 lap.) Budapest. Lampel. 2 frt.

Hunfalvy János. A magyar-osztrák monarchia rövid statisztikája. Nagy 8-ad rétf. (VII és 288 lap.) Budapest. Athenaeum. 2 frt.

Karvasy Ágost. Népszerű nemzetgazdászati tudomány. Mivelt rendek szükségéhez alkalmazva. Magyar hölgyek díjával az akadémia által jutalmazott pályamunka. 4-ik javított és újolag bővített kiadás. Kis 8-ad rét. (XII és 446 lap.) Budapest. Athenaeum. 3 frt.

Keleti Károly. Magyarország hivatalos statisztikájáról és továbbfejlesztésének szükségéről 4-ed rét. (44 lap.) Budapest Statisztikai hivatal. Ára ?

Konek Sándor. Magyar birodalom statistikai kézikönyve, folytonos tekintettel Ausztriára. I. és II. füzet. 8-ad rét. (160. 160 lap.) Budapest. Franklin t. Ára a teljes munkának. 6 frt.

Kőrösi József. Budapest gabonakereskedésének hanyatlása. 4-ed rét. (19 lap.) Budapest. Ráth. 40 kr.

Kubinyi Lajos. Közgazdaságunk életfeltételei és a munkaosztályok főbb tendenciái. 8-ad rét. (135 lap.) Budapest. Aigner. 1 frt. 20 kr.

Lónyay Menyhért gr. Közügyeinkről. Nézetek Magyarország pénzügyi állapotáról. Pest (Ráth M.) Ára. 1 f. 40 kr.

Major Pál. A magyar birodalom gazdasági viszonyainak statisztikai táblázata, vonátkozással több külső ország párhuzamos adataira. 15-ször hajtott iv. Budapest. Ráth. 60 kr.

— — ugyanaz német nyelven. Bécs Faesy a Frick. Ára 60 kr.

Máridssy Béla. Pénzügyeinkről. Nagy 8-ad rét. (316 lap.) Budapest. Aigner. 3 frt.

Matlekovits Sándor, jtr. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból (Akad. értekezések a társad. tudom. köréből II. köt. 9. szám.) Nagy 8-ad rét (32 lap.) Budapest. A. m. t. Akadémia kiadása. 50 kr.

— — Nemzetgazdaságtan. A jogtanulók igényeihez alkalmazva. II-ik teljesen átdolg. kiadás. Kis 8-ad rét. (VI és 553 lap.) Budapest. Hoffmann és Molnár. 3 forint 40 kr.

Mill, John Stuart. Rectori beköszöntő beszéd. Tartatott a Sz. Andrews egyetemhez 1867. február 1. Ford. és előszóval ellátta György Endre. 8-ad rét. (VII. és 47 lap.) Budapest. Franklin t. Ára 40 kr.

Mudrony Soma. A vámügy és Magyarország közgazdaságának ujja szervezése. Nagy 8-ad rét. (107 lap.) Budapest. Aigner. 1 frt.

A pénzügyi törvények és szabályok hivatalos összeállítása, IX. füzet: Határvámjövédék. 4-ed rét. (XIX. és 583 lap.) Budapest. Athenaeum. 3 frt. 80 kr.

Pisztory Mór. jtr. Az osztrák-magyar monarchia statisztikája. A legújabb adatok alapján. A jogtanulók igényeihez alkalmazva. Kis 8-ad rét. (516 lap.) Budapest. Hoffmann és Molnár. Ára 3 frt.

Sporzon Pál. A keszthelyi m. k. gazd. fels. tanintézet jövője. Tekintettel a 9-es bizottság határozatára. Nagy 8-ad rét. (15 lap.) Keszthely. Sógor. Ára ?

A VASUTI VÁLSÁG.

PIVANI IGNÁCZTÓL.

ELSŐ CZIKK.

Azon válság, mely politikai és gazdasági életünket megdöbbszentő erővel megragadta, az utóbbinak egyik főágát, vasutainkat sem hagyta érintetlenül, sőt nem csekély azok száma, kik az egész krízis forrását közlekedési rendszerünkben vélik felfedezhetni. Nem szándékom ezen állításnak egyoldalúságát fejtegetni; kiindulási pontom csak azon tény, hogy az új vasutak által az államra nehezedő terhek azt elnyomással fenyegetik; hogy mindennek daczára az eddig létrejött közlekedési eszközök még korán sem elégségesek; s hogy azon dilemma előtt állunk, miszerint vagy anyagi fejlődésünket az e téreni, ránk kényszerített tétlenségnél fogva, számos éveken át megakasztatni engedjük, vagy, hogyha az eddig követett ösvényen tovább haladunk, a már úgyis eléggé súlyos terhet nem kevésbé nyomasztó új terhekkel tetőzzük. Hazánk par excellence földművelő ország; az állam jövedelmeinek főforrása a föld terményeinek értékesíthetéséből ered; ha ezt megnehezítjük, akkor előidézzük az erek bedugulását, melyekben az éltető tápnedvek keringenek. Pedig kétséget nem szenved, hogy szomszédainknak a közlekedések terén tett haladásával szemben, csak új meg új erőfeszítések által sikerülhetne a termény-vásár versenyében a tér urainak maradnunk; minden vesztéglés hátralépéssel azonos, mely végül kényszerítene bennünket, hogy a reménytelen tusával felhagyjunk.

Nem a természetnek időnkinti mostohaasága ragadja az országot az elszegényedés örvénye felé; — az egyik évnek átka fájós sebeket ejthet ugyan a haza testén, de a következő éveknek áldása, azokat ismét behegeszti, s előnyünkre billenti a jólét mérlegét: a mi bennün-

ket biztos elszegényedéssel fenyeget, az nem más, mint azon lehetetlenség, bőségünket és terméseink feleslegét, minden körülmények közt, a lehető legkisebb költséggel a külső piaczokon pénzé változtatni. Mert csak ezen az uton téríthetjük vissza a hazába azon összegeket, a melyekkel bizonyos és nem csekély számú szükségletek fedezésére, évenként növekvő mérvben a külföldnek adózni kénytelenek vagyunk, s csak ezen az uton sikerülhet activ balance-hoz eljutnunk. Azt mondom »minden körülmények közt,« mert ha öt-hat évben egyszer termelésbeni vetélytársainkkal kiállhatjuk is győztesen a versenyt, e kivételes diadal oly befolyásoknak tulajdonítható, melyek nem annyira egészséges közlekedési viszonyainkban, mint inkább akaratunktól és törekvéseinktől teljesen független körülményekben gyökeresnek. A terménykereskedésben gyakran csak néhány krajczárnyi árkülönbség teszi az előnyös versenyt lehetetlenné, és ezen pár krajczárt emésztik fel rendesen a közlekedési nehézségek. Nem elegendő számú vasutvonalok közvetítik a forgalmat; nem a lehető legrövidebb irányban vonulnak ezek az ország főbb részeiből a kiviteli határ felé; rossz karban tartott műutak kötik össze a belpontokat a vasutakkal — sok esetben pedig hiányzik mindenféle csinált ut; az évnek tetemes részén át nem hajózhatók folyóink.

Azért hibás azon elcsüggedés, mely e megvitatatlan igazságoknak teljes félreismerésével erőt vett a kedélyeken. Nem a közvetlenül nem kamatozó befektetéseknek nagysága hozta zavarba az ország pénzügyét; az sem áll egész kiterjedésében, hogy csakis ezen befektetések rendszeretlenségének tulajdonítandó tetteges terméketlenségük. Első állításunknak helyességét számokkal lehet bizonyítani; meg lehet mutatni, hogy több mint fele azon mintegy 400 milliónak, melybe újabb vasutaink építése került, s mely összeg kivétel nélkül a külföld erszényéből vándorolt be hozzánk, tényleg az országban maradt, még ha számításba vesszük is azon milliókat, melyek azóta kamat és kamatbiztosítások fejében a külföldre visszafolytak; s ezen kétszáz milliárdnyi többlettel közvetlenül szaporodott a közvagyon. De közvetve is gyarapodott az, mert különben képtelenek lettünk volna kiadási budgetünknek azon évenként növekvő többletét fedezni, mely függetlenül a közlekedések czímén történt rendkívüli kiadásoktól felmerült, s mely sokszorta nagyobb, mint összes deficitünk. Hogy pedig ezen kiadási többlet nem a közvagyon tőkéjéből fedeztetett, hanem csak annak gyümölcseiből, már abból is világos, hogy mind az ingatlan, mind az ingó vagyonnak és vele a munkának értéke 1867-hez képest

felszökött, jelöl, hogy éppen szegényebbek nem vagyunk ma, mint ez előtt hét évvel. Ha tehát bizonyos, hogy e pillanatban, minden válságok daczára, adóképesebbek vagyunk, s ha továbbá bizonyos, hogy az anyagi jólét gyarapodásának forrásai, kiválóan anyagi intézményekben keresendők, s hogy legalább minálunk az utóbbiak leginkább a közlekedési eszközök létesítésében központosultak, vagy ezektől nyerték a kellő lendületet: akkor lehetetlen az állam pénzügyi szorongatottságát a történt befektetések nagyságának tulajdonítani; sőt bátran lehet állítani, hogy ha ezen beruházmányok meg nem történnek, válságról ugyan szó nem lehetne, de állami életünk bizonyára tespedésbe sülyedt volna.

Nem alapos egész kiterjedésében azon állítás sem, miszerint ama befektetések rendszernélküliségében keresendő terméketlenségüknek oka. Mert ez annyit jelentene, hogy az egymással összhangzásban nem épült vonalok, egymás forgalmát és jövedelmezőségét megakadályozzák, mi merő képtelenség. Nem lehet tagadni, hogy egyes vonaloknak kiindulási pontja vagy iránya nem felel meg minden tekintetben egy józan forgalmi politika igényeinek; de ezen hiány befolyása csak negatív, a mennyiben ellenkező esetben a hálózat többi részeinek jövedelmezősége valamivel emelkedhetett volna. De egyáltalában vasutaink elégtelen kamatozásának okai egészen más körülményekben rejlenek, melyeknek egyike az, hogy a kitűzött czélt nem az eszközök minimumával igyekeztek elérni, másika pedig az, hogy egyáltalában oly gyér népességű s oly egyoldalú kereset-forrásokkal bíró országban, a minő hazánk, a forgalom csak lassú fokozatokban képes fejlődni, s ezen okokkal szemben az irányzati czélszerűségnek nagyobb vagy kisebb mérve csak alárendelt jelentőségű.

Mind a mellett tény, hogy vasuti válságunk az ország pénzügyi válságával végzetleges összefüggésben áll, s ha bár ezen összefüggés nem is paternitási viszonyt jelent, mégis olyan, hogy egyik a másiknak súlyosságát csak növeli. Ezen értekezésnek feladata az lesz, kikutatni az okokat, melyeknek a vasuti válság eredete és terjedése tulajdonítandó, azután pedig a nyert eredmények folytán elősorolni azon pénzügyi, igazgatási, törvényhozási és műtani eszközöket, melyek a bajnak orvoslását közvetíteni képesek.

* * *

Az új vonaloknak egy részét az állam saját költségén építtette, a többieket pedig kevés kivétellel, a magán-tőke által, engedélyezés

utján, a kamat-biztosítás alapján, hívatta életbe. A mint gróf Lónyay »K ö z ü g y e i n k r ö l« czímű munkájában kimondja, az utóbbi rendszer elfogadására csak a merő szükség készítette; eredeti szándéka lett volna, az ország fővonalait, t. i. azokat, melyek ennek kereskedelmi és termelési főpontjait a külfölddel kötnék össze, az állam által kiépíttetni és ezek üzletét az állam kezében megtartani: a mellékvonalok létesítését pedig az érdekelteknek, t. i. a helyhatóságok, nagybirtokosok és iparosok gondjára bízni. De az első állami kölcsönnek nagy ára és elhelyezésének nehézsége, csakhamar e terv elhagyására bírta; okvetetlen szükséges volt, a sok évi mulasztásokat rövid idő alatt jóvá tenni, s a vasuti kölcsön felvételénél szerzett tapasztalatok új meg új kölcsönök megszerzésének sikerét legalább is kétesnek tünteték elő; s mi az érdekelteket illeti, minden megye, minden község, minden birtokos és iparos kívánt ugyan vasutat, de mindegyik az anyagi részvét elől csigaházába vonult vissza, azzal mentegetvén magát, hogy nincs se pénze, se hitele. S nem késtek megjelenni oly vállalkozók is, kik öt százalékos kamatbiztosítás mellett, a többi vonalok kiépítésére ajánlkoztak. Általános mámor vett erőt akkor a kedélyeken; sem a kormány és az országgyűlés, sem a vállalkozók vagy a közönség nem volt képes e mámor hatása alól magát elvonni. Az országban már létező vonalok részben fényes eredményei, s a jó termés, mely egyuttal rendkívüli kivittel is volt egybekötve, igazolásul szolgáltak e mámoroknak; a véletlent, a kivételest összezavarták az állandóval. Nem volt az országban senki, ki evangéliumnak nem tartotta volna, hogy nem lehet Magyarországon oly vasutat építeni, mely közvetlen az első üzlet-évben $2\frac{1}{2}$ —3%-ot ne kamatozna.

De engedélyezési törvény nem létezett, s gondolom, nem is igen tudta akkor senki, mit kellene az ilyennek tartalmaznia; tapasztalataink e tárgyban még éppen nem voltak. Nem is tehetett tehát jobbat a kormány, minthogy egy 1854-ki évből kelt osztrák rendeletet szóról szóra lefordíttatott, s ezt addig, míg az országgyűlés külön engedélyezési törvényt nem hozand, zsinórmértékül elfogadta. Ezen osztrák rendeletnek lényege a következő volt: Minden tervbe vett vasutvonal engedélyezhető, ha oly pontokat köt össze, melyek politikai, kereskedelmi vagy hadászati szempontból nyomatékosak. Az előmunkálatokra minden folyamodó megnyerheti az engedélyt, ha képességét kimutatja; de ezen előengedély még senkinek sem ad a vonal kiépítésére annak idején elnyerendő végleges engedélyre is igényt. Ezért külön kellett folyamodni, s a beadványhoz egy általános tervezetet s költ-

ségelést csatolni. Ennek alapján történnek az engedély feltételei iránti alkudozások, melyek egy külön engedély- okmányba foglalandók. Mielőtt az engedélyes a munkálatokat foganatba vehetné, a részletes tervezetet tartozik a kormányhoz betérjesztetni, mely utóbbinak joga van, azt a szükséghez képest módosítani. A részletes tervezet jóváhagyása után, a helyhatóságok, községek és érdekelt birtokosok észrevételei és igényei is meghallgatandók, s e czélból egy vegyes bizottmány, az ugynevezte közigazgatási bejárás végett, a helyszínére kiküldendő.

Ezek a minálunk is befogadott osztrák engedélyezési rendeletnek főbb határozmányai. Meg kell vallani, hogy meglepőleg liberálisok, ha meggondoljuk, hogy oly időszakból származnak, melyben a centralizálás, az állami mindenhatóság és a legkisebb részletekbe való beavatkozási vágy Ausztriában tetőpontjukat érték el. De úgy látszik, hogy az akkori kormánynak efféle elvei inkább csak a politikai térre szorítkozának, s e nézetnek meg is felel az akkori gyakorlat : a kormány befolyása az építkezés részleteire, csaknem annyi volt mint semmi. Fölösleges is lett volna az, mert az államnak és az engedélyesnek egyformán érdekében volt, hogy zsugoriság által a pályának szilárdsága, vagy túlzott nyervágó által a későbbi üzlet jövedelmezősége kockára ne tétessék. Hisz az Ausztriában divatozó rendszer szerint, a kamatbiztosítás nem mért föld után történt, hanem a valóssággal befektetett tőke után; ennél fogva a felülvizsgálat után az építési számla a kormányhoz volt benyújtandó, mely azt egy tüzetes, számlagos és érdemleges vizsgálatnak vetette alá. Csak így lehetett, hogy az engedélyezési rendeletnek azon hibás elve, miszerint az engedély nem egy részletesen kidolgozott, hanem csak egy általános tervezet alapján adatott ki, káros következményeket nem szült. Mert habár ezen általános tervezet a vonal irányát és szerkezeti viszonyait csak nagyjában tüntette elő, a részletek iránti egyezkedések kevés nehézséggel jártak, a két szerződő fél érdeke alapján azonos volt. Az állam nem iparkodott a vonalt természetellenesen rövidebre szabni, mert nem annak hosszától függött a későbbi kamatkiegészítés, sőt ellenkezőleg, a vonal erőszakos megrövidítése az összes építési költségeket, melyek a kamat-biztosítás alapját képezék, nem ritkán jóval növelhette volna. Másfelől az engedélyes nem háhászta az alkalmat és ürügyet, hogy minden kis akadálytól kitérhesen, vagy a vonalszint könnyelműen eltorzíthassa, mert neki a kisebb építési költségekből, ha ezek a későbbi üzletet vagy fentartást megdrá-

gitották volna, mi előnye sem származott, s még akkor is engedhetett bátran a kormány kívánalmainak, ha saját nézeteit helyesebbeknek tekintette. Így képződhetett ki állam és engedélyes közt egy érdekazonosságon alapuló barátságos viszony, melynél fogva a munkálatok simán és minden czivódás és utólagos igénytámasztás nélkül lebonyolódtak.

Ehhez járult még azon szerencsés körülmény is, hogy az akkori időben az építési fővállalkozók intézménye ismeretlen volt; s midőn a Lemberg-Czernoviczi vaspálya építésénél ezen intézmény legelőször feltűnt Ausztriában is: az érdekek egyensulya azonnal mestersegesen zavartatott meg,— mily következményekkel, azt az építés ideje alatti botrányok, a pályának nem rég történt lefoglalása és a megindított bűnfenyítő vizsgálatok tanusítják. Brassey Tamás koráig az engedélyes építé ugyan a pályát, de nyereséget az építésből se nem várhatott, se nem várt; nem akarom ezt úgy értetni, mintha az akkori alapítók a tiszta kéznek mintái lettek volna; de ha az alapítók díjul bizonyos számú részvényeket kötöttek is ki maguknak, ezen részvények kamatai a kincstárt nem terhelhették, mert csak a felülosztalékból voltak fizetendők, s így nyereségek csak az üzletből és annak eredményeiből származhatott, érdekeik azonosak voltak jogutódjaik-, a későbbi részvénytársulat érdekeivel. De mihelyt építés és üzlet különböző kezekbe jutottak, az első csak a másik rovására boldogulhatott, s ez időtől veszik kezdetüket a vállalkozói fortélyok, a czivódások, a rossz munka, a nagy nyereségek és a nagy veszteségek.

Nem lehet tagadni, hogy az osztrák rendszernek is egy komoly árnyoldala volt: habár az engedélyest magánérdeke rossz vagy hanyag építkezésre nem ösztönzé, épen az ellenkező esetnek, egy pazar és fényűző építkezésnek lehetősége állott be. Ez történt például az Erzsébet-nyugoti pályánál, melynek magas építményei — ha a bécsi indóháznak palotaszerűségét, a főváros diszítése iránti tekintetekből igazolhatónak véljük is — rendeltetésük által egyáltalán nem igényelt pazarfénynyel voltak kiállítva. A kormány, midőn a vonalt megállapította, e részletekbe nem bocsátkozott; csak midőn a pályának teljes befejezése után az építési számla érdemleges vizsgálat alá került — s az már más kormány alatt történt — akkor sokallotta meg a pénzügyér, báró Plener az építési tőkét, s vonakodott az állam terhére eső kamatkiegészítést a társulattól követelt mérvben kifizetni. A kérdés nem sokára megoldatott ugyan, de egyuttal a rendszer ezen gyöngé oldala is szembe tűnt.

Midőn 1868-ban az új magyar kormány valamiféle engedélyezési rendszer mellett magát eltökélleni kénytelen volt, az említett osztrák rendszert fogadá el. Ezt magában véve, épen nem tekinthetjük szerencsétlenségnek, ellenkezőleg meg kell vallanunk, hogy a kormány jobb választást akkor egyelőre nem is tchett. Öt évvel ezelőtt még senki előre nem láthatta, mily sajnósak lesznek az elfogadott rendszer következményei. Az elmélet és gyakorlat közt mély örvény tátong; csak annyit tudtunk akkor, hogy az osztrák kormánynak sikerült vala ezen örvényt nagy részben kitölteni. Mily szélességre táguland az majd még, ha a rendszer nem egész tisztaságában fogadtatik el, azt egyelőre gyanítani senki sem volt képes, legkevésbé azon mámoros elfogultságnak befolyása alatt, mely amaz időpontban minden agyvelőt elfogott.

Nem tartjuk feladatunknak, az akkori intéző körök felett bíróság gyanánt ítéletet mondani; nem is vágyunk azon könnyű dicsőségre, post festum elítélni a történeteket. Fejtgeassuk inkább sine ira et studio az elkövetett hibákat, s iparkodjunk azok következményeit, a mennyire lehet, jóvá tenni s e hibákat jövőre kikerülni.

Az osztrák rendszer a kamatbiztosítást a valósággal befektetett tőke után méri; a magyar rendszer a garantiát a pályának mértföldhossza szerint határozza meg, s hogy a magyar kormány az osztrák rendszertől e pontban eltért, ez volt az első és legvégzetteljesebb hibája; ez ragadta gyorsított sebességgel és feltartóztatlanul tova a vészes lejtőn, melynek alsó szélén a keleti és északkeleti, a kassa-oderbergi és első magyar-gácsországi pályák deficitjének örvénye s közvetve a romániai csatlakozás kérdésével összekötött kényszerhelyzet tátong.

Az osztrák rendszer nem ismerte a fővállalkozói intézményt, mert ez akkor még nem létezett; a magyar rendszer szinte nem ismeré azt, ámbár ez szemeláttára és fényes nappal, dob és tárogató szó mellett tartotta ünnepélyes bevonulását. És hogy a magyar kormány ez intézményről hivatalos tudomást venni vonakodott és a vész elől fejét a homokba dugta, a helyett, hogy a szörnyetegnek méregfogait kitorste és azt így ártalmatlanná tette volna: ez volt a második és nem kevésbé vészes ballépése.

Az osztrák rendszer végre nem ismerte az engedélyesnek nyereszkedését az építési tőke rovására, s csak annyiban egyezett bele, hogy az alapítóknak úgyszólván alkuszdíjuk jusson, a mennyiben ez alapszabályilag és csak a jövőben várható felülosztalékból lehetséges

volt. A magyar rendszer erről szinte hallgat; de nem csekély hibának vádja súlyosodik azért a kormány vállaira, hogy ignorálta, mi a világ előtt nyilvános titok volt, hogy még mielőtt egyetlenegy kapavágás történt volna, az építési tőkének egy része az alapítók zsebébe vándorolt.

Nem kíván terjedelmesebb bemutatást, hogy az alapelveknek ily-forma eltorzítása mellett, a régi osztrák engedélyezési rendelet lényegéből semmi sem maradt fenn; s hogy tehát önámítás volna, ha a megtartott pusztá névtől oly eredményeket várnánk, a minők csak az intézmény velejétől várhatók; s az említett hibák nem maradtak elszigeteltek: egyik ballépés a másiknak szülőanyja lett. Hogy ezt megértsük, vessünk csak egy pillantást az engedély-okmányokra. Mutatis mutandis, ezek szinte nem egyebek, mint az osztrák efféle okmányoknak szószerinti lefordításai. A mint említém, ezen okmányok az abszolút és kitűnően burokratikus kormányzási időszakban veszik eredetüket: Ausztria akkor nem volt jogállam; és minden lépten felfedezhetni ez állapotok nyomát.

Sajátságai közé tartozik az önkénynek, hogy önmagát az egyedüli jogforrásnak akarja mindenütt előtüntetni; s innen van, hogy a magánzókka kötött állami szerződésekben, az állam mint egyedüli jogosult, a másik fél pedig mint teljesen jogtalan szerepel, ki discretióra van az állam kezébe adva. A felvilágosodott absolutismus (s ilyen volt az osztrák anyagi kérdésekre nézve) ezen mindenhatósággal nem szokott visszaélni, s így enyhíté az irott betűnek keménységeit a szelid gyakorlat. E felfogásom helyességéről, — mely egyedül magyarázhatja meg, miképen történhetett, hogy az efféle okmányt csak egyetlenegy engedélyes is aláírhatta, — szabadjon egy tényt bizonyítékul felhozni. Egy nagy vasut engedélyezése körül 1868-ban folyt tárgyalások alkalmával az engedélyesek aggodalmuknak adának kifejezést, valjon az engedélyezési rendeletben körülírt közigazgatási bejárás nem fog-e a vállalatra tetemes, a szerződés kötésekör még nem sejtett új terheket róni? Ez aggodalmat egy akkori befolyásos kormányfőfiú azzal igyekezett szétoszlatni, hogy Ausztria gyakorlatára hivatkozott, hol már számos vasut épült, a nélkül, hogy előjött volna azon eset, hogy a kormány az érdekelteknek valami oly igényét hagyta volna jóvá, mely az engedélyesre jelentékenyebb, az alkudozások alkalmával számba nem vett kötelezettséget háritott volna. S ennek daczára ugyanazon vasut építésénél megtörtént, hogy oly teljesítmények követeltettek a vállalkozótól, melyeket sem az építmény szilárdságának, sem az üzlet cél-

szerüségének, sem a szomszédos birtokbani status quo ante helyreállításának érdekével nem igazolhatni.

Ez volt a kormánynak nézete 1868-ban, s egy pillanatig sem szabad kételkednünk abban, hogy e nézet mögött semmiféle hátsó gondolat nem lappangott; de mit a felvilágosodott absolutismus lelkiismeretmardosás nélkül tehet, azt az alkotmányos miniszternek tennie nem szabad; neki kötelessége az államnak átengedett minden jogot az állam érdekében ki is aknázni; de kérdés igenis, helyes eljárás-e az, hogy a szerződésben az államra oly jogot ruház, melyről előre kell látnia, hogy a kötelesség és méltányosság érzeteit egymással kiengesztelhetlen ellentétbe fogja hozni. Ily szörnyeteg jogot enged az államnak az engedély-okmánynak következő határozmánya: miután t. i. abban ki lett volna mondva, hogy az engedélyes köteles a pálya építésénél és üzleténél magát az engedély-okmány tartalmához és a már fennálló vagy a törvényhozás, vagy a kormány által még hozandó vagy módosítandó törvények és rendeletekhez tartani, s hogy a mennyiben ezen törvények és szabályok folytán újabb terhek háromolnának reá, azokért neki a méltányosságnak megfelelő kármentesítés fog nyújtatni, — még az határoztatik: »A pálya építése és üzleti felszerelése az engedélyes által készítendő s a kormányhoz átvizsgálás és jóváhagyás végett felterjesztendő általános és részletes tervezetek alapján fog eszközöltetni. Ezekben felül az építkezésnél különösen a kormány kívánalmai, nem különben a fennálló általános építkezési és rendőri szabályok szerint kell eljárni.«

Vizsgáljuk meg közelebből ezen határozmányokat.

* * *

Az engedély kiadása egy általános tervezet és költségelés alapján történik. Ezen tervezet csaknem kivétel nélkül igen hiányos, sőt néha elannyira az, hogy valamivel tüzetesebb vizsgálatnál illusoriusnak kellene tartani. Nem kevésbé tökéletlen az e tervezet alapján elkészült költségelés is; de mindenesetre fel kell tenni, hogy az engedélyért folyamodó számolni tudott s inkább nagyobb, mint kisebb árt ajánl. A kormány nincs azon helyzetben, hogy az ajánlatot érdemleg megbírálhathná, mert ezt csak egy, minden részleteiben tüzetesen kidolgozott terv után tehetné, ilyen pedig nem létezik. Kiindulván azon többnyire igazolt szempontból, hogy az engedélyt kérő valószínűleg nem saját kárára tért el a valóságtól, s egybehasonlítván a kérdéses vonal költségeit, más hasonló viszonyú, már létező vonalok

költségelésével, köteletségének eleget tenni vélt, ha a tárgyalások folyamában az ajánlott árból meggyőződése szerint, többet-kevesebbet lealkudozott, s végre kiadja az engedélyt. Nyíltan kimondja, hogy a kialkudott tőkeért szilárd szerkezetű, előnyös üzletet megengedő és elegendő mérvben felszerelt vasutnak helyreállítását követelendi. Meggyőződén arról, hogy a legelől is benyutott általános tervezet haszonvehetlen, új általános tervezetnek kidolgozását teszi az engedélyesnek köteletségévé; s itt jönnek felszínre az egyenetlenkedésnek első buborékai. Az engedélyes vagyis inkább a fővállalkozó, ki már helyébe lépett, tudja, hogyha költségesebb is a vonal, neki azért nagyobb tőkét nem fognak engedni, s nyeresége jutányosabban épített vonalnál csak szaporodni fog: tehát minden igyekezete oda irányul, hogy a vonal irányzatának mennél több törése által mind azon pontok elöl kitérhessen, melyek nagyobb költségű munkálatokkal vannak egybekötve; tudja, hogy építkezési viszonyai javulnak, ha az engedély-okmányban meghatározott legnagyobb emelkedéseket és legkisebb sugárú íveket, mennél gyakrabban alkalmazza, számít azonkívül arra is, hogy ez eszközök által nemcsak kisebb költséggel épít, de e célzattal, a rendelkezésére jutó nagyobb tőke által annál biztosabban fogja elérni. Ezzel merő ellentétben áll az állam érdeke: a vonal megtörése hosszabbítja azt kisebb-nagyobb mérvben, s éppen azon mérvben növeli az állam terhét is, a kamatbiztosítást; a kedvezőtlenebb emelkedési és irányzati viszonyok költségesebbé teszik az üzletet, mert a vonatok rakodási képességét csökkentik s drágábbá teszik a pálya fentartását, mivel főleg a felmunkának gyorsabb elhasználását hozzák magukkal; minnek eredménye — a vonal nyers bevétele változatlan maradván — a tiszta jövedelemnek leszállítása, tehát a kamatkiegészítésnek és így az állami megterheltetésnek növekvése.

A benyújtott terv elfogadása e szerint igen kétes; a kormány meghagyja felügyeleti közegeinek, hogy azt a helyszínén tüzetes vizsgálatnak vessék alá; erre idő, még pedig sok idő kell, és sehol sem drágább az idő, mint a vasut-építésnél, mert kamatba kerül és ez csak a tőke rovására szerezhető meg. A vizsgálat rendesen, a vállalkozó által indítványozott, ennek szempontjából tán igazolt, könnyítéseket elveti, s ahhoz teljes joga is van, mert az állam érdekeit csonkítják, s mert az engedélyes köteles a pályát a kormány kívánalmai szerint építeni. Kezdődnek a felszólamlások és óvástételek egyfelől; a visszautasítások és intések másfelől; sok idő vész el, sok intercalaris

kamat fizettetik hiába, elkeseredés fogja el mindkét résznek kedélyét; a kormány megmarad határozatánál annál makacsabban, mennél hevesebbek a vállalkozó recriminációi, s utoljára ez utóbbi kénytelen engedni.

Az általános tervezet végre, *post varios casus, per tot discrimina rerum*, szerencsésen meg van állapítva; most a részletes tervezetre kerül a sor. A vállalkozó előveszi régi taktikáját, mert meg akarja menteni, a mit még menteni lehet; új czivódások minden törésért, minden lejtőért, minden hiduyílásért; új időpazarlás, új kamatvesztés, új elkeseredés, hevesebb recriminációk az egyik részről, makacsabb ellentállás a másiktól, és ismét kénytelen a vállalkozó engedni, mert az engedély-okmány teszi kötelességévé, hogy a pályát — a k o r m á n y k i v á n a l m a i szerint építse, és mert a kamatbiztosítás nem a valóban befektetett tőke, hanem a pályának mértföld-hossza szerint lett megállapítva.

Végre még a közigazgatási vonaljárasnak kell megtartatnia; erre ujonan idő és ismét idő kell. Értesítendők a helyhatóságok és községek; a miniszterium részéről elnökül kijelölt osztály-tanácsos tan egyéb teendői miatt bizonyos nap előtt ki nem indulhat a vonalra; a megye véletlen akkor tartja negyedévi közgyűlését; az időjárás mostoha és így járhatlanok az utak: szóval szerencse, ha a részletes tervezetek jóváhagyása után négy vagy hat héttel a bejárás megindítható. Itt rendesen már simább a terrain, főleg, ha a vállalkozó el nem mulasztotta, a tervezés alkalmával az érdekeltekkel érintkezésbe bocsátkozni, s méltányos igényeiket illő tekintetbe venni.

De azért nem rendkívüli eset, hogy egyik vagy másik pont felett új viszálykodások támadnak; hogy itt egy állomás elhelyezése, ott egy pálya-áthidalás, itt egy utnak építése, ott egy ujonan felfedezett ártér képezi a botránykövet, melynek elhárítása új halasztásokat hoz magával; de ezek az eddigi idővesztésekhez képest már elenyészők, hisz a befejezési határidőkhöz már annyira közeledtünk, hogy ezek betartása vagy épen már lehetetlenség, vagy csak a várt nyereséget bizony elnyelő munka — erőltetések által volna eszközölhető. A vállalkozó azon sajnos dilemma előtt áll, hogy vagy ez utóbbiak terhe alatt roskadjon össze, vagy hogy birságok és kamatvesztések tegyék tönkre; *tertium non datur!*

Kétségen kívül a vállalkozó okosabban tette volna, ha minden ellentállás nélkül a kormány kívánalmainak engedett volna; hisz arranyiltan kötelezte magát, midőn az oroszán-szerződést, az engedély-

okmányt, elfogadta és aláírta. Ez öt nyerceményi reménységének magaslataiból jóval lejjebb szállította volna ugyan, de a tőke megállapításánál bőségesen kimért intercalaris kamatokban lehetséges megtakarítások, és azon körülmény, hogy feltartóztatlanul gyors építkezés által általános kezelési költségeit tetemesen kisebbítheti, s a munkások és anyagoknak idővel mindig növekvő áremelését aránylag elkerülheti, amaz elveszett hasznot, nagy részben legalább, ismét behozták volna. Meg is pendítettett ezen eszme több vállalatnál; de részint, hogy egyik sem méltányolta elegendő mértékben a késedelmek vészteljes befolyását, részint hogy kiki álláspontjának helyességét túlbecsülte (hisz a vállalkozó nézeteinek igazságát csak saját érdekei szemüvegén keresztül ítéli meg) s hogy végre azon aggodalom sem volt egészen alaptalan, miszerint minden engedékenység az ő részéről a kormányt csak új követelményekre buzdítandja; mindez összehatott hogy a szerencsétlen kimenetű harc kigyuladt; hisz legrosszabb esetben a vállalkozónak kárpótlási igényeinek pör útján történendő érvényesíthetése is nyitva állott.

A kormány Shylock-féle kötvénye, formális joga mellett megmaradt, melylyel az absolutismustól átvett szerződési mintában mint pánczéllal körülövezte magát, s e lobogó alatt ura is maradt a csatatérnek.

De diadalmai csak Pyrrhus-féle győzelmek voltak: jó hírét nevét és nemcsak a maga hitelét, hanem az országét is, csorbitotta. Ez ár oly magas, hogy hozzá képest parányiak azon hátrányok, melyek okszerű engedékenység és loyális méltányosság mellett az államra hárultak volna, még ha ezek folytán az összes vasút-hálózat hossza s így a kamatbiztosítási teher egy-két százalékkal szaporodott, vagy a későbbi üzlet és pályafenntartás egy alig latba eső csekélységgel megrágittattak volna is. És a mellett nem lehet a kormányt néhol a következetlenségnek vádja alól felmenteni; mert ha eljárásának keménysége és kiméletlensége, csak az állam közvetlen érdekeinek védeése által igazolhatók, mivel menthető ki oly esetekben, hol a vonalt az egyenes irány kedvéért mocsáron, ártéren át vagy csuszamlós talajon vezetetni parancsolá, míg a későbbi fentartás költségeinek többlete azon megtakarításokat többszörte is elnyeli, melyek egy pár száz méternyi megrövidítésénél fogva kamatbiztosítás fejében meg voltak nyerendők? Ezen kérdés megoldása okvetetlen a személyes ügyek terére szoríthatna; de szándékom azt egyszer mindenkorra elkerülni, nehogy azon tárgyilagosság, melylyel az ügynek tartozom, személyes ellen-vagy rokonszenv gyanúja által kétségbe vonathassék.

De ennek daczára mégis kénytelen vagyok egy igen közelről határos térre bocsátkozni, mert az ellenőrködési rendszert itt szinte tárgyalni elkerülhetlen. Már többször említettem, hogy hiba hibát szült. s a rendszer láncolatában ez nem is lehetett máskép. A pályamért-föld szerinti kamatbiztosításnak elve szükségképen a kormánynak beavatkozását a vonalzás és építésnek legkisebb részleteibe tevő nélkülözhetlenné, mert ezen elvnek vélt előnyei kijátszottak volna, ha a vállalkozó, kinek érdeke az államéval ellenkező volt, az építkezést kényekedve szerint foganatosítja. Mig az engedély-okmány eleintén csak a felmunka és az ahhoz tartozó anyagokra nézve tette a kormány szabványait kötelezőkké, e kényszer idő folytán az összes részletekre kezdett kiterjedni; szabadságában állott ugyan a vállalkozónak saját terveit jóváhagyás végett betérjesztetni; de ezen jóváhagyás vagy egyenesen megtagadtatott, vagy csak oly nehezítő feltételek alatt következett be, hogy a vállalkozó a végnélküli tárgyalásokat megunván, a kir. vasút-építészeti igazgatóságnak szabványai és föltét-füzeteihez nyúlni kényszerült. Ezen eljárást az egyöntetűség előnyösségének jelszavával igyekeztek igazolni; de tetteleg ezen elvnek árnyoldalai túlnyomók voltak. Mert kizárta a műszaki haladást vagy csak azon szűk körre szorította a feltalálási szellemet, melyet az építészeti igazgatóságnak tehetségesebb közegei eltűrték s ezáltal a vállalatoknál alkalmazott szakférfiaknak nem jutott más szerep, mint úgyszólván a palléroké s így bennök az ügy iránti érdek is elfojtatott. A haladásnak szelleme semmi más által nem mozdíttatik elő hatékonyabban, mint a térileg elkülönözetteknek közvetlen érintkezése által; az osztrák mérnöki kar jelen kitűnő állását nagy részben csak azon surlódnak, versenyzésnek és assimilatióknak köszönheti, mely a francia és délnémet szakférfiaknak 1855 óta folyvást tartó immigratiója által eszközöltetett. Hazánkban a mérnöki és természettudományi szakmának felkarolása oly közel multa viendő vissza, hogy úgyszólván magyar mérnöki iskola még ki nem képződhetett; jelesebb erőink egyáltalában a déli vaspályánál divó délnémet iskolának növendékei, vagy a zürichi kitűnő intézetben nyerték képződésüket. Bármilyen jeles sajátosságokkal birjon is ezen Etzel és Ruppert által Ausztriába átültetett iskola: nem csekély sikert lehetett ennek az észak-német szellemmel összeházasulásától várni. De hiába! Etzel epigonjai Thommen, Prangen és mások, valódi vakbuzgósággal és türelmetlenséggel terjeszték mesteröknek egyedül boldogító tanait és a hiresztelt egyöntetűség nem volt egyéb, mint ezeknek okmánylagosan megállapított

egyeduralkodása, mely a tovább haladásnak egyelőre határt szabott. S ezen kirekesztőleges állás, melyet az építészeti igazgatóságnak központi és a vonalokra kirendelt közegei elfoglalának; köztök és a vállalkozók szakfériai közt csakhamar bizonyos feszült, hogy ne mondjam, ellenséges viszonyt szült, mely nem igen alkalmas lehetett az ugy is létező ellentétek kiengesztelését közvetíteni. Hozzájárult ehhez még azon szerencsétlen körülmény, hogy a kormány rendelkezésére álló jelesebb erők száma meglehetősen gyér lévén, a felügyelettel gyakran oly egyéneket kellett megbizni, kik alig kerülvén ki az iskolából, bölcsességüket csak a feltét-füzetből meríték, és azt, a mit gyakorlati ismeretekre nézve magukban hiányzónak éreztek, tapintatlanság és önkény által igyekeztek pótolni. Mások ismét korlátolt eszükben hivatásukat úgy fogták fel, mintha minden hátrány, melyet a fővállalkozónak okozhatnak, előnyforrássá válnék a hazára nézve; a vállalkozó tőlük telő megrontásáért a haza háláját megérdemleni vélték. Bár az ilyenek csak kivételképen tűndököltek az egész karban, még is leginkább ő nekik köszönhető az intézmény hitelének aláásása, mit a jobbak méltóság- és tapintatteljes eljárásukkal meggátolni nem voltak képesek. Tény a mi tény: a korlátlan mindenhatóság, melylyel az állam felügyeleti közegei — nem ugyan elméletben, de tetteleg — fel voltak ruházva, s mely csak »a kormány kívánalmái«-fele elvre visszavihető, sokaknak fejét szédíté el, és a két fél közti viszonyt mindinkább elviselhetlenné tevé; s az efféle kihágások ellen a központi hatóságnál orvoslásra aligha lehetett számot tartani; mert a felebbvalók erélyes fellépéstől azon aggodalom által tartóztatnak viszsza, hogy az intézmény fényköre kárt szenvedhetne alatta.

* * *

Megmutattam, hogy a mértföld-hossz utáni kamatbiztosításnak elve, mily következményeket szült; kérdés már most, valjon a valósággal befektetett tőke kamatjainak biztosítása jobb eredményeket tudott volna-e felmutatni? Hogy az e kérdésre adandó felelet egyoldalúsággal ne vádoltassék, két esetet szükséges megkülönböztetni: ha az engedély nem tüzetesen kidolgozott részletes tervezet és költségelés alapján adatik, ha e szerint az engedélyestől követelhető teljesítmények egész terjedelmökben egyelőre meghatározva nincsenek, akkor kétséget nem szenved, hogy a valósággal befektetett tőke utáni kamatbiztosításnak elve szinte panaceának nem tekinthető, s ha tehát Hollán Ernő ur, a képviselőháznak vizsgáló albizottsága előtt multkor tett

nyilatkozataiban e kérdést megpendíti, s az általam szinte felhozott példára, az Erzsébet-nyugoti pályának építészeti történelmére utalván, azon következtetést vonja, hogy a kamatbiztosításnak érintett rendszere a kormány beleavatkozását nem csekélyebb mérvben hívta volna ki: ezen állítása csak akkor helyes, ha épen feltételeztetik, hogy az engedély kiadásának szükségképen csak tökéletlen, sőt részben hamis tervezet szolgálhat alapúl. De még ezen esetet is feltéve, a következmények oly mélyen bevágó hatásúak mégsem lehettek volna, miután a kormány beleavatkozása csak két lényeges pontra szorítkoznék: annak lehetlenítésére t. i., hogy a pálya szükséges felüli pazar és fényűző modorban építtessék, s annak elkerülésére, hogy fictiv szerződések kötése által, az engedélyes törvényellenes nyereségre tehessen szert. Az első eshetőség komolyabb egyenetlenkedésekre nehezen nyújtott volna alkalmat, mert az engedélyes anyagi érdeke nincs általa érintve, s legfeljebb a tervező közegeknek műszaki hiúsága vagy kitűnési vágya sértetett volna meg; s ha az efféle nézetkülönbség mind a mellett kivételes ellentéteket szült volna, a kormány a józan közvélemény támogatására bizonyára számot tarthatott. Behatóbb következményű lehetne a másik eshetőség, ha egyáltalában tekintetbe nem vétetnék, hogy nagy különbség van oly üzérkedés közt, mely tág morál-codex által úgyszólván szentesítést nyert már, s oly nyervágyból eredő cselekvény közt, mely, ha napvilágra kerül, okvetetlenül a fenyítő bíró keze alá vezet; s az efféle merényletek annyiaval inkább tartoznának a kivételek közé, minél könnyebben sikerül tapintattal párosult szilárdság által elejüket venni. De még akkor is, ha a rendszer tökéletlenségénél fogva, egyes esetekben tetemesebb hátrányok hárulnának is belőle az államra, ezek soha oly mérveket nem fognak ölthetni, oly botrányos visszaéléseket nem fognak szülni, a minők a divó rendszer mellett nemcsak lehetségesek, de épen napirenden is voltak.

De más szint ölt a kérdéses elv, ha felteszszük, hogy az engedély csak részletes tervezet alapján adatik meg. Ez esetben minden ürügy el van távolítva, mely kormány és engedélyes közt ellentéteket híhatna életbe; a kormány nem követelhet oly beruházmányokat, melyek az engedély kiadásakor előre nem lettek volna látva, s ha építés-közben — a mi csaknem elkerülhetlen — az eredeti tervek közérdekben fekvő módosításokat szenvednek is, ezek soha a vállalkozó erszényéből nem lesznek fedezendők: teljesítmény és viszontteljesítmény határozottan körül vannak írva. Az engedélyes másfelől az építésből magából nyereséget nem várhatván, minden elő-

nyét csak a jövőendő üzem czélszerűségében és ennek lehető jutányos vezethetésében keresi, s így semmi által nem érzi magát ösztönözve, a drága időt óvástételekkel és perpatvarkodással elvesztegetni. Mily eljárás követendő, hogy ily körülmények közt a rendszer minden előnyét ki lehessen aknázni, azt a jelen értekezés másik részében bővebben fogom taglalni, midőn majd a hozandó engedélyezési törvényről szölandok, s hogy ez utóbbinak kellékeit illően méltányolhassuk, szükség, hogy előbb a létező engedélyezési rendszerrel, az engedéllyessel, a pénzt beszerző bankkal és a fővállalkozói intézménnyel közelebbről foglalkozzunk.

Azon közeg-lánczolatban, mely a fennálló rendszernél fogva, valamely vasut vagy más középítmény létre-jötte körül működni hivatva van, az engedélyes nemcsak végképen haszontalan és felesleges, de valóban kártékony tag. Érdeme a vállalatnak életbe-hívása körül arra szorítkozik, hogy személyes befolyását a mérvadó körökben a terv keresztülvitelére felhasználja, s ha vasut-hálózatunkban a közérdekeknek meg nem felelő vagy könnyen nélkülözhető vonalok meg nem vetendő mennyiségben találhatók, ezeknek létrehozását többnyire az engedélyekért fáradozók működésének köszönhetjük. Csak kivételes esetekben fedezi az engedélyes az előmunkálatok költségeit saját erszényéből, s ha azt rendesen tenné is, ezen költségek aránylag kicsinyek, mert az előmunkálatok oly tökéletlenek, hogy közvetlenül az engedély kiadása után mint haszonvehetlenek eldobandók. De a rájuk fordított kiadások csakis előleget képeznek, mely százszorosán visszatérítendő. Az engedélyes a nyert engedéllyel mitsem tudna kezdeni; ő maga nincs azon helyzetben, hogy saját erejéből foganosíthassa, az ő felszólítására nem akadna tökepénzes, ki a kibocsátandó címleteket megvenné, s így nem találkozónék jogutódja, t. i. részvénytársulat. Ennélfogva legelső gondja, valamely tekintélyes bankkal szövetkezni, mely az értékpapírok elhelyezését közvetíti. De rendesen a bank maga sem kész az építkezés kockázatait magára venni, s így még egy harmadik közeget szükség megnyerni, mely bizonyos átalány mellett hajlandó annak veszélyeit felvállalni. Csak a bank és fővállalkozó előkerítése után válik az engedély haszonforrássá: az azokkal megkötött egyezménynek sarkpontja azon összeg, mely az engedélyes állítólagos előköltségeinek megtérítése fejében, neki jutalékkul átengedendő. És ezen jutalék az építési tőkének tetemes részét, rendesen 4—10 százalékat nyeli el.

Ez ellen senkinek kifogása nem lehetne ugyan, ha hasonló áldozat nélkül a vállalatot létesíteni épen nem sikerülne. De hol van erre a készítő szükség? A kormány magas helyzetéről legjobban megítélheti, mely kiindulási pontokból, mely közbeneső pontok megértésével, melyik határ felé irányzandók a közlekedési vonalak; birtokában van a statisztikai anyagnak roppant halmaza, hogy megítélhesse, mily jövődelmezést ígérnek az életbe léptetendő vállalatok közvetlenül, milyent jövőben, illő arányban állanak-e a későbbi időkben nyerendő előnyök a pillanat-kivánta áldozatokkal, s ha a kormány maga nem is volna ezek iránt tájékozva, ott vannak az érdekelt vidékek, a kereskedelmi és iparkamrák, a sajtó: ott van végre a törvényhozás, mely hivatva van a vélemények szétágazásában a helyest a helytelen közül, a szükségest a felesleges közül kiválogatni. Arra tehát, hogy a kívánatos vonalak kiszemelésére ex professo-hajhászok drága pénzen alkalmaztassanak, semmi sem készlet.

De ép oly kevésbé létezik valamely sürgető ok, melynél fogva a pénzt-beszerző bank kikutatására és az illető feltételek kialakítására, ezen költséges közbenjárók nélkülözhetlenek volnának. Ha a kormány valamely vasut-vonal időszerűsége vagy sürgőssége iránt magával tisztába jött, s azt társulat által kiépíttetni szándékozik, e cél elérésére elégséges, ha vagy verseny kiírása, vagy magán-felszólítás útján azon intézeteket hívja fel tárgyalásokra, melyekről fel lehet tenni, hogy befolyásuknál fogva képesek, tisztességes ügyvitelüknél fogva megbízhatók s végre hajlandók is, a kibocsátandó czimletek elhelyezésével egybekötött kockázatokat magukra vállalni. Ily módon minden nyereszkes közbenjárás elmellőzésével állapíthatók meg azon feltételek, melyeknek tüzetes körülírása az alakulandó társulat érdekében első sorban kívánatos, s az egyesség annyival könnyebben sikerülend, mennél tisztábban iratott körül a bank és társulat közti »enyém és tied« kérdése. Kétséget nem szenved tehát, hogy az engedélyesek intézménye teljességgel felesleges, s miután az alaptőkének tetemes részét sajátlagos céljától elidegeníti, positive kártékony is. Ennél fogva tehát mind a részvényesek, mind pedig a kamatbiztosító állam egyaránti érdekében eltörlendő.

A pénztbeszerző banknak intézménye, a pénzpiacznak nem annyira viszonyai, mint szokásainál fogva, egyelőre nem nélkülözhető; s ha az állam eziránt felszabadulási kísérleteket tenne, fiascója bizonyos. Csak oly állam tehetné ezt, mely a külföld részvételére nincs szorulva; míg valamely ország a pénzügyi függetlenség ily fokára fel

nem vergődött, addig a pénzpiacokat uraló intézeteknek segítségére okvetlenül utalva van. Méltányos tehát, hogy a bank kockázata és fáradalma fejében illő jutalmat nyerjen, s ez annnyival mérsékeltebb lesz, mennyivel jobb jövedelmezést ígér a vállalat s mennyivel nagyobb bizalmat igényelhet jól rendezett háztartásánál fogva a kamatbiztosító állam. E tekintetben tehát egyelőre önámítás volna, ha a közbenjáró bankok részéről valami kiváló előzékenységre tartanánk számot; de a legsúlyosabb feltételek nyomasztóságuknak nagyobb részét elvesztik, ha az alattomos visszaélésnek rést nem nyújtanak. Másfelől itt is a túlságosnak határt szab a nyilvánosság; ha az aláírásra felhívott kis tőkepénzes a banknak engedett előnyökről egyuttal értesítve van, aláírását meg fogja tagadni, mihelyt ezen előnyöket a felvállalt kockázatokkal és a tényleges viszonyokkal illő arányban állóknak el nem ismerheti; s a bank, mely ügyletek kötésére saját dividendáinak érdekében utalva van, egy-két felsülés után a hűrt a kellőn túl nem feszítendi; s ezt annnyival kevésbé, miután nem az állam az, melyre pressiót gyakorolhatna, hanem a tőkepénzes, ki az ily nyomásnak engedni nincs kénytetve. Lassanként tehát a bankok igényei és a tényleges viszonyok közt méltányos arány állandó elő.

Habár azonban, a mint kimutatám, az elhelyező bank intézménye nem nélkülözhető, de teljesen felesleges a fő vállalkozói intézmény. Ez »malum necessarium« gyanánt lopódzott be rendszerünkbe, s nem abban gyökeredzik, hogy az építkezési és felszerelési teljesítmények készpénz helyett a vállalat címleteivel fizettetnek meg; hanem lényege abban áll, hogy a vállalat ezen teljesítmények fejében összes vagyonát engedi át a fővállalkozónak. Ha nem csalódom, a Grác-Köflachi vasut volt az első, mely a vállalkozót nem készpénzben, hanem bizonyos árfolyam mellett beszámított címleteivel fizeté; s ezen eljárás a vállalat létrejöttét tetemes veszélyeknek tevé ki, mert a vállalkozó, — ki nagy vagyona folytán a »Karst királya« epithetonnal tiszteltetett meg — a papirok elhelyezése körüli nehézségeknél fogva megbukott. Hazánkban hasonló eljárás követetett, részben legalább, a Pest-Losonczy vonal építésénél, s ott sem jobb sikerrel. Garantizott vasutaknál, melyeknél a címletek elhelyezése csekélyebb akadályokra talált, egy lépéssel tovább mentek: az elnevezés megtartása mellett a társulat összes vagyonát adá oda a fővállalkozónak; de a vállalat dús javadalmazásának daczára (vagy talán annak következtében), ezen vagyon az engedélyes és a bank által már annyira meg nyirbálva, hogy egyes eseteket kivéve, az építkezés teljes keresztülvitelére már elégte-

lennek mutatkozott. E körülmény folytán nemcsak az ismert következmények állottak be, hanem egyáltalán a társulatok minden üzlettöke nélkül maradtak; s e bajon nem segített az engedély-okmány és a szerződésnek azon határozománya, mely szerint az építési tőkéből bizonyos tartalék és hatheti üzleti anyagkészlet be volt szerzendő; kiadási budgetük nagy hátrányára a társulatok nincsenek azon helyzetben, hogy az üzleti anyagokat kellő időben és mennyiségben bevásárolhassák, vagy hogy balesetek beálltánál a megrongált üzleteszközöket pótolhassák. De még akkor is, ha felteszszük, hogy az engedélyesek melőzése, a bank jutalékának tüzetes meghatározása, részletes tervezet előzetes felállítása és üzlet-tőke biztosítása segélyével, a legkirívóbb bajokon segítve volna : még akkor is eléggé rosz befolyású a fővállalkozói intézmény, melynek lényegét ily módon már nem a társulati vagyron átengedése, hanem az általány melletti jutalmazás elve képezné. Mert ezen elem behozása, illetőleg megtartása, a sima lebonyolítás kedvéért oly kívánatos érdek-azonosságot ismét megsemmisíti, s végnélküli perpatvarkodásokra nyújt ürügyet, valahányszor azon elkerülhetlen eset beáll, melynélfogva építés közben a jóváhagyott tervezetektől eltérni szükséges, vagy kívánatos. Az általány melletti munka-kiadásnál csak vak szerencse, ha az egyik vagy másik fél meg nem károsodik.

A keleti vasut ügyében folytatott vizsgálatoknak eddigi eredményei fölmentenek azon szükség alól, hogy az engedélyesek, a pénzbeszerző bankok és a fővállalkozók csak nem mindenütt egy minta szerint üzött fortélyait itt részletezzem. De azon cynismussal határos nyugalom, melylyel a közmegvetést kihívó üzérkedéseket az igazgatótanács és az angol-osztrák bank mint valami önként értetődöt tüntetik fel: némely észrevételemnnek mentségül szolgálhat. A bank arra hivatkozik, hogy a párisi szerződések nem valami unicumot képeznek, hanem hogy azokat a Kassa-Oderbergi és Észak-keleti vasutak tárgyában kötött szerződések megelőzték, és bizonyítékul e szerződéseknek szövegét is közli. Legalább a mi az utóbbi pályát illeti, tudom, hogy a közzétett szöveg hiteles; de a közlés-csonka. Ha a két okmányt, kivált az észak-keletiének hiányzó részét, t. i. a főszerződésben többször idézett B/. alatti függeléket a párisi szerződések bordereau-regulateur-jével összehasonlítjuk (s hogy ez ne történhessék, csak azért maradt el annak nyilvánosságra-hozatala) akkor nem lehet nem csodálni azon elömenetet, mely az 1868. július 24-ike és deczember 16-ika közt lefolyt 4½ hónap alatt a részvényesek kijátszásának mesterségé-

hen tétetett. Az észak-keleti vasuttali kötés nem történt az engedélyes és egy fictiv fél közt (a minőnek az angol-bank elpirulás nélkül maga magát előtűnteti), hanem a valóságos engedélyesek és a fővállalkozó közt, ki ugyan addig szinte engedélyes-társ volt, de előbb az engedélytől nyíltan visszalépett. Az észak-keleti vasutnál alacsonyabb árfolyam vétetett ugyan alapul, azonban a részvényesek által valóságosan befizetett összegeknek csak 14%-a esett, betűszerint a fővállalkozónak, de tényleg a banknak martalékaúl: a keleti vasutnál több mint 20%-a; az előbbinél t. i. a részvények 58 százalékkal bank értékben számíttatnak be a társulatnak, míg 67.5%-al szinte bankértékben bocsáttattak az aláírásra; az utóbbinál pedig 64%-al bankértékben számíttattak be, és ugyanakkora árfolyammal, de aranyban, még pedig több mint 20%-os agio mellett, lettek befizetve. Az észak-keleti vasutnál semmi előzetes kárpótlás nem adatik az előmunkálatokért: a keletinél még az első kapavágás előtt e célból már 860,000 forinttal csonkíttatik meg az építési tőke; azonkívül a még megtörténendő tanulmányokért e címre mértföldenkint 12,000 ft. lőn kivetve. Mind a két szerződés szerint az ellenőrködő társulati főmérnök a fővállalkozóval egyetértésben, nevezetük ki; de a keleti vasutnál ezen pontozat még csak december 16-án vétetett be a szerződésbe, ámbár az angol-osztrák banknak az észak-keleti vasut-társulat igazgatótanácsában ülésező közege által tudomása volt, hogy ez utóbbi pályánál ezen megfoghatatlan és természetellenes határozmány már a szeptember 27-én tartott ülésben a két szerződő fél kölcsönös beleegyezése folytán ártalmatlanná tétetett. Azonkívül az észak-keleti vasuti szerződés értelmében a fővállalkozónak közegei a teljesítmények kimutatásában felhozott adatokért a társulat irányában felelősek, míg a párisi szerződésekben hasonló határozmánynak nyoma sincs. Az észak-keleti vasut bordereau-jában tüzetesen iratik körül azon eljárás, mely szerint a fővállalkozónak teljesítményei az egész építési kötelezettséghez illő arányban díjaztassanak, még pedig oly módon, hogy a tervezetek hiányosságánál fogva az első kimutatásoknál netalán történt túlfizetések azonnal behajthatók, mihelyt ezen hiányosságot meg lehetett állapítani és kiigazítani: a keleti vasutnál a már egyszer felállított kulcsnak a munkálatok befejezéséig szerződésileg változatlannak kellett maradnia, akármily hibásnak bizonyult volna is az be. Az észak-keleti vasutnál végre, tekintet nélkül az egyes vonalszakaszok mértföld-hosszára

a díjazások csak a munkálatok nehézsége és tényleges mennyiségének arányában történendettek: a keleti vasutnál pedig ellenkezőleg ezen díjazások tekintet nélkül a teljesítendő munkálatoknak mennyisége és költségességére, az egyes szakaszokban csak ezek mértföld hosszának alapján vettettek ki.

Habár a három közzétett szerződés helyt enged azon gyanúnak, hogy már a kötés alkalmával az odahagyás eshetősége lebeghetett a fővállalkozók szeme előtt, annyi minden esetre bizonyos, hogy mindegyikük oda törekedett, miszerint a munkálatokat saját vagyonának mennél kisebb mérvbeni igénybe-vételével, hanem ellenkezőleg a társulati tőkék kitelhető felhasználásával vihesse keresztül, s ha ezen szándékot vörös fonalként a szerződések minden pontozatjain keresztül fonódni látjuk, bizonyos értelemben meg nem tagadhatjuk elismerésünket az angolbanknak azon ügyességétől, melyet az e célra való törekvésében fokonkint növekvő arányban kifejtett. Az északkeleti vasut-féle szerződés csak csecsemő a párisi szerződésekhez képest, melyek már teljes férfikori kifejelettségben tűnnek elő. Igaz hogy mindezen fortélyok igen ártatlanok, ha a fővállalkozó kötelmeihez mind végig hű marad; de veszélyességük éppen abban rejlik, hogy a fővállalkozó mind inkább a szerződés megszegésére ösztönöztetik: az alkalom teremti a tolvajt. S itt csaknem alap nélkül terhelnek a fővállalkozót a rossz szándék vádjával: a szerződések félre nem ismerhető rokonsága világosan mutat az angol-bankra mint kezdeményezőre: csak az ő agyából keletkezett a mérges vetés. Nem tudom, mentségül szolgál-e a törvény előtt az, hogy a társulatok igazgatótanácsai az ily vészes feltételekre rá állottak? hogy a kormány hallgatag jóváhagyásával az eljárásnak sanctióját adta? — meglehet; de az elfogulatlan közvélemény kárhóztató ítélete azért jogosultságából mitsem veszít. A befejezett tény után más nem marad hátra, mint üdvös intézkedések által az ily botrányok ismétlődését örökre lehetetlenné tenni.

Néhány adat

Magyarország szőlőszeti statistikájából.

KELETI KÁROLYTÓL.

Mióta Sextus Arelus Victor, római író tanúsága szerint, Probus császár, egy kertésznek fia s maga is pannoniai születésű Sirmium városából, 276 körül Kr. u., heverő katonái által itt mocsarakat kiszáríttatott s szőlőket ültetett — azóta hite van borunknak szélese világban. A mohácsi vészig a szerémi bor állt a magyar borok legnemesibékének s legjobbikának hírében. Ezentúl azonban a tokaji kezd felülemelkedni s amannak tizenhárom századbéli hírére elhomályosítván, felküzdí magát az összes magyar, sőt talán az összes európai borok királyává.

De ha boraink legszebb virágjának tudjuk is a tokajit, nem állapodhatunk meg pusztán a hegyalján. Ki ne ismerné a halhatatlanító somlaít, a felséges neszmélyit, az üde badacsonyit, a zamatos bakartort, a hasonlíthatatlan rózsamálit, a tokajival is versenyző ménesi s ruszti nemes asszút, a küüllőmenti s marosvidékit, a pozsony-sz.-györgyit, a híres egri vöröset, a visontai bikavért, a szegszárdit stb. stb.? Mindmegannyi s még több felséges ivadéka szőlőszetünknek; elég ok, hogy ennek állapotát, viszonyait s eredményét közelebről is vizsgáljuk.

Most készült első ízben rendszeres szőlőszeti s borászati statisztika nemcsak Magyarországon, de készül első ízben ilyes Európáról is. Nemzetközi megállapodás alapján fogtam a munkához, melylyel a Hágában, 1869-ben tartott statisztikai kongresszus bízott volt meg s a melyhez valamennyi európai állam volt adatokat szolgáltatandó. De míg ez adatok külföldről mindeztideig be nem kerültek, addig megszerztük azokat benn az országban, s meg is kaptuk oly terjedelemben és részletességgel, hogy ma már alaposan szólhatunk a hazai szőlőszetről.

Nem fogom a t. olvasót a részletes adatok felsorolásával fárasztani. Jelen értekezésem célja csak a főeredmény bemutatása. Csak kevés számot idézek, felhasználván ez alkalmat, hogy a statisztika alkalmazható rendszereinek két módozatát mutassam be, a tapasztalat

alapján tüntesse ki mindkettő, mennyire nélkülözhetetlen egymás kiegészítésére.

Szem előtt tartva azonban a hivatalos statistika azon fő- és nélkülözhetetlen követelményét, hogy mutassa ki a forrásokat, melyekből merített s az eljárást, melylyel adatainak birtokába jutott, azt a következőkben lehető legrövidebben iparkodom megtenni.

Az említett kongressusi határozat folytán emlékiratot szerkesztett a magyar statistikai hivatal, melyben a készítendő statistika egész tervezete foglaltatott. Ez emlékirat megküldetvén az európai statistikai hivataloknak, felkérettek az adatok beszolgáltatására. Foganatja a kérésnek első ízben nem volt. De az 1872-ben tartott sz.-pétervári kongresszus tervezetünket egész terjedelmében nyomatta le programjában, a kongresszuson ezt tárgyalás alá is vette és azt teljesen elfogadván, az európai adatgyűjtés ez alapon megindított. Ugyanez alapon fogtunk az adatgyűjtéshez benn az országban is, s örömmel megvallhatom teljes sikerrel. Két rendbeli egyszerű kérdőív intéztetvén a hatóságok útján valamennyi községhez, ezeken következő adatok voltak bejegyzendők : Az I-ső lapon : A községben levő szőlőbirtokok száma ; a szőlő fekvése, területi nagysága, talaja ; egy 1,600 □ öles kat. hold jó karban levő szőlő legmagasabb, legalacsonyabb becsára ; a művelés módjai ; a szőlőfajok nevei, melyek ezen szőlőkben kiválólág termeltetnek ; egy hold szőlőnek művelési költsége a szüretig s a szüret költségei. A II-ik lapon 12 évi sorozatban 1861—1872-ig volt kijelölendő, mennyi termett s adatott el nyers szőlőképen ; mennyi bor termett, még pedig fehér, vörös és félvörös (siller) ; hány akóval készült asszúbor ; mi az eladási ára egy mázsa szőlőnek, egy akó mustnak, egy akó kész bornak, egy akó asszúnak. Végül pedig, mennyi a községben levő pinczék, borházak és borsajtók száma.

Több-kevesebb pontossággal, többé-kevésbbé lelkiismeretesen gyűjtve, az ország valamennyi bortermelő községéből beérkeztek ez adatok, s mellőzve minden közbenső feldolgozást, a statistikai hivatalban állíttattak össze előbb járásonként, utóbb megyénként az adatok, melyekből végül az országos összesítés készült.

Íme az anyag, melyből a magyar szőlőszeti statistika számai kerültek. A kép egyébiránt nem lett volna teljes, ha csak ezekre szorítkozunk. Leíró adatok is kellettek az egyes borvidékek részletes viszonyaira nézve. Ezen czélból külön kérdőíveket szerkesztettem, melyekben az egyes szőlővidékek területi, talaj- és éghajlati viszonyaira, a szőlők művelésére, a szüretre, a sajtolásra és mustkészítésre, a pin-

czekezelésre, a szőlő- és borkereskedésre, az adó- és dézsmaviszonyokra, a szőlőszettel és borászattal foglalkozó népességre és társadalmi viszonyaira vonatkozó 50 és néhány kérdés foglaltatott.

Ezek betöltése végett gazdasági egyleteinkhez fordultam, hogy jelöljenek ki vidékükön egyes jelesebb bortermelőket, kik e kérdésekre válaszoljanak. E várakozásomban egyébiránt, fájdalommal vallom be, nagyon csalódtam, mert összesen csak tíz munkálatot kaptam, köztük is kettőt nem a gazdasági egyesület révén *); az egyletek két harmada nem is válaszolt hivatalos, indokolt és könyörögve sürgető kéréseimre.

De ha csalódtam az egyesületi működésnek, újabban oly fennen hirdetett, bár hazánkban, fájdalom, vajmi gyakran meddő mindenhatóságában; nem kutattam eredmény nélkül irodalmunkat. Itt is újra és örömmel győződtem meg arról, hogy hiába ámtjuk magunkat eredeti első és uttörő munka képzelt érdemével. Mihelyt bepillantunk irodalmunkba, meg kell győződnünk, hogy elődeink szorgalommal s lelkiismeretességgel műveltek oly téreket is, melyekről azt hiszszük, mi vagyunk első látnyomot a szűz földön.

S ha hivatalom számára veszem is igénybe az érdemet, hogy itt alkottuk meg az első rendszeres és kimerítő szőlőszeti s borászati statistikát — ezzel koránsem akarom kicsinyelni az előzők érdemeit. Sőt tisztelettel kell meghajolnunk már S c h w a r t n e r előtt is, ki a múlt század utolsó tizedében megjelent statistikájában,**) a tudomány mai színvonalán álló felfogással tárgyalja borászatunkat, és csodálunk kell a leleményességet, melylyel — közvetlen adatgyűjtésnek hiányával — kerülő utakon kíván nyomába jönni annak: mennyi s mily értékű lehet Magyarország egy évi bortermelése. Meglepő pedig, mennyire megközelíti valószínűségi számításaival a ma már tényleg kiderített állapotot. Adatai sokkal érdekesebbek, semhogy az összehasonlítást velők statistikámban mellőzhettem volna.

Kitünő, az ismeret összes igényeinek megfelelő és nagybecsű szakmunka továbbá S c h a m s műve,***) e század első harmadából.

*) A munkálatokat küldött gazdasági egyesületek im ezek: S o m o g y-megye Csurgó vidéki gazdasági köre: a p o z s o n y-megyei gazdasági egylet; a b a r a n y a-megyei, a f e h é r-megyei, a s o p r o n-megyei; az e r d é l y i s z á s z gazdasági egylet. N a g y - S i n k, S z e r d a h e l y és S e g e s v á r-szék vidékéről. — Azontul küldtek munkát B o r s o d r ó l J e s z e Vilmos stat. kültag, H e v e s b ő l B e r e c z Ferencz és J a n i k o v i c s Alajos apát.

**) »Statistik des Königreichs Ungarn.« Pesth. 1798.

***) »Ungarns Weinbau in seinem ganzen Umfange, oder vollstän-

Szerző maga utazta be az országot s állt levelezésben valamennyi kiváló borászszaal, és oly híven, lelkesen s mégis tárgyilagosan írja le ebbeli viszonyainkat, hogy szinte sajnálattal kell lemondani ennek a jelen statistikába való teljes átültetéséről.

De nem is említve számos apróbb-nagyobb dolgozatot: Cseh János-, Haller Ferencztől 1831- és 32-ből, Bánffy János bárótól 1859-ből, Parragh Gábortól 1863-ból, Galgóczy Károlytól, Vajdától és Bethlen Farkas gróftól 1868-ból; mellőzve a külföldi utazók műveit, melyek mint De Gerando, John Paget, Charles Boner stb. hazai borászatunkra is kitérnek; alig említve Hunfalvy János jeles művét,*) mely hazánk bármely irányu leírásánál többé nem lesz mellőzhető; lehetetlen föl nem említenem egyik legjelesebb e nemű terményt, melyből akárhány homályos kérdésben mindig biztos választ nyertem, még pedig számokkal támogatva, melyek aprólékosan pontos feljegyzésekből merítették. Ez Korizmis László remek munkálata: »Levelek a szőlőből« czimmel. De még a gazdasági egyesületek lelketlen magatartását is bőven pótolták kormányunk bölcs intézkedése, s az ő kezdeményezése folytán létrejött azon jelentések, melyeket kiváló szakférfaik: dr. Entz Ferencz, Gyürky Antal, dr. Málnay Ignác és Tóth Imre irtak azon utazásokról, melyeket a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter megbízásából 1868- és 1869-ben kiválóbb borvidékeinken tettek.**)

Főleg Entz még külön feladatnak is megfelelt, válaszolván azon kérdőpontokra, melyeket a statisztikai tanács a szőlőszeti statistika ügyében készitendő program szerkesztése előtt hozzá intézett, mely válaszok egész kis operatummá nőttek s le vannak nyomatva a »Hiv. Stat. Közlemények« III. évfolyamában.

A felsorolt műveknek és leginkább az említett uti jelentéseknek segélyével sikerült körülhatárolni Magyarország borvidékeit, melyeknek viszonyaira íme áttérek.

dige Beschreibung sämmtlicher berühmten Weingebirge des ung. Reiches in statistisch-topographisch-naturhistorischer und ökonomischer Hinsicht von Franz Schamas Ritter etc. Pesth, Wigand 1832 u. 1833.

*) »A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása.« A m. t. Akadémia megbízásából készítette Hunfalvy János, Pest 1865.

**) »A hazai szőlőszet« Dr. Entz Ferencz és Gyürky Antal jelentése, Pest 1878; és »Magyarország borászata« a miniszter úr által elrendelt kiküldetésök folytán úti jelentésképen irták Dr. Entz Ferencz, Dr. Málnay Ignác, és Tóth Imre. Pest 1869. Mindkettő megjelent a »Közleményekben a földm., ipar- és ker. ministerium köréből«

Végig tekintve Magyarország szőlőszeti térképén,*) úgyszólván egy pillantásra látjuk, mint simulnak nagyobb terjedelmű és tömegesebb szőlőink a terület domborzati viszonyaihoz.

Hogy ezt közelebről vizsgálhassuk, számba kell vennünk Magyarország növény-földrajzi területeit, mint azokat Hunfalvy említett művében megállapítja. Ezek: 1. A kárpáti hegy- és havas-vidék; 2. a dombozatok és szigethegységek vidéke; 3. az alföld; és 4. az ádriai tengerpart s a dalmát-horvátországi hegyvidék területe.

A kárpáti hegy- és havasvidék ismét két alterületre szakad: az éjszaknyugati és a keleti kárpátokra. Bennünket ezen, természeti nagyszerűségben gazdag, vadregényes vidék itt kevésbé érdekel; mert az éjszak-nyugati Kárpátok öt növényöve közül az elsőben és legalacsonyabban, vagyis a völgyalapályok, medenczék és csekély magaslatok övében is, melynek magassági határai 600 és 1000 láb között változnak, a bor csak déli szélein műveltetik.

Az éjszaknyugati Kárpátoknak havasalji, a keleti Kárpátoknak épen havasi jellegök lévén, szinte természetes, hogy borászati szempontból kevésbé fontosak. Kivételt csak az eperjes-tokaji trachithegységek képezhetnének, de a melyeknek bortermő területe szintén már inkább a szigethegységek jellegét ölti, valamint a keleti Kárpátoknak Erdély belső medenczéjébe nyúló s a magyar alföldbe nyugatnak átcsapó szelidebb ágazataik.

A bornak, főleg — a fentebbi kivétel elfogadásával — a nemezebb bornak gazdag területe hazánkban a dombozatok és a szigethegységek.

Ezen területhez tartoznak: a Duna balpartján levő hatalmas löszlerakódások a Kis-Kárpátok s az Ipoly között; a terjedelmes dombozatok az Ipoly és Hernád völgyei között; a Bükk, Mátra és Cserhát elszigetelt hegységei. — A dunántúli kerületben e vidéket képezik: a nori Alpoknak Vas- és Sopronymegyébe nyúló ágazataik; a Rozália és Lajtha hegységek; a Siklóstól kezdve Pécsen át a Balatonig s a Bakony- és Vértes-Pilis-hegységeken a Dunáig, sőt túl ezen a Mátraig meg Hegyaljáig terjedő trachit- és mészkővonalak; Horvátország éjszaki része a Dráva és Kulpa között, Szlavonország és a két országon nyugatról keletre átvonuló hegysorok. Ide tartoznak végül az erdélyi belföld s a magyar-erdélyi határlánczolatból kiágazó dombozatok.

* Ily térkép el is készült s mellékelve lesz a statisztikai munkálathoz.

Borászati szempontból az Alföld nem emelkedik azon első helyre, melyet hazánk egyéb mezőgazdasági termelésében elfoglal: mindamellett a szőlőtermesztés itt is diszlik, s ha nemis kiváló kereskedelmi czikként, tág területű kerti szőlőikben házi fogyasztásra eléggé alkalmas borokat szűrnek.

Az ádriai tengerparton csak Fiume városa területén s a hasonló nevű megyében észlelhető némileg tömegesb szőlőművelés, azon túl csak az ogulini, ottocsáni és likkai végezed területén vonul a tenger melléken végig egy keskeny szalag egészen déli jellegű szőlőhegy.

Nagyjából meg van ugyan adva a felsoroltakban, s a térképen még inkább kitűnik, mint tömörül a szőlőművelés a főváros körül s vonul fel a Duna mentén; mint húzódik éjszakkeletnek széles ágazatokban a Mátrán keresztül a tokaji hegyaljáig; miként terül el a központtól délnyugatnak, hol egyrészt a Balaton mentén, másrészt a tolna-baranyai hegyekben képez nagyobb csoportokat. A Duna-Tisza között az Alföld kerti szőlői foglalják el, míg túl a Tiszán, Nagyváradnál, ismét tömörül a szőlőszet, és felfelé kúszva, kapcsolódik egyrészt éjszaknyugatnak a hegyaljával, nyul másrészt keletnek az Érmellék-vonalán és be Erdélybe, hol az ország rész közepén simul a Mezőség domborzataihoz s az egyes apróbb völgyek tagozatához. Ugyancsak túl a Tiszán merül még fel erősebb szőlőcsoport az arad-ménési hegyoldalakon és délfelé Versecz és Fehértemplom környékén. Élénken domborodik ki végül a szerémi hegység s vonul két keskenyebb szalagban nyugatnak Zágráb s Károlyváros felé, honnan a horvát szőlőhegyek lenyúlnak délnyugatnak Fiuméig s délnek az Ádria mentén Carlopagóig.

A földrajzi tagosulathoz s az im jelzett tömeges termelés szemeltartásával szabatosabban állapíthatjuk meg immár az egyes borvidékeket is. Itt olykép csoportosítjuk azokat, a mint egy-egy kiválóbb termény közvetlen környékének s megyéjének határain túl is hírnévre tett szert, saját nemes czégje alatt csempészvén mintegy a világkereskedésbe gyöngébb szomszédait is.

Boraink hire s neve régi levén, alig kell itt erőszakosabb felosztást eszközölni s bátran csatlakozhatunk legtöbbjével a régebben ismertekhez. Ezzel korán sincs az mondva, mintha egyes kiváló szőlőművelők okszerű kezelések s terményök nemessége, valamint főleg a burgundi és a rajnai riezling teljesebb meghonosítása által új nevet ne hoztak volna széles és távol körökben forgalomba — mi főleg Erdélyre nézve is áll legújabbban — de nagyobb területű, tömegeesb ter

melésü s mintegy természeti különbségen alapuló borvidéket ezek alig alkotnak.

Tekintettel levén itt főleg a borvidékek hivatalos beutazásáról tett jelentésekre, és megtartva az ország régibb felosztását négy kerületre, következő borvidékekre lesz az ország osztható, melyek a térképen is meg vannak jelölve :

Magyarországban.

I. Dunán innen :

1. Pozsony-megye borvidéke : Pozsony, Sz.-György, Bazin, Modor stb.
2. Nyitra borvidéke, hova Trencsén néhány szőlője is számítható ; Vágújhely.
3. Hont-megye borvidéke, melyhez Bars és Zólyom déli, Komárom s Esztergom éjszaki csúcsai is csatlakoznak.
4. Nógrád borvidéke : Ecseg, Pencz.
5. A pest-vácz-i borvidék : Kőbánya, Csömör, Szada stb.
6. Kerti szőlők (Pestmegye alsó része, Kecskemét, a Jászkúnység és Bácsmegye.

II. Dunán túl.

7. Baranya-megye borvidéke : Villány, Szilvás, Sz.-Miklós, Pécs.
8. Tolna-megye borvidéke : a szegszárdi hegység, decsi hegység, Felső-Nyék.
9. Fehér-megye borvidéke : Vértes-alja, vaáli völgy.
10. A Balaton-melléki borvidék (Zala, Veszprém, Somogy) : Csupak, Badacsony, Somlyó, Csobáncz, Ábrám.
11. Vas-megye borvidéke, Zala éjszaknyugati részével : Kőszeg, Szombathely, Rohonc, a sági hegy, Nagy-kereszt, Németujvár.
12. A fertőmelléki borvidék (Mosony, Sopron) : Sopron, Ruszt stb.
13. Az esztergom-megyei borvidék, ide értve Győr s Komáromnak is déli részeit : Neszmély, Csorna.
14. A budai hegység borvidéke felfelé Sz.-Endréig, le Promontor-Tétényig.

III. Tiszán innen :

15. Heves-megye borvidékei : Eger, Viscnta, Hatvan.
16. Borsod-megye borvidékei : Miskolcz, Szikszó.
17. A tokaji hegyalja borvidéke : Mád, Tállya, Tarczal, Erdőbénye, Liszka, Monok stb.

18. Az ung-felső beregi borvidék: Ungvár, Munkács, Szerednye.
 19. Az alsó-bereg-ugocsa-i borvidék: Beregszász, Nagyszöllős.
 20. A torna-abauji borvidék, hova Gömör is csatlakozik: Szilas, Torna, Forró, Kassa.
- Kerti szőlők (Hevesmegye déli része, Külső-Szolnokmegye, a Jászkún-kerület ide eső részei.

IV. Tiszán túl.

21. A szatmár-kővári borvidék: Szinyér-Várallya, N.-Bánya, N.-Somkút.
 22. A bihari borvidék, hova Kraszna s Közép-Szolnok is csatlakozik: Nagyvárad, Diószeg, Érmellék.
 23. Az aradi borvidék: ménesi hegyalja, Magyarát.
 24. Temes-Krassó alsó borvidéke, hova Szörény is sorolható: Versecz, Fehértemplom, Uj-Moldova, Mehádia, Orsova.
- Kerti szőlők (Szatmár egy része, Szabolcs, Bihar egy része, Hajdúkerület, Békés, Csanád, Csongrád, Arad egy része, Torontálmegye.

V. Erdély.

1. Az alsó-marosi borvidék, magában foglalván a marosi, hátszegi, szászvárosi kerületeket.
2. A középmarosi borvidék a hegyaljai, marosi, aranyosi kerületekkel.
3. A kis-küküllői borvidék a nyárádi, kis-küküllői és maros-küküllői kerületekre oszolván;
4. A nagy-küküllői borvidék a székácsi, medgyesi, olti kerületek szerint felosztva.
5. A mezőségi borvidék a sajói, szamosi és marosi kerületekkel.
6. A szilágyi borvidék a zilahi, hegyháti és érmelléki kerületek szerint alosztályozva, de mely utóbbiak nagy része Magyarországra nyúlik.

VI. Horvát-Szlavonország és az ide tartozó határörvidék.

1. A szerémi borvidék a hatonnevű megyében.
2. A verőcze-bellovári borvidék, melyhez a többi megyékben elszórt apróbb szőlőterületek csatlakoznak.
3. A zágráb-károlyvárosi borvidék (szamobori).
4. A gradiska-bródi borvidék, melyhez éjszaknyugat felé Pozsega vidéke is számítható.

5. A petrinjei borvidék átvonulván az első és második báni, valamint a szluini határőrezredek területén.
6. A tenger melléki borvidék, melyhez Fiume város és területe a hasonló megyével is tartozik, átvonulván e vidék az ogulini ottocsáni és kis részben likkai végekredek területén, éjszokról délnek nyúló keskeny vonalon.

A terület földrajzi ismeretén túl leginkább a szőlőterület nagysága érdekel most bennünket első sorban. Érdekel annyival inkább, mert a szőlőszeti statistika által szerzett valamennyi adatról úgy sem szólhatok, hanem csakis a bortermés mennyiségének bemutatására szorítkozom. Miután pedig ezt két irányban kutattam, egyrészt a tényleges termés közvetlen fölvétele, másrészt a kimutatott holdankinti termés átszámítása által, a terület ismerete éppen nem mellőzhető.

A szőlőterület nagyságát — mint említém — előttünk is kutaták. Első hivatalos följegyzést a kataszter vagyis a földadó-provisorium szolgáltatott ezelőtt húsz évvel. Újabban a helytartótanács közölt erre vonatkozó adatokat egy 1865-ben megjelent hivatalos alakú műben *); valószínűleg az egyes megyék szolgáltatott adatokból összeállítva, mert mikénti gyűjtésökről nincs benne szó.

Ezen helytartótanácsi kimutatás egyébiránt csak a magyar anyaországra terjedvén, bővebb összehasonlítást nem enged meg, s elég említenünk, hogy végeredménye közelebb áll a magunk, mint a kataszter kimutatásához, a mennyiben a mienknél csak kerek 10,000 holddal csekélyebb összeget tüntet ki.

A mi jelen összeállításunk is községi kimutatások alapján készülvén, azt méltán lehet a kataszternek hasonló községi alapon készült kimutatásával összehasonlítani, s belőle a lefolyt 20 év változatait kimutatni.

Az eredmény pedig az, hogy :

	A jelen fölvétel szerint van :	A kataszter szerint volt :	Különbözet jelenleg :
Magyarországban . . .	584,127. ₇₉	512,012	+72,115. ₇₉
Erdélyben	38,037. ₀₂	38,973	— 935. ₉₃
Fiumében	725. ₄₉	758	— 32. ₅₁
Horv.-Szlavonországban .	95,832. ₅₀	90,457	+ 5,375. ₅₀
A horv.-szlav. határörvid.	20,955. ₁₇	22,595	— 1,639. ₈₃
Összesen a magyar bi- rodalomban . .	739,677. ₉₇	664,795	+ 74,882. ₉₇

*) »Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme

— mellőzve pedig a részleteket — az egész magyar birodalomban a jelen fölvétel szerint van 739,677.^{9,7} katastralis hold, a kataster szerint volt 664,795, s így a különbözet 74,882.^{9,7} hold.

Noha az ideiglenes kataster készítése óta a szőlőterület Erdélyben 935, Fiumében 32, s a horvát-szlavon határőrvidéken 1,639 holddal megfogyott, a szaporodás mégis a magyar anyaországban több mint 72,000, Horvát-Szlavonországban közel 5,400, s így az összes területnagobbodás 74 ezer hold.

A magyar anyaországban 47 bortermelő megye közül csak 11 az, melynek szőlőterülete — bár többnyire csak csekély mértékben — megapadt. Sorukon végig tekintve, az egy Zemplénmegyén kívül, melynek szőlőterülete jelenleg 159 holddal kevesebb, mint volt 20 évvel ezelőtt, — egy sincs, mely kiválóbb bormegyéink közé tartoznék. De még Zemplénben is 13,500 hold szőlő mellett, csekély a különbözet, s az ottani viszonyokat ismerők, ezt igazoltnak is találják. Nagyobb apadás csak Bácsban van, közel 1800 holddal 20,000 hold tényleges szőlőterület mellett, mi annál feltűnőbb, mert a kataster elkészültének ideje óta, még egy darab volt határőrvidék is járult területéhez. A helyi viszonyokat ismerők ezen művelési ágnek hanyatlását az ottani ethnografiai viszonyoknak akarják tulajdonítani, melyek alatt egyéb művelés is hanyatlik. Ugyancsak nagy megapadást tüntet még fel Nyitra, melyre nézve illető helyről még hiányzik a felvilágosítás, s csakis föltevés, ha a megye részben éjszakibb éghajlatát tartom azon tényezőnek, mely az illetőkkel a kevésbbé kedvező fekvésű szőlőhegyek művelését abbanhagyatja.

A bor nemére, illetőleg színére nézve, szintén érdekes adatokat nyújt jelen statistikánk. E fölvételeknél szükségesnek látszott a piros, illetőleg kék és fehér szőlők vegyülékéből eredő felvörös vagy siller — némely helyen kastélyos — bort külön kitüntetni, melynek netalán gyakoribb és tömegesb készítése nem enged épen okszerű szőlő- és pinczekezelésre következtetni. És csakugyan az egész magyar birodalomban épen egy negyedrésze vagyis 24.⁸ %-ka az évenként termelt bornak ily felvörös, csak 16.⁸ %-a tiszta vörös és 58.⁴ %-a tiszta fehér bor. A kiválóan vörös bort termő megyék: Tolna 57.⁸, Esztergom 52.⁹, Bács 46.⁷ %-kal stb., mint azt az ez alapon készült térkép grafikailag mutatja.*)

és földjövédelmek hivatalos adatok szerint a nagyméltóságu m. kir. Helytartótanács rendeletéből kimutatva. Budán. 1865.

*) Ezen térkép is mellékelve lesz a munkához.

Hectare-ben fejezvé ki az ország összes szőlőterületét, a fentebbi 739 ezer hold tesz 425 ezer hectare-t. E számnak ilyképeni kifejezésére szükségünk volt, hogy valami túlnagynak ne gondoljuk az e művelési águnk szentelt területünket; mert ilykép összehasonlíthatjuk Franciaország hasonló területével, hol is 2.613,000 hectare-ra rúg a szőlő.

De szükségünk volt e számra azért is, mert megbízható általános szőlőszeti statistika hiányában utalva voltunk a magánszorgalom összeállítására, utalva nevezetesen H a m m V i l m o s elmésen készült borászati térképére, melynek adatai szerint Európa összes bortermelése 157 millió hectolitre. Esik pedig ez összegből — s állapítja meg e szerint az államok bortermelő sorrendjét is — Franciaországra 50 millió, Ausztria-Magyarországra 42 millió, Spanyolországra 25, Olaszországra 16, egész Németországra 3 millió hectolitre stb. stb.

A magunk és Ausztria adatain kívül eddig csak Franciaországot ismerem egész terjedelmökben és hivatalosan. Ez utóbbiakkal meglehetősen vágnak össze H a m m adatai is, a mennyiben Franciaország átlag-termése közepes évben 70.350,000 hectolitre, 1872-ben pedig 55 millió volt. A többi adatokat H a m m honnan vette, nem tudom. Tény, hogy a mint a nemzetközi szőlőszeti statistika elkészítése a hágai kongresszuson Magyarországra ruháztatott: Ausztria is azonnal neki fogott ily statistika készítésének és — maga előtt látva az 1873-diki közkiállítást — sietett vele, hogy azt még akkorára bemutathassa. A munka el is készült, s noha a Magyarország által javasolt tervvázlattól némileg eltér s korán sem oly kimerítő, mint a mienk, sőt kissé hevenyészettnek is mondható, mégis eléggé bő anyagot nyújt arra nézve, a mire használni akarjuk.

Egész Ausztriában ugyanis, melyhez Dalmátországot is számították — a tényleg fenálló, bár jogilag nem sanctionált viszonyoknál fogva — a bortermelésnek szánt összes terület tiszta szőlőkben 261.706, venyegékkal szegélyezett vagy beültetett szántóföldekben s rétben 256,888, összesen tehát 518,600 hold. Ez egész területen termett 1870-ben — mit körülbelől átlagos évnek lehet tekinteni — 6.739,000 akó must, tehát nem is tiszta bor, s így körülbelől 15% levonása után 5.730,000 akó bor, vagyis 3.243,000 hectolitre!

Esnék tehát mireánk ama 42 millióból, ha H a m m számait elfogadjuk, 38.757,000 hectolitre. Mi ugyan szerényebbek voltunk, s mindössze 22 millió hectolitre-t számítottunk volt ama 42 millióból a

mi javunkra, de még e számmal is, hol maradtunk a statistikailag ki-
tűntetett eredmény mögött!

Magyarország szőlőszeti statistikájának megalkotása körül, a
statistika legszigorúbb szabályai szerint jártunk el. Kerestük ugyan a
szőlő alá művelt terület holdszámát, de nem kérdeztük
— legalább előre nem — mennyi terem átlag egy-egy hol-
don? hanem az összes terület tényleg termett bormennyi-
ségét tudakoltuk községről községre.

De míg így egyrészt kikerültük az önkényes becslés minden és
tagadhatatlan hiányait, másrészt szemben találtuk magunkat a terme-
lők nagy többségének eltagadásra hajlandó gyanakvó természetével.

Az scylla, emez charybdis, de hol van az igazság biztos útja?

Hazánk áldott bortermő, par excellence szőlőművelő ország. En-
nek ismerjük nemcsak mi, ennek hírében áll Európaszerte. A magyar-
oszlák monarchia átlagos évi bortermését — mint előbb láttuk, de
ki tudja mily alapon — 42 millió hectolitre-re becsülik, melyből leg-
alább 22 millió hectolitre (körülbelől 38._s millió akó) Magyarországra
csnák.

Ha mármost rendes adatgyűjtés útján szerzett statisztikai alapon
azt kellene kimutatnunk, hogy az utolsó 12 év alatt termett bor átlag-
os évi mennyisége nem több 9—10 millió akónál, vagyis azon képzelt
mennyiségnek alig negyedrésznél, mi lenne az eredmény?

Ama becslési adatokért nem kell ugyan felelősséget vállalnunk,
mert eredetöket senki sem ismeri. De használta a külföld, használták
hazánkiai közül többen, használtam magam is — jobbak hiányában.
Leszállításukkal azonban vagy hírnevünk száll le, mint nagy bortermő
ország, Európa előtt, hol eddig Franciaország után véltünk közvetle-
nül sorakozhatni, holott e szerint Spanyol- és Olaszország, sőt Portu-
gália is megelőzne; vagy magunk és a külföld ezentúl is nagyobbnak
hiszi termelésünket, hogy ne kompromittáljuk hazai közönségünket,
mely nem birt még értelmesbjeiben sem, a civilisatio azon magaslatára
emelkedni, hogy az igazsághoz hiven mutassa be, legjobb meggyőző-
dése szerint, de saját érdekében is a töle kért adatokat.

Bármily fájdalmasan esnék egyébiránt a csalódás, egy perczig
se haboznám kimondani az igazságot s eloszlatni az illúsiót, melyben
saját kárunkra, magunkat ringattuk, csak meg volnék teljesen győ-
ződve az igazságról.

Hogy bortermelésünk eddig képzelt nagysága túlzott volt, arra
nézve tisztában vagyok magammal. Sokkal behatóbban vizsgáltam az

adatokat, sokkal számosabb összevetést kíséreltem meg, sokkal több megbízható anyagnak vagyunk máris birtokában, semhogy mindebből azon meggyőződésre ne jussunk, miszerint e téren is, mint sok másón, túlbecsültük önmagunkat és termelésünket, de nem termőképeségünket. S ha állapotunk tisztánlátása, melyet e téren is a statisztika nyújt, oda vezérel bennünket, hogy ez utóbbit tanuljunk is, iparkodjunk is fokozni, megfizethetetlen szolgálatot tett vele a statisztika az országnak.

Az okát annak, mért gondoltuk mindannyian nagyobbnak Magyarország évi bortermését, nehéz belátni. Eddig 664,000 holdnak ismertük a magyar korona országainak szőlőterületét. Hacsak így okoskodtak volna, hogy egyre-másra 20 akó terem holdankint, terem tehát az összes területen 13 millió akó (7,5 millió hectolitre) bor, az önámítás soha sem ölt vala ily mértéket. Ez átlagos 20 akó nem is volna sok, hiszen tudjuk, hogy megterem jó évben 40—60, sőt 100 akó is! De azt se vette számba senki, mennyi ama 664 ezer hold között az elvénült, meg az új ültetésű szőlő, mely vagy már, vagy még nem terem semmit, vagy csak igen keveset. Azt se vette számba senki, hogy jó karban levő szőlőben akárhány évben csak 2—3—5 akó, akárhányban semmi se terem.

Az utóbbi 12 év (1861—1872.) pedig különben sem tartozik borászati tekintetében a jobbak közé. A nagyon is száraz évek, melyek az 1863-diki aszályban érték tetőpontjukat, mely a tőkék megromlásában még 1864-re, 65-re is kihatott; az 1866-diki késői fagy ország-szerte stb., mindmegannyi tényező, mely közreműködött abban, hogy elfogadjuk igaznak a tényleges termés után kiszámított országos átlagot 9,54 akóval, vagyis hectare-onként is közel 9,89 hectolitre-el.)* Oly

*) Nehogy azonban azt higgyük, hogy ezen eredmény kivétel nélkül áll, föl kell említeni, hogy a tényleg kimutatotts bortermé szerint a holdankinti átlag :

Mosonyban . . .	25.74	újabb adatok szerint	53.30
Sopronyban . . .	15.61	» » »	29.50
Aradban . . .	15.11	» » »	31.90
Pozsonban . . .	14.05	» » »	33.00
Nyitrában . . .	13.16		
stb. holott viszont :			
Trencsénben . . .	0.28		
Csongrádban . . .	1.53	újabb adatok szerint	13.40
Csanádban . . .	1.61	» » »	12.00
Zólyomban . . .	1.80		
Gömörben . . .	2.24	stb., mely arányokat egyébiránt — mint	

látni — a későbbi adatgyűjtés sokrészt helyreigazított.

eredmény, melylyel messze távolban maradhatunk ugyan Franciaországától, hol közepes átlagban 26., hectolitre, de még Németország kiválóbb borvidégeitől is, hol 20—24 hectolitre terem hectare-onként; de mely eredményt annál inkább el kellett volna fogadnom, mert Korizmica, korábban említettem »Leveleiben a szőlőből« ugyanazon évi ciklusban, egy év hijával, kitünő kezelés, bár igaz, sok újültetés mellett, majd ugyan ily számot (9., akót) hoz ki 11 évi átlagúl holdankinti terméskepen.

Nehogy azonban bárki is azt vélje, mintha láthatlanban fogadtam volna el a hivatalos uton nyert adatokat, más utat is megkíséréltem.

Apró levelező lapokat küldöttem szét az ország összes törvényhatóságaihoz, felkérve őket, hogy járasonként gyűjtsék az értelmes szőlőtermelőkötől azon egyszerű adatokat, melyek segítségével egyebet sem akartam megtudni, mint azt: hány (80 itczés) akó bor terem átlag egy (1,600 □ öles) hold szőlőben közönséges művelés mellett jó, közép-szerű és rossz esztendőben?

De közvetlen adatokat is kívántam szerezni. Beutaztam az ország egy részét — mindenhova még nem telt időmből — s adataikkal a valószínűség mögött leginkább elmaradt megyéinkben fölkeresve egyes boros gazdákat, értekezve a termelőkkel, iparkodtam a valót kitüntetni.

E téren pedig csak következetes maradtam a saját felállítottam s a t. Akadémia előtt itt nem rég előadott elmélethez, hogy a hivatalos statistika pusztán közvetlen fölvéttel, a becslés szigorú és merev kizárásával nem juthat célhoz.

Az utóbb jelzett uton szerzett adatok nemcsak nagyérdekű táblázatokkal szaporították szőlőszeti statistikánk művét, hanem kedvezőbb eredményt is nyújtottak. A jó, közép és rossz évek közötti különbséget természetben sokkal nagyobb eltérésben tüntetik ki ez utóbbi fölvételek, mint a bemondott termés-mennyiség, mely pedig egész Magyarországra nézve a tizenkét évi ciklusban legjobb 1868-diki és legrosszabb 1866. év között például 4 millió akóval vagyis 43%.-kal, egyes országrészekben, mint például a Dunán túl 1871 és 1866 között 73%.-kal, Erdélyben 1862 és 1864 között 74%.-kal különbözött.

Vizsgálat alá fogva a holdankinti termést kimutató adatokat, kitűnik, hogy az összes termés-átlag 50—60%.-kal bizonyúl nagyobb-nak, mint a lefolyt tizenkét év alatt tényleg kimutatott. Fentartva a még kiderülhető változást, melyet a még be nem érkezett, bár csak-lyebb mennyiségű, levelező lap netalán még okoz, de a mely nagy már

nem lehet, az eddigi adatokból az tűnik ki, hogy egész országos átlagban egy-egy katastrális hold szőlőn terem jó évben 40—42, közepes 23—24, rosz évben 9—10 akó bor. Atszámítva ezt az ismert holdszámra, jó évben 30., közepesben 17, rosz évben 6., millió akó, vagyis 17., 9. és 3. millió hectolitre borra számíthatunk. Ezeknél inkább megközelítő adatokra alig ha számíthatunk még a közel jövőben is, ha csak azzal nem ámítjuk magunkat, hogy minden bortermelő évenként hűségesen be fogja mondani összes termését. A bornál egyébiránt mindig is csak átlag-számokról szólhatunk, mert az egyes borévek eredménye a végtelenig változó, s a mint itt is láttuk, a rosz borév háromszorosa ad körülbelül közepeset, ennek kétszerese jó évet, míg ez ötször akkora a rosznál, be nem számítva rendkívüli bő termést vagy országos kalamitássá fajulható elemi csapásokat.

Rendkívül érdekesek mind ez adatoknál a részletek, de melyek közlését itt terem nem engedi s a melyeket a kimerítő szőlőszeti statisztikának kell fentartanom. Fenn kell tartanom annál inkább, mert néhány érdekes kutatást nem mellőzhetünk.

Statistikai számok helyességének megítéléséhez első pillanatra gyakran minden támpont hiányozni látszik. De legtöbb esetben segít az összehasonlítás, sokszor az analogia is.

A hazai szőlőszetre vonatkozó, most gyűjtött statisztikai adatok helyességének megítélésére nézve, több irányban máris találtunk összehasonlításra alkalmas ily támpontot. Egy volt a földadóprovisorium s a helytartótanács közlése a területre vonatkozólag, melyek mindkettejénél saját adataink nagyobb eredményt mutattak. Másik vala az osztrák eredmény, melyhez a magunké, fájdalom, nagyon is hasonló.

De keressünk ám másokat is, hátha meg tudnók határozni, mely számok közelítik meg nagyjából leginkább a valót. Ily összevetésekre alkalmasnak bizonyulnak a borfogyasztás, a borkereskedés s a boradónak adatai.

A bor belső fogyasztására nézve nem birunk ugyan közvetlen adatokkal, de némileg biztosabb alappal, mint akár Schwa rt n e r, akár S c h a m s, kik a hozzávetőleges számítást e téren is megkísérelték. Birtokában vagyunk ugyanis a népesség nemét és korosztályait kitüntető adatoknak. Nemi becslési önkényt ugyan itt se kerülhetünk ki, de iparkodom a valóságot lehetőleg megközelíteni s mindenesetre számot adok eljárásomról.

A magyar korona országainak tizenhatodfél millió lakosságából

legelőször leszámítjuk tehát a nőket — bár a gyöngéd nem sem minden tagja bornemissza — ez	7.760,000,
azután a 15 éven alóli férfilakosságot	2.855,000,
továbbá le kell számitanunk a tótok, ruténok, oláhok férfilakosságának két harmadát	1.585,000
és Horvát-Szlavonország, valamint a határ- örvidék férfilakosságának felét	546,000
mint inkább pálinkával semmint borral élöket, ez	2.131,000.
Összesen	12.746,000,

maradna 2.670,000 borfogyasztó, hogy szigorúan járjunk el, hozzá kell adnunk a népszámlálás alkalmával itt szolgálatban volt katonákat s honvédeket 145,000 fővel.

Megtartva pedig a már előttünk is használt, de különben is megközelítő naponkinti fogyasztást egy itczével, mi éven 4 $\frac{1}{2}$ akót tesz fejenkint, az összes borfogyasztás megközelítőleg lesz 12. millió akó!

A mennyire nem szabatosan, azaz nem közvetlenül szerzett, de nem is szerezhető adatokból ismerjük boraink belföldi fogyasztását, s csak kerülő utakon kell arra következtetnünk, ép oly kevésbé ismerjük közvetlen forrásból boraink külföldre vitelét.

Már több ízben s különféle helyeken kimondtam, de tárgyunk megértése végett itt se mellőzhetem annak fölemlítését, hogy a vámlajstromokból, melyek más országokban a külkereskedés teljes, megbízható képét nyújtják, nálunk vajmi keveset lehet tanulnunk. Az együttes magyar-osztrák vámterület behozatalát s kivitelét ismerjük ugyan, de — s itt közvetlenül tárgyunknál kívánván maradni — mennyi a külföldre vitt borból magyar, mennyi osztrák, ezt meg nem mondhatjuk. Itt is úgy járunk, mint számos más tárggyal, hogy Magyarországának kivitele nagyobb, mint az egész monarchiáé, mert sok magyar bort fogyasztanak Ausztriában, mely hazai termelőinkre s kereskedőinkre nézve okvetlenül kivitel, de a vámlajstromokban mint ilyen nem szerepel.

Újabb vizsgálataink folytán birjuk ugyan 1867 óta a magyarországi külforgalom főbb adatait, szállítási vállalataink följegyzései alapján; de ennek is inkább kelet-, dél- és nyugotféle irányuló részét. Éjszakkal nem voltunk az utolsó idokig vasut által kapcsolatban, s azért ezen, főleg a borra nézve kiválóan fontos irány kivitelét nem ismertük. Föltehetjük ugyan, hogy a monarchiából Oroszországba kivitt bor legnagyobb részében magyar termény; de még ekkor sem

ismerjük azon mennyiséget, melyet Galiczia fogyaszt hazai borainkból, mely pedig szintén nem lehet csekély, tudván, hogy a tokaji hegyaljának például, épen Lengyelországban volt hajdan virágzó borüzlete. Ez az újabb időkben megfogyott ugyan, de meg nem szűnt; hanem, ha ideig nem is ismerjük még teljesen, az új magyar-gácsországi vasut két vonalának megnyitával erre nézve is fogjuk birni, legalább a jövőre nézve az adatokat.

Mindazonáltal a létezőkkel is mehetünk már valamire. Tudjuk ugyanis, hogy hat évi átlagban 1867-től 1872-ig 1.359,000-et szállit ki évenként Magyarország, vagyis részletezve : a borkivitel volt v á m á z á k b a n :

	Magyarországból :		A magyar-osztrák monarchiából :
	Kelet-felé.	Nyugat-felé.	Oroszországba.
1867-ben	29,013	622,738	76,659
1868-ban	68,160	1.543,962	21,445
1869-ben	39,500	1.220,240	28,384
1870-ben	33,124	874,010	23,565
1871-ben	29,007	864,887	25,681
1872-ben	27,960	1.467,810	20,032.

Összevonva pedig e tételeket és átszámítva azokat a k ó r a, az összes borkivitel volt :

1867-ben	845,000 akó,
1868-ban	1.895,000 »
1869-ben	1.495,000 »
1870-ben	1.092,000 »
1871-ben	1.067,000 »
1872-ben	1.759,000 »

vagyis évi átlagban 1.300,000 akó. Összesen pedig e mennyiséget az országban elfogyasztottal, t. i. 12.6 millióval, nagyon megközelítjük a közepes évi termést vagyis 17 millió akót.

Még az adóviszonyokat említettem olyanokul, mint a melyekkel összevetve saját termelésünket, következtetést lehetne vonni adataink helyességére.

Miután a boradó az 1868. XVII. tvcz. s az ennek folytán készült szabályok értelmében »fogyasztásra szánt mindenféle szőlőcsefze, must és bor« után fizetendő, az évenként befolyt adóösszegnek körülbelől össze kellene vágni a termelt bor mennyiségével. Össze kellene pedig vágniok még a kivitelre szánt bor levonása nélkül is, mert

ugyancsak ezen szabályok szerint, ez adót tartozik fizetni minden borkereskedő, fogadós, vendéglős stb. és minden gazda vagyis szőlőbirtokos. A boradó adatait csak Magyarország-Erdélyből bírjuk s összevetve e számokat a 12 évi termés-átlagokkal, tekintetbe véve a zárt városok és különböző nyílt helyek adótételeit, melyek 50.4 kr. és 1.68 frt. között váltakoznak, eredményül kapunk 2.930,000 frtot, mint a meny-nyit boradóul kellett volna az országnak fizetni; az ugyan e tizenkét évi átlag szerint befolyt adóösszeg meg 2.295,306 frt. Itt is eléggé összevágó tehát az eredmény. De rögtön megváltozik, mihelyt az adózási adatokat a járasonkint kimutatott átlag-termés alapján kiszámított bormennyiséggel vetjük össze, nem tekintve az adóhátralékosokat, kiket már állandó rovatul szoktunk meg budgetünkben tisztelhetni, de nem tekintve a nagyobb termést sem, hanem csakis a közepesnél maradva. Ez esetben nem alig 3, hanem közel 7 milliónak kellene az adóösszegnek lenni, oly figyelmeztetés, melylyel a statistika árt ugyan magának szemben országunk lakosságának különben is gyanakvó termésetével, melylyel minden adatnyomozás iránt viseltetik; de melyet, ha kiderített, annál inkább kötelessége kimondani ma, midőn zilált pénzügyünk új meg új adónemek behozatalának lehetőségét kutatja, új meg új adócímek feltalálásán kénytelen fáradozni.

Még csak egy pár adatot, melyekből a jelen tanulmány által érintett tárgyak értékére következtethetünk. A földterület, mely hazánkban szőlőnek van szánva, olyannyira változó értékében, hogy holdja 40, 50 és 6000 frt között ingadozik. A megyék által községenkint kimutatott leggyakoribb érték 320 és 750 frt váltakozik s összes szőlőterületünket 444.2 millió frt értékben mutatja ki, még pedig:

M a g y a r o r s z á g b a n :		
	Átlagár :	Összes érték :
	holdankint	o. é. frt.
A Dunáninnen . . .	780 frt.	112.081,700
A Dunántúl	680 »	142.167,300
A Tiszáninnen . . .	520 »	38.335,500
A Tiszántúl	500 »	79.461,700
Erdélyben	450 »	17.383,000
Fiume s területén . .	2500 »	1.813,700
Horvát-Szlavonországb.	480 »	46.224,000
A horv.-szlav. határorv.	320 »	6.781,500
Összesen s átlag	600 frt.	444.248.400.

A bor ára országos átlag szerint 6.24 frtban volt megállapítható, s így az évi belfogyasztás értéke 78.600,000 frtot meghalad, a kivitel

értéke pedig, akóját csak 10 frtjával fölvéve — melynél silányabb bor nem kerül kivitelre — 12—15 millió frt. S itt nincs megemlítve az asszú, melynek termelése 5000 és 46,000 akó közt változik évenként, s átlag 40 forintban és 25,000 akóban véve, szintén megközelíti az 1.000,000 frtot; mihez járul közel 300,000 mázsa nyers szőlőnek eladása, átlag 4 frttal, szintén 1.200,000 frt.

Valóban elég tekintélyes összegek arra nézve, hogy alaposan lássunk azon termelési ág növeléséhez, mely szolgáltatja, a mihez pedig részletes adatokkal járul »M a g y a r o r s z á g s z ő l ő s z e t i s b o r á s z a t i s t a t i s t i k á j a,« melynek itt alig egy-két számát lehetett bemutatnom.

Községi háztartás.

GALGÓCZY KÁROLYTÓL.

II. A községi bevétel alkalmas forrásai.

Pestmegye község-költségvetéseiben, a községi pótdadón kívül, következő községjövdelmi forrás-czimek fordulnak elő, korcsmáltatási jog, földbirtok, vadászatjog, malomjövdelem, mészárszék és mészáros-lak, kovácműhely és kovácslak, országos és heti vásár s egyéb helypénz, tökepénzek jövdelme (még kölcsön vett pénzeknek a lakosok közt kiosztása útján is), kert és faiskola, bolt, házbér, halászati jog, hid, rév-jog és kikötő, malomkaró bér, toloneczozási jövdelem, községi trágya-eladás, szántás alá bérbe adott közlegelő, kőbánya, birság, kenderföld-osztás, erdőfa-eladás, cselédkönyvek bevétele, lóher, rét; letelepedési díj, bognárműhely, fazekas földbánya, csődörök, bikák, a kanok tartása után, közsorbéli fuvardíj, városi lovak keresete, mértékHITELESÍTÉSI bevétel, köszénaknabér, fogyasztási adókezelés jutaléka, taksások szolgáltatmánya.

Fordul ezeken kívül még az egyházi, iskolai, legelő, fogyasztási adó-bevétel czime is elő: de ezek mindenkének azon czimű kiadás is állván ellenében, ezek tehát csak átmeneti tételt képeznek s ugyanazért községi jövdelem-forrásul nem tekinthetők.

Érdekes lesz sorra mérlegelnünk az egyes jövdelmi czimeket.

1. **Kor c s m á l t a t á s i j o g.** Ez a legáltalánosabb község-jövdelmi forrás. — Régi törvényeink szerint: vásárjog, italmérés, mészárszék-, vám- és révjog a királyi kisebb haszonvételek közé tartoztak s többnyire járulékait képezték a nemesi birtokjognak: de különböző utakon-módokon és különböző időben használatába jutottak efféle jogoknak kisebb-nagyobb mértékben egyes községek is. Különösen az italmérési vagyis korcsmáltatási jogot illetőleg pedig az 1836: VI. törvényczikk azt rendeli, hogy: »minden jobbágyközség, melynek t. i. különös birája s esküdtjei vannak, a hely fekvése s kiterjedéséhez képest egy vagy több házban bort mérethet, akár volt ez előtt annak használatában akár nem; ha saját szőlőhegye van, Szent-Mihály napjától

fogva Szent-György napig, ha pedig szőlőhegye nincs, Szent-Mihály napjától csak karácson napjáig.« Ezen uton minden jobbágy-község élvezetébe jutott ezen közjövedelem-forrásnak, melyben az urbéri felszabadulás után is megmaradt. És csak némely nemesi pusztákon telepített (allodiális vagy praesidialis) községek vannak e nélkül, mint Pestmegyében Alsó-Dabas, Puszt-Ujfalu, Nyáregyháza sat. Ugy mutatkozik, hogy e forrás a községi jövedelem céljából igen alkalmas, ámbár kihasználása igen különböző, t. i. némely helyen nagyon jelentékeny, másutt a semmiségig elenyészik.

Példát idézek mindenikre:

1873-ban félévi korcsmáltatási jogból huzott: Dömsöd 2450 frt (és pedig 1500 frtot bormérésből, 850 frt külön pálinkamérésből, 100 frtot sörmérésből), Ráczkevi 1558 frt, Alsó-Némedi 1326 frt, Szalk-Szent-Márton 1400 frt, Rákos-Keresztur 695 frt 69 kr, Héviz-Györk 651 frt, Pomáz 699 frt, Ócsa 552 frt, Csepel 540, Czinkota 535 frt, Bogdán 511, Főth 457, Péczel 499, Csömör 450, Kóka 489, Veresegyháza 391 frtot; ellenben: Tök 80, Császártöltés 36 frt 50 kr, Budakeszi 94, Solmár 50, Szada 71, Csanád 60, Csép 75,² Farmos 72, Apostag épülettel együtt 177, Hidegkut 110, Káva 66 frt 66 kr, Tóth-Györk 125, Makád 80, Tóthfalu 184, Szentiván 48, Vecsés 160, Török-Bálint 106, Vác-Hartyán 40, Telki 13 frt jövedelmet; — negyedévi korcsmáltatási jogból: Foktű 340, Jánoshida 239, Bática 210, Géderlak 222, Kartal 170; ellenben Tószegh 89 frt 80 kr, Szeremle 70, Albertfalva (közvetlen Budapest alatt) 62, Bogyiszló 70, Ujszász 66, Tatar-Szent-György 50, Örkény 50, Pöcsmegyer 21 forint jövedelmet.

Hogy a mutatkozó nagy különbség oka nem a népszám különbenében van, első tekintetre világosan látszik; mert Czinkota, Csepel, Csömör, csakugyan nagyon egyezők Csép, Farmos, Solmár, Szada, Makád, Vecsés községekkel; továbbá Rákos-Keresztur, Héviz-Györk, Veresegyháza nem népesebbek, mint Császártöltés, Tök, Török-Bálint; hasonlókép Főth, Bogdán, Tétény, Péczel megegyeznek Tótfaluval és Budakeszivel; végre a például felhozott legnépesebb községek közt Alsó-Némedi, Szalk-Szent-Márton, Pomáz még kisebb népességűek Vadkertnél. Sőt a népesebbek arányában se közelíti még csak meg se a népességi különbséget. Hanem sok különböző körülmény van erre befolyással. Ilyen: a lakosság jelleme, szokása; a községben magános jogosultak részéről létező korcsmák száma, átvonuló népes országot sat. Figyelembe veendő, hogy egynémely helyen csak maga a jog képezi a jövedelem tárgyát; másutt épület, néhol több-kevesebb földhasználat

is járul a korcsmajog bérletéhez. Csak mind e tényezőknek egyenkint szigorú és részletes figyelembe vételével lehetne méltányos az egybe-hasonlító bírálat. Ugyanazért valamint igazságtalanul kárhozzatni, úgy kitüntetni se akarván senkit, nem is ereszkedem e részben bővebb bírálatba. Célom egyedül csakis a tényállásnak, mint létező állapot-nak feltüntetése volt.

Törvényhozásunk körében függő kérdés még: ha valjon a királyi kisebb jogok, hasznovételek, azok közt különösen a bormérési jog, fog-ják-e az országos megváltás tárgyát képezni úgy, mint a jobbagyi ter-hek és a szőlődézsma már eddig azt képezték. Véleményt mondani e részben még az új ipartörvényben foglalt némely újmutatás alapján sem akarok. Azonban tekintve, hogy a korcsmáltatási jog minél kedvezőbb eredménnyel hasznosíthatását annak fél és negyed évre korlátozottsága miatt előálló megszakadása nagyon hátráltatja, azon véleményben vagyok, hogy minden község igen czélszerűleg cselekszik, ha törekvését oda irányozza, hogy az illető birtokosokkal lehető egyesség útján jogosítványát minden megszakadás nélkül egész évre kiterjessze. Csak így lehet e jogot egész mértékben czélszerűleg jövedelmeztetni.

1848 előtt, míg az urbéri tehermentesítés országos uton általánosítva nem volt, s az urbéri örökváltság iránt az egyes községek maguk intézkedtek, több község váltotta így meg a királyi kisebb jogokat, különösen a korcsmáltatási jogot is. Ilyenek a többek közt: Felső-Lő Vas megyében, melynek örökváltsági egyessége gróf Batthyányi Gusztávval 1840-ben kötött, Héthárs Sáros megyében az 1843-ban a gróf Desseffy nemzetséggel, Csongrád, Csongrádmegyében 1845-ben gróf Károlyi Istvánnal kötött egyezés szerint Pest megyében ilyen község Dunaegyháza, mely nemcsak ezt hanem már a révjogot is magához váltotta, s mely éppen ennek folytán a lefolyt évben oly eredménnyel kezelte és pedig házilag, a korcsmáltatási jogot, hogy az a községnek 2500 forintot jövedelmezett.

2. Földbirtok. Ez hasonlóképp a legközönségesebb község-jövedelmi források egyike; mert majd minden rendes telepítésű községnek van kisebb-nagyobb földbirtoka. — A használati eredmény azonban ennél is nagyon különböző. Legtöbb község bérbeadással kezeli földbirtokát. Sokkal ritkább a házi kezelés; és ez inkább is csak kasszáló réteknél fordul elő; szántóföldeknél ritkábban.

Általánosságban azt lehet tapasztalni, hogy azon községeknek van nagyobb terjedelmű földbirtokuk, melyekben a tagosítás már végbe ment. A tagosítás létesítése tehát ez okból is kívánatos. Pest megyében

eltekintve a három legnépesebb és legnagyobb határu várostól, Kecskemét, Nagy-Kőrös és Czeglédtől, legnagyobb saját községi földbirtokkal a következő községek, és pedig mindenféle földterületet együtt véve, következő területtel bírnak: Ráczkevi 1376, Császártöltés 1561 (közte 784 haszontalan), Csanád 474, Sükösd 399, Solt 390, Alsó-Némedi 373, Nagy-Abony 372, Veresegyháza 367, Foktű 308, Kis-Kőrös 274, Nagy-Káta 257, Rékas 238, Dunaegyháza 203, Ó-Kécske 175, Bogyiszló 171, Alpár 166, Szalk-Szent-Márton 159, Bátya 157, Géderlak 157, Dömsöd 154, Úri 152, Üllő 150, Sziget-Szent-Miklós 144, Ócsa 130, Bagh 130, Vecsés 130 holddal. Ezek közt Csanádon 45, Alsó-Némedin 39, Nagy-Kátán 26, Rékason 56, Kis-Kőrösön 95, Úszodon 26, Szalk-Szent-Mártonban 19, Alpáron 61, Úrin 52, Üllön 58, Ócsán 21, Baghon 36, Vecsésen 79 hold hivatalnokok, (jegyző, kántor, tanító), a többi a község használatában van.

A jövedelmi eredményt illetőleg szabatos tárgyalást azért nem tehetek, mert sok község más haszonvétellel összefoglalja a földhaszonbér-jövedelmet, másik nem teszi ki, hogy mennyi területü birtok után húzza, hanem csak a bérösszeget mondja meg. Ezen kívül a birtok minősége is nagyon különböző, mely nincs osztályozva. — Mindazáltal e jövedelemforrásnál is példákat hozok fel, különösen annak feltüntetésére, hogy melyik község mily mértékben élvezi a legbiztosabb források ezen egyikét.

Tehát ezen forrásból bevesz: Ráczkevi (szántóföld és rétbér) 9483¹ Foktű 4283 (3283 szántóföldbér, 1000 rét és erdőjövedelem), Bátya (csak szántó) 4196, Abony 2817, Alsó-Némedi 2553, Solt 2446, Tök (szántók és kertek) 2155, Úszod 2153, Alberti 2145, Géderlak 2116, Sükösd 1980, Dunaegyháza 1846, Veresegyháza 1793, Rékas 1544, Ócsa 1525, Fóth 1377, Duna-Pataj 1362, Szalk-Szent-Máron 1300, Dömsöd 1282, Gomba (földhaszonbér és rétfű eladás) 1264, Bogyiszló 1224, Gödöllő (szántó és rét) 1181, Sziget-Szent-Miklós 1174, Csobánka (földberek, fű és nádeladás) 1161, Dunakeszi 963, Ó-Kécske 933, Vecsés 856, Úri 830, Pilis (91 hold szántó) 773, Üllő 764, Maglód 764, Bagh 727, Boldog 690, Gyömrő 687, Alpár 640, Péczel 631, Kis-Kőrös (szántó és rét) 615, Tass 606, Nagy-Kovácsi 600, Tétény 581, Verseg 560, Császártöltés 554, Isaszegh 551, Tóthfalu 548, Makád (75 hold szántó után) 537, Budakeszi 536, Örkény 520, Szigetujfalu 514, Szada (76 hold után) 228 forintot. — A nem említett községek bevétele e példák szerint váltakozik, lehaladva a legkisebb összegig.

Gazda községek előtt azt, hogy mikép hasznosítható a községi

földbirtok legcélszerűbben, melyre nézve a föld minősége és a helyi körülmények első sorban határozzók, azt hiszem, legalább ez uttal, itt e helyen tárgyalás nélkül hagyhatom; annyiival inkább, mert követett rendszerem szerint ez ismét az egyes községek példájából volna kifejtendő, mely helyszíni részletes tanulmányozás és összehasonlítás után lehetne csak céljának egészen megfelelő, mire adataim még hiányzanak.

3. V a d á s z a t i j o g. Mióta a vadászatról szóló 1872: VI-dik törvényczikk fennáll, több község célszerűleg kezdi ezen közjövedelem forrást is kihasználni és szaporodik azon községek száma, melyek ebből emelkedő jövedelmet huznak. Természetes, hogy új levén az egész intézkedés, ez nem érte még el sem a lehető terjedtséget, sem az általánosságot.

Pestmegyében 1873-ban ebből következő községek következő jövedelmet huztak: Bagh 800, Fóth 237, Bia 221, Bogyaizló 205, Csép 195, Dunakeszi 172, Jenő 166, Torbágy 161, Pilis-Csaba 150, Czin-kota 120, Alsó-Némedi 110, Tápió-Szent-Márton 102, Sziget-Szent-Márton 102, Sziget-Szent-Miklós 101, Csepel 100, Dunapataj 100, Csik-Tarcsa 80, Pócsmegyer 70, Duzsnok 70, Püspök-Hatvan 61, Nagy-Kovácsi 60, Tóthfalu 54, Géderlak 44, Dab 43, Szilágy 41, Tök 40, Telki 36, Mende 35, Alpár 31, Acsa 31, Szada 30, Izsák 22, Kisujfalu 22, Dömsöd 20, Úszod 17, Berczel 12, Zsidó 11, Lóvé 5 forintot. — Csekély összegek. De kezdetnek szintén figyelmet érdemlők. Tekintve pedig, hogy sok birtok van, melyet a hivatolt törvény értelmében maga a tulajdonos vadászat-gyakorlással nem hasznosíthat, ha ezeken a jog egyesítették és a községnek engedtetik át, sokra fejthető e forrás, mint azt maga a kezdet igazolja. Bizonyára a helyi körülmények szerint mindenütt lesz mód található, mely a községnek engedett jövedelemforrás mellett, a magánosok érdekeit sem hagyja méltányos kielégítés nélkül.

4. M a l o m b i r t o k a szintén sok községnek van az országban, azonkép Pestmegyében is. Száraz-, patak-, folyam- és duna-malmok itt egyaránt vannak. E jövedelmi forrás azonban főkép a helyi viszonyoktól függ, s nem lehet oly általános, mint a három előbbi. A magán ipar pedig ennek nagy versenyzője, mely a hol egyszer feltámadt és erőyesiséget fejt ki, ott az efféle közvagyon becsét leszállítja s koczkáztatás alá veti. Ez okból nagyon megfontolást igényel, valjon az efféle vagyonban fekvő tőke máskép nem biztosabb és nagyobb jövedelmet hoz-

hatna-e; különösen a tőkevagyon megmaradása, sőt szaporodása nem mutatkoznék-e másképp inkább eszközölhetőnek?

5. Mészárszék, mészáros lak, kovácsműhely, kovács lak; régi szokás maradványai; — a kisebb helységekben foglalnak még helyet, hol különben talán e szükséges vállalkozások nem keletkeznének: de e helyeken is mindinkább gyérülnek, a mint hogy községjövdelmi forrásul kevésbé is alkalmasok, s különösen az új ipartörvény folytán már csak mint költséges bértárgyak tekinthetők. Ez mondható a bognár-műhelyekről is.

6. Országos és heti vásár nevezetesebb eredményü közjövdelmi forrás csak nagyobb népességü, iparos és kereskedelmi forgalommal biró községekben lehet. — Ez is, a régi királyi kisebb jognál fogva nagy részben még a földbirtokosság kezében van; községileg csak oly községek birják ezt, hol az országos vagy heti vásárjog az 1848-dik éven innen keletkezett, vagy tagosítás és birtokszabályozáskor, a volt földes urasággal kötött egyességbe ez is bele vonatott.

Pestmegyében ebből 1873-ban következő községek élveztek jövdelmet: Ráczkevi (különféle helypénz bérlet) 913, Kóka 511, Alsó-Némedi (országos és heti vásárjogbér) 500, Rékas (országos és heti vásár) 301, Alpár (két országos, s hetenkint egy heti vásár) 230, Izsák (csak heti vásár, korcsmával és pinczebérlettel) 218, Acsa 100, Apostag (helypénz) 40, Szalk-Szent-Márton 34, Szent-Márton-Káta (bucsi-hely és hajtópénz) 24, Péczel (egy heti vásár) 20, Dány (piaczi helypénz) 10 forintot. — A régibb vásárok, mint Abony, Pilis, Alberti, Duna-Pataj, Duna-Vecse, Solt, Gödöllő, Kis-Kőrös sat. mikép mondtam, régi földbirtokos joghoz tartoznak. — Nagy-Kőrös, Kecskemét régi szabadalmaik szerint maguk élvezik e jogot; de nagyságuknál fogva az általános példaul alkalmazhatásból kiesnek.

Célszerű-e a vásárokat, különösen az országos vásárokat szaporítani, s micsoda tényezőknek figyelembe vételével: ez igen fontos és sok oldalú megvitatást igénylő közzgazdasági kérdés. Lesz alkalmam ezt talán egykor saját czime alatt tüzetesen tárgyalni és megvitatni. E mostani czim alá szorosan véve nem tartozik, s ugyanazért itt már csak rövidség tekintetéből is mellőzöm az ily irányu vitatást.

Azonban kiemelem, hogy az országos és heti vásárjog, ott a hol már különben is meg van, ismét a legalkalmasabb községjövdelmi források közé sorozható, s ugyanazon szempont alá esik, mit fennebb a korcsmáltatási jognál már feltüntettem, t. i. első sorban megérdemli, hogy az illető községek iránta a régi földbirtokossággal kiegyezvén, az

illető jogositvány használatát kizárólag maguknak megszerezni igyekezzenek. És ez annál inkább kívánatos, mert az urbériség megszűnésével, az 1836: XVIII-dik törvényben foglalt földesuri vásári rendőrség és bíróság is teljesen megszűnvén, az idevágó új szabályok az eddig a földesur által viselt több terhet is némi részben épen a községre rovták által, mely terhek kiegyenlítése hasonlóképp csak a joghaszon kizárólagos élvezete által szereztethetik meg.

7. T ö k e p é n z e k. Ritka község, melynek nevezetesebb összegű tőkepénze van. Mind a mellett Pestmegyéből erre is szép példákat hozhatok fel. Jelesen: Ráczevi vagyonállagába tőkepénz czimen 65,168 forintot igtat be (államkölcson és sorsjegy 11,065, kórházi alaptőke 8602 frt 88 kr, magánosoknál 44,145 frt 80 kr, inségi vetőmag-kölcson 1354 frt 68 kr) és[lebből bevételeiközt 37,321 frt után 1866 frt, 10,500 frt, államkölcson után 551 frt kamatbevételt tesz ki. Pócsmegyer tőkepénze 11,578 frt, (1951 frt nem kamatozván) kamatbevétele 684frt. Továbbá :

község neve	tőkepénz összege	utána bevett kamat
Szeremle . . .	3,600 frt . . .	350 frt
Duna-Pataj . . .	3,950 » . . .	180 »
Úszod	2,880 » . . .	172 »
Vecsés	3,237 » . . .	323 »
Csanád	2,380 » . . .	100 »
Alsó-Némedi . . .	2,853 » . . .	171 »
Czinkota	2,107 » . . .	116 »
Sziget-Sz.-Miklós	1,719 » . . .	150 »
Nagy-Kovácsi. . .	1,100 » . . .	55 »
Torbágy	1,048 » . . .	72 »

Itt természetesen leginkább azon községek fordulnak elő, melyeket fenebb olyanokul mutattam ki, hogy községi pótdadó-kivetést nem igénylettek. És ezeknél a tőkésített összeg már oly tényleges jövedelem-alapot képez, mely kiméletes háztartással mindinkább többre növelhető. Ez annál fontosabb; mert a tőkepénz a község-jövedelmi források közt csakugyan a legtöbb kényelemmel és legbiztosabban kezelhetők egyike, mely esetlegesen előforduló rendkívüli kiadások alkalmával is legkönnyebben helyt áll.

De nem vagyok azon véleményben, hogy az egyszer szerencsés időben tőkésített összeget, mihelyt a tényleges rendes jövedelmekből nem fedezhető rendkívüli költség adja magát elő, kiadni kelljen előbb, mintsem ismét községi pótdadó-kivetéshez lehessen fordulni. Sőt azt tartom, hogy igazságosan és igen helyesen cselekszik a községi előljáró-

ság, ha az egyszer tőkésített összeget, alapvagyonnak tekinti, s megőrizi a csonkítástól; úgy tekinti a tőkepénzt, mintha ingatlanba volna fektetve, melynek azután csak jövedelme szolgálhat elköltésre; — és bármely okból forduljon elő rendkívüli eset, az e miatt előálló költségek meggyőzésére ismét a pótdó-kivetést veszi rendkívülig igénybe, hogy a rendkívüli eset megszűnésével, az ettől mentességet a lakosság megint mielőbb és akadálytalanul élvezhesse. Ha azonban ismét jövedelmet hozandó tárgyba befektetésről van szó, akkor az egyszer alapvagyonnul tőkésített pénznek erre fordítása is teljesen rendén van.

A többi községeknél, melyek az idézettek közt a pótdó-kivetést nem igénylettek kívül, fordulnak elő, a tőkegyűjtés csak valamely nagyobb cél elérésére, melynek egyszerre teljesítése nehéz volna, időközileg történőkép tűnik fel.

Azonban találok oly községeket is, melyek a nélkül, hogy maguknak tőkepénz-vagyonuk volna, mutatnak példát, hogy mikép lehetne e jövedelemforrást is, az eddiginél bővebb mértékben hasznosítani, és pedig úgy, hogy a hasznosítás egyszersmind közvetlen a lakosság részére is igen jótékony intézményt képezzen. Jelesen némely község, községi jótállás mellett, különböző álladalmi alaphól, takarékpénztárból, vagy magánosoktól kölcsön vett tőkéket forgat lakosai közt. Ilykép Rékas 20,228 (országos vetőmag-alaphól és a belgabanktól), Alberti 6879 (országos vetőmag-alaphól és a pesti első hazai takarékpénztárból), Bática 3390 (szintén a pesti takarékpénztártól, mely után tőke és kamat-törlesztés fejében 992 forintot bevételei közt is szerepeltet), Jánoshida 8050 (álladalmi inséges kölcsön-alaphól és takarékpénztártól) forint efféle forgatást eszközöltt volna a mult évben.

Más helyen községi alappal és községi jótállással takarékpénztárt látunk alakítva. Ilyen van Pestmegyében Nagy-Körösön, Bácsban Cservenkán és Új-Szivacson, Szathmárban Nagybányán, Biharmegyében Nagy-Szalontán.

Hogy a takarékpénztárak biztosan s jól jövedelmező vállalkozásra alkalmasak: az sokszorosan bebizonyítva van. Hogy ezek alapítása csak forgalmasabb községekbe való, azt mondanom sem kell. Az pedig, hogy községileg alakításuk különösen ott van helyén, hol magán részvényvállalkozás nem veszi azt előbb kezébe, természetes. De még így is van erre tér elég.

Micsoda közvetlen anyagi hasznot hajt most az egyes községek pénztárának azon gyakorlat, mely szerint községi hitelre felvett idegen pénzek forgattatnak a lakosok közt, az iránt nincs kimutatás előt-

tem. Ez most nem is lehet jelentékeny; mert többnyire inséges kölcsönök kezeltetnek így. De ha községjövdelmi forrássá növesztetnék ez ki: hogy a jótállásért és kezelésért méltán fogna a község bizonyos különbözeti kamatot huzni, az önként érthető.

Ugyane községi kezelés útján a takarékpénztári közlekedésnek a vidékről a központi helyekre olyszerű gyakorlása se mutatkozik lehetetlennek, mely szerint a takarékpénztári betétek, kivételek és kölcsönzések vidékről a központi takarékpénztárakkal a községi előljáróság közvetítése mellett postai uton eszközöltetnék. Ekkép sok apró tőke volna összegyűjthető, sőt időközileg heverő nagyobb tőkék is lennének forgalomba hozhatók, a közügynek s magánosoknak egyaránt nagy hasznára.

Azt hiszem, azt senki sem fogja ezen eszméknek ellenök vetni, hogy efféle pénzkezelés sok csalásra és visszaélésre adna alkalmat: annál fogva nem volna a községi előljáróságra bízandó. — Már maga a községi vagyon- és ügykezelés hiteles és biztos kezeket igényel. A hol ily kezek nincsenek, oda, természetesen, ezen, de más községi vagyon kezelése sem való. A hol a biztosság és hitelesség meg van, ott a többi községi vagyonkezelés mellett, ez is megtehető a hasznáért. A köz- és magánügynek eredményezett haszon minden esetre képes lesz fedezni a szaporodott fáradságot és illendőleg jutalmazni azt.

8. Fa iskola és kert. Különösen gazdasági községeknél, melyeknek a fatenyésztés, gyümölcstermesztés és kertmivelés előmozdítása, már saját fő életmódjuknál fogva természetes hivatásukban áll, különben is czélszerűnek tartom, ha községileg foglalkoznak a faiskolák tartásával és a kertmivelésben példaadással: mióta azonban a népnevelési s iskolai vagyon kezelése több községben egyenesen a községi előljáróságnak adatott át, s a köziskolák fentartásáról gondoskodás arra bízott, még czélirányosabbnak tűnik ez fel. Legczélszerűbb a községi faiskolákat és kerteket egyenesen a néptanító-iskolákkal egybekapcsolni. Országos jó példát mutat e részben Veszprém megye, mely a községi kerteknek és faiskoláknak minden községben a népiskolákkal kapcsolatban tartását, hatóságilag rendelte el és ügyelteti fel. Más megyékben hasonlóképp számos községben megfogamzott már az üdvös eszme. Pest-megye szintén több példát mutathat fel erre, olyat is, hol a faiskola és községkert már-már községjövdelem-forrás szerepre kezd jutni.

E megyéből e tárgyra vonatkozólag az 1873-diki községi költségvetések közt következő tételeket talállok: Duzsnokon faiskolából bevétel 232 frt. Kiadási rovatban semmi. Van 7 hold faiskola. — János-

hidán bevétel 92 frt. Kiadási rovat nincs. — Uszod: bevétel 97 frt; kertészfizetés 45 frt; faiskola $1 \frac{400}{1600}$ hold. — Duna-Pataj: bevétel 300 frt; kertészfizetés 120 frt; faiskolaterület 12 hold. — Szeremle: bevétel 50 frt; kertészfizetés 80 frt, kertterület 4 hold. — Abony: 227 frt faiskola-bevétel; kertészfizetés 300 frt lakással. — Dömsöd: kert és faiskola-bevétel 150 frt; kertészfizetés 30 frt. — Izsák most szerel faiskolát; kertészfizetés 150 frt; rigolirozási költség-előirányzat 100 frt; kertészlak építéseé 200 frt. — Sükösd: faiskolapásztor fizetése 48 frt; faiskola-terület 4 hold. — Mácsa: előirányzat faiskola-szerelésre 30 frt. — Boldog: kiadás faiskolára 20 frt. — Ócsa: $5 \frac{3}{8}$ hold epreskert után bérlet bevétel 50 frt. — Berczel: faiskolából bevétel 11 frt. — Gödöllő: egész telket bir faiskolával; ez utóbbira kiadás volt 200 frt; bevétel 28 frt. — Kis-Kőrös: kertész-fizetése 120 frt. — Rékason: községi faiskola-felügyelő fizetése 330 frt. — Tass: utak és terrek befásítására 60 frt. — Sziget-Szent-Miklós buczkák befásítására 60 frt. Sok országutí faültetésekre 200 frt. — Faiskolát jegyez még községi vagyona közt Bátya, Kóka elemi iskolával, Dunaegyháza $3 \frac{674}{1600}$ hold területtel és kertészlakkkal, Lóré 644 □ öl, Jenő és Pócs-megyer egy-egy hold területtel

Mindezek, mikép az adatok maguk mutatják, csak a kezdet elején vannak még. Hogy nagyobb jövedelmet nem adnak, sőt több helyen eddig jövedelem nélkül, csak befektetést igénylettek még, az a kezdetlegességnél fogva a dolog természetében van. De képesek e községi faiskolák és kertek a jövedelmezőségre; azon kívül, hogy a jó példaadással közvetett uton is hasznot hajtanak. Annálfogva méltán megérdemlik a pártolást.

Czeglédnek 23 holdas mintakertje van. Nagy-Kőrösnek tanítóképezdéje mellett van mintakertje és faiskolája. Ezeknek, valamint Kecskemétnek népe a gyümölcsstermelés közvetlen jövedelmében is érdeklik már az efféle törekvések hasznát. Ezen kívül e városok különösen kitűnnek erdőültetésekre szolgáló faiskolák és homok-erdő-ültetések művelésében, úgy fő közlekedési útjaiknak élőfákkal szegélyezésében is. És jövedelmezőség tekintetéből szintugy, mint általános közgazdasági szempontból különösen ez, a gyümölcsfatenyésztési faiskolázásnál nemkevésbé ajánlható minden község figyelmébe; azon megjegyzéssel, hogy akármely községi faiskolánál hasznosságra törekvés tekintetéből elvül tüzendő, miszerint az soha se terjeszkedjék sok czifrára, hanem kiválasztván azt, a mi a vidékhez képest legalkalmasabb és hasznos, kevés fajt, de jót, azt igyekezzék azután nagyban szaporítani. Különö-

sen áll ez a gyümölcsfajokra nézve. Nem sokfélé, de jót, és nagyban mindent, ez szerzi meg a piacot és a ráfordítandó költség lehető legnagyobb hasznót.

9. Bolt- és házbér még sok helyen fordul elő, hol efféle használati tárgyak vannak. Alkalmas helyen czélszerű kivált a bolt, mely a reá fordítani szükséges költséghez képest jobban jövedelmez, mint a csupa ház. Azonban bizonyos hasznu ákarmely épület-bérlet csak nagyobb városon lehet, és kisebb falvakon különösen, hogy valamely község épen e célra építkezzék, nem ajánlatos; mert ily helyeken a bérjövedelem bizonytalan, az épületek jó karban tartása a jövedelem nevezetes részét felemésztí, úgy hogy sokszor még a már meglevő efféle tárgyak eladása is czélszerűnek mutatkozik, minden esetre azon kikötés mellett, hogy az értök bevett ár tőkésíttessék.

10. Halászati jog folyók, folyamok s tavak vidékein ad hasznót. Csehországban különösen sok hely van, hol a községtől vagy magánosoktól bérlett tavakban mesterséges haltenyésztés gyakoroltatik, s itt azután ez is szép jövedelemforrás. Magyarországon ezelőtt jelentékenyebb jövedelemforrás volt ez. Ma nagyon leszállott. Kormányunk újabb időben nagy gondot kezd fordítanak ennek ismét felemelésére. Ott, a hol alkalmas hely mutatkozik reá, nagyon meg is érdemli a fáradságot. De a községek feladata e tárgy körül még sem lehet több, mint legfeljebb tavak alakítása közmunka erővel, azok fentartása és bérbeadása mellett használása.

11. Hid-, révjog, kikötő, kőbánya, fazekasföld és kavicsbánya, kőszénakna, malomkaróbér, specialítások, melyek kihasználtatnak ott, a kol vannak. Róluk bővebben nem szólok. Csak követésre méltó például emelem ismétlőleg ki, mit már fennebb érintettem, hogy Pest megyében Dunaegyháza a révjogot egészen magához váltotta a kincstártól és szép hasznát veszi.

12. Hogy némely község a községi trágya eladásból is jövedelmet csinál, minden esetre a körültekintő figyelmet igazolja a jövedelemforrások felkeresése és értékesítése körül. Ilyeneket találók a pestmegyei számadások közt Solmár, Tóthfalu és Vörösvár községeiben. Másutt a községi bikák, kanok, csődörök után eső trágya vagy a községi földekre használtatik el, vagy ugyanazon állatok gondviselőinek jövedelmét képezi. A trágya kihasználás egyébiránt még magángazdaságunkban sem érte el azt az állást, melyet megérdemlene s gazdaságunk érdeke mulhatlanul megkivánna. Tehát ennek bármi módu hasznosítása minden esetre előhaladásnak számítható.

13. Kender földek haszonbéréből Tápió-Szent-Márton 286 forintot vett be. Torbágy három darab lóheréjéből 584 forintot huzott. Jelensége, hogy a föld specialis célra elkészítve, a község kezében is rendesen sokkal nagyobb jövedelmezőségre képes. Torbágy példája különösen nagy városok közelében, a tejgazdaság előmozdítására igen ajánlatos; annyival inkább, mert a föld egyszer így elkészítve, több éven át biztos jövedelmezőséggel kitart, s bérbeadás útján is, minden további munka nélkül, nagyobb hasznot hoz, mint az egyszerű szántás-vetés.

14. Szántás alá bérbeadott közlegelő. Ez még több figyelmet érdemlő község-jövedelmiforrás, mint az előző pont alatti. Ezt Pestmegyében Promontor és Csobánka községben találok. Az első 1873-ban szántás alá bérbe adott közlegelő részletekből 498, a második 297 forintot vett be. Nem egyedül a nyert jövedelem tekintetéből fontos ez, hanem még inkább az ez által eredményezett legelő javításnál fogva. Huzamos használat után a közlegelőkön bógács, kutyatej, iglicze, iringó, ökörfark kóró s más haszontalan füvek elszaporodnak; a fűtermés megritkul; sok pusztá tért áll elő. Ha ez feltöretik, néhány éven át szántás által műveltetik, végre fűmaggal bevettetik, akkor jobb fajta, nemesebb füvek szaporodnak el s sokkal jobb, bővebb legelő áll elő. Így kezelt s tisztán tartott közlegelőkön, kisebb területen is több barom, jobban megél, mint az eldudvásodott, elmohosodott, fűnövesőkben megritkult nagyobb területeken. A hol tehát a közlegelő még fenáll s annak területe, legalább részben szántás alá alkalmas, egy részének ily váltakozással használása nemcsak a legelő fűtermését nem kevesíti; hanem háromszoros hasznot hajt, t. i. a községi pénztárnak az új törekvésű földért kapott jó haszonbér által, a legelő javítás által a baromtenyésztésnek, végre a község lakosságának a pihent gyepföldnek több éven át gazdag termése által.

15. Letelepédési díjból bevételt Pestmegye községei számadásában csak egy helyen, Szilágyon találtam 5 forinttal. Mi okon vétetett ez: nem tudom, miután Szilágy nem tartozik a községi pótdótot nem igénylő községek közé, melyeknek az 1871: XVIII. törvény 17. §-sa az ily díjszedést ez okon megengedi. Különben csekélység az egész. Nem is volna czélszerű, hogy a községeknek épen ezen alapból nagy jövedelmök legyen; bármily kívánatos a községi pótdóto kivetésre nem szorulás. A népesség szaporodása minden községnek mindig előnyére van; annál fogva azt lehetőleg előmozdítani kell, nem pedig telepédési díjak szedésével megnehezíteni.

16. Községi csődörök, bikák, kanok tartása mezőgazdasággal foglalkozó községeinkben országszerte sok helyen divatozik. Minden esetre dicséretet érdemlő szokás ez; kivált ha a faj megválasztásra és nemességre több figyelem fordíttatnék, mint a mennyit némely helyen tapasztalunk. Pestmegyében szintén sok helyen vannak ily köz-állatok. Némely helyen a gazdaközönség külön saját számadására tartja azokat, másutt egyenesen a községi számadás rovásán fordulnak elő. Ez irányban a kiadások közt bővebben szolandok erről. A bevételi rovaton csak két helyen találom e tárgyat t. i. Sziget-Szent-Miklóson, mely csődörök, bikák, kanok tartása czimén 330 forintot rovatalozott illető lakosaira, egy eladott bikáért pedig 60 forintot vett be, és Duzsnokon, mely kanok után szintén 60 forintot hoz bevételbe. Azonban e forrásnak a községi bevételek közt szereplését nem ezen alakban tartanám czélszerűnek; hanem úgy, ha a szaporaságra szabotnék valamely díj. Így közvetlen azok javulnának e jövedelem szolgáltatásához, kik a hasznot élvezik az után; egyszersmind ekkép alkalom nyujtatnék arra is, hogy a község kellő gondot fordítson az állattenyésztés emelésére, nemesítésére, a szaporodást figyelemben tartsa, s ily eszközlésekre épen e forrásból, más lakosainak terheltetése nélkül jövedelemmel is rendelkezék.

17. Közsorbeli fuvardíj-bevétel, Pestmegyében Sziget-Szent-Miklóson 160 forinttal, Foktűn ordinanz-czimen 400 forinttal, végre Kis-Kőrösön városi lovak keresete czimen 100 frttal jön elő. Ily alakban ez sem bir jelentékenységgel; egyes eseteket kivéve, nem is képes nagyobb jövedelemforrássá alakulni. De hasonlókép van egy más alak, mely kivált középszerű és kisebb községekben alkalmasnak mutatkozik. Utcsinálásra, nagyobb közmunkára, nagy szállításra, urasági takarásra sat. efféle terjedelmes munkára testületileg vállalkozhatik a község. A népnek sokszor üres ideje van efféle munkák teljesítésére s könnyebben teszi a munkát, mint a készpénz fizetést. A vállalkozásban pedig gyakran a községi testületi befolyás előnyt szerezhet a magánosok felett. Ily különféle közvállalkozásokkal különösen ezelőtt a protestáns vallásfelekezetűek közt templomok, iskolák építése s más hasonló nagyobb szükségek fedezhetése körül gyakran találkoztunk: de példáját láttuk ennek az állami közterhek viselése terén is kivált a só-szállításban, mely az államadó fizethetését sokszor sok községben nagyon megkönnyítette.

18. Mértékhiteljesítési jövedelem nagy városokon általában közönségesen meg van. Pestmegye községei közt csak Pro-

monitoron találok e bevétel-czimet 143, Gödöllőn 29 forinttal. Piacos, vásáros helyeken mindenütt meglehetne, sőt meg kellene ennek lenni; mert nem csak hasznot hajt; hanem forgalmas helyeken a mérték-hitelességének ellenőrzése már magában nagyon kívánatos és fontos. Most midőn a tizedés mértékrendszerünk gyökeresen megváltozik, különösen ajánlható ez nem csak a nagy, hanem a kisebb községek figyelmébe is.

19. Nem szólva tovább némely egyes jelentéktelen bevétel-czímről, mielőtt a községi kiadások tárgyalására mennék által, nem hagyhatok említés nélkül még egy igen fontos tárgyat, melyről ugyan Pest-megye községei költségvetéseiben említést se találok; sőt községjöveldelmi forrásul egész Magyarországon alig fordul elő, pedig erre igen alkalmas, s Ausztriában s a mivelt külföldön ily célra igen sok helyen elentékeny haszonnal használtatik is. Ez a:

Vízjog, nem halásznati, hajózási, rév s más hasonló tekintetben értve, mikép róla fennebb már szólottunk; hanem más alakban; jelesen földöntözésre és hajtóerőkép használás alakjában. Parterősítésekre, vízmeder-szabályozásokra megyéink, községeink számadásaiban sokszor tetemes kiadások fordulnak elő; sőt országos kiadásaink közt is nagy szerepök van eféléknek. Csehország, Morva sat. iparos vidékein, a mivelt külföldön a községileg szabályozott s parterősítéssel gondozott vizek, iparerőművek hajtására, rétöntözésre sat. a gondozó községnek fizetett díj mellett használtatnak. Meg kell jöni az időnek, és bár minél előbb jöjjön meg, hogy e kihasználás Magyarországon is általános legyen. Egyes esetekben, egyes községek figyelmének ezek addig is minden esetre igen méltó tárgyat képezhetik.

IRODALOM.

A közmunkaügyek állami kezelése Franciaországban.

(Irta Hieronymi Károly, államtitkári helyettes a m. k. közmunka és közlekedési minisztériumban. Budapest, 1874. Eggenberger Ferdinánd akad. könyv-árusnál. Ára 6 frt.)

A közmunkaügy kérdése nem először merült fel jelen munka által irodalmunkban. Fájdalom azonban, a tárgy fontosságához képest, még mindig nem elég gyakran.

Teendőink végtelen sokak ez irányban; s ily körülmények közt az ország szellemi tőkéjének bizonyosan sokkal nagyobb része találhatna hasznos foglalkozást ezen a téren, mint a mennyi tényleg talál. Az egyes vasutvonalak mellett kardoskodó brochureök irodalmát kivéve, — a melyek nem általános elvi szempontokból ítélendők meg, a minthogy nem is igen vitték át azon térre vitáikat, — irodalmunknak ezen ága is szegény.

Ezért becses főleg Hieronymi ur munkája. Nagyterjedelmű volta (660 lap) daczára, egész átlátszó tisztasággal kezelvén tárgyát, természetcs háttért nyújt. Egy ország összes közmunkaügyi viszonyait tárgyalva, e háttért teljessé teszi. S e közmunkaügyi viszonyok történeti fejlődését is magyarázva, a tényleges viszonyok jelen alakjának nemcsak mibenlétét, hanem létesülését is megmagyarázza, s így bizonyos tekintetben érthetőbbé teszi ezeket.

A dolog természete szerint mi a magunk részéről nem tulajdoníthatunk annyi súlyt az e természetű munkáknak, mint tulajdonítanak mások. Hieronymi ur munkájában őt csak az egybeolvasztás érdeme illeti meg. A kész anyagot összeszedni utoljára nem oly dicsőséges, mint eredetit teremteni. Azonban minden nemzet életében vannak bizonyos pillanatok, midőn mintegy saturálva lévén már az elmék az eredetiségekkel, melyeken, s kivált kezdetleges műveltségű népeknél, igen gyakran megérezhetők az eredetiség ikertestvérének, a vadságnak jelei, más országok tapasztalatai képezik a komolyabb irányú elmék működési terét, s a nemzet utánózni kezd.

Ha valahol : nálunk van eme szükség ; nem az utánzásra, hanem azon fázisok ismeretére, a melyeknek működése hozta létre a változásokat másutt, s a melyek a tudományos ismeretek nemzetközi mezején igen sok — ha nem is minden — esetben egyenlő körülmények mellett egyenlő eredményeket hoznak létre.

S ha valahol kívánatos ez : úgy a közmunkaügy állami igazgatása terén kétségkívül az. Közmunkaügyünk részben pályájában van ; a pályájából kinőtt vásott ifjuvá vált ; tapasztalatunk úgyszólván semmi, s a teendők halmaza, bizvást mondhatni, végtelen. E mellett a közmunkaügy alapjai, a tárgyak, a melyek benne kezeltetnek, nemzetközi jellegűek, a melyek ugyanazok ma, mint századok előtt ; ugyanazok Angliában vagy Oroszországban, mint nálunk. A mi változó : csupán a cselekvőleg szereplő közegek, s ezeknek ismerete a szakírónak, ki adott viszonyokat rajzol csak, nem lehet sem feladata, sem természetes köre.

Íme, ez azon álláspont, melyből tekintjük a művet. A közmunkaügyek számos függő kérdésének megoldásában, egy rendszerezett adatgyűjteménynek tekintjük azt ; mely, mint ilyen becses ; de semmi további jelentősége nincs.

Irodalmunk — s ezt is helyesnek véljük megjegyezni, — nagyon is igényli az ily munkákat. Hazai termelésü sallangos dikciókat sokkal kevesebb fáradságba kerül tartani, semmint a külföld viszonyait alaposan megismerni. Az alapos megismerést az alapelvek alkalmazni tudásának s a részletek ismeretének tekintjük ; s e tekintetben becses adalék Hieronymi műve. Az ő ambíciója nem az épület emelőé, de az anyaghordóé. Ez szerényebb, kisebb körű ; de azért értékes és nélkülözhetlen.

Meg kell jegyeznünk, hogy mi a munkát úgy tekintjük, a hogy van. Ezuttal nem reflektálunk arra, hogy szerző az angol és német kezelést is meg akarja később ismertetni, sőt ezek után az eredményeket hazai viszonyainkra is alkalmazva, fentebbi képünk szerint, az építő-mester szerepét is átvenni. Ha ezt megteszi, — s mi kívánjuk, hogy tegye meg, — az új terményeket is saját érdemök szerint fogjuk megítélni ; mert hiszen, kitűnő adatgyűjtő nem mindig szerencsés építő és viszont.

Az, hogy első sorban is Franciaország közmunkaügyének állami kezelését ismerteti a szerző, részünkről meglehetősen rossz omennek tekintetik alkotásainak szerencsés voltára nézve. Mi nem tartozunk a francia szellem feltétlen becsmérői vagy feltétlen istenítői

közé. Mi épen jónak, épen helyesnek tartjuk azokat Franciaországra nézve. De a mi megyei uraink nem a departement-ok szolgálatkész burocrata serge, a mi népünk itt-ott, — kivált a protestáns magyar vidékeken — felette, — más vidékeken pedig óriási mérvben alatta áll a francia paraszt-osztálynak, s a hol a cselekvő közegek egyenest ellenkező természetűek: ott a közigazgatást semmi kész formulára nem lehet helyesen alapítani.

Kivételes viszonyaink csak átmenőleg teremték azt a helyzetet, hogy az ország intelligenciális tökéjének tetemes része a hivatalokban van elhelyezve, — s elismerjük, hogy ez aránylag legjobban áll a közmunkaügyekre nézve, a hol a nagymérvű szükséglet elnyelt minden létező anyagot, — azonban ez csak átmeneti állapot, melynek állandóvá tételére nem kellene, még ha lehetséges volna, sem törekedni.

S pedig Hieronymi ur egész művéből e tendencia látszik ki. Ha e sejtelmünk valósulni találna, s konkrét javaslatai műve utolsó részében csakugyan ide irányulnának: kötelességünknek fogjuk tartani behatólag vizsgálni az egész tárgyat azon szempontból, a melyből kell: az általános közgazdasági érdekek s a közigazgatási politika szempontjából. Addig csak figyelmeztetni akartuk olvasóinkat, hogy a különben becses adatgyűjteményt kritikával használják.

Azt, hogy Franciaországot vette kiindulási pontul, következőleg indokolja a szerző:

»Franciaország közlekedési eszközei a tökély igen magas fokán állanak. Hosszu és igen kitűnő karban fentartott úthálózatot bír; s habár Angliának és Belgiumnak területök arányában (ide lehetett volna venni Hollandot, Németországot, Svájcot stb.) több vasútja van, a francia vasúthálózat az állami és közérdekeknek legkevesebb eszközzel legjobban felel meg. Franciaországnak a közlekedési hálózat érdekében életbe léptetett intézményei a közvetlen célnak nagyon megfelelők, mert azon hatalmas politikai rázkódások folytán, melyeken ezen állam a múlt század végén átment, intézményeit nem a múlt hagyományainak alapján rendezte, hanem a kitűzött cél elérésére, minden mellék tekintet figyelmen kívül hagyásával, a közvetlenül célhoz vezető eszközöket választá. A francia közigazgatási intézmények általános sajátága, hogy a társadalom anyagi érdekeinek kielégítését tűzik ki első sorban feladatukká; ha ez más irányban ezen intézményeknek árnyoldala is, de a közmunka és közlekedési ügyekre nézve előnynek tekintendő, a mennyiben az ily ügyeket tárgyzó intézményeknek célja csakugyan anyagi érdekek kielégítésében és gondozásában áll.

Különös horderővel azonban a szerző előtt is azon ok birt, hogy 1848 óta hazánk közigazgatási intézményei határozottan francia szel-
lemben fejlesztetnek; eltekintve tehát attól, vajjon üdvös-e vagy sem a
francia intézményeknek tanulmányozása, a legtanulságosabb és pedig
ugy azon szempontból, miként kelljen közigazgatásunk közvetlen ba-
jain segíteni, valamint annak megítélése érdekében is, hogy hová ju-
tunk, ha intézményeinket tovább is ezen irányban fejlesztjük. Nálunk
a közigazgatás súlya éppen úgy, mint Franciaországban, a megyében
fekszik, holott Angliában a községben, Poroszországban pedig a tar-
tományban összpontosul az. A megyei közigazgatás súlypontja nálunk
az érdek-képviselőlet alapján szervezett megyei bizottságokban fekszik,
éppoly mint Franciaországban; míg Anglia ilyen megyei parlamen-
teteket éppen nem, Poroszország pedig csak járásokat ismer.

A központi kormány felügyelete és beavatkozása a közigazgatás
minden mozzanatára nálunk ép úgy fent van tartva, mint Franciaor-
szágban, minek hasonlóját sem Angliában, sem Poroszországban nem
találjuk. Azon különbség pedig, hogy a megyei tisztviselőket nálunk a
megyei bizottság választja, míg Franciaországban azok kineveztet-
nek, a közigazgatás rendszerére és szellemére csak igen alárendelt be-
folyással bír.«

Mindezek daczára azonban nekünk egészen ellenkező álláspontot
kell nézetünk szerint elfoglalnunk, mint a minőt a szerző javasol. Igaz
ugyan, hogy minden oly országban, hol a viszonyok nyomása miatt
hátramaradtak a közügyek, s hol azoknak lassú kifejlődését nincs már
idő bevárni: a központosított erélyes adminisztrációnak több jelentő-
sége van, mint normalis viszonyok közt; mindazáltal hazánkban —
pedig mi készségesen elismerjük, hogy az elmaradott országok közé
tartozunk, — a cenzális közigazgatásnak annyi sok hátránya van,
hogy ily rendszert felállítani, illetőleg kiegészíteni a francia minta
szerint még akkor sem volna tanácslatos, ha pénzügyi viszonyaink
mellett komolyan lehetne is arról szó. Ezért kell ellentétbe helyez-
nünk magunkat a Hieronymi úr által követett vezéreszmével, s ezért
kell ismételve ajánlanunk a használatnál a gondos kritikát.

A munka első részében a központi szervezet ismertetetik, még
pedig egy általános részben a francia összes közigazgatási hatóságok,
a másodikban pedig a közmunkaügy központi igazgatása. Az előbbi
igen sok tekintetben nagy segílyt nyújt a közigazgatási közegek szerve-
zetének megértéséhez.

Talán leghelyesebben teszünk, ha mutatóvány gyanánt közlünk a

müből egy részt, mely az egész tárgyat felölelvén, arra meglehetősen mérvben vet világot. Így a közmunkaügy központi igazgatásának történetéről így szól a szerző :

»A közmunkaügyet Franciaországban azon időtől kezdve, hogy rájok nagyobb és folytonosabb gond fordított, folyvást az államkormány kezelte, illetőleg az általa kinevezett hivatalnokok által kezeltette; a helyhatóságok és önkormányzati szervek működése a nagy forradalmat megelőző korban is elenyésző csekély. Már egy 1508. évi október 15-én kelt edictum meghagyta a királyi kincstárnokoknak, hogy a birodalom minden utjait és hidjait koronként vizsgálják meg, s a szükséges javításokat eszközöljék, az általok elrendelt munkák költségei azonban helyi adók jövedelméből fedeztessenek.

Az 1551. évi január hóban kelt edictummal Franciaország az adók jobb behajtása érdekében 17 generalitásra osztatott fel, s minden generalitás pénzügyeinek kezelésével egy kincstárnok (trésorier) bízott meg, kinek kötelességei közé tartozott a közlekedési eszközök fentartása is. A közmunkaügyek kezelése azonban már IV. Henrik azon rendeletével központosított, melylyel Sullyt grand voyernek (főutbiztos) kinevezte, és az utak, hidak és más közmunkák fentartásának főfelügyeletével bízta meg. Az 1605-ik évi január 13-án kelt utasítás értelmében a főutbiztosnak kötelessége volt tudomást szerezni mindazon adókról és vámokról, melyek az utak fentartásának czimén szedettek, s az utakat és hidakat vagy személyesen megvizsgálni, vagy megbízottjai által megvizsgáltatni. Az 1607. évi decemberben kelt rendelet pedig az utak rendőri bíróságát a főutbiztosra ruházta.

Sullynek főutbiztossá történt kinevezése, vagyis 1600-tól kezdve, az utak építésének és fentartásának költségei már nem kizárólag helyi adók által, hanem az országos kincstárból fedeztettek. 1600-ban ezen czélra 17,520 frk. 1605-ben pedig már 1.738,769 frk. és 1608-ban 3.594,527 frank fordított. IV. Henrik halála és Sully visszalépése után a politikai zavarok félbeszakították a megkezdett munkát. A kincstár az előző években az utakra fordított összegeket tetemesen leszállította, úgy annyira, hogy 1616-ban az utakra fordított összeg már csak 37,492 frk. volt. De azonkívül az eddigi szervezet is meg lőn változtatva, a mennyiben XIII. Lajos 1621. évi augusztusi edictumával az utak kezelését ismét a kincstárnokokra bízta; 1626-ban pedig a grandvoyeri hivatalt is eltörölte. Az azon időben az utakra fordított évi adomány mintegy 100,000 frk. volt.

A közmunkaügyek központosított kezelése 1661-ben Colbertnak

»Controleur général des finances«-á történt kinevezésével ismét és véglegesen érvényre jutott. A szükséges munkákat eleinte a vidéken lakó kincstárnokok hajtották végre Colbert rendelkezése szerint, később, jelesül 1668-tól kezdve, Colbert minden generalitásban az építkezések végrehajtására királyi mérnököket alkalmazott, kikkel közvetlenül levelezett s kik utasításait közvetlenül tőle nyerték; ezen királyi mérnökök eleinte magán munkákkal is foglalkozhattak, 1712-től kezdve azonban állam-tisztviselők voltak. Colbert idejében, vagyis 1662-től egész 1682-ig az utmunkákra fordított költségek évi átlaga 431,915 frank és az utat használó fuvarosoktól külön igényelt szolgáltatmányok is fordítottak, így például Franciaország első kövezett útja, a páris-orleansi 1675-ben akként épült, hogy minden fuvaros, ki Orleansból Párisba bort hozott, s onnan üresen tért vissza, köteles volt Etampes-on keresztüljönni, ott kővel vagy homokkal megrakodni, s azt az építés színhelyére fuvarozni.

Ezen időre esik az első francia csatornák építése is, melyek közül legnevezetesebb volt a déli csatorna, mely az atlanti tengert köti össze a földközi tengerrel.

Colbert utódjai alatt a közmunkaügyek a pénzügyi igazgatóság hatáskörébe tartoztak ugyan, de kezelésökkel széles hatáskörrel egy államtanácsos bízott meg, ki »directeur général des ponts et chaussées« (középítészeti igazgató) czimet vett fel. Az azon időbeli, már elég pontos számadások tanúsága szerint 1683-tól 1700-ig az utak építésére és fentartására évenként 1.350,000 fr. költetett el, mely összegnek mintegy felét az államkincstár szolgáltatta.

Az 1716. évi február 1-én kelt rendelettel állapítottatott meg először a középítészeti műszaki személyzet szervezete, mely szerint volt egy főfelügyelő, egy első építési mérnök (architecte premier ingenieur) három felügyelő és 21 mérnök, mely egész személyzet a középítészeti igazgató rendelkezése alatt állott.

1736-ban az akkori középítészeti igazgató halála után ezen hivatal többé be nem töltetett, hanem a középítészeti ügyek kezelése az egyes adóügyek kezelésével megbízott pénzügyi intendánsra (a pénzügyi Controleur général egy hivatalnokára) bízott s ezen szervezet 1789-ig változatlanul megmaradt.

Ezen igen szerény számú személyzettel a XVIII. század első felében igen tetemes munkák hajtattak végre. Franciaország uthálózatának fővonalait, melyeknek összes hossza 5000 mértföldet valamivel meghaladott, ezen időben építette ki s az 1737-től 1767-ig terjedő

szakban e célra évenként átlagosan mintegy 16 millió frankot fordított, miből azonban 12 millió franknyi értéket a közmunkaszolgálmány képviselt,

Ezen szervezetet találta az 1789-ik évi forradalom, mely a középítészeti szolgálat újjászervezése iránt az 1791-ik évi január hó 19-én kelt törvénnyel intézkedett.

Ezen törvény egy önálló középítészeti igazgatóság szervezetét rendelte el, melynek főnöke Franciaország első mérnöke volt. Alatta 8 felügyelő állott, kiknek hatásköre egy-egy felügyelőségre, tehát 10—11 megyére (departementra, melyek ugyan ekkor alakítottak) terjedt ki s kikre vonatkozó felügyelőségük területén laktak. Minden 3—4 megye élén egy főmérnök állott, minden felügyelőnek tehát 3—4 főmérnök volt alárendelve, minden megyében pedig egy rendes mérnök. Az ügyek a központban az ezen törvény által alakított, illetőleg szentesített középítészeti bizottság által intéztettek el, mely bizonyos számú s egymásután egymást felváltó felügyelőkből és főmérnökökből alakított.

Ezen törvény szerint továbbá az utak építésének és fenntartásának költségeit az illető megyék tartoztak fedezni s az állampénztárból csak a nagy hidak, a hajózási csatornák, a Loire gátjainak és a tengeri kikötők építésének s fenntartásának költségei fedeztettek. A megyék az utak fenntartásának költségeit azonban fedezni képesek nem voltak, úgy hogy az országos kincstár kényszerülve volt őket folytonosan segíyezni, míg végre a köztársaság II. évének 16. frimaireban a nemzetgyűlés az utak építésének és fenntartásának összes költségeit az országos kincstárból rendelte fedezni.

Ugyancsak 1791 elején alapított meg törvényesen a miniszteriumok hatásköre, s miután minden hatóság valamelyik miniszterium alá helyeztetett, az 1791. augusztus 18-án kelt törvénnyel a közlekedési és bányáügyek a belügyminiszterium hatáskörébe helyeztettek. 1793-ban a miniszteriumok helyét a jóléti bizottság (Comité du salut public) foglalta el. E bizottságnak földmívelés és közmunkaügyi osztálya egy utasításba foglalta össze azon vezéreleveket, melyek szerint a közlekedésügyi szolgálat a vidéken kezelendő lett volna.

Ezen emlékiratszerű utasítás helyes elvekre kívánta ezen szolgálati ág szervezetét fektetni, de a forradalom viszontagságai közt azokat nem érvényesítette. Ez okmány, mely egyébiránt soha közzé nem tétetett, történelmi becénél fogva a közmunka-miniszterium irattárában őriztetik, s Robert Lindet, Prieur de la Côte d'Or, Mouge, Robespierre és Saint Just aláírásaival van ellátva.

Az 1796. évi alkotmány a minisztériumokat újra visszaálltá és a közmunka és bányaugyeket újra a belügyminisztérium hatáskörébe helyezte, melynek két szakosztályát képezték. Ezen nyolcz forradalmi esztendő alatt a közlekedési eszközök tovább fejlesztésére nemcsak hogy semmi sem történt, hanem a nemzet és kormánya a fentmaradás-ért küzdvén, a meglevők fentartása is teljesen elhanyagoltatott.

A Directorium alatt fordultak az ügyek ismét jobbra, miután ez az országutakon és hajózható vizeken vámokat szedetett és azoknak jövedelmével gondozta ezen közlekedési eszközöket. Még nagyobb lendületet nyertek a közmunkaugyek a császárság alatt, melynek első teendőihez tartozott az 1804. évi augusztus 25-én kelt rendelettel a középítészeti szolgálatot, az 1791. törvény alapelveinek megtartásával újra szervezni.

Az új szervezet élére egy vezérigazgató (directeur général) állítatott s a belügyminisztérium hatósága alá helyeztetett. A személyzet állott 5 főfelügyelőből, kik Párisban laktak, 15 felügyelőből, kiknek mindegyike a felügyelőség székhelyén lakott, s a külszolgálat főnöke volt, annyi főmérnökből, a hány megye vagy külön nagyobb építkezés volt folyamatban. Minden főmérnöknek bizonyos, a szükséghez mért számú mérnök volt alárendelve, kiknek száma ez időben 500 és 700 közt változott.

Az ügyeket a központban a középítészeti bizottság intézte, mely a vezérigazgató elnöklete alatt az 5 főfelügyelőből és felváltva öt-öt felügyelőből állott.

A középítészeti karnak Napoleon ezen rendelete által megállapított szervezete hosszú évek során czélszerűnek bizonyult. E szervezet hajtotta végre az 1814-től 1830-ig eszközölt tetemes építkezéseket, egészítette ki roppant pénzáldozatokkal az ország közut-hálózatát és létesítette 1821-től 1830-ig azon csatorna-hálózatot, mely ma is méltán képezi bámulatunk tárgyát. Napoleon ezen alkotása egész 1830-ig teljesen változatlan maradt, sőt a fentebb idézett rendelet érvényen kívül egészben soha sem helyezettett, noha egyes határozatait későbbi rendeletek módosították.

A belügyminisztérium hatósága alatt 1830-ig maradtak a középítészeti ügyek, midőn azonban a vasutak építése fontosságot kezdett nyerni, az 1830. évi május 19-én kelt rendelettel önálló közmunkaminisztérium állítatott fel, melynek hatáskörébe helyeztettek a közmunka- és bányászati ügyek, a középítészeti vezérigazgató (Becquey) pedig ugyanazon nap kelt rendelettel közmunka-miniszterré neveztetett ki.

A középítészeti ügyek kezelésére hivatott közegek szervezete csak annyiban lön megváltoztatva, a mennyiben a felügyelők mind Párisba rendeltettek s a külszolgálati főnökök a főmérnökök lettek, kik ezen időtől kezdve a miniszteriummal közvetlenül leveleztek. Az 1839-ik évi május 23-án kelt rendelet ezen miniszteriumot kettőre osztotta fel, ugymint a földmivelés, kereskedelmi és a közmunka miniszteriumra. A közmunka miniszterium hatáskörébe az összes középítészeti és bányáügyek helyeztetek ; a kereskedelmi miniszterium hatáskörét azonban ezen rendelet határozottan nem körvonalozta; csak azt említvén meg, hogy az addig a közmunkaminiszterium által kezelt többi ügyek jövőre a kereskedelmi miniszterium ügykörét képezendik.

Az 1853. évi június 23-án kelt decretum által a földmivelési és kereskedelmi miniszterium újra egyesítettett a közmunka-miniszteriummal: tizenhat évi együtt működés után azonban az 1869. évi július 17-én kelt decretummal a kereskedelmi és földmivelési miniszterium újra elválasztatott a közmunka miniszteriumtól.

A közmunka- és közlekedési ügyeket jelenleg, a posta- és távirda kivételével, a közmunka-miniszterium intézi. A posta-ügyet a pénzügy- a távirda-ügyet a belügyminiszterium kezeli.

A francia közmunka-miniszteriumnak ügyköréhez tartozik különösen: az állami és megyei utak, a tengeri kikötők, a hajózható folyók és csatornák építése és fentartása, a vasutak építése, nemkülönbben a magán társulatoknak engedélyezett vasutak építésének és üzletének ellenőrzése, a vízrendőrség kezelése, mocsárok lecsapolása, öntöző csatornák építése és építtetésüknek ellenőrzése, a középítészeti és bányászati szakiskolák minden ügyei s végre a köztársaságnak 1870-ben történt megállapítása óta a középületek fentartása.

Nem tartozik ezen miniszteriumhoz sem a községi utak építése, sem a laképületek építési engedélyének megadása vagy megtagadása folytán történő felebbezések elintézése, mint a mely ügyek a belügyminiszterium hatásköréhez tartoznak.

Hogy ezen hatáskörrel járó teendők mennyisége iránt némi tájékoztatást nyujtsak, csak a közlekedési hálózat kiterjedését kell előtűntetnem.

Franciaországnak volt 1870. végén :

állami utja	38,500 kilom.
megyei utja, mely szintén a közmunka-miniszterium	
által kezeltetik	47,651 »
az állam által kezelt hajózható folyója és csatornája	11,088 »
és vasutja	16,971 »

ide nem számítva a községi utakat, melyek nem a közmunka, hanem a belügyminiszter hatósága alatt állanak.

Ezen roppant terjedelmű hálózathoz az állami és megyei utakat, nemkülönben a hajózható utakat is, saját közgei által az állam tartja fenn, s csak fentartásukra, ide nem számítva az új építkezéseket, évenként 57.000,000 frank. a kamatbiztosítás címén a társulatoknak utóbb évenként adott mintegy 26.000,000 franknyi előlegek beszámításával 83.000,000 frank költetik el.

A közmunka - minisztériumnak alárendelt személyzet összes száma 14,000, a minisztérium központi osztályaiban kezelt ügydara-bok száma pedig 180,000—200,000.

A minisztérium központi osztályát négy szakosztály képezi. Az első szakosztályba tartozik az iktató-hivatal, titkárság, kiadó-hivatal, személyi ügyek, kinevezések, áthelyezések, előléptetések, irodai és utazási átalányok, segélyezések, nyugdíjak és peres ügyek, a számvetőség, a térkép- és tervtár. A másodikba az állami utak, megyei utak és forgalmi rendőrség; azután a tengeri kikötők és hajózható csatornák; hajózható folyók; továbbá a földöntözés, lecsapolás és különböző szolgáltatások; a vízerő-művek és különböző szolgáltatások; végül a vasutak tanulmánya és engedélyezése, építése, a vasutak kereskedelmi és műszaki üzlete s a vasuti statistika. A harmadik szakosztályba a bányák és a gőzgépek, fémhányák, ásványvizek, geológiai és földmívelési térképek, bányászati statistika; a negyedikbe végül a középületek és a nemzeti paloták tartoznak két szak- és hat ügyosztályban.

Messze vezetne, ha az egyes részek elemzésébe bocsátkoznánk. Arra sem tér, sem idő nincsen. Az adottakra szorítkozva csak, ki kell nyilvánítanunk, hogy a beosztás tiszta, világos. Az áttekintés nemcsak könnyűvé, de élvezetessé is van téve.

Az általános rész a közigazgatási hatóságokról szól általában Franciaországban.

A különös rész I. a közmunkákat kezelő állami közgekről; ugymint:

- a) a minisztérium központi osztályairól;
- b) a szakbizottságokról;
- c) a végrehajtó közgekről;

a II. szól a közutak kezeléséről:

- a) az állami és megyei utakról;
- b) a községi utakról;

a III. szól a hajózható folyók és csatornák kezeléséről;

- a IV. szól a vasutak kezeléséről;
- az V. szól a vízhasznosítási műveletekről;
- a VI. végül a közmunkák számviteléről.

Mindezek a francia közmunka-miniszterium hatásköre alá tartozván : látható ezekből, hogy a szerző összes működési körét felölelte a magyar közmunka- és közlekedési miniszteriumnak, s épen ezért hasznos szolgálatot tett tisztviselő-társainak különösen.

Megjegyezzük azonban, hogy véleményünk egyáltalán nem terjed többre, mint a mennyi a kezünk alatt levő munkába ténylegesen felvéve van. Csak azt állítjuk, hogy azon anyag jól van összeszedve. Azt, valjon teljes-e az anyag egészen; nem hagyatott-e el valamely fontos törvény vagy rendelet? — egyáltalában nem vagyunk képesek sem állítani, sem tagadni. Ahhoz a francia állami közmunkaügy kezelésének a szerzőénél bővebb ismerete kellene — ki bizonyosan mindent megtett műve teljessé tételére; — azzal pedig nem dicsekedhetünk.

Egyszerű adatgyűjteménynek tekintjük e munkát, melynél a teljessé tételre való szorgalom, s a világos beosztásra való képesség vendő különösen figyelembe. A szerző helyzetét kétségkívül lényegesen megkönnyíté az, hogy Franciaországról irt, hol az idők változásai nem a lassú fejlődés fokozatos tényeiben, hanem a tabula rásák alkotásában mutatkoztak; s hol az egész munka csak kész, rendszeres decretumok összeállításából állott.

Más oldalról azonban már előre is tiltakozunk az ellen, ha a szerző netalán Franciaország, és csupán Franciaország viszonyairól akarna vonni következtetéseket hazai reformjainkra. Ezért ajánljuk az olvasóknak, hogy addig is, míg az egész munka befejező részében a szerző konkrét javaslatokkal állana elő: ne engedjék magokat az egyes képek szépsége által elkapatni, hanem azokat hazai viszonyainkkal mindig csak gondos és szigorú kritika mellett hasonlítsák össze.

Censor.

Nemzetgazdasági törvényhozás.

Magyarország. A magyar korona területén levő összes vasutakra 1874. július 1-től kezdve új üzlet-szabályzat lépett érvénybe. E szabályzat mellett, mely egyszerűsödött Ausztriában is érvényesül bir, egyes vasutvállalatoknak vagy vasuti kőtelekeknek különleges határozmányai csak akkor érvényesek, ha az illető árszabályokba fel vannak véve s a jelen szabályzat határozataival ellentétben nincsenek, vagy ha a közönségnek kedvezőbb feltételeket nyújtanak. (I. a B.-P. K. 1874. jun. 5. s köv. számaiban.)

Az 1874. évi XVIII. tvcz. a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti határozatról szól. (Kihirdettetett az országgyűlés képviselőházában 1874. jul. 22-én, a főrendek házában jul. 23-án) A törvény kimondja az elvet, hogy ha valamely, habár a közforgalomnak még át nem adott vaspálya üzeménél valaki életét veszti, vagy testi sértést szenved : az ezáltal okozott károkért az illető vaspálya-vállalat felelős, kivéve, ha a vállalat bebizonyítja, hogy a halált vagy a testi sértést elháríthatatlan esemény (vis major), vagy egy harmadik személynek elháríthatatlan cselekménye, melyet a vaspályatársulat megakadályozni képes nem volt, vagy a megholtnak, illetőleg a sérültnek saját hibája okozta.

Ez elvből folyólag a vaspálya-vállalat testi sértés esetében a gyógyítás költségein kívül a sérült kereset-képességében ideiglenes vagy állandón bekövetkezett vagyoni hátrányokat, kárpotolni, halál esetében pedig ezeken kívül még a temetési költségeket is megfizetni tartozik. Ha az elhalt valakinek eltartására vagy neveltetésére törvénynél vagy törvényes gyakorlatnál fogva kötelezve volt, ezt is a vállalat tartozik viselni.

Oly szerződés vagy kikötés, mely által a törvényben megállapított felelőség előzetesen megszüntetik vagy megszoríttatik, joghatálylallyal nem bir. — A kártérítés összegét a fenforgó viszonyok számbavételével a bíró állapítja meg.

A törvény további részleteit mellőzvé, még csak azt említjük meg, hogy a jelen törvény által a büntett vagy vétkes gondatlanság megbüntetésére vonatkozó büntető törvények és szabályok nem érintetnek, s hogy egyébnemű károk megtérítésére nézve továbbra is a fennálló törvények, szabályok és gyakorlat követendő. (B.-P. K. 1874. jul. 25.)

A keleti marhavész elleni intézkedésekről az 1874. XX. tvcz. szól, mely a most ismertett törvénnyel egyidejűleg hirdettetett ki. (B.-P. K. 1874. jul. 26. s követk.)

Ausztria. A részvénytársulatok közötti fuziók megkönnyítése céljából 1874. máj. 15-ki kelettel törvény hozatott, mely az ily fuzióból keletkező vagyon-át ruházásokat és szerződéseket illetékmentesekké teszi, ha a fuzió 6 hó lefolyta alatt létre jön.

Az 1874. évi máj. 19-én kelt törvény azon vasutak számára, melyek közforgalomra vannak szánva, és melyeknek előállításánál a kisajátítási jog igénybe vétetik, vasuti könyvek létesítését rendeli el, melyekbe az egy-egy vasuti vállalat birtokában levő s a vasuti üzemre szolgáló összes telekrészek beirandók, s melyek telekkönyvek módjára vezetendők.

A törvény az ily vasuti telekkönyvekre vonatkozó eljárást részletesen szabályozza, továbbá megszabja a vasutakkal szemben szerzett zálogjog hatályát, végül a vasuti elsőbbségi kötvények tulajdonosainak jogát kellő biztosítékkal látja el.

Mint látható : a törvény a multévi válság alkalmával a vasuti értékekre nézve feltűnt jogi hiányok elhárítását célozza, s mint ilyen egy kategóriába esik azon két törvénnyel, melyeket multkori füzetünk ismertetett.

Németország. A német birodalomban köztudomás szerint, birodalmi bankot akartak felállítani, azonban egyelőre megelégszenek a bankügynek egységes törvény általi szabályozásával. Az e célra szolgáló törvényjavaslat illetőleg tervezet elkészült, s a szövetségi tanács, azután pedig az őszi ülészakban a birodalmi gyűlés elé fog terjesztetni. E tervezet készítője Michaelis O. — A javaslat készítésénél irányelvül szolgált, hogy a bank által a bankjegyforgalom egységessé és biztossá tétessék, s hogy a bankjegyek mennyisége lehetőleg korlátoztassék, a nélkül, hogy az egyes államok viszonyaiba nagyon mélyen bele kelljen nyulni ; a javaslat e szerint úgy van kidolgozva, miszerint remélhető, hogy az egyes szövetséges államok kormányainál nem fog elháríthatlan akadályokba ütközni. Ezen szempont volt részben indoka annak is, hogy egy birodalmi bank alakítása eszméjétől eltértek, a mennyiben némely állam attól tartott, hogy eme birodalmi bank nem tűr majd maga mellett — mint az angol bank — más jegybankokat is, hanem — mint a francia bank — valamennyi többi bankot magába olvasztandja. A birodalmi bank eszméje tehát el van ejtve, de még nem hagytak fel a reménnyel, hogy a birodalmi gyűlés arra vissza fog térni. Nem lévén egységes birodalmi bank, természetesen a bankjegyek egységesítéséről sem lehet szó, a mint ez a birodalmi papírpénzre nézve el van határozva. — A mi fennálló jegybankokat illeti, a törvényjavaslat nem tesz különbséget magán- és állami bankok közt ; a fennálló jogokat teljesen respectálja. A bankoknak szabad választást enged, vajjon a birodalmi törvényhez akarnak-e alkalmazkodni vagy nem. Azok, melyek nem akarnak alkalmazkodni, engedélyüket egész eddigi terjedelmében megtartják, azonban az új banktörvény jótéteményeiben nem részesülnek ; bankjegyeik a birodalmi pénztáráktól, valamint a többi országok pénztáraitól nem fogadtatnak el. Forgalmuk tehát azon ország területére szorítkozik, melytől engedélyüket nyerték. Ha ezen terület a bankjegyek forgalmára nézve talán kicsiny, vagy nem elég jutalmazó, ezzel a birodalmi törvényhozás természetesen nem törődik. — Azon bankok számára ellenben, melyek magukat a birodalmi törvénynek alávetik, célba vannak véve bizonyos szükséges szabványok a végett, hogy a bankjegyforgalmat szigorún meghatározott valóságos céljának megfelelően, a helyes mérvre szorítsák, úgy hogy a bankjegy-kibocsátási üzlet mellett, a jegynélküli valódi magán-banküzlet, nevezetesen a disconto- és letét-üzlet is szabadon kifejlődhessék a királat és kereset közötti magán-közvetítő gyanánt ; holott ma a

bankjegyforgalom túltengése által elnyomatik. A bankjegyforgalom korlátozása három eszköz által éretik el, először az által, hogy a kibocsátott jegyekre részbeli fémfedezet követeltetik; másodsor az által, hogy a bankjegyforgalomnak bizonyos arányban kell lenni az alaptőkével; harmadszor az által, hogy a bankjegyforgalom a birodalmi pénztár javára meg van adóztatva. — Az ilyen bankoknak Észak- és Dél-Németországban beváltási helyeket kell felállítani. Felettük a felügyeletet a birodalmi hatóságok gyakorolják, melyek is, mihelyt egy bankjegy ércpénzzel be nem váltatik, az illető bankot bezárják s felette csődöt nyitnak. Egyébiránt a porosz bank állásán a törvényjavaslat mitsem változtat; ezen bank, ép úgy mint minden más szilárd bank, könnyen alávetheti magát a banktörvény határozatainak, s azoknak minden irányban megfelelehet. (Br. H. Bl. 1874. jul. 25.)

Poroszországban az 1874. évi május 27-én kelt törvény kimondja, hogy 1875. évi január 1-től az állami utakon az utvám (Chausseegeld) szedése megszüntetetik.

Olaszország. 1874. évi június 3-ki kelettel új törvény hirdettetett ki a szesz és sör megadóztatására nézve, melyet szesz és sörkivitelünkre való fontosságánál fogva egész terjedelmében közlünk.

I. c z i m : **A l k o h o l .** 1. Az alkohol gyártása után fizetendő adó, melyről az 1870-ik aug. 11-én kelt törvény 7. és 8. cikke szól, a Gay-Lussac-féle százfoku alkoholmérő minden foka után a százfoku hőmérő + 15 foknyi rendes hőmérséke mellett hektoliterenkint 0.30 lirére szabatik. Ez adó az egyes főzdek napi termelő-képessége szerint rovatik ki s ez utóbbi következőleg állapittatik meg :

a) oly alkoholnál, mely liszttartalmu anyagokból, czukortartalmu gyökerekből és csontár gyümölcsből nyeretik, az összes edények térfogatának, melyekben az erjedés megkezdetik és bevégezódik harmad részére, alapul vétetvén minden hektoliter térfogatra 3.90 fok alkoholtermelés, mi mellett az erjedés tartamára kötelező 3 nap számítandó.

b) oly alkoholnál, mely magvas gyümölcsből és serfűzési maradványokból nyeretik, az összes edényeknek, melyekben mint fentebb az erjedés történik, térfogata felére, alapul vétetvén minden hektoliter térfogatra 3 fok termelés, mi mellett az erjedés tartamára kötelező 2 nap számítandó.

c) oly alkoholnál, mely törkölyből nyeretik, a felhasznált törköly mennyiségére, alapul vétetvén minden felhasznált hektoliterre 1.70 fok alkoholtermelés.

Ha több féle anyag együtt használtatik, az adó a legmagasabban megadóztatott anyag után méretik ki.

Oly alkoholnál, mely süritett folyadékokból, a czukorfinomitói maradványokból, üledék-lisztből, szőlő mustból és borból, valamint más a fentebbi a), b) és c) pontok alatt nem említett anyagokból nyeretik, az adó a termelvény mennyisége és erősségi foka után szabatik meg.

Azon iparosoknak, kik az a) pont alatti anyagokból termelnek, ha kívánják és ha egy királyi rendelet által megerősítendő szabályzatnak alávetik magukat, megengedhető, hogy a termelvény mennyiségének és erősségi fokának egyenes felvétele alapján adóztassanak meg.

2. A fentebbi fokunkint és hektoliterenkint 0.30 líré-re szabott tételben a külföldről bejövő égetett italoktól járó pótlék befoglaltatik.

E pótlék az 1 liternél nem nagyobb palaczkokban behozott alkohol után az alkohol-tartalomra való tekintet nélkül 21 centesimit tesz palaczkunkint, és az oly vegyes folyadékoknál, melyeknek főtartalma alkohol, hektoliterenkint 22 líre 20 centesimit.

3. Azok, kik öntermelte anyagokból kizárólag a maguk használatára pálinkát főznek, de nem többet, mint évenként egy fél hektolitert, a rendes adónak csak felét fizetik.

4. A külföldre kivitt alkohol után a bentfizetett adó visszatérítettik és pedig fokunként és hektoliterenkint 0.27 líre tétellel.

5. Azon naptól fogva, midőn a jelen törvény életbelép, a fennálló abbonnements-szerződések megszünttetetnek.

Azonban a gyárosoknak megengedhető, hogy havonként fizessék adójukat, mely bevallott üzetük és telepük napi termelő-képessége aránya szerint az 1. cikk értelmében s az államtanács meghallgatása után kiadandó királyi rendelet által megszabott módon lesz kiszámítandó.

A kormánynak megmarad azon joga, hogy ezen kisebb szeszfőzdékkal, melyek gyümölcsből és törkölyből égetnek, hosszabb időtartamra egész egy évig, egyességet köthessen, a fentebbi szakaszokban foglalt határozmányok szem előtt tartásával.

II. czim : S ő r. 6. A sörtermelésnél fizetendő adó, mely az 1864. évi július 3-iki törvény által s az 1866. évi június 28-iki törvényhozási rendelet által meg van szabva, a hűtőhajóban megmért sör után számítatik ki 5 százalék levonásával, és az erősségi fok után, amint az a százfoku czukormérő által a hűtőhajóban kipuhatatott.

Ez adó fokunkint és hektoliterenkint 0.60 lírere szabatik, mi mellett a legalsóbb fok 10-re és a legfelsőbb 16-ra van korlátolva.

A külföldről behozott sörre vetett pótlék hektoliterenkint 9.60 líre-t tesz. Azonban a behozónak joga van a pótdót a czukormérői és szeszmérői fokok arányában, a mint tényleg megállapítottak, fizetni.

7. A külföldre kivitt sör után a belföldön fizetett adó visszatérítése hektoliterenkint 6 lírét tesz.

8. A folyamatosan levő abbonementokra, valamint a jövőben kötendő egyezményekre nézve ugyanaz áll, ami az alkoholt illetőleg az 5. cikkben ki van mondva.

9. A zárt községekbe való bevitelnél s a nyílt községeknél a kicsinybeni eladásnál a községi sör-adó nem lehet magasabb hektoliterenkint 3 lírénél.

A zárt községek a behozatalukra szabott söradó erejéig pótdót vethetnek a községen belül főzött és ugyanottani elhasználásra szánt sörre.

K ö z ö s h a t á r o z m á n y o k. 10. Az alkohol és sörgyártásra vonatkozó előbbi törvények egyéb határozmányai, a mennyiben a jelen törvénnyel nem ellenkeznek, változatlanul fennmaradnak.

II. A jelen törvény végrehajtására nézve királyi rendelettel jóváhagyandó szabályzat fog kiadatni.

12. A jelen törvény 1875. jan. 1-én lép életbe.

Svédország és Norvégia. E két állam közötti kereskedelmi forgalom szabályozására f. évi július 1-jén egy rendelet lépett érvénybe, mely által az e tárgyban 1825. évi május 24-én kelt rendelet, valamint minden más ez ügyben kelt határozat hatályon kívül helyeztetik.

Ez új rendelet értelmében a két állam egymásnak az általuk termelt mezei termelvények és gyártmányokra nézve, vámmentességet ad. Ki vannak azonban véve a következő áruk : cukor és cukorgyártmányok, ezek közt szörp ; dohány és dohánygyártmányok ; pálinka és mindennemű szesz ; maláta és maláta-termelvények ; égetett és őrölt kávé ; végre játékkártya ; ezen áruktól az illető országban kiszabott vám teljesen megfizetendő.

A külföldi eredetű árukra nézve, melyek egyik országból a másikba vitetnek, a rendes vámtételek érvényesek.

A ki egyik országból a másikba vámkötelezett árukat visz, azokat vámkamarai kísérő levéllel tartozik ellátni. A ki a két ország által kölcsönösen adott vámmentességet igénybe akarja venni, az illetékes vámkamara elnökségétől vagy más közhatóságtól bizonyítványt tartozik szerezni, hogy az illető áru belföldi eredetű.

A svéd és norvég vámhivatalok az ily kedvezményezett áruk behozataláról és kiviteléről egymással 3 óról 3 óra jegyzékeket közölnek.

Ezekon kívül külön intézkedés tárgyat képezik az oly áruk, melyek kisebb mennyiségekben vitetnek egyik országból a másikba, továbbá azok, melyek tutajokon és csónakokon vitetnek.

Az elmondottak általában a szárazföldi forgalomról állanak ; hasonló kedvezményekben részesül azonban a hajózási forgalom is, a mennyiben az illető hajók idegen part érintése nélkül egyik ország kikötőjéből a másikba eveznek. Lényeges kivétel e szabály alul a gabona, melyből (a mennyiben általában vám alá van vetve) a tengeren való bevitelnél egyik országból a másikba a vám fele fizetendő.

E rendelet érvénye addig tart, míg mindkét ország számára új rendelet adatik ki, vagy egy évvel azutánig, míg az egyik vagy a másik ország a törvény megszüntetését vagy változtatását elhatározza, a nélkül, hogy az ily határozat attól függne, hogy a másik ország számára hasonló határozat hozatnék.

Vegyes közlemények.

A magyar vasutak bevételei 1874. első felében. A következő táblázatban közöljük hazai vasutaink nyers bevételeinek kimutatását a folyó és múlt évi június haváról, valamint a január—június havi félévekről. Megjegyezzük, hogy az egyes vonaloknál az első sorban álló tételek a folyó, a második sorban állók pedig a múlt évre vonatkoznak. Az osztrák állam- és déli vasutak eredményei e társulatoknak nem magyarországi vonalaikon nyert bevételeit is magukban foglalják.

A vonal megnevezése :		Nyers bevétel		Különbözet mért- földenként 1874-ben.		
1. Magyar kir. ál- lam vasutak.	Pályahossz mértföld- ekben.	Június hóban.	az első félévben: összesen	mértföld- enként	több	kevesebb
a) Északi hálózat :						
Budapest-S.-Tarján . . .	16·3	177,391	1.489,442	91,375	.	2,195
» » . . .	»	263,883	1.525,187	93,570	.	.
S.-Tarján-Zólyom . . .	11·9	55,465	285,024	23,951	.	2,268
» » . . .	»	65,063	312,008	26,219	.	.
Zólyom-Ruttká . . .	12·8	25,012	143,471	11,208	.	7,372
» » . . .	»	38,110	237,826	18,580	.	.
Hatvan-Miskolcz . . .	16·6	19,897	119,468	7,196	.	11,503
» » . . .	»	49,459	310,405	18,699	.	.
Miskolcz-Bánréve . . .	6·0	27,988	155,312	25,885	.	4,609
» » . . .	»	36,344	182,966	30,494	.	.
Miskolcz-Diósgyőr . . .	1·0	4,887	18,582	18,582	18,582	.
» » . . .	»
Füzes-Abony-Eger . . .	2·2	7,122	44,729	20,331	.	699
» » . . .	»	6,230	46,266	21,030	.	.
Hatvan-Szolnok . . .	8·9	15,398	98,184	11,032	5,069	.
» » . . .	»	13,217	53,075	5,963	.	.
Zólyom-Beszterczébánya . . .	2·8	13,918	57,267	20,452	20,452	.
» » . . .	»
Az északi hálózat összege : . . .	78·5	347,078	2.411,479	30,720	.	4,993
» » . . .	74·7	472,306	2.667,733	35,713	.	.
b) Déli hálózat :						
Zákány-Zágráb . . .	13·6	20,218	112,595	8,279	.	350
» » . . .	»	18,716	117,354	8,629	.	.
Károlyváros-Fiume . . .	22·8	26,821	121,162	5,322	5,322	.
» » . . .	»
A déli hálózat ösz-						
szege . . .	36·4	47,039	233,757	6,422	.	2.207
» » . . .	13·6	18,716	117,354	8,629	.	.
A magyar államvas-						
utak összege : . . .	114·9	394,117	2.645,236	23,022	.	8,519
» » . . .	88·3	491,022	2.785,087	31,541	.	.

A vonal megnevezése :	Nyers bevétel :					Különbözet mért- füldenként 1874-ben.	
	Pályahossz mértföl- denként	Junius hóban.	az első félévben: összesen	mértföl- denként	több	kevesebb	
2. Osztrák államvasut	215·0	2.242,968	13.488,415	62,737	.	.	9,676
» »	213·5	2.781,233	15.460,218	72,413	.	.	.
3. Déli vasut	294·9	2.759,486	15.091,451	51,175	.	.	9,181
» »	287·7	3.275,415	17.364,516	60,356	.	.	.
4. Tisza-vidéki vasut	77·0	452,000	2.238,550	29,072	.	.	7,032
» »	»	492,173	2.780,067	36,104	.	.	.
5. Első erdélyi vasut	38·5	113,581	589,809	15,320	.	.	10,941
» »	»	179,200	1,011,044	26,261	.	.	.
6. Alföld-Fiumei vasut	52·5	130,675	694,144	13,222	.	.	2,224
» »	»	140,176	810,916	15,446	.	.	.
7. Mohács-Pécsi vasut	9·0	95,509	441,705	49,078	.	.	15,326
» »	8·0	94,202	515,229	64,404	.	.	.
8. Pécs-Barcsi vasut	9·0	40,384	208,187	23,132	.	.	557
» »	»	34,187	213,201	23,689	.	.	.
9. Magyar keleti vasut	80·0	229,419	999,020	12,487	4,027	.	.
» »	71·0	142,965	600,721	8,460	.	.	.
10. Kassa-Oderbergi vasut	48·5	229,172	1 200,604	24,755	753	.	.
» »	»	215,599	1.155,090	24,002	.	.	.
11. Magyar észak-keleti vasut :							
a) I. rendű vonal	63·5	181,120	872,779	13,034	.	.	2,241
» »	57·0	156,581	870,733	15,275	.	.	.
b) II. rendű vonal	12·0	17,123	91,507	7,626	.	.	420
» »	»	18,687	106,547	8,046	.	.	.
12. Arad-Temesvári vasut	8·0	18,000	92,273	11,534	.	.	1,248
» »	»	23,611	102,257	12,782	.	.	.
13. Magyar nyugoti vasut	49·7	109,931	568,636	11,441	1,863	.	.
» »	»	104,516	476,014	9,578	.	.	.
14. Első magyar gácsor- országi vasut	35·2	98,953	455,588	12,942	6,032	.	.
» »	34·9	52,898	241,162	6,910	.	.	.
15. Duna-Drávai vasut	21·9	18,939	132,468	6,048	.	.	2,573
» »	13·2	15,287	113,799	8,621	.	.	.
16. Eperjes-Tarnowi vasut	7·1	6 226	32,237	4,540	3,434	.	.
» »	»	3,385	7,852	1,106	.	.	.
17. Vágvölgyi vasut	6·6	21,062	116,461	17,726	17,726	.	.
» »	—
18. Gömöri iparvasut :							
a) Bánréve-Fülek	6·4	3,765	24,992	3,905	3,905	.	.
b) Bánréve-Rosnyó	6·0	10,229	21,191	3,532	3,532	.	.
19. Garam-Berzencze Sel- meczbánya	3·1	865	5,784	1,865	1,865	.	.
A tisztán magyarországi vasutak összege :	648·9	2.171,070	11.431,171	17,616	.	.	2,899
» »	574·7	1.164,289	11.789,715	20,515	.	.	.

Az osztrák állam- és déli vasutakat kivéve, melyeknek külföldi vonalain eredményezett bevételei a hivatalos kimutatásban elkülönítve nincsenek, tisztán hazai hálózatnak a múlt évi június-hóhoz képest 74.2 mértfölddel növekedett. Ezen növekedésnek daczára a két év első felének mértföldönkénti bevételei a folyó évnek ezen időszakára nézve csaknem 2,900-frtnyi kevesebbet mutatnak. Ezen hiány okai világosak : a múlt évi rosz termés befolyása 1873. első felének kifejezésre még nem juthatott, valamint a tűzsdei válság következményei is a kereskedelemre és vasuti forgalomra nézve csak későbbben lőnek érezhetők ; továbbá a bécsi világkiállítás- okozta mozgalom némileg enyhítette a helyzetet. Ma minden enyhítő körülmény hiányzik, ellenben a tavalyi rosz termés és válság a legnagyobb mértékben gyakorolja hatását. Némii vigaszt lehelhetünk azon körülményben, hogy a forgalmi pangás legszélső határáig eljutottunk, s ezentul az ideieknél mostohább eredményektől egyhamar tartanunk többé nem kell, sőt hogy ha az említett tényezők hátrányos befolyását tekinteten kívül hagyjuk, némely forgalmi ágaknál a gyarapodásnak félreismerhetlen nyomaira találunk. Legelőször is világos, hogy a csonka vonaloknak kiépítése következtében azoknak mértföldönkénti nyers hozadéka többnyire tetemesen emelkedett, s fel lehet tennünk, hogy azok mértföldönkénti tiszta jövedelme még nagyobb mérvben nöhetett. Így például a keleti vasutnál : míg hossza a múlt évhez képest 12.67%-kal növekedett, a mértföld-hozadék 47.6%-al emelkedett. Hogyha a hasonló befolyást az észak-keleti és duna-drávai vonaloknál észre nem vesszük, ezt csak a kivitel teljes hiányának tulajdoníthatjuk, s igen közelfekvő azon valószínűség, hogy a bevétel a ki nem építés esetében még aránylag kisebb lett volna. Nem kevésbé vigasztaló tünemény az, hogy a Budapest-tarjáni szakaszon a közsén-és helyi forgalom kétségen kívül emelkedett. Ha t. i. tekintetbe vesszük, hogy a Tarján-ruttkai szakaszokon a mértföldönkénti bevétel ez idén 4,912 frttal csökkent, míg a Budapest-tarjáni vonalon ezen csökkenés csak 2.195 frtot tesz ; ha egyszersmind meggondoljuk, hogy a Tarján-ruttkai vonalon a helyi forgalom alig mérlegbe eső, az ottani állomásokból pedig a kivitel nem keletkezik, hanem ez tulnyomólag Budapestről indul ki ; hogy tehát az amott mutatkozó 4,912 frtnyi hiánynak a Budapest-tarjáni szakaszon szintugy kellett volna mutatkoznia : alapos a következtetés, hogy az, miszerint a Pest-tarjáni vonalon a mértföldönkénti csökkenés csaknem 2,800 frttal kisebb, csak is a közsén- és helyi forgalom emelkedésének köszönhető.

Másfelől pedig szomorító tény a nagy. államvasutak déli hálózatának terméketlensége, mely párját csak a Magyar- és Gácsországot összekötő vonalok eredménytelenségében leli. Habár ez utóbbiak ez idén tetemes relativ gyarapodást mutatnak fel, mely minden esetre még nagyobb lehetett volna, ha az egyikben az alagut, a másikon az Orló-tarnowi vonal már üzemben vannak, mind a mellett azon körülmény, melynek ezen emelkedés köszönhető t. i. a g a b o n a b e h o z a t a l Magyarországba, oly rendkívüli, hogy azt rendes időkben számítási tényezőnek venni nem szabad. Ezen pályák épencsak hadászatiak, s kereskedelmi értékük annyi mint senmi, s ugyanazt lehet a Munkács-stry-i és M. Szigeth-zucsavai vonalokról jósolni.

— A magyar korona területén épülő vaspályák állapotáról június hóban a központi közl. közlöny következő kimutatást közöl : B á n r é v e d o b s i n a i v o n a l . A szerződés kelte : 1873. febr. 28 ; hossza mértföldekben : 8.90 ; építési vállalkozó

Bachstein Ármín. A vonalrészen alkalmazva volt: 419 napszámos, 61 kézműves, 28 ló, 9 taliga 1 gőzgép. — méter mellékpálya. — Az építés haladásának eredménye százalékokban: alépitmény 99.1, felépitmény 99.2, épületek 99. — A műtanrendőri bejárás július 8-án ejtetvén meg, a megnyitás 20-án történt. — Bevégzési határidő: 1874. nov. 1. — F e l e d - t i s z o l c z i v o n a l. A szerződés kelte: 1873. febr. 28; hossza mértföldekben: 6.60; építési vállalkozó: Bachstein Ármín. A vonalrészen alkalmazva volt: 954 napszámos, 108 kézműves, 29 ló, 37 taliga, 2 gőzgép, 966 meter mellékpálya. — Az építés haladásának eredménye százalékokban: alépitmény 99, felépitmény 93.8, épületek 97.2. — Anyagkészletek: téglá 900 db. terméskő 195 k. m. faragott kő 30 k. m. mész 10 km. talpfa 12000 db. váltó-fa 2213 db. — Bevégzési határidő: 1874. nov. 1. — V á g v ö l g y i v a s u t. a) Nagyszombat-Trencsén b) Nagyszombat-határszél: a munkálatok be vanak szüntetve. c) Récse-prácsai összekötő vonal. Az engedélyokmány kelte: 1872. október 27; mértföldhossza: 0.56; az építkezés saját kezelésben történik. — Alkalmazva volt: napszámos 120, kézműves 18, gőzgép 1. — Az építés haladásának eredménye százalékokban: alépitmény 99%, felépitmény 95%, épületek 94%. — G y ő r - S o p r o n - e b e n f u r t i v a s u t. Engedélyokmány kelte: 1872. október 15; mértföld hossza 11.1; építési vállalkozó: báró Erlanger Viktor. a) G y ő r - S o p r o n. Alkalmazva volt: napszámos 4.596, kézműves 612, ló 1,608, talyiga 1,227. — Az építés haladásának eredménye százalékokban: Alépitmény 52, felépitmény 20%, épületek 20%. d) Sopron-országhatár. Alkalmazva volt: napszámos 616, kézműves 500, talyiga 80, mellékpálya 800 meter. — Az építés haladásának eredménye százalékokban: alépitmény 30%, felépitmény 15%. — Cs. k. s z a b. o s z t r á k á l l a m v a s u t. V o j t e k - N é m e t - B o g s á n. Az engedély-okmán kelte: 1870. október 15; mértföld hossza 6.20; építési vállalkozó: Götz Károly. — Alkalmazva volt; napszámos 5,008, kézműves 702, ló 449, talyiga 359, mellékpálya 100 meter. — Az építés haladásának eredménye százalékokban: alépitmény 100% felépitmény 70%, épületek 95%. — Anyagkészletek: minden szükséges anyag be van szereztve.

A magyar dohányjövedék kezelése ellen közelebb egy lap támadást intézvén, a hivatalos lap erre hosszabban válaszol s e válaszból kiemeljük a következő statisztikai adatokat: A külföldi dohányleveleket a magyar kormány nem az osztrák kormánnyal közösen veszi, hanem függetlenül gondoskodik a vételről, nem is vesz fél millió mázsát, hanem évenként mintegy 40—50,000 mázsát, melyért, mint az 1874-ki budget is mutatja, 3,800,000 frtot fizet. A vételi módozatot illetőleg czélszerűbbnek mutatkozik első kézből vásárolni, mintsem versenytárgyalás útján közbeszállítókat és vállalkozókat megbizni, kik második vagy harmadik kéznek mutatkoznak, és maguk részéről is az üzletből nyereményt huzni akarnak. — Hogy a kormány üzleteinek részleteit nem hozza köztudomásra, igen természetes, miután minden értelmes kereskedő vonakodni fog üzleti műveleteit elhíresztelni s azokat ezáltal veszélyeztetni. — Az osztrák kormánynak a magyar kormány a magyar dohányt nem a vételi, hanem az előállítás áron engedi át, vagyis a kezelési és közigazgatási költségek hozzászámításával. Ez kölcsönös megállapodás folytán történik, melyet a magyar kormány az ország jól értett érdekében kötött, hogy a magyar dohánynak oly tetemes eladási forrás biztosíttassék. — Az osztrák jövedék a termés mérve szerint 3—400,000 mázsa magyar dohánylevelet vesz, mi által az országba 3 egész 4 millió forint folyt be. — Ha magasabb árakat követelnénk, az

osztrák jövedék előnyösebbnek láthatná dohányszükségletét saját országaiban termesztetni, minek folytán az akként rendelkezésre álló mintegy 350,000 mázsa sem belföldön, sem külföldön nem kelne el, vagy legalább a magyar dohánynak árát külföldön tetemesen lenyomná. — Ezen kölcsönös megállapodás sem magára a dohánytermelésre, sem pedig a kivitelre káros befolyást nem gyakorolhat, miután minden dohánytermelőnek szabadságában áll, vagy a kincstár vagy pedig a külföld számára termeszteti dohányt. — Ha tehát a termesztek többsége mégis a kincstár számára termel dohányt, ez annak bizonyítéka, hogy a termelő jobban értékesítheti dohányját, ha azt a kincstárnak adja el, mint ha a külföldi kivitel számára termel. — Hogy a dohánytermelés 1867. év óta nem csökkent, abból tűnik ki, hogy: 1851. évben 35, 145 hold, 1859-ben 67,842 hold, ellenben 1868-ban 94,400 hold, és 1870-ben 75,471 hold ültetett be dohánynyal. A dohánykivitel ellenben volt: 1847. évben 56,402 mázsa 1850-ben 70,914 mázsa, 1860-ban 65,765 mázsa, 1867-ben 91,646 mázsa, 1869-ben 145,200 mázsa.

Lótenyésztésünk ügyében a »Földmívelési Érdekeink« írja: Az 1874-ik fedeztetési idény nem nagy sikerrel végződött az álladalmi ménetelekben, a meny nyiben, összesen csak 52,000 kanca fedeztetett az 1800 mén által, s így egy méntre átlag csak 29 fedezett kanca esik. A múlt évi fedeztetési idény alatt 61,000 kanca fedeztetett, tehát 9,000-el több mint ez idén. Ennek okát a tavalyi rosz termésen kívül főleg abban véljük föltalálni, hogy az állami ménék fedezési díjai az országgyűlés kívánata szerint ez évben jelentékenyen fölemeltettek, mit legjobban azon körülmény bizonyít, hogy tavaly 61,000 kanca után 166,000 forint fizettetett fedezési díjként, ez évben pedig daczára annak, hogy 9,000 kanczával kevesebb fedeztetett, mégis 2,000 forinttal több azaz 168,000 forint vétetett be a fedezési díjakból. — Igaz ugyan, hogy a mostani fedezési díjakat sem lehet tulságosaknak nevezni, mert a föntebbi számok szerint átlag csak 3 forint esik egy fedezett kanczára, de földmives népünk indolenciáját tekintve, nem csodáljuk, hogy ezen csekély díjemelést is sokalván, bizonyára sok esetben azért fordult inkább a rosz testalkatu inpókos falusi vagy magánménhez, mert annál csak egy véka vagy mérő zabot kellett fedezési díjként fizetni. Így volt ez 1869-ben is, midőn a díjak első ízben emeltettek; a fedezett kanczák száma akkor is csökkent az első évben, de már a reá következő fedezési idény alatt ismét majdnem tizezerrel szaporodott. — Reméljük tehát, hogy a jövő évben ugyanily kedvező arányt tapasztalunk, mert valóban nagy kár volna, ha az 1800 állami mén évenként legalább 65—70,000 kanczát nem fedezne. Hiszen 35—50 kanczát egy ép, erős apaló minden megerősítés nélkül fedezhet a négy havi idény tartama alatt.

Katonai statisztika. Valamint utóbbi időben a katonák stratégiai és értelmi kiképezésére nagy gondot fordítottak, úgy most a hadsereg egészségügyi viszonyaira is tekintettel vannak; ennek folytán oly rendeletet bocsátott ki a közös hadügyminiszterium, hogy ezentul évenként statisztikai jelentés készítendő a hadsereg egészségügyi viszonyairól. Ezen utasításhoz képest jelent meg 1871-ben az 1869-ik évre vonatkozó jelentés. Most előttünk fekszik az 1870. évre szóló katonai statisztikai évkönyv is. Ebből tudjuk meg, hogy az 1870. év folyamában 254,639 emberből álló átlagos állomány mellett 433.064 egyén betegedett meg, ezek közül azonban csak 126,178 egyén szállíttatott a gyógyintézetbe. Mindegyik katona átlag $1\frac{1}{3}$ -szor betegedett meg ebben az évben, minek főoka abban rejlik, hogy a

katonának a legcekélyebb rozszullétet föl kell jelentenie. A halandóság a megelőző évhez képest emelkedett. A kaszárnnyában természetes halállal 659 (563 a megelőző évben) mult ki; szerencsétlenségek folytán 183, öngyilkossággal 243; a gyógyintézetekben 3918 ember halt meg. A legtöbb öngyilkosság Prágában, Brünnben, Linzben és Krakóban, a legkevesebb Innsbruckban és Zárában fordult elő. Az öngyilkosságok nemét illetőleg 70% lövéssel, 21 főlakasztással, 3 vízbefulással, 2 megmérgezéssel vitetett véghez. Az egész évkönyv, mely nagy terjedelmű (399 lap) igen tanulmányos és sok érdekeset tartalmaz.

A dohánytermelés Németországban évről évre emelkedik, egyttal azonban a dohány bevitel is nő, tanuskodván a fogyasztás folytonos növekedéséről. Termeltetett ugyanis Németország területén 1868-ban 530,303 mázsza nyers dohány; 1872—73-ban a termelés már 902.644 mázsára rugott, tehát alig négy év alatt majdnem megkétszereződött. A bevitel 1872-ben 1.700,000 mázsára rugott. A német határon ismét kivitt mennyiség levonása után 1872—73-ban németországi fogyasztásra maradt 2.234,239 mázsányi roppant mennyiség. Mint e számok mutatják, Németország még messze van attól, hogy dohányszükségletét beltermelése útján fedezze; azonban erős léptekkel közeledik e célhoz, melynek elérése a többi dohánytermelő országokra nézve nem lesz nagyon örvendetes.

Románia gabonakivitele. A romániai gabona a külföldi piaczkokon rendes versenytársa a magyarnak, ros években pedig s részben a gabonavám megszüntetése következtében a hazai piaczkokon is szerepel mint fontos behozatali czikk. E szerepe a vasutak kiépítése folytán valószínűleg tetemesen emelkedni fog. Érdekes tudni, mily mérveket öltött a romániai gabonakivitel az utóbbi években. A Sziliuán keresztül kivetített:

	1867.	1869.	1872.	1873.
	Quarter = 4.726 mérő.			
Buza . . .	1.947,296	1.764,502	1.242,869	1.003,281
Tengeri . .	127,954	2.152,561	1.085,023	1.071,500
Rozs . . .	69,672	183,167	130,107	61,006
Árpa . . .	224,099	359,302	832,260	1.247,486
Zab . . .	6,369	7,206	9,832	94,783
Bab . . .	1,098	25,234	6,934	4,216
Köles . . .	—	38,360	5,160	4,502
Liszt . . .	9,123	52,038	22,673	12,972
Összesen .	2.385,611	4.582,370	3.334,967	3.499,746

E mennyiségek közt foglaltatik mintegy 5% bolgár áru is, de másrészt vitettek ki román termények is más irányban, melyek e kimutatásban nem foglaltatnak.

Az osztrák-magyar monarchiába szinte jelentékeny mennyiségek szállítattak. E szállítás történik: 1. a Dunán hajókon; 2. Galiczia felé vasuton; 3. tengerlyen ugyancsak Galiczia és Erdély felé. Megbízható adatok csakis a dunagőzhajózási társaság szállítmányaira vonatkozólag léteznek. Ezek tettek 1872-ben 5.310,000, 1873-ban 2.446,246 vámmázsát. 1873-ban azért csökkent a gabonakivitel Magyarország felé, mert Romániának is ros termése volt. Az Erdélybe és Galiciába Plojesten és Szucsaván át szállított mennyiséget mintegy 1/2 millió mérőre tehetni.

Könyvészet.

Arminius. Die Grosstädte in ihrer Wohnungsnoth u. die Grundlagen einer durchgreifenden Abhilfe. Mit einem Vorworte von Dr. Th. Freiherrn von der Goltz. 8-rét. (VIII. és 260 lap). Leipzig. Duncker & H. 3 frt. 36 kr.

d'Avigdor E. H. Das Wohlsein der Menschen in Grossstädten. Mit besonderer Rücksicht auf Wien. 8-rét (217 lap és egy térképpel). Wien. Gerold. 2 frt. 50 kr.

Bagelhof Walter. Lombardstreet. Der Weltmarkt des Geldes in den Londoner Bankhäusern. Mit einem Vorwort von Dr. Fr. von Holtzendorff. Nach der 4-ten Auflage d. Originals aus d. Englischen übersetzt von Dr. H. Beta. 8-ad rét. (VI. és 173 lap). Leipzig. Hartung & Sohn. 1 frt 80 kr.

Bavier E. v. Japans Seidenzucht, Seidenhandel u. Seiden-Industrie. Nagy 8-ad rét. Zürich. Orell, Füssli & C. 7 frt. 20. kr.

Bénard (T. N.). De l'influence des lois sur la répartition des richesses. 8-ad rét. (276 lap.) Paris. Ára 1 frt 80 kr.

Bericht, amtlicher, üb. die Wiener Weltausstellung im J. 1873. Erstattet v. der Centralkommission d. deutschen Reiches f. die Wiener Weltausstellg. 1—3. Hft. gr. 8. Braunschweig. Vieweg & Sohn. 3 frt. 96 kr.

Inhalt: I. 1. Gruppe: Bergbau- u. Hüttenwesen, von Berghauptmann Dr. Serlo u. Prof. Dr. C. Stölzel. (104 l.) 1 frt. 20 kr. — 2. Die bildenden Künste der Gegenwart. Von A. Springer. (46 l.) 60 kr. III. 4. Gruppe: Nahrungs- u. Genussmittel als Erzeugnisse der Industrie. Von Prof. Dr. Carl Eug. Thiel. (153—348. l.) 2 frt. 16 kr.

Bernhardt A. Geschichte des Waldeigenthums, der Waldwirthschaft u. Forstwissenschaft in Deutschland. II. Band. 8-ad rét. (26½ iv.) Berlin. Springer. 5 frt 40 kr.

Az első kötét 1872-ben jelent meg; ára 4 frt 50 kr.

Bischof Hermann, Dr. Prof. Grundzüge eines Systems d. Nationalökonomie oder Volkswirtschaftslehre. 1. u. 2. Lieferung. 8-ad rét. Gratz. Leykam—Josefs-thal. 2 frt.

Die Bodenkultur auf d. Wiener Weltausstellung 1873. Verwerthet f. d. öst.-ungar. Land- u. Forstwirth. Redigirt von Dr. J. R. Lorenz. Im Auftrage d. k. k. Ackerbau-Ministeriums. 3 Bände. 8-ad rét. (I. köt. 604 lap, 87 fametszettel és 8 táblával. — II. köt. 217 lap, 105 fametszettel és 6 táblával. — III. köt. 164 lap.) Wien, Faesy & Frick. 8 frt.

K ü l ö n : I. kötét: Die Landwirthschaft u. ihre Hilfgewerbe. Ára 5 frt.

II. kötét: Das Forstwesen. Ára 2 frt.

III. kötét: Volkswirtschaftliche Betrachtungen über die Landwirthschaft. Ára 1 frt.

Butenval. Politique économique et négociations commerciales du gouvernement de la République française, pendant les années 1871—1873. 8-ad rét. (XX. és 248 lap.) Páris, Guillaumin. 4 frt 20 kr.

Cairnes J. E. Some Leading Principles of Political Economy newly Expounded. 8-ad rét. London. 10 frt.

Cohn Dr. G. Die Entwicklung d. Eisenbahngesetzgebung in England. Nagy 8-ad rét. (XVIII. és 370 lap.) Leipzig. Duncker és Humblot. 4 frt. 32 kr.

La Comédie du Libre-échange. 8-ad rét. Páris. 1 frt 80 kr.

Drechsler Dr. G. Gazdasági mintaszerződés. Koszorúzott pályamunka. A szerző után *Kodolányi Antal*. Függelék : A magyar államjavak és közalapítványi jóságokról kötött haszonbéri szerződések mintája. Nagy 8-ad rét. (334 lap.) Budapest. Ráth. 3 frt.

A magyar birodalom honos fák szilárdságának kipuhatolása tárgyában a m. kir. pénzügyministerinm intézkedése folytán véghezvitt eredményei. I. füzet : Közzétéve az 1873. évi világiállitás alkalmából. 8-ad rét. (43 lap.) Budapest. Grill. 1 frt.

— — Ugyanaz német nyelven 1 frt.

Die öffentlichen Feuerversicherungs-Anstalten in Deutschland und ihre rechtliche Stellung gegenüber den Privat-Feuerversicherungs-Gesellschaften. Von v. Hülsen Vorstand u. H. Brämer Secretair des Verbandes öffentl. Feuerversicherungs-Anstalten in Deutschland. 7 $\frac{1}{4}$ Bogen Royal-Quart. 96 kr.

Fick Dr. H. Die Schweizerischen Rechts-Einheitsbestrebungen, insbesondere auf dem Gebiete des Eisenbahnrechtes. 8-ad rét. (VIII. és 228 lap.) Erlangen. Euke. 2 frt. 64 kr.

Fünfundzwanzig Jahre österreichischer Finanzpolitik 1848—1873.) Ein historischer Rückblick. 8-ad rét. (112 lap.) Leipzig. Luckhardt. 1 frt 20 kr.

A fővárosi közmunka-tanács jelentése az 1873. évről. Szerkeszti Országh Sándor. 4-ed rét. (65 lap.) Budapest 1874.

Fröbel Julius. Die Privatwirthschaft und die Volkswirthschaft. (»Wirthschaft d. Menschengeschlechts« című munkájának II. része.) 8-ad rét. (XVI. és 294 l.) Leipzig. Wigand. 3 frt.

Hecht Dr. F. Das badische Steuersystem u. die Gesetzentwürfe, eine Kapitalrentensteuer und eine allgemeine Einkommensteuer betreffend. 4-ed rét. (31 lap.) Mannheim. Schneider. 1 frt. 20 kr.

Hecht Dr. Felix. Die Creditinstitute auf Actien u. auf Gegenseitigkeit. — I. Band : Das Börsen- und Actienwesen d. Gegenwart u. die Reform des Actien-Gesellschafts-Rechts. 8-ad rét. (XVI. és 366 lap.) Mannheim, Schneider. 5 frt. 40 kr.

Jacobi L. Die Gewerbe-Gesetzgebung im deutschen Reich. 8-ad rét. (XV. és 540 lap.) Berlin, Kortkamp. 6 frt.

Jechl J. H. Der böhmische Grossgrundbesitz. Nagy 8-ad rét. (XXXII. és 148 lap.) Prag. Calve. 2 frt 50 kr.

Jouffroy d'Abbaus. Méthode réaliste, ou analyse de la Loi du Travail 2. Edition. 3. vol. 8-ad rét. Páris. 5 frt. 40 kr.

Keleti Károly. Hazánk és népe. A m. t. Akadémia nagy jutalmával kitüntetett pályamű. II. Kiadás. Kis 8-ad rét. (VIII. és 510 lap.) Budapest. Ráth. 2 frt 80 kr.

Knies C. Weltgeld und Weltmünzen. 8-ad rét. (VIII. és 60 lap.) Berlin. Weidmann. 96 kr.

Kohn J. Eisenbahn-Jahrbuch d. österr.-ungarischen Monarchie. VII. Jahrgang 1874. Nagy 8-ad rét. (XVI. és 398 lap.) Wien, Lehmann & W. 3 frt. 60 kr.

Konkurrenz, die freie, bei der Verfassung von Plänen zu Staatsbauten. 8-ad rét. (20 lap.) Wien. Lehmann & Wentzel. 40 kr.

Leo, Dr. O. V. Forststatistik über Deutschland u. Österreich-Ungarn. 4-ed rét. (49 iv.) Berlin. Springer. 9 frt 60 kr.

Luschin, Dr. A. Vorschläge und Erfordernisse für eine Geschichte d. Preise in Österreich. 8-ad rét. (73 lap.) Wien. Gerold & Sohn. 1 frt.

Maurus, Dr. H. Über die Ursachen der herrschenden allgemeinen Theuerung. 8-ad rét. (60 lap.) Heidelberg. Winter. 96 kr.

Meili, Dr. F. Die Lehre der Prioritätsactien. Ein Beitrag zum Actienrechte. 8-ad rét. (191 lap.) Zürich. Orell, Füssli & C. 3 frt 60 kr.

Michaelis, Dr. O. Volkswirtschaftliche Schriften. 2 Bände. Inhalt: I. Eisenbahnfragen. Handelskrise von 1857. II. Von der Börse. Über Staatsanleihen. Theoretisches. Bankfragen. Ára minden kötethez 4 frt 95 kr.

Meyer R. Der Emancipationskampf des vierten Standes in Deutschland. Volks-Ausgabe. 8-ad rét. (152 lap.) Berlin. Schindler. 90 kr.

Mill J. S. Essays on some Unsettled Questions of Political Economy. 2 Edit. 8-ad rét. (164 lap.) London. Longmans. 4 frt. 68 kr.

Neumann, Dr. F. X. Die Theuerung der Lebensmittel. 8-ad rét. (64 lap.) Berlin. Lüderitz. 72 kr.

Neumann, Dr. F. X. Die Ernten und der Wohlstand in Österreich-Ungarn. Eine statistische Studie. Berlin. Lüderitz.

Oppenheim Samuel. Die Natur des Capitals und des Credits. II. Theil. 8-ad rét. (VII. és 479 lap.) Mainz. Zabern. 3 frt 60 kr.

Az I. kötet még 1868-ban jelent meg; ára 2 frt 10 kr.

Perrot Dr. F. Die Reform d. Zollvereinstarifes. 8-ad rét. (39 lap.) Berlin. Lüderitz. 72 kr.

Perrot Dr. F. Das Bankwesen und die Zettel-Privilegien. Eine Untersuchung u. die Prinzipien der modernen Wirtschaftsführung und über das Verhältniss des Bank-Gewerbes zu denselben. Kis 8-ad rét. (151 lap.) Rostock. Stillr. 1 frt. 35 kr.

Perroux A. Die französischen directen Steuern. Eine Sammlung darauf bezüglicher Gesetzesbestimmungen mit Anmerkungen u. Erläuterungen. Deutsche Ausgabe von Th. F o p p e n. 8-ad rét. (306 lap.) Strassburg. Trübner. 6 frt.

Peyrer C. Fischereibetrieb u. Fischereirecht in Österreich. Eine vergleichende Darstellung des Fischereiwesens mit d. Fischereibetriebe u. der Fischerei-Gesetzgebung anderer Länder. Verfasst im Auftrage d. k. k. Ackerbauministeriums 8-ad rét. (III. és 159 lap.) Wien. Staatsdruckerei. 2 frt.

Reitzenstein E. Die Gütertarife d. Eisenbahnen, insbesondere des Gewicht- u. Wagenraumtarif-System. 8-ad rét. (96 lap.) Berlin. Vahlen. 1 frt 80 kr.

Schneider Dr. G. Studien aus dem österreich. Bergerecht. Ein Beitrag zur Kritik und Reform d. Berggesetzes vom 23. Mai 1854. 8-ad rét. (XII. és 163 lap.) Prag. Dominicus. 1 frt. 50 kr.

Schreiber. Die preussischen Eisenbahnen und ihr Verhältniss zum Staat. 1834—1874. Nagy 8-rét. Berlin. Ernst & K. 1 frt 20 kr.

Soetbeer Dr. A. Die fünf Milliarden. Betrachtungen u. die Folgen der grossen Kriegsentschädigung für die Wirthschaftsverhältnisse Frankreichs u. Deutschlands. 8-ad rét. (56 lap.) Berlin. Lüderitz. 72 kr.

— — Deutsche Münzverfassung. I. Gesetz, betreff. die Ausprägung von Reichsgoldmünzen. Vom 4. Deczember 1871. II. Münzgesetz. Vom 9. Juli 1873. Mit Erläuterungen versehen. 8-ad rét. (VI. és 146 lap.) Erlangen. Palm & Enke. 1 frt 68 kr.

Strombeck, J. v. Ein Votum d. deutschen Actiengesetzgebung. 8-ad rét. (66 lap.) Berlin. Haude & Spener. 60 kr.

Über die Bedingungen zur Sicherung der Rentabilität der Eisenbahnen. 8-rét. (36 lap.) Wien. Lehmann & Wentzel. 60 kr.

Wirth Max. Geschichte der Handelskrisen. 2-te vervollständigte u. verbesserte Auflage. 8-ad rét. (XXII. és 706 lap.) Frankfurt, Sauerländer. 6 frt. 30 kr.

— — Handbuch des Bankwesens. 2-te vermehrte u. verbesserte Auflage. 8-ad rét. (XVI. és 732 lap.) Cöln. Dumont-Schauberg. 7 frt. 20 kr.

A VASUTI VÁLSÁG.

PIVANI IGNÁCZTÓL.

MÁSODIK CZIKK.

Eddigi fejtegetéseinkben előadtuk a vasuti válság genesisét és mibenlétét; megismertük a baj természetét és okait. Attérünk most már azon módok és eszközök fejtegetésére, melyek segítségével a vasuti válság káros hatásai, részben legalább, orvosolhatók.

A vasutakra fordított beruházmányok azok közé tartoznak, melyek rendesen nem közvetlenül és egész kiterjedésben éreztetik üdvös befolyásukat. Arra idő kell, még pedig annnyival több idő, mennél alacsonyabb fokán áll a műveltségnek az illető vidék. Nem elég, hogy azon szükség tegye magát érezhetővé, mely életbeléptetésükre az első lökést adta; megkívántatik, hogy a befolyó tényezőknek több mint pusztá csirája létezzék; nem elég, hogy ezen csirák életre ébresztessenek: kell, hogy a kifejlődésnek már bizonyos stadiumát elérték legyen. Ellentétben a növények és állatok kifejlődésének menetével, az erkölcsi és anyagi cultura eleintén csak lassan tud elemeiből kibontakozni; de az idők folytában elem elemet szül és a gyarapodás mértani progressióban történik. Így a vasutak is örök tengődésre volnának kárhóztatva, ha csak maguk az őket tápláló forgalmat eleintén lassan, idővel gyorsan haladó mérvben nem teremtenék. E szerint bátran mondhatjuk a vasutak által közvetített forgalmat üdvös befolyásuk fokmérőjének is, a nélkül hogy ezen mérték felállítása által okot és hatást egymással összezavarnánk. De egyszersmind világos az is, hogy addig, míg a vasutak a forgalom teremtése és kifejtése által oly erőre tettek szert, hogy önmagukat fenntartani képesek, fenntartásuk áldozatokba kerül. Ezen áldozatok a jelen nemzedéket terhelik; a gyümölcsöt csak a későbbi nemzedék fogja élvezni, s ezen körülmény már csak azért is

oly súlyos, mert teljesítmény és viszontteljesítmény épen megfordított arányban állanak egymáshoz. Nem méltánytalan követelmény tehát, ha a jelenkor azt kívánja, hogy a vasutak ápolásával összekötött terhek vállairól bizonyos mérvben levéssenek és a jövőkorra háríttassanak. Erre pedig más utat nem lehet feltalálni, mint azt, hogy a vasuti kamatbiztosítások ne az ország rendes bevételeiből fedeztessenek.

Pénzügyeink jelenlegi állapotja új és évről évre ismétlődő kölcsönök felvételét egyenesen tiltja; kimondatott, hogy a 153 milliós kölcsön az utolsó legyen, és ha az ország nem akarja végképen semmisíteni a bizalmat elhatározásainak szilárdsága iránt, ezen ünnepélyesen felállított elvet könnyelműen meghazudtolnunk nem szabad.

De ha állami kölcsön útján nem lehet a kamatbiztosításból eredő terhet az ország rendes kiadásaiból kitörölni, akkor az a kérdés, létezik-e még más ut és mód a kitűzött cél elérésére? Azt hiszszük, igen. És ezen ut és mód abban áll, hogy a vasuttársulatok az államtól kamatbiztosítás czíme alatt nyert előlegeket közvetlenül megtérítsék. Miféle módzatok mellett történjék meg ezen visszatérítés, hogy fennálló jogok meg ne sértsenek; mily előzetes kérdések oldandók meg, hogy a műveletet sikeresen lehessen keresztül vinni; mily előnyök vagy hátrányok hárulnak belőle a vasuttársulatokra és az államra: ezt a következőkben fogom taglalni.

Mindenekelőtt tisztában kell lennünk az iránt, mily értékkel birnak mind az államra, mind a vasutak tulajdonosaira, a részvényesekre nézve az engedély-okmány szerint felvállalt kötelmek. Az állam bizonyos ideig, míg t. i. a vállalatok tiszta jövedelmei a befektetett tőkének 5%-os kamatait és törlesztési hányadát fedezni nem elégségesek, köteles ezen hiányt pótolni, azaz a jövedelmet a kamatszükséglet magasságáig kiegészíteni. A vállalat természeténél fogva a hiány az üzem első éveiben átlagban nagyobb lesz, mint a későbbi években, míg végre elenyészik; mert a forgalom és ezzel együtt a pályának tiszta jövedelme évről évre növekszik, míg a kamatszükséglet változatlan marad; az állam részéről adandó segély tehát évenként előreláthatólag csökkenő előlegek alakját ölti fel. Hogy az állam ezen teljesítményének valódi értékét, más műveletek értékével egybe lehessen hasonlítani, szükség a különböző időpontokban és különböző mennyiségben fizetett összegeket egy közös időpontra viszonyítani, leszámítolni; m e r t n e m

egyedül a fizetett összegnek abszolút nagysága, hanem egyuttal az egyes fizetéseknek időpontja és a pénznek ára, azaz kamatlába is összevéve, képezik ezen értéknek tényezőit. Ezen elv a napi gyakorlatban, midőn váltót leszámítolunk, vagy járadékot megváltunk s számos rokonfajú műveleteknél leli alkalmazását.

Az állam kamatkiegészítési kötelmével szemben áll a részvényesek kötelezettsége, miszerint a nyert előlegeket annak idején az 5%-os kamat- és a törlesztési hányad-szükségletet felülmúló vállalati hozadékból, a felülosztalékból, 4%-os egyszerű kamatokkal együtt visszatérítsék. Ezen visszafizetések tehát csak akkor veszik kezdetüket, midőn egyáltalában az állami segélyezésnek szüksége többé fenn nem forog, s addig folytatandók, míg először a vett előlegek után meggyült 4%-os kamat-tartozás, s azután ezen előlegek összege által képviselt tőke-tartozás leröva nincs. A forgalom és így a tiszta jövedelem növekvésének törvénye szerint, az évenkénti felülosztalékok s ennek folytán a társulati tartozás lerovására készen álló összegek, a törlesztési részletek, eleintén csak csekélyek lesznek, míg idők jártával átlagban növekszenek. Hogy ezen törlesztési részleteket, melyek az állam »credit«-jét képezik, »debet«-jével, t. i. a részéről adott előlegekkel össze lehessen hasonlítani, azok is ugyanazon kamatláb mellett s ugyanazon időpontra leszámítolandók, mint ezt az egyes kamatkiegészítési részletekkel tettük; csak azon különbséggel, hogy miután ez utóbbiak rendesen félévenként adatnak, a leszámítolás is félévenként történt, míg ellenkezőleg a visszafizetések csak az üzem-év végén foganatosítottván, ezeknek leszámítolása is csak évenként eszközöndő. A két leszámított összegnek különbözete az államnak nyereségét vagy veszteségét tünteti elő; s már egyelőre is világos, hogy miután az állami pénzeknek ára 4%-osnál nagyobb, s másfelől az adott előlegek nagyobb részletekben és sokkal korábban fizettetnek, mint a visszatérítések, melyek csak későbbben kezdetnek meg és sokkal kisebb részletekben eszközöltetnek. — világos mondom, hogy a mérleg csak az állam hátrányára üthet ki, s hogy a kamatbiztosítási ügylet nem nyereséggel, hanem minden körülmények közt valóságos veszteséggel van egybekötve; s ezen veszteség annál nagyobb lesz, mennyivel rosszabbul jövedelmezett a vállalat az első üzlet-években, bármily düssá is fejlődjék az ki a későbbi években.

Az 1867 előtt mind Austriában, mind hazánkban épült vasutak-

nál az állami előlegek és kamatjainak visszafizetésére az egész felülosztalék volt fordítandó. Ez által az állam tényleges vesztesége csökkent ugyan, de egyszersmind a részvényesek kilátásai is apadtak, hogy az 5%-os kamaton kívül, egyhamar felülosztaléokra is számot tarthassanak. Ezen körülménynek természetes hatása az volt, hogy a részvények árfolyama nem birt emelkedni azon arányban, melyben a vállalat jövedelmezősége emelkedett, illetőleg a mely arányban e jövedelmezőséget várni lehetett. Hogy tehát a hasonló befektetések iránti ösztön gyarapíttassék, az újabb vaspályákra adott engedélyek azt határozzák, hogy a vállalatok a kamatbiztosításból származó tartozásuk lerövására csak a felülosztalék felével köteleztessenek. Egy részét legalább annak, a mit az állam ezen kedvezmény által veszít, pótolja másfelől azon körülmény, hogy a nélkül a kibocsátott részvények a tényleg elértnél rosszabb árfolyam mellett lettek volna csak elhelyezhetők, mert tagadhatlan, hogy a vállalatnak nyújtott akármelyik kedvezmény első sorban az érték-czímletek árfolyamában leli kifejezését.

A régi vasutttársulatokban csakugyan azonnal, mihelyt rájuk nézve az állami segélyezés szükségtelemmé kezdett válni, azon vágy is keletkezett, hogy a szép eredménynel kecsegtető vállalatnak gyümölcseit közvetlenül élvezzék, holott a felülosztalékkal visszatérítendő tartozásnak ezen sulya ezen élvezettől számos éven át megfosztotta volna őket. Másfelől a hitelezői viszony felbontása az állam érdekében is volt, mert a felhozott okoknál fogva ezen viszonyból folyó vesztesége mindinkább növekedett volna, mennél tovább huzódik a tartozás törlesztése. Így az állam és az illető társulatok közt nemsokára egység jött létre, melynél fogva a vállalatok eddigi tőke- és kamattartozásukat az államnak átadott címletek által egyszerre lerótták, úgy hogy közvetlenül, ha nem is az egész felülosztaléknak, de annak tetemes részének élvezetébe jutottak. Ezen társulatok voltak: az Erzsébet-nyugoti és a csehországi nyugoti vaspálya Ausztriában és a tiszavidéki vasutttársulat minálunk. Az Erzsébet és tiszavidéki társulat részvényekben, a cseh-nyugoti pálya pedig elsőbbségi kötvényekben térítette vissza tartozását; a dél-észak németországi összekötő és az osztrák északnyugoti pályák részéről szinte indítottak meg eziránt tárgyalások, de ezek eddig eredményre nem vezettek, miután a tartozás törlesztésének — az úgynevezte refundálásnak — kérdése a két pálya összeolvadásának még meg nem oldott kérdésével hozott kapcsolatba. — A kibocsátott refundálási címletek 5%-os ezüst-ka-

matjai és törlesztési hányada az állam részéről lettek biztosítva, s egy-
 uttal ki lett kötve, hogy azon esetre, ha a vállalat ismét az államsegély
 igénybevételének szükségébe találna visszaesni, az új előlegek és azok-
 nak 4%-os egyszerű kamatjai jövődében csak a felülosztaléknak felé-
 ből lesznek megtérítendőek. Világos, hogy a részvények alakjában tör-
 tént refundálás a régi részvényeseket nem az egész felülosztaléknak
 birtokába helyezte, miután az új címletek kibocsátása következtében
 az azért nem növekvő vállalati tiszta jövedelem annál több részvényre
 oszlott szét; valamint világos, hogy e szerint a régi részvényesek soha
 az egész felülosztalék élvezetébe nem fognak juthatni, minthogy az új
 címletek nem törlesztetnek gyorsabb mérvben, mint a régiéek; mind a
 mellett az előny kézzelfogható, miután a hamarabb kezdődő kisebb
 járadék nagyobb értékkel bír, mint a csak későbbben kezdődő nagyobb
 járadék. S így érdekében is volt a vállalatoknak, hogy az említett re-
 fundálási művelet mennél előbb lépjen életbe; mert minden idővesztés
 tetemes kárral lett volna egybekötve, miután a tőke-tartozás után járó
 4%-os évi kamat mindenesetre nagyobb lett volna, mint az eleintén
 várható felülosztalék, tehát a törlesztés daczára a tartozás csak növe-
 kedett, s így a későbbi refundálás csak aránylag több új részvények
 kibocsátása által lett volna foganatosítható, minélfogva az összes fe-
 lülosztaléknak csak kisebb hányada jutott volna a régi részvények
 mindegyikére.

Felmerül most már az a kérdés, vajon az új rendszer
 szerint engedélyezett társulatoknak is érdekében
 lesz-e, az állam részéről elfogadható feltételek mellett annak idején
 a refundálást eszközölni? S erre bizony lehet válaszolni, hogy nem
 lesz; s hogyha az állam, mely ellenkezőleg a refundálás mennél ha-
 marabbi keresztül-vitelében igen lényegesen van érdekelve, de mind-
 a mellett semmi törvényes eszközzel nem rendelkezik, melylyel a társu-
 latokat e műveletre készíthetné, — a tárgyat szőnyegre hozandja, oly
 kényszerhelyzetben találandja magát, melynél fogva a helyett, hogy a
 feltételeket ő dictálná, mint azt a tiszavidéki vasutnál tehette,
 éppen megfordítva a társulatok beleegyezését csak nyomatékos kedvez-
 mények árán fogja megvásárolhatni. Az új vasutaknak szerződésileg
 biztosítva van azon előny, hogy ha valamikor a vállalatból felüloszta-
 lék eredményezik, az ő részükre soha annak felénél kevesebb
 nem juthatand. Mármost előre látható (s azt majd későbbben számok-
 kal is be fogom bizonyítani), hogy azon időpontban, melyben a válla-
 latok saját lábukon fognak állani, tőke- és kamat-tartozásuk már oly

összegre növendett fel, hogy annak refundálására az eredeti részvénytőkét jóval meghaladó címlet-kibocsátás fogna megkivántatni. Ámde akár részvényekben, akár elsőbbségi kötvények alakjában történt legyen a visszatérítés, az új címleteknek 5%-os kamatoztatása és rendes törlesztése annyira növesztendi az évi szükségletet, hogy a vállalat a zonnal ismét visszaesik az állami segély igénybe-vételének szükségébe, s ha végtére az idők jártával a vonal jövedelmezősége oly fokot érendett el, hogy a régi és új címletek rendes ellátásán kívül még felülosztalék is marad. ez mindenesetre sokkal kisebb lesz, mint azon fél felülosztalék, mely a refundálás elmaradásának esetében, a régi részvényekre okvetlenül jutott volna. Így a meghazudtoltatásnak minden veszedelme nélkül előre meg lehet mondani, hogy a társulatok beleegyezésüket a refundálásra csak oly feltételek alatt fogják adni, melyek elfogadása által az állam által elérni szándékozott előnyök vagy végképen elenyésznének, vagy oly szerény mérvre szállíttatnak alá, hogy a műveletnek sikerülte még az államra nézve is tökéletesen közönyössé válik.

De másképen áll a dolog, ha a refundálás úgy a mint indítványozom, közvetlenül veszi kezdetét. Javaslatom a következő :

A társulatok a már létező tartozás fejében, és mindannyiszor a mennyiszer ezentúl a félévi szelvény beváltására az állami segély igénybe fog vétetni, kötvényeket bocsátanak ki, még pedig oly mennyiségben, hogy az azoknak elárúsítása által begyűlő készpénz-összeg az állam által adott valóságos előlegnek visszatérítésére elégséges legyen. Önkényt értődik, hogy az így kibocsátandó kötvényeknek névleges összege annál kisebb lesz, mennél kedvezőbb az árfolyam, mely mellett azokat elhelyezni sikerülend (micsoda árkeletre lehet majd némi valószínűséggel számot tartani, majd bővebben fogom annak helyén taglalni). Ezen kötvények — melyeket, hogy az elsőbbségi kötvényektől meg lehessen különböztetni. térítési kötvényeknek nevezek — 5%-os ezüst kamatot hoznak és fél évi sorsolás útján 40 év alatt törlesztetnek, mit az állam biztosít; jelzálogi természetű joguk a társulatnak ingó és ingatlan vagyonára, minden későbbben keletkező követelés előtt, de a már létező elsőbbségi kötvények után, telekkönyvileg bekebeleztetik. A kamatozás- és tervszerű törlesztésért kezeskednek azonkívül az állam összes jövedelmei is. A társulatoknak az állam iránti kötelezettsége ezen kötvények vagy azok árának kiszolgáltatása által csakugyan meg volna szüntetve, ha egyuttal saját vagyonukból tudnák az új kölcsön kamatját és annak tervszerű törlesztését eszkö-

zolni; de miután e teher mindenesetre az államra hárul, ezért még kárpótlással is tartoznak neki és annak fejében a jövődöbeli felülosztaléknak arányos részét kötik le az állam javára. Ezen lekötés oly módon történik, hogy a társulatok egyidejűleg a térítési kötvényekkel élvezet-jegyeket állítanak ki, melyek úgy, mint a törlesztett részvények helyébe adott hasonló címletek, kamatra és törlesztésre igényt nem adnak, de a felülosztalék arányos részére szóló utalványt képviselnek. Az élvezet-jegyek al pari adatnak ki, tehát összes névleges mennyiségük az állam részéről vett készpénzelőlegeknek összegét meg nem haladhatja. Mármint igen valószínű ugyan, hogy ezen előlegek mindössze oly mennyiségre nem fognak rugni, mely az eredeti részvény-tőke nagyságát elérné vagy még meg is haladná, mely utolsó eshetőség beálltával a sajátlagos eredeti részvényekre a felülosztalékból annak felénél kisebb részlet juthatna, s így megtörténhetnék, hogy a részvényesek a fennálló rendszerrel szemben hátrányt szenvednének. Hogy ezen utóbbi lehetőség egyelőre elkerültesse, megállapítatik, hogy az államnak kiszolgáltatandó élvezet-jegyeknek összes névlege soha nagyobb nem lehetend, mint a vállalat összes részvény-tőkéjének névlege, úgy hogy azon pillanattól fogva, melyben az említett határon túl az állam segélye igénybe találna vétetni, az efféle előlegek fejében igenis térítési kötvények, de nem egyszersmind élvezetjegyek is szolgáltatassanak ki az államnak. — Jogában álljon továbbá az államnak, ezen élvezetjegyeket kedvezőbb elárúsíthatás végett annak idején kamatozó címletekké, azaz valóságos részvényekké átalakítani, ha az új címleteknek kamatoztatását és törlesztését minden megtérítési igény nélkül sajátjából fedezi.

Első tekintetre úgy látszik, mintha a javaslatba hozott refundálási módzat nem volna egyéb, mint álcázott állami kölcsön. De nézetem szerint e miveletre ily elnevezést alkalmazni nem lehet, hacsak minden ügyletet, mely az állam jóállása mellett köttetik, e kategóriába nem akarunk sorozni. Még senkinek sem jutott eszébe, a garantírozott vasutaknak címleteit állam-kölcsöni címleteknek elkeresztelni; ámbár ezeknek kamatoztatása és törlesztése huzamosb időn át csaknem egészen az állam terhére hárul. Ha a kereskedő egy később esedékes követelését annak lejártá előtt értékesíteni kívánja, az arról szóló váltót girójával látja el; de azért ő még koránsem az adós, hanem mint a »girans« szó maga is mondja, ő csak a kezes, vagy a »forgató« szónak jelentése szerint, ő a váltónak csak forgalombahozója. Mint ilyen és nem mint adós szerepel majd az állam a térítési

kötvények vevői irányában; valamint ha például a tiszavidéki vasutársulattól refundálás fejében átvett részvényeket a tőzsdére hozza, nem csinál adósságot, mindamellett hogy ezen részvényeknek rendes kamatja- és törlesztéseért magára vállalta a jótállást, mely hogy esetleg igénybe is vétessék, nem áll a közel fekvő eshetőségek során kívül. A műveletnek valóságos jelentése csakis a refundálás, s nem létezik lényeges különbség az itt javasolt visszatérítési és azon eljárás közt, melyet a fennidézett társulatok, más érveknél fogva és más körülmények közt ugyan, de teljesen azonos célzattal követtek. A kérdés csak az: sikerülend-e az érdekelt társulatokat ezen refundálási módozat elfogadására bírni, s ha igen, van-e kilátás arra, hogy a tőke-elhelyező közönség érdekeltséggel forduland ezen új czimletek felé.

Az első kérdést illetőleg, habozás nélkül lehet állítani, hogy a társulatok részéről jelentékenyebb ellentállás alig várható. Első sorban is a refundálás ezen alakja által az érdekelték viszonya semmi hátrányos változásnak nincsen kitéve. Mert mind a forgalomban lévő elsőbbségi kötvények, mind pedig a részvények biztosított kamataikat és törlesztés hányadukat ezentul is csak úgy huzandják, mintha a térítési kötvények ki nem lettek volna bocsátva. Szintugy egész épségben marad fenn az elsőbbségi kötvényeknek elsőbbségi joga a vállalat összes vagyonára; s a részvényesek igényei a felülosztaléokra az élvezet-jegyek kibocsátása által csekélyebb mérvre semmi esetre nem szoríttatik mint a mostani rendszer mellett. Ellenkezzőleg bizonyos, hogy a részvényesek kézzel fogható előnyökben fognának részesülni. Fiatalabb vasutainknál nem valószínű, hogy teljes pénzügyi önállásukat átlag 15—20 évnél hamarább fogják elérhetni. Hogy ez nem valami pessimista felfogás, az a forgalmi viszonyokról már elebb is mondottakon kívül, legjobban azon lassuságból is kiderül, melylyel a jelenleg már jól jövedelmező régiebb vasutak e fokra fel tudtak vergődni. A mostani osztrák állami vaspálya-társulat birtokában levő vonalok, míg az állam kezelése alatt voltak, soha 3%-nál többet nem jövedelmeztek, s tudva levő dolog, hogy az 1855. és 1856-ik évi rendkívüli nagy kiviteleknek s minden verseny csaknem teljes hiányának daczára az állam helyébe lépett részvény-társulatnak csak az által sikerült igen szerény felülosztalékot kimesterkélni, hogy az üzem- és építési tőkét nyíltan összezavarta; mely műveletet, hogy még későbbben is cultiválta, annak tanuságául szolgál egy részvényesnek

(Lenz Alfréd urnak) ha jól emlékszem 1860-ban eziránt tett interpelációja. A déli vaspályának zavart pénzügyi állapotai nagy részben szinte azon vágyból keletkeztek, hogy az árfolyam érdekében célirányosnak találtatott, az építési tőkének rovására fictiv dividendákat kiosztani; s nem igen valószínűtlen, hogy ezen társulat nem sokára az állami segély igénybe-vételére lesz szorítva. Az Uj-Szöny—bécsi vonal 1871-ben mértföldenként csak 32,446 forintot — és 1870-ben épen csak 14,267 forintot jövedelmezett tisztán, azaz mintegy 4, illetőleg $1\frac{3}{4}\%$ -át a befektetett tőkének. Nem lehet tehát pessimista állításnak mondani, hogy 15—20 évbe kerülend, míg újabb pályáink teljes kamatoztatásukat tiszta jövedelmükből merithetendik. Ez esetben pedig alig szenved kétséget, hogy bármily fényesen fejlődjek is forgalmuk jövőben, az engedély lejártáig nem lesznek képesek tőke- és kamattartozásukat leróni. S akkor okvetlenül be fog állani azon eset, hogy az állam jogos követeléseinek megmentése céljából tekintélyének egész súlyával oda fog hatni, miszerint vagy oly refundálási miveletbe egyezzenek a részvényesek, mely, a mint fent megmutattam, érdekeiknek semmiképen meg nem felelhet, vagy hogy az őket illető felülosztaléki részletből tartalék-alapot alakítsanak, melyből az engedély lejártával az államnak még fennmaradott követelése fedezhető legyen. Mindkét esetben pedig világos, hogy a részvények kilátásai a felülosztalék felének élvezésére lényeges csorbát fognának szenvedni, míg ellenkezőleg az általani javasolt refundálási módozat elfogadása által ily eshetőség ellen biztosítva volnának.

Ha netalán ezen meg nem vetendő előnynek a részvényesekre elegendő hatása nem találna lenni, — mert hisz csak távol jövőben volna érezhető s a pénzvilág egyáltalában csak az igen közeli jövőnek eshetőségeit szokta escomptirozni, — léteznek más előnyök, melyek közvetlenül léphetnek érvénybe. Igen sajnosan érezik t. i. a társulatok, hogy az építési tőke aránytalan nagyságának daczára, az üzlet-eszközök és az állomási felszerelések oly elégtelenek, hogy még a mostani forgalom igen szerény igényeinek sem képesek megfélelni. S ellenkezőleg addig míg ifjú pályáink közlekedési budgetünket oly felette nagy mérvben terhelendik, nem várható, hogy a kormány új befektetésekhez nyújthatna segédkezet, ha csak biztosítva nincs arról, miszerint ezen beruházmányok nem csak közvetlenül és állandóan önmagukat fogják kamatoztatni, hanem hogy azonkívül az eredeti tőkének jobb kamatoztatásához is járulandanak. De ebből okszerűen azt kell következtetni, hogy midőn a vállalatok az államnak ily kényszer-

helyzetből kiszabadulásához, a mennyire tőlük telik, segédkezet nyujtanak, a kormány annyival kevésbbé fogja a kívánatos új beruházmányokat ellenezni vagy megszorítani, a mennyivel a javaslatba hozott refundálási módozatnál fogva a belőle háramló új megterheltetés könnyebben elviselhetővé válik.

De létezik a felhozottakon kívül még egy igen sürgetős természetű érv, mely a társulatoknak netaláni habozását végképen eloszlatni képes: s ez az építés idejéből öröklött kártalanítási kérdésnek simább és gyorsabb elintézése. Az eziránti igényekről még alább lesz szó; itt csak annyi említendő, hogy ezen oly igen kényes viszonyok elkerülhetlen megoldását illetőleg a refundálás foganatosítása által a kormány azon szerencsés helyzetbe jut, hogy az ország pénzügyi szorongatottsága — mely a budget minden tetemesebb új megterheltetését egyszerűen megtiltja — nem fog többé a kártalanításnak cou-lans, sőt bőkezű elintézése ellenében, mint egyedül mérvadó tényező szerepelni. — Ha pedig ily uton a vasuti társulatok nagyobb része az igen kétes kimenetű — mind vállalkozóik részéről ő ellenök, mind pedig a maguk részéről az állam ellen indítandó — perek veszélye alól felszabadíttatik: biztos reményük lehet, hogy czimleteiknek oly igen súlyedtt árfolyama csakhamar ismét az illő fokra fog felszökkenni, s ezen bizton várható eredmény annyival inkább ösztönzendí őket a tervezet elfogadására, mert igenis jól tudják, hogy az építési vállalkozóik részéről ellenök támasztott kártérítési igényeknek tán kiválóan nagyobb része nem annyira a kormány túl-követeléseire, mint inkább saját helytelen ügyvitelükre vihető vissza.

Ha mindezek szerint nem valami vérmes feltevés, hogy az ajánlott refundálási tervezet a társulatoknál kítartó ellentállásra nem fog akadni: szintugy el lehet mondani azt is, hogy a térítési kötvényeknek elhelyzése legyőzhetlen gyakorlati akadályokba ütközni nem fog. Ezen papirok természetüknél fogva legalább annyi belső értékkel bírnak, mint a garantirozott vasutaknak elsőbbségi kötvényei. Ezen utóbbiak ugyan a vállalat vagyonára történt vagy még történendő bekeblezésüknél fogva biztonságra nézve valami fölényt látszanak bírní az e tekintetben csak utánuk következő refundálási czimletek felett: de ha e biztonságnak valóságos természetét közelebbről megvizsgáljuk, ez csak igen mellékesnek tűnend fel. Láttuk az ily jelzalognak értékét most legközelebb Austriában, hol egynehány nem garantirozott vasut a prioritások ily szelvényét beváltani képtelen. Ha a kötvények tulajdonosai csódbé kényszerítik a vállalatot, ennek eredménye csak végnél-

küli per, mely az activáknak tetemes részét elnyelni; s ha utóljára a vasut dobra kerül, az efféle kétségbeesett vállalatnak vételára (ha csakugyan akad rá vevő) oly elenyészőleg kicsiny lenne, hogy a kötvénytulajdonosok követeléseinek csak igen szerény részét tudnák a hajótörésből megmenteni; s itt egészen közönyös az, hogy ha ők maguk lépnek is fel, mint a vállalat vevői, mert oly tőke, mely nem kamatozik, tőke lenni megszűnik. S az említett osztrák pályák elsőbbségi kötvényeinek tulajdonosai e felfogás helyességét belátván, per, csőd és árverés helyett egyezséget kötöttek, melyben egyáltalában a már esedékes s még egynehány jövőbeli szelvénynek beváltásától, valamint néhány évre a törlesztés igényétől elállanak, s részben még a kötvény névértékének leszállítását is elfogadják. Ez így történt az Ebensee-Ischli, a Lundenberg-Gruszbachi és a Leoben-Vorderbergi vonaloknál és hasonló eljárás fog még a Prága-Duxi, a morva központi és a Dniesterpályáknál is követtetni. Mondhatni tehát, hogy az elsőbbségi jelleg magában véve gyakorlati jelentősséggel csak igen csekély mérvben bír: a mi az elsőbbségek értékét képezi, az nem a tőkére, hanem a kamatra való elsőbbségi joguk: s ez utóbbi a tervezett térítési kötvényeknél sokkal jobban van biztosítva, mint a garantirozott vasutaknak elsőbbségi kötvényeinél.

Az elsőbbségi kötvényeknek az 5%-os kamat és a tervszerű törlesztés nem az állam, hanem csak a társulatok részéről lett biztosítva: az állam csak arra kötelezte magát, hogy az illető vaspálya mértföldje utáni tiszta jövedelmét minden esetre bizonyos kikötött összegig kiegészíti; hogy ezen jövedelem épen csak az eredeti részvények és kötvények kamatoztatására fordítandó, arra kötelezettséget nem vállalt. Rendes viszonyok közt ez elégséges, hogy a társulati czimleteknek évi járadéka belőle kiteljék; de nincsen kizárva azon lehetőség, hogy más igények is támasztassanak, melyek nem ugyan a társulat lekötött vagyonára, de annak jövedelmére adnának harmadik személyeknek elsőbbséget; s akkor be állhatna ahhoz hasonló helyzet, mint az melyet az osztrák nem biztosított vasutaknál már leírtam, s mely az elsőbbségi kötvények tulajdonosait az említett egyaránt hátrányos dilemma elébe állítaná, hogy csőd és bizonyos mérvbeni lemondás közt válasszszanak. Hogy pedig ily eshetőség nem merőben elméleti speculáción alapszik, bizonyítja számos magyarországi garantirozott vasut elsőbbségi kötvényeinek jelen alacsony árfolyama, mely más érvel, mint az említett aggálylyal nem igazolható; mert ha ezen értékcsökkenésnek tényezői közt az állam fizetés-képessége iránti aggodalom

is szerepelne, akkor ama tünemény a többi magyarhoni ifjabb pályáknál is mutatkoznék. — Az efféle veszedelemnek a térítési kötvények semmi körülmények közt nincsenek kitéve; kamatjuk és tervszerű törlesztésük, függetlenül a társulatok vagyoni viszonyaitól, közvetlenül az állam részéről van biztosítva, s míg ennek fizetés-képessége kérdésbe nem vonathatik, addig ezen papiroknak évi járadéka a legkisebb veszélynek sincs kitéve. Caeteris paribus pedig világos, hogy az államnak fizetés-képessége csak megszilárdul, ha oly teher, mely rövid időre összpontosítva őt elnyomással fenyegeti, az évek hosszabb sorára osztatik szét.

Egy további fölénye a refundálási kötvényeknek az, hogy törlesztésük nem úgy mint az eddigi elsőbbségeké 90 év, hanem 80 félév alatt történik; ennél fogva értékük még az árfolyam és a névleg közti különbségnek hamarabb beálló nyeremény-reménye által is emeltetik. A rendezett viszonyú magyarhoni vaspályák elsőbbségeinek tőzsdei árkeletjéből kiténik, hogy a tőkepénzes, ki pénzt ily papirokban elhelyezi, átlag $6\frac{1}{4}\%$ -nyi kamatoztatást keres. Ha ezen elhelyezési kamatláb nyomán oly papirnak jelen-értékét keressük, mely félékenként $2\frac{5}{8}\%$ -ot kamatoz, s azonkívül a kibocsátás után átlagosan 3-ik évtől kezdve 90 év alatt törlesztetik, ezen érték $80\frac{3}{4}\%$ -nak mutatkozik. Ellenkezőleg hasonló papirnak, mely a kibocsátás utáni első félévtől kezdve 80 félév alatt törlesztetik, jelen értéke ugyanazon leszámítolási kamatláb mellett 85% . A két czimlet-fajnak belső értéke tehát úgy viszonylik egymáshoz, mint 100 : 105. Ha tehát tekintetbe vesszük, hogy még a mostani válságos pénzviszonyok közt is némely magyar ifjabb vaspályának elsőbbségei 85 és 88% mellett kelnek, ámbár ezen vállalatok (például a Kassa-oderbergi) az építés korszakából származó viszályokból végképen még ki nem bontakozott; ha továbbá tekintetbe vesszük, hogy az ország hitele vasutaink zilált állapota alatt még mindig nyög, s hogy a pályák forgalma s így azoknak gyümölcsözési képessége a lefolytnál, mostohább fokra nehezen sülyedhet: akkor nem mondhatni valami tul-vérmes föltevésnek, hogy a térítési kötvények annak idején, midőn t. i. a társulatok viszonyai tisztázva és minden létőket veszélyeztető kockázat ellen biztosítva lesznek, nemkülönb midőn az általános pénzpiaczi viszonyok, valamint az állam morális és anyagi hitele üdülésnek indulandottak, — hogy akkor, mondom, ezen kötvényeknek elméleti árfolyamuk, azaz 85% ezüstben, vagy 5% -os ezüst agio mellett $89\frac{1}{4}\%$ el lesz érhető; vagy a mi

ugyanaz, hogy az elhelyezést kereső tőkepénzes $6\frac{1}{4}\%$ -nál nagyobb kamatlábat ily biztos papiroknál nem igénylend.

Előzetes feltételnek mondtam a társulati viszonyoknak tisztázását és az állam erkölcsi és anyagi hitelének felüdülését: mi tevők legyünk, hogy ezen cél eléérassék, s hogy visszaesés—a mennyire emberi intézmények által meggátolható — ezentul lehetlenné tétessék; s mily befolyása lehet javaslatomnak a kitűzött cél eléérésére, azt még a jelen értekezés folyamában fogom tárgyalni. Itt még csak azon megjegyzésre szorítkozom, hogy bizonyos, önkényes ugyan, de a tényleges viszonyokhoz nézetem szerint meglehetősen hiven simuló jövedelmezési lépcsőzetnek alapul-vétele mellett azon eredmény is mutatkozik, hogy addig, míg a refundálási kötvényeknek elhelyezési árfolyama $73\cdot84\%$ -nál ezüstben, vagy $77\frac{1}{2}\%$ -nál papirban alább nem száll, a pénzügyi veszteség mindig kisebb lesz, mint az eddigi rendszer szerint. — Ezen idealis jövedékezési scálának alapul-vételével a következő táblázatot szerkesztettem, mely egy millió névleges tőkéből építhető vasutnak pénzügyi viszonyait mind az eddigi, mind pedig a javaslatba hozott rendszer szerint részletesen ábrázolja.

A táblázat következő:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Üzlet-évek	Névleges tőke	Évi szükséglet	A vállalatnak várható évi tiszta hozadéka	Az állam részéről előlegezendő összeg	a) A mostani rendszer szerint					
					Annak leszámított összes értéke $3\frac{3}{4}\%$ félévi kamattal mellett	A vállalat tartozásának állása az év végén		Felülosztaléki részlet		
						tőke	$4\frac{0}{100}$ -os kamat	fele	Leszámított értéke	
									az államnak	a részvényeseknek
1	1,000,000 ; abból : 600,000 elsőbbségi kötvény ; 400,000 részvény	50,627	10,000	40,627	204,850	40,627	406	.	.	.
2			12,500	38,127		78,754	2,412	.	.	.
3			15,000	35,627		114,381	5,918	.	.	.
4			17,500	33,127		147,508	10,825	.	.	.
5			20,000	30,627		178,135	17,032	.	.	.
6			22,500	28,127		206,262	24,439	.	.	.
7			25,000	25,627		231,889	32,946	.	.	.
8			27,500	23,127		255,016	42,453	.	.	.
9			30,000	20,627		275,643	52,860	.	.	.
10			32,500	18,127		293,770	64,067	.	.	.
11			35,000	15,627		309,397	75,974	.	.	.
12			37,500	13,127		322,524	88,481	.	.	.
13			40,000	10,627		333,151	101,488	.	.	.
14			42,500	8,127		341,278	114,895	.	.	.
15			45,000	5,627		346,905	128,602	.	.	.
16			47,500	3,127		350,032	142,509	.	.	.
17			50,000	627		350,659	156,517	.	.	.
18			52,500	.		»	169,607	936	1,399	1,585
19			55,000	.		»	181,447	2,187		
20			57,500	.		»	192,037	3,436		
21			58,750	.		»	202,002	4,062		
22			60,000	.		»	211,342	4,686		
23			61,250	.		»	220,057	5,312	.	.
24			62,500	.		»	228,147	5,936	.	.
25			63,750	.			350,659	235,612	6,562	.
Átvitel			.	.	204,850	.	.	.	1,399	1,585

12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
b) A javaslat szerint										
Térítési kötvények 85%-os árfolyam mellett		Fizetendő évi járadék 2·9% félévi k. l.		A felülosztalékból				Az élvezet-jegyeknek valószínű értéke		
éven-kint	állásuk az év végén	abszolút összeg	A leszámított értékek összege	járó részlet				abszolút	100 ffr névleg szerint	Üzlet-évek
				abszolút	leszámitolt	abszolút	leszámitolt			
				érték		érték				
47,800	47,800	693		1
44,850	92,650	3,423		2
41,910	134,560	5,981		3
38,970	173,530	8,369		4
36,030	209,560	10,587		5
33,090	242,650	12,634		6
30,150	272,800	14,510		7
27,210	300,010	16,217		8
24,270	324,280	17,752		9
21,330	345,610	19,117		10
18,390	364,000	20,312		11
15,440	379,440	21,335		12
12,500	391,940	22,180	176,814	13
9,560	401,500	22,871		14
6,620	408,120	23,383		15
3,680	411,800	23,724		16
740	412,540	23,894		17
.	»	23,927		875		998		10,103	2 88	18
.	»	»		2,043	1,307	2,330	1,689	29,452	8 40	19
.	»	»		3,211		3,662		46,261	13 90	20
.	»	»		3,795		4,328		54,638	15 58	21
.	»	»		4,379		4,994		63,002	17 97	22
.	»	»		4,963		5,660		71,350	20 35	23
.	»	»		5,547		6,326		79,681	22 72	24
.	412,540	23,927		6,131		6,992		87,994	25 09	25
.	.	.	176,814	.	1,307	.	1,689	.	.	.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Üzlet-évek	Névleges tőke	Évi szükséglet	A vállalatnak várható évi tiszta hozadéka	Az állam részéről előle- gezendő összeg	a) A mostani rendszer szerint					
					Annak leszámított összes értéke $3\frac{3}{4}\%$ félévi kamattal mellett	A vállalat tarto- zásának állása az év végén		Felülosztaléki részlet		
						tőke	4% -os kamat	fele	Leszámított értéke	
									az ál- lamnak	a részve- nyesek- nek
									járó részletnek	
									7%	$6\frac{7}{8}\%$
									évi kamattal mellett	
	Átvitel				204,850				1,399	1,585
26	100,000 ; abból: 600,000 elsőbbségi kötvény ; 400,000 részvény	50,627	65,000	.	.	350,659	242,452	7,186		
27			66,250	.	.	»	248,667	7,812		
28			67,500	.	.	»	254,257	8,436		
29			68,750	.	.	»	259,222	9,061		
30			70,000	.	.	»	263,562	9,687	17,748	21,446
31			71,250	.	.	»	267,277	10,311		
32			72,500	.	.	»	270,367	10,937		
33			73,750	.	.	»	272,832	11,561		
34			75,000	.	.	»	274,672	12,187		
35			76,250	.	.	»	275,887	12,811		
36			77,500	.	.	»	276,397	13,437		
37			78,750	.	.	»	276,442	14,061		
38			80,000	.	.	»	275,782	14,687		
39			81,250	.	.	»	274,497	15,311		
40			82,500	.	.	»	272,587	15,937		
41			83,125	.	.	»	269,365	16,249		
42			83,750	.	.	»	267,830	16,561		
43			84,375	.	.	»	264,983	16,874		
44			85,000	.	.	»	261,823	17,187		
45			85,627	.	.	»	258,351	17,499		
46			86,250	.	.	»	254,866	17,811	6,170	8,228
47			86,875	.	.	»	250,469	18,124		
48			87,500	.	.	»	246,059	18,437		
49			88,125	.	.	»	241,327	18,749		
50			88,750	.	.	350,659	236,302	19,061		
	Átvitel				204,850				25,317	31,259

12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
b) A javaslat szerint										
Térítési kötvények 85%-os árfolyam mell.		Fizetendő évi járadék 2.9% félévi k. l.		A felülosztalékból				Az élvezet-jegyeknek valószínű értéke		
ven-kint	állásuk az év végén	abszolút összeg	A leszámított értékek összege	járó részlet				abszolút	100 frt névleg szerint	üzlet-évek
				az államnak		a részvényeseknek				
				járó részlet						
				abszolút	leszámitolt	abszolút	leszámitolt			
				érték		érték				
.	.	.	176,814	.	1,307	.	1,689	.	.	.
.	412,540	23,927	.	6,715	.	7,658	.	96,287	27 46	26
.	»	»	.	7,299	.	8,324	.	104,557	29 82	27
.	»	»	.	7,883	.	8,990	.	112,804	32 17	28
.	»	»	.	8,467	.	9,656	.	121,023	34 51	29
.	»	»	.	9,051	16,581	10,322	22,857	129,214	36 85	30
.	»	»	.	9,635	.	10,988	.	137,373	39 09	31
.	»	»	.	10,219	.	11,654	.	145,497	41 49	32
.	»	»	.	10,803	.	12,320	.	153,584	43 80	33
.	»	»	.	11,387	.	12,986	.	161,629	46 09	34
.	»	»	.	11,971	.	13,652	.	169,629	48 37	35
.	»	»	.	12,555	.	14,318	.	177,580	50 64	36
.	»	»	.	13,139	.	14,984	.	185,478	52 89	37
.	»	»	.	13,723	.	15,650	.	193,318	55 13	38
.	»	»	.	14,307	.	16,316	.	201,094	57 35	39
.	412,540	23,927	.	14,891	.	16,982	.	208,801	59 55	40
.	364,740	23,233	.	15,183	.	17,315	.	212,349	60 56	41
.	319,890	20,504	.	15,475	.	17,648	.	215,838	61 55	42
.	287,980	17,946	.	15,767	.	17,981	.	219,262	62 53	43
.	239,010	15,558	.	16,059	.	18,314	.	222,617	63 48	44
.	202,980	13,340	.	16,351	.	18,647	.	225,897	64 42	45
.	169,890	11,293	.	16,643	5,764	18,980	8,764	229,096	65 33	46
.	139,740	9,416	.	16,935	.	19,313	.	232,207	66 22	47
.	112,530	7,710	.	17,227	.	19,646	.	235,224	67 08	48
.	88,260	6,174	.	17,519	.	19,979	.	238,337	67 91	49
.	66,930	4,809	.	17,811	.	20,412	.	240,941	68 71	50
.	.	.	176,814	.	23,652	.	33,315	.	.	.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Üzlet-évek	Névleges tőke	Évi szükséglet	A vállalatnak várható évi tiszta hozadéka	Az állam részéről előlegezendő összeg	a) A mostani rendszer szerint					
					Annak leszámított összes értéke $3\frac{3}{4}\%$ félévi kamattal mellet	A vállalat tartozásának állása az év végén		Felülosztaléki részlet		
						tőke	$4\frac{0}{100}$ -os kamat	fele	Leszámított értéke	
									az államnak	a részvényeseknek
									járó részletnek $7\frac{0}{100}$	járó részletnek $6\frac{7}{8}\frac{0}{100}$ évi kamattal mellet
	Átvitel				204,850				25,317	31,259
51	100,000; abból: 600,000 elsőbbségi kötvény; 400,000 részvény	50,627	89,375	.	.	350,659	230,955	19,374		
52			90,000	.	.	»	225,295	19,768		
53			»	.	.	»	219,634	»		
54			»	.	.	»	213,973	»		
55			»	.	.	»	209,312	»		
56			»	.	.	»	202,651	»		
57			»	.	.	»	196,990	»		
58			»	.	.	»	191,329	»		
59			»	.	.	»	185,668	»		
60			»	.	.	»	180,007	»		
61			»	.	.	»	174,346	»		
62			»	.	.	»	168,685	»		
63			»	.	.	»	163,024	»		
64			»	.	.	»	157,363	»		
65			»	.	.	»	151,702	»		
66			»	.	.	»	146,041	»		
67			»	.	.	»	140,380	»		
68			»	.	.	»	134,719	»	5 343	7,811
69			»	.	.	»	129,058	»		
70			»	.	.	»	123,397	»		
71			»	.	.	»	117,736	»		
72			»	.	.	»	112,075	»		
73			»	.	.	»	106,414	»		
74			»	.	.	»	100,753	»		
75			90,000	»	.	350,659	95,092	19,687		
Átvitel					204,850				30,660	39,070

12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
b) A javaslat szerint										
Térítési kötvények 85%-os árfolyam mell.		Fizetendő évi járadék 2.9% félévi k. l.		A felülosztalékból				Az élvezet-jegyeknek valószínű értéke		
				az államnak		a részvényeseknek				
				járó részlet						
éven-kint	állásuk az év végén	abszolút összeg	A leszámított értékek összege	abszolút	leszámított	abszolút	leszámított	abszolút	100 frt névleg szerint	üzlet-évek
				érték		érték				
.	.	.	176.814	.	23,652	.	33,315	.	.	.
.	48,540	3,615	.	18,103	.	20,645	.	243,624	69 48	51
.	33,100	2,591	.	18,395	.	20,978	.	246,178	70 20	52
.	20,600	1,052	.	»	.	»	.	244,707	69 79	53
.	11,040	1,738	.	»	.	»	.	243,136	69 34	54
.	4,420	543	.	»	.	»	.	241,457	68 86	55
.	740	203	.	»	.	»	.	239,662	68 35	56
.	.	33	.	»	.	»	.	237,744	67 80	57
.	.	.	.	»	.	»	.	235,693	67 21	58
.	.	.	.	»	.	»	.	233,502	66 59	59
.	.	.	.	»	.	»	.	231,160	65 92	60
.	.	.	.	»	.	»	.	228,658	65 21	61
.	.	.	.	»	.	»	.	225,463	64 30	62
.	.	.	.	»	.	»	.	223,124	63 30	63
.	.	.	.	»	.	»	.	219,563	62 61	64
.	.	.	.	»	.	»	.	216,804	61 83	65
.	.	.	.	»	.	»	.	213,314	60 83	66
.	.	.	.	»	.	»	.	209,584	59 77	67
.	.	.	.	»	4.992	»	8,324	205,598	58 63	68
.	.	.	.	»	.	»	.	201,338	57 42	69
.	.	.	.	»	.	»	.	196,785	56 12	70
.	.	.	.	»	.	»	.	191,919	54 73	71
.	.	.	.	»	.	»	.	186,718	53 25	72
.	.	.	.	»	.	»	.	181,160	51 66	73
.	.	.	.	»	.	»	.	175,220	49 97	74
.	.	.	.	18,395	.	20,978	.	168,872	48 16	75
.	.	.	176,814	.	28,644	.	41,639	.	.	.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Üzlet-évek	Névleges tőke	Évi szükséglet	A vállalatnak várható évi tiszta hozadéka	Az állam részéről előlegezendő összeg	a) A mostani rendszer szerint					
					Annak leszámított összes értéke 3 ³ / ₄ % felévi kamattal mellet	A vállalat tartozásának állása az év végén		Felülosztaléki részlet		
						tőke	4 ⁰ / ₀ -os kamat	fele	Leszámított értéke	
									az államnak	a részvényeseknek
									járó részletnek	
									7 ⁰ / ₀	67 ⁰ / ₈ %
									évi kamattal mellet	
.	Átvitel	.	.	.	204,850	.	.	.	30,660	39,070
76			90,000	.	.	350,659	89,431	19,687		
77			»	.	.	»	83,770	»		
78			»	.	.	»	78,109	»		
79			»	.	.	»	72,448	»		
80			»	.	.	»	66,787	»		
81			»	.	.	»	61,126	»		
82			»	.	.	»	55,465	»		
83			»	.	.	»	49,804	»		
84			»	.	.	»	44,143	»		
85			»	.	.	»	38,482	»		
86			»	.	.	»	32,821	»		
87			»	.	.	»	27,160	»		
88			»	.	.	»	21,499	»		
89			»	.	.	»	15,838	»		
90			90,000	.	.	350,659	10,177	19,687		
Összeg:					204,850	360,836		.	30,660	39,07
Kivonva a visszafizetéseket					30,660			.	.	.
Marad állami veszteség:					174,190			.	.	.

12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
b) A javaslat szerint										
Térítési kötvények 85%-os árfolyam mell.		Fizetendő évi járadék 2.9% félévi k. l.		A felülosztalékból				Az élvezetjegyeknek valószínű értéke		Üzlet-évek
				az államnak		a részvényeseknek				
éven-kint	állásuk az év végén	abszolút összeg	A leszámított értékek összege	járó részlet				abszolút	100 frt név leg szerint	
				abszolút	leszámitolt	abszolút	leszámitolt			
				értéke		értéke				
.	.	.	176,814	.	28,644	.	41,639	.	.	.
.	.	.	.	18,395	.	20,978	.	162,086	46	22 76
.	.	.	.	»	.	»	.	154,835	44	16 77
.	.	.	.	»	.	»	.	147,085	41	95 78
.	.	.	.	»	.	»	.	138,802	39	58 79
.	.	.	.	»	.	»	.	129,950	37	06 80
.	.	.	.	»	.	»	.	120,488	34	36 81
.	.	.	.	»	.	»	.	110,377	31	48 82
.	.	.	.	»	.	»	.	99,570	28	40 83
.	.	.	.	»	.	»	.	88,020	25	10 84
.	.	.	.	»	.	»	.	75,667	21	58 85
.	.	.	.	»	.	»	.	62,484	17	82 86
.	.	.	.	»	.	»	.	48,385	13	80 87
.	.	.	.	»	.	»	.	33,316	9	50 88
.	.	.	.	»	.	»	.	17,212	4	91 89
.	.	.	18,395	.	20,978	90
.	.	.	176,814	.	28,644
.	.	.	28,644
.	.	.	148,170

Egybehasonlítva az eddigi módozat szerinti veszteséggel: 174,190 ;
kevesebb: 26,020 frttal = 14.94%

Az egyes rovatok feliratai a már fentebb előadottakkal együtt minden bővebb magyarázatást feleslegessé tesznek; csak is azt említem meg, hogy a leszámítolásoknál, melyeket munka-kimélés végett csoportonként számtani képletek szerint eszközöltem, az állami pénzeknek kamatlábát $7\frac{1}{2}\%$ -kal vettem fel, míg a részvények közép árfolyama szerint az elhelyezőknek leszámítolási kamatlábát $6\frac{7}{8}\%$ -kal vettem alapul. Ha az állam kamatlábát, mint azt az utolsó kölcsön ára szerint tennem kellett volna magasabbnak veszem fel, akkor tervezetem eredményei még sokkal kedvezőbbekké válnak, s az említett $73,84\%$ minimál-árfolyam arányosan még kisebb is lehet vala, hogy a két rendszer egyforma pénzügyi eredményeket mutasson fel.

A tiszta jövedelem lépcsőzetét az összes névleges tőkének 1% -ával kezdem meg s feltettem, hogy ez az első 20 éven át egy-egy negyed százalékkal fog növekedni. Ily jövedelmezést eddig ifju pályáinknak nagyobb része és azoknak átlaga fel nem mutat, mert még most is léteznek oly vonalok, melyek az üzleti költségeket sem képesek behozni. A következő 20 éven át a jövedelemnek évi szaporodását csak félakkorának vettem fel, mert a gyakorlat tanusítja, hogy ámbár a forgalom nagyobb mérvben emelkedik, a tiszta jövedelem annak emelkedésével lépést tartani nem bír. S ez igen könnyen meg is magyarázható: mert nemcsak, hogy a forgalom növekvése ismételtén új meg új beruházmányokat igényel, melyek hosszabb idővel előre teendők s így részben holtan hevernek; de az anyagok ára és a hivatalnokok és munkások díjai is mind inkább növekszenek, míg másfelől a vitel-árszabások a keletkező verseny következtében ellenállhatlanul lejjebb szállítandók. *) A 40-ik üzem évre következő 12 éven át az évi

*) E tétel bebizonyítására az osztrák állam-vasut-társulat régi hálózatának üzlet-eredményeiből a következő táblázatot állítottam össze:

	1871.	1872.	1873.
Részvény-tőke, készpénzben . .	92.804,000	92.804,000	123.763,000
Kötvény-tőke » . .	98.036,000	98.036,000	98.036,000
Összes tőke » . .	190.840,000	190.840,000	221.799,000
Nyers bevétel	33.626,000	29.025,000	30.913,000
Üzlet-kiadás	13.124,000	11.434,000	12.882,000
Tiszta jövedelem . .	20.502,000	17.591,000	18.031,000
Kiadási arány a nyers bevételhez $\%$ -ban :	39.03	39.39	41.67
Egy millió tőkére eső : Nyers bevétel . .	176,200	152,090	118,350
Kiadás . . .	68,770	59,914	58,080
Tiszta jövedelem . . .	107,430	92.176	60,270

jövedelem-növekvést csak $\frac{1}{10}$ % -al vettem alapul, míg végre az 52-ik évtől fogva az engedély lejártáig a hozadékot állandónak képzeltem. Hogy mind a mellett a tiszta jövedelem tetemes mérveket ölthet, minőt csak legfényesebben kamatozó pályáink képesek felmutatni, az kiderül, ha a részvényeknek összes kamatozását közelebből megtekintjük. Ezek t. i. a 20-dik üzletévben csaknem 6%-ot, a 30-ik évben $7\frac{1}{2}$ %, a 40-ik évben 9% és az 52-ik évtől fogva 10%-ot hoznának, s e mellett nem szabad felejtenuünk, hogy újabb pályáink átlag legalább egy negyeddel drágábban épültek, mint régiebb vasutaink.

Ha táblázatunk 7-ik és 8-ik rovatát tekintjük, azt találjuk, hogy a 17-ik üzletév végén a vállalatnak tőketartozása 350,000 forinton felül lenne, s hogy a 4%-os egyszerű (nem kamatos) kamatok akkor már 156,000 forintnál többre emelkedtek, hogy tehát a vállalatnak összes tartozása akkor, mikor az állami segély alól felszabadul, 507,000 forintot tesz, azaz a 400,000 forintnyi részvénytőkét 107,000 forinttal meghaladja. Mind a mellett, hogy ezentul a felülosztaléknak fele törlesztésre fordítatik, a kamattartozás évről évre szaporodik, míg a 37-ik év végén 276,400 forintra nőtt, mert csak ezen évben haladja meg a törlesztésre szánt felülosztaléknak fele a 350,000 forintnyi tőketartozásnak 14,000 forintra menő 4%-os évi kamatját. Ezentul csökken ugyan az összes kamattartozás, de oly lassu mérvben, hogy az engedély lejártával a 350,000 forintnyi egész tőketartozáson felül a kamatokból is még 10,000 forint törlesztetlen marad.

Ha a szokásos elvek szerint a társulat czimletek kibocsátása által tartozásától meg akarna szabadulni, ezt anélkül, hogy az állami segélyt újra igénybe venni ne kényszerülne, legfeljebb csak a 40-ik év után tehetné; ezen évben t. i. összes tartozása 623,246 frt-ra megy; ha ezen összegért egyenlő árfolyam mellett kötvényeket bocsát ki, azoknak 5%-os kamatoztatása (50 év alatt keresztül viendő törlesztésüket tekintetbe sem véve) 31,162 frtot igényel, mely a felülosztalékból volna fedezendő; ez utóbbi pedig ezen évben 31,974-frtot tesz, mely csak a kamatra elégséges. Az 52-ik évtől fogva tehát felülosztalékul csak mintegy 8000 frt maradna fenn, a refundálás elmaradása esetében a részvényeseknek jutó csaknem 20,000 frtnyi fél felülosztaléknál tetemesen kevesebb. Még hátrányosabbnak mutatkoznék a részvényesekre nézve, ha refundálási czimletek gyanánt nem kötvények, hanem részvények adatnának ki; mert ezen esetben a 8000 frtnyi összes felülosztalék nem 400,000 frt. hanem 1,000,000 frt részvénytő-

ke közt volna felosztandó, úgy hogy az eredeti részvények soha 5·8%-nál többet nem jövedelmeznének, holott ha a refundálás nem eszközöltetik — ámbár a kincstár kárára — 10%-ot jövedelmezhetnének. S hasonló eredmény mutatkozik, akár milyen jövedékezési lépcsőzetet veszünk is alapul; a refundálás a részvényesekre nézve mindig veszteséggel van egybekötve, mihelyt az állami előlegek törlesztésére az egész felülosztalékot nem kötelesek fordítani.

Az állami előlegek az üzem megnyitását megelőző második év elejére, félévi 3 $\frac{3}{4}$ %-al leszámítolva, 204,850-firtnyi értéket képviselnek. Ellenben a 18-ik évtől kezdődő törlesztési részleteknek évi 7 $\frac{1}{2}$ %-al leszámított értéke ugyanazon időponton csak 30,660 frtot tesz; e két összegnek különbözete, azaz 174,190 frt képviseli az állam a kamatbiztosítási ügyletből keletkező veszteségének értékét a vállalat engedélyezésének vagy czimletek $\frac{1}{2}$ átlagos kibocsátásának napján minden millió névleges tőke után; vagyis a tőkének csaknem 17·5 %-át.

Ha ugyanilyen költségű és jövedelmezésű pályának pénzügyi állását a közvetlen refundálás esetében vizsgálat alá vesszük, azt tapasztaljuk, hogy addig, míg a vállalat eredeti tőkéjének évi szükségletét saját jövedelmeiből fedezni képes, a kibocsátott térítési kötvényeknek összes névértéke 412,500 frtot tesz, (13-ik rovat) míg a mostani rendszer szerint ez évben valóságos tartozása 507,000 frtra emelkedett volna (7-ik és 8-ik rov). De tényleg a félévi törlesztés következtében a forgalomban lévő kötvények összege az említett összegnél is már tetemesen kisebb, míg ellenkezőleg az eddigi módozat mellett a tartozás mind inkább növekszik, elannyira, hogy az 57-ik üzletév végén, midőn a kibocsátott kötvényeknek utolsó sorozata is már ki van sorsolva, a tartozás még mindig 547,600 frtot tenne, s bár csökkenő mérvben, az engedély lejártáig fennállana.

A kibocsátandó élvezet-jegyek névleges összege 350,659 firtnál többre nem rugatván, az elért felülosztaléknak több mint fele, t. i. $\frac{400,000}{750,659} = 53\frac{1}{8}$ %-a jutand az eredeti részvényesekre, s ha a két esetben a részvényesnek járó osztaléknak leszámított értékét egybe-hasonlítjuk, ez a 11-ik és 19-ik rovat szerint 39,070 frtot tesz, mely különbség ugyan nem tetemes, de azért a társulatra nézve mindig előnyt képvisel.

Az államra háruló teher a 14-ik rovatból derül ki; az 1-ső évben kerekszámban 40,600 frt helyett 700 frt; a 2-ik-ban 38,100 frt helyett : 3,400 frt stb.; a 9-ik évben körülbelül egyforma 19,000 frt;

későbbben mindig növekszik, míg legnagyobb értékét 23,900 frttal a 17-ik évben éri el, a honnan azután a 40-ik évig állandó marad; a 81-ik félévtől fogva, a kibocsátott kötvényeknek egy-egy félévi sorozatja végképen ki lévén sorsolva, s e szerint ennek kamatoztatása megszűn-
vén, a teher gyorsan kezd csökkenni, míg az 57-ik évben véglegesen elenyészett. Az abszolút összeg, mely a kötvények kamatoztatása és törlesztése fejében ezen 57 év alatt az állam részéről fizetendő, 967,000 frtra emelkedik ugyan, de azért sokkal kevésbbé nyomasztó, mert a mint már említém, az első években csak egészen jelentéktelen összegek lesznek fizetendők, s mert a fizetések tartama $3\frac{1}{2}$ -szerte hosszabb időre terjesztetik ki; az előny tehát világos, és számszerűn kifejezését a leszámítolás eredményében leli; mert míg az eddigi eljárás szerint az állami 350,659 frtnyi előlegeknek jelen-értéke 204,850 frt, javaslatom szerint az említett 967,000 frtnyi összes kiadásoknak jelen-értéke csak 176,814 frt (15-ik rov), tehát 28,036 frttal vagyis 13.68%-kal kisebb. Másfelől, a felülosztaléknak nem 50, hanem csak $46\frac{2}{3}\%$ -a jutván az államnak, ezen jövedelemnek jelen-értéke aránylag kisebb lesz, t. i. 30,660 frt helyett csak 28,644 frt (10-ik és 17-ik rov.); az államnak vesztesége tehát $176,814 - 28,644 = 148,170$ frt vagyis csak 14.82%-a az egész eredeti tőkének, s így csaknem 15%-al kisebb mint a divó rendszer melletti veszteség.

Ezen tételek mind addig érvényesek, míg a térítési kötvények 85%-os árfolyam mellett elárusíthatók. Felhoztam már azon érveket, melyek rendezett pénzügyi viszonyok közt ezen árkelet elérhetését valószínűvé teszik; mind a mellett önámítás volna, ha közvetlen az első sorozatok kibocsátásánál ily eredményre számot tartanánk; de a mint szinte említém, létezik egy tetemes latitude, melyen belől tisztán számítani tekintetekből kiindulva a mivelet pénzügyi veszteségre még nem vezet; sőt ha talán az első sorozatokat a 74%-os minimál-árfolyamon alól kellene is értékesíteni, a pillanatnyi könnyebbülés ezen semmi esetre sem tetemes áldozattal még egyáltalán nem volna tulságosan megfizetve. Meg kell még jegyezni, hogy aligha kerülhetne felette nagy diplomatiái erőfeszítésekbe, hogy azon pénzügyi intézeteket, melyek a vasut, építkezésből támasztott igényeiknek tisztázását e pillanatban sürgetik — s a bécsi bankoknak tekintélyesebb része mind ide tartozik — az ügynek coulantabb lebonyolíthatása érdekében egyik vagy másik módon az elhelyezés körül segédkezésre lehessen bírni. S továbbá el nem szabad felejtenuünk, hogy az államnak a kamatbiztosításból származó összes követelése az idő szerint már körülbelül 40 millióra szaporod-

tak, s habár e pillanatban veszélyes volna, ily nagymennyiségű új kötvényeket a vásárra dobni, ezen összeg lassankénti értékesítése minden hátrány nélkül volna eszközölhető. Így például nem kétkedem, hogy azon bankcsoportozatok, melyek a magyar államvasutak építéséből kárpótlási igényeket származtatnak, nem vonakodnának, készpénz helyett ama 40 millió megtérítése fejében az egyes társulatok által kiadandó kötvényeknek egy arányos részét még akkor is elfogadni, ha az értékesítés időpontja és a minimál árfolyam tekintetében bizonyos restrictiv feltételeknek vettetének is alá.

Foglaljuk össze az eddig mondottakat.

Az állam sürgős érdekében van, hogy az előlegezett összegek mennél hamarabb visszatéríttessenek; a társulatok ellenben a szokásos refundálási eljárást rájuk nézve csak hátrányosnak tapasztalhatván, ezt elfogadni semmi esetre nem lesznek hajlandók. Ellenben a közvetlen refundálásnak elve semmi tekintetben nem károsítja őket; sőt némi, bár csak jövőbeli, pénzügyi előnyöket biztosít nekik. Azonkívül bizonyos véletlen ugyan, de tényleg fennálló körülmények alkalmasak arra, hogy őket a terv elfogadására készíteni lehessen. Az új czimletek elhelyezése, mint minden újítás, eleintén nehézségekbe fog ütközni, de ezen nehézségek nem legyőzhetlenek; ha az elméleti árfolyam az első kísérleteknél nem lenne is elérhető, tetemes marge van adva, melyen belől a mivelet az eddigi rendszerrel szemben még előnnyel, vagy legalább minden hátrány nélkül, foganatosítható. Ugyanazon véletlen, de tényleg létező körülmények, melyek a társulatok netaláni ellentállását megtörni segitendik, az új czimletek elhelyezését is megkönnyebbitik. Az állam egy nagy tehertől szabadul meg, mert azt hosszabb időre s a nemzetgazdászati elvek értelmében oly arányban osztja szét, hogy élvezet és áldozat illő arányban oszlik meg a jelen és jövő között; s e reform a kormányt az államháztartás egyensúlyba-hozásának nagy munkájában hatályosan támogatja. De mindezeknél az előzetes feltétel az, hogy az eddigi rendszer által az állam erkölcsi hitelén ejtett csorbák kiköszörültessenek, és hogy üdvös intézkedések által minden visszaesés lehetlenné tétessék.

Vizsgáljuk meg közelebbről a teendőket.

* * *

Kiemeltem értekezésem első részében, mily mérvben tulajdoníthatók a vállalkozóknak csaknem kivétel nélkül tapasztalt károsodásai az elhibázott engedélyezési elveknek. De téves következtetés volna, ha

az összes veszteségeket ezen elvek rovására akarnók írni, mint azt a mesterségesen felizgatott közvélemény teszi. A vállalatok ezt igenis jól érzik, de érdekökben találják, a magyar kormányt nem csak az azt valóban terhelő ballépésekért tenni felelőssé, hanem egyuttal mint bűnbakot szeretnék szerepeltetni saját maguk és bűnrészeik üzelmieiért is. A nagy közönség, mely egyáltalában csak a végeredményt és nem egyuttal az azt szülő tényezőket is ismeri, csakhamar kész, az első bűnöst, kit neki jeleznek, agyonkövezni: s annyival édesebb előtte a botrány, mennél magasabb polczon áll a vádlott. Meg nem különbözteti, hogy a vasut-építési ügylet mesterségesen két külön részre szakított szét, s hogy e részek egyike az anticipando elzsebelt, aránytalanul nagy nyereseményeknek korszaka volt. Tekintetbe nem veszi, hogy az építésre szánt tőkének nagy része rendeltetésétől el lőn idegenítve; hogy a vállalat még úgyszólván megszületése előtt már is roppant mérvben meg lett terhelve azáltal, hogy a befizetések jóval a szükségletnek beállta előtt teljesítették, s míg azoknak névlege után kellett a közbeneső kamatokat fizetni, a fővállalkozónak — még pedig saját beleegyezésével — csak a tényleg befolyt összegek után, s ezek után is csak jóval kisebb kamatláb mellett, jütött viszontteljesítményül kamat; mely különbözet magában véve is elegendő arra, hogy az ügyletből remélhető nyereséget rendes viszonyok közt már nagy részben felemészthesse. Továbbá nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy a legkirívóbb esetekben az első fővállalkozók nem is azok, kik kárt szenvedtek, sőt ellenkezőleg, nemcsak hogy az általuk teljesített munkálatokért aránytalan nyereséget húztak, mely azután a tőkéből hiányzott, hanem visszalépésüket jogutódjaikkal még drága pénzen meg is fizettették. Ha a közvélemény még azt is tekintetbe venné, hogy a fővállalatok már első fellépésüknél fényűző és pazar módon szerveztettek, hogy azon könnyedség, melylyel nagy összegek a vidéken kiszórattak, a munka- és anyag-áraknak természetellenes felcsigázását vonta maga után, és hogy a nagy kereslet folytán a személyzet válogatásában nem mindig a legszerencsésebben jártak el: akkor elegendő támaszpontot találna arra nézve, hogy a kárvallásoknak kirekesztőleges okát nem a magyar kormány gyakori túlkövetelményeiben, hanem tetemes mérvben a kárt szenvedők saját eljárásában kell keresni.

Mindezeket ignorálja a nagy közönség, és ezen körülmény képezi a sajátlagos góczpontot, melyen a vasuti válság az országos pénzügyi válsággal összefügg. Nézetem szerint igen üdvös eljárás lett volna, ha a kormány ideje korán hivatalosan; akár a sajtó útján, akár az ország-

gyülésben a tények valódi állását a világ előtt kifejti; ily nyilatkozat által kétségkívül sikerült volna a nézetek tisztázása és mindazon kósza híreknek meghazudtoltatása, melyek az ország hitelét annyira megrongálták. A kormány ily eljárást méltóságával összeférhetlennek tartott, sőt azon kedvező alkalmat is elmulasztotta, mely a keleti vasut körüli tárgyalásokkor, s utóljára az ez ügyben kiküldött vizsgáló bizottság előtt megnyílt; s a helyett, hogy ez alkalommal a tények valódiságukban tüntettek volna elő, az egyes kormányférfiak nyilatkozatai is a formalis jogi álláspontnak és egy hibás és veszedelmes elvnek vitatására szorítkoztak, mely nyilatkozatok az ugyis már eléggé elkeseredett közvéleményt elfogultságában csak megerősítheték. Mi a formális jogot, a szerződésnek írott betűjét illeti, ez igen hatályos és czélszerű fegyver lehet az ügyvéd kezében, midőn perét a bíró előtt viszi; de nem a közvélemény előtt és a kormány kezében, midőn ez utóbbi éppen azzal vádoltatik a leghevesebben, hogy a betű-adta hatalmával tekintet és kimélet nélkül élt vala. És a mi ama téves és veszedelmes elvet illeti, ez azon felfogásban gyökeredzik, hogy az állami fenség fogalma még oly ügyekre is kiterjeszthető, melyek tisztán magánjogi természetűek ugyan, de melyekben az állam mint érdekelt fél szerepel. Hogy maga a kormány akkor, midőn a szerződést kötötte, e fogalmat nem az említett értelemben magyarázta, már azon határozmányokból is kiderül, melyeknél fogva szabadságában áll ugyan, a tervezetekben változtatásokat tenni, s az engedélyes a netalán későbbben hozandó törvények és rendelvények megtartására is köteleztetik; de mely határozmányok egyuttal az államnak kárpótlási kötelezettségét is tartalmazzák azon esetben, ha a meghagyott tervbeli módosítások vagy a későbbi rendelvények a vállalatra új terhet találnának róni. A hiba csak akkor követtetett el, midőn a kormány az állami fenségnek elvét úgy kívánta értelmeztetni, hogy egyoldalulag ő, és csakis ő van hivatva eldönteni, valjon kívánalmi és rendeletei az engedélyesnek a szerződés-kötésekor előre nem látott új megterhelhetését hozták-e magukkal. És valóban semmi sem károsította az állam hitelét és a közmondásossá vált magyar nagylelkűségben vetett bizalmat jobban, mint éppen azon sophistica, mely az állami fenségnek senkitől kérdőbe nem hozott elvét a kormánynak önbíráskodási jogosultságával összezavarta. Ha hitelünket helyre akarjuk állítani, elkerülhetlen, hogy a mostani kormány egyik vagy másik alakban arról biztosítsa a közvéleményt, miszerint az érintett elvet egész tisztaságában fenntartani hajlandó.

A bécsi bankegylettel e napokban sikerült barátságos egyezség,

melynek hire a nagy közönségben osztatlan tapssal fogadtatott, igen alkalmas a többi intézetek igényeinek kedvező letárgyalását elősegíteni; mert egyfelől megnyitotta a közvélemény szeméit a roppant igények jogosultsága felett, másrészt pedig tanulságot szolgálhat a vállalatoknak, hogy a kormány magát sem az ütött zaj, sem a követelmények túlzása által megdöbbenetni nem engedi. Nem tartom itt helyén lévőnek, a nézetem szerint követendő eljárás iránt részletekbe bocsátkozni; az ut maga elő van szabva, ha a kormány a két főelvet vezérfonalul elfogadja.

Mit tegyen a törvényhozás, hogy a mostaniakhoz hasonló állapotok többé vissza ne térhessenek, általánosságban az első cikkemben előadottakból folyik: eltörölendő az engedélyesek és fővállalkozók intézménye; eltörölendő a mértőföld szerinti kamatbiztosítás; behozandó a csak tüzetesen kidolgozott részletes tervek alapján kiadandó engedélyezés; meghatározandó minden egyes tényezőnek anyagi felelőssége; körülírandó a kormány beleavatkozási joga; biztosítandó végre tüzetes határozmányok által a kormány befolyása az üzletre és a viteldíjak szabályozására. Ezen célok elérhetők részint a hozandó kereskedelmi törvény által, melynek elveit már megállapítottaknak tekinthetjük, részint pedig egy hozandó engedélyezési törvény által, melynek lényegét a következőkben összefoglalni megkísérleljük.

a) Az építési viszonyokat illetőleg:

1. Az eddigi értelemben vett engedélyesek intézménye megszűnik; azaz: az engedéllyel csak nyereszkesedési ügyletet űző közbenjárók kizáratnak.

2. Ha a kormány valamely vonalnak létrehozását kívánatosnak látja, magánuton vagy verseny kiírása által egy vagy több pénzintézetet ajánlattételre felszólít, mely minimal árfolyam mellett és mely jutalék árán hajlandó a czimletek elhelyezését közvetíteni. (Ha a javaslatba hozott refundálási rendszer el talál fogadtatni, ez alkalommal az iránt is történjék megállapodás, mely leszámítolási kamatláb és mely jutalék mellett vállalja át az intézet az annak idején kibocsátandó tértísi kötvények elhelyezését.)

3. A részvények aláírói alakítják a kereskedelmi törvény értelmében a társulatot; az építési toke részvények és elsőbbségi kötvények kibocsátása által szerezhető be. Az összes begyűlt pénzösszeg a társulat tulajdona, hacsak a közvetítő intézettel ki nincs kötve, hogy a kiakudott minimal árfolyamon felül befizetett összegekből egy bizonyos rész az intézetet illeti.

4. Az állam saját közegeivel dolgoztatja ki az építendő vonal-

nak tökéletes, részletes tervezeteit és költségelését. A terv elkészítésének összes költségei az építési tőkéből, még pedig az első befizetett részletekből visszatérítendőek.

5. Ezen tervezetek, költségelések és árelemzések alapján állapítatik meg a megkivántatott építési tőkének minimuma, azaz : az előzetesen kibocsátandó cizmetek mennyisége. A végleges tőkeszükséglet, melynek kamatoztatása biztosítottatik, az építkezés teljes befejezése és a vállalkozókkal esetenként kikötött jótállási időnek lejártá után, a szükséges üzlet-tőke beszámításával állapítandó meg. Ha az összes építési szükséglet az előzetesen kibocsátott cizmetekből begyűlt összegnél kisebbnek találva mutatkozni, a fennmaradt összeg tartalék-alapnak fenntartandó és gyümölcsöztetendő ; a tartalék-alap kamatai addig, míg a vállalat az állami segínyt igénybe veszi, az üzemi bevételekbe beszámítandók ; azontúl pedig a tőkéhez csatolandók, vagy a részvények rendkívüli törlesztésére fordítandók.

6. A vasut építését sem egészen, sem részben általány mellett fővállalkozóknak kiadni nem szabad ; az építés vagy egészen, vagy részben a társulat által házilag kezelendő, vagy egységi árak mellett egy vagy több vállalkozóra bízandó. Minden az építkezés, anyagszállítás és felszerelés iránt kötött szerződés, vagy annak netalán későbbben történt módosítása hiteles másolatban azonnal a kormánynak tudomás-vétel végett beterjesztendő. Ezen okmányok a végleszámlolásnál alapadatokul szolgálnak.

7. A kormány az építkezést közegei által ellenőrizteti ugyan, de ezen ellenőrzés rendesen csak rossz anyagok alkalmazása vagy hanyag kivitel iránti figyelmeztetésre szorítkozik. Minden ilyen figyelmeztetés jegyzőkönyvileg megállapítottatik. Szükség esetében, ha t. i. vagy veszély van a késedelemben, vagy ha a tényállást későbbben többé constatalni nem lehetne, az ellenőrködő fel van jogosítva, az illető munkálatot be is szüntetni ; ilyen esetben a kormány köteles az ügyet azonnal felülvizsgáltatni, s ha a társulat a minisztérium végzésében meg nem nyugszik, joga van sérelmét a külön törvény által szervezendő, s független, országos tekintéllyel bíró szakférfiakból álló közmunka-tanács-hoz felelbezní. (Ezen közmunka-tanács egyébiránt minden a kormány és magánzók közt felmerülő vitás műszaki kérdésekben a legfőbb folyamodványú bíróságot képezi.) Az eljárás költségeit a vesztes fél viseli.

8. Az építési munkálatoknak szilárd és tervszerű kiviteléért a társulat felelős ; hanyag építkezésből származó több költségek a részvény-szelvény illetményének rovására beszerzendő pót-tőkéből fedezzen-

dók. A társulatnak visszkereseti jogát vétkes közegei vagy ügyvivői és vállalkozói irányában a kereskedelmi és polgári jog szabályozza.

Mielőtt az engedélyezési törvénynek az üzleti viszonyokra vonatkozó határozmányaira átmennék, szabadjon még egy pár észrevételt tennem.

A részletes tervezetek nemcsak a vonal irányát, lejtésinét, műtárgyait, védműveit stb. tartalmazzák, hanem egyáltalában mindazon adatokat, melyek egy hitelt érdemlő és a valóságot a lehető legjobban megközelítő költségeléshez megkívánatnak. Ennélfogva szükséges, hogy az érdekelt hatóságok és szomszéd-birtokosok jogos igényei is tudva legyenek, mi okból az ügynevezett közigazgatási vonaljárás, valamint az 1868 : LV. tvcz. által elrendelt kisajátítási tervnek megállapítása is még az engedélyezés előtt be legyen fejezve. Az említett két bizottság teendői csaknem azonosak lévén, egy küldöttség által eszközölhetők. Igen czélszerűnek tartanám azonkívül, ha a kisajátítást magát, vagy legalább a beváltási áraknak megállapítását a kormány vinné keresztül; csak így várható ezen ügynek sima és jutányos lebonyolítása; mert azon sajnos jelenség, mely az 1868 óta történt kisajátításoknál oly káros mérvben mutatkozott, miszerint t. i. a birtokosok nagy része a vállalatnak kényszerhelyzetét, még pedig rendesen sikerrel kizsákmányolni törekedett, csak úgy szüntethető meg, ha a vonal létrejötte a talaj méltányos áron leendő átengedésétől feltételeztetik. E czél még biztosabban lesz elérhető, ha országgyűlésileg az érintett törvénycikknek néhány pontjai módosíttatnának. A beváltási árak megállapításáról szóló határozmányok oly tág értelmezést engednek meg egyfelől, hogy a kisajátító érdekei rendesen nem a bírónak, de a bíróságtól kirendelt szakértőnek discretiójára vannak bízva, míg másfelől a makacsság minden sanctiójának hiánya a földbirtokost egyenesen zsarolási igényekre serkenti, s mi még veszélyesebb, egy pár szájás izgatónak hatalmában áll, egész községeket a józanabb és méltányosabb befolyások irányában megközelíthetlenné tenni. Azon számtalan piszkos érdek a kisajátítót nem kevésbé szennyes eszközök alkalmazására készíti, s a megvesztegetésnek és kőtya-vetyének se hossza, se vége nincs; mert míg az egyik izgató ily nemtelen módon el lőn csitítva, ennek sikerétől felbuzdítva csakhamar más áll helyébe. Mondhatni, hogy a törvény hiányossága következtében, a kisajátítás nem kevésbé demoralizáló hatást gyakorol a népre, mint a választási

orgiák; csak hogy e hatás nem oly szembeötlő, mert nincs egy helyre és egy időre összpontosítva, mint ez utóbbiak.

De térjünk vissza a tervezetek elkészítéséhez. Ha a részletezés oly messzire terjed, a mint itt okvetetlen szükségesnek kimutattam, a tervezetek elkészítése csak a kormány közegei által eszközölhető. De miután a fővonalok nagybőrra megvannak és a mellékvonalok kiépítése nehezen fog oly rohamosan fogantatba vétetni, mint a lefolyt időszakban, a megkivántató mérnöki karnak rendszeresítése nagy terhet róna az államra, mert időnkint nem volna mivel foglalkoztatni azt. Czélszerűnek fog tehát mutatkozni, hogy az állam a tervezési munkálatoknak csak vezetését bízza rendszeresített és állandóan alkalmazott hivatalnokokra; a sajátlagos kiviteli munkát pedig csak ideiglenesen fogadott szakértőkre; s minthogy nem valószínű, hogy ily ideiglenes alkalmaztatás feltétele alatt elegendő számú jártas és bizalmat érdemlő mérnök akadna, ajánlatos az ugynevezte »engedélyezett polgári-mérnöki« intézményt életbe léptetni, mely a kormánynak és a közhatóságoknak esetről esetre egy kitünő képzettségű szakértői kart jutányos díjazás mellett állítana rendelkezésére, a nélkül, hogy az illetők a közmunkáknál történendő alkalmaztatásuk ideiglenessége által létfeltételeikben veszélyeztetve volnának. Nincs itt helyén, hogy ezen intézmény mikénti szervezését részletesebben taglaljam; csak annyit szabadjon megjegyezni, hogy fővonásajban a közgyeji intézményhez hasonló szervezetet nyerhetne.

A kamatbiztosítás módozatát illetőleg már több ízben a befektetett névleges tőkének kamatját ajánlottam biztosítandónak. Szükség, hogy ez alkalommal még a vonal brutto-jövedelmének biztosításával is foglalkozzam, mely rendszer igen tekintélyes részről hozatott javaslatba. E mellett főérvül azon nagy előny hozatik fel, miszerint a társulatok saját érdeküknél fogva takarékos és czélszerű üzemvitelre serkentetnek; holott a tiszta jövedelem biztosításánál ezen hathatós rugó végképen hiányzik. Ezen érv döntő lehetne, ha a gyakorlat e tekintetben az elméletet meg nem hazudtolná. Mert ha a vonalnak nyers jövedelmét úgy akarnók kiszámítani, hogy mellette a valósággal befektetett tőke is kamatozásra nézve kielégítést nyerhesen (s ha azt nem tesszük, akkor az egész rendszernek nem volna értelme), mindenekelőtt az üzem költségeit szükség kipuhatolnunk. Tudjuk, hogy ezekre a pályának »virtualis hossza« nagy befolyással van, s ezt a hossz-szelvény és térrajzból egész tüzetességgel kiszámíthatjuk; de azzal az üzleti költségeknek csak egyik tényezőjét találtuk.

S ha még az örökké fluctuáló anyagárakat és munkadíjakat sikerülne is rövid időre előzetesen hozzávetőleg megállapítanunk, hátra van még a főtényező, a forgalom nagysága és iránya, s hogy ezt még csak megközelítőleg is előre kiszámíthassuk, kerekken kell tagadnom. Ha tehát ily tapogatólázás mellett az üzem-költségeket keresztként mondhatjuk, ha a kipuhatott összeg csak egy évben is a valósággal egybevág. Egyáltalában a kettő közül egy fog bekövetkezni: vagy nagyobbra vetjük ki ezen költségeket és velők együtt a biztosított nyers jövedelmet, s akkor az óhajtott célon túl löttünk, míg egyuttal a biztosító Állam érdekeit is megsértettük; vagy kisebbre vetjük ki, mint valóban be fog következni, és ez esetben, ha akadna is egyszer tőkepénzes, ki lépre menne, másodszer bizony nem fog akadni; és ha mégis, alapjaiban úgys megrendített hitelünk csak új lökést szenvedne, mert a közvélemény a rossz kimenet miatt ismét csak a kormányt fogná vádolni. Sőt ha olyan brutto-jövedelmet tudnánk is felállítani, mely a középéredménynek megfelelőne, akkor egyes években a tiszta jövedelem oly mennyiségre oltadna össze, hogy a befektetett tőke még csak arányos gyümölcsözést sem nyerhetne, s ez annálval veszélyesebb volna, miután az alapítók nem csupán részvények, hanem még elsőbbségi kötvények által is lett beszerézve, és ez utóbbiak ily esetben teljes kamatjukat nem kapnák meg. Ily esemény pedig azon évek jártában, melyek a vállalatnak saját lábaira jutásáig lefolyának, többször ismétlődnek, s ennél fogva ezen, nemcsak lehetőség, hanem bizonyosság a czimuletek kibocsátási árfolyamában előre escomptiroztatnék. A nyers jövedelem biztosításának rendszere tehát nemcsak hogy semmi előnyt nem nyújt, hanem minden bizonynyal az Állam direct kárával volna egybekötve; leplezetlenül ez nemcsak az építési tőke utáni tiszta jövedelemnek, hanem még oly tényezők bekövetkezésének biztosítása, melyekre sem a kormány, sem a részvényesek befolyással nem lehetnek.

Térjünk tehát ismét vissza engedélyezteli törvényünkhöz.

Az üzleti viszonyokra nézve lényeges határozmányai a következők volnának:

1) Az Állam sem kormánybiztosok, sem a kormányzó vagy felügyelő-tanársba kinevezett tagok által nem gyakorolja befolyását az üzletre; csak a mennyiben, mint részvények vagy élczeretjegyek tulajdonosa a választásoknál szavazati jogával él, folyhat be e testületek alkotásába.

2. Az Üzletterv és annak minden későbbi módosításnya jóváha-

gyás végett a kormánynak betérjesztendő, mely az állam érdekeit veszélyeztető határozatok ellenében abszolút vétó-joggal bír.

3. Az árszabások maximuma az engedély-okmányban többé nem fixiroztatik; addig míg a pályák az állami kamatbiztosítást igénybe veszik, esetről esetre az árszabásokat a kormány állapítja meg. De nem szabad a szállítási díjakat annyira leszorítani, hogy a vállalat önköltségein fölül a tőkének bizonyos százalékát ne fedezzék. Az önköltségek a lefolyt üzletév eredményeiből számíttatnak ki; a tőkének 5%-os kamatai és a törlesztési hányad az önköltségekbe be nem tudatnak. — Midőn a vállalatok az állami segílyre már nem szorultak, a társulatok a belforgalom cikkeire nézve általában önállóan járnak el az árszabások megállapításában; de a kiviteli és átviteli forgalomra, valamint bizonyos belüzleti cikkekre nézve, minők gabona, kőszén, érczek, utépítési anyagok, a tarifák csak a kormány jóváhagyásával szabhatók meg.

4. Minden a szállítási díjak szabályozását vagy a forgalom osztását célba vevő társulatközi szerződések (kartelek) a kormány jóváhagyása nélkül érvénytelenek. Refactiák adása tilos; minden kedvezmény, mely oly szállítóknak adatni szándékoltatik, kik bizonyos idő alatt vagy bizonyos pályatávra bizonyos mennyiséget szállítás végett feladnak, a tarifákban közhirrre teendő s senkitől meg nem tagadható, ki ugyanazon vagy hasonló értékű feltételeknek megfelelő.

5. A feladott árúnak a fuvarlevélben kitett irányításától (Instradirung) eltérni nem szabad, még akkor sem, ha az eltérés által a feladó kárt nem szenvedne is.

6. Ha valamely árú több társulatnak az országban létező vonalain át veszi útját, mind a felvevő, mind pedig a következő pályákra azon díjtétel kötelező, mely azon vonalon elő van szabva, melyen a szállítmány a leghosszabb utat teszi. Csak azon esetre, ha ezen díjtétel az érintett pályák valamelyikére kiszabott minimál-tételnél kisebb volna, alkalmazandó az illető pályán ezen minimum. Minden a hátsó pályáról tovább-szállítás végett megérkező küldemény úgy kezelendő, mintha a határ-állomáson adatott volna fel; minden indokolatlan késleltetés tilos.

7. A hátsó pályának kívánatára a következő pálya annyi üres kocsi tartozik amannak rendelkezésére állítani, a hány megrakottat tőle átvett.

8. A menetrendet a kormány határozza meg; de nem kötelez-

heti a társulatokat oly vonatnak megtartására, mely három havi üzlet eredményei szerint az önköltségeket nem fedezi.

9. Az említett határozmányoknak megszegése a megkárosított félnek teljes kártalanításán kívül pénzbírságokkal és ideiglenes lefoglalással büntetendő. Minden, akár a kormány és a társulatok közt, akár társulat és társulat közt felmerülő vitás kérdések egy külön törvény értelmében szervezendő országos közlekedési törvényszék előtt intézendők el.

Ezek volnának azon intézkedések, melyek számos, a vasuti társulatok önkénye ellen emelt panaszoknak orvoslására alkalmasak. Tudom, hogy ezen elvek behozatala ellen a régi vasutak részéről a leghevesebb ellenszegülésre el lehetünk készülve, s nem is kétkedem, hogy a javasolt határozmányok egy részének felerőszakoltatása valóságos jogszegéssel határos. De másfelől meg vagyok győződve, hogy a kormány kezében az erkölcsi nyomásnak oly hatalmas szertára van, mely ellen még a legfinomabb érzelmű moralistának sem lehetne kifogása, hogy a végleges siker kétségen kívül áll.

Mielőtt értekezésemet a vasuti válság valódi forrásai orvoslásáról itt berekeszteném, még a következetlenség vádjá ellen kell óvástennem, mely ellenem azért emeltethetnék, hogy egyfelől a kormánynak beleavatkozását az építési részletekbe oly annyira kárhoztatom, míg másfelől az üzemre nézve csaknem mindenhatóságot látszom neki vindicálni. Erre csak azt az egyet felelhetem, hogy a politika az oportunitás tana, s merő ellentétben áll a doctrine-nal, mely elvont elvek szerint törekszik a világot szervezni. Az a mi egy helyen és ma üdvös, más helyen és holnap ártalmas lehet, és azért nem tanácsos, a fennállót ignorálni vagy általános elveknek Prokrustesi ágyába szorítani. A kormánynak beleavatkozása az építés részletébe vészteljesnek mutatkozott, és azért eltörlendőnek véltem; hogy az állam célja ezen beleavatkozás nélkül elérhető s biztosítható, bemutatni iparkodtam. Ellenben tény, hogy a kormánynak eddigi beleavatkozása az üzem fűtényezőibe volt szülőanyja azon ziláltságnak, mely lehetővé tette a forgalom terén a nagy társulatoknak, hogy az államban államot játsz hassanak, s azért módot kell keresnünk, hogy ezen visszasságon segíthessünk. Nézetem szerint palliatív eszközök itt eredményre nem vezetnek; a bajt gyökerénél fogva kell megtámadni. Valjon lesz-e arra a mérvadó körökben hajlandóság és erély, nem tudom; sőt némi jogom is van abban kétkedni; az uralkodó áramlat sejteti, hogy a gyökeres gyógymód helyett a kartelek simább, bár erkölcstelen útja fog választatni.

A bankjegyek kényszer-forgalma nálunk és Franciaországban.

HEGEDŰS SÁNDORTÓL.

A francia bank kényszerforgalma és az ezzel összeköttetésben mutakozó nemzetgazdasági jelenségek nemcsak tudományos szempontból birnak reánk nézve érdekkal, de már azon oknál fogva is, hogy mi, a kik harmadfél évtized óta állunk az osztrák bank kényszer-forgalma alatt, épen ellenkező tapasztalatokra jutottunk, mint a francziák, és így : akár a jelen helyzet szempontjából, akár a kibontakozás eshetőségeire nézve, kiváló érdekkal bir reánk nézve azon okok nyomozása, melyek megakadályozták Franciaországban azt, hogy a kényszer-forgalom oly káros hatású legyen, mint nálunk. Mert a mely okok előidézték Franciaországban azt, hogy a kényszer-forgalom diszagiót és kereskedelmi válságot nem okozott : azoknak legalább is megfelelő helyzetet kell minden országnak teremtenie, ha biztosan, kockázat nélkül akar áttérni a kényszerforgalomból a rendes bankforgalmi viszonyok közé, és ha ezeket zavartalanul fenn akarja tartani.

A »Revue des deux Mondes« f. é. július 15-ki füzetében Bonnet Victor »Les billets de la banque de France sous le régime du cours forcé« czim alatt egy czikket szentel a francia bank kényszerforgalmának; midőn ezt tárgyam alapjául feldolgozni akarom, egyszersemind kiegészíteni kívánom hézagaiban és összehasonlítani adatait a mi viszonyainkkal, hogy levonhassam a következtetéseket.

Tagadhatatlan, hogy a francia bank kényszer-forgalmának fejlődése és jelenlegi hatása megczáfolni látszik azon aggodalmakat, melyeket a nemzetgazdaság, már alapelveinél fogva, támaszt a kényszer-forgalmú bankjegyek kibocsátása ellen. Mert a nemzetgazdaság azt mondja : Őrizkedni kell a sok kényszer-forgalmú bankjegy kibocsátásától, annak mennyiségét szigorú korlátok közt kell tartani; mert különben bizalmatlanság keletkezik és értékcsökkenés áll be. Már pedig a francia bank 600 milliónyi érczkészlet mellett egyszerre kibocsátott 1800 millió frank jegyet, midőn a kényszer-forgalom ki lön

mondva, és ez disagiót, $2\frac{1}{2}\%$ erejéig, csakis rövid időre szenvedett, és pedig akkor, midőn a hadisarcz első részletének fizetési határideje bekövetkezett; de csakhamar leszállott az 2% -ra, még pedig éppen akkor, midőn a jegykibocsátás határául eleinte kiszabott 2 milliárd 400 millió át lőn lépve. Mert 1871 november havában a jegyforgalom csak 2 milliárd 300 millió frank volt, ekkor volt a disagio 2 és fél százalék. Január végén a forgalom meghaladta a 2 milliárd 450 milliót, a disagio csak 1% volt. Azután a jegykibocsátás határa újra 3 milliárd 200 millióra tágíttatott és a disagio egészen jelentéktelen lőn; pedig e kibocsátás a legkedvezőtlenebb körülmények között történt: ekkor fizették a francziák a hadikárpótlás legnagyobb részét, mindenütt ércpénzt kerestek, úgy hogy a bankjegy ügyszólván az ércpénz helyét foglalta el a belforgalomban. Holott, midőn az angol bank jegyei 1799—1819 között kényszer-forgalom alatt voltak — éppen az ércpénz pótlása végett — 700 millió franknál többet nem bocsátottak ki, és mégis 1810-ben 25% volt a disagio!

Mi történt, hogy a dolgok ennyire megváltoztak? Talán a pénzügyi tudomány hibázott, midőn a papírpénztől félt, vagy kezdődik az ércfedezet nélküli papírkorszak ideje? Mi okozza a két ország pénzügyi és hitelviszonyaiban a különbséget?

A francia nemzetgazdák közt sokan vannak, sőt újabban más országokban is kezd lábra kapni azok theoriája, kik az ércpénzben a forgalom egy súlyos adóját és a hitel káros megszorítását látják, melytől egy semmibe sem kerülő forgalmi jeggyel meg lehetne a forgalmat és a hitelt is szabadítani. Sokféle forgalmi jegyet gondoltak már ki, hol adófundatióval, hol a nélkül, és mindezeknek alapos reményt nyújthatna az, ha be lenne bizonyítva, hogy egy biztos, fedezet nélküli kényszer-forgalmú jegy disagio nélkül képes volt közvetíteni a forgalmat. És erre — valljuk meg az igazat — a francia bank 1870 augusztus 10-ike óta fennálló kényszer-forgalma négy éven át nagyon plausibilis okokat szolgáltatott. Főleg, ha meggondoljuk azt, hogy a banknak most forgalomban lévő 2 és fél milliárd jegyéből, 1 milliárdnyi államadósság, — tehát kizárólag az állam hitelére igénybe vett és így a forgalom szükséglete által sem igazolt kibocsátás van; mert ez a fedezet nélküli jegy hitelképességét még nagyobb kockára teszi. Ezért tapsolnak a papírpénz barátai ennek a jelenségnek.

Míg másfelől egy másik reactio is mutatkozik a nemzetgazdák közt — ezek éppen a túlságba vitt kényszer-forgalom miatt, határozottan kétségbe vonják akármely bank- vagy pénzjegy nemzetgazdasági

jogosultságát, mint a mely — ha bármi részben fedezetlen — a legveszedelmesebb csereeszköz, mely megzavarja a kereskedelmi viszonyokat, megváltoztatja az árakat és válságokat készít elő. Tehát ez iskola követeli, hogy jegybankok helyett csak letéti bankok legyenek, mint az egykori amsterdami és hamburgi bank; mert csak ekkor lesz elég téve, nem ugyan a haladásnak — mert ez visszamenés lenne — hanem a nemzetgazdasági igazságnak.

Azt hiszszük, hogy minden hosszabb magyarázat nélkül belátják olvasóink, hogy a nemzetgazdasági élet jelen fejlettségének ép úgy, mint a nemzetgazdasági tudománynak, a két szélsőség közötti középut felel meg leginkább. Mert az arany- és ezüst-pénznek a forgalom alapjául tételét, százados tapasztalás bizonyítja szükségesnek és hasznosnak; azt pedig, hogy az érczfedezetre kibocsátott jegyeknek nem kell egészen fedezve lenniük, mióta az angol bank először valósítá ez eszmét, hasonlóan a mindennapi tapasztalás bizonyítja. A mi pedig a jegyforgalom törvényét illeti, azt már Smith Ádám kimondá a következő szavakban: »Azon papírgyegye összege, mely baj nélkül foroghat egy országban, sohasem haladhatja meg azon arany- és ezüst-pénz értékét, melynek helyét e papírpénz elfoglalja és a mely forgalomban l e n n e o t t — a kereskedelem helyzetét mindig ugyanannak véve — ha nem lenne papírpénz.« Csak hogy e definíciónak az a nagy hibája van, hogy éppen nem szabatos; mert nem határozza meg azon mértéket, melylyel a forgalom pénz-szükségletét meg lehessen mérni; mert ha nem tudjuk, hogy a papírpénznek mit kell pótolnia: akkor nem tudjuk ennek kibocsátási arányát sem. Úgy, hogy Smith Ádámtól egyebet nem tanulunk, minthogy a jegykibocsátást a forgalmi szükséglethez kell szabni; a mit azért emelünk ki, mert éppen ezt szokták legtöbbször úgy a bankok, mint az államok, a jegykibocsátásnál szem elől tévesztetni, és másfelől e helyes mérték eltalálása fogja megóvni a papírpénzt a disagiótól, — más egyéb, később előadandó körülményekkel és feltételekkel egyetemben.

A bankjegyek forgalmi szükségének mértékéről, hol kényszerforgalom nincs (sok nemzetgazda okoskodik így), nem kell gondoskodni; mert a mely jegyre a forgalomnak szüksége nincs, az azonnal beváltatik teljes értékben: tehát sem forgalmi zavar, sem disagio nem keletkezhetik. Ezt a theoria régen megállapítá, és mégis, a gyakorlat gyakran ellenkezőt bizonyít; mert a kibocsátás kedvező körülmények közt történvén, a kellő határt könnyen át lehet lépni a nélkül, hogy előbb észre lehetne venni a hibát, mint mikor forgalmi torlódás vagy

válság áll be és a bankjegyek tömeges beváltás alá kerülnek. E tekintetben az amerikai periodikus bankválságok elég tanulságos adatot szolgáltatnak. Úgy, hogy tökéletesen igaza volt Sismondinak, midőn ezt írta: »Ha mindenki, a ki elfogad és tovább ad egy bankjegyet, kötelezve lenne azt hátrattal látni el, mint a váltót; nem lehetne félni attól, hogy bármely bank bitorolja a pénzkibocsátás jogát, kellő biztosítékok nélkül; de midőn a jegy előmutatóra szól, annak a ki azt kapja, oly futólagos érdeke van, oly annyira fel van mentve minden felelősségtől, midőn megtagadja a hitelt, melylyel visszaéltek, hogy a nemzet, melyre nézve ez az érdek első fontossággal bír, nem bízhatja rá az egész ellenőrzést.« Épen a közönségnek ez a gondatlansága, illetőleg a forgalomban levő jegyek iránti futólagos érdeke teszi könnyűvé a fedezetlen jegyek nagymérvű forgalombahozását; és ha ott, hol kényszerforgalom nincs, a fedezeti arányok (bár önkényes) megszabása, a felelősség solidaritásának foganatosítása, biztosítékletétele és más hasonló, habár mindig csak plausibilis intézkedések által igyekszik a törvényhozás magának és a forgalomnak biztosítékokat szerezni az »inflatio« ellen: még nehezebb ennek határt szabni ott, hol kényszerforgalom van. Mert ekkor a bank felelőssége teljesen feloldódik, az ércz-fedezet biztosítékul nem szolgálhat, és a forgalmi szükség megmérésére még a beváltási forgalom sem szolgálhat. Másfelől épen a kényszerforgalom alatt levő nemzetgazdaságokban szokott felébredni a papírpénzzel való spekulatio és ez a valódi forgalmi szükségletet képzelt szükséggké fokozza, mely ép oly követelő, mint a valódi szükség, sokkal kielégíthetlenebb és a kényszerforgalommal rendelkező bankot annál könnyebben félrevezeti a kibocsátás mérvére nézve, mert ennek felelőssége nem szab korlátot, és haszonérdeke minden korlát átlépésére ösztönzi: a neki semmibe sem kerülő jegyekkel való üzlet tekintetében. Ha már ez magában véve is nemzetgazdasági veszedelmet rejt magában, még nagyobb bajjá növi az ki magát, ha a kedvező siker vagy a kényszerhelyzet miatt, tudományos rendszert építenek a kivételes állapotra és állandósítani igyekeznek azt. Ennek a theoriának nálunk is vannak hívei, főleg az osztrák bank barátai közt, és ha a francia bank jelenlegi működésének helyes magyarázatát nem adjuk: könnyen lehet abban érvet találni a kényszerforgalom üdvössége mellett is.

A látszat csal.

Lássuk, mi történt Franciaországban? Mikor a háború kitört 1870. júliusában: a francia bank érczfedezete volt 1,145 millió frk.,

jegyforgalma 1,255 millió. Három hét múlva : a forgalom 1,500 millióra nevededett és a fedezet 1 milliárdra süllyedt, ekkor mondák ki a kényszer-forgalmat, annak maximumát 1,800 millió frankban szabván meg, melyet a »nemzeti védelem« kormányja 2,400 millióra nevelt. Így állott a dolog, midőn Franciaország, a communet levervén, ura lön önmagának. Az első, 1871. júniusban megjelent bankkimutatás szerint 2,212 millió jegy volt forgalomban és 549 millió volt az ércztartalék, a francia váltó Londonra 25, 35—40 centimes volt. Megköték a 2 milliárd kölcsönt, megkezdék a németeknek a lefizetést : a váltóárfolyam 25.75—25.80 volt, sőt november 30-ikán 26 frankra emelkedett a hollandi pedig 216, a berlini 383 volt, a mi 3—5 százalék veszteséget jelzett. A pénz-ágio pedig $2\frac{1}{2}\%$ volt. Ez volt Franciaország legrosszabb pénzügyi helyzete. Miért? Mert kereskedelme még nem éledt volt fel, mindent be kelle szereznie; inkább csak vevő, mint eladó volt. Szóval : pénzt szerezni nem tudott és még is sok pénzre volt szüksége. Kereste a külföldi váltókat : ezek fejébe nem terményt vagy árucikket, hanem készletét és értékpapirjait volt kénytelen eladni. És a mi fő : az ország politikai helyzete a legbizonytalanabb volt, úgy benn, mint kifelé. Az ily országban nincs hitel, és annak drágán kell megfizetnie mindent. Csak miután másfél milliárdnyi értékpapirját eladá, fizetéseit megkezdé, a rendet helyreállítá és magára a sarcz lefizetésére nézve egy bankár-consortiummal szerződést kötött, hogy ne kelljen a külföldi váltókat magának az országnak felverni a tömeges kereslet által : csak akkor kezdetek oszlani az aggodalmak, szállott a disagio, javult a kereskedelmi mérleg a megindult üzleti élet hatása alatt.

A fennebbiekből tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy nem azért okozott kevés kárt, illetőleg veszteséget a kényszer-forgalom Franciaországban, mert az önmagában ártalmatlan dolog, vagy hogy önmagát tudja fékezni — hanem azért, mivel az ország tőkekészlete ellensúlyozta a hitelhiányt, a megindult üzleti élet helyreállítá a kereskedelmi mérleget, és — ezt még fel kell említenünk — magában a jegyek kibocsátásában is eltalálta a bank a kellő határt, mit hasonlóan véletlennek és éppen nem a kényszerforgalom természetének kell tulajdonítanunk.

Mielőtt ezen és más még nevezetesebb tényezők ismertetéséhez fognánk : itt még ki kell emelnünk azt, hogy a belforgalom agioviszonyaira kiváló fontossággal bír a külhitel állása is; még pedig azért, mert a kényszerforgalom alatt lévő országok, ha nincsenek is

azon kivételes szerencsétlen helyzetben, mint Franciaország, hogy t. i. egy idegen országnak tetemes összegeket kell fizetniök — mégis idegen váltóra és pénzre szorulnak; mert saját kényszerforgalmú pénz-jegyüket a nemzetközi kereskedelemben nem használhatják. Tehát eltekintve a belhiteles és bankviszonyoktól: csak azon esetben menekül meg egy ország általában véve a disagiótól: ha vagy kereskedelmi mérlege oly kedvező, hogy pénzt hoz be és nem kell gondoskodnia hiányának idegen pénzszerzése útján való pótlásáról, vagy hitele: tőkekészleténél és a pénzpiacson való szerencsés fellépésénél fogva, neki nagy áldozatok nélkül nyújt segédeszközöket.

A kereskedelmi mérleg fontosságára azonnal visszatérünk; a külföldi hitel tekintetében csak azt jegyezzük meg, hogy gyakran egy szerencsés combinatio is sokat segít azon. Így pl. Franciaország, midőn sarcfizetését megkezdé, maga csinált concurrentiát önmagának a külföldi váltók keresésében; ezért volt disagiója; midőn aztán az üzlet lebonyolítását egy bankár-konsortiumra bízta, ez összeköttetéseit arra használta fel, hogy a külföldi váltókat minél jobban leverje, mert neki megszabott ára volt, és miután ez neki sikerült, befolyt arra is, hogy az ország pénzviszonyai javuljanak. Az agio azonnal 1%-al esett pedig egyéb változás nem történt.

Azonban a jegyforgalomra általában, főleg pedig a kényszerforgalom határára döntő befolyással van egy nemzet bel- és külgazdasági fejlettsége. Erre nézve is meggyőző adatokat szolgáltat Franciaország. Ez országban még csak egyszer volt kényszerforgalom: 1848-ban. Azt hisszük, hogy midőn a februári kormány megadta azt: az ország nem volt sem nagyobb zavarban, sem nagyobb veszélyben, mint 1870-ben. És mégis: mit tapasztalunk? A jegyforgalom maximuma csak 545 millió frankra lön határozva, az érczkészlet 1848. decemberében 241 millió, 1849-ben 420 millió volt. És mégis 1870-ben: egy nagy háború veszteségei, dúlása után, csaknem hat annyi jegyforgalmat eltűrt kényszerforgalommal az ország, ép oly kevés, sőt még kevesebb hitelválsággal, agiovesztéssel, mint 1848-ban! Ez mutatja a nemzetgazdaság fokozott fejlettségét és forgalmi erejét, mely bizonyos határig kényszerforgalmat is, változás nélkül visel el. Igen, mert míg 1847-ben a francia bank üzleti forgalma 1 milliárd 200 millió volt, 1869-ben 8 milliárd 325 millióra ment az; és míg az ország egész érczkészletét 3 milliárdra becsülték 1848-ban; 6 milliárdra nevedett az 1870-ben.

Ez utóbbi körülmények reánk nézve nagyfontosságúak. Mert

élénk kereskedelem, ipari üzlet és kedvező kereskedelmi mérleg, ép oly szükségesek az egészséges nemzetgazdasághoz, a mily elkerülhetetlen kellékek arra nézve, hogy akár a bankjegyforgalom, ha kényszerforgalom nincs, üdvösen működjék; akár pedig az, kényszerforgalom esetén, károkat ne tegyen. Az országban levő érczkészlet hasonló fontossággal bír arra nézve, hogy a bankjegy hitelét (akár van kényszerforgalom, akár nincs) fenntartsa; mert csak ez esetben lesz az valódi pénz-jegy és nem pénz maga, melylyé semmiféle hüvészet által át nem változtatható. A mit ez utóbbi szavakkal mondani akartam, azt megmagyarázza Franciaország példája — ha összehasonlítjuk Olaszország és monarchiánk pénzügyi helyzetével, melyekben hasonlóan kényszerforgalom van. Ez utóbbi országokban a disagio, épen a kedvezőtlen kereskedelmi mérleg és a kényszerforgalom miatt, gyakran 15—20 százalékra megy. Miért? Mert a kereskedelmi kedvezőtlen mérleg miatt az érczkészlet az országból kifoly, a jegy azt pótolja a forgalomban; tehát először: a törvény által kijelölt fedezet biztosítékul nem szolgálhat annak értékére nézve a kényszerforgalom miatt, és másodszor az országban nincs érczkészlet, hogy a külföldi kereskedelmet közvetítse, a papirjegyek és váltók beváltási szükségét fel ne keltse — a kedvezőtlen kereskedelmi mérleg miatt. Tehát a papírpénznek minden oldalról hitelt kell vesztenie. Holott Franciaországban, bár kényszerforgalom van, a mi azt jelenti, hogy a bankjegy a pénzt nem csak jelenti, de helyettesíti, valósítja is, — még sincs a forgalom erre szorulva más üzletben, mint a belforgalom azon részeiben, melyekben önkényt is használhatja azt forgalmi eszközül; mert a dolog természete megengedi, és ezenkívül rendelkezésére áll egy nagy érczkészlet, mely nem apad, sőt szaporodik a kedvező kereskedelmi mérleg miatt. Épen ennek az érczkészletnek kell tulajdonítanunk azt a két nagy áldást, melyben Franciaország nagy szerencsétlenségében részesült. Először, hogy a kényszerforgalom veszélyeitől szabadult; másodszor, hogy nagy tartozását úgy rőtta le, hogy üzleti forgalma a miatt nem csökkent.

És épen ez érczkészlethiány, sőt ennek folytonos apadása a kedvezőtlen kereskedelmi mérleg miatt — okozhat nekünk nagy aggodalmakat úgy a kényszerforgalom tartama alatt, mint megszüntetésének módozatára és következményeire nézve. Mert ha a kényszerforgalom alatt agio-veszteségeket okoz: megnehezíti annak megszüntetését, a valuta helyreállítása és bármely érczalap megteremtetése tekintetében. Sőt, midőn ez a nehézség is le van győzve: folytonosan kockáz-

tatja bármelyik bank alapját, az érczkészletnek a kereskedelmi mérleg helyreállítására évenként nagy mérvben beálló szüksége miatt.

Erre nézve lehet példát idézni Franciaországból. 1857-ben, 1863-ban és 1864-ben ez országban kereskedelmi zavarok voltak, és a francia bank érczkészlete nagy gyorsasággal apadt. Így pl. 1863-ban csakhamar 205 millióra apadt az le, pedig 807 millió jegy volt forgalomban és ezenkívül a köz- és magánbetétek összege 218 millióra ment; a váltó-árfolyam Franciaországra nézve kedvezőtlennek lőn; a banknál nagy összegekben és rohamosan követelték a jegyek beváltását. Pedig ez alkalommal a bajt csakis a túlspeculatio okozta; de ez is eléggé bizonyítja azt, hogy bármi okoz zavart az üzletvilágban, az a bankjegyeknek az érczalaphoz folyamodását teszi szükségessé, és a hol ez nem található : sem a bankoknál, sem az országban, a válságnak be kell következnie. Egyébiránt fennebbi állításunk igazolására hivatkozhatunk az angol bank történetére is : valahányszor kereskedelmi válság volt Angliában, azt első sorban az angol bank érczalapja érezte meg, és valahányszor nagymérvű bevitelre volt szüksége Angliának, melyet a kiviteli a kellő mérvben nem fedezett : nagymennyiségű ércpénzösszeg folyt ki belőle.

Ily szerepe van az üzleti állapotoknak és a kereskedelmi mérlegnek a bankjegyek forgalmával, illetőleg az ország érczkészletével szemben. Már pedig monarchiáinknak ebben a tekintetben a lehető legkedvezőtlenebb viszonyai vannak, mert kereskedelmi mérlege passiv. Erre nézve legyen szabad tíz évi áttekintést adni :

É v.	Milliókban :			
	Bevitel.	Kiviteli.	Beviteli többlet	Kiviteli többlet
1862-ben . .	232·96	292·58		59·62
1865-ben . .	248·09	344·01		95·92
1866-ban . .	211·92	329·07		117·15
1867-ben . .	284·31	407·36		123·05
1868-ban . .	375·38	425·94		50·56
1869-ben . .	405·94	432·11		26·17
1870-ben . .	419·26	394·41	24·85	
1871-ben . .	529·41	466·58	62·83	
1872-ben . .	592·42	382·27	210·15	

Tehát a fennebbi táblázatból kitűnik, hogy az utóbbi évtized alatt a bevétel 24%-al nevededett, míg a kiviteli csak 30%-al és kitűnik az, hogy az utóbbi három év alatt 300 millió forintnyi hiányt

kelle külföldi; kereskedelmünkben fedezni, ha érczkészlet lenne rendelkezésünkre, minden bizonynyal azzal fedeznök ezt, és csak mert ez nincs: kell értékpapirokkal vagy kölcsönnel fedezni azt. Már pedig oly nagy mérvű érczkészlet felett egy bank sem fog a monarchiában rendelkezhetni, hogy e nagy kereslet ellenében kimerithetlen legyen.

Tudjuk azt, hogy van módja annak, hogy a kereskedelmi mérleg kedvezőtlen volta meliött is visszatérjünk a valutához és megvédelmezzük a bankok érczalapját; szomorú dolog is lenne, ha arra lenne e monarchia kárhozzátva, hogy addig valutával ne bírjon, míg kereskedelmi mérlege pluszt fel nem mutat és azonnal kockáztatva legyen az, mihelyest a mérleg minusra fordul; ennyit az előzményekből következtetni sem akartunk, nem is lehet: mert akkor csak oly országokban lehetne kikerülni a kényszerforgalmat, melyeknek kereskedelmi mérlege áll a n d ó a n plusban van; pedig ily állapotban egyik ország sincs. De igenis következtethetünk kettőt a fennebbiekből: először azt, hogy nekünk nemcsak a valuta szabályozása fog áldozatokba kerülni; de még az érczalapra fektetett bankrendszer is a folytonosan magasán tartandó kamatláb és más kivételes intézkedések miatt, állandóan fogja adóztatni üzletünket épen rossz kereskedelmi és hitelviszonyaink miatt, és másodszor következtethetjük azt, hogy minél jobban fogjuk kereskedelmünk mérlegét javítani, annál inkább biztosítjuk a valutát és a jegyforgalom biztonságát is.

Ezért mondta már az 1810-ben kiküldött angol parlamenti bizottság híres »Bullion-report« jában, hogy a jegy kibocsátás kriteriuma a váltó árfolyam; mert ez viszont a kereskedelmi mérleggel van szoros összefüggésben. E tant — épen a continentális fedezeti rendszerek és maximalis theoriák ellenében Angliában Mac Culloch fejté ki és azóta annak érvénye napról-napra bebizonyult. Franciaországban 1857-ben 600 millió jegyforgalommal ép úgy elérték a forgalmi határt mint 1863-ban: 800 millióval és 1873-ban 2 és fél milliárdal.

E tekintetben azonban épen feltétlen becsét e törvénynek sem tulajdonithatunk; mert nem csak a kereskedelmi, de a politikai helyzet a bel- és külföldön is lényeges befolyással van úgy a váltó árfolyamra, mint a jegyforgalom összegére és az agioviszonyokra. Épen azért, mert ez utóbbi tétel reményt nyújt nekünk arra nézve, hogy politikai viszonyaink rendezése és a külpolitikai helyzet békés volta elő fogja segíteni nálunk is a kibontakozást, felhozunk egy pár adatot monarchiánk jegyforgalmi és agioviszonyaira, melyek, bár a

kényszerforgalom abnormitásait tekintetbe kell vennünk, be fogják bizonyítani, hogy a disagio nem a fedezetlen jegyforgalom összegétől függ, hanem tisztán politikai és kereskedelmi viszonyoktól; mit aztán alkalmazhatunk a kényszerforgalom nélküli bankjegyek fedezeti arányára nézve is, hogy elébb ez utóbbira nézve hozzak fel adatokat vagyis, hogy bebizonyítsam, miszerint a bankok fedezeti arányát a politikai kereskedelmi és hitelviszonyok szabják meg és nem valamely harmad, negyed vagy más mesterséges arányszám biztosítja: legyen szabad felhoznom azt, hogy 1848-ban a francia banknak 107 millió fedezet mellett csak 233 millió jegyforgalma volt és mégis ki kelle mondani a kényszerforgalmat, míg 1857-ben 189 millió fedezet mellett 580 millió jegyforgalom volt és mégis ki lehete kerülni a válságot kényszerforgalom nélkül. Most pedig körülbelöl másfél milliard jegy van fedezet nélkül, az egész jegyforgalomtól meg van vonva a beváltási kötelezettség és még sincs sem pénzválság, sem disagio; ez volt ugyan 1871. novemberében, de ekkor a jegyforgalom nem volt harmadfél milliard, mint most; hanem csak kettő. A különbséget megmagyarázza a politikai és kereskedelmi viszonyok fejlődése és javulása.

Lássunk már most adatokat a mi monarchiánk jegyforgalmi viszonyaiból. 1867. december végén az összes jegyforgalom volt (bank- és államjegy együtt véve) 548 millió 150 ezer forint, a bank érczkészlete volt 108 millió, az agio 119.5. 1868. decemberében a jegyforgalom összege 574.51 millióra emelkedett, a bank érczkészlete 108 millió maradt és az agio 117.5 volt. Tehát 29 millió jegyforgalom növekedés daczára, az agio 2%-al esett. 1869. decemberében az összes jegyforgalom 598 millió 760 ezerre emelkedett, a bank érczkészlete 116.9 millió volt, az agio 120.7. Igen; mert az év szeptembere óta kereskedelmi válság volt és ezért emelkedett az agio novemberben 123.2-ra, a mikor a jegyforgalom 602 millió volt. Ezután leapadt a jegyforgalom összege a következő év áprilisban 571.58 millióra; de az agio 120.8 volt, mikor pedig a francia-porosz háború kitört: júliusban, a jegyforgalom összege: 625.71 millióra nevedett, az agio pedig 131%-ra emelkedett. Mikor aztán a mi beelegyedésünk veszélye eltűnt: októberben, noha a jegyforgalom összege ekkor érte el tetőpontját, mert 649.85 millió volt, az agio 120.7%-re szállott. Az évet végeztük: 649 millió jegyforgalommal és 121.7 agioval.

A következő 1871-ik évben a jegyforgalom nagy mérvben emelkedett, úgy, hogy pl. október hóban 697.74 millió volt, a mikor az

agio 117.5 %-on állott; az év végén még 690 millió 930 ezer frt jegy volt forgalomban, de az agio 114 %-ra szállott le. 1872-ben az év első felében a jegyforgalom az agióval együtt esett; de az őszi hónapokban, mint mindig, a forgalom növekedett, úgy, hogy októberben 701.30 millió volt az, és ez volt legmagasabb állása, holott ugyanekkor volt az agio legkisebb, a milyen már évek óta nem volt t. i. 105.75. Az év végén pedig a jegyforgalom összege volt 696.34 millió és az agio 106.50. Míg a következő év elején a nagy speculatio és később a májusi börzeválság a jegyforgalom és agio emelésére folytak be; mert 1873. aprilisben 694 millió jegyforgalom mellett 107.75 volt az agio, májusban 719.32 millióra emelkedett a jegyforgalom és 109.50 volt az agio, júniusban pedig 715.45 millió volt a jegyforgalom és 108.75 az agio.

Azt hiszem, hogy minden mellékes körülményt tekinteten kívül hagyva, levonhatom a fennebbi adatokból is azt a következtetést, mit elébb, mint igazságost állíték; hogy t. i. egy ország forgalmi erejét és így agio-viszonyait benn, váltó-ár folyamát künn, kereskedelmi, hitel-és politikai viszonyai szabják meg. És, hogy a bankrendszer szükséges kiegészítő része ugyan a hitelviszonyoknak és kereskedelmi fejlődésnek; de sokkal több előzmény és előfeltétel van az üzleti élet fejlettségében, a kereskedelmi, politikai és hitelviszonyok természetében, alakulatában a bank vagy általában nézve a jegyforgalom alapjára, terjedelmére, biztonságára nézve, mint megfordítva. Ezt nem szabad szem elől tévesztenünk; mert különben a bankkérdés megoldásának alakját, alapját, fogjuk eltéveszteni és meglehet, hogy attól oly következményeket, eredményeket várunk, melyek abból nem következhetnek; mert sokkal magasabb, általánosabb és szövevényesebb kereskedelmi, kulturai és politikai tényezőkben keresendők.

A francia banknak kényszer forgalma daczára az által is sikerült megakadályozni a disagiot, hogy folytonosan magas kamatlábat tartott fenn, mi nagy áldozatot rótt ugyan az országra; de két jó eredményt is idézett elő: t. i. folytonosan nevelte a bank érczkészletét, tehát egyfelől lehetővé tette a készfizetés megkezdésének kilátásait és másfelől éppen ez által növelte a bank jegyei iránt a bizalmat; tehát a disagio keletkezését megakadályozta. A másik jó eredmény az, hogy éppen e szigorú üzleti eljárás által akadályozta meg a mesterséges, solid alap nélkül való speculatiót; tehát az ebből keletkezhető válságot és disagiot. De az osztrák bank magas kamatlábat ezzel a politikával igazolni nem lehet, mert először: ennek az érczkészlet-

gyűjtés most nem lehet specialis feladata, másodsor monarchiánk a világért sincs oly forgalmi jegy-összeggel ellátva, mely csak legtávolabbról is megközelítse az arányt a francia forgalomhoz.

Nem vagyunk barátai azon eljárásnak, mely szerint a forgalmi jegyek aránya fejenként számíttatik ki; mert fennebb épen azért hoztunk fel adatokat Franciaország forgalmi történetében az 1848 és 1872 közt beállott nevezetes változásokról, hogy megmutassuk, miszerint ugyanazon lakosság most 6 annyi jegyforgalmat képes fenntartani és igényelni, mint harmadfél évtizeddel ez előtt; de azt hisszük, hogy midőn konstataált tény az, hogy Franciaországban 120 frt, Angliában 65, Németországban 90 frt. pénzjegy esik egy főre, még monarchiánkban csak 20 frt — akkor elmondhatjuk, hogy pénzszükségben szenvedünk és nem kell »inflatio«-tól tartanunk. De azért tagadhatatlanul hasznos tanulság van ebben is reánk nézve azon tekintetben, hogy a forgalmi jegyek arányát mindig a nemzetgazdaság természete és alapjának terjedelme, jelleme szabja meg és így pl. földművelő országban sokkal kevesebb forgalmi eszköz kell, mint iparos, kereskedő országban és oly országban, mely semmi más segéd forgalmi eszközt nem használ (clearing house, check, bon stb.) több pénzjegy kell, mint abban, mely azokkal saturálva van. Ez magyarázza meg pl. azt, hogy Franciaország több bankjegyet képes forgalomban tartani, mint Anglia, daczára annak, hogy ennek ipara és kereskedelme jóval fejlettebb.

Vonjuk le a következtetéseket. A francia kényszerforgalom nem idézett elő disagiot és hitelválságot; mert az ország érczkészletével segített magán, kereskedelmi mérlegét kedvezőre fordítá, váltó árfolyamát megjavítá, politikai és pénzügyi hitelét helyreállítá, kényszerforgalmának terjedelmét még eddig mindig üzleti szükségeinek természetes határai közt tartá, és a túlspeculatiót ép úgy megakadályozta az ipar terén, mint a börzén. Egészséges nemzetgazdaság kivételes állapotok közt is a rendes törvényeknek felel meg és így jó eredményeket idéz elő.

Ebből következik, hogy a mely ország ily rendkívüli körülmények közt van és azokat jól kiállani vagy azokból szerencsésen kibontakozni akar: annak a fennebbi tényezők felett kell rendelkeznie, vagy legalább azok előteremtését és előkészítését kell czélba vennie.

Másodsor levonhatjuk azt a következményt is, hogy úgy a jegyforgalom összegét, mint alapját, alakját a nemzetgazdaság mérve és alapja szabja meg; hogy a kereskedelmi mérleg és a váltó árfolyam

sokkal biztosabb mértéket adnak valamely ország hitelviszonyairól és az ezeknek megfelelő bankpolitikáról, mint bármely fedezeti rendszer. Mert nincs oly bankalap, melyet az állami deficit és kereskedelmi hiány ki ne merítsen, és viszont: biztos kereskedelmi, politikai és hitelviszonyok közt a bankpolitika is a rendes üzleti »kereslet és kínálat« között szabadon mozoghat.

Nem akarom ezzel azt kifejezni, hogy a bankalap biztosításáról, sőt arányáról is gondoskodni ne kellene, sőt, mert a papírgyekben nem látok pénzt, önként értődik, hogy azoknak érczalapra fektetését a bankpolitika első alapelvének tartom : csak azt akartam a fennebbiekben kiemelni, hogy nem az alap és jegyforgalom közti aránytól függ az agio, a kamatláb és a kereskedelmi hitel : hanem szoros összefüggésben áll az ország nemzetközi forgalmával, hitelével és egész politikai, kulturai életével.

Oroszország vasutai 1873-ban.

Az orosz pénzügyminiszterium, valamint a statisztikai hivatal, legközelebb több nagyterjedelmű kimutatást tett közzé Oroszország vaspályahálózatról s az 1873-ik év üzleti eredményeiről. Ez érdekes közleményekből a következő főbb adatokat idézzük.

1874. január első napján az orosz vaspályahálózat terjedelme a teljesen kiépített s forgalomban levő pályákat tekintve volt :

orosz pályák . . . 15,191 verst,

finnországi pályák . . . 651 »

összesen . . . 15,842 verst. Ebből államvasut 526·2 verst.

Ezenkívül tényleg épülőfélben volt 1,740 verst vasut s a folyó 1874. évre még 2,343 verstnyi új vasut építésének megkezdése volt elhatározva. 1871 óta a hálózat 50%-kal nagyobbodott. Orosz területen az első vonal 1838-ban készült el, de csak 1868 óta mutatkozik élénk mozgalom a vasuti hálózat nagyobbítása érdekében, s a roppant birodalom ma már szorgalmasan igyekszik pótolni ama mulasztásokat, melyeket az előző évtizedekben e téren elkövetett.

Az orosz pályák engedélyezésének időtartama 75 és 85 év közt ingadozik. Ez alól csak két pálya tesz kivételt. A Pétervárról Zarskoje-Szeloba vezető vasutnak engedélyezési tartama nincs megállapítva, a Volga-Doni vasut pedig csak 37 évre concessionáltatott. A forgalmi eszközök mennyiségét részint az engedélyezési okmány, részint a kormánynyal kötött külön egyezmények állapítják meg. Ezek értelmében ötvennégy vonalon a forgalmi eszközök számának következőnek kellene lennie : mozdony 2,784, személy- és podgyáskocsi 5,015, teherkocsi 47,271. Tényleg azonban ez előszabott forgalmi eszközök nincsenek meg s a fenforgó rendetlenségeket megszüntetni a kormánynak minden ereje daczára eddig még nem sikerült.

Vaspályatársulat összesen 50 van; ezek közül csak tiz építette ki vonalait az állam minden segélye nélkül, míg n e g y v e n társulat állami kamatbiztosítást élvez. Közülök husz társulatnál az egész építési tőke, husznál ellenben csak az elsőbbségi kötvények s nem a részvénytőke vannak garantírozva.

Az állam által elvállalt biztosíték kamatokban s törlesztési járulékok czímén évenként összesen 51.177,627 rubelt teszen. Ez összegből 1873-ban tényleg 14.592,172 rubel vagyis a biztosított összegnek mintegy 28 $\frac{1}{10}$ -ka lón kifizetve. Vasuti biztosíték czímén az állam az összes garantírozott vonalaknak 1874. jan. 1-ig mindössze 103.089,457 rubelt előlegezett, mely összegbe az 1873-ki kamatok 9.110,904 rubel erejéig nincsenek befoglalva. A biztosított kamatösszeg mind a részvényeknél, mind az elsőbbségi kötvényeknél rendszeren 5 $\frac{1}{10}$ —5 $\frac{1}{12}$ %-ot tesz. A Riga-Dünaburgi vasutnál 4 $\frac{1}{2}$, a bromberginél 4, a báltinál csak 3, ellenben a Volga-Doni vasutnál 6 $\frac{1}{10}$ %-ot tesz az állam által biztosított évi kamat. Némely vasutaknak magok az érintett vidékek biztosítottak határozott évi kamatot. A garantíát eddig a legnagyobb mérvben az ugynevezett »nagy« vasutársulat vette igénybe, mely Moszkva—Nisnij-Novgorodi és Pétervár—Varsói vonalai után 1873. január 1-ig 39.598,585 rubel előleget kapott e czímen a kincstártól. Sok társulatot azonban a biztosított összegben felül is kénytelen az állam segíyezni. Ez összegek, melyek 1874. január 1-én 100.017,409 rubelre nőttek fel, részint a visszafizetés föltételével, részint e kikötés nélkül adattak a megszorult társulatoknak.

Azon tőke, mely 1874. január 1-jén az orosz vasutak kiépítésére és forgalomban tartására fordított, következő :

Államvasutak	13.001,655 rubel.
Magántársulatok részvénytőkéje . .	506.886,553 »
» elsőbbségi kötvényei	606.841,348 »
Alapítási költségek	164.372,345 »
Az eddig fizetett kamatbiztosíték .	112.789,347 »
Összesen . .	1,403.891,149 rubel.

Az összes vasutak bruttó bevétele 1872-ben 101.959,345 kiadása 78.641.193 rubelt tőn, s így a nettó jövedelem 23.345,151 rubelre ment. E szerint a bruttóbevétel 12 $\frac{1}{4}$, a kiadás 9 $\frac{1}{2}$, a tiszta jövedelem 2 $\frac{3}{4}$ %-át teszi az összes befektetett tőkének.

Ez épen nem kedvező eredmény onnan származik, hogy az orosz vasutak legnagyobb része csak az utolsó években épült, s még nem volt képes kellő forgalmat teremteni magának. A régibb vasutaknál s általában azoknál, melyek legalább öt év óta teljesen kiépültek, a viszony sokkal kedvezőbb. E vasutak közül kilencz 1872-ben átlag a befektetett tőke után 7 $\frac{13}{30}$ %-ot jövedelmezett.

A személy- és áruforgalom következő számokat mutat :

1872-ben az orosz vasutak összesen 20.602,088 személyt és 935.422,243 pud árut; 1873-ban viszont 22.809,111 személyt és 1,204.128,337 pud árut szállítottak. Az emelkedés tehát a személyeknél 10·6, az áruknál 28·7 %-ot képez az előző évvel szemben. Ennek folytán a vasutak bevételei természetesen szintén lényeges emelkedést mutatnak. 1872-ben az összes vasutak bevételei 101.973,835 rubelt, 1873-ban pedig 122.877,263 rubelt tettek, s így a bevételi többlet 20.903,427 rubelre rug. Egészben véve a múlt év eredményei kedvezők az orosz vasutakra: 1872-hez képest csakis a Volga-Doni pálya mutat 1·80 % csökkenést bevételeiben; a többiek jövedelme kivétel nélkül mindenütt fokozódott. Némelyeknél az emelkedés feltűnően nagy. Így például a bálti vasut bevételei 1873-ban az 1872-ki eredményekhez képest 37, a Vorones-Rosztovi 48, az Orel-Vitebski 44 %-kal emelkedtek.

A brutto-kiadás és a brutto-bevétel között fenforgó viszonyt illetőleg 1873-ról a hivatalos kimutatások még csak töredékes közléseket tartalmaznak. Az ide vonatkozó adatok csakis az 1872. évre vannak teljesen nyilvánosságra hozva. Az állambiztosítást élvező vasutak közül 1871-ben nyolcz vasut bevételei nem fedezték még az évi kiadásokat sem; 1872-ben azonban ilyen vasut már csak kettő volt; a többi vasutak brutto-jövedelme kisebb-nagyobb mérvben túlhaladta a nyers kiadásokat.

Államvasutak. Az orosz államnak vagyis inkább a korónának csak négy vasútja van, melyek terjedelme összesen 526·2 verstet teszen. Ezek egyike is magántársulatnak van használatra átengedve. A másik három vonalon összesen 54 mozdony, 203 személy- és 1543 teherkocsi tartotta fen a közlekedést. Az üzleti eredmény 1872-ben következő: szállított 839,404 ember, 17.758,256 pud áru; bevétel 1.002,462, kiadás 732,158, tiszta jövedelem 270,303 rubel.

Az orosz vasutakon 1872-ben 557, 1873-ban 644 baleset történt emberek megölése vagy megsebesítése által. Átlag minden 941,973 utasra jut egy baleset.

IRODALOM.

Lombardstreet, a description of the money market by Walter Bagehot. 3. edit. London. 1873.

Ajánlhatjuk mindenkinek, a ki a pénzforgalom és pénzpiacz természetét a maga valóságában felismerni óhajtja, Bagehot fentemlített munkájának tanulmányozását. Az angol »Economist« nagytehetségű kiadója, mondhatni, egészen új modort honosított meg e látszólag oly nehezen penetrálható ügy tárgyalásában. Munkájának főérdeme az, hogy épen azt lehet belőle megtanulni, a mit a bank- és hitelüggyről szóló kathedraszerű compendiumokban rendszerint hiába keresünk. Nem foglalkozik ő sokat a különféle bankügyi elméletekkel és hypothesisokkal, hanem annál többet a gyakorlati élet jelenségeivel s azon természetieknek mondható törvényekkel, melyek e jelenségekben minden lépten-nyomon nyilatkoznak.

Miben áll az angol pénzpiacz jelentősége; hogyan fejlődött az azzá, a mi; miféle rázkódásoknak volt alávetve; mekkora ellentállási képességet tanúsított Anglia hitelrendszere e rázkódásokkal szemben; miféle okok csökkentették ezen ellentállási képességet, s mik azon reformok, melyek által az angol pénzpiacz szilárdsága s ellentállási képessége fokozható volna, — ime, ezek azon kérdések, melyek iránt Bagehot művéből alapos információt szerezhetünk.

Ne riaszsza vissza az olvasót az a körülmény, hogy Bagehot az angol pénzpiacz vizsgálatával foglalkozik. Az angol pénzforgalom és hitelügy ma már a kifejlődés legmagasabb stádiumát érte el, s már ezért is legalkalmasabb tért nyújt a nemzetgazdaság ezen ágának tanulmányozására. De másfelől Anglia pénzforgalma, különösen a londoni pénzpiacz, a legnagyobb mértékben kihat az egész föld pénzforgalmára, s viszont, megérez minden változást, mely a világ bármely pontjának pénzforgalmában beáll. Anglia gyarmatai mind az öt világ-részre kiterjednek; a hol pedig nincs angol gyarmat, ott van legalább angol kereskedelem, ott vannak Angliának adósai vagy hitelezői. Lombardstreet központja a világgazdaságnak, tulajdonképi »vi-

lágpiacz» a pénzre nézve. S ha áll az, hogy valamely árucikk forgalmát ott kell tanulmányozni, a hol annak világpiacza van, akkor arra, hogy a legfontosabb árucikknek, a pénznek forgalmi viszonyait tanulmányozzuk, a legalkalmasabb tér Lombardstreet.

Általánosan használt kifejezés, hogy: »a pénz árucikk;« de nem igen szokták megkülönböztetni, hogy mikor és mily körülmények közt mondható a pénz valóban árucikknek. A buza, melyet a földmivelő földjébe elvet, töke, de nem áru; az a buza, melyet kamarájában elzárva tart, akkor és addig, a mikor és a meddig ott van, szinte nem árucikk. A buza akkor válik árucikké, midőn eladás végett a piacra vitetik. Így a pénz is. Nem minden pénz, mely valamely országban létezik, tekinthető árucikknek, hanem csak azon része a pénznek, mely befektetésre készen áll. Nem azon országnak van a legnagyobb pénzpiacza, melynek legtöbb pénze van, hanem annak, melynek legtöbb befektetésre minden percben készen álló, kikölcsönzésre váró pénze van.

Ebben rejlik a londoni pénzpiacz nagysága. A betétek összege csak azon bankoknál, melyek jelentéseket tesznek közzé, tett 1873. decz. 31-ikén Londonban 120,000,000 font sterlinget. Ezenkívül tetemes betéteket kezelnek oly bankok is, melyek jelentéseket nem tesznek közzé, valamint egyes bankárok és váltóalkuszok is. Ugyanakkor egész Magyarország takarékpénztárainak betétei 173 millió forintra, s ha a bankok betételeit is hozzá vesszük, egész Magyarország betétei talán mintegy 200 millió forintra rugtak.

A rendkívül nagy concentráció, a mindig rendelkezésre álló liquid-összegek roppant nagysága képezi alapját a londoni pénzpiacz jelentőségének. Innét magyarázható az, hogy alig van vállalat, alig van kormány, melynek számára Londonban bizonyos áron pénzt kapni ne lehetne.

A londoni pénzpiacz nagysága a bankokban felhalmozott takarékbetétek nagyságában gyökeredzik. Ha azt kérdezzük, hogyan lett Lombardstreet, azaz a londoni pénzpiacz azzá, a mi: akkor tulajdonképen azt kérdezzük, mikép történt az, hogy az angol nemzetben oly mély gyökeret vert azon szokás, hogy megtakarítmányait ne tartsa otthon, hanem a bankokban halmozza fel. Bagehot igen érdekesen kifejti ezt az angol bankrendszer történetéből. A banküzlet súlypontja, mint mindenütt, úgy Angliában is eleinte a pénzváltási és rimesse-üzletben s később a jegykibocsátásban feküdt. Csak miután ily minőségben tovább egy századnál hasznos szolgáltatokat tettek a kö-

zönségnek, emelkedtek végre a közbizalomban oly magasra, hogy a polgárok rájuk kezdték bizni készpénzök kezelését. Körülbelől 1830-ig Anglia bankjainak főjövedelmi forrása a jegykibocsátás volt, a betétek jelentéktelen szerepet játszottak. Az úgynevezett bankviták kizárólag a bankjegyforgalom körül forogtak, azt hitték az emberek, hogy a londoni pénzpiacz jelentősége a bankjegyforgalomban fekszik. De mindinkább túlsúlyt nyert a betétek jelentősége, s ma már senki sem kétkedik, hogy a londoni pénzpiacz kimerithetlen erőforrása Anglia nagyszerű betéti rendszerében gyökeredzik.

Hogy a betéti rendszer Európa többi országaiban sehol oly mély gyökereket nem vert, mint Angliában, azt Bagehot azon körülménynek tulajdonítja, hogy a continentális államok közt egy sincs, mely oly hosszú ideig meut lett volna forradalomtól vagy kultámadástól, mint ama szerencsés szigetország. Azt hiszszük azonban, hogy ez magában véve, még meg nem fejtené az Angliában észlelt meglepő eredményeket. Az évszázadokig tartott békéhez kétségkívül hozzájárult az angolszász faj ritka gazdasági erélye, mely egyrészt tetemesebb megtakarításokat hozott létre más népeknél, másrészt azon élénk gazdasági észjárással párosult, mely azt eredményezé, hogy a népnél szokássá vált megtakarításait a bankokban felhalmozni. Így jött létre Lombardstreet, így lett Anglia nagy pénzpiacz.

Hogy az egyedüli s főindok nem a hosszas béke volt, azt igen könnyű bebizonyítani. Ki tagadná, hogy forradalmak és háborúk nem kevésbé fenyegetik a bankjegyek biztosságát, mint a takarékbetétekét. S mégis azt látjuk, hogy a bankjegy meghódította magának az egész európai szárazföldet, míg a betéti rendszer csak lassan bír gyökeret verni. Anglia azon egyetlen ország, hol a betéti rendszer rég túlszárnyalta a bankjegykibocsátást jelentőségben, míg a continens államai körülbelől ott állanak, a hol Anglia a harminczas évek előtt állott.

Érdekes e jelenség. Oka jóformán abban fekszik, a mit Bagehot is megemlít egy helyütt, hogy t. i. a bankjegyek elfogadása a közönség által egészen más lélektani processus következménye, mint a takarékbetéteknek bankokban való elhelyezése. Hogy egy bank jegyeit a közönségnél elterjeszthesse, erre a bank részéről kívántatik bizonyos tevékenység, ellenben a közönség részéről elég, hogy ez valamit ne tegyen, azaz a jegyeket a bankhoz beváltás végett ne vigye. Hogy azonban egy bank takarékbetéteket kapjon, erre nézve ő maga keveset tehet, passiv szerepre van kárhóztatva, ellenben a közönség részéről szükséges, hogy valamit tegyen, azaz megkívántatik, hogy igen sok

egyén eltökélje magát készpénzének a bankban való letéteményezésére. A bankjegyek elterjedésére elég a közönség passivitása, a betéti rendszer elterjedésére a közönség aktivitása kívántatik meg. Ezért előzte meg a bankjegyrendszer magában Angliában is a betéti rendszer kifejlődését.

* * *

A fentebbiekből fogalmat nyertünk arról, hogy az angol pénzpiacz nagysága egy óriási mérvben kifejlett takarékbetéti rendszerben gyökerezik. Tudjuk azt is, miképen fejlődött ki e rendszer s hogy mostani nagysága e század közepetáján túl alig vihető vissza. De hogy van az, hogy e nagyszerű betéti rendszer központja az angol bank lett? Miért lett az angol bank Anglia összes készpénzkészletének központi tartómedenczéjévé? Miért nem alakult több ily központ?

Lombardstreet monarchicus alakját szinte a jegykibocsátásnak köszöni. Az angol bank volt az egyetlen részvénytársaság, melynek jegykibocsátási joga volt. Magánbankárok egész a mult század közepéig bocsátottak ki jegyeket, de részvénybankok ezt nem tehettk. Továbbá az angol bank volt a legújabb időkg az egyetlen, mely a korlátolt szavatosság (limited liability) előjogával birt. Ez tette lehetővé, hogy London legelső kereskedői hajlandók voltak e banknál igazgatói állomásokat vállalni. Ha még ehhez hozzáadjuk, hogy az angol bank a kormány pénzeinek kezelésével is meg volt bízva, akkor ismerjük ama főbb factorokat, melyek ez intézet roppant túlsúlyát előidézték. A fentebb említett előnyök ugyanis, különösen a jegykibocsátási előjog sok ideig azon véleményt idézték elő a közönségnél, hogy an angol banknak arra is kizárólagos joga van, hogy betéteket elfogadhasson. Így lett az angol bank a központ, mely körül a többi bankok és bankárok csoportosultak; így keletkezett azon hitelrendszer, melyben az angol bank mint Anglia, sőt részben az egész világ tartaléktökéinek főmedenczéje szerepel.

A Lombardstreetben felhalmozott, minden perczben mozgósítható tőkehatalom nagysága, a mint forrását tekintve, eredménye a betéti rendszer rendkívüli kifejlettségének, úgy viszont legjelentékenyebb motora Anglia ipari és kereskedelmi fejlődésének. Az angol ipar és kereskedelem oly mérvben, mint csak kevesen sejtik, kölcsön vett pénzzel üzetik. Az olcsó tőke kikölcsönzésének könnyűsége szakadatlan harcztot idéz elő az új emberek és a régi üzlettulajdonosok közt. A régi üzletember, ha 50,000 fontnyi vagyonával évenként 10%-ot akar szerezni, kénytelen 5,000 fontot nyerni; ha azonban melléje te-

lepszik az új ember, kinek 10,000 font vagyona van, s mint ez nem ritkaság, 40,000 fontot escompte útján szerez be, akkor ennek helyzete sokkal kedvezőbb. Ha a 40,000 font után 5 %-ot fizet, akkor csak 2000 fontot kell a kölcsönzött tőke kamataira fordítania. Feltéve tehát, hogy ő is 5,000 fontot keres, marad neki 10,000 font saját tőke után 3000 font haszna, azaz 30 %. E viszony következménye az, hogy ő olcsóbban adhatja portékáját s szoríthatja, sőt néha kiszoríthatja a régibb versenytársat. Az angol forgalom sajátságos demokratikus alakzatának titka a nagy és olcsó kölcsöntőkekben rejlik. Ezért nem fejlődhetnek Angliában századokig domináló nagykereskedői dynastiák, mint egykor Genuában vagy Velenczében. A folyton előtérbe nyomuló új emberek némi részben ártanak az által, hogy olcsóbb árakra törekedvén, kevésbé szilárdak termelésükben, mint a régiek. De e hátrányt dúsán ellensúlyozza azon rendkívüli sürgékenység és élénkség, melyet a forgalom demokratikus iránya előidéz. A nagy kereskedelmi dynasták mindig conservatívek, aluszékonyak, nem keresik az új üzleteket, nem hajlandók változtatásokat tenni. Nem így az új emberek. Ezek fáradhatatlanok új előnyök feltalálásában s kiaknázásában; hajlandók sokat merni és sokat kockáztatni. A forgalom e bizonyos durvasága a legnagyobb életerő jele, mert meg van benne a »hajlam a változatosságra,« mely úgy az organicus, mint a társadalmi életben a haladás életelve.

A nagy tőkeközpontosítás ezen éltető hatása mellett azonban nem szabad ignorálnunk azon veszélyeket, melyekkel összekötte van. A betéti rendszer lényege, hogy több ezer millió forint tőke áll a bankokban a vállalkozási szellem rendelkezésére. De a hol nagy a kikölcsönzött tőkék összege, ott a visszakövetelhetők is nagy. Nem szabad feledni, hogy ama betétek milliói oly módon vannak elhelyezve a bankokban, hogy azokat a tulajdonosok, mikor nekik tetszik, látravisszakövetelhetik. Kereskedelmi válságok esetén meg is teszik ezt sokan, s ez egyik legveszedelmesebb mozzanata a válságoknak. Valóban, ha Anglia összes betétei egy válságos időpontban egyszerre visszaköveteltetnének, oly katastrofa következne be, melynek egyetlen bank, még maga az angol bank sem bírna ellentállni.

E veszély lehetősége az angol pénzpiacra nézve, csakugyan létezik. Az angol bankok és bankári üzletek pénzkészlete betéteikhez képest majdnem semmi. Egy bank sem tart nagyobb pénzkészletet, mint a mi éppen a napi üzletre szükséges. Minden bank nélkülözhető készpénzt valamely más banknál helyezi el betétképen. E másik bank

hasonlókép jár el a maga pénzkészletével. E rendszernek végeredménye az, hogy minden banknak csakis jelentéktelen napi készlete van otthon, ellenben valamennyi bank összes végső tartalékkészlete az angol bankban halmozódik össze. Az angol bank tehát Anglia összes valódi készpénztartalékának egyedüli és kizárólagos letéteményese. Ez az, a mit Bagehot egy-tartalék-rendszernek nevez, s melylyel szembe állítja a több-tartalékrendszert, mint természettest és nagyobb biztonságot nyújtót.

Ezen egytartalékrendszer következménye az, hogy az angol bank igazgatótanácsosainak bölcsességétől függ: fizetésképes-e Anglia, vagy nem? Soha oly nagy gazdasági hatalom egy kézben nem összpontosult, mint az angol bank igazgatótanácsában. És mégis, ezen igazgatótanács tagjai, — tekintélyes londoni kereskedők, de többnyire a régi routine emberei, — nagyjából el nem ismerik, sőt talán nem is sejtik, hogy rájuk valami másféle felelősség nehezedik, mint egyéb bankok igazgatóira. Tényleg az angol bank helyzete — nem is reflectálva a jegy kibocsátó osztályra — mint az ország összes tartalékkészletének birtokosáé tökéletesen kivételes, jogilag azonban ez intézet banküzleti osztálya csak olyan, mint bármely más bank. Valóban, ha az angol bank a hivatalosan elismert elvek szerint kormányoztatnék, akkor kormányzata a legrosszabb volna. Szerencsére a gyakorlat, kivált újabb időben sokkal jobb az elveknél, — de teljesen jónak ma sem mondható.

* * *

Lássuk most már, hogyan képes a londoni pénzpiacz a rázkódásoknak ellentállni. A londoni pénzpiacz, éppen mivel nagysága a betéti szervezeten alapúl, rendkívül ideges és pedig nemcsak oly értelemben, hogy minden visszahatást gyorsan megérez, hanem a tőkék kikölcsönzését illetőleg is. A bankok és bankárok kénytelenek lévén kamatot fizetni az óriási betétektől, nem hevertethetik ezeket, hanem kénytelenek kikölcsönözni, különben csakhamar tönkre jutnának. A pénzbőség már maga is terjeszti és fejleszti a vállalatokat, de rendszerint hozzájárul ehhez a jó hitel s a jól alkalmazott munkából származó nyereség is. E három tényező összehatása következtében rendkívül gyors emelkedés mutatkozik a gazdasági élet minden ágaiban; bizonyos kellemes érzés ömlik szét a társadalom legtöbb rétegeiben, mely a fokozott vagyonosság és jóllét tudatából származik. De e meglepő lendület csak annyiban szilárd alapú, a mennyiben helyesen eltalált, sikerrel alkalmazott termelésből s a termelt árúk könnyű és biztos elárusításából származik. A mennyiben e vagyonosodás forrása általános áremel-

kedés, annyiban mulékony. Addig, míg az emelkedés tart, nyernek azon árúk tulajdonosai, a melyeknél a drágulás hamarabb beáll.

A visszahatás azonban soha sem marad ki. Minden jólét, mely a kikölcsönözhető tőke szokatlan bőségéből s az ez által keletkező áremelkedésből származik, biztos reactionnak van alávetve. A gazdasági műfolyam következő: emelkedő áraknál mind több-több tőke kell ugyanazon nagyságú üzlet folytatására. Még inkább fokozódik a tőkék utáni kereslet, ha az üzletek nagyobbíttatnak s a gyors fejlődés új meg új üzletek alapítását vonja maga után. A befektetések egyre szaporodnak, egyre több kötelezettség vállaltatik, a tökebőséget tőkeszükség váltja fel. A kamatláb emelkedik.

A magas kamatláb és a kikölcsönözhető pénztőke hiánya most már az árakat kezdi csökkenteni. Rendszerint valami váratlan esemény is jön közbe, mely a hitelt megrendíti. A sok új vállalat közt bizonyára van több elhibázott is. Az üzleti lendület korszakában sokan túlbecsülték erejüket s véget nem érő virágzásra számítottak. A szédelgés, a befektetési mania, a csalások soha sem maradnak el egy élénk üzleti korszakban. A rettegés rövid idő múlva elfogja az egész üzletvilágot. Mindenki igyekszik magát fedezni, tartalékkészleteit erősíteni. Tömegesen mennek a bankokhoz váltóikat leszámíttatni,— a mit különben csak hetek vagy hónapok múlva tettek volna. A rémület fokozza a szükségletet.

A helyzet annál nehezebb, mert a belföldi válsággal rendszerint együtt jár a készpénz tömeges kiáramlása külföldre. E kettős betegség ellen nincs más orvosság, mint tetemes kölcsönzések magas kamatra. A kamatláb felemelése meggátolja a pénz kiáramlását külföldre. A tetemes kölcsönzések elhárítják azon aggodalmat, mintha pénzt egyáltalán nem lehetne semmi áron kapni. Elmulván ez aggodalom, csökken a rémület s ezzel a természetellenes hitelkeresés. Ha meggondoljuk, mily óriásiak Lombardstreetben a látra fizetendő passivák, s hogy még ezeknél is nagyobbak az egész ország kötelezettségei, elképzelhetjük, mekkora nyomást kell válságos időkben az angol banknak, mint az egyedüli nagy és tetemes tartaléktőke letéteményesének kiállani. És mégis a menekvés egyedüli eszköze ily viszonyok közt a merész és bőkezű kölcsönzés. Kislelkű bankpolitika biztos bukásra vezetne. Az angol banknak ily időkben kötelessége, teljes erejéből kölcsönözni, nem mivel — mint eddig hitték — jegy kibocsátási szabadalma van, mert hisz, a bankjegy nem »legal tender« a bankügyi

osztályban, — hanem kötelessége kölcsönözni. mivel nála van letéve az egyedüli nagy tartaléktőke s ennek rendeltetése épen az, hogy veszélyes időkben legyen mihez hozzányulni.

A mondottakból most már Bagehot azt következteti, hogy az egytartalékrendszer rossz és veszedelmes. Azt véli tehát, hogy jobb volna oly rendszer, mely mellett a betétek milliói nem egy, hanem több tartalékmedenczében gyülnének össze. De elmulasztja bebizonyítani, hogy több tartalékrendszer mellett csakugyan nagyobb volna a végső tartalékok összege s nagyobb a több tartalékbank egyesített ellentállási képessége.

Nézetünk szerint ily eredményeket egyszerűen feltételezni nem lehet. Minden banknak természetes törekvése, lehetőleg alacsonyra csökkenteni készpénz készletét. E hajlam megvan az angol bankban is s a részvényesek nem szünnék meg sürgetni az igazgatókat, hogy igyekezzenek nagyobb osztalékokat szerezni a tartalékok kamatozó kikölcsönzése segítségével. De e törekvésnek meglehetősen sikerrel ellentáll a kereskedelmi világ közvéleményének nyomása. Kivételes lévén az angol bank helyzete, folytonos kritika és ellenőrzés tárgya az, s a kereskedelmi világot azonnal mély aggodalmak lepnék meg, mihelyt észrevennék, hogy az angol bank készpénztartalékát tetemesen csökkenteni kezdi. Kérdés: több egymással versenyző főbanknál, melyek közt a pénzpiacz tartalékkészlete megoszlanék, volna-e a közvélemény presziója oly sikeres. Az angol bank rendszerint sokkal kisebb osztalékokat ad, mint más bankok s van is panasz e miatt elég. De előnyös az igazgatóság helyzete annyiban, hogy az angol banknak nincsenek versenytársai s kivételes lévén helyzete, nincs semmiféle intézet, melyre egy-egy elégedetlen részvényes hivatkozhatnék. A több-tartalékrendszer mellett e helyzet megváltoznék. A magánérdek mellé, mely a tartalékok csökkentésére sarkal, járulna hatalmas motorként a verseny és ambíció több egyenrangú főbank igazgatóságai közt. Nem valószínű tehát, hogy ha a tartalék több főbank között oszlanék meg, annak absolut összege tetemesen felülmulná az angol bank tartalékát. De még ha valamivel felülmulná is, alig hihető, hogy több bank működése még valamivel magasabb össz-tartalék mellett is, felérne az angol bank központosított hatalmával válság idején. A tőkék hatása nem csupán absolut nagyságuktól függ, hanem a kisebb-nagyobb összpontosítástól s az alkalmazásuk körül kifejtett kisebb-nagyobb egyöntetűségtől is. Ezért hiszszük mi, hogy a több-tartalékrendszerre való áttérés, még ha lehetséges volna is, aligha lenne üdvös Angliára nézve.

A válságokat csak egy esetben csökkenthetné a több-tartalék-rendszer : akkor t. i., ha a készletben tartott pénzmennyiség valóban igen sokkal nagyobb volna, mint az angol bank pénzkészlete. De ez csak akkor lenne lehetséges, ha mindazon összegek, melyeket az angol bank is betéteiből ki szokott kölcsönözni, állandóan elvonatnának a pénzpiacztól. A nagyobb stabilitást és biztosságot meg kellene fizetni azon sok millió gyümölcsöztetlen hevertetésével, melyet most az angol bank betéti pénzeiből kikölcsönöz.

A betétek erezetének egy nagy medenczében való összefutása, nézetünk szerint csak egy magasabb fejlődési stádiumát jelzi az egész hitelrendszernek. Csakis e rendszer mellett lehetséges a betétek lehető legintensívebb gyümölcsöztetése rendes időkben, s a lehető leghathatósabb, legeggyöntetűbb és tervszerűbb actió válságok idején. A nagyobb tőkélynek, a hatványozottabb tőkekiaknázásnak megfelel termésszerszerűleg egy nagyobb kockázat.

Visszatérni a többtartalékrendszerre annyi volna, mint egy stádiummal hátrább vinni a rendszert, lemondani a legconcentráltabb erőkihasználás előnyeiről a végett, hogy a kockázat, ha nem is megfelelő mérvben, de legalább némileg csökkentessék.

* * *

Egyébiránt maga Bagehot legkevésbé sem gondol a mostani állapotok felforgatására. Jól tudja ő, hogy egy századokon át megalkult hitelszervezetet felforgatni s helyébe újat tenni lehetetlen. Azon rendíthetlennék mondható bizalom, melyben az angol bank — részben érdemén felül — részesül, olyas valami, a mi máról holnapra nem jöhet létre, még ha oly új bankintézetek lépnének is ennek helyébe, melyek helyesebb elveken s egészségesebb alapokon nyugosznak. Mindezen okoknál fogva Bagehot a mai állapotokat fentartandóknak véli, s megelégszik egyes javításokkal, melyeket gyakorlatilag keresztülvihetőeknek tart. Mindenekelőtt szükséges, hogy az angol bank és a publikum tisztába jöjjön az iránt, hogy a banknak, mint az egyetlen nagy készpénztartalék birtokosának, bizonyos kötelezettségei vannak, s akkor, midőn a pénz az országból kiáramlani hajlandó, a kamatláb kellő időben s mérvben való felemelése által ennek elejét venni, bel-földi válság idején az így megerősített készletből bőkezűen kölcsönözni tartozik. Továbbá okvetlenül reformálni kell a bank igazgatását. A két évre választott kormányzót társadalom-politikai okokból megtartandónak véli ugyan, de melléje állandó aligazgatót kíván tenni, a ki

ugy, miként az államtitkárok a miniszterek mellett, megőrzik a hivatali tradíciót, a bank főigazgatója mellett az iskolázott bankárelemet képviselje. Ezen aligazgatónak hivatásszerű bankárnak kell lennie; szükséges, hogy egész idejét kizárólag a bank vezetésének szentelje s egyuttal oly társadalmi állásu férfiú legyen, a ki nem kénytelen a főigazgatót »Sir«-nek szólítani. Egy ily aligazgató alkalmazása a legnagyobb s legszükségesebb reform; de ezen kívül még más reformokat is be kell hozni. Meg kell szüntetni azon intézkedést, hogy a londoni bankárok ki vannak zárva az igazgatók tanácsából. Azelőtt azt hitték, hogy ezek a bank versenytársai s így nem vehetnek részt annak kormányzatában; ma azonban mindenki előtt világos, hogy e bankárok nemcsak nem versenytársai a kivételes helyzetben levő angol banknak, hanem ellenkezőleg éppen a legnagyobb betevők, kik egyenesen érdekelve vannak abban, hogy a bank betételei lelkiismeretesen kezeltesenek.

Megjegyzendő, hogy a bankárok csak szárazföldi fogalmak szerint vannak kizárva a bank igazgatótanácsosai sorából. A mi fogalmaink szerint pl. Rothschild bizonyára »bankár« s e czég főnöke, mégis benn van a bank igazgatóságában. Angol felfogás szerint azonban Rothschild nem bankár, hanem tőkepénzes. Bankár alatt az angol oly üzletembert ért, a ki idegen pénzzel, különösen betétekkel dolgozik.

Végre hátrányos az angol bank igazgatására nézve az igazgatótanácsosok tulságos nagy száma. E számot kevesbítení kellene, mert egy fegfeljebb 1½ órái ülésben oly nagy számu testület nem képes valamely kérdést alaposan tárgyalni. Hosszabb üléseket tartani pedig bajos, részint mert az igazgatók nem hajlandók oly huzamos ideig együtt ülni, részint mivel minden hosszabb ülés már magában oly aggodalmakra ad okot, hogy talán valami rendkívüli dolog történt, talán válság fenygeget!

Bagehot azután még érdekesen fejtegeti a részvénybankok természetét, melyek oly nagy virágzásnak örvendenek; a magán bankárok intézményét, mely enyésző félben van, olyannyira, hogy ilyféle üzletek most már ujonan nem is keletkeznek. Végre érdekes felvilágosításokat nyujt a váltóalkuszokról — billbrokers, — kik válság idején legnagyobb mérvben szokták fokozni az angol pénzpiacz érzékeny s ideges természetét. Az e fajta üzletemberek típusául tekinthető a híres Overends & Comp. czég, melynek bukása az 1866-ki válságot előidézte. A váltóalkuszok sok millióra menő pénzeket kezelnek és pedig többnyire

londoni és vidéki bankároktól. Válság idején ezek visszavonják pénzeiket az alkuszoktól, ha ezeken az angol bank nem segít, kész a legnagyobb panique.

A mostani rendszert gyökeresen megváltoztatni lehetetlen lévén, gondoskodni kell arról, hogy az, a mennyire lehet képessé tésék a rendkívüli rázkódásoknak ellentállni. A fentebb említett reformokon kívül erre nézve a főeszköz: az angol bank készpénztartalékjának oly magassága, mely elégséges biztosítékot nyújtson válságok idején. Hogy mekkora legyen a minimális tartalék, ennek megítélése egyike a legnehezebb feladatoknak. A legnagyobb számlája a banknál az államnak van. E számla azonban nem veszélyes, mert nincs betét, melynek ingadozásai béke idején oly könnyen megítélhetők volnának, mint ezé. A magánbetétek közt legnagyobb a bankároké, — e tétel szinte meglehetősen egyenlő marad, sőt válság idején még emelkedni szokott, mert a bankárok ily időkben gyűjtött nagyobb készpénzkészleteiket szinte az angol bankban szokták elhelyezni. De a bankári betétek e sajátsága nagyon is csalóka természetű. Az angol bankból t. i. a bankok- és bankárok nem a betétek felmondása által szokták kivonni a pénzt, hanem váltók leszámítolása által. Minden bankár igyekszik, hogy betéte érintetlen maradjon és ezenkívül egyéb kötelezettségeinek is megfelelhessen. Mindez csak az angol bank rovására történhetik meg. Minden nagyobb pénz igény, bárhol történjék is közvetlenül annak kielégítése, közvetve az angol bankra nehezedik. Valahányszor a külföld Angliából pénzt von ki, az angol bankból veszi ki az ércpénzt, mert ebben van felhalmozva az egyetlen jelentékenyebb aranytömeg. A bankárok válság idején elvonják pénzeiket a váltóalkuszoktól, megszűnnek azoknak viszleszámitolni, de ezáltal csak új hitelszükségletet idéznek elő, melyet csakis az angol bank elégíthet ki. A bankároktól visszautasított váltók a bankhoz jönnek s ha ez által le nem számíttatnak, rögtön beáll a legnagyobb rettenet. Az angol banknak mindig készen kell állania jelentékeny pénzfizetésekre s helyzetének nehézségét fokozza az, hogy betéteinek összege egyáltalán nem irányadó a fizetési igények nagyságára vonatkozólag. Egy ismeretlen összeggel áll szemben, melynek nagyságát megítélni egyáltalán nem lehet.

Ebből azt következik, hogy az angol bank igazgatására nézve szabályokat megállapítani teljes lehetetlenség. Egykor azt hitték, elég ha a passivák egy harmada van meg készpénzben. Ma ez nem áll. Az egy harmad néha tulságosan nagy, néha elégtelen. Az sem áll,

hogy a banknak a piacz szerint kell szabályozni kamatlábát. A szabad piaczon a kamatlábat a bankok- és bankároknál levő betétek nagysága s a leszámítható jó váltók mennyisége szabja meg. Az angol bank magatartására nem ez a körülmény döntő. Neki éber szemmel kell kísérni a jövő esélyeit s ha bárhonnét nagyobb szerű fizetés lehetősége fenyeget, azonnal fel kell emelnie a kamatlábat, hogy tartalékját idejekorán erősítse. A pénzvila got lázas félelem fogná el, ha a banktartalék 10,000,000 font sterlingnél alább szállana. Ámde a gyakorlathól tudva van, hogy 1 — 1½ millió f. st.-et az angol bankból minden pillanatban kivonhatni. Hogy tehát a tartalék 10 millió alá ne sülyedhessen, legalább 11½ milliót kell oly minimumnak tekinteni, mely felé a banknak egyrészt törekedni kell, mely alá azonban a tartalékot soha nem szabad sülyedni engedni. De minthogy a tapasztalás mutatja, hogy míg a bank eltalálja azt a kamatlábat, mely elégséges vonzerőt gyakorol, hogy a tartalék erősíttethessék, azalatt legalább 2—3 millió font kivonható a bankból: tehát az óvatossági intézkedéseket már akkor meg kell kezdeni, mikor a tartalék 14—15 millió közt ingadozik.

Ime Bagehot javaslatai válságok ellen. Felületeseknek látszhatnak javaslatai, de kellő szakavatottsággal alkalmazva kétségkívül igen hatályosak lehetnek. Feltétlen biztosíték válságok ellen nem létezik. Azon biztosítékokat pedig, melyek megszerezhetők, részint a pénzpiacz tanulmányozása s folytonos éber megfigyelése, részint pedig nagyobb mennyiségű tartaléktőkék készen tartása nyújtja. A biztonság nem adatik ingyen. Megszerzéséhez, mint minden hasznos előállításhoz, kettő kívántatik: m u n k a és t ő k e.

Hartwich : Aphoristische Bemerkungen über das Eisenbahnwesen und Mittheilungen über die Eisenbahnen in London.
Berlin, Ernst & Kron.

· Azon eszmék, melyek a világhírű mérnöknek e legújabb iratában foglaltatnak, meglepőleg egybevágának azon elvekkel, melyek »A vasuti válság« című czikkeinknek vezérfonalát képezik. Leghelyesebbnek találjuk e műről egy másik nem kevésbé illetékes szaktekintélynek, báró Weber M. M.-nek egy német lapban közzé tett véleményét ide iktatni.

»Hartwich iratának szellemi súlypontja — ugymond Weber —

azon nyílt és férfias modorban fekszik, melylyel nézeteit az állam és a vasuti kifejlődés közti ténylegesen létező és másfelől kívánatos kölcsönös hatásról előadja : ezért neki az összes vasuti világ köszönettel tartozik. Hartwich eszmejárása eléggé szellemdús és érdekes, hogy lényegét a közönség azon részének is bemutassuk, mely iratát különben behatóbb tanulmányra kecsegtetőnek aligha találná : (s ide számítjuk a vasuti ügyekben mérvadó személyiségeknek tulnyomó zömét is). Szabadjon a vázlatot imitt-amott egyes vonásokkal kiegészítenünk, s azt, a mit a szerző velünk a sorok közt sejtet, egy általánosan megérthető nyelvre átfordítanunk.

A vasutakat a magánipar szelleme teremtette és annak köszönhetik kifejlődésüket. Sok tapogatásba, kísérletbe került, míg az új találmány lényegének a különféle alakokon és phásisokon keresztül hatolnia sikerült, hogy végre a legalább ideiglesen helyesre akadjon. Ezen teremtésben teljes szabadsággal mozoghatott, különben eredetét nem szülhetett volna : a kormányok akkoriban a beavatkozás és ellenőrzésre alkalmas szellemi képzettséggel még nem bírtak, s így — habár ballépéseken és hibákon át — szabad pályát törhetett magának a haladás. Midőn végre a vasutak az állami élet oly jelentékeny tényezőivé váltak, hogy az állam már többé nem ignorálhatta őket, a felügyeletükre szükséges közegeket eleintén a magánipartól kényszerült kölcsön venni. Az új intézmény ellenőriztetésének valamely rendszerét bele kellett szőni saját rendszerébe, s miután a kormányok rendelkezésére álló közegek természetesen bölcsőbbek, tudósabbak és tapasztaltabbak nem lehettek, mint azon intézetek szakértői voltak, melyekre felügyelniök kellett : a cél elérésére fel kellett állítaniok a szabványt, a schémát, az egyéni önkényt, szemben a tehetség és haladás szabad hatásával.

Ez talán oly kártékonynya nem vált volna, sőt a vasuti ügynek »go ahead«-jébe ez uton egy conservatív mérséklő elemet lehetendett hozni, ha a kormányok, a tervezetek és vonalhyomok gazdasági értékének, a szerkezet és építkezés általános elveinek s az üzleti biztonság és czélszerűségnek bölcs és érett vizsgálatára szórítkoztak volna. De nem sokára ezzel nem elégedtek meg : a felügyelési hatóságok nem azt mérlegelték, valjon az elénk terjesztettek c z é l s z e r ü e k - e, hanem azt, valjon a j ó v á h a g y o t t s z a b v á n y o k n a k m e g f e l l e l n e k - e s mindenekelőtt valjon megjegyeznek-e azon nézetekkel, miket mérvadó helyen éppen akkor helyeseknek tartának. A tervezetek állami felülvizsgálatával megbízott közegeknek tevékeny-

sége részletezésekre ömlött szét, s a minnek a czélszerűen alkalmazott állami felügyelet főtárgyának kellett volna lennie — az építmények általános irányzatára, a szerkezeti elvek helyességére való tekintet — bureaucraticus korlátok közé lett szorítva. S ezen kicsinységekkel folytatott béka-egér-harczban elszibbadtak a legserényebb és legtehetségesebb erők; s miután azok helyének betöltésére mesterek nem mindig valának megnyerhetők, inasokkal kellett megelégedni. Így keletkezett azon aggasztó tünemény, hogy 'például nem ritkán a növendékek képezék ez eldöntő areopágot, mely hivatva volt megbírálni a kormány elébe terjesztett tervezeteit azon mestereknek, kiknek lábainál rövid idő előtt amazok még mint tanulók ültek: s e szerint ki nem maradhatott az is, hogy gyakran a legfőbb hatóságok nagy mértékben compromittálva lettek.

Angolhon és Amerika nyíltan megmutatják, az általános felügyelet mily csekély adagával képes az állam önmaga iránti kötelességeinek eleget tenni, s ezen országok nemcsak a vasutaknak úgy szólván bölcsői, hanem azok nagyszerű kifejlődésének színhelei is.

Az állam vagy mint vasutaknak tulajdonosa, vagy mint kamatbiztosító, ellenőrizettjeivel szemben vagy versenytárs vagy érdekelt fél, mint főfelügyelő hatóság pedig egyuttal bíró a saját ügyében. Ezen kettős helyzetében természetszerűen született elleneseinek, az ellenőrizett igazgatóságoknak bizalmatlanságát fogja kihíni, s csak igen nehezen kerülhetendi el, hogy velök, a tapasztaltakkal és szakjuk mestereivel gyöngé oldalokat ne láttasson.

A német birodalomban, hol az e körülményből felmerülő nehézségek legkivált Poroszthonban sajnos mérvben lettek érezhetőkké, egy látszólag igen egyszerű orvosszert találtak ki a birodalmi vasuti hivatal szervezésében. A birodalom mint olyan, ha a kitüzött czélt elhibázni nem akarja, sem vasutakat mint tulajdont nem bírhat, sem magánvállalatoknak kamatot nem biztosíthat; a birodalmi közegek tehát az egyes országok állam-vaspályáival szemben épen úgy, mint a magán-pályákkal szemben teljes részrehajlatlanságukat kell, hogy megtarthassák. Oly országokban, melyeknek politikai szervezete hasonló szabású eszköznek alkalmazását kizárja, nem marad más mód az állami felügyelet iránti bizalom biztosítására — melyet nem nélkülözhet, ha csak azt nem akarjuk, hogy a »si. volo, sic jubeo« lépjen az elismert tekintély kényszerítő erkölcsi erejének helyébe — nem marad, mondjuk, más mód, mint ezen intézményt a kétségbe nem von-

ható tiszta szándéknak, a legátlátszóbb ügyvitelnek és leggyorsabb tetterőnek minden kellékeivel felszerelni, s végrehajtó közegeit elismert általános nézetű és egyelőre is tiszteletet igénylő tehetségű és szakismeretű egyéniségek köréből választani. Akkor, a mint Hartwich mondja, önmaguktól szünendének meg az állami határozmányok, melyek imitt-amott, az építést és üzemet rendező, absolut hatásu szabványok alakjában a vasutak alakulására és kifejlődésére ólomsúly gyanánt nehezednek, s azon alakot öltendik, mely a vasuti »tudomány« mostani mérvével összhangban áll. A szakértelmiség ez idő szerint már oly általánossá és egyen-niveau-juvá vált, hogy ilyféle szabványos tanra többé szükség nincs. Sehol sem veszélyesebb az alaknak és szervezésnek általánosítása, mint éppen a vasutaknál, melyeknek tünetei kaleidoskopszerűleg változók.

Nemzetgazdasági törvényhozás.

Magyarország. Az 1874-ik XXII. t. cz., mely a hamis vagy vétke-
 ges gondatlanságból származott bukás esetében köve-
 tendő eljárásról szól, (kihirdettetett az országgy. képv. házában 1874.
 jul. 22-én a főr. házában jul. 23-án) csődeljárásunkban lényeges elvi változást
 létesít. A törvény szerint a fölött, hogy forog-e fenn hamis vagy vétke-
 ges gondatlanságból származó bukás, ezentul a büntető bíróság határoz, e végből a
 csőd megnyitását elrendelő ítélet az illetékes kir. ügyészséggel közlendő. —
 Az eljárásnál a fennálló bünvádi szabályok és gyakorlat követendő. A vizs-
 gálat a csődeljárás folyamatát nem akadályozza; ha azonban a vagyonbukott
 álkövetelés elismerése miatt áll vizsgálat alatt, a követelések valósága feletti
 ítélethozatal a bünvádi eljárás befejezéseig felfüggesztendő. (B. P. K. 1874.
 jul. 30.)

Az 1874. XXV. t. cz. az országos statistika ügyének
 szervezéséről szól (Kihird. a képv. házb. 1874. jul. 22-én, a főrenk.
 házában jul. 23-án). E törvény elrendeli a magyar korona országai közálla-
 potának és évről évre változó közérdekű viszonyának nyilvántartását. — Az
 országos statisztika vezetését, a statisztikai adatoknak országos gyűjtését,
 feldolgozását, összeállítását és közzétételét a központi statisztikai hivatal esz-
 közli. E mellett a f. i. és kereskedelmi miniszter elnöke alatt szakértő
 testület, az orsz. statisztikai tanács áll, mely az egyes szakminiszteriumok kép-
 viselőiből és az elnöklő miniszter által kinevezett szakférfiakból alakul. Ezen
 tanács véleményt ad a megindítandó országos felvételek szervezete és mintái,
 valamint az egyes szakminiszteriumok által saját céljaikra elrendelt felvéte-
 lek tervezetei felett.

A kormányközegek, egyházi valamint polgári és katonai hatóságok az
 országos felvételekre szükséges adatokat megszerezni és beszolgáltatni kötele-
 sek; ugyanerre kötelezvék működésük köréből a köz- és közérdekű célokkal
 foglalkozó magánintézetek, egyletek és társulatok.

Minden törvényhatóság bizottsága állandó statisztikai bizottmányt
 alakít.

A törvény többi része a kivitelről és az adatok helyessége iránti felelős-
 ségről szól. (B. P. K. 1874. jul. 30.)

A román fejedelemséggel vasuti csatlakozások tár-
 gyában 1874. május 31-én kötött egyezmény Magyarország törvényei kö-
 zé mint 1874-évi XXVII. t. cz. igttatott. Ez egyezmény leglényegesebb
 határozmányai olvasóink előtt már ismeretesek. A többi czikkek 7—20, a
 kezelés és forgalom könnyebbitésére részletes szabályokat tartalmaznak (B.
 P. K. 1874. aug. 4).

A fentebbi törvényvel összefüggésben áll az 1874. XXVIII. t. cz. kihirdetett az országgyűlés mindkét házában 1874. aug. 1-é), mely a temesvári-orsovai vasut kiépítésére és üzemeltetésére vonatkozó engedményokmányt foglalja magában. E szerint a cs. kir. szab. osztrák államvaspályatársulat jogot nyer egy temesvári indóházának Baziás felé eső végével kezdődő, Lugoson, Karansebesen át és Mehadia mellett Orsovára az ország határszéleig vezetendő mozdony-vaspályát kiépíteni és üzemeltetni. — Az engedélyes kötelezi magát az engedélyezett vonalat az engedélyezési törvény hatálya alá lépte napjától számított négy év alatt befejezni. — Az engedélyes társaságnak a monarchia két fele által eddig viselt kamatgarantiája (5.200.000 frt) 1 millió frttal ezüstben felemeltetik. — A viteldijak engedélyezett legmagasabb árszabása mértőföldenkint ezüst vagy aranyban egy személyért I. oszt. 36 kr, II. oszt. 27 kr, III. oszt. 18 kr. o. é.; gyorsvonatoknál 20%-kal több lehet. Az áruk szállításánál mértőföldenkint vámhátszámjától I. oszt. 1.56 kr. II. oszt. 2.34, III. oszt. 3.12; — egész kocsirakodásoknál gabona, liszt, buza és talpfánál 1.4 kr; kőszó, szén-, téglá- és kavics szállításánál 1 kr. — A társulat nem szabhat az átviteli árukra oly differenciális tarifát, mely szerint a szállítás Rómániából Magyarország határszéleig, vagy valamely magyar állomásig kevesebbe kerülne, mint eme vasut valamely magyar állomásától ugyanazon rendeltetési helyig. — A többi feltételek többnyire más engedményi okmányok feltételeivel egyeznek. (B. P. K. 1874, aug. 5).

Az 1874. évi XXX. t. cz. több rendbeli kedvezményt nyújt a sopron-pozsony-lundenburg vágvölgyi vasutnak, mely ezentúl «vágvölgyi vasut» nevet nyer. E kedvezményekkel kapcsolatban a vágvölgyi vasut-társaság jogot nyer, csatlakozásul a vláravölgyi határtól Troppau felé építeni tervezett vasúthoz pozsony-nagyszombat-trencsén-zsolnai fővonalának nemsovai állomásából kiágazva a Vlára völgyén át az ország határszéleig egy vasúti szárnyvonalat építeni és üzemeltetni. (B. P. K. 1874. aug. 5.)

Az 1874. évi XXX. tv. cz. a Győrtől Sopronon át Ebnfurt irányában az ország határáig építendő vasut engedményokmánya némely pontjait módosítja. (B. P. K. 1874. aug. 5.)

Poroszország. Figyelemre méltó a következő törvény, (mely 1874. évi június 17-én kelt,) egyrészt, mivel Poroszországnak az államvasutak rendszerére irányuló vasúti politikáját jellemzi, másrészt, mivel azt is jellemzően feltünteti, mily módon jár el Poroszország az állami kölcsönök kibocsátásánál. — A törvény így hangzik:

1. Kölcsön veendő fel, mely eszközöket szolgáltatasson a következő vasutak építésére: a) Instenbürgtől Darkehmen, Goldap és Oletzkon át Prostkenig csatlakozásul a bialystock-grajewo-i orosz vasúthoz 7.650.000 tallérral; b) Jablonowótól Graudenzen át Laskowitzig 5.600.600 tallérral; c) a stargard-poani vasutnak valamely Rokietnice és Posen között eső pontjától Schneidemühlen át Belgardig, Bügenwaldermündeig és Stolpmündeig 18.500.000 tallérral; d) Dittersbachtól Neurodén át Glatzig 8.050.000 tallérral; Kasseltől Helsán át Waldkappelig, csatlakozásul a Berlin-Wetzlar vasúthoz 4.500.000

tallérral; f) Dortmundtól Oberhausenig illetőleg Sterkradeig szárnyvasutakkal együtt 6. 300,000 tallérral, összesen 50.600,000 tallér.

2. A vasutak kivitele a kereskedés ipar és közmunkaügyi miniszter által történik.

3. A szükséges 50.600,000 tallérnyi pénzösszeg megfelelő összegű kölcsönkötvények eladása után szerzendő be. Az ebből évenként folyóvá teendő összegről az állam költségvetésben kell gondoskodni. Az 1874. évben 5.000,000 tallérnál, 1875-ben 10.000,000 tallérnál több nem használandó fel.

Francziaország és Oroszország közt 1874. ápril 1. mart. 20-iki kelettel kereskedelmi és hajózási szerződés kötöttet, mely a két szerződő fél alattvalóinak, mindazon helyeken, hol idegeneknek a kereskedés és hajózás meg van engedve, teljes kereskedelmi és hajózási szabadságot biztosít. A szerződés továbbá a bíróságok igénybevételét, a tulajdon-szerzési jogot, (amennyiben ez idegeneknek általában meg van engedve) : z adózási és katonáskodási mentességet engedélyezi kölcsönösen a két fél alattvalóinak. — A két fél hajóira és hajórakmányaira nézve a belföldiekkel egyenlő bánásmód szabatik, s megígértetik, hogy semmiféle hajózási kedvezmény nem fog a belföldieknek adatni a nélkül, hogy ez a másik szerződő fél alattvalóira is ki ne terjedjen. — A vámügyre nézve, valamint általában a kereskedés és iparüzelemre nézve, a két fél a legkedvezményezettebb nemzeteknek adott vagy adandó előnyöket biztosítja egymásnak; továbbá kölcsönös mintavédelmet léptet életbe.

Egy külön cikkelyben a specialis hajózási immunitások, mint kivételek, szabályoztatnak.

E szerződéssel kapcsolatban áll az 1874. június 17-én ratifikált konzuli egyezmény, melyben a két fél egymásnak konzulságok felállítását engedélyezi s azok jogkörét szabályozza. A kereskedelmi és hajózási szerződés 1877-iki aug. 10-ikig érvényes azon záradékkal, hogy ha 12 hóval előbb fel nem mondatik, egy-egy évre meghosszabbítatik. — A konzuli egyezmény ugyanezen záradékkal 10 évre van kötve.

Francziaországban 1874. június 2-iki kelettel törvény hozatott az iparban foglalkozó gyermekek és kiskorú leányok munkájának rendezésére. E törvény a gyermekek és nők gyári munkáját általában korlátozza és erre nézve szabatos tilalmakat állapít meg. Ezen rész azonban nem annyira figyelemre méltó (amennyiben kevés újat tartalmaz), mint a második rész, mely csélszerű intézménnyel biztosítja a törvény végrehajtását. Ugyanis a törvény végrehajtásának biztosítására a kormány az e célra alakított felső bizottság hármas kijelölése alapján 15 kerületi felügyelőt fog kinevezni, kiknek okleveles mérnököknek vagy a központi mű- és iparoskolai vagy bányászati iskola okleveles tanulóinak, vagy három éven át gyermek-munka felügyelőnek vagy végül öt éven át legalább 100 munkást foglalkoztató gyártelep vezetőinek kellett lenni. E felügyelők hatáskörét és kötelességeit a törvény határozottan körülvonalozza s egyszersmind meghagyja, hogy évenként jelentést kell tenniük a felső bizottsághoz. — Minden departementben 5—7 tagu helyi bizottság alakíttatik, a törvény végrehajtása feletti felügyelet a felügyelő működésének ellenőrzése és jelentéstétel végett. A központi

bizottságnak, mely 9 tagból áll, feladata: a törvény egyenletes és gondos alkalmazása felett örködni, a kibocsátandó rendszabályok s általában az ez ügybe vágó kérdések felett véleményt adni, a kerületi felügyelőket kijelölni s évenként általános jelentést terjeszteni a köztársaság elnöke elé.

A törvény végül meglehetősen szigorú büntetéseket szab a törvény határozatának áthágóira.

Olaszországban. 1874. júl. 3-án törvény hozatott, mely szerint minden behozott és kivitt árura statisztikai illeték (vám) vettetik, és pedig 10 cent. minden csomagolási darabra tekintet nélkül annak nagyságára vagy súlyára, ugyanannyi az öntendő áruk 1000 kilogrammjára, és a nagyobb élő állatokra (ló, szamár, marha, birka, kecske, és sertés) fejénként. A legelésre vagy munkára be- és kihajtott állatok után, valamint az örlés végett behozott gabona után ez illeték nem szedetik.

Románia. Az 1874. évi június. 5-ikén kelt általános vámtörvényt az »Austria« nyomán kivonatban közöljük amint következik:

»Mindennemű áruk — amennyiben a törvény értelmében kivételt nem képeznek — a romániai határon való átmenetnél, akár behozatnak, akár kivitetnek, általános díjszabályzat alapján meghatározott vámot fizetnek. E vám az áruk értéke után, valamint azok neméire, súlyára, mértékére vagy mennyiségére való tekintettel szedetik. — Értékül a bukaresti átlagos piaci ár vétetik. Azon árukra nézve, melyek a romániai eredet jegyeit magukon nem viselik, az érték meghatározásánál, szállítási, biztosítási és egyéb költségek fejében 10—15 százalék levonatik. — A vámmegszabás alapjául csoportok szerint rendezett vámtarifa szolgál. Ennek első megállapítása a kormánynak, valamint a bukaresti, jassyi, krajovai, galatzi és brailai kereskedelmi kamarának kiküldötteiből alakított bizottság által történik. Addig is ideiglenes vámtarifa állittatik fel következő két főcsoporttal: a) általános használati tárgyak számára, mint: gabona, liszt, hüvelyes vetemények stöbbeck. b) a nemzeti ipar anyagai számára. — Vámmentesen behozhatók: térképészeti, könyvornati, fényképészeti művek; szerszámok és hozzávalók, azok alkatrészei; művészeti tárgyak; vasércz, továbbá kőszén mindaddig, míg Romániban ily telepek nem fedeztetnek és ki nem aknáztatnak; mindennemű álló és mozgó gépek, különösen mezőgazdasági gépek és eszközök, ipari és kézműipari gépek; gyertya és szappangyártásra szolgáló nyersanyagok; ipari célú vegyészeti anyagok; és papirgyártásra szolgáló hulladékok. — A kiviteli vámtól mentesek: só, tej, térképészeti és zenészeti művek, bor, ecet, pálinka, szeszfélek, petroleum, a romániai bányászat termelvényei, iparczikkék. — Következő áruk behozatala tiltatik: fegyverek és lőpor; kő- és tengeri só; közönséges borok, melyek a belföldi termelvéynyel összehasonlítva hectoliterenkint 105 lei-nél többet nem érnek; szeszfélek és pálinka, a szesz italok megadóztatására vonatkozó törvény határozata szerint. — Kiviteli tilalom alá vannak vetve: rongyok és papirgyártásra szolgáló hulladékok. — Sem az enlített vámmmentesség, sem a behozatali és kiviteli tilalom nem megdönthetlen, ennél fogva sürgős szükség esetében a fejedelem rendelhet: 1) A gabonára és más közszükségleti terményekre vámmmentességet. 2) A gabonára sat. tilalmat; 3) behozatali tilalmat a marhára

és állati termelvényekre, marhavésszel látogatott vidékekkel szemben. — Átviteli vámok nem szedetnek. — A vámok kezelése a pénzügyi miniszterium határhőréhez tartozik. — Az összes bevételeket és az állam érdekeinek megóvására szükséges vámügyi functiókat az állandósított és 5 osztályra osztott 55 vámhivatal kezeli, melyek közül 49 az ország határán 6 pedig az ország belsejében van. — Minden vámhivatal egy vámszedő mint főnök és egy ellenőr által igazgattatik, kik mindketten biztosítékot tartoznak tenni. — A behozatalnak és kivitelnek az erre hivatott (pénzügyi) őrszemélyzet általi felügyeléséről külön törvényczikk szól. — A törvénynek egyéb határozmányai a közraktárakról, az átmeneti forgalom feletti felügyeletről, a csempészettről és pénzbírságokról sat. szólnak.

Alig szükséges említenünk, hogy e törvény ránk nézve kiváló fontossággal bír, nemcsak Románia közelségénél és azon körülménynél fogva, hogy Romániát és általában a keletet iparunk jövőndobeli piacának szeretjük tekinteni, hanem főleg azon közgazdasági politikai iránynál fogva is, mely e törvényben érvényesül. Ugyanis e törvény főirányelvét, mint könnyen kiérezhető, a nemzeti ipar fejlesztése képezi. Erre mutat már azon körülmény is, hogy a használati tárgyakat a vámtarifában külön csoportba kívánja helyezni s a nemzeti ipar számára szükségelt anyagokat szintén külön csoportba. — Erről tanuskodik továbbá azon mellékesen odavetett tétel, mely a vas- és szénbányászat számára vám-védelmet helyez kilátásba, mihelyt ily telepek mivelés alá vétetnek. Határozottan ezt mutatják — a behozatali vámmentesítések is, melyek mezőgazdasági és ipargépeknek és azon iparágaknak szolgáló nyersanyagoknak adatnak, mely iparágak már némi fejlettséget értek el; míg ellenben az ipari tárgyak behozatala és a mezőgazdasági termelvények kivitele vámmal van terhelve. Ezen kiviteli vám sehogy sem illik be a nyugati nagyipari államok mintája után majdnem stereotíppá vált vámrendszerbe, azonban Románia specialis viszonyainak megfelelni látszik. E vám tulajdonképpen nem más, mint a mezőgazdaság megadóztatása az ipar javára. Alig hihető egyébiránt, miszerint e vám oly magasra szabassék, hogy a gabona- és állatkivitel csak legkevéssébbé is alterálja. Ez esetben az tisztán pénzügyi hordérral fogna birni. Vigasztaló lehet e vám a mi mezőgazdáinkra nézve is, kik már-már megrémülni látszottak a keleti vasuti csatlakozások kiépülésével majdan piacunkra özönlő romániai gabona versenyétől.

Figyelemre méltó a mi iparunk szempontjából főleg a mezőgazdasági gépek vámmentessége. Ily gépekben köztudomás szerint már elég jelentékeny kivitelünk van Romániába. Az adott vámmentesség e kivitel további fejlődésére nagyon kedvező lesz, feltétlenül természetesen, hogy iparunk oly helyzetbe jön, hogy kivitelre dolgozni képes lesz.

Szokatlan eme törvény azon intézkedése, mely a vámtarifa megállapítását a kereskedelmi kamarák képviselőiből alakítandó bizottságra bizza. Valószínű, hogy a törvényhozásnak vámügyekben való tájékozatlansága miatt történik ez, de mindazonáltal dicséretre méltó, a mennyiben arról tanuskodik hogy a törvényhozás a kereskedés és ipar érdekeit igyekszik első sorba helyezni, még azon esetben is, ha ez némileg a törvényhozók tekintélyének rovására történik.

Vegyes közlemények.

Az Egyesült Államok sertéskereskedése 1873-ban. A sertéskereskedés Magyarország gazdasági viszonyaiban is nevezetes szerepet játszván, czélszerűnek mutatkozik, hogy figyelemmel kísérjük legjelentékenyebb versenytársunk, Éjszakamerika termelését és kivitelét is.

Az amerikai sertéskereskedésről becses adatokat találunk a louisville-i osztrák-magyar consulates 1873-ik évre szóló jelentésében, s ebből átveszszük a fontosabb adatokat. A mi különösen magának Louisvillenak sertésüzletét illeti, erre nézve megjegyzendő, hogy e piacra a sertések Kentucky állam 51, Indiana 18 és Tennessee 6 grófságából érkeznek.

A vágóidény (nov. 1-től márczius 1-ig) kezdetével az árak a következők voltak :

1869. oct. végén . .	$9\frac{3}{4}$ —10	ets. brutto fontjával.
1870. nov. kezdetén .	$6\frac{1}{2}$ — $7\frac{1}{4}$	» » »
1871. « « .	$4\frac{1}{4}$ — $4\frac{3}{4}$	» » »
1872. « « .	$3\frac{3}{4}$ — $4\frac{1}{4}$	» » »
1873. « » .	$3\frac{6}{5}$ — $4\frac{1}{4}$	» » »
1873. december .	$4\frac{1}{4}$ — $5\frac{1}{10}$	» » »

Az idény alatt leöletett Louisvilleben :

1869—70-ben	180,449 sertés	3.803,855	dollár értékben.
1870—71-ben	197,600 »	3.900,795	» »

Beszámítva Jeffersonville és New-Albany városokat Indiánában az Ohio folyam jobb partján Louisville közelében, leöletett :

1871—72-ben	389,824 sertés	3.003,344	dollár értékben.
1872—73-ban	313,353 »	2,995,941	» »
1873—74-ben	226,947 »	2.691,000	» »

ezek átlagos netto súlya és zsireredménye :

	súly	zsir
1872—73-ban . .	211—238 font	27—35 font.
1873—74-ben . .	213 »	$29\frac{3}{4}$ »

A 13 louisvillei czég közül, melyek az öléseket cszközlík, 9 egyszersmind cladással is foglalkozik és pedig a szükség szerint nagyobb vagy kisebb mennyiségekben; ezeken kívül van még 5 oly czég, mely nem foglalkozik a sertések leölésével. Ezen 18 czég által 1873-ban összesen 157.500,000 font hus (cut meat) adatott el. A helybeli termények legnagyobb része az ország d'li vidékein fogyasztatik, a többi keletfelé és külföldre szállítatik. Az említett 18 czégen kívül van még Louisvilleben 7 közvetítő czég.

A 13 vágóczég telepei közül 9 Louisvilleben, 1 Jeffersonvilleben, 1 New-Albanyban, 1 Gosportban (Indiana) és 1 Peorisban (Illinois) van, melyek terményei Louisvilleben kerülnek piacra. A louisvillei 9 vágótelep úgy van berendezve, hogy naponként 12,600 és az idény alatt 1.134,000 sertést ölhet le,

a többi 4 idegen telep pedig 5,500, illetőleg 495,000 sertést ölhet, tehát összesen naponként 18,100 és egy idény alatt 1.269,000 sertést ölnek le.

Az 1873—74-ki idény terményeiből már mintegy 65⁹/₁₀ adatott el az ország déli és keleti részeibe fogyasztás és a külföldre való kivitel végett. A louisvillei sódar mindinkább külön üzletággá kezd válni, kitünő hirnévvel bír és az Unio nagyobb városaiban jelentékeny keletre talál.

Az Unio nyugati államaiban az ölések a következő eredményt mutatják :

1871—72 idényben	4.868,448 sertés	1,349.630,995 font brutto súly.			
1872—73 »	5.410,314 »	1,579.568,854 »	»	»	»
1873—74 »	5.466,200 »	1,468.908,713 »	»	»	»

A cincinnati-i kereskedelmi kamara jelentése szerint az Egyesült Államok nyugati államaiban a sertésölések a következő eredményt tüntették fel :

Beesomagolt sertések a nov. 1-től márcz. 1-jéig tartó idényben.

Államok és városok :	1873—74	1872—73.	előbb fel nem sorolt sertések 1872—73.
Ohio . .	897,627	886,264	6,419
Illinois .	1.870,855	1.834,218	8,630
Indiana .	699,223	610,482	2,927
Jowa . .	370,734	350,087	2,655
Kansas .	63,081	49,179	2,645
Kentucky .	256,322	333,706	1,200
Michigan .	50,810	54,989	1,050
Minnesota.	34,150	25,320	1,010
Missouri .	735,868	890,679	7,126
Nebraska .	29,127	20,835	—
Tennessee	24,602	39,860	—
Nyugat-Virginia	7,520	4,000	—
Wisconsin .	329,891	331,635	—
Pittsburg .	10,000	20,000	9,309
Atlanta .	4,000	4,750	—
Összesen	5.388,810	5.456,004	43,571

Az 1873—74-iki idényben leölt és beesomagolt sertések összmennyisége	5.388,810	darab.
csökkenés az előbbi idényhez képest	72,191	»
összes súly 1873—1874-ben	1,444.311,304	font.
átlag-súly 1872—1873-ban	289 ⁵ / ₁₀	»
» » 1873—1874-ben	268 ²⁶⁹ / ₁₀	»
csökkenés az előbbi idényhez képest	21 ²⁵⁰ / ₁₀	»
a lefolyt idényben a sertésölések megfelelnék a megelőző idény átlag-súlyának	4.988,813	darab.
csökkenés az előbbi idényhez képest	108.000,000	font.
átlagos zsíreredmény sertésenkint	35 ⁵⁰² / ₁₀	»
csökkenés az előbbi idényhez képest	4 ⁵⁷¹ / ₁₀	»
összes zsíreredmény	191.139,000	»
csökkenés az előbbi idényhez képest	27.516,238	»

a sertésekért fizetett átlagár, brutto (élő súly)

100 fontonként	4 dollár 38 cts.
az előbbi idényben	3 » 78
a sertések összes költségösszege	63.370,339 » —
az előbbi idényben	59.841,163 » —

Az Egyesült Államokból (Montreal, Canadában is beszámítva) a külföldre a következő mennyiségű sertés-termények vitettek ki :

Város.	Állam.	Disznóhús		Szalonna, sódar	
		200 fontnyi hordó.	font	Zsir font	és lapoczká. font
New-York	New-York	93,338=	18.667,600	60.979,757	120.994,459
Boston	Massachusetts	22,801=	4.560.200	4.352,506	32.871,427
Portland	Maine	2,229=	445,800	6.103,970	5.949,247
Montreal	Canada	76=	15,200	173,000	903,900
Philadelphia	Pensylvania	4,711=	942,200	1.698,884	2.918,320
Baltimore	Maryland	3,277=	655,400	3.307,479	4.920,006
New-Orleans	Louisiana	361=	72,200	399,700	574,800
1873. okt. 28.—1874. márcz. 3-ig		126,793=	25.358,600	77.015,296	169.132,159
1872. nov. 1. —1873. márcz. 6-ig		127,740=	25.548,000	102.191,347	176.179,816
Összesen 1873—1874-ben		271.324,055	font.		
» 1872—1873-ban		303.919,163	»		

Árak 1874. márczius 1-én:

	fontja
short clear middles	7 ⁷ / ₈ — 8 cents.
long clear middles and short ribbed middles	7 ⁷ / ₈ — 7 ³ / ₄ »
shoulders	5 ¹ / ₂ — 5 ³ / ₄ »
hams	9 ¹ / ₂ — 10 ¹ / ₄ »
hams, in sweet pickles	9 ¹ / ₄ — 10 ¹ / ₂ »
shoulders smoked bacon	6 ⁵ / ₈ — 6 ³ / ₄ »
hams smoked	11 ¹ / ₄ — 12 »
hams sugar cured	12 — 12 ¹ / ₂ »
bacon clear sides smoked	8 ⁴ / ₈ — 9 »
bacon clear ribbed sides of back bone	8 ⁵ / ₈ — 8 ³ / ₄ »
lard in kegs	9 ³ / ₄ — 10 »
lard in tierces	8 ³ / ₄ — 9 ¹ / ₄ »
messpork, 200 fontnyi hordónként	14 doll. 75 cts. — 15 dollár.

A chicagói »Pork Packers Convention« 1873. szeptember hónap tartott gyűlésén elhatározta, hogy egy hordóba 196 font hús csomagolandó, mely rendelkeznek mindenütt megfelelőnek, kivéve Chicagóban, hol 190 font hust követelnek, hogy egy »standard« hordó mess, primemess, primem-rump stb. szállíttassék. Az említettekkel kapcsolatban felemlítendő még azon három baromakol, melyek a vasutak közelében fekszenek és az élő állatok átvétele, mérlegezése és elszállítása tekintetében a legnagyobb kényelemmel vannak berendezve, vízzel ellátva, kellőleg bekerítve és szakismerettel és gondnal kezelve.

Magán-távírdavonalok fölállítása. A kereskedelmi miniszterium egy rendeletet bocsátott ki, mely távírdai-intézményünk fejlesztésében jelentékeny lépést jelez. E rendelet megengedi községeknek és magánosoknak helyi távírdavonalok és állomások felállítását s lényegében következőleg szól:

A magyar távírda-hálózat kiterjesztését illetőleg az állam első sorban a legfontosb és legsürgősebb vonalak építésére levén kénytelen figyelmet fordítani, addig is, míg ez oknál fogva az egy időre háttérbe szorult helyi forgalom érdekeit a hálózat belső kiegészítése által a kívánt mértékben figyelembe vehetné, — alkalmat és módot kívánván nyújtani az illető községeknek, magánosoknak, meglévő vagy keletkezendő ipar- és gyárvállalatoknak, hogy korábban is megszerezhessék maguknak a távírdai összeköttetés előnyeit, mint a hogy azt az állam saját költségén eszközölhetné, — ezennel késznek nyilatkozik ily — kiválóan helyi érdekeknek szolgálendő távírdavonalok és állomások felállítását és üzleti kezelését — a mennyiben a távírdai főhálózat üzletére való tekintetek azt megengedik — községeknek vagy magánosoknak engedélyezni.

Azon község vagy magános, ki egy ily helyi távírdavonalat és állomást felállítani szándékoznék, ezen szándékát legelőbb is azon távírdaigazgatóságnál kell hogy bejelentse, melynek kerületébe a felállítandó távírda esik.

A távírdaigazgatóság az illetőnek tudtul fogja adni, vajjon a tervezett távírdavonal és állomás a főnálló állami hálózattal összeköttetésbe hozható-e és mily módon; továbbá az üzleti kezelés miként volna legezélszerűbben eszközölhető; valamint, hogy az első felállítás és az évi rendes főtartás költségei előreláthatólag mennyire mennek.

Ha az illetők ezek után is megmaradnak a tervezett távírdavonal és állomás fölállítására nézve szándékuk mellett, ez iránt kellően indokolt és a kivitel módozatait részletesen föltüntető kérvényt kell hogy benyujtsanak a földmivelés, ipar és kereskedelmi m. kir. miniszteriumhoz, mely esetről esetre a körülményekhez képest az engedélyt meg fogja adni.

Az ily magán-távírdavonalok és állomások fölállítása, főtartása egészen az illető község vagy magános költségén és mindenben az állami távírdáknál főnálló szabályok szerint történik; kivételeket a rendelet csak mellékes körülményekre enged. A távírda fölállítása állami fölügyelet alatt eszközöltetik, a készleteket azonban kívánatra az állami távírdaigazgatás beszerzési áron szolgáltatja, sőt a költségek megtérítése mellett az állam az egész fölállítást magára vállalja; mindkét esetben az előirányzott összeg előlegesen kifizetendő.

Ily távírlák csupán saját vezetéküknek valamely állami állomásig való vezetése és abba való bekapcsolás által hozhatók az állami hálózattal összeköttetésbe; ugynevezett visszatérő vezeték meg nem engedtetik. Az illető állami állomásnak szükségessé váló megfelelő berendezését az állam eszközli. Az ily magántávírlára engedélyt nyertek által saját költségükön fölállítandó és üzletileg általuk kezelendő magán-távírdáállomásokra nézve a sürgönyöz községgel szemben az-állam, magán- és szolgálati sürgönyök átvételét és továbbadását, továbbá az államtávírdaintézet és köztük egyetértőleg megállapított hivatalos órák megtartását illetőleg ugyanazon szabályzati határozványok kötelezők, melyek az állami távírdaállomások számára most főnállanak, vagy ezután ki fognak bocsátatni.

A sürgönyöknek a magán-távírlavonalokon való pontos továbbadásáért a sürgönyző közönséggel szemben egyedül és közvetlenül az illető állomások tulajdonosai felelősek, az államtávirda-igazgatóság e részben semminemű szavatosságot nem vállal magára.

A szolgálat szabályossága és pontossága érdekében ily állomások kezelésére csak oly egyének alkalmazhatók, a kik az államtávirda-intézet által megvizsgáltván, arra alkalmasaknak nyilvánítottak.

Ily egyének kiképeztetésüket vagy mellékállomás-kezelői tanfolyam hallgatása, s az azt követő gyakorlás által, vagy valamely — a távirdaigazgatástól kijelölt államtávirdai tisztii állomáson — nyerhetik.

Az állami távirdaigazgatás föntartja azonban jogát az ily magánkezelőket szolgálatukban tanúsított nagyobb fontosságú hibák, s jelesen a sürgönyítők meg nem tartása miatt a további kezeléstől eltiltani, s az engedélyt nyertek kötelesek az ilyenek helyett azonnal más képesített kezelőt alkalmazni.

Az ilyen magán-távirdaállomások által kezelt sürgönyök lehetnek :

a) olyanok, melyek egy magán-távirdánál egy más, ugyanazon magán-távirdavezetékbe bekapcsolt, hasonlóan magán-távirda, vagy azon állami távirda számára, melybe közvetítés végett az illető magán-távirdavezeték be van kapcsolva, adattak föl, vagy viszont ezeknél azok számára, — ezek úgy tekintetnek, mint a helyi forgalom sürgönyei. — Ezekért a feladási állomáson minden egyszeri, 20 szóval nem többől álló sürgönyért 20 krnyi azonfelül minden, legfeljebb 10 szóért 10 krnyi, a földadási állomásnak maradé helyi díj fizetendő, a címzett állomás ezek kézbesítéseért további díjt nem vehet, hanem köteles azokat helyben díj nélkül kézbesíttetni, valamint ha postán küldendők tovább, ajánlott levélként bérmentesen tenni föl a helyi postára ; — ha azonban nem a címzett állomás helyére szólnak és nem is postán, hanem külön küldöncz által küldetnek tovább, akkor a címzett állomás jogosítva van a sürgöny címzettjétől a közigazgatási uton megállapított külön küldönczdíjt saját javára fölvenni.

b) olyanok, melyek a magán-távirdaállomáson a közvetítő állami állomáson túl fekvő bármely más bel-vagy külföldi állami, vasuti vagy magán-távirdaállomás számára adatnak föl, vagy ezekről a közvetítő állomás útján a magán-távirdához érkeznek. — Ezekért az a) pont alatt megengedett helyi díjon fölül még a díjszabályzatban megállapított rendes díj is beszédendő, még pedig ez utóbbi mindig a feladási állomástól, ellenben a) pont alatt meghatározott helyi díj — mintán az állami és vasuti állomások a nemzetközi egyezmény értelmében a díjszabályzatban megállapított díjakon kívül más pót- vagy helyi díjakat nem szedhetnek — mindig csak a magántávirdaállomás által szedetik be, még pedig, ha a sürgöny magán-távirdaállomáson adatott föl, magától a sürgönyföldadótól a földadási állomás javára, ellenben ha az ily sürgöny magán-távirdához érkeztetett, a címzettől a kézbesítéskor a magán-vonalba bekapcsolt közvetítő államtávirda javára.

A beszédett díjak elszámolására nézve a rendelet szintén intézkedik és végül még következőket állapít meg :

A magán-távirdaállomások az állam-távirdaigazgatás fölügyelete és ellenőrzése alatt állanak ugyan, de a szolgálat teljesítését és minden egyéb kö-

telezettsegeket illetőleg az állomás vezetője a tulajdonosoknak, — az állam igazgatásnak pedig egyedül csak a tulajdonos felelős.

Az állam-távirdaigazgatásnak jogában áll, ily magánállomásokon az üzletet politikai, katonai vagy fontos szolgálati okokból ideiglenesen vagy végleg megszüntetni.

Föntartja továbbá az államtávirdaigazgatás magának a jogot, ezen magán-távirdákat bármikor ingyen és kárpótlásra való minden kötelezettség nélkül állami tulajdonba és kezelés alá vehetni, mely esetben azonban az átvétel napjától kezdve az ezen magántávirdáknál addig szedett helyi díjak beszedése is megszűnik és ettől kezdve ezen állomásoknál is a többi állami állomásoknál fonálló szabályszerű sörgönydíjak lépnek érvénybe.

A főnebbi pontokban meghatározott kölcsönös jogokra és köteleességekre nézve egyrészt az államtávirdaigazgatás, másrészt az illető engedélyt nyertek közt mindannyiszor külön szerződés kötöttik.

A vasuti tarifák gyökeres szabályozása tárgyában az osztrák kereskedelmi miniszter a következő leíratot intézte a hatósága alá tartozó vasuti igazgatóságokhoz:

»Azon számos hátrányok és hiányok, melyek a tarifaügyeknek jelenlegi, majdnem chaotikus állapotából úgy magukra a vasutakra, mint a nagy közönségre hárulnak, bizonynyal nem kerülték el a t. igazgatóságok figyelmét és már több irányban alkalmat adtak az illető kérdések megvitatására. Én magam ismételve utaltam a tarifaügy revíziójának szükségességére és különösen hangsúlyoztam, hogy az ipar és kereskedelem jogos érdekei sürgetően kívánják a vasuti tarifáknak egységes és észszerű alapon való szabályozását. A nélkül, hogy a jelenleg tényleg fonálló tarifa-rendszerek visszasságait, ellenmondásait és önkényességét az erről különben is tudomással bíró t. igazgatóságoknak részletesen fejtegetni akarnám, azt hiszem, eléggé jellemeztem az ügy állását s már maguknak a vasutaknak saját érdekek szempontjából is teljes előzékenységre számíthatok, midőn a t. igazgatóságokat fölhivom, hogy az egészséges, észszerű tarifa-reform kérdését erre alkalmas módon közösen tanácskozás alá vegyék, egy közösen elfogadandó, tárgyilag indokolt s minden jogos érdeket lehetőleg kielégítő tarifa-rendszerben megállapodjanak s nekem erre vonatkozó javaslatukat legfeljebb f. é. október havának végeig fölterjesszék. Tekintettel a német birodalommal való sokoldalú összeköttetésre, nem csekély értékű volna e kérdésben a lehető legnagyobb összhangzás az egységes tarifa-reformnak ott épen most előtérben álló egységes vezérelveivel, mire nézve fölhivom a t. igazgatóságok figyelmét a német birodalmi vasuti hivatal részéről ajánlott egységes tarifarendszer ismert javaslatára.«

Az államadósságok. Dudley Baxter egy újabb értekezése szerint az összes államadósságok 1848-ban 1,700.000,000 font sterlinget, 1873-ban 4.680,000,000 font sterlinget tettek. 1848 — 1854-ig az összes államkölcsönök évenként átlag 20.000,000 font sterlingre, 1855 — 1860-ig 50.000,000 font sterlingre rugtak. 1861 — 1873-ig nagy mértékben emelkedett a szaporodási

átlag, úgy hogy az új kölcsönök évenként 200.000,000 ft sterlinget értek el. Ha ezen átlagos szám a legközelebbi $\frac{1}{4}$ század folyamában állandó maradna, akkor az államok adósságai még e század befejezte előtt 10,000.000,000 font sterlingre szaporodnának, mely összegnek kamatja 5%-kal számítva 500.000,000 font sterlingre rugna; e kamatösszeg egyenlő az európai és amerikai államok összes évi jövedelmeivel. Az államadósságok szaporodásában az utóbbi időkben Britannának nem volt része. A brit adósság 1848-ban 820.000,000 font sterlinget tett s 1873-ban már 765.000,000 font sterlingre csökkent. Ellenben Orosz- és Franciaország s az Egyesült Államok 1848 óta adósságaikat megkétszerezték. A déli országokban az adósságok háromszorta nagyobbak lettek. A fentebb elősorolt számokban nem foglaltatnak a községek s egyéb testületek adósságai, habár tagadhatlan, hogy ezek az államadósságokkal sok tekintetben rokon természetűek.

A szeszipar pangása. A szesziparosok körében megindult mozgalom most már a kisebb, mezőgazdaságilag üzött szeszfőzdék tulajdonosaira is átszármazott. Kétségtelen, hogy a kisebb szeszfőzők helyzete még sokkal sulyosabb a nagygyárosokénál. A szesz kivitel, valamint a belfogyasztás még mindig csökkenőben van; a kukoriczatermésre való kilátások igen szomorúak s a nyers termény áremelkedése mellett a fogyasztás folytonos hanyatlása következtében nagy veszteségeket okozó tultermelés lesz az eredmény. A gyártás rögtöni korlátozása nem lehetséges, minthogy tudvalevőleg a törvények értelmében a bejelentett gyártási mennyiség az augusztus 1-től január 31-ig terjedő üzleti időszakban alább nem szállítható. Az összes szesziparosok abba helyezik tehát most reményöket, hogy a pénzügyminiszterium beleegyezik a gyártásnak időközben való korlátozásba is, és hogy ekként a termelés csökkenése folytán az árak javulni fognak.

Könyvészet.

Baxter R. Dudley. Local Government and Taxation. 8-ad rét. (102 lap.) London. 2 frt 52 kr.

Beiträge z. Statistik d. Königreichs Bayern. Heft 29. Die Ergebnisse d. Viehzählung v. 10. Jänner 1873. München. Ackermann. 4 frt 80 kr.

Bonjean G. Révision et Conservation du cadastre dans ses rapports avec la propriété foncière. Péréquation de l'impôt, titre de propriété, bornages. 2 vols. 8-ad rét. Paris 9 frt 60 kr.

Brasch V. v. Die Gemeinde und ihre Finanzwissenschaft in Frankreich. 8-ad rét. (148 lap.) Lipcse. Krüger 90 krt.

Bundesgesetz ü. Schuldbeitreibung und Konkurs. Erster Entwurf m. Motiven. 4-ed rét. Bern. Jent & R. 2 frt 16 kr.

Butenval. Politique économique et négociations commerciales du Gouvernement de la République française pendant les années 1871., 1872. et 1873. 8-ad rét. Paris. 4 frt 20 kr.

Chemins de fer de l'Europe. Resultats généraux de l'exploitation. Années 1867. et 1868. Ministère des travaux publics. Direction générale des ponts et chaussées et des chemins de fer. Bureau statistique. 4-ed rét. (XV. 83. lap.) Paris. Ára ?

Claydon A. The Revolt of the Field : A Sketch of the Rise and Progress of the Movement among the Agricultural Labourers, Known as the National Agricultural Labourers Union. 12-ed rét. (244 lap.) London. 2 frt 52 kr.

Dorn A. Aufgaben der Eisenbahn-Politik. 8-ad rét. (XIV. és 174 lap.) Berlin. Springer. 2 frt 76 kr.

Engel Dr. Zur Statistik der Dampfkessel und Dampfmaschinen in allen Ländern d. Erde. 8-ad rét. (32 lap.) Berlin. K. statist. Bureau. 90 kr.

Frère-Orban. La Question monétaire. Examen du système et des effets du double étalon suivant les idées de M. Emile de Laveleye. 8-ad rét. Paris. 3 frt 60 kr.

Janner R. G. The Practice before the Railway Commissioners under »The Regulation of Railways Act. 1873.« With the Law applicable thereto, and the General Orders, Forms, Table of Fees Statutes etc. 8-ad rét. (XXXVI. 216 lap.) London. 8 frt.

Industrie, die wissenschaftliche, in der unabhängigen Gesellschaft. Versuch ü. politisch. Ökonomie (ország nyelven). 8-ad rét. Lipcse. Brockhaus. 6 frt.

Laveleye E. de. De la propriété et de ses formes primitives. 8-ad rét. Paris. Bailliére. 4 frt 50 kr.

Menier M. Théorie et application de l'impôt sur le Capital. 8-ad rét. (650 pages.) Paris. 3 frt 60 kr.

Mohl M. Über d. Entwurf eines Reichs-Eisenbahn-Gesetzes u. dessen Unzulässigkeit. 8-ad rét. Stuttgart. Wittwer. 1 frt 20 kr.

Morroni G. La moneta metallica. 16-od rét. (92 lap.) Velencze. Antonelli. Ára — ?

Ott A. Beleuchtung der Gründe wieder den Erfindungsschutz nebst Darlegung des Patentwesens in den Vereinigten Staaten von Nord-Amerika. 8-ad rét. Schaffhausen. Baader. 60 kr.

Oettingen A. v. Die Moralstatistik in ihrer Bedeutung f. eine christl. Social-ethik. 2. Aufl. 8-ad rét. (XVI. 866 lap.) Erlangen. Deichert. 9 frt.

Poschinger H. v. Bankgeschichte d. Königreich Bayern. 1. Lfg.: Die Banken und die Bankprojecte des Mutterlandes 1664—1806. Nach amtl. Quellen. 8-ad rét. (VIII, 228 lap szöveg és 113 lap mellékletek.) Erlangen. Deichert. 3 frt 60 kr.

Sargent W. L. Taxation: Past, Present and Future. 8-ad rét. (380 lap.) London. 5 frt 40 kr.

Schimmer G. Die Bevölkerung v. Wien u. seine Umgebung n. d. Berufe u. d. Beschäftigung. I. Theil. Geschlecht, Civilstand, Wohnverhältnisse, Arbeits- und Dienstverhältnisse. 8-ad rét. (180 lap.) Bécs. Gerold. 1 frt 80 kr.

Siebenhaar's Archiv f. deutsches Wechselrecht u. Handelsrecht. N. F. VI. B. 4 Hfte. 8-ad rét. (á 6—8 iv.) Leipzig. Tauchnitz. á 1 frt 20 kr.

Spaulding W. C. Handbook of Statistics of the United States. 12-ed rét. New-York. 3 frt.

Stadelmann R. Das landwirthschaftl. Vereinswesen in Preussen. 8-ad rét. (XII. és 332 lap.) Halle. Buchh. d. W. 2 frt 40 kr.

Statistik d. deutschen Reichs. V. Bd. Seeverkehr d. deutschen Zollgebietes. 4-ed rét. Berlin. Stat. Bureau. 7 frt 20 kr.

Sumner W. G. A History of American Currency With Chapters on the English Bank Restriction and Austrian Paper Money. 12-ed rét. (IV. 391.) Ára 10 frt.

Trommer L. E. Reformen im Eisenbahn Güter-Verkehr. 8-ad rét. (52 lap.) Luxemburg. 90 kr.

Vainberg S. Le Cours forcé des Billets de banque et ses conséquences juridiques. 8-ad rét. 90 kr.

Wagner A. Staatspapiergeld, Reichs-Kassenscheine u. Banknoten. 8-ad rét. (58 lap.) Berlin. Puttkammer. 90 kr.

Webster R. Principles of Monetary Legislation. 8-ad rét. London. 5 frt 40 kr.

Wells A. D. Les récentes Expériences financières, industrielles et commerciales des États-Unis. 8-ad rét. Paris. 1 frt 20 kr.

Wodon L. Le Droit des eaux et des Cours d'eau. 2 vols. 8-ad rét. Paris. 8 frt 40 kr.

PÉNZÜGYEINK HANYATLÁSÁNAK OKAI.

HALÁSZ IMRÉTŐL.

Megrendítő látvány Magyarország pénzügyi helyzete. Ha a lefolyt hét év alatt vérengző külföldi háborúkon, vagy az állami lét alapjait megrázkodtató forradalmakon mentünk volna keresztül: senkit sem lephetne meg, hogy államháztartásunk a sülyedés azon fokára jutott, a hol jelenleg áll. Ez esetben hosszabb gondolkozás nélkül rámutathatnánk a baj okára s világosan állana előttünk az is, hogy a baj orvossága nem egyéb, mint a béke és a munka. De meg nem tört kedéllyel néznénk a jövőbe, mert a történelem számos tanúságai mutatják, hogy erőteljes és egészséges népeknél a nagy_katastrófák nyomait meglepő gyorsasággal eltörli néhány szerencsés fejlődésű év.

Magyarország jelen helyzete azonban nem ilyen, hanem sok tekintetben még szomorítóbb. Hét évi béke, párosulva az alkotmányos szabadság jelentékeny mértékével, az újabb történelmi korszakokban, melyeknek határain belül a jelenkorral párhuzamok felállítása valamennyire jogosult, Magyarországnak még soha sem jutott osztályrészül. Az 1848-at megelőző negyedszázad gyakorlatilag meddő küzdelmek korszaka volt. 1867-ben először nyílt alkalma Magyarországnak egy újabbkori értelemben vett állami életnek számos és igen lényeges attribútumait élvezni. Bizonyára jogosultnak látszott azon nézet — s ezt tényleg reménylette is a nemzet többsége, — hogy ha az ország hét évi béke áldásában részesülend: nemcsak a honpolgárok anyagi jólléte, hanem ezzel kapcsolatban az állam pénzügyi állapota is nagy mértékben meg fog szilárdulni.

E remény, — legalább az állami pénzügyekre vonatkozólag, — alaptalannak bizonyult. A pénzügyi helyzet az 1867-kihez képest oly megdöbbentő hátralépést mutat, minőre a legnagyobb pesszimizmus

sem volt elkészülve. E sajnos jelenség okai még maig sincsenek tökéletesen felderítve, pedig kétségkívül első feltétele a javulásnak, hogy a mai pénzügyi helyzet genesise minden oldalról megvilágítva tisztán álljon a közvetlen actióra hivatott tényezők előtt.

A közvélemény körülbelől az 1872-ki év végétől kezdve, midőn az 1873-ki költségvetés tárgyalatott a pénzügyi bizottságban, foglalkozik komolyabban a pénzügyi hanyatlás okaival s orvoslatával. Ekkor kezdettek megnyilni a nagyobb közönség szemei az ország pénzügyi helyzetére nézve, melyet addig a legtöbben kielégítő állapotban levőnek tartottak.

Egyébiránt nem hiányzottak oly államférfiak sem, kik már előbb észrevették a bajt s figyelmeztették az országot a közelgő veszélyre. Nem is említve a sajtóban már 1869-ben, midőn a vasuti szédelgés tetőpontját érte el, fel-felhangzó intő szöveget, maga gr. Lónyay pénzügyminiszter már 1870. évi május 21-kén, azon előterjesztésében, melyet a pénzügyministerségről történt lelépése előtt a képviselőházban tett, komolyan foglalkozott a már akkor fenyegető helyzet esélyeivel. Nézeteinek kiindulási pontját képezte azon tény, hogy a rendes állambevételek 1867-től 1869-ig 141.388,000 forintról 152.387,000 forintra emelkedtek, s nem valószínű, hogy 1870-ki év további emelkedést mutasson. E négy évi 11 milliónyi jövedelemszaporodással már 1870-ben szemben állt a legszorosabb értelemben vett rendes kiadások 17.288,000 forintnyi emelkedése. Gr. Lónyay akkor a hasznos beruházások túlságos siettetésében látta a helyzet rosszabbodásának okát, s úgy nyilatkozott, hogy nem volna szabad évenként nagyobb mértékben szaporítani a kiadásokat, mint a mennyivel a közvetett adók természetszerűleg emelkednek. Nézete az volt, hogy az egészséges államháztartás alapjainak megvetése még el nem késett, hanem ennek feltétele a beruházások és reformok körüli önmegtartózkodás.

Ezen első figyelmeztetésnek, — mondanunk sem kell, — legkisebb hatása sem volt sem a kormányra, sem az országgyűlésre, sem a közvéleményre.

1871-ben már tetemesen rosszabbodott a helyzet. Ghyczy Kálmán azon különvéleményében, melyet az 1872-ki költségvetésre vonatkozólag november hónapban benyújtott, már meglehetősen komor színben látja a jövőt, de még az ellenzék vezére sem ismerte fel se a fenyegető pénzügyi baj egész nagyságát, se annak összes és legfontosabb okait. A pénzügyi hanyatlás egyik oka szerinte az volt, hogy a javítások és

beruházások körül a kellő mérték és sorrend meg nem tartatott, másik oka pedig az, hogy a miniszterium kellő gazdálkodási és takarékosági hajlammal nem bírt.

A pénzügyi bizottság azonban még ekkor is rózsás színben látta a jövőt. A rendes kiadások közel 28 milliónyi emelkedését 1868 óta úgy tüntette fel, mint »az új életre ébredt államorganismus egészséges fejlődésének következményét.« »Általában — így szól a pénzügyi bizottság jelentésében — az államélet szakadatlan fejlődése folytán a közadminisztráció minden terén, az egyes államintézmények szervezetében, az életnek növekedő szükségéhez képesti emelkedés áll be, a melyet tisztán pénzügyi szempontokból a kelletinél túl korlátozni annyit tenne, mint megakasztani magát az életfejlődést.« Hasonló könnyűvé-rüsséggel szavazta meg a pénzügyi bizottság a 70 milliót meghaladó rendkívüli kiadásokat, mint a melyek »résztint gyümölcsöző beruházásoknak létesítésére vannak előirányozva, résztint oly rendkívüli költségeket képviselnek, melyek, ha nem közvetlenül gyümölcsöző beruházások is, de közvetve befektetéseket képeznek.« »Ezen beruházásokat — ugymond a pénzügyi bizottság — megakasztani nem lehet, vigyázva bár, de tovább kell haladni a megkezdett ösvényen.«

Így ámitotta magát és a nemzetet a pénzügyi bizottság a hasznos beruházások jelszavával. Ugy látszik, mintha az illetők magok is érezték volna, hogy az államháztartás veszélyes lejtőn rohan lefelé, de balsejtelmeket s a lelkiismeret ébredező szavát, bizonyos sokat hirdett elvek minél lármásabb hangoztatásával igyekeztek elnémitani.

De az igazságot végre sem lehetett egyszer mindenkorra elcsitítani. Az 1873-ki költségvetés tárgyalása alkalmával már még az eddig rendületlen bizalmu pénzügyi bizottság is be kezdte látni, hogy az ország pénzügyei nincsenek rendben. Élénkebb aggodalmai támadtak s indítványára a képviselőház elhatározta, hogy a kormány az összes közigazgatási rendszert beható tanulmány tárgyává tegye, s oly javaslatot terjesztszen az országgyűlés elé, mely mellett olcsóbban és jobban lehessen az országot kormányozni.

A kormány azonban az egész 1873-ki évet használatlanul hagyta elmulni. Az adminisztratív reform terén egy egész éven keresztül még csak kísérletet sem tett, s az ősszel összeülő országgyűlés elé ez irányban egyetlen javaslatot sem terjesztett. A pénzügyi kormányzat 1873. folyamában kétségbeesett kapkodáshoz hasonlított; a szükségletek máról-holnapra lombardkölcsonök segítségével fedeztettek. A pénzügyminiszter nem tagadhatta a helyzet komoly voltát, az okot

azonban még nagy sensatiót keltett bucsúbeszédében is nem annyira a követett pénzügyi politika hibás voltában, mint inkább az adózók hiányos fizetési készségében kereste.

Az országgyűlés mindazáltal most már csakugyan komolyabban vette az államháztartás rendezésének kérdését, mint egy évvel azelőtt, s okulva a tapasztaláson, most már nem elégedett meg azzal, hogy az administratív reform kezdeményezését s előkészítését a kormányra bízta, hanem maga küldött ki kebeléből egy 21-tagu bizottságot azon utasítással, hogy ez az államháztartás rendezésének tárgyában javaslatokat tegyen.

Nem lehet czélunk ezuttal e bizottság s a kebeléből később küldött kilencztagu albizottság munkálkodását tüzetes birálat alá venni. Csak azt akarjuk constátálni, hogy a pénzügyi zavarok okait illetőleg e bizottságok is a több évek óta felmerült nézetek nyomán jártak s egyszerűen magokévá tették azon véleményt, hogy az államháztartás egyensúlyának megzavarását részint a rohamos beruházások, részint az adminisztráció költséges volta, s végre némi részben az adók fizetése körül tapasztalt késedelmesség okozta. E három okra vivén vissza minden létező baj eredetét, s nem kutatván a pénzügyi állapotok mélyebben fekvő összefüggését az ország összes nemzetgazdasági viszonyaival, természetes, hogy javaslataikban is ama három fentemlített ok elhárítását tartották szem előtt, s e feladat sikeresnek látszó megoldásával az ország pénzügyeit — aránylag igen rövid idő alatt — teljesen rendbe hozhatóknak véleményezték. Jellemző a 9-es albizottság előterjesztésére nézve, hogy az 170 lapnyi terjedelme dacára a fogyasztási adókkal nem egészen két lapon foglal kozik. Végül egy nagyobbbrészt fictiv számokból összeállított mérleget állít fel, melyben három rövid év alatt bámulatos ügyességgel helyreállíttatik az egyensúly — a papíron.

Egyébiránt a kilenczes bizottság — a mennyire halvány s többnyire átalánosságok körében mozgó munkálata után itél ni lehet — úgy látszik, csakugyan felismerte az ország létén rágódó pénzügyi betegség némely szembeötlőbb symptomáit, magának e betegségnek diagnosisára azonban vagy el nem jutott, vagy — eljutni nem mert. Annál sajnosabb, hogy az új kormány s ennek kebelében különösen az új pénzügyminiszter, kitől hivatalba lépése után az ország nagy része gyökeres orvoslást várt, egészen ama 9-es bizottság jelentését vette programja alapjául s kielégítőkül fogadta el azon részint apró, ré-

szint egyenesen képzeleti eszközöket, melyek abban a pénzügyek rendezése céljából ajánlatnak.

* * *

A magyar államháztartás hanyatlását nem egy nagy ok, hanem az okok egész sora idézte elő. Ennélfogva tévednek azok, akik azt hiszik, hogy az egyensúly helyreállítása oly egyszerű feladat, melyet néhány merész fogással megoldhatni. Nem szólnak azokról, kik pénzügyi bajainak okát a közös ügyekben, névszerint a delegációk intézményében keresik. Hisz évi deficitünk tetemesen nagyobb azon egész összegnél, melyet quota gyanánt a közös ügyek költségeire fizetünk. Még ha ezen egész összeget egyszerűen törölni lehetne is költségvetésünkben, akkor sem lenne teljesen helyreállítva az egyensúly. Már pedig azt a közös ügyek legnagyobb ellenfelei is belátják, hogy ha a közös hadsereg megszűnnék, ennek helyébe magyar hadseregnek kellene lépni s ennek fentartása még a legvérmesebb nézetűek felfogása szerint is okvetlenül tetemes összegeket venne igénybe.

Azokhoz, kik a pénzügyi bajok kútforrását a közös költségekben keresik, legközelebb áll — nem az elvre, hanem a dolog lényegére nézve — egyik előkelő pénzügyi tekintélyünk, Weninger Vincze úr. Ő is rendkívül egyszerű feladatnak tartja az egyensúly helyreállítását s a 30 milliót meghaladó deficitet úgy véli eltüntethetni, ha ennek felét megtakarítjuk a hadsereg költségeinél, másik felét behozzuk egy általános jövedelmi adó által, melyet drákói szigorral vetünk ki az adózókra.

Közelebb járnak az igazsághoz azok, kik azt vélik, hogy összes nemzetgazdasági viszonyaink erélyes fejlesztése nélkül a pénzügyeket gyökeresen rendezni nem lehet, de valamint Weninger úr innen marad a célon, midőn azt hiszi, hogy egy merész törlés és egy drákói adó decretálása által megmenthetni a hazát, úgy az utóbb említett nézet vallói viszont messze túl lőnek azon célon, melyet egy gyakorlati pénzügyi politika magának kitűzhet. A nemzetgazdaság erélyes és összehangzatos fejlesztése, igaz, egyedül biztos és maradandó alapja a virágzó pénzügyeknek, de addig, míg egy ily alapon formulázott pénzügyi program keresztül vihető, az egyre jobban felhalmozódó deficittek sulya alatt hatszor is összeroskadhat az ország. Egyébiránt ily általánosan felállított pénzügyi program benső ellenmondást is foglal magában, mert bajos addig emelni a nemzetgazdaságot, míg az állami pénzügyek felett a fizetésképtelenség damoklesi kardja függ.

A pénzügyi rendezés gyakorlati terveinél nem lehet s nem szabad anticipálni egy távol jövő reménylett nemzetgazdasági virágzását, hanem meg kell maradni azon a talajon, melyen állunk. A nemzet jelenleg létező nemzetgazdasági ereje azon egyedül biztos alap, melyre pénzügyi terveket építeni lehet. A fődolog tehát azon nemzetgazdasági erők helyes felismerése, melyek már jelenleg felhasználhatók az államszükségletek fedezése céljából.

Ha állana az, hogy 1867 óta a nemzet közgazdasági ereje csökkent, akkor aligha hiába nem volna minden kísérlet a pénzügyi egyensúly helyreállítására, mert még eddig nincs megoldva az a matematikai problema, hogy megcsökkent erővel majdnem kétakkora terhet megbirjon az, ki már a félakkora terhet is csak jelentékeny erőfeszítéssel volt képes elviselni.

Mi nem csatlakozhatunk azok véleményéhez, a kik az ország nemzetgazdasági erőit ma kisebbeknek tartják az 1867-iekénél. Sőt nézetünk szerint még soha nem volt hazánk történetében korszak, melyben a nemzetgazdasági erők oly gyorsan fejlődtek volna, mint az utolsó hét év alatt.

A nemzeti vagyon és évi jövedelem nagyságát absolut összegekben megmérni bajos. Minden e téren tett kísérletek kétes conjecturák terén mozognak. De biztos jelek léteznek annak felismerésére nézve, vajjon egy ország vagyonossága emelkedik-e vagy hanyatlik. Egyik legmegbízhatóbb e jelek közül a megtakarított tőkék nagysága, melynek mértékét a takarékpénztárak és bankok betéteiben bírjuk,

1864-ben Magyarországon csak 32 takarékpénztár létezett összesen 42 millió forint betétekkel. *) 1870-ben már a takarékpénztárak száma 136-ra, a betétek összege 117 millió forintra emelkedett. 1871-ben már 153 takarékpénztárt találunk 142 milliónyi betétekkel, míg végre 1872-ben a takarékpénztárak száma 305-re, a betétek összege 166 millióra fokozódott. Ha ehhez hozzáadjuk a bankoknál pénztári jegyekre betett 13 millió forintot, azt találjuk, hogy 1872 végén a betétek összege Magyarországon — a contocorrent betéteken kívül — közel 180 millió forintot tett. S e gyors emelkedés még 1873-ban is egyre tartott. Májusban a bécsi válság némi visszahatást idézett elő, de ez sem volt jelentékeny, mert 1873 végén még mindig 147 millió forintot tettek csupán a takarékpénztárak betétei,

*) L. »M. O. Anyagi érdekei« 1865. 384. l.

tehát még mindig magasabban állottak, mint 1871 végén, még mindig majdnem négyszerre felülmúlták a 10 év előtti összegeket.

Egyébiránt ha meggondoljuk, hogy Magyarorszáiban a közlekedési eszközök mily rendkívüli mértékben fejlődtek, hogy a vasuthálózat 320 mértföldről 1867-ben 836 mértföldre emelkedett 1873 végeig, hogy az ipar és mezőgazdaság terén alkalmazott gépek megfelelőleg szaporodtak, az építkezés városokban, sőt falukon is óriási lendületnek indult, a finomabb élvezeti cikkek fogyasztása megsokszorozódott: lehetetlen be nem látnunk, hogy Magyarország a lefolyt hét év alatt nagyszerű átalakuláson ment keresztül, a termelő erők mennyisége s a munka productivitása nagy mértékben emelkedett.

Az 1869-ben kisebb, 1873-ban nagyobb mértékben pusztított tőzsdei válság hatását a nemzet jóllétére sokan tulbecsülik. E válságok nem a nemzet zömét, hanem csak bizonyos rétegeket érintettek. Az általuk megsemmisített valódi értékmennyiség távolról sem felel meg azon összegeknek, melyeket a válság előtti és utáni árfolyamok összehasonlítása által kiszámítani szoktak. A válság előtti magas árfolyamok nagyrészen fictiv értékeket fejeztek ki, melyeknek megsemmisülése érzékenyen sujtott egyeseket, de a valódi nemzetvagyon nem csökkentette. Az értékpapírok által képviselt valódi vagyon nem sokkal volt nagyobb a válság előtt, mint a válság után s a válság hatásának súlypontja nem az értékek megsemmisülésében fekszik hanem azoknak új felosztásában az egyes birtokosok közt.

Nagyobb tényezőt képviselnek nemzetgazdaságunkban termelésünk fő ágának, a mezőgazdaságnak, eredményei. E tekintetben a lefolyt hét év nem mondható ugyan szerencsésnek, de határozottan felette áll a megelőzőtt (1860-tól 1867-ig terjedő) hét évnél. 1860-tól 1867-ig két kitünő (1861 és 1864), két közép (1860 és 1865), két igen gyenge (1862 és 1866) s egy egészen inséges év (1863) volt Magyarországon. A következő hét évi időszakban három kitünő aratást (1867, 1868, 1870), két jó és egy gyengébb középtermetést (1871, 1872, 1869), és egy inséges évet (1873) számítottunk. A gabonaárak átlaga azonban az utóbbi hét évben tetemesen felülmulta az előbbi hét év átlagait. 1860-tól 1866-ig a buza mérője a pesti piacon csak egy évben emelkedett huzamosb időre öt forinton felül, teljes két éven keresztül (1864 közepétől 1866 közepéig) azonban három forint körül ingadozott s gyakran három forint alá is süllyedt. 1867-ben és 1868-ban ellenben, midőn terméseink kitünők voltak s kivitelünk eddig soha el nem ért magasságra emelkedett, a buzaárak huzamos ideig 6—7 forint közt

ingadoztak s a 64-ki és 61-ki alacsony színvonalra soha sem süllyedtek alá; 1869-ben 4—5 firt, 1870-ben 5—6 firt, 1871-ben 6—7 forint, 1872-ben 5·25—6·65 firt, 1873-ban 6·95—7·80 firt között mozogtak.*)

A mezőgazdasági termelés 1867-től 1873-ig a megelőző hét évvel szemben minden kétségen felül emelkedett; az aratások minősége legalább is mérkőzhetik az előbbi hét év minőségi átlagával, a termelt mennyiség azonban az eke alá vont nagyobb terület s a fokozódó behurházások folytán jelentékenyen emelkedett. De még kedvezőbb emelkedést mutat a termelt feleslegek értékesítési átlaga.

Nem igen kedvezőnek látszik az ország külforgalmi mérlege az utóbbi években.**)

	1868.	1869.	1870.	1871.
A behozatal tett (az átvitel levonásával)	319·7	408·9	344	472
A kivitelt (az átvitel levonásával)	329·9	329·7	342·8	357·5
Behozatali többlet	—	79·2	1·2	114·5
Kiviteli többlet	10·2	—	—	—

Magyarország kereskedelmi mérlege tehát a fentebbi négy év alatt határozottan passiv volt. De nem ez a döntő az ország vagyonosodásának megítélésénél. A mi a kivitelt illeti, szembeötlő azon örvendetes tény, hogy ez folytonosan emelkedett s az 1871-ki kivitelt még a fényes termésű s magas gabonaárakat felmutató 1868-ki kivitellel szemben is növekedést mutat fel. Kérdés, mennyire vehető aggasztó jelenségnek a behozatal azon gyors emelkedése, mely daczára a kivitelt 28 milliónyi emelkedésének, négy év alatt közel 200 millió forinttal hátrányunkra billentette a forgalmi mérleget?

Erre nézve nézetünk szerint nem a behozott áruk értékösszege, hanem azoknak minémüsége határoz. Ha csupán oly tárgyak hozattak volna be, melyek a behozatal évében, vagy nagyon rövid idő múlva fogyasztásra fordítottak volna, úgy hogy értékük ma már teljesen megsemmisültnek volna tekintendő, akkor nem vonakodnánk a for-

*) Neumann X. F. tanár azon elmélete, hogy az aratásoknak csak akkor van jótékony hatása a nemzeti jóllétre, ha gazdag termések alacsony árakkal esnek össze, Magyarországra, melynek főfoglalkozása a mezőgazdaság, nem alkalmazható. Nálunk tapasztalás szerint akkor emelkedik a jóllét leggyorsabban, ha dús termés magas árakkal esik össze.

**) Az alábbi adatok a magyar stat. hivatal összeállításain alapulnak. Érvényük általában hozzávetőlegesnek, 1868-ra nézve azonban problematikusnak tekinthető,

galmi mérleg eme hanyatlásában a fogyasztásnak a tökevagyon rovására történt fokozódását látni. De ha a forgalmat elemeire bontjuk fel, úgy találjuk, hogy a behozatali többletet oly tárgyak behozatala okozta, melyek nem fogyasztás, hanem a hazai termelés emelése céljából hozattak be. Ez utóbbi rovatba sorolandók: a nyers vas, a dolgozott vas és aczél s egyéb fémek, továbbá a vasuti felszerelési tárgyak, legnagyobb részt a vas és aczél s egyéb fémárúk is, némkülönbben a gőzmozdonyok, tenderek, vasuti kocsik s a gépek és géprészek.

Ezen árucsoportok forgalma következő képet nyújt a fentemlitett négy év alatt:

	1868.		1869.		1870.		1871.	
	Behoz.	Kivitel.	Behoz.	Kivitel.	Behoz.	Kivitel.	Behoz.	Kivitel.
	érték ezer forintokban:							
Nyers vas . .	163	223	604	257	429	143	590	283
Dolgozott vas								
és aczél . .	2,935	1,872	2,437	1,639	2,063	1,652	3,145	1,551
Egyéb fémek .	1,856	3,512	2,243	1,754	1,593	800	1,183	580
Vasuti sinek s								
felszerel. tár-								
gyak . . .	30,113	—	17,280	—	18,625	—	17,228	—
Vas és aczél-								
árúk . . .		2,574	31,628	3,557	25,000	8,041	31,086	5,787
Egyéb fémárúk	5,070	1,303	2,683	855	1,716	2,079	2,447	584
Gőzmozdonyok,								
vaggonok stb.	669	—	4,727	23	6,001	3,063	6,873	1,198
Gépek és gép-								
részek . .	11,944	1,226	15,421	544	5,328	1,575	7,763	660
Összesen	52,767	10,710	89,033	8,629	60,755	17,353	70,315	10,643
Behozatalitöb-								
let kerek-								
számban . .	+ 42 mill. frt.		+ 80 mill. frt.		+ 43 mill. frt.		+ 60 mill. frt.	

A fentebbi árucsoportokban összefoglalt termelési tényezők értéke tartós és huzamosabb ideig megmarad, s a mennyiben lassanként elenyésszik, időközben az illető üzletágban évenkénti leírások által törlesztetik. Ezen árucsoportok behozatala ennél fogva nem kedvezőtlen symptomája a közgazdasági életnek. Egészen tekinteten kívül hagyva a hazai termelést a fentebbi árucsoportokban, világos, hogy csupán ezek külforgalmi viszonyai az országban létező tartós értékek nevezetes emelkedését jelzik. Az értékszaporulat kerek számban 225 millió forintot tesz, nagyobb tehát mint a négy év kereskedelmi mérlegeinek összes deficitje.

Ha ama vas és aczéltömegek, fémek, sinek, mozdonyok, vaggio-

nok és gépek, melyek Magyarországra négy éven át behozattak, itten okszerűen alkalmaztattak, akkor szükségkép behozták a helyettük külföldre vándorolt államkötvények, vasuti részvények, prioritások és zálogleveleknek nemcsak kamatját, hanem törlesztési hányadát is s ezen kívül a legtöbb esetben jelentékeny többletet is eredményeznek a nemzetvagyonban az által, hogy az ország természeti kincseinek s munkaerejének sikeresebb kihasználását teszik lehetővé.

Legyen elég egyelőre a felhozott néhány bizonyíték azon nézetünk igazolásául, hogy Magyarország nemzetgazdasági ereje 1867 óta nem csökkent, hanem ellenkezőleg öröndetes lendületnek indult. Egyébiránt, a ki emlékszik az 1867-ki s az ez évet megelőző időkre, az lehetetlen, hogy minden lépten nyomon ne érezze, mennyivel kisserűebbek voltak nemzetgazdasági viszonyaink akkor s mennyire kivergődtek azóta a legtöbb irányban akkori kezdetlegességükből. Nem hiányzik tehát az alap melyre egy okszerű pénzügyi politika építhet, nem hiányoznak a tényezők, melyek segítségével az egyensúly helyreállítása komolyan megkísérthető.

* * *

A magyar állam önálló háztartását nem csekély terhekkel kezdte meg, melyeket a volt osztrák uralomtól átvállalni kényszerült. E terhek már kezdettől fogva annál súlyosabban nehezédtek költségvetésünkre, mert nem az országban eszközölt befektetések, hanem egy az ország érdekei irányában ellenséges indulattal viseltető felszeg politika következményei voltak. Az osztrák kormány azon 18 éven keresztül, míg Magyarország felett korlátlan hatalommal uralkodott, mindössze 250 mértföld vasutat építtetett, esik tehát egy évre átlag 14 mértföld új vasut. S e csekély mennyiségű vasutnak üzeme is nem Magyarország, hanem Ausztria érdekeinek szempontjából kezeltetett, székhelyük, anyagi súlypontjuk az ország határain túl volt. E tekintetben csak a déli vasuttársaság azon következetes igyekezetét emeljük ki, hogy magas tarifái által a pesti lisztipar kifejlődését töltehetőleg meggátolja. *)

Ausztriának ellenben már 1866 végén közel hatszáz mértföld vasutja volt forgalomban s ezenkívül számos befektetések történtek az állam részéről, melyek részint pozitív hasznot hajtottak, részint fe-

*) L. erre nézve a pesti kereskedelmi kamara 1860—62-ki évi jelentését, melyben a magyar lisztipar érdekében erőlyesen felszólalt — de sikertelenül.

leslegessé tettek sok oly befektetést, melyet a magyar kormánynak mindjárt önálló gazdálkodása kezdetén okvetlenül eszközölni kellett. Jogos és méltányos volt tehát, hogy a mult idők folyamában felhalmozott adósságok terhéből Magyarország aránylag kevesebbet vegyen át, mint Ausztria.

Az osztrák államadósság kamat szükséglete 1868 elején, tekintet nélkül azon 281.242 forintot tevő kamatmegtakarításra, mely az 1868-ki év folyamában eszközözlendő törlesztések következtében beállandó volt, 122.295.762 forintot tett. Ebből először is levonatott 25.000.000 forint ugynevezett praecipuum czime alatt, mint oly kamatteher, mely tulajdonkép az egyes osztrák tartományok külön tartozásai után járt. E körülmény különösen kiemelendő azért, mert még Magyarországon is nagyon el van terjedve azon vélemény, mintha az államadóssági járulék megállapításánál Magyarország valami nagyon jól járt volna. Pedig ama 25,000,000 forintnyi előre levont praecipuum ép oly kevésbé tartozott Magyarországra, a mint a ma már 16—17 milliót igénylő magyar földterhermentesítési adósság nem tartozik Ausztriára. Az osztrákok tehát épen nem gyakoroltak valami különös nagylelkűséget irányunkban, midőn ama 25 milliót a megosztandó államadóssági teherből előre levonták.

E »praecipuum« levonásával maradt még 97.285.702 forint kamatteher s ebből Magyarország tényleg elvállalta adóképessege arányában a 30 % -ot, az az 29.188.000 forintot. Minthogy pedig az osztrák kamatteherből 49.341.349 forint ezüstben volt fizetendő, Magyarország is kötelezte magát, hogy átvállalt járadékának aránylagos részét, t. i. 11.776.000 forintot, szinte ezüstben fogja fizetni. Ezenkívül kimondatott, hogy az osztrák törlesztési szükséglet új járadékpapírok kibocsátása által fedeztessék, a mihez Magyarország ismét évi 1.000.000 forinttal s az államjóságokra felvett ezüstkölcsön törlesztéséhez szinte 150.000 ezüst forinttal járuland. *)

Az 1867. XV. tczikk, mely az államadóssági évi járulékot nem százalékokban, hanem »további változás alá nem eshető« fix összegben szabja meg, mit sem tartalmaz azon módokról, hogy miképen számíttatott ki a Magyarország által »politikai és méltányossági okokból« átvállalt évi teher. A fentebbiekből kitűnik, hogy ezen összeg nem holmi nagylelkűségi szempontok, hanem egyszerűen a

*) A fentebbi számítások részleteit l. W e n i n g e r Pol. Számtan, második kiadás 211 s köv. lapjain.

30%-os arány szerint határozott meg. Magyarország tehát nem részesült semmi kedvezményben s viszont Ausztria semmi méltánytalanságról nem panaszkodhatott.

Mindazáltal nálunk nagyon el volt terjedve az a nézet, hogy az államadóssági egyezmény megkötésével kiválólag jó »üzletet« csináltunk. Az akkori vérmes felfogás szerint ugyanais mindenki azt hitte, hogy a bilincseitől megszabadult Magyarország anyagi ereje gyorsabb progressióban fog növekedni, mint Ausztriáé, holott a tapasztalás azt mutatja, hogy a haladás iparos országokban, minő Austria, rendesen jóval gyorsabb, mint a tulnyomólag mezőgazdasággal foglalkozó népeknél. Bizonyára a Magyarország gyorsabb fejlődése iránt táplált alaptalan remény volt egyik oka annak, hogy az államadóssági járulékról szóló törvénybe azon kitétel csuszott be, hogy az »további változás alá« nem eshetik. Pedig a következmények csakhamar megmutatták, mennyivel helyesebb lett volna a törvénybe egyszerűen csak annyit iktatni, hogy a járulék semmiesetre »feljebb nem emelhető.«

Alig köttetett meg ugyanis a szerződés, az osztrák kormány azonnal hozzáfogott az osztrák államadóssági teher tetemes reduktiójához. Az 1868-ki június 20-ki törvény 16% jövedelmi adóval terhelte az új unifikált rente szelvényeit; a sorsjegy-nyereményekre pedig 20% adó rovatott. Nem volt ez egyéb, mint részleges bankrott, melynek segítségével Ausztria évi államadóssági terhét 114.995,000 forintról 90.341,000 forintra szállította le, más szóval közvetlenül a szerződés megkötése után a saját terhéből törölt 24.654,000 forintot.

Nagy volt a zajongás az osztrák államhitelezők között, különösen Hollandiában és Angolországban. Az osztrák félhivatalos és független sajtó, hogy a jogszegést némileg mentse, azon nézetet terjesztette, hogy a kamatreduktió egyedüli oka Magyarország, mely az államadósságok terhéből aránylagos részt átvállalni vonakodott. Így háráttatott a kamatreduktió odiuma nagyrészt Magyarországra, míg a közel 25 millió forint évenkénti haszon az osztrák kincstárnak maradt. E huszonöt milliónyi ballaszt kivettetésével kezdődik azon időszak, midőn az osztrák pénzügyeknek akkor 60 milliónyi deficizzel küzdő hajója fokonyként könnyebbedni kezdett.

Nem fürkészszük azon, meglehet elháráthatlan akadályokat, melyek 1868 közepén Magyarországot visszatartották attól, hogy az osztrák kormány és törvényhozás fentebb vázolt eljárásából kiindulva, a magyar évi járadék aránylagos mérséklését megkísértse.

Előttünk világos, hogy miután a 25 milliónyi praecipium levonását annak idején magok az orsztrákok jogosnak ismerték el és senkinek eszébe nem jutott, ebben valami különös kegyet látni Magyarország irányában, miután az államadóssági teher megosztása a 30%-os arány szerint eszközöltetett: az osztrák állam által decretált kamatreductió jogos alapot szolgáltatott volna a magyar járulék hasonló reductiójára. Az 1867 nyarán folytatott tárgyalások alkalmával az osztrák deputatio tagjai nem nyilvánították abbeli szándékukat, hogy a kamatokat reducálni fogják s a szerződés a két állam közt azon magától értetődő feltevessel kötöttetett, hogy mindegyik fél teljesítendő kötelezettségeit. Minthogy azonban az orsztrák fél önkényesen 24.654,000 forinttal csökkentette az összes régi adósság terhét, e könnyebbedésben Magyarországnak azon arányban kellett volna részesülni, a melyben elvállalt évi járuléka a régi összes teherhez állott. Határozott alakban kifejezve, Magyarországnak évi járulékát kerek számban 6.190,000 forinttal kellett volna reducálni. E reductió elmulasztása következtében a régi államadósság utáni teher eredetileg méltányos megoszlása hátrányunkra módosult.*)

Az osztrák kormány és törvényhozás által decretált részleges államtőnk egyébiránt nem tévesztette el hatását a tőkepénzesekre. Az osztrák 5% rente árfolyama 1869-től 1871-ig 57—59 közt ingadozott, míg a magyar vasuti kölcsön árfolyama folytonosan emelkedett. Ez utóbbi 1869 jan. 1-jén 100-on, 1870 jan. 1-jén 106 $\frac{1}{2}$ -en, 1870 ápril 1-jén 109-en, 1870 jul. 1-jén (a porosz-francia háború kitörése előtt) 110-en állott. A háború kitörése folytán beállott ugyan némi csökkenés (decz. 31-kén 103), de a következő évben az árfolyam ismét elérte előbbi magasságát s még 1872-ben is 107-en tartotta magát. Meg voltak tehát a conversiónak természetszerű előfeltételei: a magyar állampapír állandó jó árfolyama négy egész éven keresztül, s a pénzpiacz állandó jó dispositiója nagyobb pénzügyi operatiók keresztülvitelére. Önálló államháztartásunk első éveinek szigorúan takarékos gazdálkodása vetette meg hitelünk szilárdságának alapját. De hiányzott a mes-

*) Az elkövetett igaztalanság daczára, osztrák részről néhány hónappal a kamatreductio keresztülvitele után, azon követeléssel léptek fel, hogy M. O. még a nemzeti banktól felvett 80 millió feltételes kamatterhében, nemkülönbén e tőke visszafizetésében is részt vegyen. E jogtalan követelést a birodalmi tanács pénzügyi bizottsága a bankacta megváltoztatása tárgyában a képviselőház elé terjesztett nov. 3-ki jelentésében azzal vélte indokolhatni, hogy a 80 milliós adósság kérdése a deputatiók tárgyalása alkalmával nem jött szóba. Hát a kamatreductio kérdése szóba jött-e?

teri kéz oly nagy szabású operatio keresztülvitelére, minő az osztrák államadóssághoz fizetett évi járulékunk conversiója lett volna. 1870 elejétől kezdve az u. n. »beruházási«, más szóval adósságcsinálási mania jellemezte háztartásunkat. A magyar pénzügyminiszternek volt száz különböző apró terve, a melyek közt való kapkodásban emésztette fel erejét, de öntudatos czélokot szem előtt tartó pénzügyi programja, mint a következmények megmutatták, nem létezett. Ily viszonyok közt nem csuda, ha a conversió eszméje a magyar pénzügyminiszternek eszébe sem jutott, nem hogy annak keresztülvitelére komoly kísérletet tett volna.

Azon évenkénti megtakarítást, melyet az osztrák évi járadék conversiója által elérni lehetett volna, teljes pontossággal meghatározni nem lehet. Egy ily hitelművelet a pénzügyi politika nagyobb-szerű s legnehezebb problémái közé tartozik. Sok függ itt az illető államférfiúnak a viszonyok felhasználásában való ügyességétől. De alig csalódunk, ha tekintettel arra, hogy a magyar vasuti kölcsön az említett években átlag 6%-nál kevesebbet, az osztrák rente ellenben 8—9%-ot jövedelmezett az árfolyam szerint, nem tartjuk valószínűtlennek, hogy egyesén keresztülvitt conversió mellett évi terhünket egy negyedrésszel lehetett volna könnyíteni.*)

Ime, a második nagy mulasztás, mely előkészítette azon örvényt, a melybe államháztartásunk gyenge járműve az utóbbi években besodortatott s mely ma az ország anyagi jóllétét s állami önálló létezhetését megsemmisítéssel fenyegeti.

De a felhozott két nagy ok, bármily nagy horderejű következményeket szült is, elő nem idézte volna a mai válságos helyzetet. Magyarország nehezen bár s nélkülözések közepette — kellő takarékos gazdálkodás mellett — képes lett volna elviselni azon mintegy 12—13 milliónyi évi tehertöbbletet, mely a kellő intézkedések elmulasztása folytán költségvetésére nehezedett.

Léteztek azonban még sokkal súlyosabb okok is, melyek Magyarország pénzügyi emancipációját, költségvetésünk egyensúlyának fentartását egyenesen lehetetlenné tették. Ezen okok főleg az 1867-ki XVI. törvényczikk által megkötött kereskedelmi és vámszövetség mai alkalmazásában gyökereznek. A politikai kiegyezkedés, mely az 1867-ki XII. törvényczikkben van letéve, nézetünk szerint aránylag a leg

*) Gr. Lónyay »Közügyeinkről« czimű munkájában az elérhető megtakarítást 6—7 millióra teszi.

tökéletesebb mű, mely az adott viszonyok közt megalkotható volt. Jöhetnek ugyan oly események, melyek e politikai kiegyezkedésnek is oly hiányait fogják kitüntetni, melyek eddig a viszonyok szerencsés fejlődése mellett előtérbe nem léptek. De nem igen hiszszük, hogy a monarchia abnorm viszonyai közepett bármikor lehessen oly alakzatokat kitalálni, melyek mind kifelé az egység és erő kifejtés maximumát, mind a két állam lehető legnagyobb függetlenségét lehetővé teszik. A politikai kiegyezés mai alakja tehát alapvonásaiban valószínűleg mindenkor a politikai kényszer mellőzhetlen postulatuma maradand. De nem lehet hasonlót mondani a kiegyezkedés nemzetgazdasági részéről, mely egyrészt a vám- és kereskedelmi szövetségben talált megoldást, részint a még függő valuta- és bankkérdésben előbb-utóbb szükségkép megoldandó leendő.

Vegyük szemügyre először is a vám- és kereskedelmi szövetség pénzügyi következményeit.

E szövetség XI. cikke kimondja, hogy a »só- és dohányjövedék és azon közvetett adók, melyek az ipartermelésre közvetlen befolyással vannak, névszerint a pálinka-, sör- és cukoradó, mindkét államterületen e szerződés ideje alatt egyenlő törvények és igazgatási rendszabályok szerint fognak kezeltetni.«

Első tekintetre úgy látszik, mintha az egyenlő törvények és szabályok szerinti kezelésből még nem következnék az egyik vagy másik fél pénzügyi megkárosítása. S valóban, ezen egész vám- és kereskedelmi szövetségben nincs a fogyasztási adókra nézve semmi, a miből az következne, hogy Magyarországnak nincs joga a területén fogyasztott ausztriai cukor, sör, bor és szesz után fogyasztási adót szedni. Ellenkezőleg, a vám- és kereskedelmi szövetség I. cikkének harmadik pontja csakis azt köti ki, hogy »bárminemű és bárki részére szedett belső adókkal az egyik fél a másik fél területéből bevitt cikkeket csak oly mérvben terhelheti, a milyenben ily adókkal saját területén hasonló iparkészítményeit vagy termékeit terheli.« Ebből minden kétséget kizáró bizonyossággal az következik, hogy Magyarországnak joga van az Ausztriából ide fogyasztás végett behozott cukrot, sört stb. a k k o r a fogyasztási adóval terhelni, a mekkorával a saját területén termelt cukrot és sört stb. terheli.

Amde ezen harmadik pont gyakorlati keresztülvitelét má előre kizárta a közvetlen megelőző 2-ik pont, mely kimondja, hogy egyik félnek sincs joga azon forgalmi tárgyakra, melyek az egyik fé-

területéről a másik fél területére vitetnek, bárminemű bevételi, kivételi vagy átvételi vámmilletéket vetni és e végből közbenső vámvonalat állítani.

Erre azt lehetne megjegyezni, hogy azon fogyasztási adó, melyek Magyarország a területére behozott czukor sör és szesz után szedne, nem vámm, hanem fogyasztási adó és pedig oly fogyasztási adó, melyet Magyarország a fentebb említett harmadik pont értelmében szedni jogosítva van; továbbá, hogy az az ellenőrzési vonal melyet Magyarország saját határán felállítana oly célból, hogy a fogyasztási adókat, — s csakis ezeket — szedhesse, nem vámvonat, hanem — ellenőrzési vonal. S ezen ellenvetés nézetünk szerint tökéletesen jogosult volna. De akár helyes e nézet, akár nem: tény az, hogy a kereskedelmi és vámszövetség hét éven át nem így interpretáltatott, s hogy Magyarország még csak kísérletet sem tett arra nézve, hogy az I cikk 3-ik pontjában neki világosan megadott fogyasztási adószedési jogot bárminő alakban érvényesítse. Pedig bármely gyakorlati pénzügyi politikus be fogja vallani, hogy az említett harmadik pontnak oly praxis mellett egyáltalán nincs értelme, mert azon világos és határozott kifejezés, hogy mi az osztrák czukor, sör és szesz után nem szedhetünk nagyobb adót, mint a magunké után, csak nem jelentheti azt, hogy egyáltalán nem szedhetünk adót!

Ime a harmadik nagy mulasztása a magyar pénzügyi politikának, melynek következményei legnagyobb mértékben közreműködtek a mai pénzügyi helyzet előidézésében!

A fogyasztási adók célja, megadóztatni a nemzet jövedelmének azon elemeit, melyek direct adó útján meg nem adóztathatók, névszerint azon jövedelmeket, melyek bizonyos fogyasztási tárgyak beszerzésére fordíttatnak. A fogyasztási adót a fogyasztandó tárgy előállítója sok esetben előlegezi az államnak, de nem fizeti azt soha. A fogyasztási adót mindenkor a fogyasztók fizetik a fogyasztott tárgy vételárában. A Magyarországon fizetett fogyasztási adó tehát arányban áll a Magyarországon végbemenő fogyasztáshoz, nem pedig az itt eszközölt termeléshez. A kereskedelmi és vámszövetség, vagy helyesebben az ennek alkalmazása folytán lábra kapott gyakorlat az adóelmélet ezen elemi alaptételeit tökéletesen felforgatta. A magyar kincstárba nem a Magyarországon fogyasztott, hanem csupán a Magyarországon termelt czukor, sör és szesz után foly be a fogyasztási adó. Viszont az osztrák kincstárba befoly a fogyasztási adó azon összes adótárgyak után, melyek az osztrák területen gyártatnak, tekintet nél-

kül arra, hogy ezeknek tetemes része Magyarországon kerül fogyasztás alá.

Ausztria tulsulya e tekintetben már a kiegyezés megkötése előtt is mutatkozott: 1860-tól 1865-ig a fogyasztási adók az osztrák területen 19—21%-ját tették az ott befolyó összes államjövedelmeknek, míg a magyar területen csak 12—14%-ját. Már ezen arány is természetesen Magyarországon károsodásra vezetett volna. De nagy mértékben rosszabbodott az arány 1867 óta. A fogyasztási adók jövedelmeztek:

	Magyarországon	Ausztriában
1868-ban	12.588,000 forint	47.546,000 forint
1869-ben	13.634,000 »	44.831,000 »
1870-ben	13.066,000 »	48.262,000 »
1871-ben	13.918,000 »	52.935,000 »
1872-ben	13.240,000 »	57.007,000 »

Az emelkedés Magyarországon öt év alatt mindössze 650,000 forint, Ausztriában 9 1/2 milliót tett. Egyenlő mérvű fogyasztást feltételezve a monarchia területén befolyó 70 milliót meghaladó fogyasztási adóból Magyarországra a lakosság arányában 30 millió forintnak kellene esni, míg valóságban ez adónemek csak 13 milliót jövedelmeznek. De még ha felteszszük is, hogy Magyarországon egy-egy főre csak felényi fogyasztás esik, mint Ausztriában, akkor is sokkal kedvezőbben állana az arány mint jelenleg, akkor is meg kellene haladni Magyarország fogyasztási adójövedelmének 19 millió forintot.

Mellözve a bor- és húsadót, melyre a kereskedelmi és vámszövevényeknek csekély befolyása van, s melyet Magyarországon czélszerű intézkedések által a jelen viszonyok közt is nagy mértékben lehetne fejleszteni, vessünk egy pillantást a szesz-, cukor- és söradóra.

A szeszadónál a kiegyezés idejében Magyarország még szerencsés túlsúlyban volt. Az utóbbi években azonban szeszgyártásunkat az olasz- és román kormányok ellenséges szeszadó és vámpolitikája s Poroszország erős versenye annyira háttérbe szorította, hogy szeszgyártásunk s vele egyetlen jól jövedelmező fogyasztási adónk is mind jobban aláhanyatlík.

A szeszadóból befolyt:

	Magyarországon:	Ausztriában:
1870-ben	6.490,000 forint,	7.700,000 forint.
1871-ben	6.766,000 »	8.000,000 »
1872-ben	6.167,000 »	7.600,000 »
1873-ben	6.127,000 »	? »

A szeszadó tehát folytonosan csökken, s minthogy a majdnem teljesen elvesztett külföldi piacok visszaszerzésére nem igen van remény, valószínű, hogy szesziparunk pár év múlva lesüllyed a belfogyasztás mérvére s ezzel együtt a szeszadó is még további nagy csökkenésnek néz elébe.

De a mi a szeszadónál csak fenyegető valószínűség, az a cukor- és söradónál nyomasztó bizonyosság.

A cukor-adó jövedelmezett :

	Magyarországban :	Ausztriában :
1869-ben	870,000 forint,	8.064,000 forint.
1870-ben	896,000 »	10.260,000 »
1871-ben	1.420,000 »	12.100,000 »
1872-ben	1.077,000 »	13.149,000 »

A cukoradó tehát már 1872-ben Ausztriában 13-szor annyit jövedelmezett, mint nálunk. 1873-ban nálunk ismét csökkent a jövedelem s ha beáll az, a mi valószínű, hogy gyárainknak nagy része beszünteti a gyártást, akkor el lehetünk is készülvé, hogy a cukoradó a mostani összegnek felére fog alászállani.

Hogy Magyarország cukorfogyasztása nem egy tizenharmadrészét teszi az osztrák cukorfogyasztásnak, az első tekintetre világos. Maga Pest városa a lefolyt évben 276,000 mázsa ausztriai cukrot hozott be. De bizonyára még sokkal nagyobb az egész ország cukor-behozatala Ausztriából. Gyarmati cukor nálunk nem fogyasztatván, azon összes mennyiség, melylyel a magyarországi cukor-behozatal a magyar területről kivitt cukormennyiséget felülmulja, képviseli a Magyarország által fogyasztott ausztriai cukor mennyiségét. Tett pedig 1868-tól 1871-ig :

	a behozatal :	a kivitel :	behozatali többlet :
1868-ban	12·1 millió frt.	7·7 millió frt.	4·4 millió frt.
1869-ben	13·5 » »	4·8 » »	8·7 » »
1870-ben	12·1 » »	8·9 » »	3·2 » »
1871-ben	15·2 » »	9·5 » »	5·7 » »

Nem vagyunk hajlandók ez adatok hitelességét túlbecsülni, mert azon mód, mely szerint a magyar statisztikai hivatal Magyarország áruforgalmára vonatkozólag adatait nyeri, a tökéletességet jóformán kizárja. Annyi bizonyos, hogy azon mennyiségek, melyek ki vannak mutatva, tényleg behozattak, de bizonyosnak vehető, hogy különösen az Ausztriával határos megyékben nagy mennyiségű ausztriai cukor

fogyasztatott, mely a közlekedési vállalatok kimutatásaiban s a stat. hivatalnak ezek alapján készült összeállításában nem szerepel.

Ausztriában egy főre 8 font czukorfogyasztás esik. Ha felvesszük, hogy Magyarorszáiban csak ennek felét teszi a fejenkénti fogyasztás, akkor is 600,000 mázsára tehető Magyarország összes fogyasztása, körülbelöl háromannyira, mint Magyarország átlagos évi termelése.

Hogy a czukorfogyasztás Magyarorszáiban mily nagy mértékben növekedett a lefolyt években, arra többek közt a kávéfogyasztás nagy emelkedése enged következtetni. A kávé, kakao és pótkávé behozatala Magyarorszáiba 1868-ban 38,000 vámmázsát, 1869-ben már 63,000 vámmázsát, 1870-ben 61,000 vmázsát, 1871-ben 102,000 vámmázsát tett. E cikkek fogyasztása tehát, ha az alkalmasint még hiányosan felvett 1868-ki évt kihagyjuk is, három év alatt több mint 60° -kal növekedett. Legalább ily arányban kellett növekedni a czukorfogyasztásnak is.

Magyarország összes károsodását a czukorfogyasztási adónál számokban pontosan kifejezni nem lehet. Hozzávetőleg azonban megítélhetni azt, ha összeszámítjuk a Magyarorszáiban és Ausztriában befolyt czukoradót, s felvesszük, — a mi bizonyára elég szerény feltevés, — hogy nálunk a fogyasztás fejenként felét teszi az ausztriai fogyasztásnak. Befolyt Magyarorszáiban a czukoradóból 1872-ben 1.077,000 frt, Ausztriában 13.149,000 forint, összesen tehát 14.226,000 frt. Ez összegből, csak felényi fogyasztást véve fel fejenként Magyarorszáiban, 3.880,000 forintnak kellene esni Magyarorszáira. A magyar kincstár vesztesége tehát csak 1872-ben legalább 2.800,000 forintot tett. De tekintve a fogyasztás természetes növekedését s a magyar czukoripar hanyatlását, több mint valószínű, hogy veszteségünk már jelenleg messze túlhaladja a 3 millió forintot.

Hasonló a helyzet a söradónál is. A sörfőzdek száma Magyarorszáigon 1860-tól 1872-ig 520-ról 299-re szállott alá. Maga a termelés körülbelöl egyforma maradt, a mennyiben 1860-ban 1.₁ millió, 1872-ben 1.₂ millió akó sör állittatott elő a magyar korona területén. Ausztriában 1860-ban 11.₄ millió akót, 1872-ben már 19 millió akót tett a termelés. Ehhez képest Ausztriában a söradó is majdnem megkétszereződött, 13½ millió forintról 21½ millió forintra emelkedvén, míg nálunk tökéletes stagnatió, sőt ujabban nevezetes hanyatlás mutatkozik. Nem lehetvén teljesen hitelesekül elfogadni a magyar statisztikai hivatal beviteli táblázatait, nem határozhatni meg azon összeget sem,

melylyel Magyarország lakói a most már $21\frac{1}{2}$ milliót meghaladó osztrák söradóhoz járulnak. Valószínű, hogy kárunk itt sem kisebb, mint a czukoradónál, mert a vasutak mentét mindenütt elárasztva találjuk ausztriai, különösen csehországi sörrel, s a sörfogyasztás legalább is egyenlő progressióban fejlődött a vasuthálózattal, míg a termelés, mint említők, semmi quantitativ emelkedést nem mutat.

Magyarország károsodása legszembeötlőbb a czukor- és söradónál, de kiterjed az a dohány- és sőjővedékre, sőt még a bélyegilletékre is. Különösen feltűnő a roppant különbség, mely a dohányjővedék jövedelmezőségében Ausztriában és nálunk mutatkozik. A dohányjővedék nettobevétele Ausztriában 1867-ben $38\frac{1}{2}$ millió, 1872-ben már $54\frac{1}{2}$ millió forintot tett, míg nálunk 1867-ben $13\frac{1}{2}$ millió, 1872-ben 15 millió jött be e közvetett adóból. Míg tehát odaát minden főre 2 frt 72 kr. esik a dohányjővedékből, addig nálunk ez adónem mindössze egy forintot jövedelmez fejenként.

A magyar dohányjővedék csekély jövedelmezőségét annak szokták tulajdonítani, hogy nálunk a csempészet igen tetemes, és különösen a dohánytermesztő kerületekben kevés kincstári dohányt fogyaszt a népesség. Kétségtől ez egyik oka a jövedelem csekély voltának. De egy másik legalább is ép oly fontos ok abban fekszik, hogy Magyarország évről-évre nagy mennyiségű ausztriai dohánygyártmányokat fogyaszt, melyekért aztán a dohányjővedék szinte az osztrák kincstárba szivárog.

Behozatott dohánygyártmány:

a monarchia területére:		Magyarországra:	
1868-ban	4,546	5,476	} ezer frtért.
1869-ben	3,840	8,270	
1870-ben	4,070	15,495	
1871-ben	7,847	13,248	

Mint látjuk, a külföldről a monarchiába hozott dohánygyártmányok csekély mennyiségűek azokhoz képest, melyek — a külföldről és Ausztriából együttvéve — a magyar területre behozatnak. Külföldi szivarokból 1871-ben Ausztria 6.400,000 darabot, Magyarország 2.800,000 darabot fogyasztván, megítélhetjük azt, hogy a külföldről a közös vámterületre behozott dohánygyártmányoknak mily része esik Magyarországra. Ez arányt véve fel, a 7.847,000 frtot tevő külföldi behozatalból Magyarországra 2.380,000 forintnyi árú esik, s így a magyar területre behozott 13.248.000 forintnyi dohánygyártmányokból közel 11 milliónyi ausztriai eredetű.

Ennek egy része valószínűleg osztrák transito áru lesz, mely nem Magyarországon fogyasztatik el. A dohánygyártmányok kivitele Magyarországból 1871-ben 3.700,000 forintot tett; mennyi számítandó ebből osztrák transitóra azt hiányos statisztikai forrásaink alapján pontosan megítélni nem lehet. De ha megengednők is, hogy a magyar területről eszközölt kivitel mind osztrák transito áru, — pedig ezt nem lehet állítani — akkor is több mint 7 millió forint értékű osztrák dohánygyártmány marad Magyarország fogyasztására, mely összeg mintegy 200 millió darab osztrák szivar fogyasztására enged következtetni, vagyis arra, hogy a Magyarországon fogyasztott — kivált jobb fajta — u. n. belföldi szivarok tetemes része az osztrák gyárakból hozatik be. A kincstári nyereség az eladott dohánygyártmányoknak mintegy felét tévén, Magyarország azon pénzügyi vesztesége, melyet az osztrák gyártmányú szivarok itteni fogyasztása okoz, mintegy 3 $\frac{1}{2}$ millió forintba becsülhető.

A fentebbiekben tárgyalt indirect adónemeknél az általunk felvett szerény mérvek szerint is több mint 10 milliónyi évi hátrányt szenved a magyar kincstár. Hozzá járul ehhez még az is, hogy a kereskedelmi és vámszövetség következtében, a mint t. i. az jelenleg gyakorlatban van, Magyarország az indirect adókra vonatkozó törvényhozás terén szabad működésében korlátozva is van. Valóban meglepő, hogy e vám- és kereskedelmi szövetséget Magyarország oly könnyű szívvvel elfogadni képes volt. Alig képzelhető pedig, hogy azon szakfértnak, kik e nagyfontosságú szerződés megkötését előkészítették, ne bírták volna felfogni annak bizonyos körülmények közt végzetessé válható horderejét. Csakis három körülmény teszi felfoghatóvá némileg a követett eljárást. Az egyik körülmény az volt, hogy a kiegyezkedés megkötésekor még szesziparunk szép virágzásnak örvendett s a szeszdó némi részben helyreütötte a többi fogyasztási adóknál szenvedett veszteséget, mely egyébiránt akkor még nem is volt oly nagy, mint jelenleg. Meglehet, hogy irányadó körökben is azt hitték 1867-ben, miszerint Magyarország anyagi felvirágzása a visszanyert szabadság következtében oly gyors lesz, hogy a cukor- és söripar terén is utólélni s túlszárnyalni fogja az osztrák ipart.

A másik enyhítő körülmény azon nagyon is megfogható élénk vágy, a kiegyezés épületét minél hamarabb betetőzhetni, s ki nem tenni azt nagyou is szigorú eljárás által a netaláni meghíúsulás veszélyének. Végül tekintetbe veendő az a körülmény is, hogy a kereskedelmi és vámszövetség oly módon kötöttet, miszerint már öt év

mulva, tehát 1872-ben felmondható lett volna, s így azon hátrányok, melyektől tartani lehetett, már öt év mulva eltávolíthatóknak tűntek fel.*)

Csakugyan, midőn a kereskedelmi- és vámszövetség az országgyűlésen tárgyalatott, alig merültek fel az ellen aggodalmak s még a legalaposabban hozzá szóló képviselők is, mint Somssich Pál és Várady Gábor, csak azon akadtak fenn, hogy e szerződés mellett a dohány- és sómonopol eltörlése, mit ők sürgős nemzetgazdasági feladatnak tartottak, elég gyorsan eszközölhető nem lesz. Legyen elég ennyit felhozni az akkori képviselőházban mérvadó pénzügyi és nemzetgazdasági belátás jellemzésére.

Azóta azonban hét viszontagságteljes év gördült le az ország fölött. Az akkori primitív és határtalan optimismusra hajló felfogás helyébe komoly tapasztalatok által megérlelt megfontolás lépett. Ideje volna tehát, hogy a nemzet végre belássa az elkövetett hibákat s pártkülönbség nélkül öszpontosítsa erőfeszítéseit azok mielőbbi elhárítására. De fájdalom azt látjuk, hogy sokaknál oly nagy a hajlam az osztrák érdekek legyezgetésére s oly kevés a bátorság a magyar államérdekek leplezetlen hangsúlyozására, hogy még ma is czélszerűnek látják »a vámsorompók visszaállításával« ijesztgetni a szabadkereskedelmi frázis iránt majdnem vallásos tisztelettel viseltető nemzetgazdasági gyermekeket. A közönség nagy része az u. n. szabadkereskedelmi elvet tévesen azonosnak tartja az általános szabadság és szabadelvűség eszméjével. Ha tehát sikerül vele elhitetni, hogy a vámszövetség változatlan fentartását a szabadkereskedés érdekei követelik, akkor kész rászavazni e szövetségre minden hátrányai daczára is.

Nem lehet tehát eléggé hangsúlyozni, hogy igenis okvetlenül szükséges felállítani indirect adóink védelmére egy ellenőrzési vonalat, de e vonal egyáltalán nem közbenső vámvonal és semmi köze sincs azon közbenső vámvonalhoz, melyet egykor az osztrák kormány Magyarország kiszivattyúztatása céljából fentartott. Ellenke-

*) Hogy a kereskedelmi- és vámszövetség káros hatásának lehetősége már 1867-ben világosan felismerhető volt, annak bizonyságául e sorok írója joggal hivatkozhatni vél azon tényre, hogy ő annak idején ismételve kiemelte részint egy nagyobb napilap hasábjain, részint az általa szerkesztett »Magyarország anyagi érdekei« czimű nemzetgazdasági folyóiratban közzétett cikkekben azon veszélyeket, melyeket ama szerződés a magyar indirect adójövedelmekre nézve magában rejtett, bár nagyon jól tudta, hogy ily figyelmeztetések az akkori közhangulat mellett tekintetbe vétetni nem fognak.

zöleg az indirect adók ellenőrzésére felállítandó, legkevésbé sem vexatorius s nem is költséges intézkedések oly tisztán a dministratív rendszabályt képeznek, melynek egyedüli célja Magyarország kiszivattyúztatását meggátolni. Fonákság tehát »közbenső vámsorompók »visszaállításával« ijeszteni a tájékozatlan közönséget, mert a miről szó van, az 1-ör nem vámsorompó, 2-szor nem állítandó s nem is állitható »v i s s z a«, minthogy nálunk még soha sem létezett.

Egyébiránt ma már azok is belátják valamiféle intézkedés szükségességét, a kik eddig e kérdést a szabadkereskedelmi frázissal könnyedén elúthetni vélték. Ezek azonban egy másik túlságba esnek s oly formán járnak, mint az, a ki a záportól az által igyekszik menekülni, hogy bele ugrik a folyóba. Azt javasolják ugyanis, hogy ne csak a vámjövedelem, hanem a fogyasztási adók is nyilváníttassanak közös bevételnek. A kik ily javaslatot tesznek, azok nem fontolják meg, hogy a bennünket jogosan megillető fogyasztási adó, ha talán ma nem sokkal több is az e nemű bevétel 32%-jánál, de idővel több lehet s valószínű, hogy több is leend. A javasolt rendszabálylyal tehát nem érjük el azt, a mit elérni óhajtunk. De igenis elérünk olyasmit, a mire egyáltalán nincs kedvünk; elérjük a közös kormányzat teljes függetlenítését a két parlamenttől s a delegatiók fokenkénti átalakulását egy közös parlamentté. A fogyasztási adókat közöseknek nyilvánítani annyit tesz, mint lemondani pénzügyi önállóságunkról s visszamenni körülbelöl azon álláspontra, a melyen az októberi diploma állott.*) Ha e meg gondolatlan javaslat elfogadtatnék, akkor csakugyan bebizonyulna rajtunk azon igazság, hogy az, ki előre menni nem akar, okvetlenül hátrafelé szoríttatik az események által.

Erős bennünk a remény ennél fogva, hogy azon javaslat felett, hogy a fogyasztási adókat nyilvánítsuk közöseknek, hamar napirendre fog térni a józanabb közvélemény s belátandja, hogy a fogyasztási adók fentebb tárgyalt kérdésénél is áll az, miszerint a ki a célzt akarja, akarnia kell az eszközöket is. Célunk fogyasztási adóink megmentése a folytonos csorbíttatástól s fenyegető végenyészettől. Ennek egyedül biztos eszköze a fogyasztás ellenőrzése. Ehhez már

*) A fogyasztási adók közöseké nyilváníttatásának eszméje épen az nap vettetett fel váratlanul egy napilap hasábjain, milőn értekezésünk fentebbi részét írtuk. Később ez eszme élénk polemia tárgya lett a napi sajtóban, mely polemiahoz azonban, a jelen czikk időközben kiszedtvén, hozzá nem szólhatunk. Különben is túl menne e czikk keret n az ellenőrzési vonal kérdésének kimerítő és tüzetes tárgyalása, azért ezt más alkalomra halasztjuk.

ma is teljes jogunk van a kereskedelmi és vámszövetség szószerinti értelmében, csak nem kell abból, — mint eddig csudálatosan történt, — épen ellenkezőjét kiolvasni annak, a mi benne van.

Ez ügy czélszerű eldöntésének aligha nem ártottak azok, kik nem különböztetve meg jól a tárgyakat, a védvámrendszerrel vegyítették bele a kérdés tárgyalásába. A védvámrendszerrel még határozottabb politikusokat is habozókká lehetne tenni, mint a minők nálunk jelenleg hangadók. Hisz már a fogyasztási adók ellenőrzésének követelésétől is annyira megrémültek némelyek, hogy készek inkább Magyarország pénzügyi függetlenségének kilencz tizedrészét előre odaigérni, mintsem ily követeléssel csak fellépni is hajlandók lennének!

Nézetünk szerint a gyakorlati politika sürgős és elodázhatlan feladata nálunk jelenleg a fogyasztási adók elszívárgásának meggátolása. Ezzel, ha sikert akarunk, nem szabad kapcsolatba hozni a vámrendszerrel s a követendő kereskedelmi politika nagy horderejű kérdéseit. Csakis azon egy pontnak megváltoztatását kell okvetlenül célba venni, mely azt rendeli, hogy a vámjövedelmekből mindenek előtt »a közös vámvonalon átvitt, adó alá vetett tárgyak után járó adóvisszatérítések fedeztetnek.« E határozat sem a vámszövetségi szerződésben, sem az 1867. XII. tczikkben nem foglaltatik, hanem a quotadeputációk tárgyalásai alkalmával a nagy előrelátással számító osztrákok által iktatott a q u o t á r a vonatkozó egyezménybe s így az 1867. XIV. törvényczikkbe jutott, melynek érvénye 1877. decz. 31-kén jár le. Bármily képtelen is e határozat, bajos lesz tőle előbb, mint a quotaszerződés lejártá után menekülni s így nincs kilátás, hogy azon évenként több millióra menő veszteséget, melyet az által szenved Magyarország, hogy az osztrák iparosok fogyasztási adójának visszatérítéséhez 32 %-kal járulni kénytelen, a kincstárról elhárítani képesek legyünk. *)

* * *

*) A fogyasztási adó visszatérítése az 1872-iki közös zárszámadás szerint Ausztriában 6.728,087 frtot, Magyarországon csak 335,338 frtot, összesen 7.063,426 frtot tett. Az oroszánrész ebből az osztrák czukoriparosokra esett. Az ezeknek a közösből visszaérített fogyasztási adó tett: 1870-ben 4.867,000 frtot, 1871-ben 6.976,000 frtot, 1872-ben 6.615,000 frtot. Ausztria épen 21-szer annyi visszatérítésben részesül a közösből, mint Magyarország!

A fentebb előadottak alapján mindinkább kibontakoznak előttünk az ország pénzügyi hanyatlásának legjelentékenyebb okai. Elvállaltunk a nem az egyes osztrák tartományokat terhelő adósságból akkora összeget, a mekkora tényleg az adóaránynak megfelelt, de midőn Ausztria az ő évi terhét közel 25 millióval csökkentette, mi e könnyebbedésben nem részesültünk. Elmulasztottuk a kedvező alkalmat az osztrák államadóssághoz fizetendő évi járadékunk conversiójára, mely által 6—7 millióval lehetett volna könnyíteni évi terheinket. Létesülni engedtünk s nyugodtan túrtunk az indirect adókra nézve oly gyakorlatot, mely évről-évre nagyobb mértékben elszívárog-tatta fontosabb indirect adóink jövedelmeit, s mely ma már a magyar kincstárnak a legszerényebb számítás szerint 12—13 millió forint évi kárt okoz. Végül bevettünk a quotatörvénybe a fogyasztási adóvisszatérítésekre vonatkozólag egy oly pontot, mely ugyis elég szerény vámjövedelmünket évi 2 millió forinttal csorbitja. Mindezen kedvezőtlen mozzanatok együtthatása évi mérlegünket több mint 25 millió forinttal teszi kedvezőtlenebbé.

Hátra volna most már azon hibák elősorolása, melyek a vasuti politika terén elkövetettek. De e kérdésre vonatkozólag utaljuk olvasóinkat a »Nemzetgazdasági Szemle« 2-dik és 3-dik füzetében közölt »Vasuti válság« című terjedelmes fejtegetésekre. Elő vannak itt adva az elkövetett hibák, nem ugyan cronique scandaleuse alakjában, de tárgyilagos higgadtsággal ki van mutatva az is, hogy vasuti politikánk káros pénzügyi hatásait nem a befektetések nagysága, hanem a hibás rendszer okozta. A követett vasuti politika nemzetgazdasági hiányainak s nem csekély mérvű botlásainak fejtegetését más alkalomra halasztjuk, habár ez irányban Magyarország vasuti története valódi mesterfogásokat mutat fel arra nézve, hogyan lehet egy vasuti hálózatot talán évszázadokra elkontárkodni. A déli vasut vonalai közé beékelt nyugati, Duna-Drávai, Zákány-Zágrábi, Károlyváros-Fiumei vasutak nem remek alkotásai-e a vasuti politika terén nyilvánuló, közönséges emberekre nézve örökre megfoghatatlan magasabb állambölcséségnek?! Mindannak daczára a vasuti befektetések igen káros pénzügyi következményeit, vagyis határozottan szólva, az igénybe vett kamatgarantia nagy mérvét csak kisebb részben okozta az épített vonalok sokszor czélszerűtlen iránya s az egész hálózat tervnélkülisége. A most már 14 milliót meghaladó garancia előleg nagysága első sorban onnét származik, hogy a követett rendszer folytán a czimletek vevői által tényleg befizetett effectiv tőkének igen tetemes

- része, mely sok esetben 20—30%-ra tehető, nem fordítottatott a vasutak kiépítésére, hanem az engedélyesek, finanszírozó bankok és fővállalkozók s az ezek háta mögött álló nyílt és titkos érdektársak zsebeibe folyt. Ezen rendszer, melynél a vasut csak eszköz, az állam rovására való hirtelen meggazdagodás a valódi cél volt, s mely mellett, még mielőtt egy kapavágás történt volna, máris a vasut tőkéjének igen tetemes része rendeltetésétől elvonatott: szükség azt eredményezte, hogy sokkal nagyobb névleges tőkéket kellett garantirozni az államnak, mint a mekkorák okszerű takarékos eljárás mellett megkívántattak volna. Alig csalogódik, a ki azt hiszi, hogy a Magyarországon meggazdagodni óhajtó börzeland s ennek szövetségesei által vezetett nagyszerű szédelgés a magyar államnak hozzávetőleg 100 millió névleges tőketöbblet garantirozásába került. Ennek kamatjaival lesz több állandóan az évi garanciaösszeg, illetőleg ennyivel lassabban fog beállani annak lehetősége, hogy a nyújtott előlegeknek egy része az
- állam pénztárába visszafolyjon.

És annak daczára nem áll azon általánosan elterjedt nézet, hogy a magyar pénzügyeket leginkább a sok vasut engedélyezése rontotta meg. Kamatgarantia fejében fizettetett :

1868-ban	198.462	forint	
1869-ben	826.512	»	
1870-ben	2.313.435	»	
1871-ben	3.827.881	»	
1872-ben	9.292.660	»	
1873-ban	12.000.000	»	*)
Összesen		28.458.950	forint.

Ha ez összegből levonjuk a tiszavidéki vasut által 1868 végén visszatérített 5.300.000 forintot, marad kerek számban 23 millió, mint oly összeg, mely vasutgarantiák czimén 1873 végeig a magyar költségvetést terhelte. Ki merné állítani, hogy e mérsékelt összeg képes volt zavarba hozni államháztartásunkat? Hisz nem szabad felednünk, hogy e teherrel szemben 400 milliónyi tőke jött be az országba s helyezkedett el vasutakban, hogy már maga a tömeges vasutépítés oly örvendetes lendületet idézett elő a munka értékesítése körül, annyira emelte a fogyasztási képességet, hogy annak kedvező hatásai az államjövödelmekre el nem maradhattak. Hát még a vasutak meg-

*) Ez utolsó tétel előirányzat, minthogy az 1873-ki zárszámadások még előterjesztve nincsenek.

nyitása folytán élénkülő forgalom és kereskedés, a fejlődő ipar, a termények nagyobb értékesíthetése, — mennyi lappangó erőt ébresztett életre, mennyire élénkitette a gazdasági élet lüktetését!

Valóban, ha normalis állapotok közt lett volna az ország, — minden elkövetett botlások daczára — az új vasutak szükségkép oly hatással lettek volna az ország adóképessegére, hogy magoknak a fogyasztási adóknak évi többlete dusan fedezte volna hat év alatt azon 23 millió forintot, melyet a kamatbiztosítás 1873 végeig igénybe vett.

Ki merné állítani, vagy ki hinné el nekünk, ha állítanánk, hogy oly országban, a hol hat év alatt 400 millió forintot fektetnek vasutakba, melynek térségeit vasuti munkások formászerű hadcsapatai lepik el, hol a napszám gyakran californiai dimensiókra emelkedett, hol csak a vasutaknál évenként ezer és ezer egyén nyert alkalmazást s ugyanannyi létező vagy alapítandó család tisztességes kenyeret, hol minden valamire való képesség alkalmazására nézve valódi verseny keletkezett az állam, a vasutak s egyéb magánvállalatok közt: ki hinné, s ki merné állítani, hogy ily országban a fogyasztás gyors progressióban ne növekedjék? És mégis azt látjuk, hogy Magyarországon a szesz- és bor-, a hus-, a sör- és cukor után 1868-ban is 13 millió fogyasztási adó folyt be, meg 1872-ben is ugyanannyi. Bármerre tekintünk, mindenütt a fejlődés, új élet és pezsgés jeleit látjuk, csak a pénzügyek terén látunk tespedést, csak az adóforrásokon nyugszik a halál dermedt keze!

Nem, — ez adóforrások bizonyára nálunk sem meddők, a fejlődés törvényei nálunk is ugyanazok, mint mindenütt az egész világban, fokozott tőkebefektetést, forgalmat, munkát és keresetet nálunk is fokozott fogyasztás kísér; de hiába, ez ország lakóinak fogyasztása nem a magyar államnak jövedelmez, hanem azon adófillérek milliárdjai, melyeket a napszámostól elkezdve a főúrig mindnyájan napról-napra fizetünk, láthatatlan csatornákon átszivárognak a szomszéd állam pénztáraiba.

A kamatgarantiában 1873 végeig fizetett 23 millió valóban nem juttatta volna az örvény szélére ez országot, ha más oldalról sokkal nagyobb összegek évek során át veszendőbe nem mentek volna a kincstárba nézve. Egy része ezeknek részint a direct adóknál mint adóhátralék, részint az indirect adóknál is a hiányos ellenőrzés és gyakori defraudatio következtében a magyarországi lakosok zsebeiben maradt. De nagyobb része a veszendőbe ment összegeknek tényleg

elvonatott a nemzet jövedelmétől, a nélkül, hogy az állam jövedelmét gyarapította volna.

Azon adónemeknél, melyeknek jövedelme a magyar kincstárba tényleg befoly, s melyek a kereskedelmi és vámszövetség határozmányai, illetőleg az erre nézve lábrakapott gyakorlat által nem érintetnek, még az inséges 1873-ki évben is növekedés mutatkozik, nem ugyan a tulvérmesen megállapított előirányzathoz, hanem igenis a megelőző 1872-ki évhez képest.

Ghyczy pénzügyminiszter f. évi május 13-ki előterjesztése szerint behozott :

	1873-ban		többslet az 1872-diki eredményhez képest
A telekadó . . .	35.170.000	frtot	1.029.000 forint
Házadó . . .	8.340.000	»	379.000 »
Jövedelmi adó . .	11.571.000	»	1.759.000 »
Személykeresetiadó	8.155.000	»	100.000 » *)
Bélyeg . . .	6.520.000	»	1.184.000 »
Jogilletékek . .	12.867.000	»	2.109.000 »
Összesen e hat adó	82.723.000	»	6.560.000 »

Ime 6¹/₂ millió forintnyi, azaz 8¹/₂% szaporodás még oly szerencsétlen évben is, mint az 1873-ki volt! De vessünk egy pillantást a fogyasztási adókra s látni fogjuk, hogy ez adónemek stagnatioja ez év folytán is tartatott, sőt a további hanyatlás szomorú jelei mutatkoztak.

Bejött 1873-ban : Csökkenés 1872-hez
képest :

Szeszadóból	6.180,000 frt.	40,000 frt.
Söradóból	1.381,520 »	24.000 »
Czukoradóból	1.088,000 »	16,000 »

Nem világos-e, hogy az ország, daczára a több rendbeli anyagi csapásoknak, emelkedett, hogy adóképessége növekvőben van, midőn látjuk, hogy az egyenes adók, nemkülönben az indirect adók némely nemei még 1873-ban is tetemesen emelkedtek s csak azon adónemek nem képesek fejlődni, melyek fonák intézkedések következtében a magyar kincstártól elvonatnak?!

* * *

*) A személyes kereseti adó nagyobb többletet eredményezett volna; hanem mivel ez adónemnél a kivetési módozat megváltozott, az adó kivetése későn eszközölthetett.

Kifejtettük a fentebbiekben, hogy pénzügyeink hanyatlását sokkal nagyobb mértékben okozták a pénzügyi politikában elkövetett nagy mulasztások és botlások, mint vasuthálózatunk gyors fejlesztése, valamint utaltunk arra is, hogy a vasutak érdekében hozott áldozatok szinte sokkal kisebbek lettek volna, ha nem az a rendszer fogadtatott volna el, mely szerint a kamatgarantiával ellátott tőkék nagy része a közvetítő személyek és bankok közt folyt szét s nem fordított a vasutak építésére.

Kérdés már most, hogy a fentebb elősorolt okokon kívül miféle más okok működtek közre pénzügyeink megzavarásánál. Névszerint nagy gyakorlati hordereje van azon kérdés tisztábazatalának: mekkora része van a rossz helyzet előidézésében egyfelől a tisztán adminisztratív reformoknak, másfelől a nem adminisztratív jellegű költségemeléseknek?

Hogy e kérdést felderithessük, szükséges elemeire felbontanunk az államköltségvetés kiadási részét.

Az 1874-ki költségvetés szerint elő van irányozva rendes kiadásokra 210 $\frac{1}{2}$ millió forint. Ebből a költségvetés első tíz fejezete, úgy mint: az udvartartás, kabinetiroda, országgyűlés, közös ügyek, központi nyugdíjak, egyéb nyugdíjak, államadósságok, Horvátország, Fiume és a számszék összesen 104 $\frac{1}{4}$ millió forintot vesznek igénybe. Marad tehát a miniszteri tárczák összes kiadásaira mindössze 106 $\frac{1}{4}$ millió forint.

Arról van szó, mire fordittatik e 106 $\frac{1}{4}$ millió túlnyomólag: közigazgatási, vagy egyéb kiadásokra-e? Az állam ugyanis nem csak adminisztrál, hanem igen nagy mértékben gazdálkodik is mint legnagyobb föld-, erdő-, bánya- és vasutbirtokos, mint dohányvásárló, gyártó és eladó, mint sóbányász és sóárús, mint a lotto, posta és távirtda tulajdonosa, mint lötenyésztő és a ménesbirtokok tulajdonosa, sőt végül, — nem is említve az államépületeket — még az ország legnagyobb, vagy legalább legköltségesebb nyomdájának is tulajdonosa.

A magyar állam nem csak Magyarországon a legnagyobb magángazda, de alig van a világon oly nábob, kinek üzleti tevékenysége a magyar állam üzleti tevékenységét csak meg is közelitené.

Ha már a miniszteri tárczák költségvetéseinél külön választjuk a fentemlitett gazdasági és üzleti tevékenységre fordított összegeket azon összegektől, melyek az ország valóságos kormányzására, és az iskolák, utak és a honvédség fentartására fordittatnak, akkor azt találjuk, hogy a fentemlitett 106 $\frac{1}{4}$ millióból gazdasági és üzleti kiadá-

sokra 58 $\frac{1}{2}$ millió, szoros értelemben vett állami kiadásokra azonban csak 47 $\frac{3}{4}$ millió forint esik.

A nagyobb összeg a gazdasági kiadásokra esvén, nagyon természetesnek találja az olvasó, ha kijelentjük azon meggyőződésünket, hogy a chronikus deficit okai, azok t. i. melyeket fentebb még ki nem mutattunk, bizonyára nem kizárólag az administratív kiadások közt, hanem az ezeknél nagyobb gazdasági és üzleti kiadások közt is kutatandók.

A valószínűség már előre is a mellett szól, hogy a nagyobbik kiadási csoport a deficitnek több okát rejti magában, mint a kisebbik. Ha egy rendkívül nagy vagyonú ember pénzügyi zavarba jut, az első kérdés, melyet teenni fogunk, nem az lesz: túlságosan költött-e gyermekei neveltetésére, hanem az, nem rosszul kezeltettek-e uradalmi, nem csalódott-e nagyterjedelmű ipartelepeinek berendezésénél, nem számított-e rosszul, midőn oly roppant üzleti vállalatokba bocsátkozott?

Hasonló kérdéseket teszünk mi is, mielőtt elfogadnók az administratív összezsugorodás újabban divatba jött elméletét, s alávetnők magunkat azon közigazgatási Bantink-gyógymódnak, melyet az állami orvosok tudós consiliuma, mint utolsó mentőszert, e szegény beteg államszervezetnek rendelni jónak látott.

Annál inkább megfontolandó az állam gazdasági és üzleti kiadásainak óriási nagysága, mert a fentebb említett 58 $\frac{1}{2}$ millió forinton kívül még tetemes rendkívüli befektetések is szerepelnek ezek czime alatt, úgy hogy az állam összes évi kiadása, mely gazdasági tevékenységére előirányoztatott, 60 millió forintnál sokkal többre rúg.

A mezőgazdasági uradalmak kezelése aránylag még legjobb, mert itt már nagyrészt a bérleti rendszer lévén életbe léptetve, némi tiszta jövedelem csakugyan mutatkozik. A tiszta jövedelem tett, még ha a rendkívüli beruházásokat levonjuk is, 1871-ben 2,416 forintot, 1872-ben, a 352,000 forintnyi rendkívüli beruházások levonása nélkül 2.100,000, ezek levonásával 1.750,000 forintot tett. Azonban a mezőgazdasági uradalmak is két nagy betegségben szenvednek: az egyik a kezelési költségek rendkívüli nagysága, amásik az óriási bérleti hátralékok.

Csak a délmagyarországi 21 mezőgazdasági uradalom kezelése és felügyelete 1873-ban 169,915 forintba került. Van ezeken négy jószágigazgatóság, 12 ügyészi hivatal, 6 tisztartóság, 3 erdészeti hivatal. Az ezekben alkalmazott nagyszámú, de rosszul fizetett hivatalnoksereg akkor is elégséges volna, ha az uradalmak házilag kezeltetnének. A bürokratikus rendszer rendkívüli túltengése a nagy kiadásokon

kivül még azt is eredményezi, hogy az ügymenet végzetlenül lassú és nehézkes.*)

A bérleti hátralékok, daczára annak, hogy azokból csak 1871-ben és 1872-ben 1.701,764 forint leiratott, már 1872 végén 8.230,950 forintot tettek. Világos tanubizonyysága ez annak, hogy daczára a nagyszámú igazgatóságoknak, tisztartóságoknak, számtartóságoknak és ügyészségeknek a kincstár érdekeinek megóvása hiányos. E hanyag eljárás egyik főoka az államvagyon csekély jövedelmezőségének s ma ott állunk, hogy ama roppant hátralékok egy része örökre elveszett, más része talán kérelhetlen szigorral behajtható lenne, de akkor meg egész községek lakossága egyszerre tönkre tétetik az évek során át felhalmozódott tartozások rögtöni behajtása által.

A mezőgazdasági uradalmak mindannak daczára fénypontját képezik az államvagyonnal folytatott gazdálkodásnak. Sokkal rosszabbul áll a dolog a házilag kezelt erdőknél s bányáknál. Az államerdők brutto bevétele tett 1871-ben 5.897,000 forintot, a rendes kiadás 4.556,000 forintot. De ez évben »befektetések« czimén 549.000 forint adatván ki, a valódi tiszta haszon 792.000 forintba olvadt le.

*) A mezőgazdasági uradalmak kezeléséről l. bővebben: B. Fiáth Gyula »A délmagyarországi kincst. uradalmak kezeléséről.« A nehézkes eljárás jellemzésül álljon itt e szerző következő sikerült leírása: »Ha például — úgy mond — a szél egy koresmatetűt ledob, ezt a tisztartóság azonnal bejelenti az igazgatóságnak és kimutatja, hogy ezt nagyobb költségek megkímélése tekintetéből azonnal helyre kell állítani, de kimutatja azt is, hogy a helyreállítás 300 forinttal fedezhető. Mire az igazgatóság az egész igazg. kerületbe beosztott egy mérnököt kiküldi, ez a munkálatokat felveszi, a tisztartóság a költségvetést az igazgatóságnak beküldi, az igazgatóság ezt számvéviségileg helybenhagyatja, az egész költségvetést az építészeti hivatalhoz felülvizsgálat végett átteszi, innét visszakapja, a tisztartóságnak az árlejtés megtartását elrendeli, míg a tisztartóság az 1-ső, 2-ik és 3-ik árlejtést megtartja, az árlejtési jegyzőkönyveket az igazgatóságnak beküldi, ezt az igazgatóság helybenhagyja, vagy a miniszteriumnak bemutatja, a miniszterium a szerződés megkötését elrendeli, a tisztartóság a szerződést megköti és ismét az igazgatóságnak megerősítés végett bemutatja, ez a szerződést jóváhagyja... Ezen szövevényes eljárás e szerint igen sokszor fél, sőt egy egész évig is eltart. Igaz, hogy ekkor a 300 forintnyi javítás 295 forintért megtörténik, de az is igaz, hogy a tisztartóság újsághirdetésért 10 forintot fizet és hogy az egy év lefolyása alatt az összes tetőgerendák elrothadtak, úgy hogy a kincstár az egy év alatt engedélyezett 295 forinttal nemcsak a bedőlt tetőt fedi be, de egyszersmind 1000 forintnyi kárt is takar le. — De igaz is, hogy a kincstári birtokokon a falú legrosszabb épülete mindenkor a kincstár tulajdona!

A következő évben a magyar kincstári erdőkre már 8.135,000 forint kiadás tétetett, tehát majdnem kétannyi, mint a megelőző évben. A brutto-bevétel tett 9.430,000 forintot, az erdők tiszta jövedelme tehát lett volna 1.295,000 forint; tehát daczára a nagymérvű befektetéseknek már némi csökkenés mutatkozott. De még nagyobbnak mutatkozik e csökkenés, ha a rendkívüli befektetések czímén kiadott 961,000 forintnyi összeget levonjuk, mert ez esetben csak 333 ezer forint tiszta haszon marad. Hogy 1872-ben mégis többet tett az állam-erdők jövedelme, azt annak köszönhetni, hogy ez évben már a határ-örvidéki erdők is szerepelnek a zárszámadásban és pedig 1.178,000 forintnyi tiszta jövedelemmel. De e körülmény nem szolgálhatott indokul annak ignorálására, hogy a magyar államerdők tiszta jövedelme az előirányzott 2.626,000 forint helyett csak 1,295,000, illetőleg csak 333,000 forintot tett. A miniszterium mindazáltal tovább haladt a megkezdett ösvényen s folytatta az erőszakolt termelést s a beruházási experimentumokat.

Ha a pénzügyminiszter fontolóra vette volna az erdőgazdaság elemi igazságait, be kellett volna látnia, hogy e rendszer, mely a kiadásokat gyors progressióban fokozza, az eladást lehetetlenné teszi, az árakat nyomja s végeredményében a tiszta jövedelem teljes megsemmisülésére vezet, sőt mellesleg még a magánerdőbirtokosokat is veszélyes válságba sodorja : bizonyára ellenkező irány követésére határozta volna el magát. De nem tévé ezt, hanem makacsul ragaszkodott eredeti vérmes nézeteihez, folytatta a par force productiót és »beruházást.« Az 1873-ki költségvetésben az államerdőkre már 9.666,085 forint rendes és 1.534,486 forint rendkívüli kiadást irányzott elő, összesen tehát 11.200,571 forintot, míg másfelől a bevételek előirányzatát az 1872-ki tényleges eredménnyel szemben, mely mindössze 8.431,000 forintot tett, egyszerre 14 451,000 forintra rúgtatta fel. Az országgyűlés, követve a pénzügyminisztert a megindított akadályversenyben, csakis a rendkívüli kiadásokat szállította le 1.071,700 frtra, a rendes kiadásokból mindössze 20,000 forintot, az előirányzott bevételnél 40,000 forintot törült. Szemben tehát a megelőző év egy milliónyi tiszta jövedelmével az államerdők rendes tiszta jövedelmei 1873-ban már 4.765,000 forinttal irányoztattak elő!

Ily megfoghatatlan előirányzattal szemben aztán valóban nem csuda, hogy a valóság szomorúan meghazudtolta a vérmes reményeket. Az 1873-ki zárszámadás még nincs előterjesztve, de Ghyczy pénzügyminiszter f. é. máj. 18-ki előterjesztéséből tudjuk, hogy az államjósza-

gok és erdők tiszta jövedelme csak 2.448,000 forintot tett. E jövedelemből bizonyára közel két millió a mezőgazdasági uradalmakra számítandó s így az erdők mintegy fél milliót jövedelmezhettek a remélt $4\frac{3}{4}$ millió helyett

De még ez a tapasztalás — pedig a múlt év végén nagyjában tudva lehetett az eredmény — sem tartóztatta vissza a pénzügyminisztert attól, hogy az államerdőkből ismét 3.800.000 forintnyi tiszta jövedelmet előre irányozzon, — épen h é t a n n y i t, mint 1873-ban befolyt.

Még rosszabbul áll a dolog a kincstári bányák- és vasműveknél. Az államvagyon e része már évek sora óta nevezetes veszteségekkel kezeltetett. A kiadás már 1871-ben 10.726,000 forintot tett 1.122,000 forinttal mulván felül a rendes bevételt. Ezenkívül az államvagyon ez ágába 1871-ben 800,000 forintot meghaladó befektetések temettettek, úgy hogy egy év alatt 1.922,000 forinttal több adatott ki a bányászat- és pénzverésre, mint a mennyi abból kikerült.

Nagyfontosságúnak e tömeges befektetések, mert még ha valamikor jövedelmeznének is, jelenleg el vannak vonva az állam rendelkezésétől. A pénzügyi bizottság már 1871-ben némi aggályokat érzett a bányák miatt, de a pénzügyminiszter egy terjedelmes jelentésben kimutatta, hogy a bányákat és vasműveket sem eladni, sem olcsóbban művelni nem volna czélszerű, sőt ellenkezőleg csak az eddigi beruházások folytatása vezethet a már befektetett millióknak is gyümölcsötetésére. Csakugyan e kiadási csoportra 1872-re 13.181,000 firt rendes és 1.349,000 forint rendkívüli kiadás fordítottatott tényleg. A pénzügyminiszter szép reményeket táplált, a rhóniczi vasgyár tiszta jövedelmét 500,000, a diósgyőriét 371,000 forintra számította. Az eredmények sajnosan czáfolták meg ismét a vérmes reményeket. Csak a diósgyőri vasmű vesztesége tett ez évben 939,000 forintot, s ha az anyagértéket beszámítjuk, 535,000 forintot. Az összes vasműveknél 1.476,000 forint veszteség mutatkozott, mely azonban, ha a készletek szaporodását levonjuk, 786,000 forintra száll alá.

A fémhányászat hiánya is nagyobb lett, mint az előbbi évben. t. i. a zárszámadás szerint 3.660,000 forint, mely összeg azonban, ha a leltári szaporulatot beszámítjuk 848,000 forintra csökken. A pénzbeli deficit tehát a vasműveknél és fémhányáknál többet tett egy év alatt 5 millió forintnál. E helyett a kormánynak sokkal kisebb értékű s eladhatlan anyagkészletek álltak rendelkezésére.

Ily anyagkészletekkel azonban, még ha megérnék is azt az ösz-

szeget, melylyel a számadásokban szerepelnek, se hivatalnokokat, se államadóssági kamatot, se quotát fizetni nem lehet.

Egyébiránt az 1872-ki éven túl tett az 1873-ki, habár a »beruházások« ez évben is folytattattak s a rendes kiadások 14.039,000 forinttal, a rendkívüliek 544,000 forinttal irányoztattak elő. A deficit ugyanis, mintha csak egyenlő arányban nőtt volna a befektetésekkel, még 1.991,000 forinttal nagyobb lett, mint 1872-ben volt.

Legyen elég ennyi annak bizonyosságául, hogy a pénzügyminiszterium által az államvagyon kezelése körül életheléptetett rendszer, habár kétségkívül a legjobb szándékkal kezdeményeztetett, a kívánt célnak meg nem felelt. Ha az összes államvagyonot vesszük szemügyre, azt találjuk, hogy a különben is mérsékelt jövedelem, mely a mezőgazdasági és erdőuradalmaknál mutatkozott, bőségesen beletömegett a bányákba. Hisz ez utóbbiak a vasművekkel együtt csak 1872-ben többet nyeltek el 5 millió forintnál, többet mint az erdők és mezőgazdasági uradalmak összes valódi feleslegei voltak. S e milliók helyett ott lebeg a számadásokban pár millió forintnyi anyagkészlet-szaporodás. És mégis elakarták hitetni a világgal, hogy pénzügyeinket a bécsi válság, a rozsdá és a cholera tette tönkre, holott e válság dacára hat adónem, melyet az adózók directe fizetnek, 6½ millió többletet eredményezett, ellenben magában a pénzügyi administratio szervezetében ott dült a »rozsdá«, a »krach« és a szédelgés epidemiája már 1871-ben s 1872-ben.

Egyébiránt nem csupán a pénzügyminiszterium gazdálkodása szenvedett bizonyos kóros chimaerák következtében. Hasonló eredmények mutatkoztak az állami gazdálkodás azon ágaiban is, melyek a földmívelési ipari és kereskedelmi miniszterium kezelése alatt állanak. Nem jelentéktelenek ezek, mert évi kiadásaik az idei költségvetésben is 11½ millió forinttal vannak előirányozva. A ménésbirtokok, ménesek és ménetelek összes deficitje tett 1871-ben 1.055,000 forintot, 1872-ben már 1.214,000 forintot tettek a deficitek, melyekből, ha a ménesuradalmak 102 ezer forintnyi valódi feleslegét — mert csak ennyit s nem 288,000 forintot tett az, — levonjuk, továbbá betudjuk a 135,000 forintnyi anyagérték-szaporodást, megmarad 824,000 forint, mint tiszta deficit. Minthogy azonban a rendkívüli kiadások 90,000 forintot tettek, a ménesügy valódi deficitje 914,000 forintra tehető. 1873-ra ismét fokozott rendes és rendkívüli kiadások s csökkenő jövedelem. Ez év kezelési hiánylata már 1.245,000 frtra rugott. A lóspórt azonkívül, hogy 12.000,000 forint értékű tőkevagyon fe-

küdt benne, három év alatt több mint 3 millió forint tényleges kiadásába került az országnak.

A posta a kereskedelmi miniszteriumnak másik fontos gazdálkodási ága. Más országokban a postaintézmény nevezetes jövedelmet hajt az államnak. Az 1871-iki adatok szerint volt a posta tiszta jövedelme :

Angliában	12.7	millió	forint.
Franciaországban	9.7	»	»
Német birodal.	7.7	»	»
Schweizban	1.3	»	»
Belgiumban	1.2	»	»

Nálunk ellenben e forrás is meddő ; a postaüzlet a lefolyt években következőleg alakult :

	1871	1872	1873 (előirányzat)
Kiadás	4.561,000 frt	4.698,000 frt	5.191,000 frt
Bevétel	4.657,000 »	4.886,000 »	5.286,000 »
Felesleg	96,000 »	188,000 »	95,000 » (?)

A postajövedelem tehát alig érdemel említést s 1873-ban valószínűleg még veszteséget fog kitüntetni a zárszámadás. Igaz, a postánál nem a fiscalis szempont az első, habár pénzügyi zavarban levő államnál az elmélet szempontja háttérbe kell hogy szoruljon a gyakorlati élet komoly követelményei mellett. De azt hisszük, mégis tulságos bőkezűséggel járt el a kormány a sok apró postaállomás felállításában s a postamesteri, különösen a szállítási átalányok megszabásában.

Határozottan pazar volt a gazdálkodás a távirdaügyben. Hogy a deficitok kisebbsítettessenek, itt is évről-évre nagy rendkívüli rovattal találkozunk. A beruházások értékét nem tagadjuk, csak azt emeljük ki, hogy ezek nem mindig kellő megfontolással eszközöltetettek, — hisz volt példa rá, hogy egy már felállított huzalt, megváltozván az irány, ismét le kellett bontani! Másrészt az anyagkészletek beszerzése körül is nagyobb szigorral és ovatossággal kellett volna eljárni. E téren szigorúbb ellenőrzést kell a kormánynak gyakorolni, mint eddig, hogy panaszok föl ne merülhessenek. A távirdaügy pénzügyi eredményeit a lefolyt három év alatt következő számok tükrözik vissza :

	1871		1872		1873
Rendes kiadás	1.507,000 forint		1.890,600 forint		2.100,000 forint
Rendkívüli »	337,000	»	226,000 *)	»	300,000 »
Összesen :	1.844,000	»	2.116,000	»	2.400,000 »
Bevétel	1.244,000	»	1.565,000	»	1.800,000 »
Hiány :	600,000	»	551,000	»	600,000 »

Az 1873-ki adatokra nézve megjegyezzük, hogy azok a deczember végeig tartott pénztári eredményt tüntetik fel; a mart. végével záródó zárszámadási eredmény ma még nincs tudva, de valószínűleg kedvezőtlenebb lesz. De ez nem gátolá a miniszteriumot abban, hogy 1874-re a távirdekknál 2.400,000 forint bevételt irányozzon elő, holott tudta, vagy legalább tudnia kellett volna, hogy a távirdai bevételek csökkenő irányt mutatnak.

Az államvagyon többi alkatelemeinek kezelésénél hasonló jelenségek mutatkoznak. Az államjóságokról, erdőről és bányákról már szólottunk és tapasztaltuk azon általános tendenciát: nagy kiadásokat előirányozni azon reményben, hogy majd a bevételek még nagyobbak lesznek. A kiadás megtörténik, a bevétel a papiron marad. Ez az eredmény mindenütt, nagyban és kicsiben. Ezt látjuk kicsiben az államnyomdánál, melybe sok százezer forint befektettetett s mely évről-évre deficitekkel működik, — de van is ám akkora regieszám-lája, minő mellett a legjobban rendezett magánnyomdának is okvetlenül tönkre kellene menni. Ugy látszik, mintha az állam mindennemű üzleti természetű vállalkozásainál jövedelmező sinecurák felállítása volna a főczél. **)

Nagyban hasonló gazdálkodás uralkodik az államvasutaknál is. A kezelési költségek itt is igen tetemesek s ennek megfelelőleg jelentékeny tiszta jövedelem is szokott előirányoztatni, mely azonban eddig soha sem jött be. A kiadások 1873-ban 6.340,000 forinttal irányoz-

*) Posta- és távirdekaház nélkül.

**) Az államnyomdánál az 1872. és 1873-ki költségvetések szerint csupán személyes járandóságok (a munkás személyzet és a napszámosok munkabérei s magának a nyomdának dologi kiadásai nélkül), tehát szoros értelemben a nyomda igazgatása 83,000 forintba került. De azért az állam legfontosabb nyomtatványait magánnyomdászoknál nyomtatja többnyire rendkívül magas árakon! Igaz, az államnyomda szépen jövedelmez a papiron. 1872-ben előirányoztatott 716,000 frt bruttóbevétel, bejött 388,000 forint; 1873-ban ismét előirányoztatott 716,000 frt s bejött kétségkívül még az 1873-ki bevételnél is kevesebb. De azért az 1874-ki költségvetésben is ott szerepel a mythikus 716,000 frt bevétel!

tattak elő, a tiszta bevételek 3.329.000 forinttal, az utóbbiak valóban tettek 1.353,000 forintot. 1874-ben a rendes kiadások már 7.238,000 forintra emeltettek, míg a tiszta jövedelem már csak 2.000,000 forinttal irányoztathatott elő s a valóságban aligha ennél is csekélyebb nem leend. Az államvasutak rossz évei még csak most a Károlyváros-Fiumei vonal megnyitása után fognak kezdődni. E vonalnak, mely nem is tekintve roppant költséges voltát, a déli vasutttól való függése miatt örökös meddőségre van kárhozthatva, kiépítése a legnagyobb hibák közé tartozik vasuti politikánk terén. Annyi millió befektetése e vonalba, mielőtt a déli vasutttal tisztába jöttünk, a legnagyobb merészség volt, mely keserűen fogja magát megboszulni. E vonal valószínűleg még akkor is teljesen elnyelte volna az éjszaki vonalok fölöslegeit, ha az utóbbiak az újabb kartellszerződések által nagyon is kérdésesekké nem tétettek volna. Ennélfogva megfoghatatlannak látszik nekünk, hogyan várhat a kormány az államvasutakból 1875-re 2,500,000 frt 1876-ra 3.000,000 frt, 1877-re 3.500,000 forint tiszta jövedelmet, s még megfoghatatlanabb, hogyan emelhette ezen különben is illusorius jövedelmeket a kilenczes albizottság évenként $1\frac{1}{2}$ millió forinttal magasabbra.

Azokból, a miket az államvagyon különböző elemeinek kezeléséről elmondottunk, az olvasó azon meggyőződést merítheti, hogy az állam gazdasági és üzleti tevékenysége körül követett pazar és kellő számítás nélküli eljárás szinte egyik fontos oka pénzügyeink szomorú helyzetének. Hatvan milliót meghalad e gazdasági üzletcsoportok évi kiadása, míg az összes beladminisztrációra az iskolákkal, államutakkal és honvédséggel együtt 1874-re csak $47\frac{1}{2}$ millió forint van előirányozva. Óriási mértékben emeltetett évről-évre minden gazdasági és üzletág kiadása, míg a bevételek ily arányu emelkedést nem mutattak és sokhelyütt, a mennyiben a zárszámadások szerint mutatkoznak is tiszta jövedelmek, ezek nem készpénzben, hanem szaporodott anyagi készletek alakjában léteznek s így az államháztartás halasztást nem tűrő kiadásainak fedezésére nem fordíthatók. Milliók és milliók lettek »beruházva« melyek vagy örökre elvesztek, vagy csak nagy sokára lesznek részben ismét folyóvá tehetők. A gazdálkodásnak e neme az, mely a legnagyobb vagyonu birtokosokat és vállalkozókat odáig szokta juttatni, hogy midőn mindenki duszgázdagoknak tartja őket, egyszerre a világ nagy meglepetésére csődöt mondani kényszerülnek. Nagy illúzió azt hinni, hogy ott, hol az állam mint birtokos és

vállalkozó működik, rá nézve más gazdasági törvények legyenek mér adók, mint bármely nagy magánbirtokosra és üzletemberre nézve.

* * *

Utaltunk már fentebb azon tényre, hogy a 1874-ki előirányzat 210¹/₂ millió forintnyi rendes kiadásaiából csak 47¹/₂ millió forint fordítottatik a miniszteri tárczák szoros értelmében vett kiadásaira. Hátra van még, hogy e kiadási csoportot, mely mint látjuk az összes rendes kiadások egy negyed részét sem teszi, bírálat alá vegyük.

Nem foglalkozva a miniszterelnökség, az ő felsége oldala melletti s a horvát miniszterium költségvetéseivel, mint a melyek egyrészt jelentéktelenek, másrészt különben is megszüntethetők, vagy más tárczába olvaszthatók, részletesebb elemzés tárgyává csak a szoros értelemben vett hét szakminiszterium költségvetését tesszük. Hogy megítélhessük, hol és mily mértékben emelkedtek a költségek, s mi okozta a kiadások tetemes szaporodását, szükséges összehasonlitanunk e miniszteriumok fontosabb rendes kiadásait, a mint azok 1868-ban tényleg alakultak, azon megfelelő kiadási tételekkel, melyekkel az 1872-diki zárszámadásban s az 1874-diki költségvetésben találkozunk.

A belügyminiszterium részéről kiadatott ezer forintokban (a százasok elhagyásával)

	1868	1872	1874 (előirányzat.)	
Központ	301	328	357	»
Megyék, városok, Erdély kormányzata,				
főispánok	7.212	4.827	5.129 *)	»
Ált. közigazg. czélokra	567	1.408	2.087	»
Összesen	8.180	6.563	7.573	»

A belügyminiszterium kiadásai szoros kapcsolatban állanak az igazságügyminiszterium kiadásaiival, mert az igazságszolgáltatás költségeinek nagyobb része előbb a belügyminiszterium kiadásiban foglaltatott s később, az igazságszolgáltatás ujjaszervezése folytán az igazságügyminiszterium költségvetésébe ment át. Lássuk tehát a belügyminiszterium kiadásai után közvetlenül az igazságügyminiszterium kiadásainak főbb csoportjait (itt is a százas számok elhagyásával)

*) A határőrvidék nélkül.

	1868		1872	1874
				(előirányz.)
Központ	165	Központ	229	246
Hétszemélyes tábla . .	246	Semmisítő-szék . .	166	169
		Legfőbb törvényszék	357	370
Királyi tábla	355	Királyi tábla	625	615
Erdélyi feltörvényszék .	27	Erdélyi feltörvénysz.	116	120
Kir. közvádlo hivatal .	24	Kir. főügyészségek	42	64
Kerületi táblák	83	—	—	—
Erdélyi megyei törvény-		Kir. t.-székek, járás-		
vényszékek	539	biróságok s ügyszs.	7.109	8.521
I. bir. váltótörvényszékek	151	—	—	—
Fegyintézetek	409	Fegyintézetek	625	650
Összesen	1.999		9.264	10.765

Ha a bel- és igazságügyminiszterium elősorolt fő kiadási rovatainak összegét egymással összevetjük, úgy találjuk, hogy a bel- és igazságügyminiszterium a nevezett czélokra 1868-ban kiadott összesen 10.179.000 forintot, míg 1872-ben ez összeg 15.831.000 forintra, 1874-ben az előirányzat szerint 18.338.000 forintra emelkedett.

Az emelkedés tehát 1868-tól 1872-ig 5³/₄ milliót, 1874-ig már 8 milliónál valamivel többet tesz. De ha közelebb vizsgáljuk a tételeket, úgy találjuk, hogy ez emelkedésnek igen nagy része nem a királyi törvényszékek és járásbiróságok szervezésének rovására esik. A törvényhatósági kiadások (beleértve ezekbe a főispánok fizetéseit is) 1874-ben 1868-hoz képest 2.083,000 forintnyi csökkenést mutatnak. Ez összeghez hozzáadandó az erdélyi megyei törvényszékek is az első bíróságu váltótörvényszékek költségei, melyek már 1868-ban 690,000 forinttal terhelték az igazságügyminiszterium költségvetését. Azon összeg tehát, melylyel a kir. törvényszékek és járásbiróságok szervezése következtében részint a belügyminiszterium, részint az igazságügyminiszterium költségvetése csökkent 2.773,000 forintra rug. A királyi törvényszékek járásbiróságok és ügyészségek kiadásai 1874-ben az előirányzat szerint 8.521,000 forintra rugtak; mutatkozik tehát valódi emelkedés az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól lett különválasztása folytán 1874-ben 5.748,000 forint.

A municipiumok kormányszata és az első foku bíraskodás került 1868-ban, tehát míg különválasztva nem volt, összesen 7.902,000

forintba, 1872-ben, midőn már külön volt választva, 11.936,000 forintba, vagyis 4.034,000 forinttal többbe, 1874-ben 13.650,000 forintba, vagyis 5.748,000 forinttal többbe. A kettőnek emelkedése tesz 1872-ig 150 %-ot, 1874-ig 170 %-ot.

A két miniszterium összes kiadásai jóval nagyobb progressióba emelkedtek. A fent párhuzamosan elősorolt főrovatok összege tett 1868 10.179,000 forintot, 1872-ben 15.831,000 forintot, 1874-ben 18.338,000 forintot, a mi már 180 % emelkedésnek felel meg. Ha pedig összeszámítjuk a belügyminiszterium kiadásait a megyék kormányzata nélkül s az igazságügyminiszteriumét az elsőfoku bíróságok nélkül, azt találjuk, hogy a két miniszterium e kiadása tettek 1868-ban 2.272,000 forintot, 1872-ben 1.875,000 forintot, 1874-ben 4.308,000 forintot, — a mi megfelel 1872-re 170 %, 1874-re 190 % emelkedésnek.

A két miniszterium kiadásai közt tehát aránylag azok emelkedtek kevésbé, melyek a leggyökeresebb reform tárgyai voltak. Nem meglepő-e, hogy a belügyminiszteriumban a központi igazgatás, a helyett hogy a bírósági reform következtében csökkent volna, 301,000 forintról 357,000 forintra emelkedett fel? De a legnagyobb emelkedés mutatkozik az általános közigazgatási költségek rovatánál, mely 667,000 forintról 2.097,000 forintra szökött fel.

Az igazságügyminiszteriumban a központi kiadások ma majdnem kétekkorák, mint 1868-ban. A fellebezési törvényszékek kiadásai tettek 1868-ban 793,000 forintot, 1872-ben már 1.492,000 forintot, 1874-ben 1.520,000 forintot. Míg tehát az alsó bíróságok gyökeres reformja a királyi ügyészségek költséges szervezésével együtt az e reform által érintett kiadási csoportban csak 170 %-nyi emelkedést okozott, eddig a felsőbb bírászkodás sokkal kevésbé gyökeres átalakítása az előbbi költségek megkétszerezését idézte elő.

Aránylag igen nagy mértékben emelkedtek a pénzügyi közgazgatás költségei; a kiadások emelkedését következő összeállítás tünteti elő:

	1868	1882	1074
	e z e r	f o r i n t o k b a n :	
Központi vezetés	723	882	961
Állampénztárak	22	75	78
Pénzügyigazgatás *)	1.347	1.329	1.449

*) 1868-ban ideiglenes telekzettel együtt.

	1868.	1872.	1874.
	e z e r f o r i n t o k b a n :		
Adó hivatalok	1.097	1.625	1.654
Pénzügyőrség	1.208	2.103	2.548
Jogügyi igazgatóságok	116	43	36
Állandó kataster	—	489	892
Összesen	4.513	6.546	7.610

A pénzügyi kormányzat költségei 1868-tól 1874-ig 4.513.000 forintról 7.618,000 forintra, vagyis 170%-ra emelkedtek, tehát az emelkedés époly nagy, mint a megyék és alsóbb bíróságok kiadásai-ban, holott a pénzügyi kormányzat távolról sem ment oly mélyreható reformokon keresztül, mint a minő a törvénykezés ujjaszervezése volt. A központi kezelés költségei is jelentékeny szaporadást mutatnak, de még szembeötlőbb a pénzügyigazgatóságok és a kataster költségeinek roppant növekedése. A kettő együttvéve 1874-ben már egy egész millióval többet vesz igénybe, mint 1868-ban. Az adóhivatalok költsége 160%-ra, a pénzügyőrségé 200%-ra emelkedett. Pedig az adók 1874-ben nem kezeltettek jobban, mint 1868-ban s a fogyasztási adók, melyeket a pénzügyőrség ellenőrizni hivatva van, alig mutatnak némi kis emelkedést hat év óta. Az ellenőrzési költségek a jövedelemnek 1874-ben kétakkora hányadát nyelték el, mint 1868-ban, — oly tény, mely a szervezet roszaibódására enged következtetni.

A közlekedési miniszterium kiadásainak fő rovatai következőleg alakultak:

	1868	1872	1874
	e z e r f o r i n t o k b a n (előirányzat)		
Központi igazgatás	201	336	387
Építészeti hivatalok	289	358	378
Útépités	2.127	4.054	4.816
Vízépités	103	345	1.401
Összesen:	2.720	5.093	6.982

A közlekedési tárca tehát 1874-ben — a költségvetési törvény szerint — 4.262,000 forinttal többet adott ki, mint 1868-ban. A többlet rendkívül nagy. De e többletet csak kis mértékben okozták a személyes járandóságok, mert hisz a központi vezetés és az építészeti hivatalok már 1868-ban is 490,000 forintba kerültek, s 1874-ben 765,000 forintra emelkedvén mindössze 275,000 forintnyi többletet

mutatnak fel. A kiadási többlet oroszlánrésze, t. i. 3.997,000 forint az ut- és vízépitésre esik.

Hasonló jelenség mutatkozik a földmívelés- ipar és kereskedelmi tárczánál is. A kiadások itt, — ha a posta, távirda és a ménesügy kiadásait, mint már tárgyaltakat, kihagyjuk — következő képet mutatják :

	1868	1872	1874
	ezer forintokban: (költségvetés)		
Központ	115	158	160
A gazdaság különböző			
ágainak emelésére	55	107	100
Gazdasági tanintézetek	25	189	218
Összesen :	185	454	478

Az emelkedés hat év alatt 283,000 forintot vagyis az eredeti összeg 140%-ját teszi, mely összegből azonban a gazdaság különböző ágainak emelésére 45,000, a tanintézetekre 193,000, összesen e két utóbbi rovatra 238,000 forint esik, úgy hogy ez utóbbi két kiadási csoport ma éppen négyszer annyit vesz igénybe, mint 1868-ban

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium részéről kiadatott :

	1868	1872	1874
	ezer forintokban: (költségvetés)		
Központi igazgatásra	230	254	229
Tanulmányi ügyek igazgatására	24	218	272
Tanintézetek- és népnevelésre	383	2.198	3.131
Ösztöndíjakra	45	46	72
Egyéb közművelődési czélokra	50	185	219
Összesen	732	2.907	3.924

A fentebb elősorolt kiadási főcsoportok a vallás- és közoktatási miniszteriumnál 3.192.000 forintnyi többletet mutatnak fel E miniszterium ma több mint ötször annyit ad ki, mint 1868-ban. A központi kezelés ezen miniszteriumnál csökkent, a mi abban találja magyarázatát, hogy e miniszterium felekezeti szempontokból 1867-ben tulságos személyzettel szervezetett. Nevezetes megtakarítás lenne eszközölhető, ha a felekezeti szempont teljesen mellőztetnék, s ha a vallás- és tanulmányi, nemkülönben az egyetemi alap az államjósá-
gok igazgatásával egyesítették. Komoly megfontolást igényel az a kérdés, nem lehetne-e az egyházi ügyeket a belügyminiszteriumhoz át-

tenni, míg viszont a közoktatási miniszterium az összes tanintézeteket átvehetné, melyek most részben a kereskedelmi és a pénzügyminiszterium tárczáiban szerepelnek.

Nevezetes emelkedés mutatkozik a tanulmányi ügyek igazgatásánál, melyeknek kiadásai 24.000 forintról 272.000 forintra emelkedtek. Ez azonban kizárólag a népiskolai tanfelügyelői intézmény szervezésének következménye. A középtanodai tankerületi igazgatóságok 1868-ban 24.000 forintba, 1874-ben 28.000 forintba kerültek, — itt tehát alig van emelkedés; a népnevelési tanfelügyelők azonban 1868-ban nem léteztek, míg 1874-re a megyei iskolatanácsosokkal s államvizsgálati bizottmányokkal együtt 244.000 forintnyi előirányzást tettek szükségessé.

A közoktatási tárcza kiadásainak emelkedését legnagyobbbrészt az állami tanintézetek tömeges felállítása, a régibb tanintézetek dotációjának emelése s a nem állami intézetek nagyobb mérvű segélyezése okozta. E célokra ma kilencszer annyit fordítunk, mint 1868-ban. Nagy az emelkedés a különféle nemzeti intézetek segélyezésére fordított összegeknél is, mert ma ezekre is több mint négyszer annyit fordítunk, mint hat évvel ezelőtt.

Lássuk végül a honvédelmi miniszterium rendes kiadásainak emelkedését:

	1868	1872	1874
	ezer forintokban:		
Központi igazgatás	50	188	302
Ujjonczozás	10	19	20
A honvédségi intézmény			
egyéb rendes költségei	—	5.882	5.976
Összesen	60*)	6.089	6.298

A honvédelmi miniszterium, mint látjuk, 1868-ban még alig került valamibe azon egyszerű oknál fogva, mert honvédség akkor nem létezett. Ma e miniszterium csak a rendes költségvetésben is hat milliót meghaladó összeget vesz igénybe, s ezenkívül évről-évre tetemes summákat vett igénybe a honvédség felszerelése is s e czímen 1874-ben 1.478,000 forint rendkívüli kiadás van felvéve.

*) Az 1868-ki zárszámadásban a honvédelmi miniszterium kiadásai 484,000 forinttal szerepelnek, de ez onnét van, hogy akkor még egyéb apró tételeken kívül a ménesebirtokok, ménések és ménetelek kiadásai is 419,000 forinttal e miniszterium költségvetésében fordultak elő, melyek azóta a földmívelési miniszterium költségvetésébe tétettek át.

Nagy az emelkedés, mely a közoktatási, közlekedési, kereskedelmi és honvédelmi minisztériumok rendes költségvetésében mutatkozik, de elemezvén e minisztériumok kiadásait, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy az adminisztratív kiadások, — bár talán itt-ott túlságosak is — alárendelt szerepet játszanak azon kiadásokkal szemben, melyek bizonyos tárgyi és célokra fordítottak.

Az előadottak alapján most már meglehetősen áttekintést nyerhetünk az összes szakminisztériumok kiadási csoportozatai felett. Ha összefoglaljuk a kiadások azon elemeit, melyek a szoros értelemben vett adminisztrációra fordítottak s összehasonlítjuk ezek összegét azon költségekkel, melyek bizonyos emberiségi, közművelődési s közgazdasági érdekek közvetlen előmozdítására s a honvédségre adattak ki, akkor azon eredményre jutunk, hogy az utóbb említett kiadási csoport sokkal nagyobb mértékben hatott a mai pénzügyi helyzet előidézésére, mint adminisztratív reformjaink. Ha felveszszük, hogy 1868-ban a megyék költségeiből mintegy 3 millió törvénykezési kiadásnak veendő, s a belügyminisztérium »általános közigazgatási költségeit«, mint melyek bizonyos emberiségi célok direct előmozdítására fordíttatnak, külön választjuk a tisztán közigazgatási költségektől, akkor következő két csoportozatát nyerjük a kiadásoknak:

Közigazgatási költségcsoport:

	1868. frt.	1874. frt.	Emelkedés :
Belügyi közigazgatás	4.500,000	5.500,000	1 millió frt.
Igazságszolgáltatás	5.000,000	10.765,000	5.76 » »
Pénzügyi közigazgatás	4.513,000	7.618,000	3.1 » »
A többi szakminisztériumok tisztán közigazgatási kiadásai	919,000	1.748,000	0.83 » »
Összesen :	14.932,000	25.631,000	10.69 » »

Kulturai és honvédelmi kiadások csoportja :

	1868. frt.	1874. frt.	Emelkedés : frt.
Tanintézetek s egyéb közművelődési célok	558,000	3.741,000	3.183,000
A belügyminisztérium kiadásai em- beriségi célokra	667,000	2.087,000	1.420,000
Kő- és vízi-utak	2,230,000	6.217,000	3.987,000
Honvédség rendes költsége	—	5.976,000	5.977,000
Összesen :	3.455,000	18.021,000	14.566,000

A közigazgatási kiadási csoport is kétségtelenül igen nagy emel-

kedést mutat. Hisz 14.900,000 forintról 25.600,000 forintra emelkedett, tehát ma két ötödrésszel nagyobb, mint hat évvel ezelőtt. A nevezetes emelkedést leginkább az igazságszolgáltatásnak új alapokra fektetése s a pénzügyi közigazgatás költségeinek rohamos szaporítása idézte elő. Maga a belügyi közigazgatás nem mondható túlságosan költségeseznek, — a kifogás e rovatnál csakis az lehet, hogy a közigazgatás még mai mérsékelt költségeihez képest is tökéletlen. Bármiként alakíttassék is át a belügyi közigazgatás, nem igen hiszszük, hogy e téren jelentékeny megtakarítás eszközölhető legyen. Olcsóbbá lehetne tenni a központi kezelést, meg lehet szüntetni a főispáni intézményt — nem csak a városokban, hanem a megyékben is — az által, hogy a megyék élére egy a kormánytól kinevezett főnök állíttatnék, ki mind a főispán, mind az alispán teendőit ellátná! Némi megtakarítást talán a megyék czélszerűbb kikerekítése által is el lehetne érni. De mindezen megtakarítások összege aligha fél millióra tehető. Részünkről e megtakarításokat nemcsak lehetségeseknek, hanem okvetlenül szükségeseknek is tartjuk, de másfelől nem tartjuk soká elodázhatónak a rendőrség tökéletes újjászervezését, mely sokkal nagyobb összegeket fog igénybe venni, mint ama félmilliónyi elérhető megtakarítás. A közigazgatás első és legfőbb feladata a közbiztonság megvalósítása. E feladatot eddigi közigazgatásunk igen tökéletlenül oldotta meg s e tekintetben leghátrább vagyunk a jelenkor követelményei mögött.

Az igazságszolgáltatás költségei hat év alatt 5 millióról 10³/₄ millióra emelkedtek és pedig, mint kimutattuk nem csupán, sőt nem is első sorban az alsó bíróságok szervezése folytán, hanem még inkább azért, hogy a felsőbb törvényszékek, a királyi ügyészségek és a börtönügy jelenleg már összesen 4.514,000 forintnyi kiadást igényelnek, tehát már magukban közel annyit, a mennyibe 1868-ban az összes országos és megyei igazságszolgáltatás került. A felsőbb bíróságok költségei 735,000 forintól 1.338,000 forintra emeltettek fel s ha a perek és a felebbezések szaporodásának mihamarább gát nem vettetik, még további költségemelésekre lehet kilátás. Lehet-e képzelni nagyobb fonákságot, mint minő az, hogy éppen azon ügyek, melyek a legrövidebb eljárást igényelnék — a mezei rendőrségi ügyek — nálunk három, sőt esetleg négy forum előtt meghurezolhatók?

Az administratív kiadások csoportjában az igazságszolgáltatás az egyik, melynél megtakarítások lehetők, s ezek legalább oly mérvben lesznek eszközölendők, hogy a rendőrség czélszerű szervezése

folytán felmerülő költségek az ország új terheltetése nélkül fedeztethessenek.

Alapos átvizsgálás alá veendő a pénzügyi igazgatás is. Az adó-behajtás újjászervezése egyrészt kétségkívül megtakarításokat teend lehetővé, de másfelől meg egy új intézménynek, az adófelügyelőségeknek életbeéléptetése nagyobb részét el fogja nyelni azon összegeket, melyeket az adóhivataloknál, a pénzügyőrségnél, az állandó kataszternél s talán a központi vezetésnél megtakarítani sikerülend.

A többi négy szakminisztérium administratív kiadásáiban, melyek a központi költségeken kívül leginkább csak a tanfelügyelőségek s mérnöki hivatalok költségeit foglalják magukban, lehet ugyan némi megtakarításokat eszközölni, de ezen összes kiadási csoport mindössze 1 $\frac{3}{4}$ millió forintot tévén, bármily siker koronázza is a takarékosági törekvéseket, maga a megtakarított konkrét összeg nem lehet valami jelentékeny.

A kiadások nagyobb mérvű apasztásának kulcsa nem a szoros értelemben vett administratív költségekben keresendő. Meg lehet itt takarítani pár milliót, de más oldalról, ha az ázsiai állapotokból kivergődni akarunk, okvetlenül némely újjászervezésekre van szükségünk, melyek az eszközölt megtakarításokat ellensúlyozzák. A nyerevény a legkedvezőbb esetben nem az lesz, hogy közigazgatásunk kevesebbe kerül, mint jelenleg, hanem az, hogy a maiaktól nem nagyon különböző költségekkel kedvezőbb eredményeket ér el az ország.

A kiadások egy részének a megyékre való áthárítása nagyobb mértékben változtathatja a minisztériumok administratív költségeinek tételeit, de nem az országra nehezülő terhet, mert a mit most állami adó alakjában fizet a lakosság, azt — fokozott mértékben — fizetni fogja megyei adó alakjában.

Ha valóban kevesbiteni akarjuk minisztériumaink kiadási budgetjeit, akkor azt a kérdést kell feltennünk : akarunk-e annyit költeni iskolákra, utakra, humanitárius és közművelődési czélokra és a honvédségre, mint eddig? Ha a k a r u n k, akkor fizetni kell az eddigi terhet, ha n e m a k a r u n k, akkor be kell érni kevesebb iskolával, kevesebb jótékonysági és közművelődési intézménnyel, kevesebb uttal és kevesebb honvédséggel, mint eddig.

Vagy pedig át kell hárítanunk a közművelődési és közlekedési költségeket, illetőleg azok egy részét a megyékre s a polgársággal kell azokat külön megfizettetni megyei adópótlék, vagy ut- és hidvám alakjában.

Azon törekvés, a legfontosabb közigazgatási és kulturai feladatokat a »decentralisatio« széphanzású jelszava alatt áthárítani a megyékre s a polgárok által direct adópótlékok alakjában külön fizettetni meg, nem egyéb, mint álcázott felemelése a direct adóknak s folytatása azon veszélyes pénzügyi politikának, mely az országot a mai szomorú helyzetbe juttatta, s melynek egész bölcsesége a direct adók fokozásában áll.

* * *

Fejtegetéseinkben igyekeztünk kimutatni az okok azon sorozatát, melyek a magyar pénzügyek hanyatlását előidézték. Távolról sem merjük azt állítani, hogy a tárgyat kimerítettük. Az előadottakon kívül hatottak más okok is a helyzet rosszabbodására, melyek részint közjogi természetűek, mint a Horvátországgal kötött, Magyarországnak évenként most már milliókba kerülő egyezmény, részint nemzetgazdaságiak, mint egy határozott célokat követő nemzetgazdasági politika teljes hiánya.

Szomorú a kép, melyet rajzoltunk, de aligha nem még szomorúbb a jövő, melynek elébe nézünk. Az okok, melyek pénzügyeink hanyatlását előidézték részben olyanok, hogy ma már el sem hárihatók; különben elhárításukra komoly lépések nem is történnek. A pénzügyminiszter által fogamatba vett intézkedések méltán nevezhetők a kétségbeesés pénzügyi politikájának. Magyarország államjövedelmeinek felét eddig is a direct adók szolgáltatták, — oly arány, mely az egész világon sehol sem fordul elő másutt. A direct adók Angliában 13, Franciaországban 14, Belgiumban s Hollandban 21, Orosz- és Poroszországban s Ausztriában mindenütt 23 százalékát szolgáltatják az államjövedelmeknek. Nálunk az eddigi 50 százalékkal sem elégsznek meg, hanem 12 milliónyi új adóval rohanják meg rögtön a vagyont. Ez már nem adórendszer, hanem részleges vagyonlefoglalás. A válság, melyben élünk, még nem lépte át tetőpontját. Az eddigi pénzügyi válság mindinkább egy általános nemzetgazdasági betegség alakját ölti magára. Jelenleg azon fordulóponton állunk, midőn az állampénzügyek oly mértékben kezdenek visszahatni a nemzetgazdasági életre, hogy ennek további fejlődését megakasztják. Meglehet, hogy a direct adók kimerítően erőszakolása által sikerülend egy-két évre, ha nem is elérni, de megközelíteni az egyensúlyt, de az erők ily túlfeszítését csak annál nagyobb pénzügyi kimerültség követendi.

Gyakorlati adatok a munkabér alakulásának kérdéséhez.

GYÖRGY ENDRÉTÖL.

1. Life and Labours of Mr. Thomas Brassey by Sir Arthur Stelps. London. 1872.
2. Work and Wages. By Thomas Brassey M. P. London. 1872.
3. Hivatalos statisztikai közlemények. Kiadja az országos m. kir. statisztikai hivatal. VI. évfolyam, III. füzet. Budapest. 1873.
4. A magyar korona-terület közlekedési eszközeinek statisztikája. Könyomat.
5. A megyék és szab. kir. városok közmunka-tartozása és annak pénzértéke a váltásági ár arányában. Könyomat.
6. Reports from Her Majesty's diplomatic and consular agents abroad, respecting the Condition of the Industrial Classes in foreign Countries. London. 1870. és 1872.
7. Thornton. On Labour : its wrongful Claims and rightful dues. London. 1872.

I.

»Nincs egy tárgy sem, a mely sürgetősebben megkívánná vagy bőségesebben jutalmazná az értelmes kutató tanulmányát, mint a munka nagy kérdése. A munka kimerithetlen forrásából származik mind az, a mi a nemzetek gazdagságát megalapítja. Egy nép hatalma, méltósága és boldogsága megannyi eredményei és kifejezései azon munkaerőnek és képességnek, a mely jellemzi a nemzetet. A fazekas kerekétől, a téglavető még durvább szerszámától a szobrász legfinomabb művéig : a föld legkezdetlegesebb felturkálásától, a tudományos földmivelés legmagasabb diadaláig ; a gagyogó iskola első leczkélésétől a legragyogóbb államférfiui beszédig mind az, a mi csak gazdagabbá és nemesebbé tehet egy nemzetet : a szorgalom arany szálaival van egytűvé szöve. A bölcsészet nem lehet más, mint felületes ; az államférfiu nem lehet csak barbár, ha nem tudja, vagy nem veszi figyelembe azon nagy természeti törvényeket, a melyek a munka alkalmazását szabályozzák.«

E szavakkal nyitja meg egy angol bíráló Thomas Brassey művének bírálatát, mely a munkáról és a munkabérekről (Work and Wages) szól, s melynek — a kapcsolatos irodalom felhasználása mellett — adatait akarjuk felhasználni jelen fejtegetéseinkben.

E szavak nem hangozhatuak túlságosan oly mű ismertetésénél, mint a minő ez. Helyesen jegyzi meg ismertetője, hogy a vasutak fel-találását követő óriás változások közt, majdnem figyelem nélkül ma-radt azon változás, a mely a munkások helyzetében állott elő. Nem csak sok olyan ember, ki máskép henýélt volna, teljesen és haszonnal használtatott fel, hanem ezenkívül nagyszámu embernek emelkedett igen nagy mértékben tényleges termelő ereje. A gyakorlat ügyességet teremtett; az iparkodás szelleme a jutalmazó alkalmazás által felköl-tetett; és még ezenfelül jelentékeny mérvben a munkásnak fizikuma is javult. Az egyes ember nyeresége a vállalkozás ezen új fájánál egé-szen elenyészőleg csekély volt az összes társadalom nyereségéhez ké-pest. A munkások egy új faja teremtetett meg, jobban fizetve és jobban táplálkozva, mint az eddigi gyakorlat mutatta, s ezáltal oly magas fokra emelkedve a munkások között, mint a minőt maga a vasut elfoglalt a többi vállalatokkal szemben.

Ezen tisztán társadalmi és nemzetgazdasági tünemény sokkal kevésbé volt méltányolva ezideig, mint a hogy megérdemelte volna. Annyi sok előnyös mozzanat került egyszerre napfényre a vasutak építése alkalmából; s oly mélyrehatók voltak a társadalmi, kulturai és közgazdasági változások, melyek követték azok megnyitását, hogy bi-zonyos idő lefolyására volt szükség, tájékozottságot szerezni azon nö-velő hatásról, melyet az új természetű munkának megjelenése a mun-kapiaczon okozott.

Pedig maga ezen hatás is felette fontos. Fontos az árképző-désre nézve, gyökeresen megváltoztatván egyrészt a munkabéreket, másrészt a munka eredményeit; s e mellett a munkabérek nivelliro-zása iránt is tévén egy hatalmas lépést a munkások az eddigiek-nél olcsóbb és gyorsabb szállítása által: első alapját vetette meg a nem-zetközi tapasztalatok azon szerves egybefüggésének, a közös véd- és daczszövetség azon érzetének, mely korunk munkás és munkaadó vi-szonyainak annyira hű jellemzője. E mellett a kérdés tisztán kulturai szempontból is felette érdekes. Mennél inkább javult a munka módja és a munkás értelmisége: annál inkább ki lett az szabadítva a legsu-lyosabb s legközvetlenebb nyomás alól; szerszámainak helyes felhasználása megkönnyíté a munka terhét s ezáltal emelte látkörét, ugyan-akkor a munka gyorsabb és olcsóbb voltát biztosítván.

E kérdések tüzetes tárgyalása eddigelő hiányos volt. A teljesített munka értékvizonya a munkabérhez képest egészen ismeretlen tételül szerepelt a nemzetgazdaságtanban, s így azok, kik a munkabér fix

számtételeit egyszerűen felhasználták statisztikai összehasonlítások megtételére : egészen téves körben mozogtak ; nem vették tudnillik a serpenyő másik szintén felette fontos, sőt esetleg még fontosabb oldalát : a tényleg szolgáltatott munkamennyiséget tekintetbe.

Nálunk magyaroknál sem az elsőről, sem a másodikról nem lehetett komolyan szó sem. Igaz, hogy a országos statisztikai hivatal hivatalos kiadványainak legutóbbiakai a mezőgazdaságnál fizetett munkabéreket is tekintetbe vették, s ez irányban érdekes anyagot is hordtak együvé : azonban már maga az anyag sem lehet kielégítő két ok miatt. Egyik az, hogy a ténylegesen fizetett munkabér végösszegébe beleszámitott s valószínűleg átlagos számítás szerint az élelmezési költség is, mi minden helyütt a szokásos élelmezés minőségétől, s az árképződésre hatással bíró ezer és ezer más októl is függvén, hűsége képet nem mutathat egyáltalán. A másik különös figyelembe veendő körülmény a magyarországi mezőgazdasági munka természete, a melynek megméréséhez nem elegendő a közönséges mérték. Az aratás idején nálunk kora hajnaltól késő estig legalább is 18 órán át folyván a munka : azt rendes napszám gyanánt nem lehet venni, s így az összehasonlítás szerfelett hiányos, nemcsak a ténylegesen fizetett munkabér nagyságára, hanem egyuttal a munkaidő tartamára nézve is.

Nehogy túlságosan elméletinek tessenek okoskodásom : a gyakorlati élettel is megkísérlem igazolni azt.

Az 1844. IX. törvényczikk értelmében a közmunka-váltások megállapíttatnak a megye területére nézve. E közmunka vagy 2-fogatu vagy 1-fogatu ígás, vagy kézi napszám által teljesíttetik. Már most, ha ezen itt elért eredményeket összehasonlítjuk, a Statisztikai Közlemények VI. évfolyamának 3. füzetében adott munkadíjak átlagaival, következő érdekes eredmények állanak előttünk. Meg kell jegyeznem, hogy a statisztikai hivatal összeállításaiából csupán a férfi-napszám átlagos díjait, s a közmunkából csupán a kézi napszám megváltási árait, mind a kettőt a hivatalos adatok alapján vettem tekintetben. Az összehasonlítás így áll :

A megye neve :	1870.		1871.	
	Közmunka.	Átlag. napsz.	Közmunka.	Átl. napszám
1. Abauj	50 kr.	57 kr.	50 kr.	57 kr.
2. Arad	40 »	58 »	40 »	58 »
3. Árva	20 »	61 »	20 »	61 »
4. Bács-Bodrog .	20 »	85 »	20 »	85 »
5. Baranya . . .	40 »	60 »	40 »	60 »

A megye neve :	1870.		1871.	
	Közmunka.	Átlag. napsz.	Közmunka.	Átl. napszám.
6. Bars	40 »	61 »	80 »	61 »
7. Békés	30 »	96 »	30 »	96 »
8. Bereg	60 »	43 »	60 »	43 »
9. Bihar	50 »	63 »	50 »	63 »
10. Borsod	50 »	62 »	50 »	62 »
11. Csanád	40 »	88 »	40 »	88 »
12. Csongrád	20 »	1 frt 02 »	20 »	1 frt 02 »
13. Esztergom	50 »	60 »	50 »	60 »
14. Fehér	40 »	60 »	40 »	60 »
15. Gömör	50 »	62 »	50 »	62 »
16. Győr	40 »	59 »	40 »	59 »
17. Heves	40 »	72 »	40 »	72 »
18. Hont	60 »	52 »	60 »	52 »
19. Komárom	20 »	63 »	20 »	63 »
20. Közép-Szolnok	60 »	47 »	60 »	47 »
21. Krassó	50 »	73 »	50 »	73 »
22. Kraszna	60 »	46 »	60 »	46 »
23. Liptó	30 »	69 »	30 »	69 »
24. Máramaros	40 »	61 »	40 »	61 »
25. Mosony	25 »	63 »	25 »	63 »
26. Nógrád	40 »	66 »	40 »	66 »
27. Nyitra	26 »	52 »	26 »	52 »
28. Pest	37 »	71 »	37 »	71 »
29. Pozsony	30 »	56 »	30 »	56 »
30. Sáros	20 »	45 »	20 »	45 »
31. Somogy	50 »	65 »	50 »	65 »
32. Sopron	30 »	62 »	30 »	62 »
33. Szabolcs	30 »	67 »	30 »	67 »
34. Szatmár	80 »	64 »	80 »	64 »
35. Szepes	50 »	58 »	50 »	58 »
36. Temes	60 »	67 »	60 »	67 »
37. Tolna	40 »	58 »	30 »	58 »
38. Torna	30 »	48 »	40 »	48 »
39. Torontál	47 »	61 »	47 »	61 »
40. Trencsén	30 »	53 »	30 »	53 »
41. Turócz	80 »	83 »	80 »	83 »
42. Ugocsa	40 »	70 »	40 »	70 »

A megye neve :	1870.		1871.	
	Közmunka.	Átlag. napsz.	Közmunka.	Átl. napszám.
43. Ung	60 »	50 »	60 »	50 »
44. Vas	40 »	64 »	40 »	64 »
45. Veszprém . . .	40 »	61 »	40 »	61 »
46. Zala	40 »	56 »	40 »	56 »
47. Zaránd	40 »	51 »	40 »	51 »
48. Zemplén . . .	30 »	63 »	30 »	63 »
49. Zólyom	40 »	79 »	40 »	79 »
50. Jászkún-kerület	20 »	96 »	30 »	96 »
51. Kővár vidék . .	40 »	47 »	20 »	47 »
52. Hajdu-kerület .	30 »	86 »	40 »	86 »

Ez adatokhoz még súlyosbító körülmény is járul. Ez az, hogy a napszám-átlagok az egész év szerint vannak összeírva, tehát a téli rövid napok és alacsony napszámdíjak beleszámítása mellett, a mi az átlagot tetemesen alászállítja.

Szigorúan véve, miután a közmunkák természete szerint a közmunka tényleges leszolgáltatása csakis márcziustól októberig teljesíthető : világos, hogy csak az ezen időkre eső átlagos napszámdíj volna tekintetbe veendő az összehasonlításnál, mi lényegesen magasabb volna a fentebb adott egész évi átlagoknál, s így a különbség az átlagos napszámdíjak és a közmunka váltság-díjak közt még szembe-szökőbb.

Hasonló áll az erdélyi megyékről és székekről is. Ugyanazon hivatalos adatok nyomán a közmunka váltságdíj volt Hunyadban 20 kr, Doboka megyében és Segesvár széken 30 kr ; a megyék nagy részében (Alsó-és Felső-Fehér, Belső-Szolnok, Kolozs, Küküllő, Torda, Csik, Háromszék, Maros, Aranyos-szék, Naszódvidék, Medgyes, Szászsebes-szék) 40 kr ; Fogaras vidékén 60 ; Szeben és Ujgyházszerékben 70 ; Brassó vidékén és Szászváros-szerékben 80 ; Köhalom-szék és Szerdahelyszerékben egész 90 kr.

Holott pedig az átlagos napszámdíj Köhalomszerékben 46 kr ; Szerdahely-szerékben 53 kr. ; Brassó vidéken 63 kr. ; Szászváros-szerékben 53 kr. Ezeknél tehát jelentékenyen a l a c s o n y a b b, mint a közmunka váltságdíj ; míg a magyar megyékben állandóan megfordítva áll az arány. Átlagos napszám díja 86 kr. ; Ujgyházszerékben 57 kr. ; Fogaras-vidéken 51 kr. ; Hunyadmegyében 56 kr. ; Dobokában 39, Segesvár-szerékben 65 kr. ; s a közmunka-váltságot egyenlő mérvben 40 kr-ával fizető megyéknél 40-től 66 krig váltakozik.

A városok esete szintén igazolja ezt. Az átlagos napszámdíj 99 kr.; a közmunka-váltáság 30 kr.; Aradon az első 1 fnt 23 kr., az utóbbi 50 kr.; Pécsen a napszám 1 fnt, a váltáságdíj 40 kr.; Debreczen napszáma 97 kr. váltáságdíja szintén 40; Szegedé szintűgy; Győr átlagos napszáma 1 fnt 6 kr.; közmunka-váltásága 30; míg Esztergomé 93 kr. napszám mellett 80 kr.; Pest napszáma 1 fnt 22 kr.; váltáságdíja 40; Kecskemét pedig, hol a napszámdíj a legmagasabb: 1 fnt 41 kr., közmunkaváltáságul csak 20 krt fizet. Pozsony munkadíja 1 fnt 6 kr.; váltásága 50 kr.; Eperjesnél az előbbi 83 kr., s a váltáságdíj mégis ugyanannyi; Szatmár munkabére 93 kr. váltáságdíja 1 fnt; Temesvár 73 kr. munkadíj után 35 kr. váltáságdíjat vesz.

Erdély városai közül Hátszeg, Kolozsvár, Sz. György fizet egy forint váltáságdíjat; az átlagos napszámdíj Hátszegen 90; Kolozsvár 83; Seps-Sz.-Györgyön 28 kr. Déva és Székváros 30 kr. váltáságdíjt fizetnek csak; Nagy-Enyed 1 forintos napszám mellett ép úgy 40 krt, mint Csíkszereda 53 kros napszám mellett.

Azonban hosszú volna felsorolni mindent. A két végét Seps-Szent-György és Kecskemét esete. A napszám átlaga Seps-Szent-Györgyön 28 kr., fizet váltáságdíjat 1 forintot; tehát majd 400%-al több a váltáságdíj a napszám átlagánál. Kecskemét fizet váltáságdíjúl 20 krt; a napszám átlaga 1 fnt 41 kr.; kap tehát több mint 700%-el több napszámot a váltáságdíjnál. Ez kétségkívül óriás különbség, a mely közt elég sok változatra van hely.

Mi következik ezekből? Nemcsak az,— mit, azt hiszszük, hogy a statisztikai hivatal t. igazgatója is készséggel megenged — hogy tudniillik a munkabérek statistikájára nálunk nem sokat lehet még építeni, mert hiszen, az átlagok kiszámításánál — nem is tekintve a vasutak építése által okozott rendkívüli munkabér-hullámzásokat, — azon körülmény gyakorol befolyást, mennyi idő alatt kerestetik főkép a munka, a mi az aratási hónapok túl magas munkabérében is nyilvánul, hanem folyik másodsor és szembeszökőleg az is, miszerint a teljesített, illetőleg teljesítendő munkához arányulván a munkabér magassága: a mezőgazdasági napszám átlaga magasabb a közmunka váltáságdíjnál, esetleg 700%-el is, a mi a legcsattanósabb bizonyíték közmunkarendszerünk jelen hiányai mellett.

Nem óhajtjuk szem elöl tévesztetni, hogy a két munka közt lényeges különbség van; hogy a közmunka közönséges napszámnak vehető a legerelyesebb felügyelet mellett is; míg a mezői munkadíj

ávról sem, kivált aratások idején legalább is másfél napszámot képviselvén egy-egy. Csakhogy ez utolsót a téli hónapok átlagos napszámai nivellirozzák, míg amazt nem. Nem akarjuk szem elől tévesztetni, hogy a mezei munka bizonyára több elöismeretet feltételez, mint a közmunka; csakhogy itt is figyelembe kell venni, hogy ez átlagos munkafaj Magyarországon, melyhez úgyszólván, mindenki ért, melynek fogásait mindenki ismeri.

Úgy értesülök ugyanis, hogy a közmunka különféle teljesítési módozatai még tarkábbá tétetnek azáltal is, hogy az egyes megyékben és vidékeken nemcsak a legkülönbözőbb módon használatnak fel, hanem ugyanazon teljesítvény is felette különböző módon éretik el. Van például törvényhatóság, hol a kézi napszámra kirendelt közmunka-kötezettnak kosarat kell hozni magával a földhordáshoz az ut-vagy gát-építésnél. Ily esetben természetesen kevésbé hatékony a munka, mint a talicskák használata mellett, ámbár más oldalról a szerszámiokhoz szokás nagy fontosságú a munkás előtt. Brassey azt állítja, hogy a munkás ép oly ragaszkodással viseltetik szerszámaihoz, mint a luszár lovához; s a francia közmondás: »rosz munkásnak rossz a szerszáma,« legalább megfordítva nem mindig áll. Épen a talicskákra nézve, hogy mily erős a földhordásnál a fejen kosarakban hordás kényelmetlenebb gyakorlata, Haven beszéli a maga előadásában a mérnöki tudományokról (Vorträge über Ingenieur-Wissenschaften), mi szerint az indiai vasuti építkezések alkalmával a benszüllöttek a talicska használatára kényszerítették, azonban mihelyt a felügyelő eltávozott tőlök, a földdel megrakott talicskákat rögtön fejökre tették s úgy cipelték a sokkal könnyebb tolás helyett tova.

Látni való ezekből, hogy a munkabér magas vagy alacsony volta sokkal jobban simul a ténylegesen elért eredményekhez, mint közönségesen szokták gondolni, s hogy a hol a tényleges eredmény különböző: ott az egyfajta munkánál is más a munkabér, lényegesen változva az eredményekkel.

E tétel bebizonyításához elég legyen még egy másik táblázatot adni, mely szintén hivatalos úton beszerzett adatokból áll. Ez a vidéki m. kir. állammérnöki hivatalok által alkalmazott munkások napszámdíjairól szól 1874. május havában. A fizetett napszámdíjak következők voltak:

1. budapesti állammérnöki hivatal területén	70—80 kr.
2. szegszárdi » » »	80—90 »
3. beregszászi » » »	80 »

4. selmeczbányai állammézn. hivatal területén	40 kr.
5. kassai » » »	40 »
6. kaposvári » » »	50—60 »
7. marosvásárhelyi » » »	50 »
8. temesvári » » »	60 »
9. zalaegerszegi » » »	60 »
10. nagyvárad i » » »	70—80 »
11. brassói » » »	70 »
12. pozsonyi » » »	70—80 »
13. szászvárosi » » »	60 »
14. rimaszombati » » »	60 »
15. beszterczei » » »	50 »
16. udvarhelyi » » »	50 »

Megjegyezvén, hogy ezen munkák csupán az utak rendes fentartására vonatkoznak, tehát oly munkálatokra, a melyek évről évre ismétlődnek, s így a munkapiaczon semmi zavart nem idéznek elő. A hol építés forog fenn, például a székely-udvarhelyi államméznökség területén : ott rögtön érezhető a munkabér emelkedése is, az építésnél 60 kr-ra rúgván az. Ime, ez is adatot szolgáltat arra, hogy mily érzékeny viszonyok is megérezhetők a munkabér-képződésnél.

Már most menjünk egy kicsivel tovább. Az átlagos napszámdíjak tekintetében csupán 1871-ig vannak kimutatásaink hónapról-hónapra az országos statistikai hivatal fennidézett hivatalos kiadványában. Ezen átlagos napszámdíjak ugyanazon hónapban, tudniillik májusban 1871-ről mégis vehetők az összehasonlítás helyes alapjaitúl. Már most ha e május havi átlagos napszámdíjakat, továbbá a közmunkaváltságdíjakat, végül a mérnöki hivatalok által ténylegesen fizetett napszámokat egymás mellé állítjuk : a következő eredmény fog előttünk állani, (feltéve, hogy a budapesti állammérnöki hivatal területét Pestmegyével, a szegszárdit Tolnával, a beregszászit Beregh-gel, a selmeczbányait Zólyommal; a kassait Abaujjal; a kaposvárit Somogygyal; a marosvásárhelyit Marosszékkal; a temesvárit Temessel; a zalaegerszegit Zalával; a nagyváradit Biharral; a brassóit Brassó vidékkel; a pozsonyit Pozsonylyal; a szászvárosit Szászvárosszékkal; a rimaszombati Gömörrel; a beszterceit Besztercze vidékkel, és az udvarhelyit Udvarhelyszékkal hasonlítjuk össze, a mi kétségtől elégé pontos a mi célunkra) :

Mérnökség területe :	1874. májusban mérnökség statisztikai napszámdíja	1871. májusban statistikai átl. napsz.	1871-ki közmun- ka váltásdíj
1. budapesti m. k. állammérnöki hivatal	70—80 kr.	76 kr.	37 kr.
2. szegszárdi » » »	80—90 »	66 »	30 »
3. beregszászi » » »	80 »	77 »	40 »
4. selmeczbányai » » »	40 »	93 »	40 »
5. kassai » » »	40 »	62 »	50 »
6. kaposvári » » »	50—60 »	71 »	50 »
7. marosvásárhelyi » » »	50 »	48 »	40 »
8. temesvári » » »	60 »	71 »	60 »
9. zalaegerszegi » » »	60 »	61 »	40 »
10. nagyvárad	70—80 »	63 »	50 »
11. brassói » » »	70 »	67 »	80 »
12. pozsonyi » » »	70—80 »	60 »	30 »
13. szászvárosi » » »	60 »	52 »	80 »
14. rimaszombati » » »	60 »	68 »	50 »
15. beszterczei » » »	50 »	51 »	42 »
16. udvarhelyi » » »	50 »	45 »	50 »

Talán nem szükséges felemlitenem, hogy az átlagos munkadíjak már csak azért is elűtnek itt a fentebbi táblázat adataitól, mert a fentebbi adatok egész évre szólnak, míg ezek csak május hóra. A szembeszökő aránytalanság ezen táblázaton különösen a mérnöki hivatalok által tényleg fizetett napszám és a közmunka váltásdíjak közt annál inkább is feltűnő, mert tényleg a két, teljesíttetni kívánt munka közt semmi különbség nincs; az eltérés oka tehát részben abban rejlik, hogy a törvényhatóságok tulságos alacsonyra szabják meg a váltásdíjakat, — a mi természetes módon indokolja a törvényhatóságilag kezelt uthálózatnak rossz, sőt sok esetben hanyatló voltát; — más oldalról pedig abban, hogy a közmunka-szolgálmány legtöbb esetben érelyes felügyelet nélkül hanyagon teljesíttetik, s így a szolgálat teljesítésének ideje inkább piszmogással eltöltött pihenő nap, mint valóságos munkaidő. Ez sokkal kevésbé áll a napszám szerint fizetett munkásra; és még kevésbé áll, nagyon természetesen a mezei munkásnál, hol a gazda legtöbb esetben époly jól tudja a munkát, mint napszámosa.

Ime, a kérdés, mely ezen havi adatok felsorolása után előttünk áll, nem kis fontosságú sem elméleti, sem gyakorlati szempontból. A munkabér viszonya a teljesített munkamennyiséghez, illetőleg a szolgálmány viszonya a vízontszolgálmányhoz, az áré az árucikkhez.

Apróra megtudjuk mutatni a pénz áranak hullámlzását. A budapesti kereskedelmi és ipar-kamara a budapesti piac tekintetében ritka szorgalommal és meglepő eredménynyel állított össze egy derék kimutatást az árak történetéhez. Szórványos adatok vannak a munka illetőleg a munkabér történetéhez is. Nem a régi kori munkalimitációk alapján, melyek az 1659: 41. t. cz. -zerint a megyék által határozattak meg a törvény alapján, (ámbar már korábban is volt ily limitációra eset, így az új Magyar Múzeum 1857. évi folyamában I. k. 455. lap. Lugosi József közlé Marmarosmegyének a művek és munkák árszabását illető 1629-ki rendeletét,) hanem a nagyobb munkálatoknál tapasztalt átlag árakat. E tekintetben a tiszaszabályozási munkálatok, s újabban a vasutak, szintugy a közutak építésénél szem előtt forgó adatok szolgálhatnának bő tárházul.

Azonban ez mind nem elég.

A másik elem, a teljesített munka, mely csak összehasonlítás által mérhető meg, mint a munkabér-képződésnek objektív eleme, még teljesen ismeretlen ez esetben is; s e nélkül époly igaztalan volna a pusztá, meglevő adatok egyszerű összehasonlítása, mint a legegyszerűbb és legtermészetesebb merev összehasonlítás egy rossz favágó és egy kitűnő énekesnő napdíjai között.

A munkabér-képződésnek másik, hogy úgy fejezzük ki magunkat, szubjektív elemét illetőleg sokkal könnyebb lesz már tájékozunk magunkat. Számtalan kézzel fogható anyag áll rendelkezésünkre itt. Az ország közgazdasági viszonyainak átváltozása, a pénz értékének hullámlzása, a közlekedési eszközök hálózata, a népesség sűrűbb vagy ritkább volta, az élelmi szerek árhullámlzása; ezeken felül egy rakás helyi és időszerű ok, olykor a magas politika, válságok, rendkívüli viszonyok ezer és ezer módon hatnak a munkabér képződésre is, a melyek megannyi tényezőkül szerepelvén, együttműködésükben a munkabér-képződés objektív aránylatával, vagyis a szolgáltatott munka cseréértékével, adják az egyetlen tényezőt; a munkabért.

S már most közel járunk a következtetéshez, a melyre jutni akartunk.

1. Ez első sorban is az, hogy a munkabér kérdésére egyáltalán nagyobb figyelem fordítandó a közgazdaságtanban, úgy az elméletben, mint a gyakorlatban, mint eddigelé. Ez oly tétel, melyet indokolnunk sem kell. A produkció egyik tényezőjét: a tőkét, illetőleg annak működését, jól ismeri már a tudomány. Ennek fluktuációját minden nap olvassuk hírla-

pokban és a táviratokban. Maga az árfolyam, illetőleg a tőzsdék jegyzései, inkább e czélnak szolgálnak; vagy a legkedvezőbb esetben is a p r o d u k t u m csereértékét határozzák meg, melynek egyik tényezőjét ismerjük apróra, a másik ismeretlen. Mert arról sem kételkedhetik senki sem, hogy a munkabér legalább jelen viszonyaink közt, igazán mostoha gyermeke a közvéleménynek. A heti ipar-jelentések vagy az árakat jelzik, vagy csupán általános szavakkal mutatják az üzlet általános menetelét; a másnemű munkabérek tekintetében — leszámítva néhol egy-egy távról sem indoktalan panaszt, — a nagy közönség épen nincs értesítve a létező viszonyokról.

As 1848-ki egyenlősítés megrázó hatásai még távról sincsenek feldolgozva. A 48 előtti adómentességért nem kapott rente gyanánt semmit sem a földbirtokos nálunk kárpótlásul; s nemcsak a jobbágyszemekben vétetett el tőle a munkaerő, hanem ugyanakkor a törvényhozás azon intencziója folytán, hogy a felszabadult jobbágyszemek területet nyerjen maga és családja fenntartására, mesterségesen felcsavartatott a munkabér is, a mennyiben nemcsak a munkáltatási kötelezettség szüntettetett meg, hanem egyttal és ugyanakkor az addigi dolgozó osztály is oly helyzetbe hozott, mely nélkülözhetőtette reá nézve a napszámot. E viszonyok, bármennyire megérdemlik is a figyelmet, nálunk tárgyalva nem voltak sohasem; s így épen a válságok korszaka elmúlt a nélkül, hogy az egyetlen belőlök huzható haszon: a felmerülő tényekből kifolyó tanúság, felhasználtatott volna. Hasonló az eset a vasuti vonalak megnyitása körül; a hol a tapasztalatok mind az árképződésre általában, mind a munkabérhullámozásra nézve egyszólván szintén teljesen hiányoznak.

Nem akarjuk eltagadni, hogy a viszonyok nálunk alig valamivel kedvezőtlenebbek csak, mint külföldön. A munkabér kérdése nem tartozott a közgazdaságtan kedvencz kérdései közé sohasem. Az angol, franczia és német irodalom éppolyan e tekintetben, mint a miénk. Általános theorákat deduktív módon megállapítani látott már ez irányban számtalant a tudomány; Ádám Smithtől John Stuart Mill wagesfundjáiig vagy Thornton (Claims of Labour) új elméleteig nem csak eleget, hanem idestova sokat is látott már a tudomány; a tények meglehetősen ismeretlenek voltak, és pedig egy igen hatalmas ok miatt, mely még csak pár évtizeddel korábban is minden ily kísérletet haszontalanná tett volna.

2. Ez volt az összehasonlítás mérvének hiánya. A munkabérek vizsgálatánál ugyanis összehasonlításainkhoz

egyenlő mérték kívántatik, különben állításunk hiányos és egész eljárásunk menthetetlenül felületes fog lenni.

Egy egyszerű példával élünk. A Brassey által épített Paris et Rouen vonalon a francia munkások $2\frac{1}{2}$ shilling napszámot kaptak; az angolok két annyit. E tétel szerint a francia munkabér kétszer alacsonyabb volna az angol munkabérénel; holott az eredmény (a tényleges véghez vitt munka eredményét értve ez alatt) azt mutatta, hogy a kettős munkabér mellett az angol munkások mégis olcsóbban dolgoztak, egy nap alatt, tehát egy napszám mellett többet végeztek el, mint a francziák kettő alatt. Itt talán nemzeti különbségek is fordultak elő. Basingstokenál azonban a londoni és vidéki kőművesek által végzett munka bíraltatott meg, s kisért, hogy a londoni kőműves $5\frac{1}{2}$ shilling napszám mellett sokkal olcsóbb munkás, mint a vidéki $3\frac{1}{2}$ shilling mellett, mert egy londoni többet dolgozott egy nap alatt, mint két vidéki.

Szembetűnő, és semmi magyarázatra nem szorúl ez igazság. Csodálatos módon felállítottuk eddigelé a munkabérekre nézve csupán a kategóriákat, s a hol összehasonlításról volt szó: az összehasonlítás egyszerűen e kategóriák szerint történt, a munka ugyanazon z ö m é n é l hasonlítottatván össze minden további scrupulus nélkül a munkabér. A fentebbiekből kitűnik, hogy ez eljárás hibás volt alapjában, s hogy éppen ezért eredményei sem lehettek megnyugtatók.

Talán a gyári munka egyedüli kivételével, a hol a munkások bizonyos gépszerű teendőket végezvén, egyéniségek csak másod sorban érvényesül, éppen a munka az, a hol legtöbb függ az egyéni minőségtől, s a hol tehát egy munkás munkabére lényegesen elütő a másiktól, ha ugyan természetes a munkás és a munkabér közti viszony. Ezért az összehasonlítás természetes alapja egyáltalában nem lehet csupán a munka kategóriája, hanem egyuttal a munkásnak minősége is.

3. A munkabér összehasonlításánál természetes alapul csupán a teljesített munka mértéke fogadható el.

Ez formálja ugyanis az egyedüli objektív kulcsot. Ezer és ezer viszony módosulása hat össze úgy az árképződésre, mint a munkabér képződésére is. Ezen ezer és ezer viszony között csak egyetlen állandó van: a tényleg teljesített munka.

A munkaidő,— mely eddigelé vétetett legalább az elméleti okoskodásoknál alapul, — távolról sem biztos kulcs az összehasonlításra. Ugyancsak a Paris et Rouen vonal építésénél Brassey szerint a francia

munkások reggel öttől este hétig dolgoztak; az angolok reggel hattól este 5½ óráig, s ezek mégis magasabb munkadíjak mellett olcsóbb munkások voltak. Oroszországban a parasztok hajnalban már két óra-kor kezdenek dolgozni, s pár óra nyugalom mellett esti kilencz óráig folyik a munka; s egy angol farmer, tízórai munkával naponként többet dolgozik, mint két orosz paraszt 16—17 órai munkája mellett. Sőt ma-gára Angliára nézve is áll ez az eset. South Walesben a bányászok átlag tizenkét órán át dolgoznak a huszonnégyből; Anglia északi ré-szein csak hét órát; és mégis Elliott számításai szerint a köszénbányá-szat 25 százalékkal kerül többbe Aberdareben, mint Northumberlandban.

E tapasztalati igazságok csupán megerősítik azt, a mit a priori is be lehet igen könnyen látni, s a mire a mi viszonyainkból meritett fentebbi összeállítások is látszottak irányulva lenni. A szorgalom nem a munkaidő hosszabb vagy rövidebb voltában, hanem a tényleges mun-kaidő jobb vagy kevésbé jó felhasználásában is áll. Talán ez utóbbiban még inkább, mint az előbbiben. S mert a szorgalom maga ezer külön tényezőtől: nevelés, vallás, kedély, nemzetiség, kor, éghajlat, családi viszonyok, kedv stb. függ; mert továbbá a szorgalom sikerére még ezen kívül ügyesség és a szerszámok ügyes felhasználása is megkívántatik, a mi egyáltalában különböző minden egyes embernél: már itt is külön-bözőnek kell lenni a munkabérnek. Szóval a munkabér összehasonlí-tásának alapjául nem lehet venni a munkás körülményeit, hanem csu-pán és egyedül magát a munkát.

Ezen objektív elem elegendőleg biztos támpontot mutat. Ugyanis minden országban egy bizonyos munka-mennyiség előállítása körül-belől ugyan annyi munkát igényel. Brassey tapasztalásból állítja, hogy körülbelől a munkabér is a munka eredményéhez képest ugyan-az. Vagyis nagyban és egészben véve nem nagy a különbség, s ugyan-olyan mennyiségű munka feldolgozására mindenütt körülbelől egyforma munkabér szükséges.

Pernambucoban 1862-ben nyolczvan rabszolga tartása az ottani konzul jelentése szerint 765 font sterlingbe került. Ez átlag 7 font 10²/₃ sh. évente, vagyis 7·6 penny naponta, 300 dolognapot véve egy évben. Ha azonban a rabszolgák vételi árának 12¹/₄-os kamatját hozzáadjuk: akkor kerül a rabszolga napszáma 10·7 pennybe. Ugyancsak ott a sza-bad munkás napszáma 10·7₅ penny. Az eredmény ¹/₆-od részszerrel jobb a szabad munkásnál, miután ennyivel több cukrot termel az. Ugy hogy voltaképen ugyanazon munka elvégzésére itt is, ott is egyenlő mennyi-ségű munkabér szükséges.

Ezen mértéket felállítani azonban felette nehéz, s majdnem lehetetlen volt eddig. A vasutépítő vállalkozók, kik az egész világon ugyanazon munkát készítették különböző munkások által, voltak hivatva adatokat szolgáltatni ez irányban.

Itt lehetséges volt a megkívántató munkamennyiségre, az egyes munkás által elvégzett munkára nézve az összehasonlítás; egy ugyanaz lévén a feladat mindenütt. S bár más oldalról, miután ily nagyobb-szerű munkálatnál nagyobb mennyiségű munkás csapat is szükségeltett, úgy hogy szükség esetén kívülről importált munkások által lehetett a hiányt pótolni, s így a felszökő munkabéreket módosítani és szabályozni: ezek nem vehetők általános, feltétlen igazságoknak, melyek mindenütt s mindennemű munkára nézve állanak: mégis felette becses anyagot szolgáltatnak az elmélkedésre.

Ez Brassey munkájának főérdeme.

* *

Röviden össze kell foglalnunk, mielőtt tovább mennénk, az elmondottakat.

A mint a tapasztalás mutatja, nálunk Magyarországon épügy, mint másutt, a munkabérek nincsenek teljes és megállapodott arányban külsőleg egymással. Hiányos a munkabéreknek statistikája, s ennélfogva induktív uton lehetetlen általános eredményekre jutni. Más oldalról azonban a munkabér nagysága ezen statistikai adatoknak kizárólagos alapján nem fejthető meg soha sem. Szükségképen különböző a munkabér a munkás egyéni természetéhez képest. A látszólag magas munkabér sokszor olcsóbb az alacsonynál. E miatt ezt nem lehet kiindulási pontul venni.

Sőt a munkaidőt sem lehet kiindulási pont gyanánt tekinteni, a szakértelem és a kevés idő helyes felhasználásában mutatott szorgalom gyakran egészen meglepő eredményeket mutattván fel.

Az összehasonlításnak objektive csak egy alapja lehet, a teljesített munka. Bizonyos munka megtételére ugyanis minden országban körülbelől egyenlő mennyiségű fáradság szükséges; sőt a tapasztalat azt törekszik igazolni, hogy ugyanazon eredmény elérésére minden helyütt körülbelől ugyanazon mennyiségű munkabér is szükséges. Ám-bár ez utolsó irányu tapasztalatok lehettek jelen esetben az összehasonlító adatok alapját képező munkálatok nagyszerűsége folytán

lehetséges nemzetközi verseny eredményei: de annyi áll, hogy az objektív összehasonlító mértéket ebben kaptuk meg,—s ez is egyik áldása a nagy vasuti vállalatoknak, a melyek lehetőséggé tették az összehasonlítást.

Ez annyival fontosabb, mert ha látjuk, hogy ugyanazon munkamennyiség előállításához mennyi idő kell egyik vagy másik munkásnak: kezünkben van a kulcs nemcsak a munkabér, hanem a munkás összehasonlítására, s ezáltal kezünkbe van adva az öntudatos fejlesztés kulcsa.

Nagyon természetesen ezzel a munkabért szabályozó más körülmények tekinteten kívül maradnak. Nem reflektálunk arra, mit Moreau (*Le salaire* 22. l) mond: »Quand deux maitres courent après un ouvrier, le salaire hausse; quand deux ouvriers courent après un maitre, le salaire baisse,« nem a versenynek az olcsóbb közlekedés által okozott nagyobb voltára; nem a munkabér két határára, a melyek, hogy úgy fejezzük ki magunkat, a munkabér szubjektív oldalát illetik, vagyis a munkabére tekintettel a munkás viszonyaira.

Mi nem akarunk ez irányban haladni. Mi a munkabért csupán a teljesített munkához való viszonyában akarjuk tárgyalni a fent elősorolt művekben található becses adatok nyomán, hogy úgy fejezzük ki magunkat: a munkabér alakulásának objektív részét vizsgálva csak.

II.

Azon munkálatok nagy terjedelme és hosszú sora, melyekben részt vett, vagy helyesebben mondva, a melyeket vezetett Brassey tevékeny szelleme, különös sulyt kölcsönöznek az ő tapasztalatainak e téren, mint általában a vasutépítéssel összeköttetésben levő minden kérdés körül. Sir Arthur Helpe nem igaztalanul jegyzi meg róla, hogy a higgadtság mellett, mely mint üzletembert jellemzé, egy nagyon ritka tulajdona is megvolt: előítélet nélkülinek lenni saját ügyei iránt, s ezen tulajdonsága adja meg az általa összeszedett adatoknak objektív becsét.

Az aldfordi (Cheshire) igénytelen szülők gyermeke még csak 29 éves volt, midőn a brauboroughi ut építésének szerencsés bevégzése után 1835-ben Locke képviselővel együttesen a Grand Junction vasut

építésébe kezdett bele, s ezzel vállalatának valóságos mezejére lépett át. Csak egy párt említek meg ezen vállalatok hosszú sorából. Általa épült az Orleans et Bordeaux vasut 1842-ben a Caledonian vasut 1843-ban, a Grand Inah vasut Kanadában, a Norvég vasut és a hollandi-rajnai vasut 1852-ben, a Turin és Novarai vasut, mint szintén a közép-itáliai, a Turin és Susai, úgyszintén a királyi dán vasutak 1857-ben; az Erzsébet osztrák vasut 1856-ban, a keleti bengáli vasut Indiában és a Bilbao és Mirandai vasut Spanyolországban, 1858-ban; az olasz Victor Emánuel és a dán jütlandi, a francia dieppei vasut 1859-ben; a Rio Janeiroi 1862-ben; a Queenslandi Ausztráliában, az Argentini Délamerikában; a Lemberg-Czernoviczi Ausztriában; a delhi Indiában; a Varsó-Terespoli Oroszországban; a Silverdalei Svédországban; a Vorarlbergi Tirolban; a Rudolf, Czernovicz-Suczava-Jassy pálya Ausztriában; a schleswigi vasut; a newsouth-walesi vasutak Ausztráliában stb.

Életirója külön táblázatban mutat ki (Life and Labour of Mr. Brassey, by Sir Arthur Stelps 161—166) nem kevesebb, mint hat-czer kétszáz kilenczvenegy és fél angol mért földnyi vasutat, melyet ő teremtet.

Ily nagy terjedelmű munkálatok mellett semmisem lehet érdekesebb, mint azon pontosan feljegyzett átlagos munkadíjak, a melyeket ő különböző időkben fizetett munkásainak, s bár ezen díjak magokban véve csupán hozzávetőleges adatokul szolgálhatnak, épen a fentebb elmondottak nyomán szükségesnek és érdekesnek véltem még is összeállítani ez adatokat, melyek úgyszólván első ízben állittatnak az ő működése által egymás mellé.

A n g l i á b a n következő munkabéreket fizetett :

shill. pennytől shill. pennyig

2	4	2	9	a gloucester and Bristol vasutnál, 1843-ban.
2	9	3	0	a Great Northern vasutnál, 1849-ben.
2	4	2	9	a Shrewsbury and Herefordnál, 1851-ben.
2	9	3	3	a Leicester and Hitchinnél, 1855-ben.
2	9	3	0	a Shrewsbury and Crewenél, 1858-ban.
				úgyszinte a Shrewsbury and Herefordnál, 1861-ben.
2	9	3	3	a Teubury and Bewelleynél, 1864-ben.
2	9	3	3	a Wellington and Draytonnál, 1866-ban.

Franciaországban :
a Paris et Rouen vasutnál, 1841-ben :

shill. pennytől shill. pennyig

3	6	3	9	az angol munkásoknak, és
1	8	2	3	a francziáknak.

Moldvában :

Jassyban 1863-ban :

1	3	1	8	közönséges munkásoknak,
		3	4	kőmiveseknek, ugyanannyi az ácsoknak és
				kovácsoknak,

Galaczban 1863-ban :

1	3	közönséges munkásoknak,
3	6	ácsoknak és kőmiveseknek,
0	10	mezei munkásoknak, ebből $6\frac{1}{2}$ penny pénz és $3\frac{1}{2}$ penny élelmi ellátás gyanánt.

Ugyancsak Galatzban már 1870-ben tetemesen emelkedtek a munkabérek :

2	0	kapott a közönséges munkás, míg
3	6	bérért maradt meg az ács és kőmives.

Szász- és Csehországban, 1871-ben :

2	0	2	6	közönséges munkásoknak,
2	0	2	6	bányászoknak,
2	6	3	0	ácsok, kőmivesek és vasuti kovácsoknak,
2	0	2	3	a többi kovácsoknak.

Syriában :

Alexandrettában :

		1	4	a közönséges munkásoknak.
2	7	3	7	az ácsok és kovácsoknak.

Beyroutban :

2	0	2	6	a közönséges munkásoknak,
3	0	5	0	ácsoknak és kőmiveseknek.

Aleppóban :

2	3	2	9	kőmiveseknek,
		1	10	munkásoknak,
		1	3	gyermekeknek,
2	2	2	7	ácsoknak.

Perzsiában, 1870-ben :

shill. pennytől shill. pennyig

		0	8	a munkásoknak,
1	3	1	6	ácsoknak és kőműveseknek,
				a kormánylyal kötött szerződés egységei
				pedig :
		0	6	a munkásoknak,
0	10	1	0	a kőműveseknek.

Indiában a Delhi and Umritsir vasutnál fizetett 1864-ben :

0	4½	0	6	a cooliknak.
---	----	---	---	--------------

Ausztriában a Lemberg-Czernoviczi vasut építésénél 1861-ben :

0	9	1	9	munkásoknak,
		3	0	ácsok és kőműveseknek ;
				1867-ben már magasabbak a munkadíjak :
1	6	1	8	a munkásoknak,
2	0	2	6	a kőművesek és kovácsoknak,
		2	4	az ácsoknak ;
				1871-re ismét emelkedés van :
2	4	2	8	a munkásoknak,
2	10	3	10	a kőműveseknek,
2	6	2	10	az ácsoknak,
2	10	3	1	a kovácsoknak.

Belgiumban a holland-rajnai vasutnál 1852-ben :

1	3	1	11	a munkásoknak,
		3	2	az ácsoknak,
		3	4	a kőműveseknek.

Olaszországban a Maremma vasutnál 1860-ban :

0	10	a munkásoknak, 1865-ben már ugyanott
1	8	a munkásoknak,
2	6	az ácsok és kőműveseknek.

Spanyolországban a Bilbao-Mirandai vasut építésénél
1858-ban :

1	0	a munkásoknak,
1	4	a kőműveseknek ; 1863-ban azonban már
		ugyannezen munkáknál felemelkedtek a tételek :
3	0	a munkásoknak,
5	0	a kőműveseknek.

Canadában a Grand Trunk vasutnál 1852-ben :

shill. pennytől shill. pennyig

4	3	5	0	a munkásoknak,
7	6	8	6	a kőműveseknek,
6	6	8	6	az ácsoknak.

Dél-Amerikában az argentini köztársaságban 1864-ben,
a partokon :

4	0	5	0	a munkásoknak,
10	0	15	0	az ácsok és kőműveseknek, az ország benső részeiben azonban sokkal alacsonyabbak, így
2	0	3	0	fizettetik rendszeren a munkásoknak.

Ausztráliában 1856-ben a Queensland vasutnál (megjegyzendő
azonban, hogy az itt alkalmazásban levő munkások közül 2000 Angol-
országból hozatott, egy-egy munkás átlag 17 font sterlingbe kerülven) :

7	0	9	0	a munkásoknak,
11	0	13	0	a kőműveseknek,
10	0	12	0	az ácsoknak.

Magyarország és Erdélyben :

Aradon :

		1	3	a munkásoknak,
2	9	3	6	az ácsok és kőműveseknek, míg Szebenben
		1	6	a munkásoknak,
3	3	4	6	az ácsok, kőművesek és kovácsoknak, a kik azonban mindnyájan Csehországból hozat- tak be ezen munkák teljesítésére.

* * *

Ezen, egymástól annyira elütő érdekes táblázatból első pillanatra minden állítás könnyebben lezármaztathatónak tetszik, mint a mit fennebb mutattunk be, s mit maga Brassey is kifejez abban, hogy Francia, Olaszország, Svájc, Spanyol, Németország és Belgiumban alig érez valami különbséget a munka árára nézve a vasutépítésnél. már a mennyire az a nyert munkára vonatkozik. Sőt Henfrey állítása szerint Indiában magában, a hol oly olcsó a megélhetés, a pálya mértföldjének kiépítése csaknem egészen annyiba kerül mint Angliában. A nyers munka, melyet coolik teljesítenek, sokkal olcsóbb ugyan, mint nálunk, hanem ezzel szemben aztán megfordítva a finomabb munka még sokkal drágább. E kettő aztán egymást csaknem teljesen kiegészíti a végösszegeknél.

Nem volna érdektelen a munkások munkabérei a megelőző évekhez képest a vasúti fizetett munkásoké, melyek ámbár a munkások viszonyait a szubjektív oldalról illetik csupán, itt mégis érdekes adatokat tartalmaznak ez adatok mellett.

Brasséy (Brasséy's Railway Wages) a vasutak behozatala előtt a rendes munkások bére 2 pennyig naponként. A vasút behozatala rögtön felmúlta azt állandón 30.-kal, úgy hogy ugyanazon munkások ma 6 pennyt kapnak. Azon het font riznek ára, a mely ezen emberek mindennapi táplálékát képezi, nem ment többre egy shillinget hetenként: és mivel más szükséglet vagy nagyon csekély mérvű, vagy éppen semmi: a hindu munkás a mint a munkások felmelkedik, legelső sorban is a munkaidőéről gondolkodik. Ep ily áll a dolog Brasséy szerint Európában általában, a hol az élelmentartási szükségletek csekélyek, és az árak viszonylagosan alacsonyok, szintgy mint maga a munkások bére. A Moldvai lakói nagyjábólra tengerivel és pálinkával táplálkoznak, a mi pénz 4 vagy 5 pennyből kiáll. Magyarországon (különösen megfigyelve, hogy Brasséy adatai nagyjábólra az arad-egyházi vasúti vonal mentén lakó olyan népsegről vonatkozóan általános igazságot Magyarországon nézve még azon időktől sem vehetők) egy családnak: férj, nő és három gyermeknek élelmezési kiadása 8 shilling naponként. Poroszországban a napazárma bére 8 pennytól 1 shilling 4 pennyig változik naponként élelmezéssel együtt, a mely azonban 2-3 pennyt ér csak meg. Aratási időben ezen munkabér kétfős is lehet. Irlandban 1864-ben az Enniskillen vasút építésekor, a munkások 1 shilling 6 pennyjével fizetettek naponként. Cork megyében tízenhat évvel ezelőtt a munkások alacsonyabbnak voltak a munkadíjak. Németországban a munkások számára a mezőgazdasági munkások egy és fél frankra rúgtak. Pembroke-shire-ben 1861-ben, mielőtt a South Wales vasút munkálatai megkezdődtek volna, a szőlő 1 shilling fizetett napozámul nemcsak a mező munkásoknak, hanem a szőlőművelésben foglalkozó munkásoknak is, így például a kertésznek.

Ezen árak, melyek azelőtt általánosoknak voltak nevezhetők sok más helyütt is, mielőtt a magát kifizető munka ezen nagy áramlata érvényesítette magát, általánosan nagy mértékben felemelkedtek és pedig igen rövid idő alatt a vasutak építésének megkezdése után, egyen természetesen munkás kéz után nézve az építési vállalkozó. Így a Tarnai puszton, a hol azelőtt 1 frank volt a borsóár, a helyi munkások bére 1 frankig emelkedett. Azon hol

landi munkások, a kik a holland rajnai vasutnál dolgoznak 1 shilling 6—8 pennyt kapnak naponként. A bukovinai vonalon a közönséges munkások közt a legjobbak $1\frac{1}{2}$ shillinget kaptak naponként. A Lemberg-Csernoviczi pályánál a férfiak kaptak 2—3 frankot naponként, az asszonyok 1 frank 60 centimet. A Paris et Rouen vasuton a francia munkások $2\frac{1}{2}$ shillinget kaptak; ugyanakkor az angolok 5 shillinget; a Caeni vonalon a francia munkások $2\frac{3}{4}$ — $3\frac{1}{2}$ frankig emelkedtek fel; Canadában pedig a Grand Trunk vasut építésénél a francia-kanadai munkás $3\frac{1}{2}$ shillinget kapott naponként, az angol 5—6 shillinget. De magában Angliában is nagy e változás; a vasuti munkások munkabérei 1837-ben 2 shilling 6—8 pennyről, 1871-ben $3\frac{1}{2}$ shillingre emelkedtek fel; sőt (az Edinburgh Review ügyesen irt cikkének írója szerint) $3\frac{3}{4}$ — $4\frac{1}{4}$ shilling munkabér is fizettetett nekik.

Hasonló eseteket konstatálhatunk nálunk magyaroknál is. A munkabérek feljegyzése nem történt ugyan, — a statisztikai hivatal kísérleteit kivéve, — s így a gyors emelkedés mérvét nem is tudjuk kimutatni. Pedig e tekintetben két, felette kritikus természetű átmeneti kor nehézségeivel kellett megküzdeni. Az egyik az volt, a midőn a jobbágymunka teljesen megszűnt, s a földesur ingyen munkaerejét elvesztvén, napszámosra részben épen törvényhozási intézkedések következményei gyanánt, nem tudott szert tenni. A másik a vasutak által okozott nagyszabású forradalom, mely az árakat általában nivellirozta, s mely nemcsak a magyar gabonát és ezzel a magyar rentét, hanem egyuttal a magyar munkapiaczt is behozta a világforgalomba, s ez által lényegesen felemelte az azelőtt igen alacsony munkabéreket.

Nehéz, sőt lehetetlen ma már a különbséget pontosan mérlegelni, habár kétségtől felette érdekes anyagot adna is a tanulmányozásra. A kérdés fentebb érintett subjektív oldala még ott is gyanussá tenné az összehasonlítást, a hol talán szabatos eredményhez gondoltunk érni.

Azon egyetlen támaszpont, a mely a közmunka-váltsági limitációknál fordul elő, egyáltalában téves. Úgy vagyok uevezetesen értesülve, hogy azon körülménynek, miszerint az absolutismus idejében még a jelenlegieknél is alacsonyabbak voltak a közmunkaváltság tételei, következő érdekes története van: — Az akkori kormány be akarta hozni az utvámokat Magyarországra és az általa készített és fentarított államutakra, s midőn ezt pár megyefőnök felterjesztése nyomán a közvéleménnyel ellenkezőnek s kivihetetlennek tartá: a megyékre felosztotta az államutak mértföldszáma arányában azon összegeket, a melyeket a Lajthántúli részekben jövedelmeztek az államutak vámjai.

Minden megyére esett tehát egy fix tétel, melyet azonban lehetett le-
szolgálni is készpénzfizetés helyett. Már most világos volt a megyei
kormány álláspontja: mennél olcsóbban állapítá meg a váltság-árakat,
annál több munkát kapott ugyanazon fix tétel keretén belől, s ezt an-
nálinkább tehette, mert aránylag csakugyan kevés volt azoknak száma,
kik a közmunka szolgálmányok alól magokat készpénzfizetéssel váltot-
ták meg.

Ezen eljárás természetes következése lett az, hogy a közmunka-
váltságdíjak igen alacsonyan szabattak meg már akkor is a megyei
kormányoktól arra, hogy biztos támpontúl szolgáljanak tudományos
értékű következtetésekre. Elég sajnálatos, hogy a törvényhatóságok
legnagyobb része, — a hogy azt fentebb részletesen kimutattuk, — ma
sem képes, vagy nem akar oda emelkedni, a hova a megváltozott vi-
szonyok követelnék, ma is minél alacsonyabba törekedvén megszabni
a közmunkaváltságdíjakat, azonban nem azért, hogy a tényleges mun-
kaszolgáltatás mennél több legyen, — ma már oly repartíálendő fix
tétel ezen irányban egyáltalában nem létezvén, — hanem egyszerűen
azért, hogy mennél kevesebb legyen fizetendősége — saját maga ja-
vára. S ha ez soká így megy: ismét teljesülend rajtunk gr. Széchenyi
István kedvencz anekdotája: a szabadságára büszke magyart foglyává
teendi — a sár.

A vasutépítés által okozott ár és munkabérhullámozásról már
értékesebb adatokat vehetünk. A fővállalatok adatai előbb-utóbb
napvilágra kerülhetnek; de különben is a kormányhoz egyenesen
benyújtott kereseti kimutatások bőséges anyagot szolgáltatnak annak
megítélésére, hogy az árak, s különösen a munkabérek mily kivételes
magasan állottak az egyes vonalak építésének idején. Az összehason-
lítás azonban még mindig fog hiányozni az előbbi évek tapasztala-
taival szemben; hacsak a megyei közegek által, gondolom, 1854-től
kezdvé folytonosan kiállított egységárai nem fogják itt, legalább
némileg helyreépíteni a hiányt. Ezeknek felkutatása azonban kétség-
kívül nagy terjedelmű s esetleg háladatlan dolgot tenne szükségessé.

Némely vidékeken azonban a különbség 100%-et is tett. A
rendesen fizetett átlagos napszámnak némely vidékeken kétszeresét
is kénytelen volt fizetni az építési vállalkozó; s az a »csodálatos«
eljárás, mely földbirtokos osztályunk nagy részénél a kisajátítási árak
felcsigázásánál mutatkozott, méltó követésre talált a munkásoknál is.
Tudok vidékeket, hol a rendes mezei munkára napszámosokat semmi
áron nem lehetett kapni, s a hol nagy terjedelmű szántóföld s esetleg

szőlőnek parlagon maradása is hirdeti a munkabérek hirtelen felszökkenését és azt, hogy a földbirtokos osztály ez által is váratlanul sújtva lett, ámbar más részben ő élvezi a rente s ezzel együtt az ingatlan értéke általánosan emelkedésének hasznát is.

Érdekes volna végül a harmadik kérdést is vizsgálni: azt nevezetesen, hogy a vasutépítkezések befejezése után általában mi sorsa lett a munkás kéznek, javult-e helyzete vagy nem? Egyet előre is bizton lehet állítani, — és ez az, hogy közvetlenül az építkezések befejezése után a munkabér tetemesen hanyatlott, azonban átlag véve mégis magasabban maradt, mint volt azelőtt.

Ez eset, — azt hisszük, bekövetkezett volna akkor is, ha az építkezések nem épen a közlekedés emelése céljából létesítettek volna. Ugyanis a munkabérek emelkedése a művelődés emelkedésével csaknem azonos a munkás osztályoknál. Már most az emelkedő műveltség okvetlen magával hozza a szükségletek szaporodását, s ezzel a »Standard of life« magasabb fokra emeltetvén, a munkabér megállapításának egyik szubjektív momentuma, mely pedig felette érzékeny hatást gyakorol a munkabér végleges megállapítására, emeltetik. Ez egyértelmű a lét minimum emelkedésével, a melynél lejjebb felé nem irányulhat a piacz viszonya. Egy szóval egy, két vagy három éven át állandó jobb munkabér által a létminimum feljebb emelkedik, s ez által egy bizonyos mérvig a munkabérek magasabb volta egyidőre biztosíttatik.

A vasutak építése azonban más irányban is hatott, és pedig felette érzékenyen úgy az árakra általában, mint a munkabérekre különösen. Ezen hatás az árak nivellirozásában nyilvánult. Nem az építésről szólok, a hol Brassey esete kétségkívül kivételes. — más építési vállalatok főleg az illető vidék munkásaira lévén szorítva, míg ő képes volt a világ minden részébe importált angol munkások által nivellirozni a munkaárakat, úgy hogy tekintélyes részben ennek köszönhetők az általa elért meglepő eredmények.

Értem a vasutak megnyitása után a közönséges forgalmat. A vasutak, s általában a közlekedési eszközök hálózatába belejövő minden új vidék az egész civilizált világgal jó egyszerre kapcsolatba, tehát egy szerves közgazdasági étellel, a melyre aránylagosan csak csekély hatást gyakorolhat, míg annak nyomását egyszerre egész mértékben kénytelen érezni. E nivellirozás természetesen kihat az árak minden fajára, és így a munkabérre is. E nivellirozás tüneténye a munkás vándorlás onnan, hol a munkára nincs szükség, oda, a hol

munkás kéz kerestetik; nagyban ismétlődése annak, mi régi szokás nálunk, a hegyek közt lakó szlávok levándorlásának aratási időben a sikságra; e nivellirozás természetes következménye, hogy sem egyes vidékek, sem egyes országok közt nem fordulhat elő az áraknak valami nagy s állandó különbsége munkabérek tekintetében sem.

Természetes tüneménynyel van tehát dolgunk itt, mit az »Internationale« eredeti rendeltetése, mely külföldi munkásoknak a strike-olók féken tartása végett történt behozatala ellen alakult első sorban, felfogott, de helytelenül, mesterséges módon vélt gyógyítani, — épugy, mintha a gazdák esküdnének össze, hogy a buza 6 frtos ára mellett 9 frtnál lentebb nem adják el buzájokat, sem mást eladni nem engednek.

De ezen nivellirozás az újonnan belépő munkásokra nézve feltétlenül előnyös volt. Ugyanis a műveltebb országok műveltebb munkásosztályainak bérei lettek reá nézve is irányadók, miután pedig ezeknek műveltségök arányában több szükségletök volt: természetesen magasabb volt náluk a létminimum is, vagyis azon szubjektív határ, mely a munkabér lefelé szállását állandóan korlátozza.

Mennyire működtek közre ezen elméleti igazságok, — melyeket teljesen igazolva látom Brasseynagybecsű adataiban, — nálunk Magyarországon arra, hogy a munkabérek jelen magasságukat elérjék? nem lehet adatok hiányában megítélni. Annyi bizonyosnak látszik előttem, hogy aligha fogunk kivételt képezni az eddig felállított általános elvek alól; s a kérdés csak a körül foroghat: mennyi levonás vagy hozzátoldás tulajdonítható különös viszonyaink rovására, a melyek itt-ott emelőleg, másutt pedig nyomasztólag hatottak összes állapotainkra?

Egy más, szintén különös figyelmet érdemlő kérdés, mely a fentebbi adatokból csaknem önkénytelenül következik, az: mily mértékben veszi a munkás maga a munkabér ezen emelkedésének, viszonyai általános javulásának hasznát?

E kérdésre feleletet adni messze vezetne azon tárgytól, a melyre irányoztuk első sorban figyelmünket. A gyakorlati életben minden tüemény annyira összeköttetésben van egymással, hogy egy részről gyakran esünk ugyan azon logikai hibába, mely az együttlétezésből okokat következtet, de más oldalról a külön motivumokat bizonyos konkrét tény előidézésénél nem vagyunk képesek kellőleg méltányolni. Ily együttlétezési összefüggésben van a munkabér általános emelkedése az árak általános emelkedésével is. Hogy okozati egybefüggés is van a kettő közt: nem lehet tagadni. A produktumra

hat az egyik termelési tényező, a termelt dolog árára a munka ára. De ezen hatás nehezen mérlegelhető. Fawcett a British Association brightoni ülésén a nemzetgazdasági osztály tárgyalásait megnyitó jeles beszédében felemlíti, hogy az utolsó évek alatt az élelmi szerek ára 20%-kal emelkedett, míg a munkabér csak 10%-kal. Oly tétel, a melynek igazságát aligha volnánk hajlandók elismerni Magyarországon. A különbség e ténye mutatja, hogy a hatás különböző, s így az okozati összefüggés nem egészen szoros. Az angol tapasztalat maga is hiányos.

A munkabérek általános és gyors emelése a korcsmák általános és gyors emelkedésével együtt járt, legalább Angliában. Azon kitünő értekezésben, melyet Leone Levi olvasott fel a londoni Statistikai társaság előtt, igazolja, hogy az angol 150,000 korcsmába befektetett 65.630,000 font sterling forgó tőke igen tekintélyesen emelkedett jövedelmezőségében a munkabérek emelkedése által. De egy különös körülményt még itt is fel kell említenünk: azt nevezetesen, hogy épen Leone Levi adatai szerint is a fogyasztás az inkább élvezetes italoknál, semmint butító szesznel szaporodott; sőt hogy az e tekintetben épen rossz oldalról ismert angoloknál is 1721—1791-ig esett fejenként átlag 0.62 gallon szesz; az utolsó 80 évben pedig 1791—1871-ig átlag csak 0.46; úgy hogy a szesznel az apadás 25%-et tett, a mit azóta valószínűleg szintén nagymértékben emelt az »Alliance« nemes, bár kissé ábrándos szervezete.

Tény gyanánt csak annyit konstatalhatunk, hogy a munkabér általános emelkedése nem azonos ugyan a munkás sorsának általános javulásával; azonban más oldalról rendesen következik ez utóbbi amabból. A kedélyi élet egyes mozzanatai mennyire vezethetők vissza a legdurvább anyagi kérdésekig: nem ez értekezés célja különben sem fejtgetni.

Hazai viszonyaink okvetlen bátorító példát adnak ez irányban. Hogy a volt urbéresék nem veszítették el fejüket az urbériség eltörlése által reájok háramlott nagymérvű előnyök mellett, sőt inkább iparkodtak a volt kiváltságos osztály nyomaiba hágni, még nagyobb szorgalommal gazdálkodni, s még tüzesebben takarékoskodni: arról széles ez országban igen sok jelenleg virágzó, nem régen még silány jobbgyközség — szemben a politikai viszontagságok és könnyelmű gazdálkodás által elpusztult közép-nemességgel — nagyon is kézzelfogható bizonyítékot szolgáltat.

Átlag és nagyjában véve tehát bátran mondhatjuk, hogy az első

nagy krízis a munkabérek emelkedésénél habár ártalmára volt a földesuraknak, de más oldalról elég józanul aknáztatott ki maga a munkás lakosság által.

A második krízist, a vasutak kiépítését illetőleg nincsenek még adataink. Atalán véve a kedvező hatást az utolsó évek különös mizériái nagy mértékben ellensúlyozták; de a fennebb elősorolt adatok a tétel helyességét mégis igazolják. Mindenesetre érdekes és háladatos feladat volna vizsgálni nem csak az árak általános emelkedésének mérvét, hanem egyuttal azt is, mennyire javult a közönséges munkásosztály életmódja, s mennyire vagyunk még távol ama nemes szíviű francia király, IV. Henrik ideáljától, ki vasárnaponként tyukot ohajtott főzetni minden parasztjának konyháján?

Alig fogja valaki kétségbe vonni, hogy e tekintetben igen is van emelkedés; s ha ez emelkedés mérve talán a különböző nemzetiségek, talán a különböző hitfelekezetek szerint is elűt nagyon egymástól: ez ismét csak a Brassey nagybecsű adataiból levont következtetéseket igazolja. Angliában tékozolt a munkás, míg Írlandban a rettenetes burgonya-hagymáz (potato-distress) pusztított; sőt magában Angliában is, ha Fawcett (Pauperism: its effects and remedies) és Disraeli (manchesteri beszéde 1872.) szavainak hihetünk, Northumberlandban 70—80%-el több bért kapott a mezei munkás, mint a szomszédos megyékben; sőt egy angol bizottság jelentése szerint Dorsetshireban a mezei munkások szalonnával megrakott főzelékkel, vajas kenyérrel, Somersetshireban vajas kenyérrel, sajttal; Cheshireban burgonyával élnek nagyobbára; a legalantabb fokon azonban Staffordshire áll, hol oly falura is akadtak, a hol a szalonnát nem is ismerték. Oly dolgok, melyek igazolják a munkabér objectív, vagyis az elért munkamennyiségtől függő voltát; s a melyek a nagy munkabér-eltéréseknek megfejtő kulcsát kezünkbe adják ide haza is.

Átlagosan azonban mégis áll a tétel, hogy a vasutak megnyílta óta munkásaink nem csak több munkabérre tettek szert, hanem szükségleteik is általában emelkedtek, s köztök a közönséges művelődés több jelei mutatkoztak.

Brassey helyesen jegyzi meg, miszerint elméletileg megmondani, meddig lesz hasznos a munkabér fölemelése a munkásra nézve, s mikor válik már arra nézve valóságos veszedelemmé, mely csak a tékozlásra és dobzódásra csábítja, egyáltalában nem lehet. Függ ez a munkás egyéniségétől. Ez egyéniségre pedig ezer és ezer különböző természetű oly tényező hat össze, melynek horderejét mérlegelni nem

is annyira a közgazdaságtan, mint inkább a művelődés-történelem, erkölcs és élettanban kell keresnünk.

Annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy ezen kérdések nagy hordereje éppen nemzetközi jellegökben fekszik. Ugyanis a mennyiben versenytársakul jelenünk meg más nemzetekkel szemben a munkapiaczon: nem csekély érdekünk van munkaképességünkben letéve. Nagy súlyt kellene nálunk is a munkás erejére és munkakedvére fektetni; mint a hogy Brassey életrajzában Sir Arthur Helps büszkeséggel, és pedig méltó büszkeséggel említi fel, hogy az angol munkásnak nincs párja sehol; mint a hogy az »Edinburgh Review« (1873. oct.) mondja: »Oly foglalkozásokban, a hol művészi izlés kívántatik, az angol munkás nem áll elől. Feltalálási termékenységgért valószínűleg az Egyesültállamoknak kellene a babért nyújtani. Hosszú munkórak elfogadásában sok ország jár sokkal előbb nálunk. Az angol munkás főtulajdona megbízhatósága. Másokkal összehasonlítva, megbízhatóbb és kitartóbb. Testileg erősebb, mint csaknem minden más ország munkása; izom-ereje és elnéjének élénksége táplálóbb eledel és nagyobb személyes kényelem által tartatik fen. Oly jutalom mellett, mint a minőt a kooperatív-rendszer mellett elérhet az iparkodás, kevés ok lehet félni attól, hogy akár magasabb munkadíjak reábirják az az angol munkást a kivándorlásra; akár pedig attól, hogy az olcsóbb munka, s esetleg olcsóbb szén is képessé tegye vele versenyezni még sok nemzedéken át az idegent.«

Ehhez azonban főleg a munkás osztály nevelése által lehet eljutni. Népevelés az is a szó legmagasztosabb értelmében. Nem iskola, hanem az élet által. Mi hozta az angol nagyokat össze, hogy bizonyos rész-munkálatokat vállaljanak el, mint butty-gangok, a melyek társaság gyanánt gyakorolnak ellenőrzést egymás felett, a legkitünőbb munkaerőkből összeszedve, úgy hogy közibök felvétetni, — mint Brassey adatai meglepő példákkal igazolják, — nem csak előny, de valódi büszkeség is? Az élet, a gyakorlat ezen valódi iskolája.

Nálunk sem maradhat fent sokáig a szédelgésnek azon mértéke, mely társadalmi életünket tetejétől legaljáig befekélyesítő. A munkabér viszonyai hova-hamarább állandó alapot fognak szerezni maguknak, s megszolidulnak egyszerűen azért, mert olyanná teszi őket a rideg mester: az élet.

Ez irányban is becsesek és érdekes tanulmányokra vezetők a fent czimzett művekben foglalt adatok. Egyik közgazdasági, s pedig éppen legfontosabb tényezőnek viszonyait igyekeznek azok megismer-

tetni, oly oldalait hozván a kérdésnek felszínre, a melyek eddigelé nem voltak kellőleg méltatva.

És hogy ez irányban kell jövőre haladni a kutatásoknak a még hiányos elméletek kiegészítése tárgyában: arra elég bizonyítékot szolgáltat azon fényes eredmény, a mely a munkás osztályok helyzete tárgyában kért jelentésekben nyilvánul. (Reports from Her Majesty's diplomatic and Consular agents abroad respecting the condition of the industrial classes and the purchase power of money in foreign Countries.) Ez adatok szolgáltak e tanulmányomban is háttérül.

Talán érdekes lesz végül ide iktatni az angol külügyminiszterium által 1869. april 30-kán és 1870. június 7-kén kiadott felszólításból az adatgyűjtésre vonatkozó kérdőpontokat.

Kíváncsi az előbbi körrendeletben a kézművesek és munkás osztályok általános állapota, ezek számaránya az összes lakossághoz, a lakó helyek részletes leírása, szerződéseik munkaadóikkal; a munkabérek angol pénzben, a munkapiac állapotát s mennyiben szerepel azokon a külföldi munkakereslet.

A második körrendeletben kíváncsi 1. a pénz értékére nézve nemcsak annak értéke az angol pénzhez képest, hanem hogy élelem, ruha és lakásra mennyi kell, mennyi abból a megtakarítható összeg, és mennyi nélkülözhetetlen.

2. Az egészség fentartására nézve, egészséges-e az ország? mily táplálkozás kívánatos ételben és italban? mily öltözetek a különböző időszakokban? mennyire ártalmas a kimerülés? vannak-e egészséges, tiszta lakások, milyenek, s lehet-e segíteni rajtuk?

3. Magára a munkára nézve milyen a teljesített munka? Jó munkások vannak-e? Büszké-e a munkájokra? Fektetnek-e súlyt arra, hogy kezőből rossz munka ne kerüljön ki? Minő a becsületérzés s megbízhatóság köztük? Mily nagy az ügyesség s megbízhatóság befolyása a munkabérek emelkedésére, a mennyiben kipuhatható? stb.

Ilyen questionnaire mellett lehetett aztán a fent érintett becses adatokat összeszerezni. Sőt maga Sir Arthur Helps és Brassey fia, Thomas Brassey is ily formán állíták össze Brassey érdekeltei útján adatait. Nem szükséges fejtegetnem, mennyi haszna van az ily eljárásnak, különösen az adatgyűjtés tekintetéből.

E tanulmány távolról sem meríti ki ezen óriás terjedelmű tárgyat; sőt meg sem érinti annak minden egyes mozzanatát. Azonban annyit talán megtesz — és csakis ennyi volt célja, — hogy a közvélemény, illetőleg a szakközönség figyelmét felhívja ez érdekes adatok alapján a tovább gondolkodásra mind általában, mind különösen hazai teendőink szempontjából.

A pénzügyminiszter javaslata a közadók kezeléséről,

FORRAY ARTHURTÓL.

Állami zárszámadásaink tanulmányozója már az 1871-dik évi eredményből, de még inkább az 1872-dik évből meggyőződhetett arról, hogy államháztartásunk veszélyes válságnak áll előestéjén.

Az évi költségvetési vitákban azzal némította el az akkori pénzügyminiszter »a szükséglet« folytonos szaporításán aggódó hazafiakat, hogy a »rendes« szükséglet csak a jövedelmek, a rendes fedezet arányában emelkedik; hogy az előirányzott hiányt »gyümölcsöző befektetések« okozzák, melyek a költségnél sokkal kedvezőbb mérvben gyarapítják »majd« a nemzeti vagyont, az adóképességet; és hogy az 1867—1870-dik évi tényleges eredményből bátran következtethetni, mikép »ezen budgetévben« is a tényleges államjövedelmek nagyobb összegre fognak rugni az előirányzottaknál. És a lángoló hazaszeretet, mely oly szívesen bizik a haza felvirágzásában, megnyugodhatott, sőt lelkesülhetett ezen érveken.

Az állami zárszámadás, a számokban kifejezett tényleges eredmény, melyet a legfényesebb szónoklat, a legmesteribb sophisma sem dönthet halomra. Fájdalom, évről-évre több támpontot nyújtott a miniszteri érvek czáfolatára, mint azoknak támogatására. Az állami zárszámadások »vagyon mérlege« tanuságot tett arról, hogy az állam tiszta cselekvő vagyona évről-évre »fogytakozik«; az adóbevételek fejezetei alatt nem láttunk 1872-ön túl többé folytonos emelkedést, de aggasztó megállapodást, sőt hátralepést; a gyümölcsöző befektetésekre tényleg kiadott összegek nem alkalmazkodtak többé a költségvetési törvényhez, hanem — mint a pénztári kimutatásból következtetni lehetett — a gyakran apályt jelző pénzkészletekhez; az adóhátralekók az évi adóösszeghez képest is aránylag magasabbra

emelkedtek mint 1863-ban, midőn az adómegtagadás és országos inség működtek közre azoknak gyarapítására.

Mindezen tényekből vagy azt kellett következtetnünk, hogy a nemzeti vagyonosodás csökkenoben van, vagy pedig azt, hogy az adókezelési szabályok oly házagosak, hogy a lelkiismeretlen s hanyag adófizetőknek tág tört nyitnak jövedelmeik eltágadására, pénzügyi kihágásokra, és adótartozásaik törlesztésének halogatására.

Az 1867. 1868. és 1869. évi nagyon kedvező aratások után, nem volt miért a nemzetvagyonosodás hanyatlásában himnünk. A hibát ennél fogva az adókezelési szabályok hiányosságában és hiányos alkalmazásában kellett keresnünk.

Egyik legaggasztóbb jelét annak, hogy államháztartásunk veszélyes válságnak áll előestéjén, az államzárszámodások tanulmányozója az adó és egyéb hátralékokban találta. Már az 1870-dik évi adóhátralékokat illetőleg feltűnik, hogy ezen évben a házosztály és személyes kereseti, tehát éppen a szegényebb osztályok adójánál az 1870. év végével a hátralék a megelőző évhez képest csökkent, holott házbéradó fejében, tehát ott, hol a hátralék a házbér letiltása útján legkönnyebben behajtható, a hátralék még emelkedett, éppenugy, mint három évi kitünő aratás után föld- és jövedelmi adó czimén, meg a jogügyi illelékeknél. 1870-ben az összes hátralékok 56·2 mill. frtra rugtak. Ha tekintetbe vesszük, hogy azon évben, midőn a »gründolás« által oly sokan meggazdagodtak, a tantiémek és präsenzmarkok busásan fizettek, az equipage-ok és livrées inasok száma napról-napra szaporodott és pénzünk még arra is került, hogy a bécsi szédelgésben részt vegyünk: az állam tényleges bevétele jövedelmi adó fejében csak 6·863.541 frt 42 kr-ra ment, és a hátralékok e czimen is azon évben megsaporodtak; ha az állami zárszámadásokból meggyőződünk, hogy az 1872. év elején 14 591.000 frtra rugott hátralék »jogügyi illelékek és díjak« czimén az év végével már a 16 millió frtot meghaladta; az államjösszágoknál 8·230.000 frtnyi, az egyenes adóknál földtehermentesítési százalékokkal együtt 28·936.000 frtnyi hátralék mutatkozik: be kellett látnunk, hogy államháztartásunk egészséges alapon való rendezése, mindenekelőtt a közadók kezelését szabályzó törvényeknek és rendeleteknek reformját követeli. *)

*) A jelen cikk írója a gyakorlatból is alaposan ismeri az eddigi adókezelés hiányait, s kötelességünknek tartjuk kiemelni, hogy már 1873. derekán egy terjedelmes cikksorozatban kifejtette az adókezelés körüli reform-

I.

»Az államháztartás szükségleteinek folytonos és fenakadás nélküli fedezése a kormány legfontosabb feladatainak egyike. — E feladatnak sikeres megoldása azonban csak akkor várható, ha az egyenes és közvetett adók kezelése, kivetése, beszedése és behajtása oly módon szabályoztatik, hogy a közterhek viselése az adóknak arányos és igazságos kivetése által könnyíttessék, s a törvényhatóságilag megállapított állami bevételeknek esedékességük idején való befolyása biztosíttassék. Szükségessé teszi a közadók kezelésének ily szabályozását az adóhátralékoknak zárszámadásainkban mutatkozó nagy tömege is.«

Igy vezeti be a pénzügyi miniszter ur a közadók kezeléséről szóló törvényjavaslatnak indokolását. Ezen szavakkal implicite azt mondja, hogy a ma fenálló törvények és szabályok mellett, ő sem látja biztosítottnak fent kifejtett feladatának sikeres megoldását. Pedig ha oly erélyes, és minden mellétekintet befolyását magától távoltartó miniszter, milyenek Ghyczy ur tudomásunkra jutott több rendbeli esetben behizonyult, ezen vallomástételre kényszerül: ebben bizonyára csak újabb bizonyítékot találunk azon meggyőződésünk támogatására, melynél fogva eltekintve az anyagi erőnk tulbecsüléséből, az európai pénzkrízisből és főleg hitelünk szakavatlan és könnyelmű eljátszásából származott, közreműködő tényezőktől — államháztartásunk tavali, és nagy részben még jelenlegi aggasztó állapotának is oka nem annyira hazánk nemzeti vagyonának hanyatlásában, mint inkább adókezelési szabályaink elégtelenségében, erélytelen sőt lelkiismeretlen alkalmazásában keresendő.

Nem mintha a Lónyay Menyhért pénzügyminisztersége alatt alkotott 1868. XXI. törvényezikket helytelennek tartanók. Sőt ellenkezőleg. Mintaképül ajánlanók minden alkotmányos államnak, melynek polgárai annyi politikai érettséggel, annyi hazafias áldozatkészséggel vagy helyesebben kötelességérzettel, annyi tekintettel s igazságszeretettel bírnak polgártársaik iránt, hogy a közterhekhez önkéntesen s a kello időben tehetségükhöz képest járulnak, s melynek pénzügyi közegei elég erélylyel és kötelességérzettel bírnak, elég hatalommal rendelkeznek és elég támogatásban részesülnek a közigazgatási tisztvi-

eszméit. Felszólalása akkor kiáltó szó maradt a pusztában, de elégtételül szolgálhat tisztelt munkatársunknak, hogy eszméinek legnagyobb része a mostani pénzügyminiszter úr által adoptáltatva, az adók kezeléséről szóló törvényjavaslatban gyakorlati érvényre emelkedett. Szerk.

selők részéről azon kezelési szabályok végrehajtására, a kerület adófizetőinek adóképeségét ismerik, vagy megismerésében az adókivető bizottságok tagjai által támogattnak. Fájdalom, csak Magyarországnak nem való az 1868. évi XXI. törvényczikk.

Tudta azt Lónyay Menyhért ur, mint bármelyikünk, hogy a Bachrendszer és a provizóriumok alatt az adójövedelmek eltagadása, pénzügyi kihágások, adófizetési halogatás napirenden vannak; de hitte, hogy az alkotmányos magyar kormánynyal, önmagának visszaadott hazánkval szemben az meg fog változni. Csalódott. S nem neki, nekünk szégyenünk, hogy csalódott.

És ez okból helyeseljük, hogy a pénzügyminiszter ur az adókezelés gyökeres reformálására határozta el magát. Gyökeres reformálásra, mondjuk; mert nem új mű az, mit a közadók kezeléséről szóló törvényjavaslatban látunk. A mi benne új, az az adófelügyelői intézménynek életbeléptetése, az adókönyvelés és adóbeszedés elkülönítése, és az erély és szigor, melylyel a közigazgatási tisztviselőket és a községeket a közreműködésre kényszeríti. Nagy előnye továbbá az, hogy a közadók kezelésére vonatkozó összes szabályokat, rendeleteket és törvényeket összegyűjti, »mert egyfelől a törvény összes intézkedéseinek átértékelésére szükségesek; másfelől kívánatos, hogy az adózóközönség a közadók, kezelésének módját szabályozó törvényes intézkedésekről teljes tudomással birjon.«

II.

Az adókezelés lelke, a tengely, mely körül Gyczy ur javaslata szerint a közadók kezelése forog — az adófelügyelő. »Az egyenes adók kivetésének, kezelésének, beszedésének és behajtásának, — valamint a közvetett adók, illetékek s az egyenes adók módján beszedendő kincstári és egyéb követelések behajtásának vezérlete a kormány részéről« az adófelügyelőségekre lesz bízva. Ily hivatalok felállíttatnak a megyék székhelyén, továbbá Budapest és Fiume városokban. Élükön áll egy-egy adófelügyelő. Melléjük a szükséges személyzet rendeltetik.

Midőn mult év derekán első ízben az adófelügyelői intézmény felállítása mellett ismételve felszólaltunk, ezt úgy értettük, sőt nyíltan ki is fejeztük, hogy ez ne székhelyhez kötött hivatal, hanem a pénzügyigazgatás és kezelés »repülő hadteste« legyen. És ma is azon

meggyozódésben vagyunk, hogy ezen intézmény sokkal jobb szolgálót tehet, ha két legfőbb három adóhivatali kerületre egy-egy adófelügyelőt nevezünk ki, mintha megynként egy adófelügyelőséget szervezünk.

Mert mi okból kívánjuk ezen intézményt felállítani? Eloször azért, hogy a pénzügyi kormányzatnak oly közege legyen, mely a kerület adófizető polgárainak anyagi viszonyait jól ismerje, miszerint mint olyan nemcsak névleg, hanem tetteleg is az állampénztárnak érdek képviselője lehessen az adókievítő bizottságban. Ha jelenleg a mi adókievítő bizottságainkkal oly kevésre megyünk, és ezek inkább a sógorság-komaság, mint az állampénztár és közvetve az összes adózó polgárság érdek képviselőinek tekinthetők, ennek okát nemcsak abban keressük, hogy azon bizottságok, megyei illetőleg városi tagjai nem állnak kötelezettségök magaslatán, a pénzügyigazgatás képviselői, u. m. a bizottsági elnök és előadó pedig sokszor vagy erélyteleneknek vagy engedékenyeknek bizonyulnak, hanem túlnyomó részben abban, hogy ezen pénzügyi közegek az illető kerületnek és az egyes adózóknak adóképesességét vagy éppen nem, vagy nagyon kevésé ismerik. Alaposabban fogja-e az új adófelügyelő az adóviszonyokat ismerni, legkivált ha hatásköre Pest-, Bihar- vagy más nagy kiterjedésű megyére terjed ki?

Kívánjuk továbbá ezen intézmény felállítását azért, hogy benne a közadók kezelésének, beszedésének és behajtásának megbízható és szakavatott ellenőrzét bírjuk. Igaz ugyan, hogy a pénzügyminiszter úr javaslata az egyenes adókat illetőleg az adóvégrehajtói intézményt, mely jelenlegi adókezelésünk egyik rákfénje, végképen megszünteti, és a közvetett adók kezelésénél is sokkal helyesebb alakban alkalmazza; igaz továbbá, hogy a javaslat a községekben külön-külön közegekre kívánja bízni az adókönyvelést és az adóbeszedést s így hatványozni az ellenőrzést. Barátjai vagyunk a munkafelosztásnak, belátjuk, mennyire sokszorozza az a munkaeredményt, de azért mégsem helyeselhetjük, hogy maguknak az ellenőrzőknek további ellenőrzését a kelletnél tovább űzve, az adózókra szükségtelen, talán elviselhetlen terhet rójunk. Pedig ilyen terhet foglalna magában az adókönyvelés és adóbeszedés elkülönítése.

Nem tagadjuk, első pillanatra megveszteget azon eszme, hogy az ellenőrzés céljából más közeg legyen az, mely a községi adókönyveket vezeti, az egyenes adókat egyénenként felosztja, az egyesek adókönyvecskéit kiállítja, azokban az évi tartozásokat előírja, az adóhát-

raléki főkönyvet vezeti. a havi kimutatásokat és az évi zárszámadásokat összeállítja, — más meg az, mely a felektől az időnkénti adóbefizetéseket elfogadja, naplójába vezeti és az illető fél adókönyvecskéjében nyugtázza. További biztosíték fekszik ebben arra nézve, hogy az adósikkasztásoknak, és az adózók megcsalátásának lehetőségét még szűkebb korlátok közé szorítjuk. Csak hogy ez medicina peior morbo.

Van ugyanis Szt-István birodalmában 22.054 község; tegyük fel, hogy átlag minden négy községre kerül egy adókönyvelő; mondjuk, hogy ennek évi fizetése nem lesz több 400 frtnál, és kitűnik, hogy az adókönyvelők a kisebb adózóknak több mint 2.200,000 frtba kerülnének. Mivel pedig »az 1875-ik esztendei január 1-től kezdve az: ki ugyanazon egy adóhivatali kerületben legalább 200 frt egyenes adót fizet köteles, — az pedig: ki ugyanazon adóhivatal kerületében legalább 100 frt egyenesadót fizet, j o g o s í t v a van, közvetlenül az illető kir. adóhivatalnál fizetni be adóját« (85. §.), mivel tehát ezen nagy adózókat nem kötelezhetni a községi adókönyvelők költségének fedezésére: világos, hogy ez aránytalanul emelné a szegényebb osztályuaknak községi adópótlékát. Pedig ha összeszámítjuk, mennyit kénytelenek azon adózók az állami adókon és községi pótlékon túl, iskolai és egyházi czélokra, közmunkára stb. áldozni, s midőn a közigazgatási költségeknek is legalább egy részét kívánjuk a hatóságok vállaira áthengeríteni: bizonyára szigorú megfontolást érdemel, vajjon az elérendő cél feléri-e a nagy költséget, mely vele jár? Részünkről úgy vagyunk meggyőződve, hogy n e m.

Mi megelégljük az olcsóbb dologi ellenőrzést, mely az adózók adókönyvecskéiben, a községi adószedő naplójában, és a községi főadókönyvben fekszik. Kétszeresen drágának tartjuk a személyi ellenőrzést, melyet a községi adókönyvelőkben kíván a pénzügyminister ur felállítani, mivel nem hiszszük, hogy 5500 nem szakértő, hanem csak félig-meddig megbízható adókönyvelőt és ugyanennyi, vagy több adószedőt lehessen előteremtenünk.

Óhajtjuk, hogy a községi adóbeszedés lehetőleg szigorúan ellenőriztessék; de nem tartjuk szükségesnek, hogy ez okból külön közeget felállítsunk. Óhajtjuk, hogy az adófelügyelők teljesítsék az ellenőrtisztét. A Bach-rendszer alatt is megtették azt és amint a tapasztalat bizonyította, sikeresen. Igaz, hogy a pénzügyminister ur javaslata is ezt kívánja. Mivel azonban megyénként csak egy adófelügyelőséget tervez, belátja annak lehetetlenségét, hogy ez átlag 400 községben teljesíthesse azon kötelességét. És kényszerítve érzi magát, egy külön

közeg felállítását javasolni. Míg ha két-két adóhivatali kerületre egy-egy adófelügyelőt tartunk, ez az adókönyvelés és az adóbeszedés különválasztását szükségtelenné teszi, sőt gyakorlatilag vére, bizony hatóságabb ellenőrzéssel járna.

Két ellenvetést lehetne javaslatunk ellen tenni. Egyik az, hogy »a kir. adófelügyelői hivatalok az egyenes adók kivetésére, kezelésére, beszedésére és behajtására nézve közvetlenül a pénzügyminis-teriumtól« függnek. — »személyi és fegyelmi ügyekben, valamint a közvetett adók, illetékek s az egyenes adók módjára beszedendő kincstári és egyéb követelések behajtására nézve közvetlenül az illető pénzügyigazgatóságnak, közvetve a pénzügyminis-teriumnak lévén alárendelve: » 160 felügyelővel való közlekedés sokkal inkább szaporítaná a pénzügyminis-terium teendőit, mint a 70 adófelügyelőség. Ez azonban csak csekély mérvben történék.

És az ebből származó hátrányt is busásan kiegyenlíti az ezzel szemben álló számtalan előny.

Még egy másik ellenvetést is tehetni, s ez az, hogy költségesebb két-két adóhivatali kerületenként egy adófelügyelőnek, mint egyenként egy adófelügyelőségnek rendszeresítése. Nézetünk szerint azonban ez sem áll; mert eltekintve attól, hogy javaslatunk elfogadása a községi adókönyvelők életbeléptetését teszi nélkülözhetővé, s így már magában — habár a községeket terhelő, de mindenesetre az adóképeség csökkentésével járó — k. b. 2.200,000 frtnyi költség megtakarítással jár: nem hiszszük, hogy az adófelügyelőségek összes költsége kevesebbet tenne ki azon kiadásnál, melyet a kinevezendő k. b. 160 adófelügyelő okozna.

Tegyük fel, hogy ezeknek mindegyike pénzügyi igazgatósági titkári fizetést huzna (1200 frt évi fizetést, 250 frt lakpénzt), teszen 232,000 frtot; évenként 350 napot 4 frtnyi napidíj mellett utban töltene, teszen 224,000 frtot, évenként 700 mértföldre, mértföldenként 1 frt 40 krnyi kocsibért számítana föl, teszen 108,800 frtot, rugna az összes költség 564,800 frtra évenként.

Számítsuk másrészt, hogy az adófelügyelőségek száma a pénzügyminis-ter javaslatára szerint (egyesítve a kisebb megyéket és székeket) hetvenre fog menni, s ezen hivatalok főnöke szintén csak évi 1200 forintnyi fizetést és 250 frt lakpénzt huzna, teszen 101,500 frtot; két segédhivatalnok egyenként 700 forinttal, teszen 98,000 frt; egy-egy hivatalszolga 400 forinttal, teszen 28,000 frt; hivatalhelyiség bére átlag 400 frttal, teszen 28,000 frt; fűtési, irodaátalány 60 frtjával = 4,200

forint; utiköltség, és pedig az adófelügyelő kocsibére évi 700 mértföld (tehát szintén oly távolságot vévén a kiszámítás alapjául, mint az első esetben, holott az adófelügyelőségi terület kiterjedéséhez képest természetesen a hivatalos utak alkalmával hátrahagyott mértföldtávolságnak emelkednie kell), — teszen 1 forint 40 krajával összesen 68,600 frtot; napidija 300 napra 4 frtjával 84,000; két segédhivatalnok mértföldpénze és napidija 120,000 frt; és kitűnik, hogy az adófelügyelőségek költsége is rá megy 532,000 frtra. Pedig nem hiszszük, hogy arról vádoltathassunk, mikép a pénzügyminister ur által tervezett adófelügyelőségek költségét magára, az általunk javasolt adófelügyelők rendszeresítésével járó költséget alacsonyra tettük. Sőt meggyőződésünk szerint, minden szakférfi ellenkezőjét fogja tanusítani. — A költség tehát egyre megy.

És nem szólnak továbbá javaslatunk mellett mindazon érvek, azon gyakorlati előnyök, mik a földművelésnél a földbirtok commassatióját teszik kívánatossá?

Meg vagyunk győződve, hogy a pénzügyminister ur és tanácsosai ezen kérdésben is a pro és contra érveket alaposan meghányták, s szerénytelenségnek látszik annyi gyakorlati és theoretikus szakférfiaval ellentétben arra törekednünk, hogy a kész javaslattal szemben ellenvéleményünket érvényesítsük: az ügy kitűnő fontossága azonban kötelességünkkel teszi ez ügyben is tartalék nélkül kifejezni meggyőződésünket. Bűnnek tartanók s nem szerénységnek az ellenvéleményünkkel való elhallgatást. »A little ching may let in much light.«

III.

A tapasztalat bizonyítja, hogy az adóketetést szabályozó jelenlegi törvények és rendeletek mellett az állampénztár az egyenes adók minden neménél tetemesen megkárosodik; az igazságos adófelosztás megzavartatik.

A földadónál a nagybirtokosok egyrésze, többnyire volt kasteri hivatalnokok segélyével, nagyrészt még a provisoriumok alatt kivitte, hogy földjeik alacsonyabb osztályba soroztassanak. — Oly területek, melyek terméketlenségüknél fogva megadóztatva nem voltak, ha tulajdonosaik által költséges vizszabályozási, csatornázási, vagy más munkával, hasznavehetőkké tettek, azon évtől kezdve, melyben hasznavehetőségük beállott és bejelentetett, 15 évig adómentesek ugyan az 1868. évi XXV. törv. czikk 7. §-ánál fogva; nálunk ezen bejelentés többnyire elmulasztatott és a terület nem fizeti a megfelelő adót.

»Oly földrészek, melyek folyók megváltozott folyása, ezeknek valamint tavaknak apadása, vagy kiszáradása, utak, vizesatornák megszüntetése folytán rendes gazdasági művelés alá vétettek« : (5. §.) ritka esetben adóznak a törvény értelmében a változásra következő évben. — Erdők kiirtatnak, legelők vétetnek művelés alá, — és nem fizetik csak a régi művelési ágnak megfelelő adót. — Már az ötvenes években a kataster életbeléptetése alkalmával vetették meg a földadó igazságtalan, aránytalan felosztásának alapját. Meg volt hagyva Magyarország akkori öt kerülete katasteri főnökeinek, hogy a földbecslés összhangzatos megállapítása érdekében a szomszéd kerületek biztosai a határhelységek valamelyikében összejöve, az aránykulcsot kölcsönös egyetértésben meghatározzák. Ez meg is történt — elvben. Hogy ez gyakorlatban nem történt, erre nézve volt annak idején szerencsénk a kassai kerület biztosainak keserű panaszait hallanunk arról, hogy nagyváradi és pesti kollegáik a megegyezéstől eltérően sokkal alacsonyabban állapították meg a jövedelmi fokozatokat, mint ők, kik most ezért a kerület földbirtokosainak szemrehányásait kénytelenek hallani. Ha már most ezen aránytalan alapon a kivetésnél szükséges ellenőrzés elmulasztásánál fogva az aránytalanságot még tetézzük: az eredmény csak megelégedetlenségnek lehet szülő anyja; az állampénztár megkárosodása kétszeres.

A ház bér adónál szintén elégtelennek bizonyult be a jelenleg fenálló törvény által fogamatba vett azon egyetlen ellenőrzés, hogy a lakbérlok aláírásukkal bizonyítják a háziur házbér-bevallási ívéen elősorolt adatokat. A lakosztálybérlok nem eléggé függetlenek a háziurtól; most sem tanácsos vele ellenkezésbe jönniök, még kevésbé volt az akkor, midőn a lakáshiány következtében zsarnokai lehettek a bérloknek.

Hogy annak horoszkopját felállithassuk, vajjon valószínű-e, hogy Ghyczy ur javaslatának törvényesítése sikert fog-e aratni, szükségesnek tartjuk a jelenleg fenálló és az életbeléptetendő rendszert párhuzamosan tárgyalni; a különbségeket feltüntetni, vagy legalább jelezni, miszerint aztán a cél elérésére alkalmazott eszközökből és eljárási módokból következtetéseinket abstrahálhassuk.

A jelenleg fenálló törvények és szabályok szerint a községek előjárói veszik át az adókötelesektől jövedelem-bevallásaikat írásban vagy szóval, s beküldik az adóhivatalnak. Ez megvizsgálja azokat. »Azokra nézve, melyeket kielégítőknak nem talál a tényleges viszonyokról tudomással bírónak meghallgatása, s a rendelkezésre álló

egyéb adatoknak felhasználása mellett, az adókötelezettektől zárható idő kitűzésével felvilágosítást és kiegészítést kívánhat, és e határidőnek lejártával minden egyes adókötelezettre — kiszámítja azon jövedelmi adó-összeget, melylyel a törvény és a fenálló szabályok értelmében nézete szerint megrovandó.» (1868. évi XXVI. t. cz.)

A pénzügyminister javaslata tekintettel arra, »hogy midőn most az adóhivataloknak van kötelességükké téve, hogy a tökebirtokosok, iparosok és kereskedőknek adóval megrovandó jövedelmét és kereskedelmi nyereségét magánaton folytatandó vizsgálatok útján ők nyomozzák ki, azok e feladatot a kerületekben gyakran több ezerre menő ily adózókra nézve számos egyéb foglalkozásaik közben, s aránylag rövid idő alatt egyáltalában nem képesek kellően teljesíteni»: megszünteti az adóhivatalok közreműködését az adó-kivetésben. És teszi ezt nagyon helyesen, még pedig nemcsak az indokolásban kifejtett fenti okból; hanem azért, mert az által, hogy az adóhivatalok szorosabb teendőikre szorítkozhatnak és jövőben sem az adó-kivetésnél és végrehajtásnál, sem az illeték-megállapításnál — vulgo kiszabásnál — nem alkalmaztatnak, könnyebben fogják elsajátíthatni, s — munkaerő, tehát költségkimélessel is — pontosabban teljesíteni e szolgálatot.

Az adóhivatalok helyett az adófelügyelőséget bizza meg a pénzügyminister ur javaslata a kincstár képviselétével az adó-kivetésnél. A törvényhatóságok részéről teendőkre nézve a felügyelet jogával az egész megye területére a főispánt, alispánt, vagy a megyei állandó választmányt, a megyék egyes járásaiiban az illető járás szolgabíráját, rendezett tanácsu és törvényhatósági joggal felruházott városokban pedig a polgármestert bizza meg a javaslat. Nagy és kis községekben a község részéről teljesítendőik iránt a jegyző közreműködésével a bíró intézkedik.

Felállít továbbá a javaslat a törvényhatóságok és községek részéről egy új közeget »az adóügyi bizottságot«, »mely városokban a polgármesternek és tanácsnak, nagy és kis községekben az előjáróságnak tagjaiból s ezekkel egyenlő számmal a községi képviselő testesület által a község kötelekőbe tartozók közül választandó tagokból áll.«

Ezen közegeket, u. m. az adóügyi bizottságot és a kincstár és törvényhatóság képviselőit illeti meg az adó-kivetési előmunkálatoknak megajtása.

Nézzük most az előmunkálatok módozatait az egyes adó-nemeknél:

A földadót kiszámítja az adófelügyelő annak a törvényhozás által évenként történt megállapítása után a földadó kataster s a nyilvántartásnak szeptember hó végével mutatkozó álladéka alapján minden egyes községre nézve sommásan. Ezen sommás kiszámítást igtatják az adóhivatalok községenként sommásan az egyenes adók számfejtőkönyvébe, a községi adókönyvelők pedig egyénenként a községi adókönyvbe. Ezen adónem kivetésénél tehát sem az adóügyi, sem az adókető bizottságnak dolga nincsen. Az eljárás különbözik a jelenlegi gyakorlattól annyiban, hogy az adófelügyelő, és nem az adóhivatal állapítja meg az adót; hogy az adóhivatalok csak községenként sommásan igtatják ezen adót számfejtőkönyvükbe. És ezen javítást csak helyeselhetjük.

A többi adónemeket illetőleg sokkal komplikáltabb már az előmunkálat is: ezt az adófelügyelőség kezdi meg a vallományi iver szétküldésével, a mennyiben az 1868. évi XXII. törv. cikk 4. §-a szerint megállapítandó házbéradót illetőleg augusztus hó első felében; a házadó többi nemeit, a tőkekamat, és járadéki, bányakereseti és részvénytársulati adó kirovásához szükséges vallományi iverket illetőleg szeptember hó végéig az egyes községeknek és városoknak kiosztja.

Ezen nyomtatványok vétele után a községi adóbizottság azonnal közhírré teszi az összeírás megkezdésének a napját; a kerületeket, a melyekre a község, — ha nagysága az összeírásnak kellő időbeni bevégzése szükségessé teszi, — felosztandó; az összeírásban mindegyik kerületben a házak sorozata szerint követendő sorrendet. — Az 1868. évi XXII. törvénycikk szerint megállapítandó házbért illetőleg az összeírás szeptember; a házadó többi nemeit, tőkekamat, járadéki, bányakereseti és részvénytársulati adót illetőleg október havában kezdendő meg.

Hogy ez kivethető legyen, kézbesített a adóügyi bizottság már augusztus második felében a házbérvallományi iverket a háztulajdonosoknak, ezek megbízottjainak, s azok hiányában a lakók egyikének. Ezen iver 1—50 frtig terjedő bírság alatt kitöltve és aláírva a polgármesteri hivatalban beadandók: mely azokat október elején az adófelügyelőségnek átküldi.

Az általános összeírás az összeírási lajstromok rovatai szerint, melybe az adótörvények szerint adófizetés kötelezettsége alá eső valamennyi házlakó kivétel nélkül felveendő, helyszíni szemle alapján eszközözlendő. Ezen összeírás októberben azon községekben, melyeknek helyi körülményei, jelesen lakosainak elfoglaltatása mezei munkákkal

ugy igénylik, az adófelügyelő engedélyével novemberben történendő. Ezen alkalommal egybegyűjtetik minden adat, mely a ház, tőkeamat és járadéki, bányá, kereseti és részvénytársulati adó-köteleseknek osztályozására, s az adóknak egyénenkénti kivetésére szükséges. Ezen összeírás községenként egyesítve, s az összeíró tagok által hitelesítve december hó utolsó napjáig az adófelügyelőnek beküldendő.

Az összeírási munkálatok folyama alatt ugy az adófelügyelő s segédszemélyzetének, mint az alispánnak, szolgabírónak, illetőleg polgármesternek kötelessége maguknak az összeírás sikeres folytatásáról meggyőződést szerezni, az illetőknek felvilágosítása s utbaigazítása, szükség esetén az adóügyi bizottság hibás vagy képtelen tagjainak helyettesítése által az akadályokat elharítani.

Bővebben ismertettük az adókivetési előmunkálatokat, miszerint meggyőződhessünk mily gonddal, mily részletességgel igyekszik a pénzügyminiszter az adók arányos és igazságos felosztását már a lapjában biztosítani. És javaslatának ezen része ellen csak két kifogásunk van. Egyike az alakot illeti, a mennyiben óhajtandónak tartjuk, hogy a javaslat ezen része rendszeresebben és világosabban fogalmaztassék, mielőtt törvénynyé válnék. A másik az, hogy nem helyeselhetjük a terminust, melyet a pénzügyminiszter ur az összeírási lajstromoknak az adófelügyelőnek való átküldésére megállapít. Mert ha ez mindössze december hó végével veszi azon lajstromokat, az adókivetés — mint ezt a miniszteri javaslat tekintetbe is veszi — legfelebb az adóév január hava végéig, az adókönyvecskébe való előírás legfőlebb február végével eszközölhető. Mi pedig kívánatosnak tartjuk, hogy minden adózó legfőlebb január hava közepére, tehát első adórészlete befizetési határidejének lefolyása előtt tudja meg évi adótartozását.

IV.

A házadó és kereseti adó I. és II. osztályát illetőleg kiszámítja az adófelügyelő az összeírások és bevallási ivenk alapján az ezen adónemek alá tartozó adózókra eső adóösszegeket a törvény által megállapított tételek szerint egyénenként, s bevezeti külön adólajstromokba, melyeket a kellő érvényesítési záradékkal el látva az illetékes adóhivatalnak megküldi. Ez előírja a végösszeget meg az egyes községekre eső adóösszegeket az egyenes adók számfejtő könyvében, és a község adófizetési ívében. — Ennek megtörténte után megküldi azon lajstromokat az illető községek előljáró-

ságának, mely egyrészt a megállapított adótételeket az adókönyvelő által a községi adófőkönyvbe egy é n e n k i n t bevezetteti, másrészt a lajstromokat a község házá n nyolcz napra közszemlére feltárja. A felszólamlás ezen kivetés ellen megtörténhetik vagy írásban vagy előszóval a polgármester *), illetőleg községi bíró előtt, ki ezeket sortételes jegyzőkönyvben felveszi, és a határidő elteltével a lajstromokkal együtt az adófelügyelőnek beküldi.

Ezen felszólamlások felett határoz a kereseti adó I. és II. osztályait illetőleg — a pénzügyi igazgatóság véglegesen; a házadó illetőleg a »házadó felszólamlási bizottság,« mely minden adóhivatali kerületben ennek székhelyén az 1868. évi XXII törvénycikk 37. §-a értelmében alakittatik.

A bányaművek, gyárak s részvénytársulati üzletadó kötelesekről az adófelügyelő külön jegyzéket készít, s állit egybe, szintén az összeírás és bevallási ívek alapján azokról, kik a kereseti adó III. és IV. osztálya alá tartoznak, meg a tőkekamat és járadék-adó fizetésére kötelezettekről adóhivatali kerületenként sommás kimutatásokat — községenként elkülönítve.

Ezen adónemek kivetése tárgyalatik egy hármás bizottság által mely áll — megyei hatóság alatt levő községeket illetőleg — az állandó választmány által a megyebizottsági tagok közül választott elnökből, a kerületi szolgabíróból és adófelügyelőből, vagy segédhivatalnokainak valamelyikéből — törvényhatósági joggal felruházott, meg rendezett tanácsu városokat illetőleg pedig, a főispán által kinevezett elnökből, egy a tanács által kijelölt tagból és az adófelügyelőből, vagy helyetteséből.

Ily bizottságok fslállittatnak a szükséghez képest minden községben, vagy község csoportban. Nagyobb városokban több ilyen bizottság is alakitható, ha az adózók nagyobb száma mellett szükségesnek mutatkozik. Ezen bizottságok 15 nappal annak közhirrre tétele után, megkezdik működésüket. Hivatalból tartoznak ezen bizottság előtt megjelenni: a községi előjárók, érdeküknél fogva — az ezen adónemek fizetésére köteles honpolgárok.

Hogy az adófelügyelőség mindan egyes csoport tárgyalásainál működésében, intézkedésében biztos alapra támaszkodhassék: köteles-

*) Győzik-e majdan ezen munkát a nagy városok és községek polgármesterei, illetőleg bírái — 8 nap alatt?

ségévé teszi a pénzügyminister ur javaslata az adófelügyelőnek, hogy azon 15 nap alatt, mely ezen bizottsági ülések megkezdésének közhírtététől, az ülések tényleges megkezdéséig tart — a megelőző évi adóajstromokból kivonja azon adóösszeget, mely az előző évben az adózóknak minden ily egyes csoportjára kivetve volt.

Jogában áll továbbá a községi előjáróságtól szó- vagy írásbeli felvilágosítást kérni; egyik-másik adókötelesnek vagyoni és jövedelmi viszonyait ismerő egyéneket kihallgatni; a telekkönyvi, törvénszéki s más közhivatalok útján a szükséges adatokat megszerezni; a részvénytársulatok üzleti könyveit megtekinteni, adatait felhasználni. Ellenben köteles minden faggatást és avatkozást a családi viszonyokba kerülni.

Ezen adatokra, ugymint az összeírásra és bevallási ívekre támaszkodva meghatározza az adófelügyelő azon adóösszeget, mely ezen bizonyos község, vagy csoport adófizetőire kereseti adó fejében ki lesz rovandó.

Meghatározatván az összeg, melyet a csoport összes adózóinak fizetniök kell: eleje vétetik a jelenlegi rendszer alatt lábra kapott azon gyakorlatnak, melynélfogva mindenki csak a maga s atyafiságának adójával s azzal is csak annyiban törődik, hogy az mentül kevesebb legyen. A pénzügyminister javaslatának ezen része minden adózót az állami pénztár érdektársává avat a kereseti adó igazságos arányos felosztásában. Érdekében áll mindeniknek a többi adózónak vagyoni, kereseti és jövedelmi viszonyaira vonatkozó adatokat a bizottság tudomására hozni, nehogy némelyiknek hamis bevallása következtében, nem csak ennek adója adóerejéhez képest kisebb, hanem egyszersmind a lelkiismeretes bevallók adója adóképesseökhöz viszonyítva tulságos ne legyen.

Ezen gyülekezetben összegyűjtött adatok segélyével állapítja meg a hármas bizottság az egyes csoportok adózóinak üzletnyereményét, tőkeamat és járadéki összegét. És ennek megfelelően veti ki az adófelügyelőség a kereseti és tőkeamat s járadéki adóösszeget.

Az elmondottak után szükségtelennnek tartjuk a javaslat ezen részének fényoldalait külön kiemelni; előnyei oly szembeötlők, hogy okvetlenül az egész javaslat gyöngyének mondható. Csak g y a k o r l a t i kifogást tehetni — nézetünk szerint — ellene s ez az, hogy így vajmi könnyen megeshetik, hogy az egyes adófelügyelőségek erélyéhez, sőt talán kiméletlenségéhez képest az adóteher is egyik megyében többé a másokban kevésbé súlyos leend. Részünkről azonban az adókívető, s felszólamlási bizottságokban, meg a pénzügyministerben is magában elég biztosítékot találunk úgy a méltánytalan adófelügyelő tulszigorá-

nak megfektezésére, mint az érélytelenek, sőt talán megvesztegethetőnek is ellenőrzésére. S mindenesetre oly ellenvetés, mely sokkal nagyobb jogosultsággal érvényesíthető a mai gyakorlattal szemben.

A hármás bizottság megállapításaira fektetett adókievetés még nem tekinthető véglegesen elfogadottnak. Az adófelügyelő által erről készített adólajstromok még 15 egymásután következő napon kitarva maradnak a község, illetőleg város házánál; mindenkinek jogában áll azokat megtekinthetni; a megye határán fekvő községek tudomást szerezhetnek maguknak arról, vajjon a szomszéd megye adókievetése aránylag nem kisebb-e? — s szabadságában áll minden adófizetőnek úgy a maga, mint mások adótételeire észrevételeit az adókievető bizottság előtt az adófelügyelőnek írásban beadni, vagy szóval kijelenteni.

Az adókievetésnél alkalmazandó adótételek végleges megállapításában az adókievető bizottságok járnak el; és míg az ezek által hozott végzések ellen is felfolyamodhatni. A felmerülő felszólamlások felett pedig a felszólamlási bizottságok határoznak.

Az adókievetési és felszólamlási bizottságok felállítására, alakítására, eljárására vonatkozó szakaszok nagyrészt az 1868. évi XXI. törvényczikkhez alkalmazkodnak.

Az adókievető bizottság tagjait illetőleg az a különbség, hogy eddigelőn ököket és jegyzőt a pénzügyi tisztviselők közül a pénzügyminister, vagy annak megbízásából a pénzügy igazgató nevezett ki. Ghyczy ur javaslata szerint pedig »előnököket és előhelyetteseket, továbbá két rendes és két póttagot a pénzügyminister vagy az általa meghatalmazott kir. pénzügyi igazgatóság nevez ki.« Jelenleg »megyékben és kerületekben két-két rendes és két-két póttagot a közgyűlés választ.« Ghyczy ur javaslata szerint »két rendes és két póttagot — — — a megye állandó választmánya delegál.« Eddigelő tehát ezen bizottságban a pénzügyi kormányzat megbízottjai kisebbségben voltak, Ghyczy ur javaslata szerint pedig többségben lesznek.

Az adófelszólalási bizottságok alakítását illetőleg nem történik lényeges változás.

Figyelmet érdemlő ujtás az, hogy az adókievető bizottság jogosítva van azon esetben ha a bevallás adatait hiányosoknak és a tárgyalás alapjául nem szolgálhatóknak találja, az illető adózókat bevételük és kiadásaiuknak eskü alatti bevallására, vagy üzletök három évi mérlegének két bizottsági taggal való közlésére kötelezni; — és ha

azon adózó a felszólításnak 3 nap alatt meg nem felel, az adófelügyelő javasolt adótételt megállapítani; sőt ha az adófelügyelő előtt addig »tudva nem volt körülmények fejlődnek ki« — az adófelügyelő által javasolt adótételt kétszeres összegéig felemelni, (54. §.) szintugy a felszólamlási bizottság is, mely ez utóbbi esetben az adókető bizottság által javasolt adótételt annak háromszoros összegéig felemelheti. 62. §.)

Az egyenes adók kivetésének bevégezése után 1875. január 1-től kezdve az adóhivatal könyveli és nyilvántartja azokat községenként (70. §.); a községi adókönyvelő pedig egyénenként (66. §.)

Az 1868. évi XXI. törv. rkk. 2. §-sa szerint »azon községek, melyek az egyéni felosztást maguk teljesítették, vagy teljesíteni kívánják, azt maguk teljesítendik; ellenben a többi községekre nézve az egyéni kivetést az adóhivatalok végezvén, a községi előljárók az egyénenként már kivetett adót csak az adókönyvecskébe beírni köteleztetnek.« Ezen intézkedés egyrészt az adóhivatalok teendőit szaporította. másrészt azon rendelkezés daczára hogy »ott, hol az egyéni kivetést nem az adóhivatal eszközli, ez vizsgálja felül a kivetési ívet és az adókönyvecskéket is«: mégis tágtért nyitott hiányos, sőt hibás adókönyvelésre és sikkasztásokra.

E két rendelést összehasonlítva, Glyczy uré okvetlenül helyesebbnek tünik fel. Nagyobb egyöntetüséget fog eredményezni, és az adóhivatalok teendőinek kevesbitése következtében a pénzügyministert azon helyzetbe hozni, hogy azon tisztviselőinek nyugdíjazása által, kik az államnyelvet mai napig sem sajátították el, költségvetésében további megtakarításokat eszközölhessen. Azon várákozás teljesülése ellenben, hogy ezen intézkedés következtében az adókönyvelés javuljon, nem függhet rendelkezésektől és paragraphusoktól, hanem attól, vajjon az alkalmazandó adókönyvelőkben meg lesz-e a képesség kötelességeik teljesítésére. Pedig a ministeri javaslat ezen kötelességeket, nem egyszerűsíti, sőt komplikálja. És ezt nem panaszként, vagy szemrehányásul említjük, hanem egyszerűen, sőt helyeslőleg, mint tény.

A pénzügyminister ur javaslata t. i. megtestesíti a IX-es albizottság jelentésében foglalt azon eszmét, hogy 1875. január 1-sejétől a folyó évre eső egyenes adók, ugy községenként, mint az egyes adózókra nézve, elkülönítve könyvelendők azon adótarozástól, melylyel a község, illetőleg az egyes adózók az 1874. év végével hátralékban maradtak.— A folyó adóról az adózók az 1875. évtől kezdve új adókönyvecskéket kapnak; az említett hátralékokra tett fizetések pedig továbbá is a ke-

zeiknél levő régi adókönyvecskébe iratnak be. (64. 65. §§.) Ez kétségtelenül szaporítja a községi adókönyvelők teendőit, komplikáltabbá teszi azokat.

De ha fontolóra vesszük, hogy a mai községi adókönyvek, de még az adóhivatali egyenes adószámfejtő könyvek adatai is mily kevésbé megbízhatók; s tekintettel vagyunk arra, hogy a folyamatban levő egyéni leszámolás még korán sincs közel a bevégzéshez: csakis helyeselnünk lehet a pénzügyminister javaslatának ezen részét.

Vajjon azonban nem tulságosan sok az, amit a javaslat az adókönyvelőktől kíván? Tenndőik ugyanis következőleg vannak megállapítva:

»1. fölosztják a földadót egyénenként a kir. adófelügyelői hivatalok sommás kivetése és a földadó nyilvántartási munkálatoknak szeptember végével mutatkozó álladéka alapján;«

2., vezetik a községi adófőkönyvet, jelesül:

a) bejegyzik abba egyénenként az adókivetés eredményét, a földadót illetőleg az 1-ső pont alatt említett sommás kivetésnek; a többi adónemeket illetőleg az adólajstromoknak a kir. adóhivatalok'óli vétele után 20 nap alatt,« (az 1868. évi XXI. törv. czikk. 30 napot enged ezen teendők elvégzésére, és ezen határidőt mi a legtöbb esetben okvetlenül szükségesnek is tartjuk.)

b) »Bejegyzik továbbá a (községi) adófőkönyvbe az adókirovás befejezése után előforduló adószaporodásokat és apadásokat az adóhivatal rendeletének vétele után 8 nap alatt.«

c) Az 1874. év végéig összehalmozott egyenes adóhátralékok mikor s mily részletekben leendő behajtásának tervezésére a megyei állandó választmányok által kiküldendő bizottságok munkálódásának befejezése után, bejegyzik a községi adókönyvbe az 1875. év előtti időből származó azon hátralékokat, melyek ezen munkálatok eredménye szerint 1875-ben törlesztendők.

d) elkészítik a fent említett munkálatok alapján a régiebb hátralékokról szóló községi adóhátralék főkönyvét;

e) bejegyzik a községi adószedők által velük naponként közlendő adófizetési naplók alapján az adó-, illetőleg hátraléki főkönyvbe a folyó adó, illetőleg hátralék törlesztésére tett részletfizetéseket;

f) lezárják a főkönyvet minden év végén, kiszámítják egyuttal az év végén fenmaradt adóhátralékok után az év végeig felszaporodott késedelmi kamatokat, s átvezetik a fenmaradt adóhátralékok, a mu-

tatkozó tulfizetések és a kiszámított késedelmi kamatok elkülönített összegeit tételenként a következő évi új adófükönyvbe.

3.) Kiállítják az adó-könyvecskéket, illetőleg bejegyzik abba az évi adókimvetést, adónemek szerint elkülönítve.

4.) Készítenek havi kimutatásokat a hó folyta alatt befizetett, zálogolás által biztosított, végrehajtás útján behajtott és hátralékban maradt úgy folyó, mint régiebb hátraléki adóösszegekről; s egyuttal erre vonatkozó jelentést az adófelügyelőhöz, fő- és alispánhoz és a járás szolgabirájához.

5.) Vezetik a birtokváltozások, a föld, ház, kereseti, tőkekamat és járadéki, bánya és részvénytársulati adókötelesek nyilvántartását.

6.) Szerkesztik a behajthatlanná vált adótartozásokról szóló kimutatásokat, s megküldik azt esetenként az adófelügyelőségnek.

Ez nemcsak a »longum ordo«-nál fogva, de tetteleg is oly sorozata a teendőeknek, mely — hozzászámítva az adókönyvelőknek egyéb teendőit mint jegyzőknek — súlyosan fogja megféküdni az illetőknek vállait; legkivált kezdetben, midőn a gyakorlottság hiánya és még nagyobb mérvben az új adó és hátraléki fükönyvek készítése, bejegyzése nagyobb községeknek illetőleg, okvetlenül meghaladja munkaerejüket. Bizonyítékát pedig annak, hogy a pénzügyminister is osztja ebbeli nézetünket, hivatkozunk azon intézkedésére, melynélfogva az alispánnak, illetőleg szolgabírónak megengedi, hogy halasztást nem szenvedő esetekben, és tárgyhalmaz miatt a község költségén az adókönyvelő mellé segédmunkásokat rendelhessen.

Ellenben az adókezelőnek hanyagsága és kötelességmulasztása esetében, kifejti a pénzügyminister itt is az egész javaslatot jellemző erélyt és vasszigort. Meghatalmazza az alispánt, illetőleg a szolgabíró, hogy az adókönyvelőt 1—50 forintig terjedő bírsággal sújthassa, költségére segédmunkást alkalmazhasson, sőt elmozdítását is az 1871. évi XVIII. törveikk VII. fejezetében körülírt eljárás szerint eszközölhesse.

VI.

»Az egyenes adók befizetéséről és behajtásáról és az e végre rendelt közegekről« szóló III. fejezetet ismertetvén, szükségesnek tartjuk, hogy egy kérdésre visszatérjünk, melyet az adófelügyelői intézmény tárgyalása alkalmával megpendítettünk. Értjük a pénzügyministeri javaslat által az adókönyvelésnél és nyilvántartásnál, az adóbefizetésnél és behajtásnál alkalmazandóknak vélt községi közegeket.

Mondtuk, hogy a javaslat az adókönyvelésnél és nyilvántartásnál a községi jegyzőket adókönyvelőkül alkalmazza.

Az adóbeszedésnél egy másik községi közeget veszen igénybe a pénzügyminister, t. i. a községi választó-közönség által három évre választott adószedőt. (78. §.) Az egyenes adók kezelése egyéb teendőire alkalmaztatik oly községekben, melyeknek előljárósága erre alkalmatlannak bizonyul — egy harmadik közeg, az adófelügyelő által kinevezett adókezelő. (87. §.) És azonfelül a közvetett adók és illetékek befizetésének szorgalmazására, végrehajtás útján való behajtására, zálogolás- és végrehajtására, végtére az egyes adók behajtásánál a kötelességét nem teljesítő szolgabíró helyettesítésére a pénzügyi végrehajtók intézménye fogna éléltelépni. (146. §.)

A pénzügyi végrehajtók nem kapnak ugyan rendes fizetést, hanem a közreműködésükkel behajtott adók 2%-kát jutalom-díjúl. Az adókezelők rendes fizetést huznak. Az adószedők kötelességéről, felelősségéről, megbüntetéséről eléggé körülményesen szól ugyan a javaslat, — a díjazásról azonban hallgat.

Nem vagyunk sem elvből, sem szükségből barátjai annak, hogy az állam adófizetőitől ingyenes szolgáltatokat várjon, vagy követeljen. Azt sem helyeselhetnők, ha az állam rosszul díjazott, számos közegeiben — a rend legnagyobb ellenségét, szellemi proletariátust nevelne. Pénzügyeinknek éppen rendezése céljából készítette a pénzügyminister a közadók kezeléséről szóló javaslatát; ellenkeznék tehát a kitűzött céllal, ha mindazon számos közegnek megfelelő díjazást biztosítana; mivel azon esetben, ha azt az állampénztár közvetlenül fedezné, az államadókat, ha pedig a község fizetné, a községi pótlékot kellene aránylag felemelni; s mindkét esetben magát a törzsvagyont megtámadni.

S feltéve, hogy azon négy közegnek egy része, maga felajánlaná ingyenes szolgálatait, s elveink ennek elfogadását megengednék; — vagy okoskodás kedvéért megengedve, hogy Magyarország eléggé gazdag mindazon közegek megfelelő díjazására: kétségtelen, hogy a pénzügyminister javaslata az alkalmazható egyének hiányán szenvedne hajótörést.

Ha azt kívánjuk, hogy az államháztartás rendezésére irányzott törekvéseink, s theoríailag bár kifogástalan terveink gyakorlati sikert mutathassanak fel: főcélunk az legyen, hogy a meglevő, vagy alkalmazandó közegek teendőik ügyes felosztása, közreműködésük helyes combinációjá által egy-

részt tetemes munkaerőt, s ennél fogva munkabért is meg akarítsunk, másrészt lehetőleg nagy eredményt vívjunk ki. A Bach-rendszer alatt adófelügyelő és községi jegyző elegendő volt arra, hogy az adóhivatallal vállvetve az adókezelés teendőit pontosan és sikeresen végezzék. *Et ab inimico disce!* Az átmeneti időben, legkivált 1875 elején az új adó- és hátraléki főkönyvek készítése, új adókönyvecskék kiállítása, és a töméntelen hátralék behajtása több munkaerőt kíván ugyan, mint rendesen; azonban sem ez, sem az ellenőrzési s egyéb teendők annyi közeget, mint megnyit a pénzügyminister javaslata alkalmaz. Szaporítsuk a községi jegyzők számát, illetőleg adjunk melléjük tulságos elfoglaltatásuk idejére segédmunkásokat; de ne tegyük az adókezelést oly költségessé, hogy az az elérendő adójövedelmek többletét elnyelje. Részünkről legfőlebb azon concessióban tudnánk megnyugodni, hogy egyrészt azon teendők, melyeket a javaslat az adókönyvelőknek és adószedőknek, másrészt azok, melyeket az adókezelőknek és pénzügyi végrehajtóknak kioszt, egy-egy közegre bíztnának, vagyis azok a községi jegyzőkre, ezek a végrehajtókra.

Az adókönyvelők teendőiről már más helyen szoltunk.

Az adószedő kötelessége az adót átvenni, a befizetési napjegyékbe (naplóba) bevezetni, az adókönyvecskében nyugtázni, és az adatokat a községi adófőkönyvbe való bevezetés végett az adókönyvelővel naponta közölni. — Az adók négy egyenlő részletben január, április, július és október havak elsején esedékesek. Ki ugyanazon kerületben legalább 200 forint egyenes adót fizet, köteles, az pedig, ki legalább 100 forintot fizet, jogositva van közvetlenül a kir. adóhivatalnál fizetni be adóját; ha ezt a megelőző év december havi vége előtt írásban bejelentette; a többi adózó a községi adószedőnél teljesíti ezen befizetést. A befizetés határideje, nem mint jelenleg, az illető érnegyed közepére, hanem a negyed első havának utolsó napjára van téve. Későbbi befizetés negyedévi 2%-nyi késedelmi kamatra kötelez. Ellenben ki előre fizet negyedévenkénti $1\frac{1}{2}\%$ -nyi kamatmegterítésben részesül.

Köteles továbbá az adószedő egy községi tag kíséretében a beszedett adót havonként az adóhivatal által meghatározott napon beszállítani (száz forinton felüli összeget időközben is szállíthat be). Az államadóval együtt beszedi, a hol az törvényszerűen kivettetik, a községi pótlékot is. »Részletfizetések alkalmával a befizetett összeg azon arányban számítandó az állami és a községi adótartozás leróvá-

sára, amely arányban áll az államadó forintja a községi adóforintjához.« *) Az állam pénzei a község pénzeitől elkülönítve kezelendők. (80. §.) Az állam pénzei, hűtlen kezelés és sikkasztás bűne alatt, sem községi, sem más célokra nem fordíthatók. Ezen két intézkedésben is a szigorú adóbehajtás biztosítékát találjuk.

Az adószedők kötelességeik teljesítéseért egész vagyonukkal felelősök. De nemcsak ők egyedül. Másod sorban községekben a bíró és jegyző, rendezett tanácsú és törvényhatósági joggal felruházott városokban a polgármester; harmad sorban — visszkereseti joggal — maga a község.

Az adókezelők kötelességeit illetőleg végtére azt mondja a javaslat, hogy mind azt teljesítendik, »ami a jelen törvényben a községek előjáróinak teendőül jelöltetik ki, — az adókönyvelésen és a pénzszedésen kívül — — — —.« Az adókezelőket az adófelügyelő nevezi ki, a megyei állandó választmány által az egyenes adók kezelésére nem-képesítetteknek megjelölt községi előjárók helyetteseképp; és pedig nagy községenként külön-külön, kisebb községekkel illetőleg község-csoportonként egy-egyét.

VII.

Üdvös hatást várunk az egyenes adók behajtására vonatkozó szabályoktól. A javaslat fénypontjai közé számítjuk ezen szakaszt. Szigorúan meghatározza a napot, melyen az adóbehajtás a megelőző intézkedés sikertelensége esetében új pházisba, további stadiumba lép. A községi, pénzügyi és közigazgatási közegek mindegyikét teszi felelőssé a meghatározott terminus betartásáért, a megteendő intézkedés pontos és szigorú keresztülviteléért. Sőt tovább megy, — és ebben már a fiskális szempont tulhajtását helytelenítjük, — tulmegy a méltányosság és szigorú jogszerűség határán, a mennyiben a községet, illetőleg ennek minden adófizetőjét a zálogolásnak, becslésnek, árverésnek és a zálogtárgyak a községen kívül tartott árverések helyére való elszállításának költségei kifizetésében elmarasztalja, ha az árverésnél bejött összegek e célra elégségesek nem lennének. (91., 92. és 93. §§.) És tulmegy azon határon, midőn azt rendeli, hogy a folyó adónak azon része, mely az év végével az egyes adózóktól be nem sze-

*) Ha idézőjelt nem látnánk, el sem hinnők, hogy ily dialektika törvényjavaslatban foglalhasson helyet!

detett, a következő évben a községnek összes terhéről könyveltessék; (94. §.) és ha ezen évben »egészen nem törlesztetik, mind az, ami abból fizetetlen maradt, a következő évben mindazon adózókra a megelőző évi adótartozásuk arányában kivettessék, kik adójukat a községi adószedő kezéhez fizetik.« (95. §.)

Be is vallja az »indokolás«, hogy a 94. és 95. §§. (és nézetünk szerint a 91—93. §§. is) »bővebb indokolást igényelnek.« Ezen indok »hogy mind a községi előjáróságnak, mind pedig az egyes adózóknak érdekében legyen közreműködni, kiváló gondot fordítani arra, hogy a községi előjáróságot terhelő adóbehajtási eljárás a törvény egész szigorának alkalmazása mellett teljesíttessék, s így a folyó adónak az év folyama alatti lerovása biztosíttassék.« Ezen cél elérése biztosítását mi is óhajtjuk. Vajjon azonban az ezen cél elérésére alkalmazott eszköz gyakorlati és jogi szempontból helyeselhető-e? Gyakorlati szempontból azon megjegyzésre kívánunk szorítkozni, hogy a községi előjárók közül nem ritkán fog legalább is a bíró azon adókötelesek közé tartozni, kik adójukat közvetlenül az adóhivatalnál fizetik; — ez esetben pedig a javaslat szigora — ha ugyan hiba ad a 94. és 95. §§. alkalmazására alapot — éppen a főhibást nem sújtja. S tovább megyünk. Valószínűnek tartjuk, hogy a 94. és 95. §§.-sok életbeléptetése következtében az adóelengedések és törlések száma szaporodnék. A községnek és előjáróságnak érdekében állna az adóhátralékok elengedését lehetőleg támogatni. Adófelügyelő és szolgabíró azon alternatíva elé állítva, bizonyos hátralékot a nem-hibás községi adózókra kivetni, vagy annak elengedését javasolni, méltányosságból ez utóbbit tennék. És a javaslat által elérni kívánt célnak éppen ellenkezője állna be. — Jog szempontból pedig korszakunkban, melyben egyik bünygi alapelv szerint inkább 99 bűnös szabadon eresztendő, mint sem hogy egy ártatlan lakoltassék — a pénzügyministeri javaslat azon két, helyesebben öt (91—95) paragrafusa határozottan elvetendő.

Annál helyesebb a javaslatnak azon intézkedése, mely az adóbehajtás minden pházisának terminusát határozottan megállapítja. Az évnegyed első hónapjának lefolyása alatt szorgalmazza a községi adószedő az adók befizetését; második havában megejti a bíró, vagy egy adóbizottsági tag két becsűs kíséretében a hátralékosoknál a zálogolást, harmadik havában, ha a hátralék időközben le nem fizetett, kihirdeti, és nyolcz nappal később megtartja az árverést.

Nem kevésbé helyes a szigor, melylyel a javaslat az adóbeszedést és behajtást ellenorizteti. A szolgabíró tapasztalt mulasztások esetében, azoknak okozóira 5—20 frtnyi bírságot róvhat. — Ha rendeletei mindemellett sikertelenek maradnak, kötelessége erről a főispánnak haladéktalanul jelentést tenni; ugyanez kötelessége a kir. adófelügyelőnek is. Ezen jelentések alapján kötelessége a főispánnak vizsgálatot rendelni el, s szükség esetén az adófelügyelőt adókezelő kinevezésére felhívni. Ha a főispán ezt elmulasztja, a kir. adófelügyelő az esetrol a pénzügyministernek jelentést tenni köteles, ki a kérdés iránt véglegesen határozand.»

A közvetlen adófizeteket illetőleg a kir. adóhivatal teljesíti mind azt, a mi községben az adószedőt terheli; minden negyed második havának 2-án a zálogolással biztosítandó, és a harmadik hó 2-dikán a végrehajtás útján behajtandó adótartozásokról egyéneenkénti kimutatásokat küld az adófelügyelőnek, fő- és alispánnak és a járás szolgabírójának. Ezen hátralékosokat illetőleg teljesíti a szolgabíró azon kötelességeket, melyek a többi adózókat, illetőleg a községi előljárást illetik.

Ha a szolgabíró valamit elmulaszt, vagy elhanyagol, a kir. adófelügyelő azon teendővel a pénzügyi végrehajtót bizza meg, s jelenti ezt egyuttal a főispánnak és szolgabírónak. »A kir. adófelügyelő által ekkép megkezdetni rendelt zálogolási és végrehajtási eljárásba a szolgabíró többé nem avatkozhatik.«

Az adókezelés körüli teendőit elmulasztó szolgabíró ellen a főispán azonnal tisztí vizsgálatot rendel, s ha e vizsgálat útján a mulasztás vagy törvényellenes eljárás ténye felderítettetik, felfüggesztheti őt.

VIII.

Törvényszerűleg minden adózó köteles adóját és illetékeit a meghatározott időben lefizetni. Hátralékok tehát csak úgy származhatnak, hogy vagy az adózó megszegi a törvényt, s ezt a behajtással megbízott állami közegek indolentiája, vagy kötelesség-mulasztása megengeti, vagy hogy szerencsétlenségek következtében az illető adóhátralékos egy időre fizetéseképtelenné lett; röviden, hogy az adózó vagy nem képes, vagy nem akar fizetni. Nem kevésbé bizonyos azonban az is, hogy nagy adóhátralékok következtében azok szenvednek, kik adójukat pontosan fizetik. Mert vagy képes az állam önmagán ezen hátralékok nélkül is segíteni, vagy nem.

Ha a megavavazott és szükséges kiadásokat a hátralékoknak

megfelelő bevételek nélkül fedezni képes. akkor a pontos adófizetők az által károsíttatnak, hogy ezen összegek, melyek az adóteher könnyítésére, vagy közhasznú beruhásokra lennének fordíthatók, egyesek javára vannak. És ezen igazságtalanság annál kiáltóbb, ha ezek könnyelmű és kötelességmulasztó polgárok. Vagy pedig az állam nem nélkülözheti a hátralékoknak megfelelő jövedelmeket, s ezen esetben vagy kölcsön, vagy új adók által kénytelen az ez által támadt hiányt fedezni. Mindkét esetben ismét a pontos adófizetők szenvednek alatta. S ezen igazságtalanság annál kiáltóbb, ha a hanyag adófizető a 6% késedelmi kamattal is adós marad, a kölcsön pedig az államnak egyrésről 10 százaléknál is többbe kerül, másrésről a közhitelt aláássa.

Jogosan mondhatná tehát ezeknél fogva a pénzügyminiszter, hogy a hátralékosok bizonyos határidő alatt összes tartozásaikat törleszszék.

Sőt a méltányosság egy bizonyos foka is szólna ezen erélyes fellépés mellett. Mert kétségtelen, hogy az állampénztár jelenlegi zilált állapotában is legalább bizonyos évszámra lemondhatna az adófelemlésről, ha a több mint 62 mill. frtnyi adó és egyéb hátralékokból nem több, mint a könnyelműségből és lelkiismeretlenségből származottak (az összes hátralékoknak bizonyosan kétharmada) egy-két év alatt befolyának. Ebből pedig az következik, hogy a haza polgárainak java, a pontos adófizetők az adófelemlésnél fogva, a háztartásukba vajmi nehezen nélkülözhető részből azért kényszerülnek lemondani, mivel adókezelési szabályaink hiányossága, illetőleg részrehajló fogantatása a hátralékok felhalmozását sok önző és könnyelmű hazafinak lehetővé tette.

Ha azonban a józan politika alapjára, az opportunitásra állunk, lehetetlenség oly intézkedés szószólóivá avatni fel magunkat, mely a honpolgárok egy tetemes részének anyagi tönkreváltásával volna egyértelmű.

Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy azon hátralékok egy része — s legyen ez bármily csekély — az úgyszólván négy évi kedvezőtlen aratásban és a mainapig sem lezajlott pénzkrisisben találja indokát; s hogy ennél fogva kötelessége az államférfiúnak és jogérzetes embernek az adóhátralékokkal szemben követendő eljárást olyképen szabályozni, hogy a hibájukon kívül hátralékban levő állampolgárok igazságtalanul ne sújtassanak.

Nem találjuk ugyan annak nyomát a pénzügyminister úr indokolásában, java s lata azonban azt látszik bizonyítani, hogy az im kifestett álláspontunkat ő is osztja.

Helyes módozatot is választ »az 1874. év végéig összehalmozott egyenes adóhátralékok mikor s mily részletekben leendő behajtásának tervezésére,« a mennyiben a végre a megyei allandó választmányokat kevés, de legalább 3 tagból álló számosabb bizottságok kiküldésére felszólítani kívánja (102. §.)

Abban azonban nem értünk egyet a pénzügyminister úrral, hogy az 1874 évre kivetett egyenes adókból hátralékban maradtak okvetlenül 1875-ben, tehát nagyobb szigorral hajtassanak be, mint a korábbi évekből származók. Miért essék pl. a földbirtokos, ki az 1872 és 1873-kiki sanyaru évek alatt adóját pontosan fizette és csak a harmad évi rossz termés következtében maradt hátralékban adójával, szigorúbb elbánás alá, mint azon nagybirtokos, vagy tőkepénzes, ki még 1871-ben egy nagy birtokot vett meg, de módot tudott találni arra, hogy egész a mai napig nem kellett adót fizetnie?

Óhajtánók továbbá, hogy az adófelügyelő, vagy helyettese is résztvegyen azon bizottságok tárgyalásában; és ne csak — mint a pénzügyminister javaslata elrendeli — az azon bizottságok által készített jegyzékeket az adóhivatalokkal együtt átvizsgálja. Nézetünk szerint az állandó választmányok által kiküldött bizottságok működésétől nagyobb részrehajlatlanságot várhatunk, ha tárgyalásaiknál a pénzügyi kormány is képviseltetik.

A fizetési részletek megállapításánál a két évi részletekben törlesztendő hátralékokra nézve a pénzügyi igazgatóságot, hosszabb időszak alatt törlesztendőkre pedig a pénzügyminisztert illeti, ki egy-szersmind azon hátralékoknak miképen leendő behajtásáról is intézkedik, melyek 5 évi részletekben nem törleszthetők. Kívánja továbbá a javaslat, hogy egy-egy részletre az illető adózóra kivetett a folyó egyenes adó összegének felénél nagyobb összeg ne essék; de a hátralék végleges törlesztéseig kisebb se számíttassék.

Az adóhátralékok beszedéseért az illető községnek a behajtott összeg 1%-ja jár, mely akkor fizettetik ki, midőn az illető évre esedékes hátralék tényleg egészen beszolgáltatott.

IX.

»Az egyenes adóknak végrehajtás útján behajtásánál követendő eljárásról« (!) szóló IV. fejezet az 1868. évi XXI. és 1870. XV. törv. czikkből van átvéve.

Helyes jobbitmány az, hogy az adótarozások biztosítása végett a hátralékos netaláni ingatlainak egy része egy évre haszonbérbe ad-

ható. Ez által egyszerűsítették az adóvégrehajtási eljárás és enyhébbé tették az adózóra nézve, »mert könnyebben viseli az adózó ingatlan vagyona egy része haszonélvezetének nélküli lözését rövid időre mint ingóságainak még becsáron alóli elárvereztetését.« Ez azonban csak a folyó évi tartozás biztosítására engedtetik meg.

A végrehajtási eljárás szigorát némileg enyhítő intézkedést, foglal magában a 119. §. is. »Ha a zálogolás napját követő 15 nap alatt behajtandó hátralék a késedelmi kamatokkal és a zálogolási illetekkel együtt egész összegében, hiánytalanul lefizettetik, a zárlat feloldottnak tekintendő.«

Indokolatlannak azonban találjuk azt, hogy a pénzügyminister javaslata a pénzügyigazgatóságokat is feljogosítja, hogy kiküldött tisztviselőik által az adóvégrehajtás mikénti foganatosításáról meggyőződést szerezzenek maguknak és az észrevett mulasztások pótlása, vagy törvényellenes eljárások megszüntetése végett a szükséges intézkedéseket tegyék. (135. §.) Ez ellentétben áll a javaslat 2. §-ával, melynél fogva az adófelügyelőségek az egyenes adók kezelését illetőleg közvetlenül a pénzügyministeriumnak alárendelvek. Gyakorlati szempontból pedig szükségtelen, az utiköltségeknél fogva drága és időrabló halmozása a teendőeknek.

X.

Kit elemi csapások okozta károk adótartozásának befizetésében akadályoznak, annak az adóvégrehajtást elkerülendő — adóelengedésért vagy adófizetési halasztásért kell folyamodni.

Ily elemi csapások Ghyczy úr javaslata szerint: jégeső, árvíz, tűz, egész területet pusztító rovarok, a bevetett földeknek termését, dülőszámra tönkretévő szárazság vagy fagy, ha a föld újabb bevetés által azon évben jövedelmezővé egyáltalában nem tehető.

Ily elemi csapások alapján azonban adóelengedés csak azon esetben igényelhető, ha a károsult, vagy ha többen vannak, azoknak képviselője, vagy a község előljárósága tűzkár esetében legfőlebb nyolcz, jégeső, fagykár vagy árvíz esetén pedig 14 nap alatt erről a szolgabírónál jelentést teszen. Eze feljelentést 3 nap alatt közli az adófelügyelővel, ki is a szolgabíróval együtt a tényállást a községi előljáróság meghallgatásával, erdőégés okozta kár esetén szakértő becsűsök hozzájárulásával megvizsgálja.

Erdőégés által okozott kárnál, több évi adóelengedés engedélyezhető. Épületeknél tűz vagy árvíz pusztítása esetén az adóelenge-

dés a kár mérvéhez képest adatik. Fagy, aszály, erdőégés-okozta károknál fogva szőlőkre, rétekre, legelőkre és nádasokra nézve nincsen helye az elengedésnek; szintugy nem a letakarított, de még be nem hordott, vagy asztagokban, kazlakban és csűrökben levő termények elégeése esetében, mivel tűzkármentesítendőek lettek volna. Árviz, jégeső és tűz által okozott károknál az adóelengedés a termények minden nemére kiterjed.

Az adóelengedés a szenvedett kárhoz képest a sujtott földdarab után járó adó egyharmadában, kétharmadában vagy egész összegében állapítandó meg.

Az adóelengedés iránt első sorban az állandó választmány határoz — a főispán által közölt vizsgálati munkálatok alapján. Elutasító határozata nem felelbezhető, helyeslő véleménye ellenben az illető iratokkal a pénzügyigazgatósághoz terjesztendő fel. A végleges eldöntés a pénzügyministeren áll.

Elemi csapások esetében tehát az adóelengedés a folyó évi, és csak ritka súlyosabb esetekben egy vagy több következő évi adóra terjedhet ki. Régibb adóhátralékokra ez esetekben csak kellően bebizonyított behajthatlanság esetében van helye; azonban *fizetési halasztásért* folyamodhatni.

Itt ismét konstatalhatunk egy nagyon üdvös következményü javítást. Eddigélé az 1868. évi XXI. törv.-czikk 18. §-sa tág tért nyitott a pártfogolásnak. A pénzügyi igazgatóságok ugyanis feljogosítvák, egyeseknek, valamint egész községeknek »elégge indokolt folyamódásukra« adófizetési halasztást adni. És elutasító végzéseik felelbezhetők a a pénzügyministerhez.

Ezen szakaszt megszünteti Ghyczy úr javaslata. 142. §-sa nemcsak meghatározza, hogy adófizetési halasztás csak az illető adóév végéig adható, de magát az engedélyt is szigorú vizsgálatról tétélezi fel. Kérni azt a község előljáráóságától s képviselő-testületétől kell; ezeknek a halasztást engedélyező határozatuk felett a főispán s azután a pénzügyigazgatóság a pénzügyminister által szabályrendeletileg megállapított hatásköréhez képest határoz. A községnek és főispánnak a a kérelmet megtagadó határozatai nem felelbezhetők.

Szintoly szigorú az eljárás a behajthatlan adók megállapításánál.

Azon adótartozások törlése, melyek a község előljáráósága által behajthatlanoknak jelentettek fel, feltételezi, hogy az adófelügyelő és szolgabíró vizsgálata alapján megyékben az állandó választmány, törvényhatósági városokban a tanács a község jelentését pártolólág a

pénzügyigazgatósághoz beküldje, mely hatásköréhez képest vagy maga hoz végleges határozatot, vagy azt a pénzügyministertől kéri ki.

XI.

Ha már az egyenes adók igazságtalan felosztása ellen emelt panaszokat nagyon is alaposaknak mondhatjuk, még kevésbé lehet a fogyasztási adók és jövedékek elleni kifogásokat tagadni. Ghyczy úr az egyenes adók hiányát új adótörvényekkel és a kezelési eljárás javításával törekszik megszüntetni, és e tekintetben szabad tér áll a magyar pénzügyminister rendelkezésére; itt nem kell egyébre tekintettel lennie, mint az adózók adóképességére és az állami szükségletek követelményeire. Máskép van ez a közvetett adókra nézve.

Hiába panaszkolja a magyar cukorgyáros, hogy nem versenyezhet az osztrákkal, mivelhogy az adó nem a cukortartalom, hanem a répa nyers súlya szerint rovatik rá; már pedig a Csehország kékagagú talajában termett répa sokkal nagyobb cukortartalmú, mint a magyar. Hiába bizonyítja ezen panasz alapos voltát a legtöbb hazai cukorgyár szünetelése, a magyar pénzügyminister képtelen ezen bajon saját hatáskörében segíteni, tétlenül kell néznie, miként apad évről évre a cukoradóból várt bevétele, mert a 1867. évi XVI. t. cz. XI. pontja azt határozza, hogy azon közvetett adók, melyek az ipartermelésre közvetlen befolyást gyakorolnak, a birodalom mindkét részében a vám- és kereskedelmi szerződés tartanára azonos törvények és rendszabályok szerint kezeltesenek.

Hiába bizonyítják az évi zárszámadások a pénzügyministernek, hogy a vám tiszta jövedelme 1871. óta állandóan csökken leginkább azért, mivel a cukoradó visszatérítési költsége minden évben szaporodik, hiába tudja, hogy az osztrák cukoradó egyedül az osztrák pénzügyi kormányzat javára folyik be, a visszatérítés pedig 32%-ban Magyarországot terheli; hiába, mert míg az 1867. XII. t. cz. sokkal igazságosabban foglalmazott 64. §-át módosító 1867. XIV. t. cz. érvényben áll, ezen bajon nem segíthet.

A közvetett adók dolgában a magyar pénzügyminister egyelőre nem tehet egyebet, mint a törvényhatóságokat és ezek közegeit szigorú felelősség mellett a közvetett adók ellenőzésére irányzott erélyes támogatásra szorítani, a közvetett adók pontos befizetését biztosítani, és végre elriasztó büntetések által a jövedék-áthágási és megrövidítési eseteket ritkítani.

Ezt Ghyczy úr sikerre való kilátással tervezi, és a »közadók keze-

léséről» szóló javaslat VI. VII. és IX. pontjait a legsikerültebbeknek tartjuk.

Csakis a gyakorlati kivitel erélytelenségének lenne tulajdonítható, ha ezen intézkedések nem szülnének nevezetes eredményt az állam jövedelménél.

Távol legyen tőlünk a visszaélések okainak eredetét kutatni, vagy oda mutatni, hogy a Bachrendszer és provisoriumok alatt mint hazafias erényt megszoktuk a pénzügyi kincstárt mennél jobban károsítani, és hogy ezen szokás második természetünké vált, ámbar nem mondunk azzal sem ujságot, hogy mai nap is különös előszeretettel füstöljük a szüz dohányt; még azok is, kik mint hivatott közegek kötelesek volnának ily jövedéki áthágásokat üldözni és büntetni, és kik azután elég méltányosak mások áthágásait is kiméletesen tárgyalni.

Aziránt sem igényeljük a szó- vagy írásbeli nyilvánítás elsőégi érdemét, ha constatáljuk, hogy a pénzügyministeriumban még mai napig is nem csekély azon tisztviselők száma, kik nem csupán születésre nézve, hanem szellemileg is külföldiek, kik nem annyira hazánk felvirágzását mint saját érdeküket hordják szívükön, és hogy másrészt mi magyarok mint tisztviselők csak annyiban gyakoroljuk hazafiságunkat, a mennyiben kényelmünkkel (és tán más egyébbel is) összeütközésbe nem jut; és oly jó sógorok és komák vagyunk, hogy e miatt rossz hazafiakká válunk.

Ha a mondottak után még azt is tekintetbe vesszük, hogy az adókezelés majd minden stadiumában rászorúl a közigazgatási hatóságok közbenjárására, nálunk azonban a Bakkorszakból öröklött „szegény financzok és a választott, többnyire gazdag és mindenesetre aristokratikus „megyei urak“ között a kincstárra károsan ható ellentétes viszony fejlődött ki, mely a pénzügyi közegeket köteleységük teljesítésében akadályozza, vagy a hatályos támogatást nehezíti: elég okot fogunk találni annak indokolására, mért hogy a közvetett adótörvények sikeres keresztülvitele mindeddig lehetetlen volt.

Ezen visszasságoknak Glyczy úr javaslata erélyes kézzel vet véget.

A törvényhatóságok és közegeiknek a közvetett adók kezelése és ellenőrzésére irányzott közbenjárását azáltal biztosítja, hogy őket személyesen felelőssé teszi mindazon mulasztásokért vagy szabályellenes eljárásért, melyek következtében a kincstárra kár háromlott és az esetre, ha mulasztásuk vagy helytelen eljárásuk a kincstárnak kárt nem is okozott, pénzbirságokban marasztalja el.

Jelesen kötelességükké teszi, nem csak a pénzügyi közegeket hivatalos eljárásukban gyámolítani, hanem maguk is tartoznak, a fogyasztási adók, illetékek és jövedékek megrövidítését meggátolni, ez iránt vizsgálatokat tartani vagy elrendelni, felőle a pénzügyi közegeknek jelentést tenni, és az igazságszolgáltatási közegekkel együtt a szabályszerű bélyegek használatának szigorú és pontos ellenőrzését gyakorolni, és ebbeli hiányokat lelelezni.

Ezek bizonyára életre való rendelkezések, és hogy nem fognak — mint nálunk sok egyéb — csupán papiron maradni, arról kezeskedik a jelenlegi pénzügyminister erélye, ki nem egy esetben megmutatta, hogy törvény nélkül is tud rendeleteinek tekintélyt szerezni.

A mi saját közegeit illeti : a pénzügyministeri javaslat, a közvetett adók és illetékek egyénenkénti könyvelésével az adóhivatalokat bizza meg, a pénzügyi végrehajtókat pedig azok beszédésével. Ezen végrehajtók azonban semmikép sem azonosak a mostaniakkal. Ezek szükség szerint mérsékelt napdíj és útköltségek mellett fogadtatnak fel, anélkül hogy hasznavehetőségükről biztosíték vagy bizonyíték követeltetnék. Az új intézmény utánpótlása a bírósági végrehajtóknak, javított pénzügyi kiadásban. Ezen tervezett pénzügyi végrehajtók állandóan alkalmaztatnak, különleges szakvizsgálatattételre kötelesek, azonban fizetést vagy napdíjat nem húznak, hanem a közbenjárásukkal behajtott adók és illetékek 2°,-kát kapják.

A végrehajtónak nincs megengedve a behajtandó összeget, annak kamatait, valamint a behajtási illetékeket felvenni és nyugtázni; a fél köteles tartozását a községi adószendőnél, vagy az adóhivatalnál befizetni. Ha valamely közvetett adó- vagy illetékkövetelés lefoglalás vagy árverés útján hajtandó be, az adóvégrehajtó sajátjából tartozik előlegezni a végrehajtási költségeket; minden működési tényéért felelős. Ellene támasztott netáni panaszok a pénzügyigazgatóságnál nyújtandók be, mely eziránt első fokban hoz határozatot. Felelőszési forum a pénzügyministerium.

Nem kevésbé szigorú a IX. szakasz, mely a sikkasztások és kihágások büntetését tárgyalja. Mostanáig a kihágások törvény szerint négyszeres, tényleg azonban legtöbb esetben az adótétel bizonyos hányadáttevő összeggel büntetettek. A pénzügyministerium tervezete rendel, hogy ha külön törvény másképp nem rendelkezik — a bírság azon összeg hatszorosában állapittasék meg, melyet a károsítás sikerülte esetében a kincstár szenvedett volna.

Ha azonban a kár pénzbeli egyenértéke meg nem határozható.

a birság 1—500 frtig terjesztendő ki. Az elmarasztalás azon 1. folyamodású törvényszéket illeti, a melynek kerületében a kihágás történt; felfolyamodások esetében a kir. tábla a felelhezési forum.

* * *

Beismerte maga a pénzügyminister úr, hogy »sok szó fér javaslatához.« Igyekezünk szava igazságát beh bizonyítani. Hogy ezen javaslat kitünő gyakorlati értéke daczára többet időztünk a hiányok felderítésénél, mint előnyei kiemelésénél, ennek okka abban keresendő, hogy gyakorlati szempontból nem annyira a javaslat méltatását, mint inkább hiányai felderítését tüztük ki feladatunkul, miszerint a netalán helyeseknek találandó észrevételeinkkel javításában közreműködhesünk.

Kétségtelenül nagy érdeméül fogja a haza felróvni pénzügyministerünknek, ha a törzsvagyon megtámadása nélkül szaporítja az adójövedelmeket. Kétszeres lesz az érdem, ha ez nem annyira adóelemelés és új adónemek életbeléptetése, mint az adók arányosabb, igazságosabb felosztása útján sikerül.

S nekünk a gyakorlati életből merített tapasztalatokra támaszkodó meggyőződésünk, hogy a pénzügyminister úr közadó-kezelési javaslatának szigorú végrehajtása — a személyes kereseti és jövedelmi adótörvény reformjával egyetemben — minden új adónem, minden adófelemlés életbeléptetését fölöslegessé teszi.*)

*, Tisztelt munkatársunk ez utóbbi nézetét, fájdalom, magunkévá nem tehetjük. Államháztartásunk rendezésére még a puszta adófelemlésnél is sokkal mélyebbre ható intézkedések szükségesek.

S z e r k.

Az állam és mezőgazdaságunk.

MÁDAY ISZIDORTÓL.

Közgazdasági életünk fejlesztése a legujabb időkig úgy a kormány, mint a képviselőház részéről igen kevés figyelemben részesült. A 60-as évek végén volt bő aratásaink, gyorsan fejlődő kereskedelmünk, sűrűen alakuló iparvállalataink mind természetszerűeknek tartattak, jövőnk biztosítottnak tekintetett; és a képviselőház, melynek feladata az volt, hogy az eddigi koronaországból államot teremtsen, sietett az ország gazdag forrásait felhasználni és egy nagyszerű vasuthálózatra, a főváros szépítésére, tengeri kikötőre és egyébre számos milliót szavazott meg. Ezen nagymérvű beruházások mellett képviselőházunk némi részben azon tényezőről is megemlékezett, melynek az ország akkori kedvező helyzetét köszönhette, t. i. a földmívelésről és az államköltségvetésben a földmívelés emelésére néhány ezer forint lett felvéve, a mely összeg 1873-ig fokozatosan 126,000 frtra emelkedett. Ezenkívül gazdasági tanintézetek fentartására évenként 60—100 ezer frtot költött az állam és körülbelül átlag ugyanannyit új intézetek felállítására.

Ide csak némi részben számítható a lótenyésztés emelésére a ménesi uradalmak jövedelmén fölül adott tetemes összeg, minthogy ezen specialis állattenyésztési ágnek aránytalanul magas összeggel való támogatását nem tisztán mezőgazdasági érdekek indokolják, hanem azon körülmény is, hogy az előbbi regimetől a ménesekben és ménentelekben tetemes beruházásokat vettünk át, melyeket okvetlenül gyümölcsoztetni kellett.

A ki hazánk elmaradt földmívelési viszonyait némileg ismeri, annak azonnal fel fog tűnni azon összeg csekély volta, mely egy közel 5000 négyszög mértföldnyi területtel bíró állam földmívelésének emelésére szánva van. Ezen csekély összeg megjárta ama boldog időkben, melyeket fenebb vázoltunk, de ma, midőn három év rossz aratása az

állam alapját képező gazdaosztály egy részét vagyouilag csaknem tönkre tette, vagy több évre bénító adósságba keverte; midőn az ország a népesség ezen zömétől az adók behajtását csak részben képes eszközölni, és itt is csak úgy, ha a földmives üzleti tőkéjét támadja meg; ¹⁾ midőn az 1868—69-ki lendület folytán létrejött iparvállalatok is egymásután romba dőlnek, és vérmes kilátásokra alapított számítás mellett kamatbiztosítással ellátott vasutaink egy része üzleti költségeit sem képes behozni, m a, midőn mindenki belátja, hogy a múlt évben tetőpontra ért pénzügyi válság okozója, földmivelésünknek a gabona-termelés és kivitelre alapított egyoldalúsága volt, s e szerint földmivelésünknek az állam létével vagy nemlétével való szoros összefüggését ki sem tagadhatja : azt kelle hinnünk, hogy a képviselőház sietni fog a mult évek mulasztásait helyrehozni; hogy sietni fog minden erejét a földmivelés okszerű irányba való terelése- és fejlesztésére fordítani, hogy az ország adóképeségét emelje, az e téren megkezdett beruházásokat folytathassa és Magyarországot ily módon Európa többi civilizált államainak sorába emelje.

De nem ez történt. A képviselőháznak az ország anyagi viszonyainak rendezése és fejlesztése céljából javaslatot tenni hivatott 21-es bizottság, illetőleg 9-es albizottság csaknem minden tevékenységét a lehető megtakarítások kijelölésére, a kiadások megszorítására összpontosította. Hogy mily irányuak voltak ezen megtakarítások, kitűnik abból az adatból, hogy a magyar állam földmivelésének emelésére szánt 126,000 frtot leszállította 100,000 frtra, és a gazdasági értelmiség terjesztése, gazdák nevelése, néptanítók oktatása útján működő gazdasági tanintézeteink közül egyet eltörölni javasolt és megtagadta a felszerelési költségeket, és így a megnyitást egy másikra nézve, mely a képviselőház egyenes utasítása folytán állíttatott fel, s melyre az állam és azon város, ²⁾ a hol ezen intézet alakulóban van, százezreket költöttek.

És ha kérdjük, miért ezen szűkkeblűség az ország földmivelésének ezen vitális érdeke irányában? Erre nehéz a felelet. Azt kell hinned, hogy ama közöny némely divatos és az elmélet emberei által fel-

¹⁾ Az adók beszedésénél az utóbbi mostoha évek alatt a végrehajtás szabály volt, és ilyenkor az adószedők rendszeren elvitték a földmives még meglevő egy-két tehenét vagy egyéb állatját, mit azután a legközelebbi vásárra hajthattak eladás végett. Ez a végrehajtásnak legkönnyebb neme, nem kellén az így lefoglalt tárgyakat költséggel szállítani.

²⁾ Kassa.

kapott, de nálunk még időszerűtlen eszméknek korai hangoztatása. sőt erőszakolásának kifolyása, másrészt abban is találja indokát, hogy a földmivelés természetével az irányadó körökben kevesen ismeretesek és ha annak fontosságáról meg vannak is győződve, azért a helyes szakszerű tájékozottság hiányában nem ismerik fel a jelen helyzet javításának természetszerű tényezőit és eszközeit, és tagadják a segítség. a lendítés lehetőségét. Az előbb említett divatos eszmék — vagy nevezzük saját nevén frázisok közé tartozik az is, hogy a földmivelést nem kell segíyezni és dédelgetni, mert ha életre való, magától is kifejlődhetik; a földmivelés emelése a magánvállalkozás dolga, meg az magától is, csak jó időjárás legyen stb.

Hogy az ily elméletek átvétele, melyek az étellel nincsenek kellő összhangzásban, mily káros, azt az utóbbi években törvényhozásunk több ízben csattanósan hebizonyította. Csak az esküdtszéki intézmény behozatalát érintem s a békebirákkal való szerencsétlen kísérleteket stb. De hogy oly példát említek, mely gazdasági érdekeinket közehről érinti, megemlítem azon elv erőszakolását: hogy ítélni, büntetni csak bíró lehet hivatva s e szerint közigazgatási közeg semmiféle ítéletet nem hozhat. Ezen eszmének merev keresztülvitele folytán a gyors, olcsó és egyszerű eljárást igénylő erdő- és mező-rendőri kihágások is a bíróságok elé tartoznak. Hogy ennek mi az eredménye, azt mutatják az utóbbi években óriási módon elszaporodott erdőrongálások,³⁾ és a vidéken a mező-rendőri ügyekben uralkodó valóságos anarchikus helyzet,⁴⁾ melynek nyomása alatt mind sűrűbben követel a gazdakö-

³⁾ A tett erdőkárok csak a kincstári erdőknél több százezer forintba rúgnak.

⁴⁾ Hogy mily türehtlen ez állapot, a sokból néhány törvényhatóság véleményét idézzük: »Egyébiránt hivatalos bizonyossággal kijelenthetjük: hogy mióta a mezei rendőrségi 1840. évi 9. törv. végrehajtása, a közigazgatási, illetőleg rendőri ingyenes és rögtönös illetékesség alól kivétetvén — 1868-ki 54. tvez. értelmében bélyegköltséggel és különféle formalításokkal terhelt bírói eljárás alá rendeltetett, a mezei közbiztonság igen hanyatlott, különösen a fák, jelesen a gyümölcsfák elleni ellenszenv kapott lábra.« (Esztergom v. $\frac{2190}{1874}$.) — »Sajnosan vagyunk kénytelenek tapasztalni, hogy a tulajdon biztonságának megóvására, és a mezei kártételek orvoslására szükséges rendőri intézkedések mily hiányosak. Különösen érezhető ezen hiány a jelen törvénykezési formák nehézkessége miatt, midőn a bíróságok hatásköre alá osztott mezei kártételek elintézése, az ezeknél felhalmozódott ügyek miatt, éveken át húzódik el.« (Szatmár v. $\frac{1648}{1874}$.)

zönség egy mező-rendőri törvényt,⁵⁾ vagy legalább alkalmas közegeket a sok tekintetben viszonyainknak még ma is megfelelő 1840-ki 9-dik törvényczikk végrehajtásához.

Ezen rövid kitérés után visszamegyek azon állítás jogosultságának taglalására, hogy a földművelés oly ipar, melyet teljesen a magán-vállalkozásra kell bízni. Hogy ezen thésis felállítói ezt akár az elméletből, akár a gyakorlatból miként kísértik meg indokolni, nem tudom. Hanem nézetem szerint mindkét irányban a tények ellenök bizonyítanak. A legtöbb jelesb nemzetgazdasági író elismeri, hogy az államnak kötelessége a magántevékenységet ébresztetni, buzdítani, helyes irányba terelni stb. Roscher éppen (National Ökonomie d. Ackerbaues) rossz kormányznak nevezi azt, a mely nem tesz kísérletet a czélból, hogy népének jólétét gyámolítás, nevelés útján előmozdítsa. A földművelés az állam ilyennemű támogatására inkább szorul, mint bármely más ipar, mert a gazdát kevésbbé sarkalja a verseny s minthogy üzletében a természet befolyásai túlyomók, üzletének hiányait kevésbbé képes felismerni, végre rendesen korlátoltabb látkörrel is bír. Roscher szólván azon gyámkodásról, melyben az államnak az ipart, nevezetesen a földművelést részesíteni kell, világosan kifejezi, hogy minden állam közgazgatási működése kezdetén ezen gyámkodás a legmesszebb szokott menni, és két korszakot különböztet meg az államok földművelési politikájában.

Az állam rendőrileg elrendeli, hogy bizonyos, a közügyre nézve hasznos miveletek fogatosítsassanak, vagy abban hagyassanak, vagy megelégszik azzal, hogy saját körében, pl. a kincstári birtokok példányszerű kezelése, fák ültetése vagy hasznos növények terjesztése által jó példát ad, minek utánzására jutalmak és díjak által buzdítja a magánosokat. A közgazdasági élet vagy tevékenység legmagasabb fejlődési fokán a szabad oktatás lép a nevelés helyébe. E korszakban az állam a tudomány előmozdítója, a tudomány eredményeinek oktatás által való terjesztője; mindkettő az állam költségén történik ugyan, de minden kényszer nélkül a magánosakra nézve.

Hogy ezen korszakok az államok közgazdasági működésében, nevezetesen a földművelés emelése körül csakugyan az életben is így vagy hasonló módon fejlődnek, arra nézve elég bizonyítékot felhozni

⁵⁾ Az országos gazdasági egyesület éppen most határozta el egy mező-rendőri törvényjavaslat kidolgozását, s a földművelési miniszterium e czélt támogatandó, minden az országban létező mezőrendőri helyhatósági statútum begyűjtését rendelte el.

dr. Rellning »Die Entwicklung der sächsischen Landwirthschaft« című jeles munkájából a következőket : Ő három korszakot különböztet meg. Mindaddig, míg a földmiveléssel foglalkozó népesség zöme nem bír fogékonysággal a további fejlesztésre, míg gazdasági egyletek vagy nem léteznek vagy üdvös tevékenységre nem ébredtek míg az ország közgazdasági tényleges állapota a hiányok és szükségek felől tájékozva nincs; az államnak kötelessége a földmivelés emelésének ügyét közvetlen kezébe venni, az emelésre szolgáló eszközöket és intézkedéseket a földmivelőkkel megkedveltetni, és az okszerű előmenetelnek okszerű példányát nyújtani; miután e korszakban még a magántevékenység meg nem kezdődött, a sajtó útján való hatás még nem elegendő: a kormánynak közvetlenül kell befolyását érvényesítenie a legkiterjedtebb és mindent felkaroló tevékenység útján. Ezen első korszakot jellemzi az, hogy jutalmak osztatnak minden a földmivelés terén felmerült kiválóbb műveletért, gazdasági jó berendezésért, eperültetvényekért, rét művelésért és komlótermesztésért stb. egyaránt, tekintet nélkül arra, mennyi subjectiv érdeme van az illetőnek a mellett. E korszakba tartozik pl. a mintagazdaságoknak az állam általi felállítása és a tenyészállat-törzseknek állam költségén való beszerzése és kezelése. Mind e lépések igazolva vannak a viszonyok követelményei által. Ezek a fejlődés első korszakának jelei. Hogy ezen korszak meddig tart, az jobbra az állam által tett intézkedések hatásától függ. Ha ezen intézkedések folytán élénkebb mozgalom keletkezik, ha a gazdasági egyletek szilárdabb állást foglalnak, a közönség részéről bizodalomban részesülnek, s általában az állam által adott példa üdvös következményei mutatkoznak, bekövetkezik a második korszak. Ebben a nézetek tisztulnak, a földmivelési iparban bizonyos befolyásosabb és hatalmasabb irányok kerülnek a fölszínre, a melyeknek fejlesztésére, intensivebb előmozdítására már nagyobb mérvű eszközök szükségeltetnek, és így az államnak is az előbb sokféle irányban alkalmazott tevékenységét nagyobb mérvben, de tisztább gyümölcsöztetésre való kilátással összpontosítani lehet. A gazdasági egyesületek és a sajtónak közreműködését e korszakban már hathatós támaszként használhatni fel arra, hogy a magántevékenységet a fokozott ipar tevékenységéhez szükséges segédeszközök beszerzésére s a kellő beruházások-, földjavításokra buzdítsa; az államnak pedig gondoskodni kell, hogy a magánosak a gazdaság emelésére célzó javításaikhoz megkívántató műszaki tanácsban és támogatásban hiányt ne szenvedjenek.

E korszak, mely a viszonyokhoz képest hosszabb és rövidebb le-

het, épen úgy mint az első, akkor ér véget, midőn a földmívelési hatóság eddigi tevékenységét teljesen a magánosak kezeibe helyezheti, s az államnak csupán a gazdák oktatása és a tudomány előmozdítása marad feladatául, s ezzel beállott a harmadik korszak. Rellning ezen korszakok másodikába sorozza Szászország jelen állapotát, miután az első korszak a szász kormánynak a földmívelés emelésére irányzott, kitartó működése mellett 120 évnél többet vett igénybe, mely időben a szász kormány 18 különböző irányban és czím alatt, osztogatott jutalomdíjakat, és törekedett minden a földmívelés körébe vágó gazdasági művelet fejlesztésére.

Hogy a földmívelés fejlesztését nem lehet teljesen a magánvállalkozásra bízni, arra a felhozottakon kívül eléggé utal azon körülmény, hogy alig tudunk államot, mely ne látta volna szükségét annak, hogy a közigazgatásnak többé-kevésbbé fontos ágát tisztán a földmívelés emelésének szentelje.

Austriában a földmívelési miniszterium fenállásának rövid ideje óta életrevalóságának dicséretes jeleit adta, jötekonny hatást gyakorolt az ország földmívelésének emelésére, és igen számos jó eszmének volt megindítója és előmozdítója. Legközelebb áll hozzá a birtokos és gazda osztályában is nagy értelmiséggel bíró Poroszország, hol a földmívelési miniszterium a képviselőház legutóbbi határozata folytán továbbra is fentartandónak határoztatott.

Mind a két állam földmívelési miniszteriumának története fényes bizonyítéka annak, mennyire hasznos, sőt szükséges egy ily, a földmívelés emelése céljából felállított külön hatóság. Általánosan tudva van, hogy mindkét földmívelési miniszterium bizonyos ambíciók és mellékes politikai tekintetek kielégítése végett szerveztetett, és hosszú ideig ezek kielégítésére is szolgált, és habár az említett körülmények közt a miniszteriumnak működése nem lehetett teljesen kielégítő és szakszerű, mindazonáltal ezen hatóság szükséges voltának eszméje, a közvéleményben oly erős gyökeret vert, hogy sem az egyik, sem a másik állam földmívelői azt nélkülözni nem akarnák.

A kisebb német államokban, melyek egy külön földmívelési miniszterium felállítását nem bírják elviselni, külön hatóságok vagy közigazgatási osztályok vannak e célra szervezve, vagy pedig a kormány az egész országra kiható gazdasági egyesületek az állam által fizetett titkárai által hat a gazdaközönségre. Példa erre Bajor- és Szászország.

Belgium egy külön, az állam legkitünőbb tudósaiból, gazdáiból,

birtokosaiból álló »Conseil superieur«-t tart fenn, mely tisztán a földmivelés emelésére törekszik. Franciaországban a mi miniszteriumunkhoz hasonló beosztású földmivelés-, ipar- és közmunkaügyi miniszterium van, melyben a földmivelés előmozdításának, a gazdasági és állatorvosi szakoktatásnak, a törvényhozásnak és a méneseknek külön osztályok vannak szánva, és ezenfelül az egész országot bentázó állami biztosok vannak alkalmazva.

Angliában 1817-ig »Board of agricultur« állott fenn, a mely a földmivelési miniszterium és gazdasági egyletek közti állást foglalta el.

Ha a felhozott példák után feleslegesnek tartom is annak további bizonyítását, hogy a földmivelés emelése az államnak csakugyan elodázhatlan kötelessége, bátor vagyok még röviden elmondani nézetemet arról, hogy mily intézkedést és minő irányban tartok kívánatosnak a földmivelés emelésére, és mennyiben kell az államnak e tekintetben a kezdeményezés szerepét vinni?

Az állam e téren való teendői közé sorozom a földmivelési törvényhozást, a szakoktatást, a földmivelési tudomány kimivelését, végre mindazon közigazgatási teendőket, melyek a földmivelés pozitív emelésére czélozhatnak.

A mi a földmivelési törvényhozást illeti, ennek feladata ott, hol a jólét kifejlődésének alapfeltétele: a vagyon-biztonság megvan, elhárítani azon akadályokat, melyek az önkéntes szabad mozgásnak útjában állanak, feladata továbbá azon törvényeket megalkotni, melyek a földmivelés emelésére közvetlenül hivatvák hatni. A vagyon szabadsága a szó tágabb értelmében, habár azt több törvényhozás a kultur-törvények közt legelső helyre állítja, nem feltétlenül szükséges a földmivelés fejlesztésére; sőt sok esetben annak megszorítása, és pedig leginkább az előrehaladt népeknél, a közczélnek gyakran feltétele, úgy hogy azt mondhatni, hogy a törvényhozásnak nemcsak feladata oly megszorításokat és akadályokat hárítani el, melyek a földmivelést gátolják, hanem kötelessége oly korlátokat is hozni be, melyek ennek emelésére alkalmasak, mert pl. ha a kultur-törvényhozás hivatva van a szolgáltatásokat, a dézsmát stb. mindmégannyi akadályait a földmivelésnek megszüntetni, akkor hivatva van pl. a szétszórt birtokok tagosítását, a víz-lecsapolási műveletek fogamatba vételét, kényszer útján is keresztül vinni. Mindakét irányban a nép műveltségi foka irányadó arra nézve, hogy mennyire szükséges a vagyon szabadságát korlátozni; a helyes szabványok felállítása a törvényhozás bölcsességétől függ.

Hogy ezen szakba vágó esetek mily fontos szerepet játszhatnak az ország közgazdasági életében, elég utalnunk a tagosítás kérdésére, melynek fontos volta iránt azt hiszem a műveltebbek közt kétség fen nem forog. A szolgálmányok megváltása, a dézsma megszüntetése oly ügyek, hol a törvényes kényszer kétségkívül a tulajdonjogba belenyúl, de itt csak a tulajdon egyik neve annak egy másik nemére változtatattatik át, és személyes érdekek nem sértetnek. A tagosítás kérdésével azonban egészen másképp áll a dolog, mert itt a törvény a birtokot kényszeríti, hogy tulajdonát, mely az állam oltalmára jogosan appellál, vagy annak egy részét a többivel összesítse; egy új elosztásba nyugodjék bele, és rég szerzett vagy birt tulajdonához való ragaszkodását és szeretetét áldozza fel.

Azonban azon előnyök folytán, melyeket a törvény keresztülvitele biztosít, később azok is, kik magukat a törvénynek alávetni vonakodtak, csakhamar kiengesztelődnek, sőt a tagosítás után néhány évvel még a tagosításnak legnagyobb ellenségei is, rendesen csak egy panaszt hangoztatnak és ez az: hogy tulajdonukhoz való tulságos ragaszkodás vagy egyéb előítéletek folytán a tagosítás nem teljesített oly tökéletes módon, a mint az kívánatos lett volna.

És ez igen természetes, mert a tagosítás előnyei szembeszökők, ilyenek a föld jobban eszközölhető kihasználhatása, a földhez való könnyű hozzáférhetőség, jó utak előállításának lehetősége, vizek levezethetése és gyakran tetetemes nyereség a föld területben a felosztott közös terület s a megszünt utak, csapások és mesgyék után. Hogy mindennek az a következtetése, hogy a föld jobban művelhető és ára emelkedik, mindenki előtt világos. Épen ily fontos kérdés a föld eldarabolásának kérdése. Itt a törvényhozásnak a kellő erélylyel kell fellépni, hogy a tulságos eldarabolásnak és ezáltal a pauperismusnak elejét vegye. Hogy ezen eldarabolás, mily végleteket képes előidézni egy ország közgazdasági életében, és hogy itt is a földművelési törvényhozásnak egy igen tág köre nyílik, erre nézve csak néhány adatot akarok felhozni.

Franciaországban a földek feldarabolhatása 1789-ben mondott ki. 1855-ben 50.000.000 hektár művelt föld 123.360.000 párczellában volt felosztva, tehát egy darabra átlag alig $\frac{3}{4}$ hold esett. Van pl. egy község Argenteuil, melynek 1550 hektár földje 35.885 darabban van. A franciaországi földbirtokosok közül 3.000.000 szegénysége miatt földadót nem fizet, 600.000 pedig 5 centimet fizet. A birtokosok 50%-ja föld adó fejében 5 frkon alul fizet 24%, 50 frknál kevesebbet:

31°/₁₀ 500—1000 frankig, 1000 frknál több adót csak a birtokosok egy ezrede fizet.

Belgiumban a Percevalnak 1864-ben a képviselőházban mondott jelentése szerint a gazdálkodással foglalkozó népnek 10°/₁₀-a jólétben él, 42°/₁₀-a nyomasztó helyzetben van, 48°/₁₀-a szegénységgel küzd, 18°/₁₀-a pedig segélyezésben részesül. Hessen herczegségben Würtenbergben, Baadenban és Nassauban hasonlóak a viszonyok.

Bizonyos vagy legalább valószínű, hogy nálunk Magyarországon egészben véve a túlságos eldarabolás veszélye ma még nem létezik, de ki kíséri azt figyelemmel, valjon nem létezik-e e veszély hazánk egyik vagy másik vidékén? *) és ha még ma nem létezik, hol van azon földmívelési közeg, mely észleli az időpontot, midőn e tekintetben a törvényhozásnak egész állami létünk érdekében a legerélyesebb intézkedéseket kellend majd tennie?

A törvényhozásnak egy további feladata a földadó szabályozása. A földadó a legelső és legtermészetesebb adónem, mely azon időből ered, midőn a földbirtok volt az egyetlen jövedelmi forrás. Ennek következtében természetes volt az, hogy valahányszor emelkedő szükséglet pénzforrásokat követelt, könnyebb volt a már meglevő adónemet emelni, mint egy új adót életbe léptetni. Sokszor történt a gazdasági egyesületek és földbirtok érdekeinek képviselői részéről felszólalás a földbirtok igazságtalan megadóztatása ellen, de ez ellen mindannyiszor azon különbség lett hangoztatva, a mely állítólag a földbirtok és más adóval terhelt vállalat közt létezik; tudniillik, hogy az ki egy földnek birtokában van, az adót már az értékből hozta levonásba.

A földbirtoknál azonban e viszony egészen másképen áll, mert pl. egy oly földbirtok, a melyet adómentesen vagy csak csekély adóval terheltlen megszereztünk, azonnal magasabb adó alá vonatik, ha a tőke beruházás vagy értelmesh szerelés folytán nagyobb jövedelemhozásra képesnek ítéltetik.

Idejáru! még azon körülmény is, hogy a földadó meghatározásánál nincs tekintet az adózóra, mint más adónemeknél, hanem tisztán az adótárgyra; meghatároztatik a föld lehető tiszta hozadéka, és mindazon terhek, melyek a birtokot terhelik, tekinteten kívül hagyat-

*) A földbirtok túlságos elaprózására az országban elég példa van; így pl. a székelyföldön máris oly fokot ért az el, hogy az okszerű földmívelés elé komoly akadályokat gördít.

nak. Nem vétetik tehát figyelembe az sem, hogy mily részben bírja a földet a birtokos, mily része van abban másnak, miért is a földadó nem fizettetik sem a beruházott tőke, sem a jövedelem, sem pedig a kereslet után, hanem az egy különös adónem, mely ezen alakjában igen aránytalanul sújtja az adózókat. Nálunk a földadó kivétele nem történik a földmivelés érdekeinek megfelelőleg, és a földmivelés érdekei által érintett körök, vagy közegek nem igen folynak be az adó megállapításába, s miután primitív közgazdasági viszonyaink közt az államnak a földadó fő jövedelmi forrása, ez adó szabályozása is úgy fog rendeztetni pénzügyi tekintetekből, hogy mennél többet jövedelmezzen. Hogy a szabályozás ily egyoldalú eljárás mellett mit fog eredményezni, e helyütt nem vitatom.

A földmivelési törvényhozásnak számos feladatai közül csak említem azokat, melyek fontos volta iránt már fogékonysággal birunk ugyan, de melyek teljesítéséig még nem juthattunk, u. m. az erdővédelem, a mezei rendőrség, a vizek felhasználása, a földjavítások érdekében való kisajátítási jog stb.

A gazdasági szakoktatásról, mely az államnak második feladatát képezi, hazánkban már tisztultabb fogalmak léteznek, és e téren a legközelebb mult hét év alatt szép kezdeményezés történt.

A külföldön. Angliának kivételével, hol a szerencsés viszonyok az oktatási és a gazdasági tanintézetek behozatalát csaknem egész fölöslegessé tették, mindenütt a legnagyobb áldozattal tartatnak fenn a nagyszámú szaktanintézetek.

Németország majdnem minden állama kitünően dotált gazdasági akademiákat tart fenn, melyeken jól fizetett tudósok és tanárok működnek a gazdasági tudomány érdekében. Ezenkívül majdnem minden egyetemen a legkitünőbb szakférfiak által vannak képviselve a gazdasági tudományok. Ezeken kívül számos földmivelési iskola tartatik fenn részint az állam költségén, részint ennek segélyezése mellett és minden nagyobb városban vagy tovább-képző vagy téli gazdasági szakiskola van. Az ország nagy részét a gazdasági egyesületek vagy a kormány által fizetett vándor tanárok utazzák be. Az állam továbbá olcsó könyvek, táblázatok és egyéb taneszközök kiadása által gondoskodik a gazdasági szakértelem terjesztéséről.

Ausztriában, Bécsben egy fényesen dotált gazdasági egyetem létezik, és minden koronaországban gazdasági tanintézetek; földmivelési, gyümölcsészeti és kertészeti iskolák és vinczellér-képezdek vannak felállítva; a kormány minden évben több ezer népies nyelven írt

szakmunkát osztat szét; minden évben számos új falusi gazdasági könyvtárt állittat fel; végre gazdasági vándortanítókat, mint e célra különösen képzett egyéneket küld szét, kik részint a földmivelésnek általában, részint egyes ágaknak emelését célzó működésre utasítvák.

Francziországban több fényesen segélyezett állami tanintézet, állat-gyógyászati iskola és közel száz »Ferme école« van rendszeresítve. Az állam ezenkívül rendkívüli olcsó áron számos ábrával ellátott igen tetszetős kiállítású népszerű gazdasági tankönyveket sok ezer számra hoz forgalomba. A »Bibliothèque agricole« és »Bibliothèque du cultivateur« gyűjtemények az elemi- és népiskolák minden osztályára nézve a szakismeretek szerzésére alkalmas jeles tan- és olvasó könyveket tartalmaznak.

Belgiumban a kormány gazdasági tanintézeteket, kertészeti iskolákat tart fen és vándortanárok által évenként néhány száz előadási folyamat (conférences) tartat. Így mehetnénk végig a continensek majdnem mindegyik államán.

Az állam harmadik feladatául jeleztem a földmivelési tudomány fejlesztését. Ennek legtermészetszerűbb eszközei maguk a gazdasági tanintézetek, de ezenkívül Európa minden állama, Magyarországot kivéve, külön tudományosan vezetett gazdasági kísérleti állomásokkal állított fel, melyeknek feladata rendszeres kísérletek által a mag és földnemek sajátosságait, egymáshoz viszonyát, az állatok legtermészetszerűbb és legtakarékosabb etetési módját stb. kipróbálni, s egyszóval a földmivelés minden ágára nézve a legjövedelmezőbb és leghízelgesebb üzletsabályokat felállítani. Ezen kísérleti állomások közt, melyek különösen Német-, Francia- és Olaszországban, valamint Ausztriában sőt Schweizban is nagyszámban és kisebb mértékben Európa minden államában el vannak terjedve, a múlt évben Bécsben tartott nemzetközi gazdasági congressus határozata folytán egy egyezmény készül, mely ezen az egész civilizált földkerekségen elterjedt állomások hálózatát egybefoglalná, azok munkásságát rendszeres kerékvágásba hozná, és bizonyos főirányokba központosítaná.

Hátra van még, hogy az államnak közigazgatási egyéb teendőiről szóljak, mihez mindazon eszközölések tartoznak, melyek az előbbi három osztályba sorozhatók nem voltak. Nevezetesen a földmivelésnek pénzzel való segélyezése, jutalmak és díjak osztogatása; mintagazdaságok felállításai, a gazdasági egyesületek tevékenységének ösztönzése, azoknak segélyezése; kiállítások és versenyek rendezése;

oly biztosok felállítása, kik a gazdasági műveletekben és eljárásban a gazdaközönség segélyezésére vannak hivatva stb.*) Ezen működésnek modorával hazai közönségünk már meglehetősen ismeretes; kicsinyben ilyen volt a mi földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszteriumunknak a földművelés emelésére célzó működése. Az ezen irányú működés módoszatai- és céljairól tehát bővebben szólni fölösleges; annyit azonban itt is meg kell jegyezni, hogy azon összegek, melyek a földművelés emelésére nálunk fordíttatnak, más államokéhoz hasonlítva rendkívüli csekélyek. Így pl. Württembergben, hol pedig értelmes nép, magas foku culturalis viszonyok léteznek, és hol az állam által külön hatóság segélyével támogatott, kiterjedt ipar mellett a földművelés ezzel legfeljebb egyenrangú szerepet visz, minden négyszögmérőföldre átlagosan 100 tallér esik a földművelés lendítésére szánt összegből. Csak ezen arány szerint is nekünk közel 500,000 tallért vagyis 750,000 forintot kellene költeni; és költenünk tényleg 100,000-et!

Ha már most összehasonlítjuk a mi földművelési viszonyainkat más államokéival, látni fogjuk, hogy mennyire hátra maradtunk, hogy a föld felényit, sőt kevesebb termést ad, mint más államokban, hol okszerű gazdálkodás üzetik; látni fogjuk, hogy mennyire hanyatlott az állattenyésztés, hogy a csekély és folyton csökkenő állatlétszám mellett ma országunk nemcsak a sok helyütt kiélt földnek szükséges trágyamennyiségtől van megfosztva, hanem kénytelen lesz maholnap milliókat áldozni a szükséges húsmennyiség behozatalára, holott ennek kivitele eddig az ország egyik fő jövedelemforrását képezte; látni fogjuk, hogy a tulnyomó gabonatermelés földjeinket mindinkább kiéli, és miután a gabonatermés az időjárás minden szeszélyei és csapásai befolyásának ki van téve, az egész ország földművelése egy szerencsejáték jellegével bír; — látni fogjuk azt is, hogy gazdáink nagy zöme ma már oly mostoha anyagi helyzetbe jutott, a melyben a haladás természetes, egészséges és önkénytes kezdeményezését tőlük várni még azon esetben sem lehet, ha birnának is a kellő szellemi felvilágosodottsággal, mely az embert a tetterre ösztönzi.

Köznépünkben tehát nincs mit bizakodni, egyleteink nélkülözik azon munkás és buzgó anyagot, mely más országokban a földművelés

*) Hát egészséges valuta és pénzviszonyok megteremtése s a jutányos jelzálogos hitel fejlesztése?
A szerk.

emelésére oly áldásos hatással volt, a vidékén t. i. hiányzanak az ottlón időző, higgadt irányu, teletős gazdák.

A telet, mely legalkalmasabb lenne arra, hogy a falvakon lakó miveltebb gazdaközönség a többire ülések és összejövetelek alkalmával eszközölt eszmecsere által befolyást gyakoroljon, vidékeinken a műveltebb gazdák is vagy kártyajátékokkal töltik el, vagy városba vonulnak; nyáron pedig a birtokukban levő rendesen aránytalanul nagy földterületre nagy költséget, időt és fáradságot fordítanak és iparkodnak némi pénzt — ha nem is mindig jövedelmet, kivenni a szellemi és anyagi tőkehiánnyal extensive, sőt primitive vezetett gazdaságból, de a túlsok területen csekély eredményt érnek el. Ez körülbelől átlagos képe a magyarhoni gazdálkodásnak. Ide járul az is, hogy már alig van terményünk, melynek üzlete a külföldi, főleg pedig legujabban a tengeren túli államok rendkívüli olcsó termelésével a versenyt kiállhatná. Elkezdődött ez az ausztráliai és délamerikai gyapjukkal, folytatott az amerikai szalonnának a pesti piacon való versenyképes fellépésével; és legujabb híreink szerint borainkat is az ausztráliai borok készülnek elnyomni.

Ily viszonyok között eltekintve attól, hogy egy államhoz nagyon is méltó feladat számos millió hold termőföldje jövedelmének, habár csak holdanként 1 maggal való emelése, nálunk már megélhetésünk érdekében is a gazdaságnak minden irányban való emelése, gazdáink kimivelése az államnak, habár óriás erőfeszítés mellett is, elodázhatlan kötelessége, és csak mélyen sajnálhatni azt, hogy oly nézetek kerekednek a fölszínre, melyek a földművelés emelését csupán az időjárástól, honfítársaink belátásától és öntevékenységtől kívánják függővé tenni. Ez megjárja és helyén is van oly államban, hol takarékos, munkaszerető, jólétnek bizonyos fokát elért és művelt népesség létezik; de nem a mi viszonyaink között, melyek, és ezt talán nem kell bővebben fejtegetnem, olyanok, a melyek közt várni nem lehet. Eddigi rosz éveink a legnagyobb béke közepette oly mostoha anyagi helyzetbe sodortak bennünket, hogy az egy óriási vereséggel ér fel, mely lételünkön, hírnevünkön és egész államiségünkön nagy csorbát ejtett. Képzeljünk ezek után még egynehány rosz évet, gondoljunk egy háború lehetőségére, azt hiszem, igen kevés képzelőtehetség kell ahhoz, hogy akkor bekövetkezhető helyzetünket valóban siralmasnak nevezzük. Az eddig elmondottakból világos, hogy földművelésünket emelni kell, de ezt tenni lehetséges is. Nem szükségeltetik ehhez túlnagy költség vagy egyszerű apparátus, hanem csak erős akarat és kitartás a kormánynál

a buzdítás és oktatás terén az ügy iránt helyes érzékkel bíró emberek, kik a helyzetet felfogni, a hiányokat észlelni, az orvoslásért lelkesedni képesek. Gondoskodják az állam a kellő számú iskolák felállításáról, a meglevők jó felszereléséről a vándortanítók kiképzetéséről (mely intézmény a legcélszerűbb eszköz lehet arra, hogy a köznép között mennél közvetlenebbül és gyorsabban terjesztessék el a gazdaság iránti érdek, ha erre alkalmas egyének képeztenének ki). Ezeken felül iparkodják az állam az állattenyésztést díjakkal és jutalmakkal az országban minél inkább fokozni; végre hozza be a jó gazdák jutalmazását, azon módon, mint ez Franciaországban a »Primes d'honneurs«-rel történt. Az állam a népnek a jólét előidézésére célzó nevelését jutalmak, könyvek, lapok, kiállítások útján csak némely főbb irányra központosítsa. Legyen szabad ezek közül csak néhányat felhozni; hasson a földnek mélyebb művelésére, jó ekek és eszközök alkalmazására, a trágyának gyűjtésére, az állatok jó tartására. Ha csak ezen néhány fővonás következetesen keresztül vitetik, buzdítás, oktatás és példaadás útján, akkor könnyű lesz a föld jövedelmét, a nép adóképeségét, az ország jólétét milliókkal fokozni.

Még egy és pedig igen fontos gyakorlati tekintet szól a mellett, hogy a földművelés emelésére az állam minél kiterjedtebb módon, minél több helyen és alkalommal tegyen valamit. Azt hiszem, mindegyikünk tudja, hogy alkotmányunk helyreállításával az ország népességére nagyobb terhek súlyosodtak; hogy ma a kormány a néppel csak akkor érintkezik, ha adót vagy ha katonát kíván tőle, tehát mindig kér, s hogy ezen majdnem egyedüli érintkezési mód nem szolgált arra, hogy az alkotmányos kormányt hazánk népességének zöménél, a földművelőnél kedveltebb tegye. A földművelés emelésére célzó intézkedések, a kiállítások, jutalmak, ekeversenyek, cseléddíjazások, a legalkalmasabb eszközök arra, hogy a nép egyszer más irányban is érintkezzék az állammal, a kormányval és kezdje hinni és érezni, hogy abban létezik némi jó akarat, és a szándék, hogy valamit a nép javára is tegyen.

III. Napoleon császár rendkívüli kormányzói tehetségével hamar belátta az ily működés hasznosságát, és ő volt az, ki a legnagyobb mérvben rendeztette Franciaország egész területén az ünnepélyes gazdasági kiállításokat, ezeken nagy állami díjakat tűzött ki, és minden a földművelés terén a haladás irányában történt mozzanatot fényesen megjutalmazott s ő hozta be a jelesen vezetett gazdaságok jutalmazása és kitüntetésre alapított nagyértékű állami díjakat (Primes

d'honneurs). Ezen, közvetlenül a köznép jólétére irányzott működése Napoleont oly népszerűvé tette, hogy a németek őt gúnyosan »Bauern-Kaiser«-nak nevezték. De hogy ezen irány mily helyes volt, mutatja az, hogy Elsass és Lotharingia ugyanazon hódítói, kik a »Bauern-Kaiser« gúnynevét kitalálták, ama tartományok népességeit ugyanazon módon igyekeztek megnyerni, mint a hogy Napoleon a földmivelő nép szeretetét és ragaszkodását kinyerte. »Landwirthschaftliche Eroberungen in Elsass« czim alatt a német lapokban részletes és dicsekedő cikkek jelentek meg, melyek fennen hirdették, hogy a németeknek e téren sikerülni fog a nevezett országot teljesen meghódítani. Hogy ezt elérhessék már a meghódítás utáni első évben 39 gazdasági egyesületet alakítottak; mindenféle kedvezmények és eldicsérések által több mint 5000 tagot szereztek; kitűnő gazdasági lapot szerkesztetnek, a mely máris 5000 példányban nyomatik. A múlt évben három gazdasági kiállítást, megannyi nagyszerű ünnepélyt tartottak, a melyek egyikén több, mint 10,000 franknyi sorsjegy adatott el, és közel 30,000 ember volt jelen. A poroszok ezen egy év alatt 128 kitűnő nemes angol bikát, 150 jeles angol tenyészsertést, 5000 mázsa külföldi vetőburgonyát, 3400 mázsa probtei és angol búzát, ezeken kívül nagy mennyiségű zabot, árpát, lóheret, szőlővesszőt hoztak be és osztottak szét Elsasszban. Ezen bőkezű gondoskodás által máris megnyerték az elsasszi parasztokat és valószínű, hogy a német eszélyesség ez uton fogja leghamarább célját érni. Talán nem lesz helyénkívüli dolog, ha az ily eljárásnak szükségességét és helyes voltát egyszersmind tekintettel a nálunk oly sok részben ki nem elégíthető nemzetiségekre is hangsúlyozom, kiknél a kormány hasonló gondoskodása szintén jól elkelne, szemben azon agitációkkal, melyek magyar államiságunkat, és kormányunkat mindig olyannak szeretik feltüntetni, mint mely a nemzetiségeket elnyomni, vagy saját előnyeire és céljaira kihasználni törekszik.

Községi háztartás.

GÁLGÓCZY KÁROLYTÓL.

III. Községi kiadások.

(Vége.)

A községi kiadásokat Pestmegye következő községeiből tanulmányoztam át: Acsa, Abony, Albertfalva, Alberti, Alpár, Apostag, Bagh, Bátya, Sziget-Becse, Bénye, Cz.-Berczel, Bia, Bogdán, Bogyiszló, Boldogh, Budakeszi, Pilis-Csaba, Csanád, Császártöltés, Csép, Csepel, Csobánka, Csömör, Csóvár, Czepléd, Czinkota, Dab, Alsó-Dabas, Dány, Domony, Dömsöd, Duka, Duna-Egyháza, Dunakeszi, Duna-Pataj, Duna-Vecse, Dusnok, Ecsér, Farnos, Foktű, Föth, Géder-Lak, Gomba, Gyömrő, Gödöllő, Tót-Györk, Héviz-Györk, Új-Hartyán, Vác-Hartyán, Püspök-Hatvan, Héviz, Hidegkut, Isaszegh, Izsák, Jánoshida, Jenő, Kakucs, Kartal, Nagy-Káta, Szentmárton-Káta, Káva, O-Kécske, Rákos-Keresztur, Kóka, Nagy-Kovácsi, Kis-Kőrös, Lőrén, Mácsa, Maglód, Makád, Mende, Monor, Alsó-Némedi, Kis-Némedi, Ócsa, Örkény, Páty, Pécel, Porbál, Peszér-Adacs, Péteri, Pusztá-Péteri, Pilis, Pócsmegyer, Pomáz, Promontor, Ráczevi, Rátóth, Rékas, Tápió-Sáp, Sári, Solmár, Solt, Sükösd, Szada, Szalkszentmárton, Pilis-Szántó, Szeremle, Szentiván, Pilis-Szentkereszt, Sziget-Szentmárton, Sziget-Szentmiklós, Tápió-Szentmárton, Tatár-Szent-György, Valkó-Szent-László, Szilágy, Sződ, Csik-Tarcsa, Tass, Telki, Tétény, Torbágy, Tószegh, Tótfalu, Tök, Törökbálint, Uri, Ujfalu pusztá, Kis-Ujfalu, Sziget-Ujfalu, Ujszász, Úszod, Üllő, Vadkert, Valkó, Vecsés, Veresegyháza, Versegh, Visegrád, Vörösvár, Zsidó. Összesen 131 község.

Rendes község kiadási czimek: községi birtokok után egyenes állam- és egyenértéki adó; — községi hivatalnokok és szegődményesek fizetése; — előljárási napdíjak s utazási költségek; — épületek fentartása s javítása; — fűtés, világítás; — irodaszerek és kellékek; — ujonczozási költségek; — utak, hidak, közutak fentartása s igazítása; —

épületek tűz ellen biztosítása; — megyei nyomda, hírlapok, nyomtatványok; — tanítás és vallásügy; — előre nem látottak és vegyesek. E czímek csaknem minden községben előfordulnak: természetesen a körülmények szerint nagy változatossággal.

Ezekon kívül többször előforduló czímek még: elofogatozás, — magállatok tartása és vásárlása, — levélhordás, — szegényügy és kórház, — új építkezések, adósságkamat és tökefizetés.

Egyéb cím ritkán, s többnyire csak egyes esetben jö elő.

Általában úgy mutatkozik, hogy kihagyva az új építkezéseket és új vásárlásokat, melyek közvetlen a vagyon értéksziporulatát képezik, az összes községi kiadásoknak 10 százaléka az állami közadóra esik: — 60 százalék a hivatalnokok és szegődményesek fizetésére és napdijaira, — $3\frac{1}{2}$ százalék utak, hidak, közutak fentartására, ugyancsak $3\frac{1}{2}\%$ az ujonezozásra, — végre az épületek fentartására, biztosítására, fűtésre, világításra, irodaszerekre és vegyesekre 23 százalék megy fel.

Feltűnő némely községnél a tetemes országos adóhátralék. Ilyenül Dusnok 4140 (1440 frt egyenes föld, 2700 frt egyenértéki adót), Tök 3248, Bia 2790, Cz.-Berczel 1914, Szalkszentmárton 1542, Zsidó 1521, Kis-Némedi 1224 (983 föld, 241 egyenértéki), Vecsés 1113, Nagy-Káta 1071, Valkó-Szentlászló 967, Pilis-Ósaba 929, Farmos 909, Héviz 838, Tótfalu 795, Pilis-Szántó 755, Törökbálint 557, Jánoshida 517 (ebből 411 frt tizenhárom évről föld és egyenértéki adóhátralék) stb. forintot mutatnak ki. Igen nevezetes adóhátralékot mutatnak még ki Tápió-Szentmárton és Szilágy, amannak a folyó adóval együtt 1153, ennek 1078 frt levén ebbeli tartozása.

Azonban mikép első cikkemben, az okok megjelelésével mondam, nem egybehasonlító bírálattal foglalkozom; hanem különösen a kiadásokat illetőleg tanulmányozásom tárgya az: hogy az egyes községek mily mértékben teljesítik azon kiadásokat, melyekre az életnek hasznosan, kényelmesen, bátorságosan, sőt lehetőleg élvezetesen folytatására szükség van s melyek teljesítése egyes egyén, egyes család és a magántársulás körén kívül esik? Mert:

Ha a község egyedül, vagy csak első sorban is, csupán a kormányi és megyei hatóság rendeleteinek végrehajtója és szükségeinek teljesítőjekép szerepel: akkor azon sok kiadás, mely a községi hivatalnokok fizetése, előjárósági napdíjak s uti költségek, épületek fentar-

tása-javítása, fűtés-világítás stb. stb. czime alatt történik : semmi nem egyéb, mint egyszerűleg az államköltség folytatása. A község minden esetre teljesítse az állam iránt ide vonatkozó köteleességét teljes mértékben : de nem kizárólag ez a feladata. Sőt van, ha nem is akarom mondani, ennél elsőbb, de legalább ezzel egyenlő kötelessége közvetlen saját kebelzete iránt. A községben kell már meglenni a józan államszerkezet azon alapjának, mely szerint nem a község, nem az ország van a fejedelemért és kormányért ; hanem a fejedelem és kormány az országért, annak községeiért és népéért.

Az 1871 : XVIII-ik törvényben, melyen ma a községek szervezete nyugszik, megvan ezen józan alap. Annak III-ik fejezete elég helyesen szabályozza a községek jogait és teendőit ; és bővséges hatáskört jelel annak lehetőségére, hogy az állami kellékek mellett a község saját közvetlen helyi hivatását és rendeltetését is minél tökéletesebb mértékben teljesítse. A mi ezután következik, az többé nem a törvény, hanem a végrehajtás feladata.

Mutatkozik-e ez irányban a mult időkhöz képest előhaladás ezen törvény életbeléptetése óta : arról ítéletet mondani még igen korai volna : de maguk csupán a czimek és összegek nem is volnának elégségesek ehhez. Azonban részletekre menve, már is igen figyelmet érdemlő anyagot találunk a tanulmányozásra. Lássuk tehát az eredményt :

1. A vallás- és tanításügy ez időszerint tulajdonkép nem tartozik szorosan a község teendőihez ; mert még vallásfelekezeti kezelés alatt áll. Mégis alig van Pestmegyében község, mely a vallás- és tanügy költségeinek viselésében kisebb-nagyobb mértékben községileg is dicséretes részt ne venne, és pedig valláskülönbség nélkül. Különösen kiemelendőknek tartom azon községeket, melyek az ismétlő iskolák költségét önállólag viselik, bár számuk igen kevés. Jelesen :

Ismétlő iskolára kiad : Gödöllő 300, Duna-Pataj 150, Dunakeszi (ismétlő és vasárnapi iskolára) 110, Rákos-Keresztur (ismétlő-tanító fizetésére) 100, Bagh (szintén arra) 100, Valkó 80, Valkó-Szentlászló 80, Vadkert 80, Vác-Hartyán 50, Boldogh 50, Makád 40, Uszod (vasárnapi oktatásra) 35, Acsa 30. Kis-Ujfalu 20 forintot. Ujszász is megszavazott e célra évenként 25 frtot, de már 3 év óta tartozik az ismétlő-iskola tanítónak azzal.

2. A z e g é s z s é g ü g y felügyelete s arra vonatkozó intézkedések kiválólag a községi teendőkhöz tartoznak. Az 1871 : XVIII-dik törvény 64. §-a a tiszti orvost a rendezett tanácsa községekben hatá-

rozottan a községi eloljáróságához számítja, sőt a nagy községekben is ide tartozónak mondja azt »a hol van«; de hogy ténylegesen lenni kell. azt, valamint ezekben, úgy a rendezett tanácsu községekben sem mondja. Mindazáltal Pestmegyében egy rendezett tanácsu község sincs, melynek tisztí orvosa ne volna; sőt ha a régi időkhöz hasonlítjuk, a többi községekben szintén szembetűnő e részben a haladás. Ámbar még most is sok népes és nagy község van, hol tekintve különösen a megye központiségát, valóban nagyobb elohaladás volna a polgárisultság mai állásához és kívánalmaihoz képest már várható.

A költségvetésekben ide vonatkozólag következőket találók: Solt orvosfizetés 600 frt, bába 30 frt; — Ráczkevi orvos 400, sebész 300, állatorvos 300 frt; — Dömsöd orvos 500; — Abony 400 frt; — Izsák orvos 315, sebész 40, bába 52 frt; — Apostag orvos 300 frt; — Duna-Pataj 300, — Kis-Kőrös orvos 300, sebész 140, bába 40 frt; — Tass orvos 300, bába 60; — Sziget-Szentmiklós orvos 300, bába 42 frt; — Alsó-Némedi orvos 300, bába 60; — Szalk-Szentmárton orvos 260; — Nagy-Kovácsi orvos 225, bába 48 frt; — Nagy-Káta orvos 200; — Császártöltés 200; — Főth 200, bába 35 frt; — Tószegh orvos 170; — Pilis 160; — Páty 150, bába 36 frt; — Pilis-Csaba orvos 150; — Uszod 121, bába 16 frt; — Újszász orvos 105; — Alberti 100; — Pomáz 100, bába 16 frt; — Tótfalu orvos 80, bába 63 frt; — Gyömrő orvos 75; — Uri 50; — Üllő 40; — Péteri 40 frt; — Rákos-Keresztur bába 100; — Dunakeszi bába 100; — Cinkota bába 30; — Bogdán bába 21 frt. Ezenkívül több község orvosát lakással látja el; különösen Perbál 50 frt orvosi-, 38 frt bába-lakbért fizet.

3. Személy és vagyon közbátorság a társadalmi lét legelső és legfontosabb kellékeinek egyike. Erre a szervezeti alapnak már a községekben kell meglenni. Csupán a felsőbb intézkedések eredménye ez irányban még nagy erőfeszítés mellett is csak gyenge, ha azok közvetlen községi intézkedések által kellő mértékben nem segítettnek. Gyűjteményem ide vonatkozólag jellemzetes két adat összehasonlítására nyújt alkalmat; egyik a községi költségvetésben rendőri és éjőrfizetés czímen előforduló kiadás, mely közvetlen fő téttele a helyi vagy belső községi közbátorság rovatának; a másik az ujonczozási költség, mely az állami közbátorság nagy rovatának, magában az állam költségvetésben épen nem szereplő igen kicsi, de az egész országból összevéve, mégis tetemes nagy összegű része.

Im az adat rovatosan:

K ö z s é g n e v e :	Rendőrségi és éjőri fizetés	Ujjoncsozói költség
	frt.	frt.
Bia	50	120
Osepel	75	70
Kóka	70	200
Alpár (két éjör)	80	50
Rákos-Keresztur (két éjör)	120	60
Solmár (éjör 15, közbátorság 30 frt)	45	50
Üllő	33	50
Pomáz	65	108
Péteri	4	40
Páty (éjjeli ór 100, nappali 10 frt)	110	150
Dunakeszi (két éjör)	300	60·72
Apostag	84	80
Foktű	88	50
Kis-Körös (toronyór)	126	140
Izsák	116	90
Czinkota	40	35
Rátóth	20	35
Bogdán (két éjör)	76	100
Fóth	150	70
Lóré (éjör 55, rendőr 10 frt)	65	62·35
Valkó	60	40
Püspök-Hatvan (két éjör)	60	50
Hidegkut	100	50
Pilis-Szentkereszt	2	60
Makád (éjör 100, rendőri költség 20 frt)	120	100
Gyömrő	50	37
Vörösvár	75	100
Sziget-Szentmiklós	130	140
Jenő	25·20	70
Törökbálint	105	100
Ocsa	60	80
Solt	90	150
Valkó-Szentlászló	70	35·10
Bagh	10	30
Promontór (éjör 150, nappali ór 60 frt)	210	100
Gomba (két éjör 32, rendőri 15 frt 60 kr.)	47·60	55

K ö z s é g n e v e :	Rendőrségi és éjóri fizetét frt.	Ujonozozási költség frt.
Csobánka (éjör 43 frt 15 kr, rendőri 40 frt)	83.15	80
Versegh	40	80
Csömör	40	40
Vác-Hartyán	16	37.30
Sziget-Becse	60	94
Csik-Tarcsa	40	35
Domony (éjör 66, rendőrügy 10 frt) . .	76	55
Boldogh	75	65
Duka	20	30
Sükösd (községi rendőr 50, két éjör 56 frt)	106	80
Alsó-Némedi	280	70
Nagy-Kovácsi (rendőr 110, éjör 87 frt) .	197	60
Pilis-Úsaba	40	50
Perbál (rendőrség)	30	35
Összeg	4.034.95	3.629.48

Tehát az elsorolt 50 községben a helyi belrendőrség közvetlen költsége csak 405 forinttal több, mint csupán az ujonozozási költség. Minden esetre vagy ez utóbbi nagyon sok, vagy amaz nagyon kevés, mit az egyes községeknél mindkettő irányában feltűnő nagy aránytalanság is bizonyít.

Legszervezettebb belrendőrséget mutat a költségvetés Pest-megye községei közt Ráczkevin, hol 4 éjör fizetésére 560 frt. azután Gödöllőn, hol egy rendőr s szállásmester 100, két egész éves éjör szintén 100, négy féléves éjör 120, összesen 320, és Tasson, hol 4 éjör 240 fttal jön elő.

A külső rendőrségről a költségszámola még vékonyabban gondoskodik, s úgy látszik, hogy ez legnagyobb részben a határ birtokosok külön gondoskodására van hagyva. Három községet találok, melyek részben kivételkép tűnik ki. Ezek: Császártöltés, mely öt felelős mezei rendőr fizetésére 1000. Foktű négy felelős mezei csász fizetésére 800, végre Bátya, mely ugyane czímen 660 forintot hoz számadásba. Ezen kivül Pomáz 300, Tótfalu 250, Vörösvár 236 frtot fizet hegybíráknak, Solt pedig 80 frtot pusztabírónak. Lovashadnagyot fizetnek ugyancsak Solt 200, Izsák 180, Duna Pataj 180, Peszér-Adacs 166, Tószegh 150, Kartal 96, Örkény 90, Alpár 80, Szilágy 40, Veresegyháza 40, Újszász 40 fttal; mezei császt Úszod 84, Hidegkut 80 fttal,

Promontor pandurok ellátására ad 110 forintot; végre erdőfelügyelőt tart Nagy Kovácsi 100, erdőkerülő Csobánka 150 frt fizetéssel. A többi, mi e czimen előfordul: csekélység.

Szembentünőbb az előhaladottság a tűzrendőri eszközöknek, különösen a tűzfecskendőknek közközltségen tartásában. Tűzfecskendőt mutatnak ki vagyonrovatukon: Monor (tűzoltó szerek) 826, Sziget-Ujfalu 650, Csepel 483, Ráczkevi (tűzoltó eszközök) 618. Nagy Káta kettőt (egy új 300, egy régi 120 frt) 420, Kóka kettőt 650, Izsák kettőt 250, Dány 500, Alpár 280, Abony 1000, Budakeszi kettőt viz szekérrel 370, Rákos-Keresztur kettőt (egyik 500, másik 105 frt) 605, Rékas kettőt 254, Új-Hartány 304, Pomáz 400, Szentmárton-káta (tűzoltó eszközök) 289, Péteri 510, Szada 140, Uri 515, Csanád kettőt (hozzá valókkal) 435, Sziget Sz. Márton 388, Pilis kettőt 560, Csép 200, Dunaegyháza 200, Duna-Pataj kettőt 800, Foktű kettőt 300, Kis-Körös 305, Tápió-Sáp 240, Torbágy 420, Tószegh kettőt 300, Gödöllő 450, Czinkota 120, Farmos 220, Albertfalva 200, Rátóth 150, Bénye 180, Káva 283, Cz. Berczel (oltó eszközök) 700, Bogdán kettőt 800, Püspök-Hatvan 460, Hidegkut kettő 565, Makád kettőt 300, Gyömrő 120, Uszod 200, Tótfalu hármat 1000, Isaszegh 145, Pilis-Szántó 250, Vörösvár 600, Sziget Sz. Miklós kettőt 500, Mende 117, Ócsa 240, Solt kettőt 380, (ugyanítt előirányzat új fecskendőre 500 forint) Promontör kettőt 900. Bogyiszló 400, Szalk Sz. Márton 150, Duna-Vecse kettőt 1000, Vecsés 350, Újszász 191, Versegh 425, Vadkert 150, Csömör 420, Vác-Hartyán 160, Péczel 400, Domony 502, Kartal (tűzoltó készülék) 473, Boldogh 262, Tatár Sz. György 175, Alsó-Némedi kettőt 359, Nagy-Kovácsi 150, Pöcsmegyer (tűzoltó szerek) 500, Örkény 150, Perbál 490, forint értékben. Más helyeken is közönségesen vannak kisebb-nagyobb fecskendők Üllőn 450, Veresegyházán 540, Tápió Sz. Mártonban 600, Tót Györkőn 324 frt a múlt 1873-ban hozatott fecskendő vásárlásra költségelőirányzatba.

A községi vagyon védelmére a tűzmentes vas pénzszekrényeknek kisebb bár, de szintén naponként gyarapodó elterjedések van: úgyhogy községekben, oly helyeken is találkozik az ember már ezekkel, a hol nem is gondolná.

De a kéményseprést, mint szintén a tűzrendészet egyik ágát, igen kevés helyen találtam még csak be is vezetve. Természetesen a népes nagy városoknak maguknak helyben kéményseprőik és ez indokolja, hogy azoknak községzsámadásaiban miért nem fordul különösen

elő az ezekről gondoskodás. De a közép helyek közt szintén gyéren találok e rovatot, és kéményseprődíjazással mindössze Császártöltés 92, Bática 180, Ecser 25, Dunakeszi 70, Foktű 160, Solt 90, Bogyiszló 136, Vecsés 65 forintal szerepelnek, melyek azután a hozzájuk kijáró kéményseprő részére az ekkép kialakított díjt az illető lakozoktól községileg szedik be, s hozzák számadásba a bevételi rovaton.

4. A szomszéd községi és határ közlekedő utak, hidak, azután a közutak ismát első fontosságu tárgyak, melyeknek jó karban léte a község lakályosságát tetemesen előmozdítja, és létesítésök s jó karban fentartásuk nemcsak a községi törvénz 22 §. c. pontja, hanem a dolog természete szerint is kiválólag és tisztán a község teendőihez tartozik. Pestmenyének területe már maga nem nagyon kedvez a jó utaknak. Sik és halmos vidéke, mely nagyobb részét teszi, teljesen hijával van a jó utépítési anyagnak; még hegyes vidékein se mindenütt dicsekedhetik annak bőségével. Ez okból állami, országos és megyei utjai se tartoznak, jóságukra nézve az országban az első ranguak közé. Még több kívánni valót hagynak azok, melyek közvetlen a községek gondozására bíznak. Ennek azonban nem egyedül az említett helyi viszonyokban van oka; hanem egyszersmind a reájuk fordított gond és költség csekélységében is. Már fennebb kimutattam, hogy az urakra, hidakra és közutakra fordított kiadás, az összes községi kiadásoknak átlagosan csak $3\frac{1}{2}$ százalékát teszi. Ritka hely, mely e tekintetben kitüntetést érdemelne; sokkal több, mely még a közép átlagon is alól marad. Im a példák: legelől áll Ráczkevi, mely 2000 forintot hoz e czimen számadásba, Budakeszi 400, Abony 355, Páty 350, Uri 270, Pilis Sz. Kereszt 250, Csömör 216, P. Hatvan, Pilis-Szántó, Ócsa, Kóka, Duna-Pataj, Boldog 200, Monor 150, Sziget Sz. Miklós 140, Pilis-Csaba és Sződ 120, Alsó-Némedi, Káva, Hidegkut, Ócsa, Tök, Csanád, Pilis, Szeremle, Kis-Körös 100, Bogyiszló, Solmár 80, Dusnok 73, Vecsés 70, Csik-Tarcsa, Perbál, Tót Györk, Makád, Vörösvár, Héviz-Györke, Alberti, Foktű 60, Domony 53, Pécel, Pomáz, Sz. Márton-Káta, Tápió-Sáp, Héviz, Bénye, Tóth 50 forintot vesznek fel e czimen költségvetéseibe. A többi községek se tesznek tul ez említetteken; sőt némely helyen e kiadás egész a semmiségig leszáll. Jelesen ez Szalkszentmártonnál, Izsáknál, Nagy-Kovácsinál 30, Veregyházánál, Tótfalunál, mely mind nagy község 20, Valkó-Szentlászlónál, Vác-Hartyánnál sat szintén csak 10 forinttal szerepel.

5. K ö z s é g i m a g á l l a t o k. Határterjedelemre nézve első osztályu népes községekben a köz magállatok tartását többnyire a községi hatóságtól különálló közvetlen érdeklett gazdaközönség gyakorolja. Így van ez Pestmegye első határnagyságu községeiben is, mint Nagy-Körös, Czegléd, Abony. De a közép határnagyságot és népeséget nem haladott községekben, a hol a nép foglalkozás fő ága a mezőgazdáltság és állattenyésztés, ez is méltán számítatik a községi teendők közé. Nem is lehet panasz, hogy Pestmegye illető községei e feladatnak, legalább mennyiségileg, megfelelni ne törekednének. Adataim közt ide vonatkozólag a következőket találom: Tök 2 mén, 3 bika 983 frt. Tétény 2 bika 220 frt. Ráczevi 5 bika 200, 3 kan 120 frt; Nagy-Káta 2 mén 200, 4 bika 118, 2 kan 30 frt; Kóka 2 mén 200, 3 bika 200, 4 kan 24 frt; Dány 4 bika 350, 4 kan 60 frt; Budakeszi 1 mén 200, 4 schweiczi bika 400 frt; Rákos-Keresztur 3 bika 250, 1 kan 21 frt; Sz. Márton-Káta 2 mén 300, 3 bika 180, 3 kan 60 frt; Szilágy 1 bika 100, 1 kan 30 frt; Páty 3 bika 400, 4 kan 1000 frt; Csanád 4 bika 360, 2 kan 40 frt; Bácsa 2 kan 40 frt; Dömsöd 1 mén, 7 bika, 2 kan értékek nines kitéve, Szeremle 6 bika, 480 frt; Veresegyháza 2 bika 133, 2 kan 55 frt; Dunaegyháza 4 bika, 600, 4 kan 120 frt; Maglód 1 bika 60, 2 kan 36 frt; Tápió Sz. Márton 2 mén 320, 2 bika 160, 3 kan 75 frt; Kis-Körös 1 mén 165, 4 kan 52 frt; Héviz 1 mén 160, 2 bika 150, 3 kan 45 frt; Gödöllő 3 bika, 3 kan összesen 270 frt; Ó-Kécske 1 bika 80, 2 kan 60 frt; Farnos 2 bika 80, 2 kan 20 frt; Rátóth 1 bika 60, 1 kan 15 frt; Káva 1 bika 68 frt; Czegléd-Berczel 1 mén 180, 2 bika 130, 3 kan 60 frt; Bogdán 2 bika 150 frt; Kis-Ujfalu 1 bika 60, 1 kan 12 frt; Püspök-Hatvan 1 mén 182, 2 bika 170 frt; Hidegkut 2 bika 200 frt; Pilis Sz. Kereszt 1 bika 60, 1 kan 10 frt; Tótfalu 3 bika 240, 2 kan 54 frt; Pilis-Szántó 1 bika 60, 2 kan 20 frt; Vörösvár 1 mén 300, 2 bika 300 frt; Kis-Némedi 1 bika 80, 1 kan 20 frt; Sziget Sz. Miklós 1 bika 2 kan összesen 122 frt, s most van 2 bika vásárlására előirányozva 280 frt; Szentiván 1 bika 60, 1 kan 10 frt, Valkó Szentlászló 1 bika 60, 2 kan 20 frt; Bagh 1 mén 122, 3 bika 120, 3 kan 50 frt; Bogyiszló 1 mén 100, 5 bika 340 frt, Zsidó 2 bika 120, 2 kan 24 frt; Gomba 4 bika 160, 4 kan 40 frt; Mácsa 2 bika 120, 3 kan 40 frt; Jánoshida 3 mén 850, 2 bika 160, 2 kan 50 frt; Duna-Vecse 2 mén 180, 4 bika 200, 2 kan 50 frt; Ujszász 2 mén 240, 2 bika 140, 1 kan 20 frt; Versegh 2 bika, 185, 2 kan 30 frt; Csömör 2 bika 200, 3 kan 50 frt; Kartal 2 bika 180, 2 kan 50 frt; Boldogh 1 mén 200, 2 bika

200 frt; Sükösd 7 bika 500 frt; Csik-Tarcsa 2 bika 100, 2 kan 20 frt; Szöd 1 mén, 2 bika összesen 300 frt; Dusnok 3 bika 70 frt; Pilis-Csaba 2 bika 300 frt; Perbál 3 bika 100, 3 kan 20 forint.

Az érték megszabásnál világosan kitűnik, hogy nem alapszik hiteles becslés; mégis eléggé jellemző az egyes községekre nézve. Általában azon véleményt kelti az emberben, hogy magállatjainál ritka község figyel a kitűnő fajúságra. Pedig a községileg közösen tartásban ennek kellene lenni a legfőbb céljának. Még a kevés költséget igénylő sertésnél sem mutatkozik erre megkívántató figyelem. — Másik feltűnés, hogy az összes költségvetések közt a magállatok ujtására, új vásárlásra igen ritka helyen fordul előirányzat elő. Valjon, különösen az alsóbb gazdaosztály körében, állattenyésztésünk köztudomású hanyatlásának és kevés jövedelműségének egyik oka nem rejlik-e éppen abban, hogy a községi magállatok az alkalmas időn túl terjedő használat miatt termékenységeket elvesztik, s a különben lehető szaporaságot megcsökkentik?

Különösen kevés örömdetést mutat a fennebb idézett adat a lótenyésztésre nézve. E részben némi feltűntetést csak Jánoshida, Tök, Vörösvár, Budakeszi, Boldog, Püspök-Hatvan és Berczel érdemelnek. — Az ország méntelepeinek egyike Pestmegyében, Nagy-Körösön van, 150—160 hágó-ménnel. Szorgalmasan kutattam a községi költségvetésekben, ha valjon azon hiányt, mely a községi ménnek számában mutatkozik, nem találom-e ezen intézetből pótolva. Nem találtam. Magállatok tartására ugyanazon községekben találok kiadási rovatot, melyeknek maguknak vannak magállatjaik. Ez tehát nem vonatkozik állammének tartására. Tudom, hogy van néhány község, mely csakugyan szokott a nagykörösi telepből méneket kapni: de erre községileg ezek sem költenek. Ellenkezőleg biztos kutforrásból úgy vagyok értesülve, hogy a méntelep szépét-javát rendszeren magánosok foglalják el; mert azok nemcsak a ménekért szívesen fizetnek; hanem még a méneket gondozó legénységet is örömet tartják; míg a községek kérésőkkel a mének kapására nézve rendszeren megkésnek, s azon felül náluk a mén és legénytartás költsége még a kormányt terheli. — Igen dicséretesnek tartom, hogy a kormány még ily uton hozott áldozattal is igyekszik az igen fontos lótenyésztést előmozdítani. Azonban éppen ezen alkalomból folyólag, csak igen röviden, egy eszmét kockáztatok itt, mely ebben áll:

Hivatalos kimutatás szerint a kormány első sorban a lótenyésztésnek, azután a szarvasmarhatenyésztésnek emelésére a legközelebb

mult 1873-dik évben, az 50,000 katastralis holdat haladó ménes gazdaságok összes jövedelmén kívül, 900,000 forint készpénzt költött. Ebből egy jelentékeny rész lófuttatásokra, kiállításokra s tenyészállatok jutalmazására ment ki. Nem vonom kétségbe, sőt készséggel elismerem, hogy az ösztönzések s jutalmazások ezen eddig gyakorlott módozatának is sok jó eredménye van. De meg vagyok győződve, hogy ha az ösztönzésnek egy oly módozata léptettetnék életbe, mely szerint a felvehető három fő állatnemből (ló, szarvasmarha, sertés) tartott magállataikat a községek kötelesek lennének időként megszabott helyen kiállítani és bírálat alá bocsátani, hol a magukat kitüntetők egyszersmind megfelelő jutalomban részesíttetnének; ez a reá szükséges költség arányában, az eddig gyakorlott módozatoknál még sokkal gyorsabb eredményt fogna előidézni. Különösen figyelembe ajánlható itt az eredményre nézve azon körülmény, hogy az eddigi módozatok szerint mindig csak azok mutatták be jeles állataikat, kiknek arra kedvök volt; ezen módszerint pedig magállatait bemutatni minden községnek kötelességében fogván állani s ez egy részről az ösztönt szaporítaná, más részről a felügyelet rendszerezésére és könnyítésére szolgálna, jótékony hatását pedig közvetlen épen a nagy tömegnél gyakorolná, mely annyiival fontosabb, minthogy a megváltozott gazdasági körülmények miatt jövedelmezőségében megcsökkent és hanyatlott állattenyésztésünk ismét virágzó karba hozatalának valóban nem utolsó eszközei közé tartozik a szaporaságnak jó faju és termékeny magállatok által emelése.

És ezekkel körül-belől elmondottam mindent, a mit az áttanulmányozott községköltségvetésekben körülményes kiemelésre érdemesnek találtam.

Csak röviden megemlíthető még két tárgy; egyik néhány község azon intézkedése, miszerint hogy lakosságát a sorban következő előfogatozás kellemetlenségétől megkímélje, évszámra felfogadott és fizetett előfogatást tart. E czimen Abony szerződéses előfogatosnak 1589, Bática 648, Apostag 350, Duna-Pataj 1560, Solt 900 forintot ad ki. Másik tárgy az igen elhatalmazott és sok jó földnek, kivált legelőnek elborításával nagy kárt okozó szerbtövis irtása. Erre Pomáz, 100, Főth 80, Páty, Sziget-Szent-Miklós 50, Gödöllő 36 frtot hoztak mult évben számadásba.

A szegényügyi és kórházi kiadás, mi a községi kiadási czimek közt szintén feltűnik, általában kevés helyen fordul elő és oly csekély, hogy megemlítést alig érdemel.

Sok oly dolgot, mit nagyon örömezt ohajtottam volna találni, nem találtam sehol. — A hivatalos »Budapesti Közlönyt« minden község kötelelességből járátja; azonkép a megyei könyomda fentartására, mely a kormányi rendeletek, megyei intézvények és körlevelek nyomására szolgál, minden község adakozik egy formán évi 8 frt 08 krral; — néhány községben a hivatalos lapon kívül is találtam hirlapjáratást; például: Rákos-Keresztur 100, Ráczkevi 65, Gödöllő 50, Nagykovácsi 45, Péteri, Sziget-Szent-Miklós 40, Uri 39, Bácsa 28 frt kiadást hoz fel hirlapokra: de a nép közmivelődésére szolgáló községi kölcsönkönyvtárt sehol se találtam. Hasonlókép nem találtam a község szebb és jobb építkezésére szolgáló intézkedéseket, ugy a különféle országos vagy vidéki hasznos egyesületeknek és közintézeteknek községileg pártolását sem. Ez utóbbiakra vonatkozólag csak egy hely, Ráczkevi, a kivétel, melynek költségei közt a honvédmeházra 200 frt adomány, és az országos magyar gazdasági egyesületre 10 frt 50 kr évi tagságdíj fordul elő. *)

*) E közleménynyel be van fejezve Galgóczy úr jelen értekezése, de távolról sincs kimerítve a tárgy, melyre az vonatkozik. Az új községi törvény hatása alatt kétségkívül új korszak nyílt meg községi életünkre nézve s szükséges, hogy ennek fejlődését folytonos figyelemmel kísérjük. A polgárosult társadalmi lét feltételeinek nagy részét, azokat, melyeknek jótéteményeit legközvetlenebbül érezzük, csakis egy a kor színvonalán álló községi élet adhatja meg. Érdekes volna megtudni, mennyire vergődtek ki a falusi községek az ország egyes vidékein a primitív állapotokból s mennyire közelítik meg a jelenkor erkölcsi és anyagi érdekeinek színvonalát. Az eltérések az ország különböző vidékein a nemzetgazdasági, geográfiai s néprajzi viszonyokhoz képest kétségkívül tetemesek. Érdekes volna, — ha már az ország összes megyéit egész alapossággal feldolgozni nem lehet — legalább néhány oly megyéről adni a fentebbihez hasonló tanulmányt, mely az illető vidékre nézve tipikus jellegűnek tekinthető. Ilyenmü dolgozatoknak, ha különben a mértéket megüti, szívesen nyitunk tért e füzetekben, Galgóczy urnak pedig ígérteét bírjuk, hogy ha a szükséges anyag rendelkezésére bocsáttatik, annak irodalmi feldolgozására vállalkozni kész.

A szerk.

Nemzetgazdasági törvényhozás.

Magyarország. A pénzügyminiszter egész sorát terjesztette elő a vagyoni viszonyokba mélyen bevágó adótörvényjavaslatoknak, melyek célja az államháztartás egyensúlyának helyreállítása. Az alábbiakban megismertetjük a törvényjavaslatokat, közölve azoknak mindazon pontjait, melyek a dolog lényegére nézve döntők. Az eddigi személykereseti adóról szóló 1868. XXIV. és a jövedelmi adóról szóló 1868-ki XXVI. tvezikk megszűnván, ezeknek helyébe három új törvény terveztetik: a tőkekamat és járadékadóról, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adójáról és végre a keresetadóról.

A tőkekamat és járadékadóról szóló törvényjavaslat lényeges határozmányai ezek:

Tőkekamat- s járadékadó tárgyát képezi mindazon vagyon, mely a föld-, ház- és kereseti adó által közvetve vagy közvetlenül nem érintetik: képezik jelesen mindazon kamatok, osztalékok és jutalékok, melyeket az ország valamely lakosa (egyéni vagy erkölcsi személy) a következő jövedelemforrásokból, úgy mint:

1. bel- vagy külföldről folyó életjáradékokból, özvegyi ellátásból vagy rokonsági évjáradékból;
2. kézi- vagy jelzáloggal biztosított, vagy egyszerű adós-levelekre, váltókra, takarékpénztári könyvekre vagy bármimemű kötvényekre, bel- vagy külföldön kölesön adott, továbbá hitbizományi-, családi- s alapítványi tőkékből;
3. belföldi földbirtokokkal összekötött a földadó tárgyát nem képező dologi jogosítványokból;
4. külföldön fekvő föld- vagy házbirtokból, ipari, kereskedelmi s bármi nevezet alatt értendő külföldi részvényekből;
5. magyar állami, és
6. törvényhatóságok által kibocsátott s külön törvények által adómentesség kedvezményében nem részesített kötvényekből húz. (1. §.)

Kivételnek:

1. a királyi udvartartás költségei;
2. a külhatalmak követeinek s a követsegek személyzetének, valamint
3. külhatalmak konszulinak s a konszulusok személyzetének, ha azok külföldiek és
4. az országban egy évnél rövidebb ideig tartózkodó idegenek tőkejövedelmei;
5. közvetlenül a tudományok előmozdítására és a nyilvános közoktatás céljaira szolgáló tőkék kamatjövedelme;
6. közintézetekül, azaz nem pénzvállalatokul tekintett jótékonyági in-

tézetek (kórházak, árva- és szegényápoló intézetek, segélyegyletek, tébolydák, lelenczházak, vakok és siketnémák intézetei, kisedővődák) tőkéinek kamatjövödelme, úgy az ezek által az államkincstárból nyert segélypénzek ;

7. kolduló és betegápolással foglalkozó szervezetek kamatjövödelme ;

8. oly kölcsönök kamataiból eredő jövödelem, melyeknek adómentességét külön törvény biztosítja ;

9. a részvények osztalékai és elsőbbségi kötvények kamatai, ha azoknak adómentességét külön törvény biztosítja, vagy ha azok után járó adót az illető társulatok a kamatkiszolgáltatáskor levonják ; (e pont fogalmazása hibás, mert benne az mondatik ki, hogy a részvénytársaságok osztalékaiból származó egyéni jövödelem másodszor is adózik, minthogy a »nyilvános számadásra kötelezett vállalatok« adójáról szóló törvényjavaslat 6. §-a szerint a tőkekamatadó csakis az elsőbbségi kötvények kamatainak kifizetésénél vonatik le az illető társulat által. Szerk.)

10. Papnövendékek és más rendes tanulók ösztöndíjai ;

11. 315 frtot túl nem haladó kamat vagy életjáradék, a mennyiben az illető fél összes jövödelme adósságainak levonása nélkül a nevezett összegnél nem több. (2. §.)

A tőkekamat- és járadék-adó alapjául az 1. §. 1., 2., 3., 4. és 6-ik pontjai alatt említett kamat- és járadék-élvezményeknél az összes tőkekamat és járadék, melyet az illető fél az adóévet megelőző évben élvez : az 1. §. 5-ik pontjában említett kamatélvezményeknél pedig, azon összeg vétetik, mely az esedékesség napján kifizettetik.

Adóssági kamatok levonása rendszerint nem engedtetik meg. Ha azonban valamely tőkekamat- vagy járadék-élvezményvel magánjogi czinen alapuló oly teher volna összekötve, mely annak összegét kevesbíti : a kamat- vagy járadék-élvező jogosítva van az általa viselt terheket az adóalap bevalósítása alkalmával a tőkekamat vagy járadék összegéből levonni. (3. §.)

Az 1. §. 1. pontja alatt említett s 600 frtot meg nem haladó élet- és évjáradékok után 5 %, a 600 forintot meghaladó élet- és évjáradékok, valamint az ugyanazon §. 2., 3., 4., 5. és 6. pontjai alatt említett tőkékből folyó jövödelem után pedig 10 % fizetendő tőkekamat- és járadék-adóul.

A tőkekamat- és járadék-adónak 70 %-a állami adóul, 30 %-a pedig földtehermentesítési járulékul vétetik. (4. §.)

A magyarország-erdélyi, valamint a horváth-szlavon földtehermentesítési, továbbá a szőlődézsma-váltási és urbéri jelzálogos váltásági kötvények kamatai után, melyekre földtehermentesítési járulékul nem rovatik, állami tőkekamat-adóul 7 % fizetendő. (5. §.)

A tőkekamat és járadék-adó fizetésére rendszerint a tőke- s járadék-jövödelmet húzó egyén vagy erkölcsi személy, vagy annak törvényes képviselője köteleztetik.

Az 1. §. 5-ik pontjában említett tőkekamat adója azonban a kifizető állami pénztárnál vonatik le. Ezen kamatok után a kamat élvezője további tőkeadóval nem róható meg. (6. §.)

A tőkekamat- és járadék-adó az 1. §. 5-ik pontjában említett kamatok kivételével (6. §.) a tőkebirtokosok és járadék-élvezők által teendő bevallás

alapján, vagy ha vallományt adni elmulasztának, a nélkül is hivatalból állapítatik meg.

A kirovás a közadók kezeléséről szóló törvény I-ső fejezetében foglalt határozmányok értelmében történik. (7. §.)

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adójáról szóló törvényjavaslat szerint :

Adóköteles jövedelmül vétetik az adóévet megelőző esztendőnek összebevételéből az a rész, mely az igazgatási és üzleti költségek levonása után fenmaradt és a tartaléktőke gyarapítására, vagy a részvényeseknek kifizetendő osztalékokra, felülosztalékokra fordíttatik, vagy más hasonló czimen kiosztatik, vagy a társulati vagyron gyarapítására fordíttatik. (3. §.)

Az igazgatási és üzleti költségekhez számíttatnak, illetőleg a nyers jövedelemből levonatnak :

a) a vállalat által kimutatott összebevételben befoglalt azon jövedelem, mely föld- vagy házadóval megrovott ingatlan vagyonból vagy tőkekamatadóval megrovott, avagy külön törvény által adómentesnek nyilvánított államkötvényekből származik ;

b) az elsőbbségi kötvények és jelzáloggal biztosított tőkék kamatai ;

c) azon költségek, melyek a leltár szerinti felszerelési állapot karban tartására, társulati célokra szolgáló lakberekre és iroda-szerekre szükségesek és e czélra az üzleti év folytán valóban ki is adattak ;

d) üzleti kamatok, azaz azon kamatok, melyeket a vállalat rendkívüli esetekben az üzlet folytathatása végett három óra szóló váltókra kölcsönvelt összegek után fizet ;

e) a mérlegben behajthatlan követelések czimén kimutatott összegek, ha a társulat közgyűlése ezen követelések behajthatlanságát elismerte és azoknak végleges letörültetését elrendelte ;

f) a vállalat évi jövedelméből az alapszabályok értelmében a tartalékalapba helyezendő összegek folyó kamatai, a mennyiben a tartalékalap gyarapítására fordíttatnak ;

g) a tisztviselők és szolgák fizetései ;

h) a vállalat igazgatósági tagjainak, hivatalnokainak és művezetőinek fizetéseken járó osztalékok.

Az igazgatási és üzleti költségekhez nem számíttatnak, illetőleg a nyert jövedelemből le nem vonatnak :

a) az alapítási és szervezési költségek ;

b) a vállalat után fizetett üzleti adó és a községi pótlék ;

c) új befektetésekre és beszerzésekre fordított, az üzlet kiterjesztésére, az üzleti tőke gyarapítására szolgáló kiadások nemkülönben a tartalékalapba helyezendő összegek ;

d) gépek, gyári eszközök és egyéb üzleti felszerelések elhasználása fejében »értéktörlesztés« czimén felszámított összegek ;

e) jótékony célokra tett adományok ;

f) az adóköteles vállalatba fektetett tőkék kamatai ;

g) az igazgatósági tagoknak a jelenléti jegyekért járó összegek és osztalékok. (4. §.)

A 3-ik és 4-ik §§-ban meghatározott adóköteles jövedelem minden száz forintja után tíz százalék fizetendő adóul, melynek 70%-ka állami adóul, 30%-ka pedig földterhermentesítési járulékl vétetik.

A volt határörvidéken földterhermentesítési járulékl nem szedetik. (5. §.)

Adómentességben nem részesített és jelzáloggal biztosított elsőbbségi kötvények kamatai után, a kamatokat kifizető részvénytársulat tartozik az illető kamatélvezők rovására, 10 százalékot tőkekamatadóul fizetni. — Ezen tőkekamatadóulak a részvényesekre eső osztaléklból való megtérítését a hitelező nem követelheti. (6. §.)

A részvénytársulatok adója mindig az adóévet megelőző évi mérleg alapján vettetik ki.

Ha a társulat évközben alakulna mindaddig, míg a társulat adója az adóévet megelőző évi mérleg alapján vettethetik ki, az adókiadás alapjául a vállalatba befektetett tőkek négy százalékos kamata a 7-ik §. rendeletének azon előtt tartása mellett veendő. (9. §.)

Az e törvény szerint kivetendő adó az illető adóköteles vállalatok és egyletek igazgatói vagy ügyvezetői által az igazgatóság székhelyén teendő bevallás alapján állapítatik meg. (11. §.)

A keresetadóról szóló törvényjavaslat elvi határozmányai a következőkben foglalhatók össze: A keresetadónak négy osztálya van.

Az I-ső osztályba tartoznak:

a) a mezőgazdasági és házi cselédek, a gyárakban, kereskedelmi és iparüzletekben és vállalatokban cseléd minőségben alkalmazott egyének és a napszámosok.

b) gyárakban kereskedelmi és iparüzletekben és vállalatokban alkalmazott segédek és segédmunkások, ha 40 frtnál több havidijt nem huznak, vagy ha darabszáma dolgoznak;

c) segéd nélkül dolgozó önálló kézműiparosok;

d) kis és nagy községekben segédekkel dolgozó kézműiparosok;

e) a napdijsok, évi vagy havi állandó fizetést nem húzó irtokok és általában az írásbeli, számveteli vagy felügyelői teendőket valamely üzletben, vállalatban vagy intézetben állandó alkalmaztatás nélkül végző vagy olyan egyének, kik foglalkozásuknál fogva sem a felsoroltak közé, sem a többi osztályok valamelyikébe nem tartoznak.

A II-ik osztályba tartoznak:

azon föld-, ház- vagy tőkebirtokosok (egyesek, erkölcsi személyek és házközösségek fejei), kik foglalkozásuknál fogva a keresetadó törvény, valamely más osztályába nem tartoznak.

A III-ik osztályba tartoznak:

a) a haszonbérlők;

b) a gyárosok és iparosok az I-ső osztályzat c) pontja alatt említettek kivételével;

c) a bankárok, kereskedők (kalmárok, szatócsok) és gyógyszerészek, s általában mindazok, kik valamely haszonhajtó üzletet folytatnak;

d) mindazok, kik évi vagy havi fizetéssel vagy tiszteletdíjjal egybe nem

kötött szellemi (értelmi) vagy művészi foglalkozást üznek, u. m. ügyvédek, mérnökök, orvosok, sebészek, szülészek, szülésznők, írók, művészek, magántanárok, tanítók stb.

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek, úgyszintén a bányaiüzletek megadóztatásáról külön törvények rendelkeznek.

A IV-ik osztályba tartoznak :

az állandó fizetést, nyug- vagy tiszteletdíjat huzó állami, törvényhatósági-, közalapítványi-, községi-, egyházi-, társulati- és magán-tisztek, tisztviselők, hivatalnokok, közegek, nyug- vagy kegydíjt huzó özvegyek; állandó alkalmazásban lévő üzletvezetők, felügyelők, kezelők, könyvvivők, pénztárnokok s általában a 40 frtnál több havidijt huzó segédek, segéd munkások, állandó fizetést huzó felkésztek, tanárok, tanítók, nevelők, írók, művészek; végre a hivatalszolgák. (2. §.)

Azon adóköteles, kinek különböző foglalkozásból eredő többféle keresete van, mindenik kereset után a megfelelő adókules szerint külön rovandó meg keresetadóval. (3. §.)

A keresetadó a családfőre és a családtagokra külön vettetik ki.

Családfőnek tekintetik a férj, az özvegy, az elvált hitves, a magánosan élő egyén, házközösségeknél a házközösség feje.

Családtagokul tekintetnek a feleség, a családfővel egy háztartásban élő és külön önálló keresetet nem üző vérszerinti vagy fogadott gyermekek és rokonok; végre házközösségeknél a családfővel közösen élő házközösségi tagok.

A családtag kereseti adóját a családfő fizeti. (4. §.)

Az ötödik §. megszabja a kivételeket a keresetadó egyes osztályai alól.

Az első osztályban a keresetadó következőleg szabatik meg :

A) A mezőgazdasági és házi cselédek, a gyárakban, kereskedelmi és ipariüzletekben és vállalatokban cselédként alkalmazott egyének, végre a nap-számosok következő keresetadót fizetnek :

a fővárosban :

a családfő és a férfi-cseléd	4 frtot,
a nőcseléd	2 »
a családtag	1 frt 50 krt.

törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácssal bíró, vagy oly városban, mely törvényhatóságnak vagy kir. törvényszéknek a székhelye :

a családfő és férfi-cseléd	3 frtot,
a nőcseléd	2 »
a családtag	1 »

egyéb helyeken :

a családfő és férfi-cseléd	2 frtot,
a nőcseléd	1 »
a családtag	— frt 80 krt,

B) a gyárakban, kereskedelmi és ipariüzletekben s vállalatokban működő segédek és segéd munkások, ha 40 frtot meg nem haladó havidijt húznak vagy ha darabszáma dolgoznak, fizetnek :

a fővárosban :

a családfő	5 frtot,
a családtag	1 frt 50 krt.

Törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácscsal bíró, vagy olyan városban, mely törvényhatóságnak vagy kir. törvényszéknek a székhelye :

a családfő	4 frtot,
a családtag	1 »

egyéb helyeken :

a családfő	3 frtot,
a családtag	— frt 80 krt.

C) A segéd nélkül dolgozó önálló kézmű iparosok fizetnek :

a fővárosban :

a családfő	5—20 frtot,
a családtag	1 frt 50 krt,

törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácscsal bíró, vagy oly városban, mely törvényhatóságnak vagy kir. törvényszéknek a székhelye :

a családfő	4—12 frtot,
a családtag	1 »

egyéb helyeken :

a családfő	3—9 frtot,
a családtag	— frt 80 kr.

D) A kis és nagy községekben segédekkel dolgozó kézműiparosok fizetnek :

a családfő	5—20 frtot,
a családtag	1 »
azonkívül mindenik segéd után	2—5 »

E) Napdíjasok, évi vagy havi állandó fizetést nem huzó irnokok s általában az írásbeli, számviteli vagy felügyelői teendőket valamely üzletben, vállalatban vagy intézetben állandó alkalmaztatás nélkül végző, vagy olyan egyének, kik foglalkozásuknál fogva sem a felsoroltak közé, sem a többi osztályok valamelyikébe nem tartoznak, fizetnek :

a fővárosban :

a családfő	2—8 frtot,
a családtag	1 »

törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácscsal bíró, vagy oly városban, mely törvényhatóságnak vagy kir. törvényszéknek a székhelye :

a családfő	2—6 frtot,
a családtag	1 »

egyéb helyeken :

a családfő	2—4 frtot,
a családtag	— frt 80 krt.

A C), D) és E) alatt említett alosztályoknál a családfő adótételének meghatározásánál az adómentes családtagok nagyobb száma csökkentőleg, az üzlet nagyobb kiterjedése illetőleg a magasabb napidíj vagy kereset emelőleg hat. (7. §.)

Ha a kereseti adó I-ső osztálya alá eső családfő a nőnemhez tartozik, a családfőre kiszabott adótétel felét fizeti. (8. §.)

A második osztályban a kereseti adó következőleg szabatik meg :

A keresetadó II-ik osztályába sorozott adókötelesek fizetnek keresetadó fejében, a megelőző évben rájuk kivetett föld-, ház- és tőkekamatadó után, a földtehermentesítési járulékot is ideértve — négy száztólit mindegyik községben, melyben ily adó rájuk kirovatott. — Ezen adóösszeg azonban azon községben, melyben az adózó az általános összeírás szerint lakását tartja, 2 forintnál kevesebb nem lehet. — Az 1875-ik évi adókirovásnál az ezen osztályba tartozó adózókra nézve adóalapúl az 1874. évi föld- és házadójukon kívül az azon évben rájuk kivetett jövedelmi adó is vétetik. (11. §.)

Az ezen osztályba sorozott adózók családtagjai fizetnek keresetadó fejében egy-egy forintot, ha a családfő azon községben, hol az általános összeírás szerint rendes lakását tartja, a megelőző évben 40 frtnál több egyenes adót nem fizetett. (12. §.)

A III-ik osztálybeli keresetadó az adókötelesek által benyújtandó vallomások alapján az adóévet megelőző három évi, — vagy ha az üzlet vagy foglalkozás annyi év óta még fenn nem állana, — fennállása idejére eső tiszta kereseti- vagy üzlet-nyeremény átlagának alapján vettetik ki.

Évi tiszta nyereménynek vétetik az üzletből vagy foglalkozásból eredő összes jövedelemnek azon része, mely az üzlet vagy foglalkozás folytatásához szükséges kiadások levonása után fennmarad.

A tiszta nyeremény minden 100 forintja után 10 forint jár keresetadó fejében. (14. §.)

Azon adókötelesek pedig, kik segédekkel dolgoznak, tartoznak a vállomáshoz segédek jegyzékét csatolni, mely jegyzékben a segédek nevei, az üzletbe vagy foglalkozásba belépésüknek ideje, havi vagy évi fizetésük pontosan kiteendő.

A vállomások beadásának idejét és helyét a közadók kezeléséről szóló törvényezik, egyéb kellékeit pedig a pénzügyminiszter rendeleti uton határozza meg. (15. §.)

Ha vállomás nem nyújtatik be, vagy a benyújtott vállomás feletti tárgyalások kielégítő eredményre nem vezetnek, az adó alapját képező kereseti nyeremény az üzletben fekvő álló és forgó tőkének nagyságára az üzletben működő segéd munkások számára és az adóköteles által fizetett lak- és üzlet- (iroda) helyiségbér mennyiségére való tekintettel hivatalból állapíttatik meg.

Az ekkép megállapított kereseti nyeremény összege azonban a következő §-ban kijelölt minimális tételeknél kisebb nem lehet. (16. §.)

A jelen törvény 14-ik §-ában a kereseti tiszta nyereménynek 10 %-ban megállapított adótétellel megrovandó minimalis kereseti nyereményt képez :

1. haszonbérloknél a szóbeli vagy írásbeli szerződésben elvállalt készpénz s egyéb kötelezettségek, terhek, szolgáltatványok évi értékösszegének 30—60 százaléka.

2. Sürfőzőknél az előző évben termelt minden bécsi akó sürlő után 50 kr.

3. Mészárosoknál (henteseknél, húsvágóknál) az előző évben levágott minden darab szarvasmarha után :

a fővárosban	5 frt,
10,000-nél több lakossal bíró községben	4 »
2000—10,000 lakost számláló községben	3 »
2000 vagy annál kevesebb lakost számláló községben	2 »
5—5 borjú, 4—4 sertés, 8—8 juh egy-egy szarvasmarha gyanánt	

vétetik számba.

4. Fürdő-intézetek tulajdonosainál minden fürdő-kád után a fővárosban	80 frt,
10,000-nél több lakost számláló községben	40 »
egyéb helyeken	20 »

Uszodáknál 4 öltöző-szobácska, gőzfürdőknél minden öltöző-szobácska, tükr-fürdőknél a viztükrök térfogatának minden □ öle egy fürdő-kádnak számítatik.

Oly fürdő-üzleteknél, melyek a helybeli lakosságon kívül rendszerint másnonnan jött vendégek által látogattnak, a látogatottsághoz képest minden kád után 20—100 frt.

5. Bérkocsisoknál, társaskocsi tulajdonosoknál az előző évben tartott minden darab ló után :

a fővárosban	100 frt,
10,000-nél több lakost számláló községben	60 »
2000—10,000 lakossal bíró községben	40 »
2000 vagy kevesebb lakossal bíró községben	30 »

6. Teherszállító evezős hajók tulajdonosainál, akár saját, akár mások árúit szállítják, hajóik hordképességének minden 100 vámműzsája után 10 frt.

7. Téglagyárosoknál az előző évben előállított minden 10,000 darab téglá után az előállítási költség és a téglá kelendőségéhez képest 20—50 frtig.

8. A III-ik osztály a), b) és c) alosztályai alá tartozó, itt fel nem sorolt adókötelesek, valamint szintén a III. osztály d) alosztálya alá tartozó adóköteleseknél is az általuk fizetett évi lakbérnek $1\frac{1}{2}$ —6-szoros összege, és az üzleti (irodai) helyiségbérnek 50—100 százaléka.

A kereseti nyercménynek a 8. pont szerinti megállapításánál az adómentes családtagok nagyobb száma, és az üzlet vagy foglalkozás természetéből folyó nagyobb helyiség szükséglete csökkentőleg, az ellenkező körülmények pedig emelőleg hatnak. (17. §.)

Ha az adóköteles által lakott vagy használt lakás és üzlethelyiség házosztály-adó alá esik évi lakbérül veendő :

a) azon kis és nagy községekben, a melyekben az összes lakrészeknek egy harmada sincs bérbe adva, a kirótt házosztályadónak hatvanszoros.

b) a rendezett tanácssal bíró azon városokban, a melyekben az összes lakrészeknek egy harmada bérbe adva nincs, a kirótt házosztályadónak negyvenyolezszerosa.

c) Mindazon községekben és városokban, a melyekben az összes lakrészek legalább egy harmada bérbe van adva, a kirótt házosztályadónak negyvenszeres összege. (19. §.)

A IV-ik osztályba tartozó adókötelesek (évi fizetéssel alkalmazottak) kereseti adója skála szerint határoztatik meg, mely az eddigi jövedelmi adóskálánál szigorúbb. 100—500 forintig 1% fizettetik, ezenfelül folyton emelkedik az adó, úgy hogy 2000 forint évi fizetésnél már 2% (40 frtot), 4000 frt fizetésnél már valamivel több mint 3%-ot (t. i. 130 forintot) tesz; 5000 forint fizetésnél az adó 205 forintot tesz, tehát már meghalad 4%-ot. Végre 6000 forint évi fizetésnél éppen 5%-ot, azaz 300 frtot. tesz az adó s ezen felül minden 100 forint után 10 frt fizetendő. (24. §.)

Ha az illetmény természetben vagy természetényekben szolgáltatik ki, az ily módon kiszolgáltatót illetmény, a mennyiben az idézett 5-ik §. szerint nem adómentes, a helyi árakhoz képest készpénzre átszámítandó és a készpénzfizetéshez hozzáadandó.

Lelkészek, tanítók, kik segédlelkésszt, illetőleg segédtanítót saját költségükön tartani kötelesek, a segédeknek kiszolgált fizetést saját jövedelmükből levonhatják, s a segédlelkészek és tanítók önállóan adóznak. (26. §.)

Állami, köztörvényhatósági és községi ügyvédek, mérnökök és orvosok, s a közkórházaknál alkalmazott orvosok e minőségükben huzott illetményeik után a 22. §. rendeletei szerint adóznak magánygyakorlatukból eredő keresményük után azonban a III-ik osztály szerint külön rovandók meg keresetadóval. (27. §.)

Az ezen osztályba tartozó adózók családtagjainak keresetadója — az 5. §. 3. g) pontja alatt említettek kivételével — a 12. §. rendeletei szerint rovatik ki. (28. §.)

Állandó fizetésből eredő keresményét a 30., 31. §§-okban említettek kivételével mindenki bevallani tartozik, azonkívül a fölöttes igazgatóság, előjáróság, pénztár, földbirtokos vagy üzlettulajdonos a kitől vagy a melytől az adóköteles fizetését huzza, szinte kötelezhető arra, hogy az ügykörében állandó fizetés mellett alkalmazott egyének név- és fizetésjegyzékét az adókivető hatóságnak nyújtsa be. (29. §.)

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek tisztviselői vallomást nem adnak; ezeknek illetményeit az illető vállalatok és egyletek kötelesek bevallani, a kivetett keresetadót tőlük beszedni és az állampénztárba beszolgáltatni. (30. §.)

Tisztek, tisztviselők és hivatalnokok, fizetéseiket állami vagy államkezelés alatt álló közalapítványi pénztárból huzzák, vallomást adni nem kötelesek; — ezen adókötelesek keresetadóját a pénzügyi hatóság szabja ki és havi levonások útján a közpénztár szedi be. (31. §.)

A törvényjavaslat utolsó fejezete a III. és IV-ik osztályba sorozottak kereseti nyeresményének bevallását szabályozza. A 3. §. pedig kimondja, hogy a személyes kereseti adóról szóló 1868-ki XXIV. és XXXIV. s az 1873-ki VIII., valamint a jövedelmi adóról szóló 1868-ki XXVI., 1870-ki XLIX., 1871-ki LVIII. és 1873-ki XII-ki törvényezikkek s a mindkét adónemet illetőleg gyakorlatban levő szabályok 1875-ik évtől kezdve hatályon kívül helyeztetnek s a pénzügyminiszter a jelen törvénynek megfelelő újabb gyakorlati szabályok kiadására felhatalmaztatik.

A vasuti és gőzhajózási szállítás használatának megadóztatásáról
szóló törvényjavaslat lényeges határozmányai ezek : Vasutakon és gőzhajókon egyaránt fizetendő : a) személyszállításért a menetdíjnak 10°/_o ; b) az utimálhasználatért, a mállának vitelbérmentes részét meghaladó túlsulya után számított szállítási díjnak 10°/_o ; c) külön személyvonatokért és gőzhajókért az összes szállítási illetéknek 10°/_o ; d) gyorsszállítmányokért a szállítási díjnak 5°/_o, teherszállítmányokért ugyanannak 2°/_o ; e) gőzhajókon a külön cabin, vasutakon az alvó helyül szolgáló kocsiszakasz bérletéért a bérösszegnek 10°/_o.

Ezen adótételek kiszámításánál a fentebbi pontok alatt felsorolt díjakhoz az érczpenz árkelete szerint időnként meghatározott pótlék is mindig hozzászámítandó. (1. §.)

Mindezen adótételeket az utasoktól, illetőleg szállítóktól a gőzhajózási és vasuti társulatok szedik be, és az illető állami pénztárba beszolgáltatják.

A vasuti és gőzhajózási szállításoknál eddig fizetendő bélyegilletékek s az azokra nézve fennálló törvények és szabályok jövőre is változatlanul fentartatnak.

A házadóról szóló 1868. XXII. törvényezikk hatályának meghosszabbításáról s némely rendleteinek módosításáról szóló törvényjavaslat azt rendeli, hogy azon városokban, melyek 10,000 lakossal és egyszersmind vasuti vagy gőzhajózási állomással bírnak, nem mint eddig 30, hanem csak 20°/_o vonatassák le épületfenntartási és értéktörlesztési költség fejében. A mi Pestet illeti, megmarad az eddigi 15°/_o levonás, s a változás csak az, hogy az eddig Ó-Buda által élvezett kedvezmény megszűnik. Sokkal jelentékenyebb változás tervezetik a házadórá nézve, mely egytől három fokozatban fogna kivettetni. Az első fokozatba tartoznak azon kis és nagy községek, melyekben az összes lakrészek egy harmada sincs bérbeadva, a másodikba a rendezett tanácsú városok, a melyekben az összes lakrészek egyharmada bérbeadva nincs, a harmadikba azon városok és községek, melyekben a lakrészek összes számának legalább egy harmada bérbe van adva és erre való tekintet nélkül a szabad királyi vagy törvényhatósági joggal felruházott városok, a mennyiben a házadóról alá nem esnek. A törvényjavaslat már az első fokozat alá tartozó helyiségekben is tetemesen emeli a házadórát, és pedig progressive, úgy t. i., hogy a nagyobb házaknál nagyobb az adóemelés, mint a kisebbeknél. Természetesen még sokkal nagyobb emelkedés mutatkozik a 2-ik és 3-ik fokozatban. Nyitott helyiségek, boltok stb. után külön díj fizetendő, és pedig a fokozatokhoz képest 1, 2, 3 forint minden nyitott helyiség után. A pénzügyminiszter a házadó fentebb vázolt módosításától 1.400,000 forintnyi jövedelmi többletet vár.

A bányadóról szóló törvényjavaslat a nemes fémbányászat tiszta jövedelmét 5°/_o, a vas- és kőszénbányászat tiszta jövedelmét 7°/_o adó alá veti. (Az 1868. XXVI. törvényezikk az arany, ezüst, réz, ólom, dárdány, higany, kékeny és álnytermelő bányákat 7°/_o, a többieket 10°/_o adóval terhelte.) A bányatermények feldolgozására állított segédművek, ha

azok nem közvetlen a bányabirtokos, hanem idegen által külön bányahatósági engedéllyel állíttatnak föl, 10% adót fizetnek. A tiszta jövedelem kipuhatólására nézve a bányüzlet sajátságos viszonyaihoz képest a törvényjavaslat specialis intézkedéseket tartalmaz.

A bor- és hús fogyasztási adóról szóló törvényjavaslat az 1868. XVII. tvczikk 2. §-át, valamint az 1868. XXXV. tvczikk 2. és 4. §-át, mely a törkölyből készült lőrére vonatkozik, hatályon kívül helyezi, az 1868. XXXV. tvczikk 3. §-át a házi szükségletre szánt bor adómentességére vonatkozólag módosítja, és az 1868. XVII. tvczikk által jóváhagyott bor- és hús fogyasztási adót kikerekíti, továbbá ezen árszabást Budapest fővárosra néhány új adóköteles tárggyal (borseprő, házi szárnyasok, vadhús és vadszárnyasok) bővíti ki.

Azon esetekben, midőn a hivatalosan kinyomozott valóságos fogyasztásnak megfelelő átalány beszedése iránt valamely községgel egyezmény nem jő létre, az adónak bérbeadása pedig vagy egyáltalán nem sikerül, vagy a legmagasabb béránlat nem éri el azon adóösszeget, mely az adóköteles fogyasztásnak megfelel, a pénzügyi igazgatóságok felhatalmaztatnak, hogy megállapíthassák s az illető községekkel tudathassák azon adóátalányt, melyet a község bor- és hús fogyasztási adó, vagy ezek egyike fejében az év folyamában beszedni s az állampénztárba beszolgáltatni köteles.

A vadászatnak s vadászfegyvereknek adóvali megrovatásáról szóló törvényjavaslat leginkább eljárási szabályokat tartalmaz, — lényeges határozmányai a következők: Vadászni ezentúl csak évenként váltandó vadászati jeggyel szabad. (1. §.) A vadászati jegyek különbség nélkül 12 frtos bélyeggel láttatnak el; egyéb díj kiállításukért nem szedetik (10. §.) Minden darab 1-csővű puskáért 1 frt, minden darab 2-csővű puskáért 2 frt fizetendő évenként. (18. §.)

Ezen törvényjavaslatokon kívül a pénzügyminiszter még két törvényjavaslatot terjesztett elő. Az egyik öt százalékos pótdót hoz be minden direct adókhöz (az új törvényjavaslatok alapján kivetendőkhöz is). A másik új bélyegilletékeket decretál nyilvános multságok bejelentésénél, — mely illeték 3 és 40 frt közt ingadoz a belépti díjak magasságához képest; — továbbá baromeladásoknál s a hitelintézetek és takarékpénztárak által a betétek után kifizetendő kamatok után.

A marhalevelek bélyegilletéke 3 évnél fiatalabb barmoknál 5 krt, idősebbeknél 10 krt tesz. A vásári jegyek illetéke 5, illetőleg 10 krtban szabatik meg.

A betétek kamatai után fizetendő közvetlen illeték a kamatok 3%-át teszi.

Az adótörvényjavaslatok legfontosabbika kétségkívül az, mely a »a közadók kezeléséről« szól. E tvjavaslat tartalmát itt nem közöljük, minthogy az a jelen füzet egyik terjedelmes értekezésében alaposan fejtegetetik.

A fentebb vázolt törvényjavaslatok keresztülviteléből a pénzügyminiszter 12 millió forintnyi jövedelememelkedést vár.

Vegyes közlemények.

A magyar állam pénztári forgalma az utolsó három év alatt. A hivatalos lap negyedéves kimutatásai a tényleges állambevételekről és kiadásokról becses adatokat tartalmaznak az államháztartás állapotára vonatkozólag. Különösen a bevételekre vonatkozó adatok birnak fontossággal, mert ezekből a lakosságnak egyes évszakokban való fizetési képességére, s az egyes adónemek jövedelmezőségére vonatkozólag idejekorán tájékozást nyerhetni, a mi gyakorlatilag is nem csekély jelentőségű. Az alábbiakban könnyen áttekinthető alakban összeállítjuk a jelen év első három negyedében előfordult tiszta állambevételeket s összehasonlítjuk azokat egyrészt a mult évek megfelelő évszakaiban befolyt bevételekkel, másrészt az előiránzzattal. Megjegyzendő, hogy összeállításunkban a krajezárokat és százaz számokat elhagyjuk, a végösszegezéseket azonban mindenütt a valódi részletes összegek alapján adjuk :

Bevételi forrás:	1874. I. negyed.	1874. II. negyed.	1874. III. negyed.	Az 1874-ki elő- irányzat egy negyedrésze.
Egyenes adók	10,812	10,095	18,652	17,382
Fogyasztási adók	2,879	3,100	2,895	3,415
Vámkezelési átalány	35	36	65	27
Bélyeg és illeték	5,166	4,991	5,892	4,996
Fémjelzés	2	2	2	4
Ut-, hid- és révvám	4	5	4	12
Dohányjüvedék	2,936	4,625	4,087	3,872
Lotto	457	415	348	276
Sójövedék	1,712	1,836	2,856	3,012
Államjóságok és erdők	577	177	267	1,679
Bányászat és pénzverés (hiány) .	1,085	103	19	277
Államnyomda (hiány)	3	32	17	14
Államépületek (hiány)	24	7	36	4
Ingó államvagyon	753	1,391	987	675
Államvasutak tiszta jövedelme .	—	—	—	500
A pénzügymin. különféle bevét.	18	315	211	92
A pénzügymin. különféle rend- kívüli bevételei	714	391	438	697
Összesen	24,959	27,321	35,708	36,886
Kiegyenlítésül a kölcsönökből .	24,377	18,349	14,226	8,176
Mindössze	49,336	45,670	49,934	44,562

Lássuk már most az 1873-ki nettobevételeket az egyes évnegyedekben, szinte elhagyva könnyebb áttekintés céljából a krajezárokat és a százaz számokat :

Bevételi forrás:	1873. I. negyed.	1873. II. negy.	1873. III. negy.	1873. IV. negy.	az 1873-ki elő- irányzat egy negyedrésze.
Egyenes adók	10,687	12,392	15,938	25,930	17,235
Fogyasztási adók	3,206	3,566	3,042	3,646	3,578

Vámháztól állomány	8	41	34	44	22
Bélyeg és illetékek .	4,755	6,900	6,710	6,671	6,670
Pénzjeladó	5	4	2	3	3
Út-, híd- és rétvám .	10	9	8	7	12
Dobozgyűjtődék . .	1,707	2,021	2,316	2,300	2,638
Lotto	324	630	311	443	275
Képfődék	1,444	2,123	2,390	2,908	2,017
Állományok és értékek .	1,307	220	221	649	1,090
Bányászati és pénz- verési (háday) .	1,392	791	67	106	216
Állományok (háday)	3	90	6	19	14
Állományok (háday)	8	6	9	16	8
Ingó állományok .	170	250	244	213	126
Állományok	130	243	20	—	632
A pénzügyi. háday. rend. bevételei	135	103	19	52	68
A pénzügyi. háday. rendh. bevételei	230	246	273	246	1,846
Összesen . .	23,372	28,122	31,002	43,330	37,011
Közzelítve a köl- csönösök	12,323	13,636	17,404	6,316	12,807
A pénzügyi. háday adatok folytán . .	3,387	6,743	—	—	—
Mindösszesen . .	29,233	30,379	49,207	49,647	49,390

Ha a fentebbi két táblázatot összehasonlítjuk, úgy találjuk, hogy az egyen-
es értékek való bevételei a jelen év két első negyedében még az 1873-ki be-
vételek arányához képest is mintegy 2 millió forinttal visszasamaradtak. A 3-dik
negyed arányához képest azonban majdnem 3 millióval kedvezőbb az 1873-ki be-
vételek arányához képest, a mi részint a jobb árak, részint a szigorú azo-
sítások eredménye lehet. A jelen év első három negyede együttesen az egyen-
es értékek 12 600,000 forinttal maradt az előző évi három negyedéhez ké-
pest, ellenben mintegy fél millióval kedvezőbb a múlt évi első három negy-
ed arányához képest. Az egyen- es értékek bevételei egyrészt leges-
gyobbán csak a jelen év első negyedében, s ha az ideig a tényleg elért
negyed arányához képest, akkor az egyen- es értékek arányához képest mintegy
600,000 forinttal maradt, s így még millióval fag megmaradt az első
negyedben.

Közzelítve az előző táblázatok a bélyeg és illetékek, melyek-
nek az első három negyedében a múlt év első három negyedéhez képest
leges- gyobb arányban mintegy 1 600,000 forinttal, az ideig előző évi három negyed
arányához képest egy millióval kedvezőbb. Ennek bevételei és részint a
szigorú arányához képest, részint az 1873-ki IX. törvényekhez, mely a be-
vételek arányához képest az előző évi három negyedhez képest.

A dohányjövedék a jelen év első három negyedében a múltévi első három negyedhez képest $1\frac{1}{2}$ milliónyi szaporodást mutat, az idei előirányzat háromnegyedrészt is túlhaladta valamivel. E kedvező jelenség aligha a fogyasztás emelkedését jelzi, hanem alkalmasint a gyártási kiadások kevesebedéséből származik, minthogy 1873 végén nagy mennyiségű készletek maradtak fenn.

A lotto, úgy mint tavál, az idén is folyton emelkedik.

Fogyasztási adóink súlyos csökkenése az idén már a tavalinál is észrevehetőbb mértékben tartott. 1873. első három negyedében még 9.814,000 forintot vett be az állam ez adónevekből, az idei első három negyedben már csak 8.874,000 forintot, tehát háromnegyed év alatt közel egy milliónyi csökkenés mutatkozik. Még kedvezőtlenebbnek tűnik fel az eredmény, ha az előirányzat $\frac{3}{4}$ részével vetjük össze, mely $10\frac{1}{4}$ milliót tesz, úgy hogy ehhez képest már $1\frac{1}{2}$ millió forintnyi csökkenés mutatkozik. E csökkenés nem a fogyasztás hanyatlásának, mint sokan hiszik, hanem cukor-szesz- és sörgyártásunk pusztulásának következménye. A bor- és husadónál, ez adónevek folytonosan emelkedvén a lefolyt években — nem valószínű, hogy említésre méltó hanyatlás állott volna be, az összes csökkenés tehát a szeszre, cukorra és sörre esik, a mennyiben t. i. ez évben ismét fokozott mértékben fogyasztunk osztrák cukrot és sört s kevesebb szeszt gyártunk, mint tavál.

A sójövédék tiszta jövedelme az idei első három negyed év alatt, — a bányászatnak megtérítendő előállítási költséget tekinteten kívül hagyva — csak 6.404,000 forintot tett; e jövedelmi ágban egyébiránt legnagyobb sokot lenni az őszi negyed bevétele s így remélhető, hogy ha a sójövédék az előirányzatot el nem éri is egészen, az eredmény nem lesz kedvezőtlenebb a múlt évinél.

Az államvagyon különböző alkatrészei természetesen ez évben is meghazudtolják a költségvetés megfoghatatlan teteleit. Az államjóságok és államerdők jövedelmeztek az első $\frac{3}{4}$ év alatt 1.021,000 forintot, vagyis 850,000 forinttal kevesebbet, mint tavál, s 4.650,000 forinttal kevesebbet mint az előirányzat $\frac{3}{4}$ része. Ha az államjóságokból és erdőkből a hátralevő utolsó negyedben annyi foly be, mint a múlt év utolsó negyedében, akkor az összes évi jövedelem 1.700,000 forintot, a hiány az előirányzathoz képest 5.860,000 forintot teend. De mindez nem gátolá a pénzügyminiszter urat, hogy az államjóságokból és erdőkből 1875-re ismét 7.340,000 forintnyi tiszta jövedelmet elő ne irányozzon.

A bányászat és pénzverés hiánya tett az első három évnegyedben 1.200,000 forintot. Nagyobb ugyan már is a tényleges hiány az egész évre előirányzottnál, de eddigelé kisebb a tavali tényleges hiánynál. Az 1875-ki költségvetésben mindössze 13.854 forint hiány van e czímnél előirányozva, a mi az eddigi szomorú eredményekkel szemben kissé feltűnő.

Az államvasutak s az ezekhez tartozó gépgyárak ez évben még nem szolgáltatott semmi bevételt az állampénztárnak, míg a múlt évben, bár akkor is elég rosszak voltak a viszonyok, az első három évnegyedben 752.000 forintot szolgáltatott be az állampénztárba. Nagyon soknak kellene bejönni az utolsó évnegyedben, hogy az előirányzott, elég csekély, 2.000,000 forintnyi

tiszta haszon bejőjön. Talán felesleges mondanunk, hogy ily remény teljesen hiu volna. A lehangoló eredmény a forgalom általános pangásán kívül nagy mértékben a meddő fiumei vonal megnyitásának következménye. Hogy ily tényekkel szemben mikép várhat a pénzügyminiszter 1875-re 2.474,000 forint tiszta jövedelmet az államvasutaktól, azt bajos volna megmondani.

Az állam összes tényleges bevételei 1872, 1873 és 1874 egyes évnegyedeiben következő pénztári eredményeket mutattak :

	1872	1873	1874
I. negyed	23.187.909 frt 99	23.372.511 frt 43 $\frac{1}{2}$	24.959.120 frt 63
II. »	27.127.945 » 56	28.122.854 » 84	27.321.004 » 95
III. »	35.262.750 » 93 $\frac{1}{2}$	31.802.350 » 31 $\frac{1}{2}$	35.708.278 » 10 $\frac{1}{2}$
IV. »	44.552.997 » 83 $\frac{1}{2}$	43.530.575 » 92	— — — —
Összesen :	130.131.634 » 42	126.828.292 » 51	87.988.403 » 68 $\frac{1}{2}$

Ez összehasonlításból kitűnik, hogy az év első háromnegyedében sem 1872-ben, sem 1873-ban nem folyt be annyi az állampénztárba, mint a jelen évben. Ha az utolsó még hátralevő negyedre, a lefolyt évek tapasztalásainak megfelelőleg, 44 milliónyi bevételt veszünk fel, akkor a jelen év netto pénztári eredménye kerek számban 132.000.000 forintot teend, — oly összeget, mely eddig még soha sem éretett el. E növekvés azonban kizárólag a direct adók és illetékek nagy mérvű emelésének következménye, mert, mint láttuk, a fogyasztási adók, a sőjödék s az államvagyon jövedelme hanyatló irányt mutat.

De daczára a direct adózások eme forcírozásának a felvett évek egyikeben sem sikerült elérni az előirányzott bevételek összegét. Az előirányzott nettobevétel volt 1872-ben 136.735.283 forint, 1873-ban 148.044.189 forint, 1874-ben 145.543.724 forint. A tényleges bevétel tehát mögötte maradt az előirányzatnak 1872-ben 6.603.000 forinttal, 1873-ban 21.215.000 forinttal, s 1874-ben, ha a bevétel elérendi is a 132.000.000 forintot, még mindig mögötte maradand az előirányzatnak 13.543.000 forinttal.

A tényleges nettó kiadások 1872 elejétől kezdve az egyes évnegyedekben következőleg alakultak :

	1872-ben	1873-ban	1874-ben
I. negyed	38.029.404 frt 61 $\frac{1}{2}$	39.233.371 frt 70 $\frac{1}{2}$	49.336.788 frt 16 $\frac{1}{2}$
II. »	35.023.808 » 91 $\frac{1}{2}$	50.529.284 » 61	45.670.401 » 97
III. »	39.941.389 » 50 $\frac{1}{2}$	49.207.221 » 86 $\frac{1}{2}$	49.934.183 » 22 $\frac{1}{2}$
IV. »	38.224.839 » 78	49.847.222 » 79	— — — —
Összesen :	151.219.442 » 81 $\frac{1}{2}$	188.817.100 » 97	144.941.373 » 36

Ha e táblázatot összevetjük a nettobevételekre vonatkozó táblázattal, úgy találjuk, hogy a kiadásoknál mutatkozó hullámnázások sokkal szabálytalnabbak, mint a bevételeknél mutatkozó ingadozások s hogy a kiadások fluctuációi egyáltalán nem alkalmazkodnak a bevételek fluctuációihoz. A feltüntetett három év alatt egyetlen egy eset sem volt, hogy az első három évnegyed mindegyikében tetemes pénztári deficit ne lett volna. Legnagyobb volt a pénztári deficit 1874 első negyedében, legkisebb 1872 harmadik negyedében, mikor csak 4 $\frac{3}{4}$ milliót tett.

A bevételek mindig legkedvezőbbek az utolsó évnegyedben, míg a kiadások maximuma a lefolyt három év alatt semmi szabályt sem követett. A pénztári hiány, melyet részint kölcsönökkel, részint az előbbi pénzkészlet fogyasztásával kellett pótolni tett:

1872-ben	21.088.000 forintot
1873-ban	61.989.000 »
1874. három első negyedében	56.953.000 »

Hogy mekkora lesz a jelen év végleges pénztári hiánya, azt még most megítélni nem lehet. A pénztári hiány 1873. első felében még 10.285.000 forint erejéig a pénzkészletek fogyasztása által, a többi részint a 30 és 54 millió kölcsönök maradványaiból, részint már a 153 millió kölcsön első feléből fedeztetett. A folyó évben eddig felmerült 56.953.000 forintnyi pénztári hiány mind kölcsönpénzből fedeztetett.

Románia nemzetgazdasági állapota. A jassy-i consularatus 1873-ra szóló évi jelentése több érdekes adatot közöl Moldvaország ipari s mezőgazdasági viszonyairól, nemkülönben az osztrák magyar monarchia és Románia közt 1873-ban kifejlett kereskedelmi forgalomról. »Moldvaország — így szól a jelentés — számos pálinkafőzővel bir, melyek évenként 8—10 millió frankért állítanak elő szeszt. — Moldvaországban továbbá 30 gőzmalomnál több található, valamint számos vízi, szél- és járgánymalom, melyek közel 10,000 munkást foglalkoztatnak. Posztógyár csak egy van az egész országban t. i. Neamteban, mely Kogalnitschano Mihály tulajdona. Ez is azonban már évek óta megszüntette működését. Valamennyi a háztartásra szükséges kelmét, inget, törülközőt, ágyneműt stb.-it a parasztasszonyok szövik és fonják, úgy szintén a szőnyegeket is, melyek külföldön nagy tetszésnek örvendenek. Románia ipara tulnyomólag házi ipar és kétféle t. i. falusi és zárdai ipar. A zárdákban, jelesül a nőzárdákban különféle kézművetek, készülnek. jelesül posztó, gyapjuszövetek, szőnyegek és himzések. Moldvaország főterménye a gabona, mely jelentékeny kiviteli cikket képez és melynek főközlekedési eszköze a Duna. A gabonakivitelnek főiránya Konstatinápoly, Nagybritánia, Olaszország és Oroszország míg a kivitel az osztrák-magyar monarchiába és Németországba csekélyebb, miután ide a gabna a galatzi és ibraeli kikötőktől távolabb eső helyiségekből az ország bensejében közlekedő vaspályákon szállittatik. A forgalom az országban mindazonáltal még nem érte el azon magaslatot és lendületet, melyre roppant gabonakészlete folytán tulajdonképen képes volna. Mert míg egyrészt a Duna mellékfolyóinak szabályozása nélkül az uszályokon és bárkákon való szállítás felette veszélyes, s így e részben sok tenni való volna, másrészt a pályaforgalomra nézve az országutak kijavitása is szükséges, hogy a szállitmányok az időjárástól függetlenek legyenek.

A kivitel értéke és iránya a terméseredmény szerint változik. Dús termés esetében mindedig Nagybritánia indított számos hajót, hogy Románia, illetőleg Moldvaország gabonakamaráit kiürítse.

Középszerű termésnél, mint p. az utolsó években az árukra nézve versenyzés mutatkozik és a gabonakészlet származási hely szerint Franciaor-

szágba, részint pedig az osztrák-magyar monarchiába vagy Németországba vitetik.

1872. és 1873-ban a moldva határon át vaspályán és tengelyen az osztrák-magyar monarchiába a következő nagyobb értékkel bíró áruk vitetek ki:

az áru megnevezése:	1872. vámfont	1873. ért. frankban	1873. több	1873-ban v. fonttal kevesebb
buza	1.412,010	2.856,600	342,792	1.443,290 —
rozs	540,503	4.037,000	363,330	3.496,497 —
tengeri	10.397,968	57.141,600	457,132	46.713,632 —
árpa	196,050	8.460,000	592,200	8.263,850 —
zab.	420,348	2.905,200	145,200	2.484,852 —
pohánka	10,345	235,300	16,471	124,955 —
kender- és lenmag .	28,038	32,100	57,693	4,062 —
hüvelyes vetemények	31,199	105,500	19,600	74,301 —
liszt	212,614	300,800	39,300	88,186 —
bor hordókban . . .	634,766	1.739,800	295,766	1.105,034 —
gyapju	1.135,178	2.059,000	129,500	923,822 —
juhsajt	193,088	235,600	103,664	42,512 —
malomkő	24,300	91,900	—	67,600 —
hegykátvány	11,385	72,800	32,032	61,415 —
fehér és sárga kőolaj	550,102	334,400	60,192	— 215,702
összesen	15.798,794	80.607,600	2.654,932	64.894.108 215,702
szarvasmarha . . darab	12,839	20,116	5,034,800	7.277 —
juh, bárány és kecske »	14,366	12,068	193,008	— 2,298
sertés »	10,265	8,954	358,160	— 1,311
ló »	630	394	185,180	— 236
marhabőr »	100,641	283,777	6.526,871	183,136 —
bárány-, juh- és kecske- bőr »	220,947	144,749	578,996	— 76,198
összesen »	359,688	470,058	12.887,095	190,413 80,043
tüzi fa köbláb	29,404	119,308	163,200	89,904 —

Az Oroszországba rendelt és a jassy-i vámhivataloknál vámost kiviteli cikkek közt főszerepet játszanak a testemele (színes parasztkendők) 26,594 és különböző kézműzeti áruk 10,056 frank értékben.

A közölt adatok szerint a kivitel Moldvaországból az osztrák-magyar monarchiába majdnem valamennyi árunál növekedett. Ugyanezen arány vehető észre, habár csekélyebb mértékben is az osztrák-magyar monarchiából való kivitelnél Moldvaországba; kétséget sem szenved, hogy a forgalom a még fenálló számos akadályok és nehézségek eltávolítása és törvényszerűen rendezett viszonyok mellett még nagyobb terjedelmet ölthetne, mi által a kölcsönös államgazdasági érdekek is jelentékeny módon előmozdítottatnának.

Románia, a kiviteli vámtarifának 1 % -ra történt leszállítása által a külfölddel élénkebb forgalomba kívánt bocsátkozni. Már most az osztrák és

magyar kereskedelmi testület akaratától és ügyességétől függ, ezen kereskedelmi összeköttetéseket teljes mértékben felkarolni és hasznukra fordítani. A kereskedelmi forgalom az osztrák-magyar monarchia és Moldvaország közt még a lefolyt szüktermésű évben sem szenvedett csorbát és a vámhivatali kimutatások alapján örömmel állíthatjuk, hogy az osztrák-magyar ipar, mint az előbbi években, 1873-ban is érvényre jutott és miután monarchiánk a legközelebbi vétforrás, a kereskedelmi világban azon meggyőződés bir tulsúlylyal, hogy azon áruk, melyek monarchiánkból szállíthatók, a forgalmat más országok hasonnemű áruival teljesen el fogják nyomni.

A bécsi világkiállítás óta több helybeli kereskedő oly árukat, melyeket azelőtt Franciaországból szállított, jelenleg monarchiánkból hozat. Ide sorozhatók bőr és bőráruk, gyapot- és gyapjukelmék, kevert kelmék, áruk alpakából és china-ezüstből, ezüstáruk, divatcikkek, szalma- és nemezkalapok, apróárúk stb. Az osztrák-magyar iparterményeknek növekedő kelete azonban csak addig jósolható, míg a kereskedés külföldiek kezében van, miért is okvetlenül szükséges, hogy ezeknek a tulajdon és szabadkereskedés biztosítsassék, mely alapja a szolid kereskedelmi összeköttetések fejlesztésének.

Az osztrák-magyar monarchia Romániába évenként 115—120 millió frank értékben szállít árut. A forgalom részletei 1873-ról a következők:

	frank
bőr-, gummi- és prémárúk	11.907,000
műszerek, gépek, rövidárúk	29.088,080
szőtt- és kötöttárúk	34.457,640
fémárúk	10.501,600
csont-, fa-, üveg-, kő- és agyagárúk	8.208,040
vegyszeti termények, fest- és gyúárúk	5.404,000
papír és papíráruk, serteárúk	5.290,920
gyarmatáru és déli gyümölcs	3.187,500
tüzelési-, építési és egyéb segédanyag	2.606,280
száraz- és vízijármű	1.771,200
gyógyszerárúk, illatárúk	1.283,040
italok és étárúk	972,720
fémek	879,984
irodalmi és műtárgyak	[874,800
halak	707,400
kerti és mezei termény	400,120
állati termény	378,000
fonal	304,800
szőtt és kötött áruk	232,200
zsiradékok és olajok	145,800
Összesen	118.601,124

Ghyczy Kálmán egy felhivatalos nyilatkozata pénzügyeink állapotáról. »A »Daily News« jól értesült részről egy levelet közöl, mely csaknem szóról-szóra azon már több alkalommal említett memorandumot tartalmazza, melyet Ghyczy Kálmán pénzügyminiszter az angol lapok támadásaival szemben egy előkelő londoni banklázhoz intézett. A levél így hangzik:

»Bizonyos állítások, melyek ujabban Magyarország pénzügyeiről felmerültek, röviden következőkben foglalhatók össze: 1) Hogy az újabb kölcsön nagyrészen inkább arra van rendelve, hogy a chronicus deficitet a költségvetésben fedezze, mint a közmunkákhoz szükséges rendkívüli kiadásokra; 2) hogy a folyó évi hiány, nem mint a költségvetés állítja, 30, hanem 130—150 milliót teend; 3) hogy a jövő év január 1-én az utóbbi kölcsön minden jövedelme teljesen ki lesz merítve, s az államkincstár tökéletesen üres lesz, úgy akkor közvetlenül új kölcsönhöz kell folyamodni. Ezen állítások oly annyira ellenkeztek azon értesítésekkel, melyeket én különböző időben az ország haladásáról kaptam, hogy Magyarországra fordultam, hogy a pénzügyek jelen állításáról hivatalos adatokat kapjak, melyek mindenki számára hozzáférhetők.

Következő kivonatokat készítettem azon okmányokból, melyeket kaptam s az olvasók kivehetik belőle, mily teljesen tévesek és egyoldalúak voltak a külföldi lapok állításai, melyekből ama fentebbi megjegyzések merítették. Kezeshedhetem róla, hogy azon tételek, melyeket idézek, hivatalos okmányokon nyugszanak, melyek a multa nézve tényleges számokat, a jövőre nézve gondosan készült becsléseket tartalmaznak s az ön szíveségéhez folyamodom, hogy azokat nyilvánosságra hozza.

Magyarország 1867. óta a dualismus jelen közigazgatási rendszere alatt áll. A kölcsönök és hitelműveletek valóságos főösszege, melyek 1867-től mostanig befolytak, 254 millió forintot tesz.

Az alábbi rövid összesítés megcáfolja azon első állítást, hogy ezen összeg legnagyobb része deficitet fedezésére, nem pedig a közmunkák költségeire fordított.

Rendkívüli kiadások 1868-tól kezdve 1874. jan. 1-ig:

Kiépített államvasutak az állam birtokában (140. 3 német mért-föld)	106 ¹ / ₂ millió frt.
Hidak, utak, törvényszékek, távirda-építés, csatornák és más közmunkák	36 » »
Mezőgazdasági és öntözési munkák s a dohányjövédékkel összefüggő kiadások	22 » »
Vaspályáknak és csatornatársulatoknak adott subventiók és biztosítékok	40 » »
Új fegyverek beszerzése	19 » »
Összesen	223 ¹ / ₂ millió frt.
Rendkívüli kiadások 1874. első kilencz havában hasonló célokra	32 » »

Összesen 255 ¹/₂ millió frt.

A rendkívüli kiadások ezen főrovatain kívül az államnak más javit.

sokra különböző apróbb kiadásai voltak, melyek a bevételekből fedeztettek. Például 1868. óta az egyetem jobban dotáltatott s 40 nyilvános iskola állítatott. A mi az igazságszolgáltatást illeti, 104. e. f. bíróság, 373 járásbíróság, 1 központi bíróság és 6 államfogház vagy ujonnan fölállítatott, vagy teljesen átalakított és javított.

Ezen törekvések folytán a közoktatási és igazságügyi miniszteriumok költségvetése az 1868-ik 4 millió frtól 1874-ben 15 millióra emelkedett. A Magyarországon eddig épített vaspályák összkiterjedése 826 német mértföld, melyből 140 állami tulajdon és 388 mértföld az állam által biztosítva van.

A fentebbi állítások másodikával nehezebb elbánni, minthogy a 140 milliónyi képzelt deficitre nézve semmiféle adat sincs idézve, s minthogy az 1874. évi bevételek még csak becslés tárgyául szolgálhatnak. Igaz, hogy az 1873-beli 32 millióra előirányzott deficit 61 millióra emelkedett, de ezen hiánytöbbletből 19 milliót a közmunka-miniszteriumnak engedélyezett póthitel emésztette fel, s a deficit többletének maradéka onnan ered, hogy a bevételek az 1872-és 1873-diki successiv rossz aratások folytán rosszabbak voltak, mint reménylénk. Valószínű, hogy a folyó évi deficitre vonatkozó tulzott adatok a magyar állam viszonyainak nem ismeréséből erednek. Magyarország mint földművelő ország egyenes adójának teljes kétharmadát az év második felében szokta lefizetni. A kimutatások a bevételekről és kiadásokról Magyarországon, mint Angliában minden évnegyed végén állítatnak össze.

A felületes néző, a ki a folyó év két első negyede után itél, melyek 42 milliónyi hiányt mutatnak, azt képzelhette, hogy az összdeficit az egész évre legalább 84 milliót fog tenni. (Tehát ekkor sem 140 milliót.) De ezen következtetés egészen helytelen, mint a következő számok mutatják :

Az egyenes adók eredményének összeállítás (kerek számban).

	1873.	1874.
I. negyed	10.700,000	10.800,000
II. »	12.400,000	10.000,000
III. »	15.900,000	18.400,000
IV. »	25.900,000	— —
	64.900,000 frt	38.200,000 frt.

Minthogy pedig az adók eredménye a folyó évi budgetben 67 millióra van becsülve, alig kételkedhetni, hogy ezen szám túl fog haladtatni, ha tekintetbe vesszük az épen most betakarított jó aratás által adott impulsult, mint az 1874. harmadik évnegyedének számai bizonyítják.

A fentebbi számokból kitűnik, hogy míg a folyó kiadások egyenlő mágasságban megmaradnak, a jövedelem az év második felében lényegesen fokozódott. A bevételek ezen kimutatásával összeköttetésben megragadom az alkalmat azon gyakran ismételt állítást is megczáfolni, hogy az adójövedelem Magyarországon folytonosan és cumulative véve csökkenőben van. Való tény az, hogy az 1872. és 1873-ki rossz aratások, és azon körülmény daczára, hogy a fokozódó bevételnél a hátralékok aránylagos növekedését is lehetne várni, az 1873. év végén kin levő adók — 37 millió frt — nem tettek többet, mint a mennyit 1867-ben Magyarország átvett. Azon korszakban, mióta Ma-

gyarország maga vette át a gondoskodást pénzügyeiről, a nép rendesen fizette adóját s a hátralékok ama kor öröksége, midőn Magyarország nem volt ura saját ügyeinek.

A harmadik állítás, mely szerint a magyar államkincstár a jövő év jan. 1-én teljesen ki fogna merülni, épen oly téves, mint a többiek, melyeket előbb érinték. Nem vagyok azon helyzetben, hogy az 1875-ki előirányzatokra hivatkozhatnám, minthogy amaz év költségvetése előkészítettik ugyan, de még nincs az országgyűlés elé terjesztve. De biztosíthatom az olvasókat, hogy ide értve az új kölcsön első részlet befizetését, mely januárban esedékes, a pénzkészletek a jövő év elején a pesti központi állampénztárban s fiókjaiban effective 50 millió ftot meg fognak haladni, mely összeg a közvetlen szükségleteket meghaladja, sőt a brit kincstár készleteinél is nagyobb. E pénzkészlettel a magyar miniszter bevárhatja azon pénzügyi rendszabályok eredményét, melyeket tudvalevőleg előkészít s melyektől azt várják, hogy 1875-ben a deficit lényeges csökkentésére s 1876-ban az egyensúly visszaállítására fognak vezetni.

Böcsánatot kell kérnem, hogy e fejtegetések oly hosszúra nyultak, de az érdekek, melyeket érintenek, sokkal nagyobb fontosságúak, semhogy somás tagadással könnyedén el lehetne velük banni adatok idézése nélkül, melyeken e tagadás nyugszik. Magyarország természetesen igen érzékeny az angol sajtóban felmerülő állítások és ítéletek iránt. De ez ítéletek az ő előnyére fognak vezetni, ha arra szolgálnak, hogy az igazságot napfényre hozzák s haszontalan és meg nem bízható híreket eloszlassanak, míg másrészt a vizsgálat, melynek alávetik, az ország kormányát meg fogja szilárdítani a pénzügyi egyensúly helyreállítására irányuló törekvéseiben, hogy Magysországnak kivívja ama nagy hírnevet, mely egyedül hiányzik ahhoz, hogy megmérhetetlen segélyforrásait kifejlődésre juttassa stb.

Könyvészet.

Annales des contributions indirectes, des tabacs et des octrois, publiées par plusieurs employés de l'administration, sous la direction de M. R. Dareste, et avec la collaboration de M. Dareste fils, au conseil d'Etat. 2e édition. T. 2 de la seconde partie des Annales. Code des octrois municipaux (1800 à 1873) et des frais de casernement. In-8°, (XXXI-532 p) Paris P. Dupont. Ára 6 frt.

Bartlett E. J. Capital, how to employ it profitably by judicious Investments 8-ad rét (110. l.) London. Ára 2 frt 16 kr.

Bericht, statistischer, über d. Betrieb der unter K. Sächs. Staatsverwaltung stehenden Staats- u. Privateisenbahnen. Mit Nachrichten über Eisenbahn-Neubau- u. e. Anhang über d. hauptsächlichsten Betriebsergebnisse der unter Privatdirection stehenden Sächsischen Eisenbahnen im Jahre 1873. Herausgegeben vom K. Sächs. Finanz-Ministerium. Dresden. 18 frt.

Birks' Modern Utilitarianism; or the Systems of Paley, Bentham, and Mill, Examined and Compared. 8-ad rét. London 4 frt 68 kr.

Bourguignat. A. De la Propriété des Chemins ruraux. 2. Edition 8-ad rét. Páris 1 frt 20 kr.

Bruck A. die Beweislast hinsichtlich d. Beschaffenheit d. Kaufgegenstandes. 8-ad rét. (114 l.) Berlin 1 frt 20 kr.

Bundesgesetz über Schuldbetreibung u. Konkurs I. Entwurf. 4-o. Bern. Jent és Reinert. 2 frt 16 kr.

Cusack's Woman's Work in Modern Society 8-ad rét London 5 frt 40 kr.

Denkschrift. d. Erhöhung d. Eisenbahn- Güter-Tarife betreffend. Amtlich. 4-o. Berlin Heymann 2 frt 16 kr.

Dorn A. Aufgaben der Eisenbahn-Politik. 8-ad rét. (XIV. és 174.) Berlin Springer. Ára 2 frt 76 kr.

Eding H. Die Rechtsverhältnisse des Waldes. 8-ad rét. Berlin, Springer. Ára 2 frt 40 kr.

Eisenbahn-Statistik, deutsche XXIII. Jahrgang pro 1872. Ivrét. (54 iv) Berlin. Ára 7 frt 20 kr.

Engel. Zur Statistik d. Dampfkessel u. Dampfmaschinen in allen Ländern d. Erde 8-ad rét. Berlin. Statist. Bureau. Ára 90 kr.

Gallus W. Die Grundlagen d. gesammten Versicherungswesens. 8-ad rét. (VIII. 128 l.) Leipzig. Ára 2 frt 10 kr.

Guillaume E. Traité pratique de la voirie vicinale ou exposé de la législation et de la Jurisprudence des Chemins vicinaux 18-ad rét. Paris. 1 frt 80 kr.

Hamilton R. Present Status of social Science. A. Review, historical and critical, of the Progress Thought in social Philosophy. 12-ed rét. (332. l.) New-York Ára 7 frt 20 kr.

Dr. Hérich Károly. A magyar váltótörvényjavaslat a szakértekezlet megállapodásai nyomán összehasonlítva eddigi törvényünkkel, valamint a legnevezetesebb külföldi törvényhozásokkal. Kis 8-ad. rét. (118 l.) Budapest. Légrády 1 frt.

Jahresbericht f. 1873 über die auf Selbsthilfe gegründeten deutschen Erwerbs- u. Wirtschaftsgenossenschaften von H. Schulze-Delitzsch. 4-ed rét. (15 iv) Leipzig. Klinckhardt. 3 frt 60 kr.

Körösi J. Welche Unterlagen hat die Statistik zu bechaffen, um richtige Mortalitäts-Tabellen zu gewinnen. 4-ed rét. Berlin 1 frt 20 kr.

Krutina Fr. Die Gemeinde-Forstverwaltung im Grossherzogthum Baden. 8-ad rét. Carlsruhe 1 f 20

Matthäi. Der auswärtige Handel in Russland. 8-ad rét Sz.-Pétervárott. Ára 5 frt 40 kr.

Mittheilungen a. d. Gebiete der Statistik. Herausgegeben v. d. k. k. Statist. Commission II. évf. 4 füzet. Die neuesten Erhebungen u. die Zustände d. Fischerei in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen u. Ländern u. an den öst.-ung. Meeresküsten. Bearbeitet von Carl Krafft. Nagy 8-ad rét. (XC. és 144 lap.) Bécs. Ára 2 frt 40 kr.

Mittheilungen sat. sat. XX. évf. 5 füz. Der Bergwerks-Betrieb in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen u. Ländern d. öst.-ung. Monarchie, für das Jahr 1872. Bearbeitet v. J. Rossiwall. Nagy 8-ad rét. (IV. és 351.) 1. Bécs. Ára 3 frt.

Mittheilungen statistische u. andern Mittheilungen aus Russland. VII. évfolyam 8-ad rét Sz.-Pétervárott 1 frt 80 kr.

Nachrichten ü. Indutric, Handel u. Verkehr IV. Bd. 3 Heft. Aemtlicher Bericht über die Geschäftsthätigkeit d. K. K. Handels-Ministeriums 1873. 4-o Bécs. Mayer. 1 frt 80 kr.

Oldendorf A. Die Jahresberichte d. deutschen Lebensversicherungs-Gesellschaften u. ihre Bedeutung f. die Medizinal-Statistik u. Versicherung. 8-o Berlin Hirshwald 80 kr.

Allgemeine Rechnung über d. Staatshaushalt d. J. 1871, Folio, 166 Seiten, nebst den Anlagen, die Specialrechnungen der verschiedenen Ressorts enthaltend. Folio, 347 Seiten. 2. Bände. Berlin Ára 6 frt.

Regulativ über den Geschäftsgang der Ober-Rechnungskammer v. 7. Oct. Berlin 45 kr.

Schwanebach. Die Vorschussvereine in Russland. 8-ad rét. Sz.-Pétervárott. Ára 1 frt 20 kr.

Siemens G. Die Zettelbanken u. d. Bankgesetzentwurf 8-ad rét. Berlin. Springer. Ára 48 kr.

Sonnemann L. Reichsbank und Notensteuer, Bemerkungen zu d. Gesetz-Entwürfe d. Reichskanzleramts u. d. Regelung der Notenausgabe. 8-ad rét. Frankfurt a m Baer. Ára 80 kr.

Statistik des deutschen Reiches VII. Band. Der Verkehr auf den deutschen Wasserstrassen u. der Wasserverkehr der Stadt Berlin in den J. 1840— 1872. 4-ed rét. Berlin. Ára 5 frt 40 kr.

Uebersicht von den Staats-Einnahmen und Ausgaben mit dem Nachweise von den Etats-Ueberschreitungen u. den der nachträglichen Genehmigung bedürfenden extraordinaircn Ausgaben f. d. J. 1872. Folio. (182 lap.) Ára 2 frt 40 kr.

Vierteljahrshefte zur Statistik d. deutschen Reiches f. d. Jahr 1874. II. Jahrg. I. Heft. 4-ed rét. Előfizetési ára egész évre 7 frt 20 kr.

Walcker C. Die russische Agrarfrage m. besonderer Berücksichtigung der Agrar-Enquête von 1873. 8-ad. Berlin. Behr. Ára 1 frt 68 kr.

Walras L. Elements d' Economie politique pure. Du numéraire et de la monnaie. 8-ad rét. Páris. Ára 2 frt 40 kr.

Wartmann H. Atlas über die Entwicklung v. Industrie u. Handel der Schweiz in dem Zeitraume vom J. 1770 bis 1870. Ivkrét. (2 lap szöveg és 7 térkép) Wintterthur, Wurster & Co.

Wattier E. Abolition des Contributions indirectes et des Octrois. Projet rationnel et économique de réforme des impôts de consommation. 18-ad rét. (50 lap) Páris Ára ?

Weber B. Einige Ursachen der Wiener Krisis im Jahre 1873 8° (VIII. és 129 lap.) Leipzig. Veit & Comp. Ára 1 frt 44 kr.

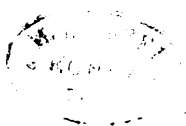
Wechselordnung, russische, nach der Ausgabe des Sswod Sakonow vom Jahre 1857 nebst deren Ergänzungen. Sz. Pétervárott 8-ad rét. Ára 45 kr.

Weiss B. F. Az ingatlanok tüzkártérítésének állami szervezéséről. II. tete. mes bőv. kiadás. Függlékül: Feletett (illetőleg czáfolat) Dr. Matlekovits S. »Állami biztosság« című értekezésére. 8-ad rét. (146 l.) Budapest. Ráth. Ára 1 frt.

Wirth Max. Geschichte der Handelskrisen im Jahre 1873. 8-ad rét. Frankfurt a/m. Sauerländer Ára 2 frt 40 kr.

Zeitschrift d. K. Bayerischen Statistischen Bureau. Redigirt w. Dr. G. Mayr. 1874. I. és II. füzet. Ára ?

Zusammenstellung, statistische, sämtlicher in Ungarn sammt Nebenländern bestehenden Actien- Gesellschaften. Auf Grund der Bilanzen u. Geschäfts-Berichte der im Jahre 1874 stattgefundenen Generalversammlungen ausgearbeitet von Sig-mund Liebsstein. Budapest 1874. Grill. Ára 1 frt.

Az 1875-ki fedezet és a pénzügyi kibontakozás.

HALÁSZ IMRÉTŐL.

»Lehet, hogy egyik oka állami pénzügyünk súlyos helyzetének valódi állásának nem ismerése is, melyre okot költségvetésünk szerkesztésének szokásos módja szolgáltat.« Így nyilatkozott a mostani pénzügyminiszter ur az 1872-ki költségvetés tárgyalása alkalmával benyújtott nagyjelentőségű különvéleményében. A költségvetés szerkesztésének »szokásos módja« alatt azon sajátos eljárást értette akkor Ghyczy ur, mely az endkivüli és u. n. hitel- és pénztárművelati költségvetés összeállításánál követtetett. Ezen eljárás segítségével a rendes költségvetésben mérsékelt nagyságu hiányok szerepeltek, ellenben a rendkívüli kiadások közé oly költségek is soroltattak, melyek a közigazgatás folyó költségei közé tartoznak s pénzügyileg jövedelmező beruházásoknak semmi esetre sem tekinthetők. Továbbá az u. n. hitel- és pénztárművelati költségvetés hiányai, melyek kérdésen kívül a rendes szükséglet terhére estek volna, úgy lettek feltüntetve, mintha nem képeznék a költségvetés valódi hiányait. Ezen eljárás következtében sokáig azt hitte az ország, hogy a pénzügyek teljesen rendben vannak s ez által a kiadások további merész fokozására csábítottatott.

De ezen Ghyczy ur által rosztal budgetkészítési és számcsoportítási mesterfogásokon kívül volt még egy másik ok is, mely a pénzügyi helyzet felismerését sokáig lehetetlenné tette. Ez pedig abban állott hogy 1871 óta szokásossá vált nálunk, rendkívül nagy bevételeket előirányozni, hogy ez által a képviselőház kedvet kapjon a nagy kiadások megszavazására.

Pedig már 1872-ben világosan mutatkozott, mily veszedelmes csalódásokra vezethet a bevételi előirányzatok e tulfeszítése. Az egyenes adókra elő volt irányozva ez évben 61.875,000 forint, befolyt valóban 60.861,000 forint, — egy millióval kevesebb. A fogyasztási adóknál is tetemesen mögöttes maradt a tényleges bevétel az előirányzatnak, tévén ez utóbbi 13.950,000 forintot, míg a bevétel csak 13.566,000 fo-

rintra rugott. A boradó 256,000, a söradó 168,000, a czukoradó 122,000 forintnyi hiányt mutatott az előirányzathoz képest. Még aggasztóbb jelenségek mutatkoztak az államjóságek és államerdőknél. Ezeknél elő volt irányozva 10.182,000 forint bruttó-jövedelem s bejött 8.431,000. A netto-jövedelemnek az előirányzat szerint 3.016,000 forintot kellett volna tenni, — tett pedig valóban 1.938,000 forintot.

A vasműveknél némi tiszta nyereség volt előirányozva s lett e helyett 1.375,000 forint veszteség; a köszénbányáknál 181,000 forint többlet helyett valóságban lett 550,000 forint veszteség.

Még rosszabb volt az eredmény a rendkívüli bevételeknél, melyekből 12.080,000 forint volt előirányozva, s mindössze 2.041,000 forint folyt be tényleg.

E komoly jelek daczára előirányoztak 1873-ra a direct adókból 69.515,000 forint jövedelmet, — kilencz millióval többlet az 1872-ki eredményénél; a fogyasztási adókból 14.549,000 forintot, — egy millióval többlet a megelőző év eredményénél. Fokoztatott a jövedékek és illetékek bevétele is, de méginkább az államjóságek- és erdőké, mely ez évre már 19.630,000 forintra csigáztatott fel, — tehát 11 millióval magasabbra a megelőző év eredményénél. Ezzel szemben a bruttó-jövedelem 11.099,000, a netto-jövedelem 2.448,000 forintra szállott alá.

A bányászatnál, nem törődve az előbbi év roppant hiányaival, 1873-ra közel 300 ezer forint tiszta nyereséget irányzott elő a pénzügyminiszter, e helyett azonban oly nagy hiány lett az eredmény, mely a mult évit 1.994,000 forinttal haladta tul.

A rendes bevételek 1873-ra elő voltak irányozva 203.468,000 forinttal, a zárszámadási eredmény tesz 175.010,000 forintot.

Mint már más alkalommal említettük, az összes tényleges állam-bevételek 1872-ben 6.603,000 forinttal, 1873-ban 21.215,000 forinttal maradtak az előirányzat mögött. 1874-re az előirányzott rendes bevétel $202\frac{3}{4}$ milliót tesz, vagyis $27\frac{3}{4}$ millióval többlet az 1873-ki eredményénél. A netto-bevételeket kiténtető kezelési kimutatások szerint az első három évnegyed bevételei $77\frac{1}{2}$ millióval maradtak az előirányzat három negyedrésze mögött, s így, — ha az utolsó negyedre 44 milliónyi bevételt veszünk is fel, — a végeredmény még mindig $13\frac{1}{2}$ millióval mögötte maradand az előirányzatnak.

Ily előzmények után azt kellene hinnünk, hogy a tulságosan magas bevételek előirányzására irányuló hajlam végre illető helyen gyökeresen kiirtatott s most már a legszigorubb bírálatnak vetnek alá minden állambevételi forrást, mielőtt annak valószínű összegét a költ-

ségvetésbe felveszik. Sajátságos azonban, hogy e veszélyes hajlam oly hatalmas gyökeret vert a magyar pénzügyminiszteriumban, hogy úgy látszik, miszerint sem körülményekhez, sem személyekhez kötve nincs.

Azon költségvetési előirányzatban, melyet a kormány annak idején a IX-es bizottság elé terjesztett, a rendes bevételek már 204 $\frac{1}{2}$ millióval vannak előirányozva 1875-re, vagyis 32 millióval magasabbra az 1873-ki, s 29 $\frac{1}{2}$ millióval magasabbra az 1872-ki tényleges eredményél.

A IX-es bizottság pedig a helyett hogy, tekintetbe véve a zárszámadások s a kormányelőirányzat közti nagy disharmoniát, végre valahára tárgyilagos bírálat alá vette volna az utóbbit, azon elvet fogadta el kiindulási pontul, hogy a bevételek semmi esetre kevesebbet nem lehetnek annál, a mit a kormány előirányzott, hanem igenis itt-ott még magasabbra emelhetők. S csakugyan tetemesen emelte is a kormány általános tervezetébe felvett tételeket. Az egyenes adókat a kormány — a hátralékokkal együtt — 70 millióra tette, a bizottság felemelte e csoportot 72 millióra, mely összeg az 1872-ki eredményt 11 $\frac{1}{4}$ millióval mulja felül. A fogyasztási adóknál a kormány felvett 13.815,000 forintot, a bizottság ezt felemelte 14.986,000 forintra. Az államjóságoknál a kormányprospectus 3.477,000 forintnyi, az államerdőknél 2.795,000 forintnyi tiszta jövedelemről álmodozott, mely két összeg együttvéve már is négy szerezsen fölülmulta e két jövedelmi forrás 1873-ki eredményét. S a kilenczes bizottság még ezt az összeget is azon megjegyzéssel, hogy a »kiadásokat le kell szállítani,« fél millióval felebb emelte, mintha nem tudta volna, hogy államjóságaink s erdeink még soha sem hozták be csak felét is annak, a mit a kormány belőlük előirányzott.

A bányászatnál a kormány 296.000 forintnyi tiszta nyeresémet vett fel tervezetébe, — a bizottság, ignorálva azon tényt, hogy e gazdálkodási ágnál mindeddig milliókra menő deficittek voltak, e nyeresémennyel nem elégedett meg, hanem megkértszerezte azt, felemelvén 644,000 forintra. Hasonló eljárás követtetett az államvasutakra nézve. A kormány, valószínűleg már tudva, hogy ezek 1873-ban csak 1.350,000 forintot jövedelmeztek, minden optimismusa mellett sem mert többet előirányozni 2.500,000 forintnál, a bizottság azonban a helyett hogy e chimaericus összeget, tekintettel a passiv vonalok csak most történt megnyitására, leszállította volna, felemelte azt még fél millióval.

Igy történt aztán, hogy a kilenczes bizottság az általa javaslatba hozott új jövedelmi források nélkül 205 $\frac{1}{2}$ millió forintnyi

rendes államjövödelmet hozott ki, a mi épen 30 millióval lenne több az 1873-iki zárszámadásszerű bevételeknél.

Majdnem lélektani rejtélynek látszik, miképen történhetett az, hogy az évről évre mutakozó tényleges eredmények teljes ignorálásával az egyes évek költségvetései szédelő rohamossággal versenyeztek egymással mind nagyobb és nagyobb bevételek előirányzásában, minden következő tul téven elődén s a 9-es bizottság tultévén valamenynyin. A bevételi előirányzatok készítésénél mutakozó végzetes tévedések meglepő példáját nyujtják annak, hogy mennyire viheti a legszakavatottabb férfiakat is a talán hazafias aggodalmak által is fokozott illuszió s hogy mily jogosult volt már 1871-ben Ghyczy Kálmán azon mondása, melyet e fejtegetés élére állítottunk, hogy t. i. egyik oka pénzügyeink súlyos helyzetének a valódi helyzet nem ismerésében fekszik.

I.

A pénzügyi kibontakozás első és nélkülözhetetlen feltétele : s zigoruan megállapítani a biztosan remélhető bevételek összegét. Csak ha ezt ismerjük, lehet tisztában jönni azon tervek iránt, melyek pénzügyeink rendbehozatalára nézve követendők lesznek. Először tudnunk kell mit adhatnak az eddigi adóforrások, azután meg kell hányni—vetni azt, mennyit bir meg ezen felül még az ország s ha így az összes segédforrások nagyságát ismerjük, lehet megítélni azt, iniféle pénzügyi programot lehet ezek segítségével keresztül vinni.

Sajnos, hogy a pénzügyi kibontakozás ezen első s nélkülözhetetlen feltétele az 1875-iki költségvetésben sincs teljesítve. A pénzügyminiszter ur, hogy egy ujabban divatossá vált kifejezéssel éljünk, szinte rálépett azon »lejtőre«, melyen elődei s ezek nyomában a 9-es bizottság is mind jobban közeledtek a pénzügyi bukás örvényéhez.

Hogy az 1875-ki bevételi előirányzat valódi értékét kellő világításba helyezzük, élénken vissza kell idéznünk emlékezetünkben a lefolyt évek eredményeit. Az állampénztár összes nettobevételei elő voltak irányozva 1872-ben 136.735.000 forinttal, 1873-ban 148.144.000 forinttal 1874-ben 145.543.000 forinttal. Bejött valóságban 1872-ben 130.131.000 forint, 1873-ban 126.828.000 forint, 1874 első három negyedében 87.988.000 forint. A tényleges nettobevétel mögötte maradt az előirányzatnak 1872-ben 6.603,000 forinttal, 1873-ban 21.225.000 forinttal, 1874-ben, — ha az utolsó negyed bevételei 44 milliót elérendenek — mögötte maradand 13.543.000 forinttal.

És mégis mit látunk az 1875-ki előirányzatban? A régi jövedelmi forrásokból — az új adók és adóemelések hozzávetőleges jövedelme nélkül — előirányoz a pénzügyminiszter 153.794.000 forint nettójövedelmet, vagyis 23.663.000 forinttal többet az 1872-ki, 26.966.000 forinttal többet az 1873-ki, s 21.794.000 forinttal többet az 1874-re a legkedvezőbb esetben várható jövedelemnél.

De lássuk magát az előirányzatot, és pedig magának a bruttó költségvetésnek egyes bevételi forrásai szerint:

Az egyenes adókból a pénzügyminiszter előirányoz 1875-re 74.525.539 forintot; ez összeg nagyobb 14 millióval az 1872-ki, 9 $\frac{1}{2}$ millióval az 1873-ki eredménynél. Igaz, az 1874-ki költségvetésbe felvett előirányzathoz képest csak 4.524.000 forintnyi mérsékelte(?) emelkedést mutat, s ez némileg megnyugtató volna, ha 1874-ben az előirányzott 70 millió csakugyan be is jönne. De ezen eshetőség bekövetkezése a lehetetlenséggel határos. A folyó év első 9 hónapjában befolyt az egyenes adókból 39 $\frac{1}{2}$ millió forint, be kellene tehát folyni az utolsó negyedben 30 $\frac{1}{2}$ millió forintnak, hogy az előirányzat eléressék. Ily összeg azonban az egyenes adókból egy negyedév alatt még soha sem folyt be.

Az 1875-ki magasabb előirányzás egyébiránt a földadónál csak 177.000 forintot tesz az idei előirányzathoz képest s ez adónemnél még leginkább remélhető, hogy a jövedelem — a szigorú behajtás következtében — meg fogja közelíteni az előirányzatot. 36.606.000 forint egyébiránt oly összeg, mely nálunk a földadóból még soha sem jött be. Az 1872-ki bevétel, mely pedig jobb volt az 1873-kinál, 29 $\frac{1}{2}$ milliót tett a földadóból s így mintegy 7 millióval kellene emelkedni a jövedelemnek 1872-höz képest, hogy a 36.606.000 forint eléressék, — ami daczára a »folyton tartó birtokrendezések folytán készülő új földadósorozati munkálatoknak —« mire a pénzügyminiszter magasabb előirányzatát alapítja, lehetetlenségnek látszik.

A házadóból a pénzügyminiszter ur 1875-re 7.627.000 forintot vár, daczára annak, hogy Budapesten, melyre az 1873-ki házbéradóból 2.822.000 forint esik, már megindult a lakberek csökkenése. E csökkenést azonban a miniszter ur nézete szerint kiegyenlítani a vidéken mutatkozó szaporodás. Megjegyzendő, hogy a fentebbi összegbe a házadó tervezett reformja folytán várható jövedelmi többlet nincs betudva. Hogy a vidéken valami tömeges építkezések történtek volna az utóbbi időkben, arról meglehet részletes tudomással birnak a miniszteriumnál, de a közönség erről mit sem tud, s így tekintettel a

Budapesten bizton várható csökkenésre, nem hihetjük, hogy a legrendesebben befolyó házadó felülmulja az 1872-ki eredményt.

A jövedelemadót az előirányzat 13.022.000 forintra teszi, vagyis $2\frac{3}{4}$ millióval magasabbra az 1873-ki eredménynél, mivel a miniszterium nézete szerint az 1873-ki válság következményei már ki vannak egyenlítve s így nagyobb lendület várható. Ámde mindenki tudja, hogy az üzletek száma nem szaporodik, hanem fogy — részint önkéntes üzlet-feloszlatások, részint csődök következtében. Nem hiszszük, hogy — tekintet nélkül az új adóemelésekre — 1875-ben természetes növekedés legyen várható.

A személyes kereseti adó előirányoztatik 1875-re 9.042.000 forinttal, mely összeg 25.000 forinttal kisebb az 1874-ki előirányzatnál, de $1\frac{1}{2}$ millióval nagyobb az 1873-ki eredménynél. Ez adónemnél legalább a 73-ki niveaura kell lenyomni az előirányzatot.

A legnagyobb emelkedés mutatkozik az egyenes adók csoportjában az adóhátralékoknál és késedelmi kamatoknál; amazokból 6 millió, emezekből $2\frac{1}{2}$ millió vétetvén előirányzatba. Világos, hogy itt várja a pénzügyminiszter ur a legnagyobb hatást az új adóbehajtási törvénytől. Azonban figyelembe kellene vennie, hogy 1872-ben s 1873-ban szinte évenként tetemes, habár csak $2\frac{1}{2}$ milliónyi összeg váratott az adóhátralékoktól, tényleg azonban a zárszámadások szerint egyik évben sem folyt be semmi. Pedig ez években is eleget hallottunk adó-executiókról s árverésekről. A késedelmi kamatok époly problematicus természetűek, mint az adóhátralékok.

Az egyenes adók eredményét 1875-re biztosan meghatározni nem lehet, ilyesmit nem is kívánunk a pénzügyminisztertől, de nem tartjuk tanácsosnak a bevételi előirányzat tulvörmes fokozását. Hisz még ha a föld és házadóból s az adóhátralékok- és késedelmi kamatokból előirányzott nevezetes többletek majdnem mind bejönnek is, csak a jövedelmi és személykereseti adó nem emelkedik az 1873-ki eredmény fölé, már akkor is 70 millióra száll le az 1875-ki valószínű bevétel az egyenes adókból. Nagyobbat előirányozni nézetünk szsrint önámítás.

A fogyasztási adókból 1875-re 13.969.000 forintnyi bevétel van előirányozva. Nem akarjuk mindazt ismételni, a mit a fogyasztási adók fokozatos sülyedéséről e folyóirat előbbi füzetében elmondottunk. A ma már ismeretes 1873-ki eredmények új igazolását nyújtják nézeteiknek. 1872-ben még 13.567.000 forint jött be a fogyasztási adókból, 1873-ban már csak 13.112.000 forint; 1874 első

három negyede 8.874.000 forintot jövedelmezett. A fogyasztási adók jövedelmében az egyes évnegyedek nem szoktak oly nagyon eltérni egymástól, mint más adónemeknél s így az első 3 negyedben átlag nem egészen 3 millió jöven be, nem igen várható ennél több a 4-ik negyedben sem. Azt hiszszük nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy ez évben fogyasztási adóink jövedelme 12 millió forintot nem haladand meg. Czukorgyártásunk hanyatlását, szesziparunk válságos helyzetét mindenki ismeri. Az 1874-ki termés, melytől a miniszter ur a szeszi-uj lendületét s a szeszadó tetemes növekedését várja, tényleg nem tette azt a hatást ez iparágra, melyet tőle a miniszteri indokolás vár. A kedvezőtlen conjunctura hatásai állandók s szesziparunk valószínűleg annyira fog hanyatlani, hogy 1875-re 5 millió adónál alig adhat többet.

A czukoradót maga a miniszter is 1.100.000 forintra reducálta, minthogy már 1873-ban is csak 1.035.000 forint folyt be az előirányzott 1.554.000 forint helyett. Kétségtől az eredmény még a miniszteri előirányzatnál is kedvezőtlenebb lesz, mert hisz 1873 óta ismét szüntek meg gyárak, ujak azonban nem keletkeztek!

A bor-és husadónál hajlandók vagyunk elfogadni a miniszteri előirányzat tételeit, mert ez adónemek eddig sem hazudtolták meg az előirányzatokat, nem terjedvén ki rájuk a vám- és kereskedelmi szövetség pusztító hatása. De nem mondhatjuk ezt a söradóról, mely már 1873-ban 1.420.000 forintra süllyedt le az 1.820.000, forintnyi előirányzattal szemben. A sör fogyasztás extensive terjed ugyan az országban, de nem a hazai productió javára, mely ma is csökkenőben van.

Mindezeket tekintetbe véve a fogyasztási adók jövedelme 1875-re 12 millió forintnál magasabbra alig tehető.

A bélyegilletékekből előirányzott 7.293.000 forintot, nemkülönben a jogilletékekből kilátásba helyezett 15.412.000, s a díjaknál felvett 634.000 forintot érintetlenül hagyjuk. Igaz, hogy a bélyeg és a jogilletékek 1872-ben együttvéve csak 10.842.000 forintot adtak, de már 1873-ban az ez évi IX. czikk által történt emelés folytán 19.040.000 forintot jövedelmeztek. Az 1875-re történt előirányzás még ez utóbbi összegnél is 3.700.000 forinttal nagyobb ugyan, s azt lehetne mondani, hogy az 1873. IX. czikk már megtette hatását s a növekvésnek is meg van a maga határa. Azonban hajlandók vagyunk feltételezni, hogy a kormány e jövedelmi ágaknál a folyó évi eredményt vette alapul s ennél fogva elfogadjuk az előirányzott nagy többletet. A folyó év első három negyedében a bélyeg, az illetékek s a díjak össze-

sen 16.059.000 forintot jövedelmeztek s így az utolsó negyedre 6 milliót véve fel (mely összeg 400.000 forinttal nagyobb az 1873-ki év megfelelő szakának eredményénél) 1874-re 22 millió jövedelem eredményezettnek s így csak 1.300.000 forinttal kevesebb az 1875-ki előirányzat összegeinél.

A dohányjövédék feleslege 1875-re 16,213.000 forintra van előirányozva; 4.520.000 forinttal magasabbra az 1873-ki tényleges eredményénél. De minthogy 1873-ban tetemes készletek maradtak s így a zárszámadási eredmény már jóval kedvezőbb a pénztári eredményénél, nem vonjuk kétségbe e tetemes szaporodást.

Ugyanezt tesszük a lottónál a sós jövedéknél is. Örövendetes az utóbbi rovatnál a szállítási költségek jelentékeny csökkenése. A sószállítási költségek 1871-ben még 2.486.000, 1872-ben 2.327.000 forintot tettek, 1874-re már csak 1.598.000 forint van előirányozva s hogy a tényleges kiadás még kisebb leend, azt abból következtethetni, hogy a jövő évre már csak 1.143.000 forintot vett előirányzatba a pénzügyminiszterium. Ez részint a vasutak kiépültének, részint azon körülménynek köszönhető, hogy a nagyobb kereskedők mostmár szükségletüket nagyobb mérvben fedezik a bányáknál.

A mondottakkal áthaladtunk a pénzügyminiszterium költségvetésének azon részén, mely több nevezetes jövedelmi ágban tetemesen túl megy ugyan a valószínűség határain, de egészbe véve mégis a jóhiszeműség jellegével bír; a költségvetés hátralévő részétől kénytelenek vagyunk e tulajdonságot megtagadni. Nem akarjuk ugyan a mostani pénzügyminiszter urat a rosszhiszeműség vádjával illetni, ő bizonyára igyekezett megfelelni az igazság követelményeinek, de nem lehet eléggé sajnálni, hogy a költségvetés azon részeinél, melyek az államvagyon különböző alkatelemeire vonatkoznak, oly könnyedén elfogadta az eddig divatozott költségvetéskészítési módszert.

Az államjóságok igazgatásában lényeges változások nem állottak be. A rendszer az eddigi maradt az igazgatás terén csakis az a változtatás történt, hogy a máramaros-szigeti bányai igazgatóság és ügyészség költséggrészletének a gazdasági és erdészeti ágra eddig történt áthozatala megszüntetett s a gödöllői jószágigazgatóság s a karansebesi, fehértemplomi és pancsovai ügyészség más kerületbe osztott be. Az ezen reformok által elért megtakarítás mintegy 80.000 forintot tesz, mely összegből azonban 59,000 forint a bányászathoz áttett máramaros-szigeti igazgatóságra esik. Az összes igazgatóságok és ügyészségek költségeinél 86.946 forintot tesz a megtakarítás, mely

összegeből azonban le kell vonni a mármaros-szigeti igazgatóság és ügyészség költségeinek megtakarítását, mely csak más számcsoportításnak eredménye. S így marad, mint valódi megtakarítás, 27.700 forint.

A kezelési s üzemi kiadásoknál némi emelkedés mutatkozik az 1874-ki elő irányzathoz képest, mert ez utóbbi 1.586.000 forintot tesz, míg az 1875-ki 1.591.000 forintra rug. A befektetések is emelkedtek és pedig 178.235 forintról 196.874 forintra. Ha az igazgatóságok és ügyészségek költségeinél czélbavett 27.700 forintnyi megtakarítást a kezelési és üzemi kiadások s a befektetések 23.600 forintnyi többletével összevetjük, úgy találjuk, hogy a kiadások összegében igen csekély eltérés mutatkozik,

Meglepő azonban a brutto bevételek jelentékeny emelkedése. Ezek elő voltak irányozva 1874-re 5.251.123 forinntal, míg 1875-re 6.130.896 forintban vannak felvéve. A bruttóbevétel az államjóságoknál 1873-ban 5.319.000 forinttal volt előirányozva, a valódi bevétel azonban csak 4.186.000 forintot tett. Mennyit teend az a folyó évben azt még nem tudhatjuk, a negyedévi kimutatások azonban csökkenő bevételeket sejtetnek. Méltán kérdezhetjük tehát, hogy miképen lehet 1875-re oly nagy bruttóbevételt előirányozni, mely az 1873-ki eredményt két millió forinttal haladja meg?

Nincs egyetlen egy nevezetesebb ága a folyó bevételeknek, melynél nagyobb jövedelem nem irányoztatik elő, mint 1873-ban s 1874-ben. A földgazdászati haszonvételeknél elő volt irányozva 1873-ban 2.931.000, 1874-ben 2.952.000 frt, 1875-re elő van irányozva 3.142.000 forint, Igaz, hogy a párdányi uradalom jövedelme 77,000 frttal eddig nem e rovatban szerepelt, de még ha ezt le vonjuk is, akkor is 112.000 forintnyi többlet mutatkozik. Hasonló jelenség mutatkozik a gazdasági mellékhaszonvételeknél s a regaljogoknál is. Az összes folyó bevételek közel 400.000 forinttal meghaladják az 1874-ki s több mint 800.000 forinttal az 1873-ki előirányzatot. S ez akkor történik, midőn az 1873-ki 800.000 forinttal kisebb előirányzat mögött is teljes két millióval alul maradt a tényleges jövedelem.

De még merészebbnek tünik fel a bevételi előirányzat a bérleti hátralékok rovatában. E rovatban sem 1872-ben, sem 1873-ban nem sikerült behajtani semmit. 1875-ben azonban a pénzügyminiszter 1.271.000 forintot vél realisálhatni, úgy hogy ezekkel együtt az összes bevétel 6.130.000 forintra rugna. Más alkalommal utaltunk már e bérleti hátralékok természetére, úgy hogy nem szükség újra kiemelnünk, mennyire hiu azon remény, hogy e dubiosus követeléseknek

1875-ben 15%-ja behajthatassék. Maga a miniszter sem tudja e felté-
vését egyébbel, mint az idei állítólagos jó terméssel indokolni.

Megfoghatatlan, miképen adhatta egy Gyhyczy Kálmán jóvá-
hagyását egy oly előirányzathoz, mely szerint 1875-ben magoknak az
államjósszágoknak tiszta jövedelme majdnem két akkora lenne
mint 1873-ban az államjósszágok és erdők egy ü t t e s tiszta jövedel-
me volt.

De térjünk át az államerdőkre, mert ezeknél még csudá-
latosabb jelenségekkel találkozunk.

Nem mulaszthatjuk el mindenek előtt felhívni olvasóink figyel-
mét a miniszteri indokolás 106 lapján található számcsoportításokra,
melyek az államerdők 1871-ki és 1872-ki állítólagos jövedelmét tűn-
tetik fel a határörvidéki erdők nélkül. E kimutatás szerint a magyar-
országi államerdők tiszta jövedelme tett volna 1871-ben 2.241.172
forintot, 1872-ben 3.283.200 forintot. E számadatok valamely az in-
dokolásban fel nem világosított mesterséges számcsoportítás eredmé-
nyei lehetnek, mert az illető évek zárszámadásai egészen más adato-
kat tüntetnek fel.

A zárszámadások szerint ugyanis tett a magyarországi állam-
erdőknél — a határörvidék nélkül:

	1871.	1872.
a rendes bevétel:	5.897,047 frtot.	6.756.671 frtot
a rendes kiadás:	4.556.753 »	5.989.678 »
a tiszta jövedelem:	1.340.294 »	766.993 »

A zárszámadási eredmény tehát 1871-re nézve közel 1 millióval,
1872-re nézve 2 1/2 millióval kisebb annál, melyet a miniszterium költ-
ségvetésénél alapul venni jónak látott.

Az 1873-ki eredmények még kevésbé lehettek alkalmasak arra,
hogy a miniszteriumot merész előirányzat készítésére bátorítsák. Hisz
maga G h y c z y ur május 13-ki exposéjában jelentette hogy az állam-
jósszágok és erdők tiszta jövedelme ö s s z e s e n csak 2.488.000 forintot
tett 1873-ban. És mégis pár hónappal e kijelentése után jóváhagyott
oly előirányozatot, mely szerint e két vagyonscsoport tiszta jövedelme
7.340.000 forintot tenne.

Ha a kedvező eredmény a kiadások megtakarítása által éretett
volna el, akkor léteznék némi valószínűség, hogy az eredmény is lega-
lább közelíteni fog az előirányzathoz. De hisz a megtakarítás a szemé-
lyes járandóságoknál csak 54.000 frtot, az üzemi kiadásoknál, ha az
átfutó tételként szereplő terménybevásárlást, mely a munkásoknak

kiosztott szemes életre vonatkozik, kihagyjuk, 270.000 frtot s így összesen csak 329.000 forintot tesz.

A bevételek azonban 8.302,000 forinttal vannak előirányozva daczára a faüzlet pangásának s daczára annak, hogy a tényleges eredmény az utolsó zárszámadás szerint felét sem tette az előirányozottnak.

Vajha csalódnánk kedvezőtlen feltevéseinkben! Vajha megmutatná az eredmény, hogy államerdeink képesek 2.998,000 forinttal járulni az ország kiadásaihoz. De hisz a változás, mely az erdő- és faüzlet terén 1872 óta végbement, egy rendkívül nagy válság volt. Méltán kigunyoltatnék az az erdőbirtokos, aki ma nagyobb jövedelmet várna erdejéből, mint a mennyit 1871-ben s 1872-ben huzott. Csak az állam képezzen-e kivételt?

Tekintetbe véve azt, hogy az államjóságok és erdők együttevén 1872-ben 3.395,000 frtot, 1873-ban 2.448,000 forintot jövedelmeztek, nem hihetjük, hogy azok 1875-ben 7.340,000 frt tiszta jövedelmet hajthassanak. Részünkről semmiesetre sem mernénk többet felvenni az 1872-ki eredménynél, vagyis kerek számban 4 millióval redukálnak tartjuk a ministeri előirányzat tételeit. *)

Az államvagyonnak igen jelentékeny részét képezik az állam azon bánya- és ipartelepei, melyek a költségvetésekben »bányászati és pénzverés« czim alatt fordulnak elő. Évek óta nagy deficitekkel kezeltetnek ezek s a képviselőház már 1871-ben utasította a pénzügyminisztert, hogy szakértők közbejöttével vétesse vizsgálat alá az összes bányászatot s az ezzel kapcsolatban levő gyártelepeket s tegyen eziránt jelentést. A pénzügyminiszter személyesen megtekintette a bányák nagy részét, s jelentésében némely apróbb módosításokat ajánlott is, de ezeknek sem lett a kívánt sikere.

Az 1875-re szóló előirányzatban a bányászat és pénzverés bevételei a nemkészpénzkezelés betudásával 23.312,588 forinttal, kiadásai

*) Közvetlenül a jelen értekezés kinyomatása előtt kaptuk az 1873-ki zárszámadást. E szerint 1873-ban az államerdőknél a készpénzkezelés 308,179 forint hiányt, az államjóságoknál 2.416,414 forint felesleget eredményezett. Levonva ebből még a jóságigazgatóságok és erdőhivatalok hiányát, marad az erdők és mezőgazdasági uradalmaknál mint összes pénztári felesleg 1.816,810 forint. Ha a nem-készpénzkezelést is betudjuk, az az a jövedelemhez hozzászámítjuk az anyagok és az activ követelések szaporodását, akkor az államjóságok és erdők zárszámadási eredménye 4.943,614 forintot tenne, de ebből 911,000 forint többé kevésbé bizonytalan követelésekre s 2.215,763 forint jelenleg eladhatlan s leltárszerű áron bizonyára soha el nem adható fakészletekre esik. E számok sajnosan bizonyítják a fent előadott fejtegetések alaposságát!

23.326,442 forinttal vannak előirányozva. Az összes csoportnál tehát 13,854 forint hiány mutatkoznék.

Legnagyobb hiányt irányoz elő a pénzügyminiszter a fémhányaműveknél, mert ezeknek bevételeit 14.649,889 fura, kiadásait 14.829,655 forintra teszi. A hiány tehát e rovatnál 179,766 forintot tenne. De ha kiválasztjuk a fémhányaművek csoportjából a pénzverdét s a fémbeváltóhivatalokat — 4.324,943 forint bevétellel s 4.293,826 forint kiadással — akkor kitűnik, hogy a fémhányaművek valódi hiánya még a költségvetés szerint is 310,883 forintot tesz. Hozzáadva ehhez a bányagazgatóságoknak saját bevételeik által nem fedezett kiadásait 178,545 forinttal, s a beruházásokra kért 150,000 forintot, az összes előirányzott hiány 639,428 forintot tesz. De e hiányt, melyet leginkább a fémhányaművek okoznak, majdnem teljesen eltünteteti a költségvetés az által, hogy a többi üzleti ágaknál tetemes többleteket helyez kilátásba és pedig :

a pénzverdénél agionyereménynyel együtt . . .	131.117	forintot
az opálbányánál	11.943	»
a vasműveknél	379,207	»
a kőszénbányáknál	113.308	»

Összes többletek: 625.574 forint

Ha e többleteket összevetjük a fémhányaművek s bányagazgatóságok fentebb kimutatott 639.428 forintnyi hiányával, akkor 13.854 forint hiányt nyerünk. Quod erat demonstrandum!

Ezen érdekes számcsoportítások, melyek a pénzügyminiszterium költségvetésének majdnem egy harmadát (a 202-ik laptól a 303-ig) elfoglalják s melyeknek mi könnyebb érthetőség céljából csakis leglényegesebb tételeit adtuk vissza a fentebbiekben, egy nagy hibában szenvednek ; abban t. i. hogy képzeleti alapon vannak felállítva. Alapjukat a mult évek költségvetései, nem pedig a zárszámadások képezik. Pedig e kettő közt sehol sincs oly nagy különbség, mint a bányászathál.

A fémhányaművek hiánya, ha nem lenne nagyobb 179.000, illeőleg 310.000 forintnál, még csak tűrhető lenne. De hisz ily mérsékelt hiány a fémhányaműveknél még soha sem volt ! 1872-ben a fémhányaműveknél 1.617,049 forint, s az anyagkészlet szaporodás betudásával is 848,000 forint hiány volt.

Az 1873-ki zárszámadás részleteit még nem ismerjük. Csak egy adatnak vagyunk birtokában, de ez elég arra, hogy a költségvetési előirányzat illusorius voltát előttünk villágossá tegye. Elő volt irá-

nyozva 1873-ra 14.039,972 forint kiadás és 14.319,085 forint bevétel, — tehát kerek számban 279,000 forint többlet, e helyett lett a valódi eredmény 2.512.000 forint hiány. Az eredmény tehát majdnem három millióval lett kedvezőtlenebb az előirányzatnál.

Ily praemissák után nem habozunk, hogy mit tartsunk az 1875-re szóló előirányzatról, melyben egy harmadfélmilliónyi hiány rögtön 13,800 forintra csökken.

Hogy időközben az üzleti viszonyok javultak volna, azt komolyan senki sem állithatja. A folyó év kezelési eredményei az első háromnegyedre már is 1.200,000 forintnyi hiányt tüntetnek fel.

Az előállítandó bányatermékek mennyiségére vonatkozólag az illetők, mint rendesen, úgy most is vérmes reményekben ringatják magokat. Az előirányzat aranyból 1.922,672 forintnyi, ezüstből 2.125,522 forintnyi, réz-, ólom- s mázagból 718,154 forintnyi termelést helyez kilátásba; úgy hogy a fémbányászat előirányzata melynek fő termékeit e most nevezett fémek képezik, az 1873-ki előirányzathoz képest csakis mintegy 600 forinttal mérsékelte. Ennélfogva egyáltalán nem valószínű, hogy a fémbányászat kevesblete 1875-ben oly csekélyre olvadjon le, mint a pénzügyminiszteriumban remélik, sőt könnyen meglehet, hogy a hiány nem lesz kisebb az 1873-kinál.

Még kedvezőtlenebb a kilátás azon ágaknál, melyek a fémbányászat hiányát helyreütni volnának hivatva. Ezek közt csak két, — aránylag jelentéktelen — tétel van, melynél a bevétel bizonyos, vagy legalább valószínű: a bérbeadott veresvágási opálbánya, 11,941 forint bevétellel s a pénzverde, melynél az agiónyereménnyel együtt 131.000 forint tiszta haszon van kilátásba helyezve. De annál több szó fér az előirányzat másik két activ üzletágához: a vasművek és kőszénbányákhoz. A vasművek különösen illusztrálják az előirányzat vérmességét. 460.207 forint tiszta haszonnak kellene ezekből kijönni, holott az egy rhóniczi kivételével a kincstár vasművei nemcsak hogy nyereséget nem hoztak, hanem oly tetemes veszteségekkel működtek, hogy a rhóniczi vasmű jövedelmének teljes felemésztésén kívül még tetemes veszteség is volt ez üzleti csoportnál. Így 1872-ben is, habár a mostaninál mérsékeltőbb nyereség vétetett fel az előirányzatba s a zárszámadási eredmény mégis 786,000 forint veszteség lett. Már pedig 1872-ben a vas árak valóban rendkívüli s szokatlan magasságot értek el, míg jelenleg a legnagyobb pangás uralkodik s a rudvas mázsája egy év alatt két forinttal szállott.

De ez természetesen nem gátolja a pénzügyminiszteriumot ab-

ban, hogy előirányzatába ma is ugyanazon vasárakat fel ne vegye, melyeket 1872 nyarán az akkor készült előirányzatba felvett. Így az öntött vas gyári értéke az akkori előirányzat szerint átlag 3 ft. 90 krra rugott s ma is épen annyi van felvéve a költségvetésbe. A rudvasnál az előirányzat egyenesen emeli az átlagos árakat, úgyhogy az átlagos előirányzati ár ma 9 ft. 70 krra rug, míg az 1873-ra szóló előirányzatba csak 9 ftt 50 krral volt felvéve.

A mesterfogás, melynek segítségével a vasműveknél 369.000 forintnyi többlet előidéztetett, mint látjuk még nem is valami genialis. Ekkora többletnél valószínűbb azonban 369.000 forint veszteség. A kőszénbányák előirányzata keveset tér el a múlt évektől. Megközelítőleg ugyanakkora termelés s ugyanakkora többlet vétetik előirányzatba. A veszteség is valószínűleg megfogja közelíteni a múlt évek veszteségeit.

A mondottakból magától következik, mit tartunk a bányászat előirányzatáról. Ez előirányzat, mely meglehetősen igényteljesen, nem csekély mértékével a szakértői önértetnek lép a törvényhozás színe elé, egy még az államjóságek és erdők előirányzatánál is hasznavehetetlenebb burokratikus számhalmaz, mely, mint a tapasztalás mutatja, semmi egyébbe nem alkalmas, mint a jóhiszemű törvényhozás és pénzügyi bizottság félrevezetésére. Az eddigi tapasztalatok nyomán bizton lehet állítani, hogy az országgyűlés csalódása, ha az előirányzatba belenyugszik, igen tetemes lesz, a deficit, melynek a bányászatnál 1875-re is elébe nézünk nem lesz kisebb egy milliónál, de könnyen lehet két millió is. *)

*) A jelen cikk már ki volt szedve, midőn az 1873-ki zárszámadás kezünk-höz jutott. Eszerint a bányászat és pénzverésnél 1873-ban — 447,000 nyereség helyett — 1.553.199 forintnyi pénztári hiány mutatkozott, és pedig tett a pénztári hiány: a fémhányaművek- és a pénzverésnél 379.325 forintot, a vasműveknél 414.472 forintot, a kőszénbányáknál 369.583 forintot, végre a bányaigazgatóságoknál 389.818 forintot; még kedvezőtlenebb az eredmény, ha az illető üzletágak aktiv és passiv hátralékait s az anyagkészletek változásait is tekintetbe vesszük. A fémhányaművek-, vasművek és kőszénbányák passivai ugyanis szaporodtak 733.383 forinttal míg aktiv követelések csak a bányaigazgatóságoknál mutatkoznak 111.022 forintnyi összegben. Az anyagkészletek értéke szaporodott: a vasművekvél 759.144 forinttal, a bányaigazgatóságoknál 1748 forinttal, ellenben fogyott: a kőszénbányáknál 129.739 forinttal, a fémhányaműveknél 179.062 forinttal. A zárszámadási eredmény tehát az egész üzletcsoportnál következőleg alakult: fémhányaműveknél veszteség 654.641 forint, vasműveknél veszteség 326.063 frt, kőszénbányáknál veszteség 576.063 forint, bányaigazga-

Az államnnyomdáról kevés mondani valónk van azok után, melyeket e folyóiratban már elmondottunk. 1874-re 68.000 forint tisztajövedelem volt előirányozva. 1875-re az előirányzat nagy kegyesen megelégszik 65.000 forint tiszta jövedelemmel. A költséges igazgatási apparatus kiadásai az utolsó krajczárig megtartattak. A munkadíjaknál 43.000 frttal, az anyagszereknél kerek számban 100.000 forinttal kevesebb vétetett fel. Tehát 150.000 forinttal kevesebb productió czéloztatik. A tiszta nyeresmény ellenben csak 3000 forinttal csökkentett, holott jól tudhatják az illetők, hogy az eddig előirányzott nyeresmények még soha sem érettek el.

Az államvasutak 1873-ban, midőn még a passiv Károlyváros-Fiumei vonal megnyitva nem volt, 1.353,000 forintot jövedelmeztek. 1875ben, daczára annak, hogy a forgalom megcsökkent s a fumei vasutrá rá kell fizetni, 2.474000 forint tiszta nyeresmény előirányoztatik. Vajjon lesz-e több 1 milliónál, azt bajos volna állítani.

A magyar államvasutak összes szükséglete, a gépgyár nélkül teend 1875-ben 5.696000 forintot. Ezzel a közlekedési miniszterium 8.000.000 forintnyi nyers bevételt állit szembe. A vasutak tiszta-jövedelme tehát, a gyár nélkül tenne, 2.404.000 forintot.

Hasonlitsuk össze az egyes vonalrészek (1875-re előirányzott) nyers bevételeit a folyó év első 10 hónapjában elért nyers bevételekkel:

	1874 első 10 hónapja	1875 előirányzat $\frac{10}{12}$ része
Éjszaki vonalok	3.993.536 frt.	5.297.400 frt
Déli vonalok	454.281 »	866.300 »
Gömöri iparvasut és		
G.-Berz.-Selmecz	156.598 »	590.000 »
	<hr/> 4.604.415 »	<hr/> 6.753.700 »

Arra tehát, hogy a nyers bevételek 8000.000 forintra emelkedhessenek az 1874-ki év első 10 havi bevételeivel szemben 2.149.000 forinttal, egész évben 2.476.000 forinttal kell emelkedniök.

1873-ban 88.3 mértföldet tett az államvasutak hossza, a nyers bevétel 6.280.000 forintot tett; a kiadások kisebb vonalhosz mellett mérsékeltbbek voltak, mint jelenleg 140 mértföldnyi vonalhosznál. A tiszta jövedelem mégis csak 1.353.000 forintot tett. Azóta a forgalom a jövedelmezőbb éjszaki vonalokon is csökkent, az új vonalokon pedig tetemes hiányok merültek fel, míg a kiadások a nagyobb üzemnek

tóságok hiánya 277.047 frt; összes szárszámadási veszteség: 1.834.491 forint. S ily eredmény után, — daczára a vasárakcsökkenésének — 13000 forintnyi veszteséget merészelnék előirányozni 1875-re!

megfelelőleg emelkedtek. Valószínű-e hogy ily körülmények közt a nyers jövedelem 25 %-kal, a tiszta jövedelem 70—80 %-kal emelkedjék?

Ha a Károlyváros-Fiumei és Zákány-Zágrábi vonalok bevételei az ideihez képest nem találnának emelkedni, a mi könnyen megeshetik, akkor magoknak a déli vonaloknak 700—800 ezer forintnyi deficitjök lenne.

De vajjon beáll-e a többi vonalokon a várt emelkedés s ha igen, beáll-e oly mértékben, a mint azt az előirányzat kilátásba helyezi? A mint a viszonyok jelenleg állnak, ezt biztosan várni egyáltalán nem lehet. Ha fontolóra vesszük az aránylag még kedvező 1873-ki év csekély eredményét s egy pillantást vetünk a vasutforgalom jelen stagnációjára, az optimismus nagy mértékével kell megáldva lennünk, hogy az államvasutakból 1875-re nagyobb tiszta jövedelmet várjunk az 1873-ki eredményénél, a mi azt jelenti, hogy az előirányzatból legalább egy milliót törölnünk kell.

Az ingatlanvagyon álladéka nagyon megcsökkent; az állam birtokában volt osztrák államkötvények majdnem mind, a földterhermentesítési kötvények harmadfél millió kivételével szinte eladattak. Az állam ingó vagyonának nevezetesebb részeit ma már csak 445.000 forint vasuti, s 447.000 forint szőlődézsma váltsági kötvény, továbbá a tiszai vasutársulattól visszatérítés fejében kapott 26.545 darab tiszai vasutrészvény képezi. Ennélfogva a jövedelem is megcsökkent s a miniszterium részéről 746.000 forinttal irányoztatik elő. De ezen előirányzat is téves, mert a ki összeállította, valószínűleg oly keveset tudott a világ folyásáról, hogy azt hitte, miszerint a tiszai vasut most is még 10 forint felülosztalékot fizet részvényenként, holott örülni lehet, ha az 5% egyszerű osztalékot képes lesz az államgarantia igénybevétele nélkül kifizetni. Az előirányzatba felülosztalék fejében felvett 265.000 forint tehát egyszerűen törlendő s ez által az ingó államvagyon jövedelme 481.000 forinttraszáll alá.

A pénzügyminiszterium rendkívüli bevételei az előirányzat szerint 5.154.738 forinttra rugnának. Ez összegnek közel fele a földterhermentesítési alapoknak adott előlegek fejében számittatik s így pusztá elszámolási tételt képez.

Az illető 2.363.000 forintnyi összeg tehát nem képvisel egyebet, mint az állam activ követeléseinek emelkedését a földterhermentesítés ntesalapokkal szembe.

A rendkívüli bevételek többi tételei részint államjavak eladásából (1,600.000 frtot) részint különböző kincstári előlegekből (604.000

frt) irányoztatnak elő. Az ország anyagi helyzete azonban jelenleg olyan, hogy nem valószínű, hogy az eladásra kijelölt államjavaknak illő áron vevője akadjon; még kevésbé valószínű, hogy az előirányzatban megjelölt inségi kölcsönök befolyjanak, mert hisz ezeket is általában véve ugyanazoknak kellene megfizetni, a kik adóhátralékok s a felemelt folyó adók miatt végrehajtás alá kerülni fognak.

A többi miniszteriumok bevételei közül csak a belügy- s a földmivelés- ipar- és kereskedelmi miniszterium saját bevételei érdemeltnek említést. A belügynél a közigazgatási bevételek 658.000 forintra vannak téve. Ez összegből betegápolási költségek megtérítésére esik 55.000, a tébolydák bevételeire 61.000, a hivatalos lap bruttó jövedelmére 65.000, s a fővárosi rendőrség átalányára 420.000 forint. A betegápolási költségek eddigelé a fent kitett összegben visszatérülni nem szoktak s így nem vehető teljesen biztosnak visszatérülésük a jövő évben sem. A fővárosi rendőrség átalányának visszatérítése iránt a tárgyalások még befejezve nincsenek. A város tetemesen kevesebbet akar fizetni 420.000 forintnál.

A belügyminiszteriumnál előforduló saját bevételeknél sokkal fontosabbak azok, melyek a földmivelési ipari s kereskedelmi miniszter tárczájában szerepelnek.

E miniszteriumnál nevezetes üzletágak vannak összpontosítva, u. m. a posta, a távirda és a ménesbirtokok. Az állam ezen üzletágairól e folyóiratban már más alkalommal szólottunk s kiemeltük azt, mennyire el szoktak ezeknél ütni a zárszámadási eredmények az előirányzatoktól.

A posta előirányzatára nézve következők jegyzendők meg: 1873-ban a kiadás tett 4.748.000 frtot, a bevétel 4.999.000 forintot. Volt tehát a postánál 251.000 forint tiszta jövedelem. 1873 derekán azonban csökkenni kezdett a forgalom s e csökkenés tart máig. A kormány csakugyan több apró postaállomást megszüntetett takarékosági szempontból. Annál meglepőbb, hogy 1875-re mégis 5.147.000 forinttal, tehát kerek számban 400.000 forinttal magasabban irányozza elő a kiadásokat az 1873-ki tényleges kiadásoknál. Hogy azonban az egyensúly helyre legyen állítva, a bevételek 5.323.500 forintra emeltetnek, úgy hogy az 1873-ki tényleges bevételeket 324.000 forinttal, az 1872-ki eredményt 437.000 forinttal mulják felül. A mostani forgalmi pangással bajos e tényeket összeegyeztetni. Hogy jelenleg, hanyatló forgalom s kevesbitett postahivatalok mellett több jöjjön be, mint 1872-ben, vagy 1873-ban, azt majdnem lehetetlen elhinni. Könnyen megtör-

hetik, hogy, ha az 5.147.000 forintnyi kiadás csakugyan megtétetik, az eddigi csekély többlet is elenyészik a postánál.

A távirda előirányzatáról maga a miniszter azt jegyzi meg, hogy az az üzleti s gazdasági életben mutatkozó pangás hatása alatt készült. »A bevétel, ugymond a ministeri indokolás, az 1873-ik év második, de különösen a folyó év első felében nemcsak az előirányzott összegeken alul maradt, de legtöbb helytt a rendes fentartás költségeit sem birta fedezni.« Ebből természetesen azt következtethetné az olvasó, hogy a távirdánál t ö b b l e t volt előirányozva. Pedig hisz már a miniszterium által 1873-ra előirányzott 1.941,000 forint kiadás is 128,000 forinttal haladta meg az 1.813,000 forinttal előirányzott bevételeket — a rendkívüli kiadások nélkül, melyek 150,000 forinttal voltak előirányozva. E tényt természetesen egy stylistikai fordulattal czélszerűnek mutatkozott elpalástolni, mert különben az 1875-ki előirányzat méltó megdöbbenést, mondhatni indignatiót keltett volna. Hogy hogy? — kérthetné valaki — 1873-ban 1.941,000 forintnyi kiadás mellett, mint magatok bevalljátok, nagyobb lett a deficit az előirányzott 128,000 forintnál, más szóval, nem érte el az előirányzott 1.813,000 forintot, Felülrá magatok kiemelitek, hogy a csökkenés azóta folyton tart, sőt kilátás sincs egyhamar javulásra, és mégis nem átalлотok 2.240,000 forintnyi bevételt előirányozni?

Készülhetett-e e költségvetés más feltevésben, mint abban, hogy az országgyűlés, mint eddig szokás volt, megszavazza alapos vizsgálat nélkül a nagy bevételt s erre támaszkodva a nagy kiadást, melyet egy esztelen fizetési rendszer alkalmazása, s méginkább a dologi kiadások körül követett kárhuzatos eljárás által az állami nyomoruság közepett majdnem 400,000 forinttal emeltek?

91,000 forintra merészkedik tenni az előirányzat a távirda hiányát, holott már a kedvező években is három-négyakkora volt az. A rendes hiány 1871-ben 363,000, 1872-ben 325,000 forintot tett; 1873-ban maghaladta a félmiliót. És most 400,000 forinttal emelt kiadásokkal s pangó forgalommal szemben 91,000 forint hiánynyal ámitatit a képviselőház. A távirdák körül folytatott gazdálkodás mellett el lehetünk készölve egy milliónyi hiányra. Mert a rendszer nem javult. A fizetések folyton emeltetnek, folytattatik a rendszerint selejtes anyagok dr á g á n beszerzése — Bécsből.

Hátra volna még, hogy a ménesbirtokok, ménesek és méntelepekre kidobott s kidobni szándékolt százezokról is megemlékezzünk, mely állami gazdálkodásunknak a megsemmisüléssel fenyegető hely-

zet közepette, fényes tanubizonyága annak, hogy a tapasztalásokon okulni, javulni nem akarunk. A miniszterium 700.000 forinttal irányozza elő a ménesügy 1875-ki hiányát, holott az már 1871-ben 900.000 s 1872-ben 1.000.000 volt sokkal kisebb kiadások mellett, mint a melyek 1875-re előirányoztatnak. 1872-ben a ménesbirtokgazdaságok tiszta jövedelme 523.000 forinttal volt előirányozva, bejött pedig a zárszámadás szerint 102.000 forint. 1875-re mindazáltal 575.000 forint tisztajövedelem irányoztatik elő. Hasonló tetemes emelkedés irányoztatik elő a ménesek és méntelepek bevételeinél, melyek az eddigi zárszámadásokban igazolásukat nem találják. Az egész költségvetés a régiek mintájára van készítve, s így a csalódás sem lesz kisebb, mint eddig volt.

A kereskedelmi miniszterium által kezelt üzletek mérlege, valameddig, kedvezőbb viszonyok közt, soha sem ütötte meg az előirányzatot, úgy, ha szigoruan akarunk számítani, e három üzleti ág mérlegét 1875-re is mintegy másfél millióval kedvezőtlenebbnek kell felvennünk az előirányzatnál.

Végigmentünk az egész bevételi előirányzaton. A jövedékeket, illetékeket érintetlenül hagytuk. De le kellett szállítanunk az egyenes adók czimzét $4\frac{1}{2}$ millióval, a fogyasztási adókét 2 millióval, az államjóságok mérlegét alapos vizsgálat alapján 4 millióval íteltük kedvezőtlenebbnek, a bányászatét $1\frac{1}{2}$ millióval. Ehhez járul még, hogy valószínűleg az államvasutak tiszta jövedelme is egy millióval kevesebb lesz, mint előirányozva van. Az ingó államvagyon jövedelme 265.000 forinttal van magasabban felvéve a várhatónál; a pénzügyminiszterium rendkívüli bevételeinél s a belügyminiszterium közigazgatási bevételeinél jelentékeny dubiosák 600—700 forint erejéig tulságos pessimismus nélkül constatálhatók. Adjuk ehhez a kereskedelmi miniszterium alatti államüzletek $1\frac{1}{2}$ millióval kedvezőtlenebb mérlegét s a végeredmény az, hogy bizton várható állami bevételeink mintegy 15 millióval kevesebbet tesznek azoknál, melyek az 1875-ki előirányzatban szerepelnek.

Az előirányzat $153\frac{3}{4}$ millióra teszi az 1875-ben az eddigi forrásokból várható rendes és rendkívüli bevételeket; 15 millióval csökkentvén ez összeget, úgy találjuk, hogy tulzott optimismus nélkül $138\frac{3}{4}$ millióra tehetők a valódi nettobevételek. Ez összeg $8\frac{1}{2}$ millióval nagyobb az 1872-iki, 12 millióval nagyobb az 1873-ki tényleges nettobevételnél. Bizonyára elég nagyra becsüljük az új adóbehajtási törvény hatását, midőn attól ily tetemes emelkedést várunk.

Ennél nagyobb eredményt várni az új adókezelési törvénytől már csak azért sem lehet, mert e törvény hatása első sorban az adóhátralékok gyorsabb behajtásában fog mutatkozni, a mennyiben t. i. e részben nagyon régi hátralékok ma még egyáltalán behajthatók. Az adóhátralékok azonban állandó rendes jövedelmet nem képeznek s e forrás annál gyorsabban kimerül, minél sikeresebben alkalmaztatik a törvény.

II.

Az eddigi jövedelmi források mintegy 15 millióval kevesebbet fognak jövedelmezni annál, a mi az 1875-re szóló kormányelőirányzatban fel van véve. Ha azonban a deficitet, a mint az a régi alapokon alakul, ismerni akarjuk, akkor a kiadásoknál is figyelmen kívül kell hagynunk azon két milliónyi mesterséges csökkenést, mely az által eszközöltetik, hogy az előirányzat a belügyminiszterium kiadásából két milliót áthárít a megyékre, ez összeg behajtását külön megyei adópótlék kivetése által vévén célba. E megyei adópótlék nem egyéb, mint az ugyis legmagasabb adónemeknek, t. i. az egyenes adóknak álcázott emelése, mely csak abban különbözik a nyílt adóemeléstől, hogy a kivetést és behajtást complicáltabbá teszi, a mennyiben most már a törzsadó mellett ott szerepel — földtehermentesítési pótlékon kívül — az 5% rendkívüli pótlék, a községi pótlék és a megyei pótlék.

Ha már most a kormány előirányzatát, a mint kell, helyreigazítjuk: a felvett jövedelemből levonunk 15 milliót, a kiadásokhoz hozzáadjuk a megyékre áthárított két milliót, akkor azt találjuk, hogy a deficit nem 27 $\frac{1}{2}$ millió, mint az előirányzat felveszi, hanem 17 millióval nagyobb, vagyis 44—45 millió körül van.

E helyzet felismerése azon sarkalatos fontosságú tény, melyen az egész pénzügyi politika, megfordul; az a politika, mely talán helyes lett volna 27 milliónyi deficit mellett, céliránytalannak mutatkozik, ha a hiány 44—45 milliót tesz.

Rendes viszonyok közt helyes eljárás, először megállapítani a kiadásokat, azután ezekhez szabni a fedezetet. A mi rendkívüli helyzetünkben, midőn nem kevesebbről, mint az állambukás elhárításáról van szó, mindennek előtt tisztába kellett volna jönni az iránt: mekkora jövedelemre számíthat az állam az eddigi forrásokból. E biztosan várható jövedelem összege képezte volna az összes pénzügyi reformok kiindulási pontját. Ismervén a deficit valódi nagyságát, a pénzügyminisz-

ter elhatározhatta volna magát, mennyit kell és lehet megtakarítás, mennyit a rendes jövedelmek fokozása, s mennyit rendkívüli eszközök által fedezni.

Az a körülmény, hogy a deficit 17 millióval kisebbnek vétetett fel a valódinál, félrendszabályok alkalmazására csábitotta a pénzügyminisztert, sőt ugyanezen sikamlós pályára csábitotta némileg a pénzügyi bizottságot is. Innét magyarázható, hogy sem a pénzügyminiszter előterjesztésében, sem a pénzügyi bizottság eddigi működésében nem akadunk egy nagyobb szabásu pénzügyi politika nyomaira. Kisebb-nagyobb törlések minden terv és rendszer nélkül, melyek által a legjobb esetben egy-két millió takarított meg, — ez a pénzügyi bizottság egész programja. Ezen eljárás talán alkalmas arra, hogy a katasztrófa néhány hónappal elodáztassék, de az ország pénzügyi megmentésére biztos kilátást nem nyit.

Azon körülmény, hogy a pénzügyminiszter ur az összes deficitet csak 27¹/₂ milliónak képzei, azon rögeszmét gyökereztetette meg benne hogy ezen összeg, ha egy évben nem is, de két év alatt teljesen fedezhető adóemelések s új adók dekretálása segítségével. —

Ha azonban a pénzügyminiszter ur nem ámttatta volna magát el a deficit nagyságát illetőleg, akkor okvetlenül tisztán állott volna előtte: 1) hogy sokkal komolyabban kell a megtakarításokhoz fogni, mint a kormány előirányzatában tevő; 2) hogy még a legszigorubb takarékoság mellett is akkora deficit marad, melyet pusztán új adók s adóemelések által fedezni a legkalandosabb pénzügyi [phantasia sem akarhat.

Mert ha ezt be nem látná a pénzügyminiszter ur, akkor alig lehet elképzelni, mi lenne az, a mi pénzügyi s nemzetgazdasági világnézetét egy nagyobb szabásu adóvégrehajtó felfogásától megkülönböztetné.

Fájdalom, a pénzügyi előterjesztések nem igen engednek meg oly merész következtetést, hogy a szőnyegen forgó ujjászervezési tervekben az árverésen kívül még más eszközöknek is jusson említésre méltó szerep. A mily egyszerű ez eszköz s a mily jól illik Oxenstierna híres mondásához a világ kormányoztatásáról, oly sikertelen s oly veszedelmes az bizonyos határon túl alkalmazva.

A mostani kormánykörök azon rögeszméje hogy csekély adagokban s a rendszer gyökeres megváltoztatása nélkül alkalmazott takarékoskodás és az adóterhek fokozása elégséges az egyensúly hely-

reállítására, igen veszélyes következményeket fog maga után vonni. El fog mulasztatni ismét egy év sikertelen experimentumokkal, az administratio apró módosításoknak vettetik alá, melyek legfeljebb azt eredményezik, hogy a közönségben megingatni segítik a már ugysem igen szilárd bizalmat az állapotok tartóssága iránt, anélkül hogy lényegesen előmozdítanak a pénzügyi zavarokból való kibontakozást s végleges alkotásoknak alapját képezhetnék. Ezen örökös egymásután következő provisoriumoknak, melyeknél a következő vagy semmivel vagy csak kevéssel jobb, s vagy semmivel, vagy csak látszólag s kevéssel olcsóbb elődénél, az állam létalapjait támadja meg. Az állandóság bizonyos foka nélkül az intézményekben állam fenn nem állhat. A legjobb rendszer s a legfényesebb vezéreszmék sem használnak semmit, ha bizonyos időn át következetesen nem alkalmaztatnak. Hát még a szakadatlan kapkodás a félrendszabályokkal?

A mily romboló hatásuk lesznek a gyökeres reform nélküli reform-velleitások a politikai téren, oly káros lesz az adóteher emelésére irányzott próbálgatás pénzügyi és nemzetgazdasági tekintetben. A pusztán adóemelésre alapított pénzügyi politika sajnos kiábrándulással fog végződni, mert rövid idő múlva azon tudatra ébredend a nemzet, hogy a nemzeti vagyonosság egyes ágait tulterhelte s a fejlődést több irányban megbénította, a nélkül hogy elérte volna az államháztartás egyensúlyát, azon egyedüli nagy czélt, mely talán még drákói rendszabályok alkalmazását is igazolhatta volna.

Nyomasztó annak tudata, hogy eddigi adóterhünk oly nagy mértékben fokoztatik, de ennél is nyomasztóbb azon általános érzület, hogy a célba vett adófokozások még távolról sem elégségesek. Fejünk felett fügve marad mind az állami fizetéseképtelenség lehetősége, mind a további adóemelésekre való majdnem biztos kilátás.

Ha a kormány pénzügyi politikája azon szilárd meggyőződést ébresztené, hogy a tervezett áldozatok árán minden bizonnyal rendezni fogjuk az államháztartást: akkor a nemzet tulnyomó része resignatióval alávetné magát a súlyos terheknek. Az általános elégtelenség s az áldozatkészség látszólagos hiánya azon mélyen gyökerező s fájdalom mélyebbre ható tanulmányozás által is igazolt érzületből ered, hogy sem az új adók, sem az adópotlékok nem képesek eltüntetni a deficitet. A kormány és törvényhozás joggal követelhet tőlünk heroizmust, mely küzd és áldoz a siker reményében, de nem követelhet vértanúságot mely föláldozza magát a siker reménye nélkül.

Azon pénzügyi politika, mely ma életrevalóságra számot tarthat,

kell hogy egyfelől erélyes kézzel' megszabja a megtakarítások mérvét, vagyis szem előtt tartson egy egykét év alatt okvetlenül megállapítandó kiadási normálbudgetet, másfelől kell hogy egyszerűen mindenkorra kitűzze a megengedhető jövedelemfokozás határát s az erre vezető adó- és államgazdálkodási politika alapvonalait; de ezen kívül szükséges, hogy megjelölje azon rendkívüli eszközöket is, melyek a fentebbi két eszköz alkalmazása után is minden esetben még fennmaradó hiány fedezése végett alkalmazandók lesznek.

Ilyen-e a most megkísérlett pénzügyi politika? Bizonyára nem. E pénzügyi politika alapeszméit képezik: 1) garasos megtakarítások definitív normalbudget szemelött tartása nélkül; 2) vak megrohanása a tőkevagyonnak egyoldalú adórendszabályok segítségével azon biztos tudat kíséretében, hogy e rendszabályokat még nyomasztóbbak fogják követni, a nélkül hogy a bukást ez által elhárítani lehetne.

Ily pénzügyi politika nem áll a helyzet magaslatán s nem egyből egy gyenge szerencsétlen kísérletnél, melynek meghiusulása után a helyzet még sulyosabb leend; nagy kérdés megmenthető lesz-e akkor az ország oly eszközökkel, melyekkel ma még megmenthető volna?

Pénzügyi helyzetünk eddigi s ezentúl bizony várható fokozatos rosszabbodása a sybillini könyvek történetére emlékeztet. Először jelent meg a pénzügyi bukás réme 1872. végén, akkor még alkalmasint megmenthető lett volna az ország rögtön alkalmazandó szigorú takarékossgal s néhány erélyes adódekretálással. E helyett folytatott a régi gazdálkodás, sőt a kiadások valamennyi miniszteriumnál még fokoztattak is. A kísértet ma ismét előttünk áll, most már mint pénzügyi és nemzetgazdasági bukás. Mi pedig alkalmazzuk azon eszközöket, melyek 1872-ben még elégségesek lettek volna, alkalmazzuk ezeket is csak félig. Ebbeli haszontalan kísérleteink közepett halad az idő, elfogynak az utolsó kölcsön maradványai s a rém ismét megjelenend. Mi valószínűleg alkalmazásba veendjük azon eszközöket, melyek ma elégségesek volnának, de akkor már ezek is elégtelenek lesznek. És akkor nem marad más hátra, mint reducálni az adósságok terhét, vagyis részleges államtönköt mondani.

Az első lépés, melyet a 44 milliónyinak felismert deficit eltüntetésére tenni kellene, az észszerűség határai közt megtehető megtakarítások haladék nélküli foganatba vétele. E megtakarításoktól nem várunk mindent, nem is várunk rendkívül sokat, de várunk valamit s ez a »valami« sem nélkülözhető pénzügyeink rendbehozatalánál.

A kormány azonban nem lépett rá a megtakarítások terére oly erélylyel, mint ezt tenni lehetett volna. Az 1875-ki költségvetés, az egy ő felsége oldala melletti jelentéktelen miniszterium kivételével, melynél hétezer forintos megtakarítás mutatkozik s a horvát miniszterium és a miniszterelnökség kivételével, melyeknek kiadásai egyenlők az 1872-iekkel, minden miniszteriumnál nagyobb kiadást irányzott elő az 1872-ki tényleges eredménynél. Pedig már 1872-ben is tulmentünk a megengedhető határokon.

A belügyminiszterium kiadott 1872-ben 6.551.000 forintot, 1875-re elő van irányozva 5.825.000 forint, — a kormány csakugyan megtakarításról beszél. De e megtakarítás csak látszólagos, mert közel két millió áthárítatik a megyékre s megyei adópótlékkal szándékoltatik fedeztetni. Tulajdonkép egy egész milliót meghaladó többletről lehet csak szó. A központi vezetés igaz 34.000 forinttal kevesebb az 1872-ki eredménynél, de ez is nagyjából új számcsoportosítás eredménye. A megyék és főispánok költségei tettek 1872-ben 4.500.000 forintot, 1875-re elő vannak irányozva 3.331.000 forinttal; azonban 1.900.000 forint a megyék házi pénztáaira hárítatván át, a tulajdonképeni szükséglet e rovatnál 5.231.000 forint, vagyis 731.000 forinttal több az 1872-ki tényleges kiadásnál. Az általános közigazgatási költségek 722.000 forinttal magasabbra vannak előirányozva, mint a mennyit 1872-ben tettek. E rovat roppant emelkedését egyébiránt az okozza, hogy a fővárosi rendőrség kiadása 450.000 forinttal s az erdélyi csendőrség költségei 386.000 forinttal 1872-ben nem voltak az általános közigazgatási költségek közt, mert az előbbi rovat akkor még nem létezett, az utóbbi viszont a »rendkívüli« költségek közé volt iktatva.

A pénzügyminiszteriumnál látszólag szinte megtakarítások léteznek, de tényleg itt is emelkedtek az adminisztratív kiadások 1872 óta. A pénzügyigazgatóságok csökkentek 274.000 forinttal; de viszont emelkedett a pénzügyőrség 322.000 forinttal, az állandó kataster 228.000 forinttal, az egyenes adók és illetékek kivetési és beszedési költsége több mint 400.000 forinttal. Az egész pénzügyi közigazgatás az 1875-ki előirányzat szerint 300.000 forinttal többbe kerül, mint 1872-ben. A látszólagos megtakarítás az egész miniszterium költségvetésében onnét származik, hogy a sószállítási költségek 1.200.000 forinttal csökkentek s több állami üzem szűkebb határok közé szorítottatott.

A közmunkaminiszterium kiadásai, dacára annak, hogy 1874-el

szemben sok kiadás töröltetett, egészben véve 800 ezer forinttal mulják felül az 1872-ki tényleges kiadást. A földmívelési miniszteriumnál 1.072.000 forint emelkedés mutatkozik, részint a ménés-sport továbbfejlesztése, részint a távirdai műkedvelősködés fokozódása következtében.

Az igazságügyminiszterium legkomolyabban törekedett a takarékosagra; szükséglete mégis még mindig 1.390.000 forinttal felmulja az 1872-ki tényleges kiadást. A honvédelmi miniszteriumnál takarékosági hajlam nem is mutatkozik, mert a miniszter szigoruan ragaszkodik a honvédségnek az eddigi terv szerinti továbbfejlesztéséhez.

Lehet tehát adminisztratív téren is megtakarításokat eszközölni, habár, — mint e füzetekben már kifejtettük — némely sürgetős javítások az elért megtakarítások egy részét fel fogják emésztetni. Ha a kormányban a kellő erély nem hiányzik, akkor az adminisztratív és különféle üzemi megtakarítások a nettobudgetet könnyen leszállíthatják 5—6 millió forinttal s ez maga 38—39 millióra csökkentené a deficitet.

De a takarékoságon kívül nem mellőzhető a jövedelmek emelése sem. E tekintetben a vezérelv nem lehet más, mint az, hogy rójunk az országra annyi terhet, a mennyit a nemzetgazdasági érdekek veszélyeztetése nélkül megbir; 45 millió új teherről, a mennyit az előirányzatból kitünő deficit fedezése igényelne, józanul szó sem lehet. De igenis lehet szó 10 millióról, melynek felét könnyen be lehetne hozni a földadókataszter sommás kijavításával, másik felét legnagyobbbrészt a só árának az egész országban egyenlősítése s néhány fényüzési adó segítségével, s legfelebb még a házostályadó némi fokozásával.

A létező adók szigorubb kivetése és behajtása, a bélyeg és illetékek már megtörtént felemelése s általában az adókezelés szigorítása következtében már is 8 millióra rugó jövedelemszaporodást vévén számításba, nem látszik czélszerű eljárásnak, jelenleg, midőn a termelés valamennyi ága egy válságos helyzet nehézségeivel küzd, az új adók egész sorával rontani neki a vagyonnak, vállalkozásnak és forgalomnak. Könnyen megtörténhetik, hogy ez új adók inkább az adóhátralékokat, mint az államjövedelmeket fogják szaporítani. A mi semmi esetre ki nem maradhat, az egyes keresetágak tulterheltetése s ennek folytán beálló hanyatlása, s a pénztökének — a takarékbetétek hallatlan mérvű megadóztatása folytán — még nagyobb meggyérülése s megdrágulása leend.

A ki nálunk az ingó vagyon tulságos megterhelésére alapítja

pénzügyi politikáját, az aligha nem tulbecsüli ezen ingó vagyon nagyságát, nemkülönben annak ragaszkodását az itten való befektetéshez. Eddig nálunk ingó vagyon kevés van s e kevésnek is ki fog vándorolni egy része, ha itt jövedelmének tizedrészét adó fejében lefoglalják. Az ingó vagyon azon tulajdonosa, ki mérsékelt jövedelemre számít vagyona után, — tehát a tőkepenzes a szó nemesebb értelmében, — másutt kevesebb adó mellett nagyobb kényelmet s könnyebb megélhetési feltételeket talál. Vajjon megmarad-e ez itt, ha jövedelmének egy tizedrésze tőkeamat-adó fejében, egy más tetemes része kereseti adó, községi, megyei és rendkívüli állami pótlék fejében lefoglaltatik, az legalább is kérdéses. Az uzsorás, igaz, nem fog eltávozni, mert ennek életfeltételei a szilárdabb tőke elvonulásával csak javulnak, de ennek itt maradása a nemzet zömének rovására történik.

Ha már most a mondottak alapján, mint valószínűt veszszük fel, hogy 5—6 milliót meg lehetne takarítani, mintegy 10 milliót pedig új adók segítségével a nemzetgazdaság kára nélkül fedezni, akkor a 45 millióra számított költségvetési hiány 29—30 millióra száll le. Ez azon összeg, melyet nézetünk szerint rendkívüli, azaz a mostani költségvetésben nem szereplő eszközökkel kell leküzdeni.

És e tekintetben egyszerűen utalunk azokra, melyeket e folyóirat múlt füzetében a fogyasztási adókra nézve mondtunk. Kimutattuk, hogy a vám- és kereskedelmi szövetség, továbbá az adóvisszatérítéseknek a közös vámjövedelemből való fizetése következtében a magyar kincstár legalább 14—15 millió forinttal károsodik. Nézetünk szerint e nagy sérelem mielőbbi megszüntetése a pénzügyi kibontakozás mellőzhetlen feltételét képezi. Ha e sérelmet megszüntetni, a magyar kincstár számára a most veszendőbe menő 14—15 milliót megmenteni sikerül, ezzel a fentebb említett — a megtakarítások és adóemelések által nem fedezett — 29—30 milliónyi hiánynak mintegy fele állandóan fedezve van.

Természetesnek találjuk, ha erre azt jegyzik meg, hogy a vám- és kereskedelmi szövetség, nemkülönben az adóvisszatérítésekre vonatkozó igazságtalan intézkedés érvénye csak 1877. deczember 31-kén jár le s így nem valószínű, hogy e bár még oly igazságtalan, de végre is szerződésszerű viszonyt hamarabb megbontani lehessen. Beismerjük ez ellenvetés nagy nyomatékát, de annál inkább kiemelendőnek tartjuk, hogy idejekorán lépések teendők, hogy ama nagy sérelem 1877-en tul is fenne maradjon! A mi a közbeeső három évet illeti, erre nézve, — csak a jövő legyen biztosítva! — kétségbeesni nincs okunk. Hisz ama meg-

maradó 29—30 milliónyi deficitből ha 2 millió folytatólagos építkezésekre esik, tehát joggal rendkívüli forrásokból fedezhető. A fogyasztási adóknál szenvedett összes veszteség három év alatt kerek számban 40—45 millióra tehető.

Avagy mire vététt fel az utolsó 76¹/₂ millió kölcsön, ha nem arra, hogy míg a pénzügyi rendezés munkáját keresztülvinni, a kiadásokat mérsékelni, a meddő adóforrásokat megnyitni sikerül, legyen miből fedezni a hiányt? Az utolsó kölcsönből, ha mindaz, a mit az állampénztár jelen helyzetéről hallani, nem ámtás, jóval többnek kell meglenni 40 milliónál. Tehát a vámszövetség lejártáig fedezve van a bevételi kevesblet, melyet az okoz.

A megtakarítások-s adóreformokon felül mutatkozó ama 29—30 milliónyi hiány fele ideiglenesen a kölcsön pénzkészletei, véglegesen a fogyasztási adóknak a vámszövetség észszerű megváltoztatása folytán beállandó emelkedése által fedezve lévén, marad mint fedezetlen hiány 14—15 millió forint. Ez egyenlő azon összeggel, melyet a magyar kincstár jelenleg a vasuti kamatbiztosítási előlegekre kiadni kénytelen. Kérdés mi történjék e 14—15 millióval?

Nézetünk szerint a jelen nemzedéktől nem lehet kívánni azt, hogy a vasuti kamatbiztosítási előlegeket folyó adójából fizesse. A jelen nemzedék volt az, mely keresztül vitte a földtehermentesítés nagy művét, átélte az ennek folytán beállt gazdasági válságot s fizeti a földtehermentesítési adósságnak ma már 18 millióra rugó évi terhét. Évről-évre nagyobb mérvben sujtva a multnak e terhe által, lehetetlen, hogy e nemzedék egyuttal folyó jövedelmeiből fedezze a jövőnek terhét is, a kamatgarantiát. A földtehermentesítési szükséglet épen most van tetőpontján; már jelenleg is kisebb az évenként kiutalt kötvények összege az évi törlesztésnél; egy-két év mulva azonban az új kiutalások teljesen megszűnnek s akkor e kiadási rovat lassan bár, de évről-évre csökkenni fog. A földtehermentesítési alapot pár év mulva okvetlenül csökkentenek azon mértékben, a mint a földtehermentesítési adósság szükséglete csökken, illetőleg idővel magok az alapok is passzíváikat az államkincstárral szemben törlesztik, képessé válik az állam egy körülbelől megfelelő terhet fokozatosan átvállalni a kamatgarantia fejében.*)

*) A földtehermentesítési alapot szükséglete tényleg már 1875-ben is csökkentést mutat. Az összes szükséglet, mely 1874-ben 18.481,000 forintot tett, 1875-re 18.913,000 forintot tesz ugyan, de ha mindkét évre nézve levonjuk az államkincs-

E fokozatosan átvállalandó új teher nem lehet maga az évenként 14—15 milliónyi garanciaösszeg, hanem csupán ez összegnek kamata. Nagy kár az országra nézve, hogy annak idején, mikor még a kamatgarancia terhe csekély volt, ellenben egyes régibb vasutak tetemes összegeket térítettek vissza, a kamatbiztosítási alap életrevaló eszméje fel nem karoltatott. Ma sokkal nehezebb megalkotni egy a vasutgarancia évi szükségletének előteremtésére szükséges állandó hitelművelet feltételeit, s megvetni a kibocsátandó garantialis kötvények hitelképességének alapját, mint lett volna akkor, midőn a kamatbiztosítási alap még igen tetemes, és pedig liquid aktivákkal rendelkezhetett volna, míg maga az évi garanciaszükséglet sokkal kisebb volt a mostaninál.

De bár nehezebb egy ily hitelkombináció létesítése ma, mint lett volna 4 évvel ezelőtt, azért nem lehetetlen; oly észszerű, olyannyira indokolt, természetszerű és szükséges ez, hogy e nélkül pénzügyeink rendezése egyenesen lehetetlennek látszik. Hogy pedig egy ily észszerű pénzügyeinkre nézve életkérdés fontosságával bíró hitelművelet létrejöhessen, hogy Magyarország jutányos hitel segítségével képes legyen évenként előteremteni a kamatgarantiára szükséges összegeket, ez nemcsak Magyarországnak, hanem Magyarország hitelezőinek is érdekében fekszik. E kettős okból hiszszük mi, hogy — ha a pénzügyek rendezésének fentebb elősorolt feltételei megvalósíttatnak — a kamatgarancia nem fogja legyőzhetlen akadályát képezni az egyensúly helyreállításának s egészséges helyzet megteremtésének. Ha Magyarország összes szükségleteit képes lesz rendes jövedelmeiből fedezni, az egyetlen kamatgarancia kivételével, melynek szükségletével megfelelő, teljesen értékteleneknek végre sem tekinthető activ követelések s a vasutaknak az állam tulajdonába átmenetére való kilátás állanak szemben :

tár által az alapoknak nyújtott előlegek kamatait (1874-re 1.721,000 frtot, 1875-re 2.363,000 forintot), akkor kitűnik, hogy a valódi készpénzszükséglet 1875-ben már csak 16.550100 frt. vagyis 210000 forinttal kisebb az 1874-ki szükségletnél. A magyar földtehermentesítési adósság kötvény álladéka évről-évre csökken, mert az évi kiutalások sokkal kisebbek a törlesztésnél. A kötvényálladék tett 1872 végén 170.524,000 frtot, 1873 végén 168.261,000 frtot. Az erdélyi alap állása kedvezőtlenebb, mert itt még az évi kiutalások összege nagyobb az évi törlesztésnél s a kötvényálladék, mely 1872 végén 63.039,000 frtot tett, 1873 végén már 67.759,000 forint-ra emelkedett; minthogy azonban a kötvények által nem fedezett kárpótlási igények összege, mely 1874-re még 3.086,000 frttal vétetett fel, 1875-re már csak 1.963,000 forinttal vétetik fel, világos, hogy az erdélyi alap növekedése is rövid idő múlva megszűnik, s ekkor az összes földtehermentesítési szükséglet érezhető mértékben csökkenésnek induland.

akkor lehetetlen, hogy a vasutgarantia céljából — s csakis kizárólag erre — évenként kibocsátandó kötvények a rossz hitelű értékpapírok sorába tartozzanak. Néhány éven át valószínűleg 15 millió, sőt talán valamivel több is kerülne e kötvényekből kibocsátás alá, később azonban, a vasutak jövedelmei emelkedvén, egyre kisebb lesz a kibocsátandó összeg. Ha néhány éven át a földterhermentesítési adósság szükségletének kevesblete nem találná fedezni a kibocsátás alá kerülő vasutbiztosítási kötvények kamatait, ez esetben, de csakis ez esetben s a fedezetlen szükséglet mérvéig, igazolható volna bizonyos forgalmi adópótlék kivetése a vasuti szállításra, mely azonban sokkal kisebb lenne annál, mely jelenleg terveztetik.

Az elősorolt négy tényező segítségével, azt hiszszük nem lehetetlen a pénzügyi kibontakozás. A deficitet sokkal nagyobbban tartjuk, mint az előirányzat, de sokkal nagyobbak az eszközök is, melyeket leküzdésére szükségeseknek tartunk. Eddig a fentebb elősorolt négy eszköz közül csak egynek, az adóemelésnek alkalmazása vétetett célba s parányi mértékben a takarékoság. Csuda-e, hogy az eredmény is csekélynek mutatkozik? Alkalmazzák a takarékoságot a lehetőség határáig, s ezenkívül ne mellőzzék a magasabb pénzügy-politikai eszközöket se s az eredmény nagysága arányban álland az alkalmazásba veendő eszközök nagyságával.

Olaszország kereskedelmi összeköttetése az osztrák-magyar monarchiával.

DR. MATLEKOVITS SÁNDORTÓL.

Olaszország ujjaalakulása alkalmával gazdasági viszonyainak ujjaalakításáról sem feledkezett meg. Ha más nem, az ujjaalakulás által szükségessé vált tetemes költségek is kényszerítették volna Olaszország törvényhozását arra, hogy közgazdasági állapotáról is gondolkozzék. A nagyobbult adóteher, az állami szükségleteknek folytonos szaporodása s az állami kiadások fedezésére mindinkább igénybe vett ipar, minden oldalról hangoztatták azt, hogy a kormány gondoskodjék az ország iparának fejlesztéséről, tegye erőssé a nemzet gazdasági forrásait, különben tönkre jut a jólét s vele együtt a nemzet és az ország. Ily hangoknak engedett régre az ország törvényhozó testülete és 1871-ben egy nagy enquéte rendezett, melynek célja volt az ország iparának és kereskedelmének állapotát, valamint igényeit földeríteni.

Ezen enquéte tárgyalásai közben szükségesnek mutatkozott egyuttal tisztába jönni az iránt, mily összeköttetésben áll az ország a külfölddel? A vámhivatali kimutatások kétségtelenül bő forrásul szolgálnak bármely ország forgalmának feltüntetésére; de a közvetlen összeköttetés és főkép a kereskedésnek egyes irányok, egyes városok felé való terjedése iránt világos képet nem nyújtanak és nem is nyújthatnak. Az olasz kormány ennél fogva consulatousai útján tétetett nyomozásokat az említett irányban, és az így begyűlt anyagot e napokban »Commerci ed industrie dell' Italia all' estero sommario dei rapporti dei rr. consoli, compilato per cura del r. ministero per gli affari esteri« czim alatt tette közzé.

A kiadványban az osztrák-magyar monarchia egyes helyeinek forgalma is tárgyalatik, különösen Trieszt, Fiume, Zára, Bécs, Pest és Temesvár consulai közölnek terjedelmes jelentéseket. Az itt található anyag reánk, főkép jelenleg annál nagyobb jelentőségű, mivel Olaszország a velünk 1867-ben kötött kereskedelmi és vámszerződést

fölmondani fogja, s újabb szerződés kötésekor az általa gyűjtött, és jelenleg közölt adatok alapján fogja kívánalmait formulázni, s ellenkezőleg az osztrák és magyar kormány ismét saját részéről ez adatokkal harcolhat Olaszország valószínűleg protectionisticus irányu követelményei ellenében.

Tudvalevő, hogy az olaszok a középkortól kezdve a legújabb időkig Európa minden részeiben telepeket alapítottak, és sok helyütt nagy jelentőségre vergődtek, olyannyira, hogy még a bennszülöttek felett is kereskedelmi tekintetben fensőséggel bírtak; az egész földközi tengeren, valamint a fekete tenger partjain a kereskedelmi nyelv jelenleg is olasz, és a földközi tenger partjain most is még nagy jelentőségű olasz telepekre akadunk. Az osztrák-magyar monarchiában Trieszt és Bécsben szintén nagyobb jelentőségű olasz üzleti czégekkel találkozunk. Triesztben különösen gyógyáruk, olaj, mandula, déli gyümölcs, bőrök, gyapju, sajt, fa-kereskedők közt igen sok az olasz. — Bécsben selyemáruk üzlete, a selyemfonás, a florenczi szalmakalap-készítés, márvány- és kőfaragás, déli gyümölcs áru-lása, gypszalakok készítése tartozik az olaszok által nagy mérvben üzött foglalkozások közé. A monarchia egyéb helyein csak alárendelt szerepet játszanak az olaszok, és leginkább az építkezéseknél alkalmaztatnak részint mint közönséges napszámosok, részint mint kőfaragók, és ugynevezett mozaik készítőik, de nagyobb kereskedelmi üzlettelepekkel nem igen bírnak. Még Fiumében sincs jelentős olasz üzleti cég, s az ott élő olaszok részint egyes bizományi és kis kereskedői üzletekben, részint tészta-gyárakban működnek. Dalmatiában az olasz elem inkább hullámozó és változó lakosságot képez, különösen mint szolgálk, napszámosok, halászok, színészek stb. mintegy 200 olasz él állandóan Dalmatiában, Zárában a liqueur-gyártásnál sok olasz tevékeny. De leginkább foglalkoznak az olaszok halászattal, évenként Chioggia szigetéről 150—160 halász érkezik, ezek a halászati idényben az egész tengerpart számára szolgáltatják a szükséges halakat. Magyarországon az olasz elem az üzleti életben nagyban szerepet nem játszik; több helyütt jelesül Budapesten, Aradon, Témessvártt, vannak ugyan olasz származásu és nevű üzleti czégek (Monti, Tedeschi, Benvenuti, stb.), de ezek jelenleg már tökéletesen honosítottak, és eredeti jellegüket elvesztették. Magyarországon évenként 2—3000 olasz fordul meg; de ezek nagyobbára a középipítkezéseknél, valamint a fővárosban talaj készítésénél nyernek foglalkozást, és néhány hónapi, vagy évi itt tartózkodás után ismét visszatérnek hazájukba.

A közvetlen forgalom Olaszországgal legélénkebb Triesztben. Trieszt városának összes forgalmából 1859 előtt 54% esett az olasz kereskedelemre. Mióta Lombardia és Velence elszakították a monarchiától, az olasz forgalom nagy mérvben csökkent; e csökkenést pontos statisztikai adatokkal kimutatni ugyan nem lehet, de kétségtelen, hogy e részben tetemes apadás állott be. A nagy csökkenésnek oka koránsem kizárólag politikai viszonyokban keresendő; lényegesen hatott a forgalom csökkenésére a cukor-ipar emelkedése, mi által a külföldi, jelesen a gyarmati cukornak bevétele természetesen kisebbedett; hasonlókép a faterkedelemnél is oly körülmények állottak be, melyek ezen üzlet élénkségét csökkentették.

A főbb kereskedelmi ágak Olaszország és az osztrák-magyar monarchia közt: déli gyümölcsök, gabnanemek, halak, fa, gyapju, kender és szeszben áll; s itt is fő tekintettel kell Triesztre lenni; miután ezen piac szokta rendszerint az összes forgalmat közvetíteni, habár közvetlen összeköttetések is fordulnak elő különösen a monarchia nagyobb városai és Olaszország egyes forgalmi pontjai közt. Emélfogva Trieszt forgalmának változása annál érdekesebb, miután a rendelkezésre álló adatok oly trieszti czégek részéről nyertek, melyek az illető üzleti ágakban domináló szerepet játszanak.

Narancs és citrom Sziciliából, különösen Catániából, Apuliából és Monte Sant'Angeloból, Liguria partjairól, különösen Genuából, a Garda taváról különösen Saloból jó. Sicilia szeptember közepétől május és júniusig, — Apulia májustól augusztusig, — Genua és a Garda tavi vidék júniustól szeptemberig küldenek citromot. — Narancs érkezik Sziciliából novembertől aprilisig, — Apuliából deczembertől júliusig; azonkívül a Garda tavától és Genuából is érkezik e czikk. Ezen gyümölcs harmadrészben gőzösökön, és pedig leginkább angol gőzösökön, két-harmadrészben siciliai vitorlášhajókon és apuliai kis postahajókon érkezik Triesztbe. Érkezett pedig 1871. évben Sziciliából 250,000 láda, Apuliából 70,000, Genuából és a Garda tavától 1500 láda, összesen 321,500 láda (mások ezen összeget keveselik s az évi behozatalt 416,000 ládára teszik). A Sziciliából és Apuliából érkező ládákban 250—300 darab, a Genuából jövőkben 360—500 darab, a Garda taváról érkezőkben 450—600 darab citrom foglaltatik. Narancs közönségesen 190—230 db szokott lenni egy-egy ládában.

Mily arányban növekedett ezen cikknek bevétele, erre nézve pontos adatok hiányzanak; kétséget sem szenved, hogy e cikkből a bevétel nagyban emelkedett. 1836-ban alig rugott a bevétel 80,000

ládára, holott az 1868-, 1869-ki és 1870-ki években a behozott összeg 240,000, 265,000 és 295,000 ládat tett. Ezen emelkedést az előttünk fekvő szakvélemény a catániai kereskedés és hajózás emelkedésének, valamint az osztrák, magyar és orosz vasuti hálózat rendkívüli terjedésének tulajdonítja. Mi, részünkről különösen az 1867-ki olasz kereskedelmi szerződés folytán élénkült kereskedelmi összeköttetésnek is tulajdonítanánk részt ezen emelkedő forgalomnál.

Egy-egy ládának átlag-ára az 1860—1866-iki években 3—4 forint, a 1866—1872-iki években pedig 4½—5 forintra tehető.

A narancs és citrom mellett fölemlítendő még a czedrus-gyümölcs sózott vízben, mely czikkkel előbb nagyobb volt a forgalom; jelenleg csakis friss gyümölcs érkezik Apuliából, holott előbb nagy mennyiséget nyújtott Catánia is; újabb időben mindazáltal Görögország szokta ellátni Triesztet ezen terménnyel.

Igen jelentékeny szerepet játszott Triesztben az olaszországi gabna. A forgalom e czikkben fölötte élénk volt akkor, midőn még a felsziget több államra oszolt. Akkor az olasz államok közt a közlekedés tökéletlen volt, a külön vámterületek külön vámsorompóikkal szintén akadályozták a szabad forgalmat, úgy hogy azon időben az egyik rész bőséges terményeit nem lehetett a másik talán szűkölködő fél hasznára fordítani. Ezen időben a különböző államok szívesen fordultak Trieszt szabad kikötőjéhez, annak adták el fölös terményeiket, s attól vásárolták netáni szükségleteik számára a gabnát, úgy hogy Trieszt nagy részt kiegyenlítette az akkor fenállt mesterséges és természetes akadályok terhes voltát. Jelenleg azonban megszűntek a közbenső vámsorompók, jelenleg a vasuti közlekedési hálózat Olaszországban mindinkább terjed, úgy hogy most a forgalom szabadon fejlődhetik, és Olaszország nem függ többé Trieszttől gabnájának értékesítése tekintetében. Jelenleg Triesztbe majdnem kizárólag magyar gabna hozatik, és csak midőn az áruconjunkturák engedik jó orosz vagy alduiai gabna e piacra, a belső szükséglet és a malmok igényeinek fedezésére; olaszországi gabna e czélokra nem keresett, miután minőségére nézve sokkal csekélyebb, semhogy a belfogyasztás, és a trieszti malmok szükségletére alkalmas lenne. A gabna-kereskedés Olaszországgal tehát jelenleg nem bír többé oly horderővel milyennel néhány év előtt.

Igen élénk az olaj-bevitel. Az olaj legnagyobb részt Apuliából érkezik, igen kevés jön Siciliából és Calabriából, még kevesebb, habár a legfinomabb minőség hozatik Genuából és Livornóból. Nagy

mennyiségű olaj megy átvitelkép Trieszten át Stiria, Magyarországra, Németországra, Lengyelországra és Oroszországra felé; ezt utóbbi országgal a forgalom olajban különösen a közvetlen vasúti díjak meghonosítása folytán emelkedett. A Triesztbe hozott olaj $\frac{3}{4}$ része közönséges, és csak $\frac{1}{4}$ ennivaló. Az utolsó évek behozatala következőkből tűnik ki:

1865	évben	202,650	orna
1866	»	168,400	»
1867	»	196,900	»
1868	»	188,600	»
1869	»	278,650	»
1870	»	164,400	»
1871	»	261,150	»

Az ezen évekből vett átlag-mennyiség 208,000 orna (Egy orna egyenlő 59.92 kilogrammal).

Déli gyümölcs (a narancson és citromon kívül) nagy mennyiségben jó Triesztbe. Mandula és pedig mind édes mind keserű nagyobb részt Apuliából, kisebb részt Siciliából, és csak igen kevés a Romagnából érkezik. Tíz év óta a mandula-termesztés Olaszországban nagyon növekedett, ezen növekedéssel mindazáltal a Triesztbe való szállítás arányos lépést nem tartott. E czikknél egyébiránt az árak rendkívül változtak, amint ez a következő összeállításból kitűnik. Behozott Triesztbe.

1865	évben	29,000	zsák	34—52	forintjával
1866	»	46,600	»	39—61	»
1867	»	29,800	»	46—58	»
1868	»	56,570	»	36—55	»
1869	»	36,600	»	35—56	»
1870	»	30,430	»	44—56	»
1871	»	42,180	»	38—52	»

Átlag évenként behozatik 38,500 zsák, habár többen állítják hogy e mennyiség igen nagynak vétetett, s hogy az évi behozatal csak 20,000 zsák volna.

Mogyoró octoberből deczemberig zsákokban Siciliából és Nápolyból hozatik. Évenként körülbelül 20,000 zsákkal. Szent-jános-kenyér rendszerint Apuliából érkezik 45,000 zsákkal. Kapri Siciliából körülbelül 1000 hordócskában, egy-egy hordónak súlya 100 font.

Trieszt kivitele Olaszországba leginkább fa, gyapju, kender, és szeszen áll.

Fanemüekből kivitetik tölgyfa hajó építési czélokra, fenyőfa és bükkfa különféle czélokra. A fakereskedés majdnem kizárólag Samengo és Fonda két trieszti cég által üzetik. Samengo cége 1871-ben egy maga 200,000 köbláb fát vitt ki, melynek harmad része olasz kikötőkbe ment. Néhány év óta a kereskedés ezen ágában is hanyatlás mutatkozik; minek oka egyrészt abban keresendő, hogy a hajóépítésnél újabb időben a vas mindinkább nagyobb mérvben használtatik, de másrészt abban is, hogy a trieszti faárak a piemonti és romagnaiakhoz képest sokkal magasabbak. A fenyő és bükkfa-kivitel mennyisége a következőkből vehető ki:

	1868	1869	1870	3 évben	átlag 1 évben
	d a r a b és k ö b l á b :				
deszka	1,312.300	1,622.680	1,180.030	4,145,010	1,381,670
fél-deszka	136.660	109.980	63.430	315.070	105.023
küszöb	63.130	78.400	47.420	190.950	63.650
gerenda	68.610	91,030	54.660	214.300	71.430
vékony deszka	909.350	1,791.440	1,560.340	5,261.130	1,753.710
nagy gerenda	50.760	49.900	22.940	123.600	41.200

Az említett deszka között körülbelül 1 millió darab fenyődeszka, a többi bükkfa. A fenyőfa deszkák 12 velenczei láb hosszúak, 11—12 vonal vastagok és 6—15 hüvelyk szélesek. A Karinthiából jövők inkább kedveltetnek és kerestetnek, mint a Krajnából vagy Steierországból jövők.

A bükkfa-deszkák, melyek különösen a déli gyümölcsökhöz való ládák készítésére használtatnak $6\frac{1}{4}$ — $12\frac{1}{2}$ velenczei láb hosszúak, 9—10 hüvelyk szélesek, és 8—9 vonal vastagok.

A fenyő-deszkácskák, melyek citrom-ládákhoz használtatnak és pedig ugynevezett messinai ládákhoz (uso Messina) $6\frac{1}{4}$ velenczei láb hosszúak, 10—9 hüvelyk szélesek és $1\frac{1}{2}$ —2 hüvelyk vastagok. E deszkáknál az üzletvilág megkülönböztet közönségeseket és horvátországiakat. Az előbbieket kevésbé szabályosan fűrészelték. A horvátországiaknál az ár minden száz darabnál 1 forinttal drágább.

Triesztbe a gyapju rendszerint a török és görög tartományokból hozatik, és pedig részben közönséges, részben közép finom áru. A közönséges gyapju rendszerint Olaszországba vitetik ki, csak igen ritkán szokott az áruból csekély mennyiség Angolországba szállítatni, hol a legdurvább iparczikkék készítésére fordíttatik. A finom és közép finom gyapju Olaszországban csak keveset keresett; Trieszt

e gyapjút leginkább Németországba, Belgiumba és Franciaországba viszi. Triesztben jól ismerik az olasz gyapju, jelesül a toscanai, a romagnai és nápolyi termény jelességét; de miután Olaszország a gyapjútól kiviteli vámot szed, egyelőre ez árucikkben beviteli kereskedés nem fejlődhetik ki.

Trieszt kereskedésében és iparosságában nagy szerepet játszanak a kender-árak. Az évi kivitel e cikknél körülbelől 2000 tonna. E cikknek ára egy idő óta folyvást emelkedik; ennek oka egyrészt a kendertermések rossz voltában, de másrészt az északi vidékek lentermésénél mutatkozó hiányokban található. Trieszt a kender-árakhoz a nyersanyagot részben Olaszországból kapja, és sokkal többet volna még képes földolgozni, ha az olasz kiviteli vám és a magas vasuti díjak a behozatalt nem akadályoznák.

Hogy a szesz kivitel általában s épügy Triesztből Olaszországba az előbbi években nagy szerepet játszott, mikép hanyatlott az, s miké hanyatlásnak indokai: — erről a jelen folyóirat I. füzetében volt alkalmunk tüzetesen értekezni.

Trieszt mellett az osztrák magyar monarchia többi piacza in az olasz forgalom alárendeltebb szerepet játszik, sőt az utóbbi években a közvetlen kereskedés tetemesen csökkent. Így Fiumében az 1871-iki év az 1870-ikihez képest 1,100.000 frtnyi csökkenést tanusít; jelesül körülbelől 1 millió forinttal kevesebb gabna hozatott be Olaszországból, mintegy százezer forinttal kevesebb fa vitetett ki Olaszországba; az egyedüli üzletág, mely ez évben emelkedést mutat, az olasz boroknak bevitele. Ezen hanyatlásnak okai különbözők, de nagyrészt a francia-német háborúban található k fel. — Dalmatiába a szomszéd olaszok számos élelmi és első rendű szükségleti cikket szoktak behozni, jelesül e behozatalnál következő cikkek szerepelnek: füvek, gyümölcs, tészta, rizs, sózott hús, tőkehal, téglák és kövek. A kivitel csekély jelentőségű és rozusra, régi vásra, meg olajra szorítkozik. Zárában az évi forgalom Olaszországgal tett a kivitelnél 70,282 forintot, a bevitelnél 220,704 forintot.

A belső piacoknál nagyon bajos kimutatni a közvetlen forgalmat, miután ezeknél Trieszt és más városok közvetítése folytán, és részben a statisztikai adatok tényleges hiánya mellett pozitív adatokat közölni majdnem lehetetlen.

Tájékozást szerezhetni mindazáltal a következő összeállításból, mely egyes piacok ki- és bevitelét Olaszországból és oda feltünteti.

Behozatik Olaszországból :

Triesztbe:	narancs és citrom	1871-ben	321,500 láda,
	cedrus-gyümölcs,		
	gabna,		
	olaj	átlag	200,000 orna,
	mandula	1871-ben	42,180 zsák,
	mogyoró	átlag	20,000 »
	apró-szőlő . . .	»	10,000 baril.
	szentjános-kenyér .	»	45,000 zsák,
	kápri	»	1,000 baril,
	higviricz nedv . .	»	2,000 láda,
	szardella	»	3,000 baril.
	kender	»	2,000 tonna,
	kecske- és báránybőrök, lenmag, narancs- és citromlé, manna, makeroni, pistáciák, cremor tartari, szilva, bor- soda, gyapot, horzsakő, hermelin, parafa.		

Fiuméba : borok és gabona ;

Zárába : füvek, gyümölcs, tészta, rizs, sózott hús, tőkehal, téglá.

Bécsbe : elkészített selyem átlag 10 millió lira értékben, selyem-
árak átlag 6 millió lira értékben ; márvány faragatlan
és faragott állapotban, 1 millió lira értékben ; továbbá
keztübbőr, olaj, friss gyümölcs, főzelék, narancs és ci-
trom, florenczi szalmaszövet ;

Budapestre : olaj, rizs, friss és aszalt gyümölcs, gyógyszerek, kávé,
petroleum és selyemárak ;

Temesvárra : olaj, rizs, aszalt gyümölcs, narancs és citrom, gyar-
matárak és selyemárak.

Kivitetett Olaszországba :

Triesztből : faárak, gyapju, szesz ;

Fiuméből : fa, gyógyárak ;

Zárából : rozs, ócska vas, olaj ;

Pestről : gabna, liszt, bor, szesz, finomított cukor, rongyok, fa
hordókhoz, építéshez és műfa, kender, keményítő, olaj-
pogácsa ;

Temesvárról : gabna, gyógyárak és szesz.

Ezen tényleges állapottal szemközt azon kérdés merül fel, le-
hetne-e a közvetlen forgalmat bizonyos cikkek tekintetében nagyobbá
tenni, s ha igen, mily eszközök szolgálnának erre. Mellőzve ezuttal

saját egyéni nézetünket, kizárólag a kereskedelmi kamarák és az olasz consulok jelentéseiből kívánjuk a tárgyat megvilágítani.

Triesztet illetőleg a narancs- és citrom-bevitelt lehetne még nagyobbá tenni; de ehhez szükséges mindenekelőtt, hogy Szicília és Nápoly közt többszörös hajózási vonal létesüljön. A szárazföldi közlekedés is sok kívánni valót hagy, így ha Apuliában Gargano fokon lóvonatu vasut épülne, ez tetemesen lendítené ezen árúk kivitelét. Hogy a narancs- és citrom-termelésben beálló minden lendület, magára a kereskedelemre is jótékonyan hatna, az természetesen, s e czélból különösen az ültetvények mesterséges öntöztetése látszanék indokoltnak.

Az olajkereskedés emelése mulhatlanul kívánja, hogy az olajkiszítésnél Sziciliában nagyobb gondosság alkalmaztassék. Genuában már újabb módszerek honosak e tekintetben, és igen czélszerű volna, ha ezen példa másutt is követésre találna.

Egy cikk, mely jelenleg majdnem teljesen elhanyagolt, s mely jövőben nagy jelentőséggel bírhatna : a bor. De hogy az olasz borok kelendőséggel birjanak, ahhoz szükséges mindenekelőtt, hogy általában jobban kezeltessenek, s hogy másodszor az olasz bortermelők terményeiket a külföldi fogyasztók izléséhez alkalmaztassák. Ha az olasz bortermelők e részben tevékenyek lesznek, semmi kétség, hogy borkivitelük rendkívül emelkedni fog.

Fiumében és Zárában fősulyt fektetnek arra, hogy az olasz kikötők és a nevezett városok közt rendes hajózási vonal létesüljön; így módon az olasz kereskedelem, mely jelenleg apró hajókon Dalmátia és a magyar tengerpart sok kis helyein elforgácsolódik, központosíttatnék és ez által maga a kereskedelem is rendszeresebbé és élénkebbé válhatna.

A belső piacok közül : Bécsbe különösen selyemárúkból lehetne többet hozni. 1859 előtt Lombardia roppant mennyiségű selyemárút küldött föl Bécsbe; ezen ország elszakadása után a magas vámok hosszabb ideig gátolták a bevitelt; a bécsi gyárak lassankint gyarapodni kezdettek, úgy hogy jelenleg, midőn az 1867-ki szerződés következtében a beviteli vám ismét csekélyebb, Bécs már nagy mértékben látja el a belső szükségletet. Egyébiránt, ha a lombard gyárak e gyártás számos előnyeit meghonosítanák, e cikkekből is nagyobb behozatal volna lehetséges. Hasonlókép nagyobb lehetne a bevétel a márványnál, de itt a magas vám képez akadályt, s így Bécs a kevésbé jó karsti és wöllersdorfi márvánnyal kénytelen szükségletének nagy részét kielégíteni.

A magyarországi piacokon nagy a panasz az olasz olaj ellen

miután az legtöbb esetben idegen elemekkel vegyítve szokott rendeltetési helyéhez jutni. A Budapesten székelő olasz consul nézete szerint az olaj-hamisítása Trisztben és csak ritka esetekben Livornóban is szokott történni, s ennél fogva igen czélszerű lenne, ha a magyarországi kereskedők közvetlenül összeköttetésbe lépnének olasz házakkal, és teljesen mellőznék Trieszt közvetítését. Egyáltalában igen kívánatos volna más cikkek (rizs, gyümölcs, gyarmati czukor) tekintetében is, ha a közvetlen összeköttetés létesülne, és a trieszti vagy bécsi czégek közvetítése elkerültetnék; mert nemcsak olcsóbbak lennének az árúk, hanem legtöbb esetben jobb minőségben is érkeznének Magyarországra.

Az olasz kereskedés jövőjére nézve, nem egészen érdeknélküliek a következő adatok :

Sokkal nagyobb lehetne a bevitel Triesztbe a citrom és narancs, különböző gyümölcsök, olaj, kender, könyvek, divatcikkek, agyagárúknál.

Triesztből Olaszországba kedvezőbb viszonyok mellett mint új, eddig a forgalomban elő nem fordult cikkeket: bőröket és gypjút lehetne vinni. — Bécsbe mint új cikkeket be lehetne hozni selyembársonyt és borokat; a selymárúk és márvány behozatalát pedig nagyban lehetne emelni. — Magyarországra alkalmas behozatali cikkek volnának: vörös borok, czukorneműek és befőzöttek, a behozatal pedig igen növeszthető olaj, rizs, gyümölcsök és gyarmatárúknál. A kivetelnél nagyobb szerepet játszhatnának a gyógyárúk és a szesz.

Természetes, mikép Olaszország vámdíjszabályzata is lényeges befolyással van a két monarchia közti forgalomra. Trieszt élénk gypjuüzletet folytathatna Olaszországgal, de a gypju kivitelénél Olaszország vámot szed, s ez tetemesen nehezíti a forgalmat; ugyanez áll a kenderről is. Számos nehézség mutatkozik abban, hogy az olasz vámdíjszabályzatok egyes árúknak begöngyölésénél más és más tára-súlyt engednek; így különösen a czukor- és kávénál sok hátránnyal jár az eltérő tára-számítás. A szeszbevitel számos akadályairól tüzetesen már volt alkalmunk értekezni. Nemcsak az olasz, de az osztrák-magyar vámdíjszabályzat is még számos akadályt gördít a szabad forgalom elé, így a többiek közt a márvány-bevitelt a magas vámok nagyon gátolják, rongy-kivitelünk nagyobb lenne, ha kiviteli vámunk nem volna oly magas.

Ezen az említett hivatalos kiadvány nyomán összeállított adatok

kellő kiegészítésül közöljük az olaszországi forgalmat, a mint az vámhivatalaink kimutatásai szerint jelenkezik.

Behozatott (ezer forint értékben) :

	1861.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.
nyers selyemsodrony .	4,092	4,879	6,544	5,599	246	7,717
finom selyemárúk .	1,842	1,716	2,396	2,525	3,128	3,516
gyapot	52	82	515	1,144	1,157	2,884
rizs	24	1,037	1,427	1,118	1,397	1,920
buza	10	1,250	972	911	1,035	1,192
kukoricza	1,098	877	962	803	598	839
korállók	292	263	466	480	279	658
selyemhulladék fonott .	46	1	14	59	70	530
selyem nyers, sodratlan	719	157	92	156	268	523
selyemhulladék fonatlan	46	225	266	303	365	493
közönséges bőr . . .	9	187	315	248	243	399
gyanták és növénynedvek	8	3	1	1	58	355
faolaj hordókban . .	62	264	204	228	219	304
bőrök	7	158	104	124	260	271
kávé	92	305	323	247	247	232
disznók	58	200	187	186	189	206
kőolaj	—	73	90	153	199	193
lőhere-mag	4	60	42	36	16	193
félgicszerzett kecske és						
báránybőrök . . .	46	114	195	156	171	187
közönséges selyemárúk	189	216	281	325	325	179
legközönségesebb faárúk	43	134	145	183	137	164
sajt	508	105	144	124	134	159
tollak	51	111	124	157	176	158
kén és kénvirág . . .	13	30	82	132	123	143
finom déli gyümölcs .	6	49	81	86	68	138
képek	19	23	38	138	77	136
faolaj rozmarinolajjal .	—	11	26	20	28	134
tehén	51	34	21	12	36	129
zsiradékok	1	81	63	37	68	117
középfinom déligyümölcs	16	66	133	133	99	110
legfinomabb hancsárúk .	8	102	157	135	88	99
könyvek	240	68	69	100	123	90
halak	17	87	101	108	70	85
gyapju	73	40	21	51	207	59

	1861.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.
finom vasárúk	35	122	39	59	10	48
selyemgubók	10	123	72	237	131	42
középfinom gyapjuárúk	16	16	2	11	102	28
középfinom üveg . . .	—	236	116	69	26	13
indigo	228	7	5	6	7	6
lenfonál	113	4	2	2	—	1
nyers dohány	—	—	724	—	—	1
más árúczikkek . . .	2,499	1,829	1,971	1,887	2,027	2,625
összesen . .	12,801	16,345	20,743	19,738	15,487	28,208

Kivitetett Olaszországba (ezer forint értékben) :

	1861.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.
rövid árú	1,043	2,214	2,721	3,581	2,688	4,017
nyers nemsodrott selyem	5,341	2,581	1,994	2,148	1,698	3,494
közönséges műfa . . .	520	2,559	1,616	2,292	3,151	2,785
finomított cukor . . .	—	678	453	199	1,109	2,376
finom bőrárúk	58	143	129	201	753	1,407
közönséges lenárúk . .	146	835	779	1,363	1,176	1,254
gyapju	73	113	633	831	845	1,201
liszt	449	67	332	196	52	1,204
középfinom és finom gyapjuárúk	635	934	810	938	871	930
középfinom gyapjuárúk	2,224	941	606	1,047	979	918
legközönséges. rövidárú	18	354	314	481	772	777
nyers dohány	10	650	1,092	1,082	670	771
finom vasárúk	11	209	267	363	546	667
finom rövidárúk . . .	94	410	480	647	447	567
középfinom üveg . . .	46	140	286	366	368	561
olajmagvak	12	2	2	2	9	444
sör	1	115	164	200	278	389
finom gyapjuárúk . . .	244	159	209	247	236	379
közönséges üveg . . .	28	322	374	408	338	345
bor	140	605	622	509	344	329
középfinom lenárúk . .	246	84	101	114	248	338
közönséges gyapjuárúk	124	285	280	322	258	805
nyers, sodrott selyem .	629	207	172	165	228	297
közönséges papír . . .	—	184	269	237	259	288
árúk külön meg nem						

	1861.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.
nevezett fémből . .	5	185	164	255	263	285
közönséges vasárúk . .	45	238	324	372	287	227
fonatlanselyemhulladék	501	78	227	260	232	227
hüvelyesek	45	5	33	45	141	228
olajpogácsa	—	—	—	36	168	214
legközönséges. lenárúk	11	20	109	189	142	212
műszerek	102	115	144	146	168	207
czukorliszt	—	7	16	14	79	201
közönséges bőr . . .	111	172	203	188	161	170
közönséges selyemárúk	61	173	175	116	153	167
közönséges bőráruk . .	6	46	152	45	50	166
zsiradék és szalonna . .	1	1	22	188	987	164
ökrök és bikák . . .	138	496	293	354	195	163
égett folyadék . . .	12	546	1,599	2,999	1,427	149
finom faárúk	5	61	67	75	97	144
sajt	16	101	82	169	142	134
lovak és csikók . . .	1	638	260	359	95	126
finom papir	21	87	68	121	135	124
selyemgubók	382	68	234	181	131	128
buza	851	57	823	2,358	187	120
finom selyemárúk . .	66	249	194	102	92	112
czéfnázott lenárúk . .	3	67	55	133	179	108
külön meg nem nevezett						
vegyszer	5	50	72	98	113	107
árpa és maláta . . .	1	48	50	71	118	82
legközönséges. faárúk .	3	41	151	37	40	82
vas	—	446	129	138	111	71
legfinomabb rövidárúk .	90	496	520	189	144	64
fonott selyemhulladék .	7	29	135	37	67	59
tehén	41	181	105	85	62	57
legközönséges. vasárúk	4	120	62	80	63	55
finom öltönyök . . .	6	29	84	48	399	42
fiatal marha	108	44	28	31	30	40
legközönségesebb üveg	10	68	290	146	105	81
közönséges gyapotárúk	26	127	36	65	67	31
kukoricza	720	4	49	3	1	81
finom lenárúk . . .	84	7	17	147	15	27
zab	198	8	169	232	50	16

	1861.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.
len-repczeolaj	36	140	45	59	47	11
nyers rész	2	3	42	102	13	10
ásatagszén	—	162	90	69	123	8
kövek, drágák	—	—	252	—	—	6
finom festárúk	1	4	21	166	6	2
kender	165	10	16	1	7	1
a többi czikkek	1,023	1,663	2,156	2,087	2,089	2,162
összesen	17,005	21,881	24,468	30,530	27,534	32,704

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy 1867 óta folyvást emelkedik a forgalom Olaszországgal, és pedig mind a behozatal, mind a kivitel; az egyedüli kivételes év az 1870-ki, melyben lényeges csökkenés észlelhető, de ezen év mint rendkívüli s a francia-német háború által megzavart, tekintetbe nem jöhet. De másrészt, főkép a kivitelnél oly hanyatlások mutatkoznak, melyeknek belső oka mindenesetre az olasz vámpolitikában keresendő; így csökkent főbb kiviteli czikkeink közül a bor, s pedig majdnem felére annak, mit 1867-ben kivittünk; csökkent a szarvasmarhák és a lovak kivitele, a legközönségesebb üveg és más iparczikkek kivitele; de csökkent különösen a szesz kivitel az ismert szeszadó következtében; a magolaj, sőt maga a liszt kivitel is (habár ez 1871-ben ismét rendkívüli emelkedést mutat), szóval, főkép Magyarország kiviteli czikkei kedvezőtlen viszonyokkal küzdenek Olaszországban.

Az új kereskedelmi szerződés megkötése alkalmával tehát lesz elég teendője kormányunknak, alkalmas módzatok megállapítása által kereskedelmünket ezen irányban is biztosítani.

Oroszország ipara.

MUDRONY SOMÁTÓL.

Die Industrie Russlands in ihrer bisherigen Entwicklung und in ihrem gegenwärtigen Zustande etc., von Friedrich Mathäi Leipzig. Verlag von Hermann Fries I. B. 1872. II. B. 1874.

Oroszország ipara mindeddig nem igen ütött valami nagy zajt Európában. Alig tudunk ez iparról valamit; s amit tudunk is, többnyire nagyon homályos, ellenmondásokkal teljes. E tudomások alapján könnyen hajlandók lehetünk az orosz ipar értékét fejlődési képességét s jövőndő hivatását vagy kicsinyleni, vagy túlbecsülni.

Mindez igen természetes. Oroszország ipara nem dolgozik kivételre, ennél fogva az orosz iparcikkek nem képezik az európai forgalom megszokott tárgyait. A gyakorlati életből alig ismeri azokat Európa, nem úgy mint például az angol vasat vagy gyapotot, a francia luxus-cikkeket, az osztrák apróárukat, a cseh üveget, stb. A gyakorlati élet tehát az orosz ipart nem létezőnek tekinti.

Azonban másfelül, valahányszor a világ nemzetei kiállítási versenyre kelnek, Oroszország mindig igen figyelemre méltó kiállítmányokkal szokott megjelenni, melyek azt mutatják, mintha a barbarnak tartott nagy északi birodalomban az ipar majdnem minden ága oly magas fejlettséget ért volna, hogy a legkitünőbb európai termelőkkel is egyszínvonalra helyezhető.

Igy például kétségtelen, hogy Oroszország oly nagyszerűen berendezett gyapot- és más szövetgyárakkal bír, mint akár Anglia, s a gyártmány minősége is oly kitünő, mint bármely más világnevezetességű államé; kétségtelen az is, hogy a nagyipar azon másik főágában, mely a szövésfonással szemben áll, s annak mintegy párját képezi, a vasiparban, Oroszország szintén egyes oly telepeket mutathat fel, melyek mindarra képesek, amire a technika mai állásában a vasipar általában képes. Aki ezeket látja, majdnem azt kell hinnie, hogy Oroszország azon két iparágban, melyek a modern ipari tevékenységnek mintegy két sarkát képezik, versenyre kíván kelni Angliával, Belgiummal vagy Franciaországgal. Másfelül ha az orosz fényüzési ipart nézzük, az arany- és ezüstművességet, a bronzipart, a porcellán- és üvegipart

stb., bámulattal kell eltelnünk azon magas tökély felett, mely egyes orosz készítményekben nyilatkozik. Szent-Pétervár e tekintetben már majdnem joggal megérdemli azon büszke nevet, melyet viselni szeret, midőn magát »Észak Párisának« nevezi. — S így végigmenve a legnevezetesebb iparágakon, mindenütt oly készítményekre akadunk, melyek mintegy általános versenyre hívják ki az egész világot, hogy amiben egyes államok külön-külön jelesek, Oroszország azokban valamennyiben különbség nélkül mérközni akar.

Az európai általános közvélemény (nem beszélek itt egyes szakférfiakról) eszerint nem tud tisztába jönni azzal, hogy mit tartson Oroszország iparáról.

Mindenki tudja, hogy Oroszország már évtizedek óta a leghatározottabb védvám híve. Ennélfogva az imént érintett ellenmondást úgy vélik megoldhatónak, hogy elismerik ugyan az orosz ipar egyes ágainak, vagy helyesebben az egyes iparágak kiváló telepeinek nagyszerű berendezését, s gyártmányaik technikai tökélyét, azonban ezt nem természetes alapon fejlődöttnek, tehát nem valóságos benső élet-erővel bírónak, hanem pusztán a védvám mesterséges szülöttének nyilváníták. Midőn orosz iparról van szó, uton-utfélen találkozunk e nézet-
tel elannyira, hogy e nézet már-már röpke szóvá vált, melyet meggon-
dolás nélkül ismétlünk mint valami axiomát.

Helyes-e e nézet? . . . Mi alig mernénk igenlőleg felelni. Mert tény az, hogy Oroszország Középázsiaiban, tehát saját területén ki-
vül is már sikeresen versenyez némely világkereskedelmi cikkekkel, ne-
vezetesen gyapotkelmékkel is a legyőzhetlennek tartott Angliával, tény az is, hogy Anglia eltitkolhatlan aggodalommal nézi Oroszország ipari hatalmának terjedését. . . Egyébiránt, ha az érintett felületes nézet Oroszország iparáról állana, ha elfogadjuk azt, hogy mivel védvámok által van fejlesztve, életképességgel nem bír, akkor ugyanezt kell tar-
tanunk az amerikai iparról is, mert hisz ez is erős vám védelme alatt fejlődött és áll fen; ugyanezt kell tartanunk a svéd és norvég iparról, s kisebb mértékben a német és osztrák iparról stb.

Az orosz iparban mutatkozó ellenmondás tehát ezáltal megoldva nincs, s az egy-két szóval nem is oldható meg. Hogy tiszta ítéletet nyerhessünk az óriási északi birodalom iparáról, szükséges valamivel mélyebb tekintetet vetni e birodalom ipari viszonyaiba.

* * *

Azon hatalmas férfinak, ki a mult század elején az orosz birodalom trónján ült, s kit nemzete joggal nevezhet nagynak, eszébe ju-

tott a terjedelmes barbar birodalmat a művelt európai államok színvonalára emelni. — Intézkedései, melyek ugyan itt-ott a fékezetlen akarát zsarnoki velleitásaiba tévedeztek, abban az egyben tagadhatlanul eltalálták a helyes utat, hogy a művelődés eszközéül mindeknek fölött az ipart választották. A civilizatiót meghonosítani nagy Péter szemében egyet jelentett ezzel: az ipart meghonosítani és fejleszteni. Ha az európai nemzetgazdasági írók szótárában az ipar emelésének ama kezdetleges, de valóban hatályos rendszere, melyet Colbertismus név alatt ismerünk, a hires francia minisztertől vette nevét, ép oly joggal vehette volna azt nagy Pétertől is; Colbert és Péter rendszere közt nincs lényeges különbség; különbség inkább a kettő szerencséje között volt, a francia miniszter azon szerencsés helyzetben volt, hogy nagyszerű iparnak, főleg műiparnak minden előfeltételeivel bíró országban léptethette életbe rendszerét, míg az akkor még egészen barbár északi birodalomban az ily előfeltételek mind hiányoztak. — A csárnak Péter mester név alatt incognito tett európai, főleg hollandi utazásai eléggé ismereteseek, de azokat inkább regényes, mint komoly jelentőségű oldaláról szoktuk tekinteni. . . A világtörténelemben bizonyára páratlan eset, hogy egy hatalmas uralkodó titokban elmenjen mesterséget tanulni, és pedig nem egyedül, (mint képzelni szoktuk,) hanem előkelő kíséreléssel, kiknek mindegyike más-más iparág megtanulásával volt megbízva! . . . Mindezek egyébiránt nagyon ismeretes dolgok; de azt kevesebben tudják, hogy ezen utazásoknak egyik fő czélja volt az akkori kor legügyesebb mestereit felkutatni, s őket az orosz birodalomba való betelepedésre birni. Így nevezetesen sikerült Péter csárnak már akkor 640 kiváló iparost megnyerni. Később az iparosok bevonását rendszerré tette a csár, és főleg 1702 óta mindent elkövetett a gyáriparnak fejlesztésére. — Figyelmet érdemel azon másik, szintén hasonló fontosságú intézkedés is, hogy minden nevezetesebb iparágra nézve, melyet meghonosítandónak tartott, állami költségen gyárat rendezett be és tartott fen, melyeknek rendeltetése volt, hogy mint aul szolgáljanak a magánvállalkozásnak. Magától érthető, hogy első sorban oly gyárakra irányozta figyelmét, melyeknek fejlődése a hadfelszerelés és tengerészet érdekében is feküdt. Első ilyenmü teremtményei voltak: egy vitorlavássongyár, egy kötélgyár, több bőrgyár stb. . . ezeket követték: a duderhofi papirgyár (1714), a szentpétervári selyemkermeggyár (1717), a nagy posztóudvar és vászonudvar Moszkvában (1720) stb.

Időközben részint ujonan alapítottak, részint korszerűen beren-

deztettek különféle vashámorok, fűrészmalmok, fegyvergyárak stb. — A kormány által adott példa és támogatás nem maradt hatástalan a magánvállalkozásra sem. Társulatok keletkeztek, czukor-, vitriol-, üveg-, kristály-gyárak felállítására. — De mindezen hasznos iparágak mellett a műipar sem maradt figyelmen kívül. A korona költségén tükörgyár és gobelingyár is keletkezett. — Egy harmadik igen nevezetes intézkedése volt a császárnak az 1718-ban életbeléptetett *ipari collegium* létesítése. E testület majdnem teljhatalommal volt felruházva minden ipari ügyekben, nevezetesen az ipartérdeklő vitás ügyek eldöntésében, továbbá feladata volt az iparosokat támogatni, sőt szükség esetében nekik előlegeket nyújtani.

Mindezen intézkedéseknek s az uralkodó lankadhatlan erélyének az volt eredménye, hogy nagy Péter uralkodásának vége felé a birodalomban már 213 gyár, illetőleg bánya- és kohómű állott fen, — ezek közt 21 valóságos nagy gyártelep, melyek némelyike egész 3000 munkást foglalkoztatott. Ezt teremtette nagy Péter-ugyszólván semmiből.

Péter utódainál hiányzott az erély a megkezdett uton való haladásra; csak Erzsébet és II. Katalin kezdtek újra nagyobb gondot fordítani az ipar fejlesztésére. Az elsőnek uralkodása alatt (1741—1762) 335 új gyár keletkezett, melyek azonban csekély termelőképességgel bírtak. — Katalin volt az első, ki a czéhrendszert meghonosítani s ezáltal polgári osztályt teremteni igyekezett; azonban az orosz nemzeti jellem a német czéhrendszertől mindig idegenkedett, s ezért az sohasem honosodhatott meg teljesen.

1766 óta valamivel szabadabb vámtarifa lépett életbe, mely egyrészt ugyan az iparnak kedvezett, amennyiben az iparhoz szükségelt nyersanyagok behozatalát könnyítette, de másfelől ártalmas is volt, amennyiben könnyítette a belföldi termények kivitelét, melyek egyrészt pedig szintén ipari anyagnak tekinthetők. Miután akkoriban európaszerre a legszigorubb védvám, sőt tilalom divatozott, s minden ország ipara (a »gyarmatok«-ba való kivittől eltekintve) jóformán csak a helyi piac számára termelhetett, Oroszország a szabadabb kereskedelmi tarifának hátrányait mihamar érezni kezdte, úgyhogy már Katalin császárnő uralkodásának vége felé (1762—1796) több nevezetes megszorítást kellett életbeléptetni.

A nagy Péter által adott lendület e közben, noha mind gyöngébb mozgással, de annál szélesebb gyűrűkben tovább hullámozott. Közvetlenül az ipar emelésére nem történt ugyan sok, de a forgalom emelésére igenis. 1803-ban életbe lépett az orosz-birodalmi-bank, mely a

gazdasági élet minden ágára jótékonyan hatott; más pénzüzetek, továbbá kereskedelmi társulatok is alakítottak, kereskedelmi iskolák létesültek stb. Mindezen intézkedések az ipar fejlődésére is visszahatottak.

Egészen új korszak nyílt az orosz ipar előtt az 1822. évi márt. 12-én életbeléptetett vámtarifával, mely a belföldi ipar védelmét következetesen és határozottan keresztülvitte.

Nevezetes körülmény, hogy körülbelül ugyanazon időben lépett életbe az amerikai védvám-tarifa is, s ennél fogva igen kedvező alkalom nyílik a két ország ipari fejlődésének párhuzamba állítására. Alább erre nézve néhány megjegyzést engedünk meg magunknak. E helyen csak egy tény emelünk ki, szerzünk szavaival élve: »Be kell vallani, hogy az orosz ipar azon pillanattól kezdve, midőn az 1822-iki tarifa által létele teljesen meg volt védve, oly hatalmas előmenetelt tett, minőt ily rövid idő alatt más országokban alig mutathatnak ki.« Ezt egy oly szakférfi mondja, ki az orosz ipar minden viszonyait a legbehatóbban tanulmányozta; ki amellett maga sem orosz, hanem német, s mint ilyen, azon több helyütt nyíltan kifejezett óhajttással van tele, hogy az orosz vámsorompók a német ipar-czikkek előtt megnyiljanak, aki végül maga elvileg határozottan a financz vámok híve. — Egyébiránt ez auctoritásnál még nagyobb auctoritással beszélnek a számok. A vámtarifa életbeléptetése utáni évtizedben a nevezetesebb iparágak termelésének értéke következő növekedést mutat:

a gyapotipar	emelkedett	230 százalékkal
a selyemipar	»	25 »
a gyapjuipar	»	30 »
a kenderipar	»	45 »
a dohánygyártás	»	150 »
a szappanfőzés	»	131 »
a gyertyakészítés	»	62 »
a vegyészeti ipar	»	10 »
a cukoripar	»	34 »
az öntött vas gyártása	»	26 »
a kovácsolt vas gyártása	»	9 »
a réztermelés	»	13 » stb.

Ezen emelkedési arányokban egyébiránt világosan kitűnik az orosz védelmi tarifának gyöngye oldala is, melyről még alább bővebben lesz szó. — Ami a gyártelepek számát illeti, 1820-ban még csak 3800 ugynevezett gyár létezett, 1850-ben a gyártelepek száma 10,500-ra

növekedett, 1870-ben pedig 26,643 telep számláltatott, és 1870 óta is igen tetemes emelkedés constatálható, ha nem is annyira az összes telepek számában, mint inkább egyes iparágak termelőképességének emelkedésében.

Az emelkedés, mint ezen felületes számokból is kilátszik, tehát állandó; egyébiránt tudni kell, hogy a vámtarifa, mely ez emelkedés előidézte, életbeléptetése óta majdnem teljesen változatlan maradt a legújabb időig, s ez mindenesetre egyik figyelembe veendő különbség az orosz és az amerikai tarifa között, mely utóbbi — mint kiki tudja — életbeléptetése óta több ízben lényeges változást szenvedett, nemcsak egyes tételeiben, hanem lényegében is, amennyiben közbe-közbe valóságos pénzügyi vámok váltották fel a védvámokat. . . Csak a legújabb időben kezd Oroszország az ipar védelmére felállított gróf Kan-krin-féle tarifán némi változtatásokat tenni, így nevezetesen az 1869-ben életbe lépett tarifa által mintegy 70 tételnél némileg lejjebb szállítottak a behozatali vámok, s azonkívül a szárazföldi és vízi behozatalra nézve fenállott különözeti díjszabások megszüntetettek. De ez magában véve szintén csekély jelentőségű változás, amennyiben a határozott védelem minden pontban szigoruan megtartatott.

Attérve azon egyéb speciálisabb intézkedésekre, melyek a vámvédelem életbeléptetése által megnyílt új korszak alatt az orosz ipar fejlesztésére és emelésére tétettek, főleg a következőket kell kiemelni 1828-ban egy ipari és kereskedelmi tanács alkottatott, mely Moszkvában egy osztálylyal és a vidéken több bizottságokkal bir. Ehhez hasonló intézmény — mint említettük — már nagy Péter csár idejében is létezett, azonban az később II. Katalin czárnő idejében megszűnt. — Továbbá egy technologiai intézet hozatott létre, mely minden egédeszközzel dusan fel van szerelve, s mihamar a főváros egyik legátogatottabb képzőintézete lön. Ezzel feligmeddig összefügg az iparkiallítások rendezése, melyek 1829 óta rendszeressé lettek s időszakonként (minden 2—7 évben) ismételtettek. — De ezeken kívül még egy oly intézkedést találunk, melyet semmi ország nem fejlesztett ki annyira mint Oroszország, s mely abban áll, hogy ipari és kereskedelmi ügynökök telepítették le Londonban, Párisban és Berlinben a végett, hogy az ipar ottani előmeneteleit folyton figyelemmel kíséjék, s mindennemű új gyártmányból árumintákat küldjenek hazájukba . . . Általában véve a »kormány semmit el nem mulasztott, ami az ipar élénkítésére és előmozdítására hathatott, s az valóban meglepő módon fejlődött, amennyiben a külföld által nyújtott példát

követte, s az új iparágak mihelyt csak valahol sikerrel üzettek, Oroszországban is azonnal meghonosítottak. A Miklós czár idejében, legalább a krími háború kitöréseig, dusan meglevő tőke az iparra vetette magát, habár főleg oly iparágakban talált alkalmazást, melyek az orosz viszonyokban nem mindig bírnak egészséges természetes alappal. Mindazonáltal ez iparágak, többi között a gyapotipar kitűnően virágzott s az abba fektetett tőkék magasán kamatoztak, úgyhogy mindig új meg új gyárak keletkeztek» . . .

Kellene még szölanunk a forgalmi intézményekről, és pedig egyfelül a közlekedési eszközökről másfelül a hitel és pénzintézetekről. Hogy Oroszország a legújabb időben oly vasuti hálózatot teremtett, mely — noha még távolról sem felel meg minden igénynek — még is egészen megváltoztatta a birodalom egész ábrázatját, azt kiki tudja: bővebben szólni e tárgyról már csak azért sem érezhetjük magunkat indíttatva, mivel azt czikkünk keretén belül ki nem merithetnők . . . Meg kell azonban emlitenünk, hogy Oroszország eddig kiválólag világkereskedelmi és honvédelmi pályákat épített, valóságos ipari vasutak építésére még csak kivételesen jutott alkalma; de az ujabban tervezett és részben foganatba vett vasutak között nevezetes ipari vasutak is vannak. Egyébiránt magától érthető, hogy minden vasut egyszersmind ipari vasut, s mint ilyen nem maradhat hatás nélkül az általa átszelt vidék ipari viszonyaira; s így véve fel a dolgot a vasutak már eddig is igen nevezetes tényezői lettek az orosz ipar emelkedésének. Azonban Oroszország vasuti hálózata még sokkal újabb keletű, hogy sem az a gazdasági életet teljesen áthatotta volna. Ennélfogva bátran azt lehet mondani, hogy az orosz ipar a vasuti hálózat gyors kiépülésével oly fejlődésnek megy elébe, mely az ipar történetében ismét egy új korszakot jelent.

A vasutak építése, noha főleg külföldi tőke által jött létre, mégis lényeges befolyást gyakorolt az orosz p é n z v i s z o n y o k r a is. Ezekről sem akarunk bővebben szólni, mert ezek oly sajátosságok és egyszersmind érdekesek, hogy beható tüzetes tárgyalást érdemelnek. Egyet még is megemlíthetünk. Oroszország eléggé fejlett bankügygyel bír, s ez már régibb keletű levén, az ipar fejlődésének egyik főtényezője volt már azon idő előtt, midőn a nagy vasuti építkezések a hagyományos maradiságot az ország legtávolabb zugaiban is felforgatással kezdték fenyegetni. Midőn tehát a nagy vasuti építkezések megnyitak, s az ország tőkeerejét erősen megfeszítették, a pénz- és hitelintézetek nem nyujthattak új segédezközt azt iparnak, mely pedig épen a nagy építkezések által és azok nyomán erősen hatványozott tevékenységre és

vállalkozásra lehetett indítatva . . . Egyszóval az orosz ipar ujabban tőke- és hitelszükséget szenved, s ez a velejáró magas kamattal együtt egyik főoka annak, hogy az orosz iparos drágábban termel, mint a tőkével kellően telített régibb művelődésű államok. Bizonyára még egy csinos cyklusa a tőke-produkáló éveknek fog eltelni, míg az egyensúly teljesen helyreáll emez erősen megkavart vízben. De ha az megtörtént- az orosz ipar újabb korszakának hatalmas felmerülését alig fogja valami gátolhatni.

Még egy harmadik igen nevezetes tényező van, mely mintegy határvonalat van hivatva állítani az orosz ipar multja és jövője között, értjük a jobbágyság megszüntetését, mely mint kiki tudja, már 1857-ben és 1861-ben készítettett elő és 1864-ben lett teljesen befejezve. — Hogy mily fontos szerepet játszik ez az orosz ipari viszonyokban azt később közelebbről meg fogjuk érteni.

Az orosz ipar multja felett akartunk egy rövid szemlét tartani, s me tekintetünk már a jövőbe tévedez. . . Hogy kellő sorrendet tarthasunk, szükséges előbb a jelenben megállapodnunk.

* * *

Az a kérdés, valjon természeténél, nevezetesen fekvésénél, talajának és népességének constitutiójánál fogva hivatva van-e iparra és mennyire az a birodalom, melynek ipari történetét egykét vonással feltüntettük?

Ha e kérdésre igazságos feleletet akarunk adni, Oroszország ipari hivatását tagadni nem lehet. Meg kell azonban mindjárt jegyeznünk hogy mi egészen más tényezőkön és más mértékkel mérjük e hivatást, mint azon nemzetgazdák, kik abstract elvekből szeretik a nemzetgazdasági theoremákat deducálni, kiváló figyelmet fordítván arra, hogy deductióik valahogy nagyon kézzelfogható összhangzásban ne álljanak azzal, amit a gyakorlati élet kívánatosnak tüntet fel. — Mi nem egy képzelt, nem létező, s ezért úgy szolván ideális nemzetgazdaság feltevéséből indulunk ki, hanem vesszük az illető valóban létező államot, amint van, s annak gazdasági elemeit vetjük vizsgálat alá, azt kérdezvén, mikép lehet ez elemeket a nemzet vagyonosságának és művelődésének legnagyobb előnyére értékesíteni. Ha ezen szempontból akarunk Oroszország felett itélni, okvetlenül azt kell mondanunk hogy iparra nagy mértékben hivatva van.

Igaz ugyan, hogy a birodalom igen nagy része kiválóan mezőgazdasági jellegű, mert földje számos gazdasági termelvény előhozására al-

kalmas. — De ez nem lehet akadály abban, hogy az ország iparra is ép annyira hivatva ne legyen.

Először is nem minden része alkalmas földművelésre, s ezen részek is emberek által lakatnak, akik élni és szaporodni akarnak, s a kiket földjeik művelése bizony nagyon is gyarló élelemmel volna képes ellátni.

De továbbá, a birodalom kitünő ipari anyagokat nyújt feldolgozásra. Eltekintve a mezőgazdasági termelvények feleslegétől, mely csak azáltal értékesíthető kellőleg, ha kivitel tárgyává lesz, s csak az által lehet juttatni a kivitel tárgyává, ha előkészítve, feldolgozva kerül piacra, vagyis ha az ipar által előbb lisztté, szeszszé, cukorra stb. átalakíttatik, eltekintve mondom ettől — az ország rengeteg és felette szapora faizást nyújtó erdőkkel bir, melyek a birodalom óriás területének körülbelül egy harmadát (mintegy 152,000,000 desszjatint) fedik, a melyeket vagy holttőke gyanánt kell hevertetni, vagy ipari uton kell értékesíteni mint tüzelő vagy mint feldolgozandó anyagot. — Az erdőtalan nem földművelési talaj, s ahol az ember elég vakmerő volt a természet gazdaságába pusztítólag benyulni s az erdőtalanj kapzsi kézzel eke alá fogni: a következmény rendesen megboszuulta a kontár gazdálkodást. . . . Ahol tehát oly óriási erdőtalan van, mint Oroszországban, ott az iparnak már eo ipso nagy tere nyílik. . De e mellett a nagy ipar főanyagaiban vasban és szénben is Oroszország nagyon gazdag. Az orosz vasérczek, melyekből főleg az Ural-vidékeken kimeríthetlen telepek vannak, szakértők állítása szerint, a legjobb angol és svéd vasérczekkel nemcsak vetekednek, hanem az utóbbiakat jóság tekintetében felül is mulják. A köszénre, mint tüzelő anyagra az ország, nagy fagazdaságánál fogva, ugyan még nem nagyon szorult rá, és ezért a szénbányászat még csak bölcsejében van, de constatált tény, hogy több igen jelentékeny telep találtatik a birodalom különböző részeiben s ami figyelmet érdemel, nemcsak barnaszén, hanem jó fekete köszén sőt antracit.

Nyugaton ott van a lengyel medencze, az ország közepén a moszkvai medencze, Nowgorod, Twer Moszkva, Tula, Rjazan, Orel, Szmolenszk kormányzóságokban terjed el; délen a doni medenczét találjuk, mely a doni kozákok földjét, továbbá Jekaterinoszlaw és Kharkow kormányzóságot foglalja el; keleten az Ural emelkedik, melynek lejtőin számos, és részben igen jó telepek mutatkoznak s az Ural Ázsia felé vonuló magaslatain a világ legnagyobb

széntelege, az úgynevezett sibiriai terület végül a Kaukasus is nevezetes széntelepet rejt magában.

Az iparnak úgy nevezhető általános, mert valamennyi iparágban egyaránt szükséges, s az iparnak alapját képező nyersanyagai tehát dúsán megvannak. — De az egyes iparágakhoz szükséges feldolgozási anyagokban sincs hiány. — Ami különösen a szövésfonási iparágakat illeti, azt lehet mondani, hogy Európa egyetlen egy állama sem rendelkezik oly lényeges és oly jó szövésfonási anyaggal mint Oroszország. Köztudomású, hogy a lentermelés tekintetében Oroszország legelső helyt foglalja el; főleg három termelési területet említünk: a keleti tenger melléki vidéket, a közép-oroszországi tartománycsoportot, és az azovi tenger közelében levő déli csoportot. A kender-termelésre is felette alkalmas a talaj, noha eddig még csak Orel körületén több szomszédos kormányzóságban üzetik nagyobb mérvben. — Époly nevezetes szövésfonási anyag a gyapjú. Az orosz birodalom mai nap mintegy 130 millió font gyapjút termel, és (talán hazánkat kivéve) Oroszország az egyetlen európai állam, mely gyapjúttermelését tetemesen fokozhatja. Hiszen elég azt megemlíteni, hogy a birodalom területének (csak az európai részt értve) több mint egy ötöde legelő; s azonkívül a sokkal nagyobb Siberia földje még nagyon nagyon sok ideig csak mint legelő lesz félig-meddig értékesíthető. — A selyem-termelés is figyelemre méltó termelési ág a kaukázusi vidéken és Oroszország déli részeiben.

A mi a szövésfonási anyagokról, nevezetesen a gyapjuról áll, ugyan az áll más állati nyersanyagokról is. Oroszország igen sok vidéke mai nap még kiválóan állattenyésztéssel foglalkozik. Eltekintve azonban a hustól, zsirtól s általában az állati étanyagoktól, maga a temérdek és kitűnő minőségű bőr oly anyagot képez, melyet iparilag fel nem dolgozni határozott nemzetgazdasági véték volna, annál inkább, mivel a bőrkikészítéshez szükséges különféle cserző anyagokban sincs hiány.

A fémekről mint ipari anyagokról alig szükséges említést tenni mivel Oroszországnak s nevezetesen az Uralnak fémgazdagsága példabeszédes.

De bármily más ipari anyagokról legyen szó Oroszország mindegyikkel bőven meg van áldva. Ily körülmények között kétségtelen, hogy az ipar fejlődésének egyik legfontosabb előfeltétele meg van.

A másik előfeltétel a munkaerő. Oroszország, bár óriás területéhez képest ritka népességgel bír, mégis mintegy 80 millió lakost

számlál. E népesség, hajlamánál, természeti és szellemi tulajdonságainál fogva mindennemű ipari foglalkozás iránt nemcsak képességgel, hanem előszeretettel viseltetik. Egyébiránt az ország nagyobb részének lakossága határozattan rá is van utalva az iparra, és pedig azért, mivel a hosszú szigorú tél — mely az északibb részeken egész 8 hónapig tart — a külső mezőgazdasági munkát jóformán lehetetlenné teszi; ha tehát a népesség azon időt elhenyélni, s annál fogva éhen halni nem akar, bentvaló foglalkozást kell keresnie, s ez a dolog természete szerint nem lehet más, mint ipari.

Ezzel egyébiránt egy más sajátságos körülmény függ össze. A dolog abban áll, hogy a falusi népesség, vagy helyesebben mondva a paraszt-osztály Oroszországban nem pusztán földmivelő, mint más országokban lenni szokott, hanem félig-meddig »munkás« is a szó modern értelmében. Ezen körülmény az orosz ipari viszonyokban sokat megmagyaráz, ami különben alig volna kellően megérthető és méltányolható.

Vannak Oroszországban ugynevezett gyári parasztok is, oly néposztály, melyhez hasonlót az egész világon talán sehol nem találhatunk. — Ezek jobbágysági viszonyból keletkeztek, s noha ma már szabad munkások, mindazáltal a valódi munkásosztálynak, amint azt a nagy gyáripari országokban találjuk, jellemzetes attribútumaival nem bírnak, hanem inkább patriarchalis viszonyban állanak az illető gyárosokhoz. — Általában az orosz munkások nem bírnak oly osztály-öntudattal, mint a modern államok »munkásosztálya«-nak tagjai. Oroszországnak tulajdonképeni s valóságos munkásosztálya mai nap még nincs.

Népességről és osztályokról levén szó, el nem hallgathatunk egy figyelemre méltó tényről, mely az orosz ipar irányára nézve jellemzetes befolyást gyakorol. A modernebb államok között sohol sem találjuk azon nagy társadalmi különállást a főbb osztályok között, mint Oroszországban. Nehány száz ezernyi előkelő ur mellett 70—80 millióra megy a »nép« száma. Az előkelők és a nép közt úgy szólván semmi közvetítő közép osztály nincs, legalább mely a nemzettel azonosult volna. A néhány százezer kereskedő és az egy-két millió polgár és czéhbeli, nem sokat nyom a latban, részint mivel többnyire idegenek, részint mivel jelentőségre nézve a két említett főosztálylyal nem versenyezhetnek.

De bármint legyen ez, annyi kétségtelen, hogy Oroszország nem szükkölködik munkás-kezekben, kik részint hajlamuknál fogva vonzódnak az ipari foglalkozás hoz, részint a természeti viszonyok által arra

vannak utalva. — Az ipar fejlődésének másik főfontossága tényezője tehát szintén meg van.

Hogy állunk a tőkével? ezt kérdezi bizonyára kiki. . Megvallom, hogy a különféle nemzetek ipari történetét figyelemmel kísérvén, lassankint azon meggyőződés érlelődött meg bennem, hogy ez az ipar fejlődésére nézve nem annyira fontos tényező, mint sokan vélik... A természeti viszonyok és a munkaerők képessége (nem mondom képzettsége) constans tényezők, melyeket megváltoztatni igen nehéz, sőt részben lehetetlen. — A tőke fluctuans tényező, mely ma nincs, holnap van, hogy talán holnapután ismét elenyésszék. . . És mégis a tőke uralkodik az egész ipari termelés felett! . . . Hogy tőkegazdag-e valamely ország, vagy tőkeszegény, csak attól függ hogy régóta gyakorolja-e az ipart, vagy nem. A régi ipari államok tőkegazdagok, az újabbak tőkékben hiányt szenvednek. A tőke kisé-
rője az iparnak, de nem előzője. A tőkeszegénység soha sem szabad hogy elijesztsen valamely államot attól, hogy iparát fejleszteni igyekezzék, mert mindazon államok, melyek ma nagy iparral bírnak, s ennél fogva tőkével bővelkednek, iparuk fejlesztése kezdetén abban hiányt szenvedtek; míg ellenben a tőkegazdagság egymaga egyetlen egy államot sem tudott az industrialismus magaslatán fentartani, ha annak más tényezői enyészetnek indultak.

Nincs időnk és terünk ez elméleteket most bővebben kifejteni, csak azért említettük azt meg, mivel az orosz ipar előfeltételeinek változásánál erővel is feltolakodik.

Hogy áll Oroszország tőkék tebitetében? . . . A fentebb előadottak nyomán nem lesz nehéz kitalálni a kérdésre adandó feleletet. Mindaddig, míg Oroszország patriarchalis módon folytatta gazdálkodását, gyorsan és folytonosan növekedtek tőkéi; — majdnem gyorsabban mint ahogy azokat a különben szintén erősen izmosodó ipari élet felszívhatta volna; s így a tőke felesleg mindinkább növekedett. Igaz hogy a jobbágytság felszabadítása előtt aránylag csekély volt azoknak száma, kik mint tőkeképző tényezők számításba jöhettek. A jobbágy — mint majd mindenütt másutt. hol ez intézmény fenállott — ugy, Oroszországban is előmozdította ugyan urának vagyonosságát... de ezen vagyonosodás csak csekély részben ülepedett le tőkévé, hanem nagyobb részt a könnyű élet zavarában eluszott. Maga a jobbágy pedig csak kivételkép emelkedett annyira, hogy tetemesb tőkét gyűjthetett volna.

Kivételt képezett természet szerint az oly lübéj-urak viszonya

kik a védvám oltalma alatt gyárosokká lettek és gyáraikat jobbágynak munkája által virágzásra emelték. A virágzó gyár minden körülmények közt nagy tőkéket ülepit le.

Az Oroszországban gyűlt tőkék nagy része ezen az uton keletkezett, és mint mondtuk e tőkegyűjtés szépen haladt mindaddig, míg a patriarchalis ipari gazdálkodás csendes medréből ki nem áradt. Midőn ez a jobbágyság felszabadításával, és a nagy vasutépítkezések folytán megtörtént, a vállalkozás nagyobb lendületet vett minden irányban, s a tőkekereslet nagyobb mérveket öltött, mint a minőket a még meg nem bővült tőkegyűjtő csatornák összehozni képesek lettek volna. De ez csak átmeneti baj, mely annyiban előnyösnek is mondható, a mennyiben a rohamos vállalkozást féken tartja, s nagyobb tultermelési válságok előidézését nem engedi.

Igy áll Oroszország mai nap tőkék tekintetében. Nem szükséges kiemelni, hogy éppen az ipar ezen új fordulópontján a külföldi tőke erős érdekléssel szemléli az orosz viszonyokat, és egy erős tőkebeáramlási mozgalom van készülöben, melyet a nemzetiségi tulzók ellenszenvével néznek, de mely elfogulatlanul véve a dolgot, csak előnyére válhatik az orosz iparnak.

* * *

Az előadottakban jellemezni igyekeztünk egyrészt az orosz iparfejlesztési politikának főbb mozzanatait történeti sorrendjükből, másrészt azon természeti és társadalomgazdasági viszonyokat, melyek az iparfejlődés előfeltételeinek szoktak nevezettni.

Ezek után áttérhetnénk annak előadására, hogy mit hozott létre az érintett intézkedések és jellemzett viszonyok összehatása eredményképen: miben áll és mire képes a jelen pillanatban az orosz ipar.

Mindenekelőtt az orosz gyáripart vesszük szemügyre. A pénzügyminiszteriumnak 1870. évi évkönyve szerint a birodalomban fenállott gyártelepek száma, továbbá az azokban elfoglalt munkások száma és a termelés értéke következő volt:

	gyárak, munkások száma	termelés értéke rubelekben
Lenfonodák	14 8,601	4.817,707
lenszövődéek	94 19,100	5.925,697
kenderfonodák	19 2,126	1.329,211
kötélgyárak	142 3.219	3.261,586
gyapotfonodák	67 43.778	53.322,170

gyapot szövődék	1660	65.558	34.892,106
zitzgyárak	152	23.018	28.561,359
festő- és fehéritőgyárak	359	5675	4.452,842
vattagyárak	95	503	445,831
gyapjufonodák	42	3,152	3.025,732
posztógyárak	699	77.548	35.945,477
gyapjuszövődék	686	18.719	13.164,752
szőnyeggyárak	12	630	392.900
nemezgyárak	77	295	70,585
selyemgombolyítók	137	1.210	694,250
selyemosztályozók	6	169	165.100
selyemszövődék	180	4967	3.728,153
szalaggyárak	8	342	249,830
aranyszövetgyárak	18	749	583,091
paszomántgyárak	7	188	180,125
kalapgyárak	20	397	422,215
czérnaszalaggyárak	14	325	127,756
harisnyakötőgyárak	24	290	189,452
viaszos-vászonggyárak	6	51	45,770
Papirgyárak	158	9,527	5.747,681
papírszőnyeggyárak	26	926	612,610
házfedőpapirgyárak	3	108	27,400
Bőrgyárak	2732	13,894	18.563,958
szattyángyárak	38	1,568	1.849,225
irhagyárak	68	739	37,306
fényezett bőrgyárak	8	167	144,790
Serte- és lőszörgyárak	34	1,012	1.448,388
faggyugyertyagyárak	670	2,105	4.892,107
stearingyárak	16	2,137	7.337,642
szappangyárak	353	1,256	3.155,352
viaszolvasztók	83	283	301.933
viaszfehéritők	17	174	816,780
viaszgyertyagyárak	110	563	1.623,785
Fazekasgyárak	616	1,715	400,084
kőedénygyárak	44	1,032	359,590
porcelángyárak	28	2,580	1.042,054

üveg- és kistálygyárok	222	10.748	3.798,158
tükörgyárok	10	796	366,715
Ezüstműgyárok	27	587	655,945
aranyműgyárok	7	37	233,775
aranyfonodák	8	126	45,086
vasöntőgyárok	98	2377	989,169
gépgyárok	167	19.209	15.077,813
vaslemezgyárok	8	142	66,056
sodronygyárok	5	321	462,398
fémsodronyszövetgyárok	3	32	23,626
ressortgyárok	3	81	42,486
posztókaparó-gyárok	5	39	74,928
varrótügyárok	6	879	133,633
gombostügyárok	4	44	24,320
késárugyárok	12	2.160	458,395
vörös-rézárugyárok	168	3,232	2.295,706
gombgyárok	14	397	191,401
bronzárugyárok	24	958	785,264
bevont ezüstárugyárok	5	316	306,249
melchier gyárok	2	220	235,000
betüöntödék	10	158	89,480
apró-árugyárok	9	44	91,509
gázgyárok	11	561	1.388,084
mesterséges ásványvizgyárok	17	267	348,971
vegyészeti és fest-árugyárok	102	2,526	4.178,001
szépitőszergyárok	28	635	1.189,375
pecsétviaszgyárok	13	168	195,796
gyufagyárok	85	2,214	488,421
lakgyárok	29	132	465,580
czukorfinomitók	48	10,787	27,284,830
szörpgyárok	133	789	395,579
keményítőgyárok	59	622	269,723
eczetgyárok	45	159	222,303
kautsukárugyárok	2	418	910,000
parafagyárok	5	469	290,450
malmok	2,176	7,707	35,755,347
olaj ütök	1,903	6,454	2.408,247

faggyuolvasztók	797	6,992	12.967,629
gyapjumasók	33	4,911	2.904,515
csontégetők és malmok	22	195	292,774
enyvfőzők	102	552	152,745
kátránygyárak	440	690	112,550
gyanta- és terpentín-gyár	229	694	315,558
hamuzsírőzők	206	1,298	455,982
salétromfőzők	85	2,851	261,511
gypszégetők	8	87	129,051
mészégetők	146	793	357,481
czementgyárak	3	260	121,200
téglagyárak	2,127	?	3.932,167
cserépgyárak (tető)	39	139	690,500
fűrészmalmok	179	3,556	3.886,798

összesen	19,431	410,225	373.172,662
----------	--------	---------	-------------

A fentebbi gyárakhoz járulnak még azon gyárak melyek indirect adónak vannak alávetve. Ezeket azért kell külön emlitenünk, mivel az ezekre vonatkozó adatok egy része más forrásokból vétetett.

	gyárak	munkások	termelés értéke
Szeszgyárak	4,492	—	300.000,000
sörfőzdék	1,699	}	9.000,000
medgyárak	413		
dohánygyárak	343	—	4.391,086
czukor gyárak	365	—	27.500,000

Az Oroszországban levő nagyobb gyártelepek száma tehát 7,212-vel növekszik és összesen 26,643-at tenne. A termelvény értéke pedig 340.891,000 rubellel több vagyis összesen 714,063,622 rubel.

Miután a fentebbi összeállításban több oly gyártás foglaltatik melyek egymásnak kezére dolgoznak, melyeknek gyártmánya a másíknak a nyagul szolgál, a gyártmányok igazi értékének kiszámítása végett az oly félgyártmányok értéke levonandó. Ilyenek a fonodák általában, a papirgyárak egyrésze és a nyers czukorgyárak. E gyárak termelvényeinek értéke összesen 84.305,475 rubelt tesz, minek levonásával az orosz ipar termelvényeinek értéke 629.698,187 rubelre rug (a mi pénzünk szerint valamivel több mint egy milliard forint)... Tekintélyes összeg ez bizonyára, kivált ha meggondoljuk, hogy alig egy fél millio munkás kéznek eredménye. De ez összeg még nem is felel meg egészen a valódi termelésnek; legalább egyes ágaknál specialisabb számokkal kétségtelenül kimutatható, hogy a valódi termelés jó-

val nagyobb. E mellett köztudomású, hogy azon idő óta, melyből az adatok származnak, az orosz gyáripár igen nagy előmeneteleket tett, amint ezt néhány főbb iparágra nézve kimutatni alkalmunk lesz....

Ezeket tekintetbe véve fogalmunk lehet arról, hogy a miveletlennek tartott nagy északi birodalom ipara bizony már tekintélyes hatalom...

S ez csak a gyáripár. Ezenkívül a kézmívesek száma is igen tekintélyes, és termelésük értéke szintén igen tetemes összeget képviselhet, noha annak megbecslésére semmi megbízható adataink nincsenek.

Hogy az orosz ipar felett teljes áttekintést nyerhessünk, az iparnak még egy szintén nagyon nevezetes birodalmát kell számba vennünk: az úgy nevezett házi és társulati ipart... Mindkettő lényegileg azon kategoriába esik, melyet házi és népiparnak szokás nevezni, azonban a társulati ipar annak oly magas fejlettségű organizációját jelenti, minőt másutt hiába keresünk, s mely a művelt nyugati államokban csak a legujabb időben kezd lassan lassan terjedezni, noha meghonosításán a legnemesebb emberbarátok legjobb erőik megfeszítésével dolgoznak.

Nem akarunk e két alaku házi iparra bővebben kiterjeszkedni, csak a következőket véljük kiemelendőnek. A közönséges házi ipar Oroszországban még nagyon el van terjedve, s főleg mindennapi használatra szánt tárgyak előállításával foglalkozik. Legnevezetesebb ágai a len kender- és gypjufonás, a közönséges kézi szövés, a fa feldolgozása kanalak, tálak és más eszközökké, a bőrkikészítés, stb. de egyes falukban és vidékeken egészen különleges ágak is kifejlődtek, — például hálókészítés, csipke-gyártás stb.

A társulati ipar körülbelül az, amit termelő-társulatok neve alatt ért a nemzetgazdaság. Ez egészen az összeműködés elvére van alapítva; s a munkamegosztásnak is kellő tér van benne engedve; — mindenki vállalkozó és egyszersmind munkás, a közös nyereség pedig aránylagosan elosztatik a társulati tagok közt.— Ily társulati ipar útján főleg következő iparágak üzetnek: Az erdők kihasználása fűrész malmok, háncsnyesés és kátrány-készítés által; famunkák, eszközök és butorok készítése; szaru-,csont-,elefántcsont munkák stb.— kertészkedés; a kőbányák kihasználása és kőfaragás; salitromnyerés, sónyerés; fazekasság; vasmunkák készítése, kovácsság és lakatosság, apró fémáruk készítése; bőrkészítés; fonás-szövés gyárak számára (a gyára-

kon kívül dolgozó fonónők számát 3 millióra, a szövőkét 500,000-re becsülik); önálló szövés- fonás, fehérítés, harisnya-kötés, csipkekészítés, festés, malmászat, olajútés, szeszfőzés; arany és ezüst munkák készítése; tükör-készítés; szentképek festése.

Ez elsorolásból látható, hogy alig van kicsinyben üzhető iparág, mely a falvakan is a nép között tömegesen elterjedve nem lenne. Az orosz gyár-ipar tehát nem függ úgy szőlván a levegőben, hanem szilárd és széles alapon áll, s jó formán csak mintegy csúcsát képezi azon nagyszerű alkotmánynak, melynek talapzata a népesség legmélyebb rétegeig lenyulik.

* * *

Nincs terünk az egyes iparágakról bővebben szólni: de mégis egy két vonással élesebben ki akarjuk színezni azon képet, melyet a fentebbiekben az orosz nagy iparról nyújtottunk.

Első tekintetre felötlük, hogy míg a vas és általában a fém-ipar aránylag alárendelt szerepet játszik, a szövés-fonás valódi ipari hatalmat képvisel. Szembeötlő az is, hogy a szövés-fonás iparágai között nem azok fejlődtek ki leginkább, melyek belföldi anyagot dolgoznak fel, hanem kifejlett mindenek felett a gyapot-szövés és fonás. Ez iparág Oroszországnak legnevezetesebb iparágát képezi.

Ugyanis a bécsi kiállításon kitüntetett hivatalos adatok szerint a gyapotipari telepek száma 1320-at, a gyapotiparral foglalkozó munkásoké 169,000, a termelés évi értéke 158,300,000 rubelt vagyis mintegy 250 millio forintot tesz eszüstben (Ha ezen számokat a fentebbi adatokkal összevetjük, könnyen kivehető lesz, mennyire hátra maradnak ama régibb adatok a valóság megett) Ezen tények a mily feltűnők, ép oly megfoghatlanoknak látszanak. Azonban könnyen megmagyarázhatók s e magyarázattal már csak ezért sem akarunk adósok maradni, mivel az az orosz ipari fejlődés egyik sarkalatos kérdését oldja meg. Hogy a gyapot-fonás-szövés a len és kenderszövés-fonáshoz képzst aránytalanul tulnyomónak tűnik fel, részben annak tulajdonítandó, hogy mint már érintettük a len-és-kender fonás-szövés nagyrészt házi iparilag üzetik ami a gyapot-szövésről szintén áll ugyan kisebb mértékben, de a gyapot-fonásról egyáltalában nem. Ez tehát könnyen érthető. Hogy a szövés-fonás, nem pedig a vas-ipar, és a szövés-fonás között ép a gyapot-ipar az uralkodó iparág Oroszországban, onnan ered hogy az orosz vámtarifa és általában az orosz kereskedelemi s iparfejlesztési politika czélja és elve nem az volt: a belföldi anyagokat felgyártani

és kivinni, hanem az, a belföldi szükségletet belföldi gyártmány által kielégíteni . . . Az iparczikkék iránt meglevő szükséglet volt az iparfejlesztés kiindulási pontja, s e mellett egészen háttérbe szorult az a feladat, hogy a belföldi anyagok lehetőleg jól értékesítenessenek. Látható ebből, hogy az orosz kormány politikája egészen demokratikus irányzatú volt, s egyenes elentétet képezett azzal, mely nálunk az utolsó évtizedekben uralomra jutott, a midőn is közgazdasági intézkedéseinknél sohasem a nép szükségletének belföldi fedezése szolgált zsinormértékül, hanem az, miképen lehessen a belföldi anyagot lehetőleg bőven külföldre juttatni. . . .

Általában véve az orosz ipar minden jellemző vonása arra vezethető vissza, hogy a belföldi szükséglet számára termel. — Ezen szükséglet sokban eltér más országok szükségletétől; s miután az ipar alkalmazkodni kénytelen, az ipar is eltér.

Tekintetbe véve az orosz éghajlatot, s a szigorú erős teleket, első szükségletnek az erős hideg és vízálló öltözet tűnik fel. Innen a szövés-fonás nagy fejlettsége, a bőrpar kitűnő virágzása stb. A hideg tél az étszer-és italiparra is rányomja bélyegét, mert e nélkül például aligha lenne szükség oly menységre szeszre, mint aminőt az orosz ipar előállít.

De a klimatikus kényszerűségeken kívül nagy befolyása van a társadalmi viszonyoknak és az ipar irányára. Oroszországban mint mondtuk — alig vanközép osztály, hanem van óriási paraszt osztály. s ez a műveltségnek és vagyonosságának alacsony fokán áll s nagyon kevés egyszerű szükségleteket ismer. Csak azon iparágak nyerhetnek tehát igazi nagy fejlettséget, melyek emez igények kielégítését tűzik célul. A vasipar és építészeti ipar hátramaradása főleg ezen körülménynek tulajdonítandó. Az orosz parasztnak alig van vastárgyra szüksége, házáat butorait stb. ugyiszolván semmiből maga készíti . .

Épen ezen pont az, melyben legerősebb az ellentét az orosz és amerikai ipar között. Az amerikai vasszükséglete óriási; minden ember vasgépekkel dolgozik, nagyrészt vasból készült házakban lakik s vasbutorokat használ stb.

Innét van, hogy noha az amerikai unio lakossága csak felényi mint Oroszorszáé s noha maga már 46 millió mázsa vasat termel még mindig igen tetemes vasbehozatala van, míg Oroszország alig 7½ millió mázsa vastermelése mellett inkább csak rendkívüli szükséglet fedezésére szorul külföldi vasra.

Ezen viszonyok, melyek az orosz ipart eddig hátrányos színben tüntetik fel, rövid idő alatt előreláthatólag meg fognak változni. — A

felszabadított parasztosztály szükségletei évről évre finomabbakká és többoldaluvá válnak, s azzal arányban vételereje is növekszik. E mellett részint az iparos munkások köréből részint a felsőbb osztályok tagjaiból mind nagyobb középosztály kezd képződni, mely egészen más, finomabb szükségletekkel bír. A szükségletek tehát minden irányban sokasulnak és finomulnak, s a mennyiben az orosz kormány közgazdasági politikája hű marad azon kipróbált hagyományos elvhez: a szükségleteket a hazai ipar által fedezni: az orosz ipar előtt napról napra jutalmazóbb tér nyílik. Kétséget sem szenved, hogy ez életerős ipar azt — a külföld lehető kizárásával — elfoglalni és magának biztosítani, képes is lesz

Hátra van még, hogy az orosz ipar el nem titkolt árnyoldalairól is szóljunk. Legfőbb árnyoldala, mint már az elmondottakból is kivehető, az, hogy az orosz ipar noha már nagy és hatalmas, még alig lépett ki elzárkozottságából a világ gazdaság tényezői sorába. Az orosz iparnak apródonként hozzá kell szokni nemcsak a belpiacz, hanem egyzersmind a világpiacz számára termelni. Ez oly feladat, mely elől Oroszország többé el nem zárkozhatik. Vasutépítései és más befektetései által tetemes kötelezettségeket vállalt a birodalom a külföld irányában. Hogy ezeknek rendes uton megfelelhessen, tetemes pénzüsszegekre van szüksége, melyeket csak külkereskedés útján belföldi partermelvényekért szerezhethet be . . . De az orosz ipar jelenleg egészen a belfogyasztás számára van berendezve. Az orosz iparban tehát rövid időn forradalomszerű átalakulásnak kell bekövetkezni. Hogy miben álljon ez, magyaráztatás nélkül is könnyen érthető; röviden úgy fejezhetjük ki azt: Oroszországnak arra kell törekedni, hogy azon iparágak fejlődjenek ki, melyek belföldi anyagokra támaszkodván, az országban természetes alappal bírnak, s melyek védelem nélkül is versenyképesek lehetnek; ezen iparágakban tömeges, egyenletes gyártásnak kell megindulni oly árak mellett és oly minőségben, melyek nekik a külföldi elkelést biztosítják.

Azt kérdezhetné valaki: bir-e Oroszország ily átalakulásra elelegendő tőkével és munkaerővel. A mi a tőkét illeti, az nem aggaszthat mivel, mint már említettem, a külföldi, főleg németországi tőke minden pillanatban kész a tömeges beözönlésre. — A mi a munkaerőt illeti, az sem hiányozhatik. És itt szólnunk kell az orosz ipar másik főhibájáról . . . Az orosz ipar eddig temérdek sok munkaerőt pazarol. Oroszországban eddig a nagy földbirtokos osztályból kerültek ki a gyárosok, s a gyárakban, mint tudjuk, nagyrészt jobbágyaik dolgoztak. Kép-

zelhető, hogy ahol nem annyira az üzleti szellem volt az irányadó, hanem ahol a gyártás mint a gyárur büszkesége vagy hazafias vállalata szerepel, a bő jobbágyi munkaerővel nem nagyon fukarkodtak. Számokkal is kimutatható ez majdnem minden iparágnál. Ugyanis azon gyárak, melyek kellő üzleti vezetéssel birnak ugyanazon érték előállítására $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ részszel, sőt felénnyel kevesebb munkást igényelnek, mint más gyárak, ahol az orosz uraság a vezető szellem. Így például a kőszéngyártásban egy egy munkás után az átlagos termelési érték 1277 rubel, de míg pld. Jekaterinoszlawban az átlagos termelési érték 764 rub. Rjazanban 698 rub. Permben 632 rub. Wijatkában 451 rub. Nisni-Nowgorodban 444 rub. Archangelben 405 rub stb. . . addig a szt-pétervári kerületben 2379 rub. Chersonban 2869 rub stb. Ha ez utóbbi arányt vesszük irányadónak, akkor a 2.902000 rub. értékű összes kötélgyártáshoz, mely most 2282 munkást foglalkoztat, csak 1013 munkás volna szükséges. A gyapottfonásnál a wladimiri kerületben egy munkásra 797 rub. termelési érték, a moszkvai ban 938 rub. esik; ellenben az esztlandiban 1664 rub. a szt-péterváriban 1802 rub. Több példát idézni felesleges, mivel amint mondtam ez aránytalanság majdnem minden iparágban előfordul. Ebből világos, hogy temérdek munkás kéz ugyanazon vagy más iparágakban sokkal jutalmazóbban volna foglalkoztatható, mint az jelenleg történik, s ennélfogva a munkás kezek hiánya az érintett átalakulásnak utját nem szegheti .

* * *

Ha Oroszország iparosságát hazánk ipari viszonyaival összevetjük, a legmélyebb sajnálkozással kell visszatekintenünk azon elvesztetett évtizedekre, melyek alatt iparunk fejlesztésére semmit sem tettünk sőt megengedtük, hogy még »barbar« (?) északi szomszédunk is tulszárnyaljon bennünket. . .

Másrészt azonban komoly aggodalommal kell a jövő elé tekintenünk. . . Ha Oroszországban a készülöben levő ipari átalakulás végbemegy — ha a nem nagy jóstehetséggel is előrelátható új ipari aera kapuja kitárul s mi azon időre is még mindig tétlenül veszteglünk, mint vesztegelünk ma és vesztegeltünk évtizedek óta, akkor keleti hivatásunkat bátran a nem teljesült álmok tárába dobhatjuk. Fölöttünk a művelődés-történelem bátor menete úgy elvonul, mintha nem is léteznénk. Nem lesz iparunkra keleten többé szükség s nem lesz szükség magunkra sem!

Irodalom.

Onálló vámterület és védvám. Nemzetgazdasági tanulmány.

Irta Szmrecsányi Arisztid.*)

Az ország mai pénzügyi helyzete nem vezetett ugyan eddig az ország fizetéseképtelenségére; drága kölcsönök segítségével sikerült eddig elhárítani rólunk e szerencsétlenséget. Egy azonban már megglehetősen biztosan állítható: a hazánkban eddig irányadó nemzetgazdasági nézetek bankrottja. Nélkülözve minden határozott elvet s öntudatos célokra törekvő nemzetgazdasági politikát, belevetettük magunkat a nemzetközi szédelgés karjaiba, mely Magyarországot igen alkalmas kiaknázási objectumnak tekintette. A nagy emissiók által előidézett tökebeáramlás első tekintetre olyforma hatást idézett elő, mintha Magyarország tökevagyonja ugyanoly összeggel szaporodott volna, a mekkora ez emissiók által az országba jött. Természetesen, mert hisz az első években a kamat és törlesztési hányad magokból a kölcsönvett tőkéből fedeztetett, az épülő vasutaknál az építési tőkeszámlára iratott, az államköltségvetésben a rendkívüli (vasuti garancia!) és a hitel- és pénztárműveleti kiadások (államadóssági kamatok!) rovatába iktattatott. A kiábrándulás nem maradhatott el sokáig. Jelenleg még nem teljes ugyan ez, az illúziók nagy része még most is tápláltatik az illető körökben, de a szerencsétlenség közepette relative örömdetes jelenség, hogy a szellemekben egy jótékony mozgalom indult meg, mely előbb-utóbb oda vezetend, hogy az országban nemzetgazdasági közvélemény alakul, s nem a börze, a finanszírozó consortiumok s az ezekkel kapcsolatban álló szűkebb körök, hanem a nemzet maga fogja megszabni nemzetgazdasági politikáját.

E szempontból kell tekinteni az oly irodalmi termékeket, mint Szmrecsányi ur röpirata. Egy jótékony mozgalom megindulásának egyik erőteljes symptomája ez, s mint ilyet őszintén ajánljuk a nemzetgazdasági kérdésekkel foglalkozó közönség figyelmébe.

A röpirat címe ne riaszson vissza senkit olvasásától, még azokat sem, a kik a nemzetgazdasági cosmopolitismus proclamálásában látják az anyagi boldogulás csodagyógyszerét. Egy világosan gondolkozó fő-

*) Budapest. Pfeifer Ferdinánd bizománya. 1875. Ára ?

vel találkozunk itt, ki természetesen tévedhet egyes jelenségek felfogásában, de sok olyat mond, minek igazságát mindenki partkülönbség nélkül kénytelen lesz elismerni.

Tárgyalási modora a maga nemében eredeti. Jellemzéseül ide iktatjuk az egyik fejezetet, mely erdeink pusztulásának okait élesen világítja meg:

»Egy nyári délután, — így ír szerző — szűknek találván a szoba négy falát, sétálni rándultam ki a szabadba. Sétaközben véletlenül egy erdőt közelíték meg, s bár eredetileg nem tűzém ezt ki sétám céljául, lépteim önkénytelenül feléje vittek. Gyönyörű fenyves erdő volt; fáin megannyi karcsu oszlop, mely egy örökzöld ívet tart fejünk fölött.

Az erdő bűbajos hatalma hat ránk még mielőtt belépünk; üdö-árnyéka lélekmegnyugtató csendet s magányt ígér s meg is tartja szavát. Mi jól esik ott az ábránd és gondolat! — Belépvén csakhamar gondolatokba merültem s nem csoda: gondolataim tárgya maga az erdő lett. Feltekinték az engem környező óriásokra s ezeket gondolám:

Lelketlen tárgy vagy ugyan erdő, de valahányszor látlak, jó nemtové személyesítlek, hogy hálásan köszönhessem meg mindazon jókat, mikkel elárasztod az embert! Üdvözöllek, szivemből üdvözöllek. És a fák sudarai helyeslőleg intvén, szende morajjal felelének: »Igazad van ember! nekem sokat köszönhetsz, — sokfélék az én ajándékaim. — Én mérséklem az éghajlatot s teszem e földet lakhatóbbá; nélkülüm az évszakok erőszakosabban következnenek egymásra! Lehel-letem az egészség maga: ha a munka és gondolat terhe nyom s haloványnya tesz: jöjj ki akkor, jöjj ki gyakran hozzám, hogy arczodra az egészség tartós pirját lehelhessem! Bő kezem nem ismer határt! Mint a mesebéli tündér, láthatlanul még a messze távolban is jót teszek s a róna lakója, ki soha nem látott, harmatom által dúsabb lett. — Sokfélék az én ajándékaim! Van-e értéktárgyad ember, mely létrejött volna nélkülüm? Ezt te hálátlan gyakran felejtet el! Ha nagy tükrödben, önhitt mosolylyal nézed arczvonásidat: nem igen jut eszedbe, mi hő lánggal égtem, hogy hamvaimból fényüzésed kedvencz eszközei fakadván, élted perczeit szebbé tegyék. — S lehet-e önzéstelenebb barátod mint én? — Ha tért akarsz tőlem nyerni, könnyen engedek tért! Nálam csak alá rendelt életerő az, mi eddig e tért elfoglalni ösztönzött: nálad a hatalmasb ész: — foglald el tehát e tért, — könnyen teheted. A talaj, melyet neked átengedek, értékesebb rád nézve mintha nem léteztem volna eddig rajta; ellenem panasza

okod nem lehet. S ha majd egykor kifáradsz az egyenetlen tusában s a csatatért elhagyni kényszerülsz: visszafoglalom ismét, — nem mint ellenséged, de mint jó barát.« Így szólt hozzám az erdő s így szól mindenkihez, ki szavát megérteni akarja.

Valóban az erdő nagy nemzeti kincs; — ezen nemzeti kincsünk annál fontosabb, annál értékesebb lesz ránk nézve, mennél inkább fejlődik ki köztünk a szunnyadó ipar, — már csak azért is, mert akkor kell hogy sokkal nagyobb legyen népességünk; de ki ne látná be, hogy az ipar fejlődésével aránylag is nagyobb lesz a szükséglet, mint a népszám növekvése magára hozná ezt magával.

Ily fordulatot vettek gondolataim, midőn a csend, melyben valék, megzavarva lőn. Az erdő magányát halk léptek is megzavarni képesek. Visszatekintvén, kellemes meglepetésemre az erdészt pillantám meg. Hogy csakugyan ez, mutatta nemcsak ruházatja; nyugodt biztos léptei, a helylyel összhangzatban levő minden mozdulatja mondani látszék: itthon vagyok, én vagyok az erdő hű őre s gondviselője. Az erdő nem salon, — köszöntöttük egymást a nélkül hogy kalapunkhoz nyulnánk s megösmertedtünk, bár senki sem mutatott be egymásnak. Ő így szólított meg, mialatt örömmel pihentek szemeim uj ösmerősöm higgadt, értelmes arcvonásain: »Nemde kellemes dolog a nap hevéből fák árnyékába menekülni s a sok por helyett, az erdő balzsamos illatját szívni magába?« E közben gyanús pillantást vetvén czifra sétatobotomra, lackezipómre, »ne vegye rossz néven« folytatá »de kinek az erdő nem kenyerere, másért nem is igen jön ide.« Mosolyogva válaszolám: »Némileg igaza van önnek; a kellemes árnyék csalt ki ide; csalatkozik azonban hogy, bár nem kenyerem, az erdőt méltányolni nem tudnám.« S elmondám, miket gondoltam megérkezte előtt.

Szívélyesen nyujtá nekem jobbját: »Évek során át«mondá»rendes tanyám az erdő,de gyakran szülemlenek agyamban hasonérzelmek s gondolatok még most is. Bár nem annyi örömem telik bennök mint önnek, a mint látszik.« Ez utóbbi szökat nem ironice, de nagy szándékossággal mondá. Ez kissé boszantott; hiszen ha több örömem telik valamiben mint másnak: ez az én szerencsém s talán az ő hibája! Ki is mondám: »Már én nem tartom csodának, hogy ha már az erdőről gondolkozunk, ily szép erdő közepette, kellemes gondolatokban ringatodzni; ép az ellenkezőjét csodálnám! Szép értéket is képviselhet ez erdő?« kérdém. hogy más fordulatot adjak beszélgetésünknek. »Épen a mult héten becsültem meg — jövő tavaszkor vágatni fog. 90 éves

szép növésű erdő; minthogy talaja igen jó, a fa szállítása is könnyű: 1200 frtot fog tisztán behozni holdja.« »Ez nagyon szép összeg,« felelém »s ez még csak a termés! Hát ha még a talaj értékét hozzáadjuk! Mert tagadhatlan, hogy az emberi kéz keveset tehet itt; és majdnem az egész érték a természet bőkezű ajándéka.«

»A talaj értékét azért nem vevém számba« felelé kis vártatva, »mert nagyon problematicus.« »A problematicus szóval nem azt akarja érteni ön« szólék nevetve »hogy el nem fogadná, ha valaki ezen, mint maga bevallja, igen jó erdőtalajt önnek odaajándékozná?«

»Ön tréfált, s mégis az igazat mondá ki. Én ezen talajt, a z o n s z á n d é k k a l, hogy oly erdőt növeljek mint ez, nem fogadnám el, ha ingyen kaphatnám is.«

Meglepetésem rendkívüli volt: láttam, hogy komolyan beszél. »Ez nekem rejtély« mondám, nagyban fixirozván emberemet.

»Meggzünik azonnal rejtély lenni« mondá, miközben irónt huzott ki tárczájából. »Ezen talaj befásítása, keveset mondok, 4 forintba kerül holdankint. Az országos kamatláb 7 száztóli; (ezt bizonyára sokallani nem fogja senki, ha még oly biztos realitásra is pénzt vesz kölcsön) 7 száztóli kamatozás mellett a tőke 10 év alatt kétannyi; 4 forint tehát, ha kamatoztatom 90 év alatt 2048 forintra növi ki magát. Ez még nem mind; évenként adó és felvigyázatért legalább 50 krt kell hogy számítsunk holdjáért, ezt kamatoztatván 90 év múlva kikerül körülbelül 1010 frt. Mindössze tehát 90 év múlva 3058 forintba kerülne oly erdő, mely a mostani árak szerint 1200 frtot megér. »Ez rosz üzlet lenne«, tevő hozzá, miközben tárczáját betevé.)*

»Nem tévedt-e ön a számításban? mert az absurdum, hogy ennek így kén állnia! Hisz e szerint nem is lehetne növelni, csakis pusztítani lehetne erdőt!!«

»Hát nem pusztulnak erdőink?« kérdé. »A kinek szeme van, láthatja ezt! Pedig a baj már mélyen vert gyökeret, minthogy ezt már, hogy úgy mondjam, szabad szemmel észlelhetjük. Az erdők nem egyszerre pusztulnak el, erre évtizedek szükségesek. Mint a dús tékozló, ki jövedelmével be nem éri, de a tőkét támadja meg; az első években

*) Ilyetén 60 éves erdő kerülne:

6 %	kamatnál	1377	frtba
5 %	» »	727	»
4 %	» »	398	»
3 %	» » csak	227	»

alig érzi meg, hogy jövedelmei apadnak, hogy már az örvény vonzó ereje gyakorolja rá befolyását — hajóját mind gyorsabban s szűkebb körben terelvén az örvény felé: úgy az erdőpusztítás is, ha megfogamzott, eleinte lassan halad, de bizonyára el nem marad.«

»Sőt most ennek a körülmények is kedveznek. A tagosítások, birtokszabályozások s az azzal járó erdőelkülönítés — és osztások, bár mily üdvösek s közgazdászati lag kívánandók legyenek is: tagadhatlan előmozdítják az erdőpusztitást. Multkor becsültem meg egy elosztandó közbirtokossági erdőt. 200,000 ftra becsülém. Egy közbirtokos (ki mellesleg mondva nemcsak jó és takarékos gazda; de kinek semmi adóssága nincs) kérdé tőlem, nincs-e tulbecsülve az erdő, minthogy a mint kezeltetett 6000 frtnál többet nem jövedelmezett. A becsár nem túlzott, mondtam; ha egészen letaroltatik, kevés híján azon összevet lehetne a fáért kapni. Az erdő, ha állni hagyjuk, kis kamatot hajt; ez az oka, hogy eddigi jövedelmét kevesli ön. »Ha így áll a dolog« válaszolá »levágatom mielébb a nekem jutandó erdőt, mert kétannyi biztos jövedelmem lesz; bolond lennék, ha nem tenném! »Érdeke szempontjából, helyesen fogja ezt tenni; sőt ha élelmes, a jó erdőtalajt r o s z pascummá hagyja és az erdőtermeléstől elvonja, mert így kétségtől több hasznot fog huzni!«

Több percnyi szünet után, melyet arra használtam fel, hogy gondolatimat kissé rendbe hozzam, én törém meg a csendet:

»Lehet, hogy mind igaz az, a mint mond, de nem hordja-e a baj magával legbiztosabb gyógyszerét is? Ha az erdők megfogynak s a faszükséglet érezhetőbb lesz, a faarak emelkedni fognak azon pontig, hol az erdőművelés haszonnal fog járni; és ez nemcsak a még meglevő erdők gondosabb művelését fogja eredményezni, de számos térségek ismét vissza fognak foglaltatni az erdőművelésnek; ez pedig mindaddig fog tartani, míg a kereslet és kínálat közti egyensúly helyreáll.

Bátran szeme közé mertem nézni ellenfelemlnek, meg levén győződve, hogy ezen érvem döntő súlylyal bir. De mihamar csüggesztém le ismét fejemet! Ő eképen válaszolt:

»Először is Isten mentsen, hogy a szükség legyen orvosunk. A

Az erdőtalaj holdjának értéke, mely még 6% kamat mellett negatív érték (főltéve, hogy 90 éves erdőt növelni akarunk) 5% kamatnál már 6 frtot tenne; 4% kamatnál 23 frt, 3% kamatnál 70 azaz hetven forintot!

Az erdőnek mellék és időközi jövedelmét fenyes erdőnél, főképen távolabb helyeken, számba venni sem lehet!

fa majd oly nélkülözhetlen mint a mindennapi kenyér, — és ezen szükség, melytől ön javulást vár, már magában véve nagy calamitás lenne. »Másodszor mint említém, már az erdők kipusztítására is szükséges néhány évtized; hát még arra, hogy soká kopáron álló bérczeken jó erdőtalaj képződjék és jó erdő nőjjön, évszázadok szükségesek. »Nézzen alá» folytatá, «mit lát? Egy tetemes humus réteget. Ha ennek nincs árnyéka, a nap sugarai emésztik, ha nincs oltalma, a víz mossale; s marad rossz földdel vegyült sziklahalmaz, melyen satnya fák nőnek mindaddig, míg az erdő magának, hogy úgy mondjam, jobb ágyat nem vetett. S ez igen soká tart.»

»Harmadszor: Ön az árak emelkedésétől vár kedvező eredményt. Ezek az erdőművelésre soha sem lesznek döntő befolyással!

Ha egy bérctetőről követ gurítok le, lehet-e reménye vele a völgyig lépést tartani? Nem, mert ön egyformán szalad, a kő pedig mind sebesebben gurul.

A faár arithmeticus, a kamatláb geometricus progressióban gyakorolja hatását az erdőművelésre.

Akár 1000, akár 2000 frtot ér az erdőm, csak mindig azt kérdem: lesz-e belőle, ha állni hagyom, tíz év múlva kétannyi? Ha igen, meghagyom, ha nem, levágatom, ha még oly zsenge is. »Kis idő múlva nyomatékos hangon folytatá:

»Az erdő egy évek hosszúsorán átfelhalmozott tőke, mely önként kamatozik; csak hogy mérsékelt kamatláb szerint. Ezen kamatlábot egy előrelátó és hatalmas bankár szabja meg: a természet maga; pontosan fizeti is a kamatot, de nincs emberi hatalom, mely tőle többet erőszakolna ki. Ő nem geschäftel. Mi geschäftelhetünk vele, az igaz: kivághatjuk, eladhatjuk az erdőt: de növekvése nagyobb nem lehet, minden fáradságunk daczára, mint a minőt a természet örökké érvényes törvényei megengednek hogy legyen!»

Most rajtam volt a sor válaszolni, de én ezt nem tetém; hisz úgy is nagyon jól olvashatta le arczomról feleletemet: elősme rém, hogy igaza van. Szótlanul hevertünk a puha mohon. Fűzte-e ő gondolatja fonalát odáig mint én? nem tudom. Én nemcsak erdőink kérdését, de egész nemzetgazdászati állapotunkat komor, fenyegető színben kezdém látni. Ha kóros jelenség mutatkozik testünk bármely jelentékenyebb részén; bizonyára nem mondhatjuk, hogy egészségesek va-

gyunk. S nem nyugtalanító körjel-e az, hogy számtalan honpolgár érdeke a közérdekkel összhangzásban nincs, sőt ennek ellentéte?

S miért nem összhangzó az erdőbirtokos érdeke a közérdekkel? Miért helyezkedik azon aránylag csekély direct haszon, mely az erdő pusztításából az illető egyesre néz, a sokkal nagyobb indirect haszon fölé, mely az erdők fentartásából az egész nemzet gazdaszatára háramlik?

Azért, mert az országos kamatláb maradandóan oly nagy, hogy az erdő növekvése vele lépést nem tarthat.

De mi okozza, hogy az országos kamatláb maradandóan oly nagy?

Kétségkívül az, hogy a tőke kereslete kínálatánál nagyobb. De miért nagyobb a kereslet? Azért-e, mert a tőke nagy haszonnal alkalmaztatik? — De ha a tőke oly nagy kamatláb mellett valósággal hasznosan alkalmaztatnék, úgy gyorsan kellene felszaporodnia; hisz tudjuk, hogy a tőke, ha kamatoztatjuk, nem számtani, de mértani progressióban nőni képes. Miért nem nő tehát? Fájdalom, kétség nem lehet, hogy a tőke azért nem szaporodik, mert előállítására nem képes fedezni az elhasználás előidézte hiányt.

De hogyan szüntethető meg ezen állapot? Mi módon érhető el, hogy az országos kamatláb a természettel összhangzó színvonalra szálljon alá?

Az uzsora-törvények behozatala által bizonyára nem. Az uzsora-törvény csak arra való, hogy kijátszassék. Pedig lesz uzsora-törvényünk, — már készítik; — mert az erdei törvény (a legfontosabb erdő-fentartást célzó intézkedéseiben) mi egyéb lesz az uzsora-törvény egy neménél? »Zsengi erdőt pénzzé tehetné ugyan, s ezt (akár állampapírokban) 10 száztólival elhelyezhetné; de ezt a közérdek tiltja: állva kell tehát hagynod s beérned a 4 száztólival.

Tagadhatlan ugyan, hogy ezen értelemben minél szigorubb törvény hozatala akaszthatja csak meg — s lassíthatja erdőink pusztítását: de a bajt gyökerében nem fogja orvosolhatni. A törvény támasztéka aligha fogja (oeconomice) rozzant épületünket megóvni az omladozástól.

Az érdekek összhangba hozatalát Themis nem eszközölhetvén: a jó közgazdaszat forraszthatja csakis össze, mindenkire előnyösen, a különváló érdekeket.

Az uzsora megszüntetése nem jogi feladat, de oeconomicus problema, melynek helyes megoldásától függ nemzetünk jövője.

Ezen problémát, ha mint nemzet élni akarunk, megoldanunk kell; mert bármit mondjunk: rágja nemzeti életünket az uzsora. Az uzsorás pedig mi magunk vagyunk, egész társadalmunk — közgazdaságunk az. Uzsoránk áldozatja pedig munkás tevékenységünk alapja; a természetető maga. Uzsora szivja ki szántóföldeink erejét, ez irtja ki erdőinket s teszi fizetéseképtelenné. Az erdők banquerottja!! Voltak már ilyenek; van e földgömbön sok nagy terület, melynek hajdan sűrű népsége volt, megáldva a természet minden áldásától. És most? Elhagyatva, puszta kopár vidékét még a madár is kerüli. Jobb lett volna a jövő nemzedékekre nézve, ha ezen vidékek soha sem lettek volna lakva emberek által; mert egy ősvadonból évtized múlva virágzó állam lehet; de hogy egy ország, melyet a civilizatio kinövései tettek lakhatlanná, ismét visszanyerje őstermő erejét: ehhez nem emberek, de félistenek, vagy — évszázadok kellenek.

Az állambukás nagy szerencsétlenség egy nemzetre nézve, ezer meg ezernyi nép kétségbeesztő helyzetbe jut általa; de ezen catastropha sebeit egy évtized behegesztheti: ezen nemzet népét ezentúlra is földjeadta kenyere s bora táplálni fogja s lelkesíteni. Ha azonban erdő, mező csődöt mond: keservesen fogja ezt megsíratni a tizedik nemzedék is.«

Ime, egy egész sora az egyszerű, de sarkalatos igazságoknak, melyek az erdészeti üzlet természetéből folynak ugyan, de melyek eddig nálunk meglehetősen ignoráltattak. Ez igazságok méltánylása s egész nemzetgazdaságunk regeneratiója mentheti csak meg erdeinket az enyészettől, nem pedig a szokásos jajveszéklés az erdők pusztítása miatt.

Referens.

Az angol törvényhozás a vasutakról.

Dr. Cohn Gusztáv műve, mely az angol törvényhozás történetét tárgyalja a vasutak tárgyában, egyike azon megszokott tüneményeknek a német irodalomban, amelyek az alaposság hírére szereztek meg szomszédaink tudományos irodalmának.

A nélkül, hogy ezen állítás mérlegelésében bocsátkoznám, okvetlenül el kell ismerni, miszerint az adatgyűjtés mezején még magok az angolok sem mentek annyira, — saját hazájuk egyes irányzatainak történelmét illetőleg sem, — mint a németek.

A »Budapesti Szemle« korábbi évfolyamában Weninger Vincze ur tolla ismertette már Vocke azon jeles munkáját, mely a britt adózási viszonyok történetéről kétségkívül szervesebb képet nyújtott, mint akármely addig megjelent angol munka; s számtalan hiányai daczára egyike azon forrás-műveknek még ma is, a melyeknek az adóügy komoly kérdéseivel foglalkozónak asztaláról nem szabad hiányozniok.

Ha ez áll a különben gazdag angol adóügyi irodalomról: bizonyosan nem kevésbé igaz Dr. Cohn Gusztáv művét illetőleg, a mely az angol vasúti irodalomról tár hűséges képet elénk.

Ez ismertetés írója a kormány rendeletéből még Cohn ur művének megjelente előtt több, mint egy teljes évvel, kész — s Cohn urénál terjedelmesebb és adatdúsabb — művet irván ugyan e tárgyról: feljogosítva érzi magát ezen munka bírálatát kissé szorosabban venni, mint rendesen szokás; és pedig annyival inkább, mert a közlőről való szemlélés egyáltalán nincs annak hátrányára.

Egy megjegyzést ugyanis előre kell bocsátanom. Ez az, hogy nincsen az irodalomnak, s közelebbről véve a tudományos irodalomnak olyan nehéz mezeje, mint az angol közélet tanulmányozása részleteiben. A ki Sir Erskine May nagy művét csak futólag olvasta végig (pedig Dr. Barsi ur ügyes átültetése ugyancsak megérdemelné, hogy sokan és sokszor olvassák): annak fogalma van a szinpad szövevényes voltáról, melyben igen nehéz megkapni az egyszerű — quo fato — elvesztett fonalat. Pedig ez még a dolognak aránytalanul könnyebb része csak. A történelmi fejlődés, a mindennapi élet szükségégeinek való törvényalkotás elmélete a mily szép és magától érthető az elméletben: époly felette nehezzé teszi a kutatást a gyakorlatban. Hogy tárgyunknál maradva, csak egy példával éljünk, felette nehéz és fáradságos munka, kikutatni nem is jogtörténeti, hanem csak a tényleges jogi viszonyok szempontjából

*) Untersuchungen über die englische Eisenbahnpolitik. Von Dr. Gustav Cohn. Erster Band. Die Entwicklung der Eisenbahngesetzgebung in England. Leipzig Verlag von Duncker et Humblot. 1874.

is: minő törvények vannak életben valamely vasutársaságra nézve Angliában, a hol a tárgy sokoldalú természetéhez az alak sokoldalúsága is csatlakozik.

A kezünk alatt levő mű szerzője teljesen figyelmen kívül hagyta a magán törvényhozást (private bill legislation), s csupán a minden vasútra tartozó ugynevezett általános vasuti törvényeket (general railway Act) vette híralat alá. Ennek felette könnyű megfejtetni az okát. Nem csak az, hogy a magán törvényhozás ez időszertint már körülbelöl 4000 felette terjedelmes vasuti törvényt számol: s körülbelöl ismét 1000-et tesz az elbukott javaslatok száma, — oly terjedelem tehát, melyet lelkiismeretesen tanulmányozni egy emberélet nem is elégséges; hanem ezen felül a nyilvános parlamenti ülések érdekesebb vitáinak tárgyát vasuti szempontból csakis azon általános vasuti törvények képezhették, melyek nem a konkrét eset kívánalmai, hanem elvi szempontok szerint mondották ki törvényezikkekbe foglaltan azon korszak nézeteit.

Elveket keresni tehát csak szórványosan lehet e tömegben; mint egy jeles író mondja a szent atyák műveiről, előbb óriás homoktengert kelletvén átzarándokolni, míg oázra akadunk bennök. E mellett zavarokra igen gyakran adhatnak egyes ténykérdésekben alkalmat. Így, hogy csak a tarifa-kérdést említsük, a Great Eastern vasutaknak van öt törvénye, a melyeknek némelyikében a czikkek öt osztályba vannak sorozva, másokban négy osztályba. A Great Northern vasutnak szállítási és viteldijai szedésére való joga kilencz különböző törvénybe van foglalva, a melyeknek némelyikében a czikkek öt, másokban pedig négy osztályba sorozvák. A Great Western vasutnak van 13 törvénye szállítási és viteldiji záradékokkal. Egyik törvényben a maximum viteldij az öntött és nyers vasra tonna és mértföld számra $\frac{1}{2}$ penny; másban ezen czikkek más osztályba vannak sorozva $1\frac{1}{2}$ penny viteldijjal. Egyik törvényben a gabona a legalsó osztályba van sorozva egy penny maximum viteldijjal; más törvényben egy osztálylyal feljebb van sorozva 2 penny maximum viteldijjal; és a harmadik törvényben a maximum viteldij $2\frac{3}{4}$ penny. Egyik törvényben a czikkek nyolcz vagy kilencz, a másokban négy osztályba vannak sorozva, szóval ugyanazon vasutnak ugyanazon czikk szállításánál a maximum viteldija különböző ugyanazon osztályozás mellett is; legtöbb esetben azonban maga az osztályozás is egészen más a vasut egyik részén, mint a másikon.

A mi viszonyaink közt, a hol az osztályozás és a maximumok mutatnak ugyan számos és érezhető eltérést egymás közt, de legalább egy ugyanazon vasutnál (tekintve annak csupán helyi forgalmát, s specziál, differenciál tarifákat, ugyszintén a refaktiákat is figyelmen kívül hagyva) majdnem soha sem könnyen meg sem volna fogható, mint lehet például a London and North Western vasutnak több, mint 2.000,000 díjtétele, melyet a legszorgalmasabb tisztviselő sem tanulhat be élete egész folytán át, — illetőleg nem tanulhatna meg, mert hiszen a jelen viszonyok közt már csak azért sem érdemes rá a fáradságot vesztegetni, mivel a 2.000,000 tétel a kereslet és kínálat törvényei, nyilvános és titkos rugók működése folytán folytonos hullámozásban van. A maximumokat ugyanis már rég elhaladta a gyakorlati élet, s most már régen azokon belül folyik a piacz változó esélyei szerint több vagy kevesebb szerencsével a harez.

Azon vezérelvek azonban, a melyekből egy eminenter közgazdaság mű, — mint a milyen a Dr. Cohn Gusztáv is, fogja fel az egész ügyet, kétségkívül csak részben, s aránylag kis részben esnek ezen részletek körébe. A közgazdasági eredmények már sokkal inkább lelik magyarázatukat ezen, sokszor jelentékteleneknek látszó részletekben, mert a »blue book« czímen ismert óriás irathalmazok telvék, a mennyiben a vasutakra vonatkoznak, oly nagy tanúságokkal, a viteldijak apró tételváltoztatásainak oly óriási következményeivel, a mennyi felér kétségkívül az elméleti vitákból levonható összes eredményekkel.

Hogy mily terjedelmű az anyag, melyet az angol vasuti törvényhozás történetét vizsgálónak át kell kutatni, azt legyen szabad mellőznöm. Az én munkámban ugys több helyütt van idézés, s a reportok végtelen sorának tengere. Ezen keresztül kellett menni Cohn urnak is, s így művét, mint sok fáradságos munka eredményét, senki sem méltányolhatja jobban nálam.

De ő nemcsak összeszed, hanem feldolgoz is. Egységes alapelvek alapján tekinti az eredményeket, s bizonyos rendszerbe szorítja a tényeket, mi a tényeknek nemcsak összeszedését, hanem feldolgozását is jelenti.

Azt gondolom: itt van a határ, mely Cohn ur művét az enyémtől elválasztja. Az ő munkája nagy elveket keres, saját, a vasutakra vonatkozó nézete világához méri a dolgokat; mindent mellőz, a mi nem szorosan tartozik azon eszmékhez. Az enyémben több az objektivitás, természetesen sokkal nagyobb a szárazság is. Ő bizonyos nála meggyökeresedett meggyőződés akar érvényre juttatni olvasóinál is; én a tényleges viszonyok, illetőleg a fejlődés megismertetését tartottam egyedüli czélomul. E miatt fordítottam én több gondot a magán törvényhozásra, mint ő; e miatt mentem bele a részletekbe mindenütt; e miatt ismertettem különbség nélkül minden vasuti vitát és minden vasuti okmányt, a mi fáradságos s itt-ott hálátlan munka volt, de az előttem álló feladathoz egészen hozzátartozott. E miatt nem tárgyaltam én terjedelmesebb művemben sem a vasuti irodalmat, a melyet Dr. Cohn G. ur kisebb munkájában is érint mindenütt, a hol érveléseinek támogatására szükséges adatokat képes felfedezni bennök; viszont a parlamenti működés minden ágára nagyobb figyelem fordittatván nála.

Már most senki sem ismeri be készségesebben nálam, hogy Dr. Cohn G. munkájának sok előnye van az enyém felett. A ki csupán az elméletet akarja vizsgálni, s egy elmélet világánál nézni a világ legelőrehaladottabb nemzetének történetét: az kétségkívül érdekesebb munkát fog találni a Dr. Cohn G. művében, melynek adatai tulnyomó nagy része teljesen pontos, következtetései észszerűek, s elmélete, mely mellett ő nézi a dolgokat, teljesen világos. Ő nem csak áttanulta az anyagot, hanem feldolgozta is.

Az én munkám nagyobb anyagot foglal magában s egész az aprólékoságokig belemegy a részletekbe is. Teljesebb képet nyújt, mint a Cohn uré, de feldolgozatlanul. E miatt vagy száraz és unalmasnak tetszik, vagy pedig azt kívánja meg, hogy maga az olvasó dolgozza fel, saját megállapodott, átszírt eszméivel hasonlítván össze az egyes, hűen előadott tényeket.

E tekintetben egyetlen mentségem az én munkám természete. A kormány nem azt kívánja tisztviselőjétől: minőnek látja ő, saját szubjektív elméletein keresztül a tanulmányozott közgazdasági viszonyokat, hanem

hogy milyenek azok valósággal és objektíve. Csupán tények és nem elméletek kívántattak. Innen menthetem azt is, hogy a közigazgatási elem — már a mennyiben az angol törvényhozásnak e tekintetben csakugyan majdnem tisztán adminisztratív jellege mellett lehet azt szétválasztani a sajátképi törvényhozói működéstől, sokkal több részt foglal el munkámban, mint talán első pillanatra szükségesnek látszik. Azonban munkám jellegénél és természeténél fogva kötelességemnek tartottam nemcsak az intézményeket, hanem azoknak gyakorlati eredményeit, sőt a mennyiben az intentió törvényszerű kimondása és a végrehajtás közé eső adminisztratív szintén nem volt mellőzhető munkám természeténél fogva, egyuttal a közigazgatási eljárást is megismertetni.

Azonban, ha az én munkámnak hibája a tulságos száraz és tárgyias előadás: Cohn urét meg a másik oldalról nem lehet dicsérni. Bírálatos történetet írni egészen más, mint egy röpiratot történelmi háttérrel. Cohn ur munkája, meg kell vallanunk, inkább e második kategóriába tartozik. Igéri, hogy munkája második részében el fogja mondani saját nézeteit az angol vasutak jelen állása felett az állam-kormányval szemben. Én, — őszintén megvallva, — nem vagyok erre kíváncsi. Az első kötetből, úgy vélem, eléggé tudhatom már, mi lesz a második kötetben; nehezen hiszem, hogy legyen valami új. A történetet pusztán háttérül használja fel: egyetlen kérdés megfajtésére szorítván adatait, nemcsak, hogy sok tanuságos adatot mellőz egyszerűen azért, mert az ő thesisével vagy ellentétben áll, vagy legalább nem szolgál annak támogatására, hanem azonfelül még e thesis kedvéért sokszor hajlandó elhallgatni az ellene szolgáló érvek és tények legfontosabbjait.

Nekem nincs a vezérelv ellen semmi kifogásom. Au contraire: a mi jelenlegi különös viszonyainktól eltekintve, nálunk Magyarországon, vagy menjünk tovább: az egész európai kontinensen a német nemzetgazdák szabadságimádó rabulista csoportját sem véve ki, alig van komolyan gondolkodó fő, ki a vasutak monopól természetét elvitatni akarná. Ma már az angol közvélemény is elfogadta e nézetet, s így, ha e felfogás ellen harczolunk: kétségkívül igazunk van a mai szempontból. E szempontból lehet bírálni a jogfejlődést is. De bírálatunk méltányos csak úgy lesz, ha az akkori eszméket vesszük tekintetbe, midőn az illető törvény hozatott, és Macaulaynak még ezen a téren is igaza volt, midőn azt állítá; hogy: »Mi őseink bölcseségéről beszélünk: s csakugyan legalább egy tekintetben bölcsőbbek is voltak ők nálunk, saját koruk részére hoztak törvényeket. Úgy tekintették Angliát, mint a hogy az tényleg állott előttök.«

E szempontot mindenütt eltéveszti művében szembe elől Cohn ur. Kifejti, mint ment át a turn-pike road törvényhozás a csatornákra, s mint alkalmaztattak ez utóbbi szabványai a vasutakra. Ez természetes volt eléggé, — s hogy e tekintetben nem is vádolható elfogultsággal az angol vasuti törvényhozás, mely 1801-től kezdve haladt ez úton: igazolhatom két ténnyel, melynek mindketteje ismeretes lesz Cohn ur előtt s melynek mindketteje nem csak azt igazolja, hogy az átmenetnél a hasonlatok keresése, s az ennek folytán beállott tévedés természetes volt; hanem azt is, hogy e tévedéstől más országok még sokkal később sem voltak képesek megszabadulni. A vasuton való verseny az 1838-ik évi porosz vasuti törvényhozásba (tehát akkor, midőn az angol gyakorlat már 37 éves volt, s Belgium államvasuti rendszere 5 éves)

felvétel; pedig ez derék vasuti törvény kétségkívül. A másik az, hogy a német manchesteri nemzetgazdák (a Cobden, Bright és Hume korszak ezen antediluvialis epigonjai) még 1873-ban is sarkalták a vasuton a versenyt, biztatva magokat azon, komoly nemzetgazdához kissé furesa — reménynyel, hogy majd az ő elméletök kedvéért csak fejezend fel a gyakorlat valami technikai lehetőséget a jelen képtelenség daczára, mintha a nemzetgazdaságtan feladata nem a létező körülmények helyes felhasználására törekvés, hanem a jövő utópiák chablonjainak megállapítása volna.

Nem állítom, hogy ily gondolatok nem léteztek Angliában. Az 1844-ki, 1854-ki, 186^{5/7}-ki és 1872-ki bizottságok terjedelmes jelentései világos tanubizonyosságok létezésük felől. Az analógiák keresése, mely minden konzervatív törvényhozásnak jellege, itt is megboszulta magát. A vasúttársaság lényeges eltérést tanúsított a csatorna-társaságokkal szemben: nemcsak utat, hanem szállítást is adott. A verseny gyakorlatilag lehetetlen volt a sineken, — s a versenynek áttétele a vonalakra, vagyis versenyző vonalak építése ugyanazon végpontok közé, töképezárlás volt minden további siker és eredmény nélkül. Ezen második faját a versenynek még ma is sokan vitatják, s szülőtteit a differentiás tarifákat, nem egész méltánytalanul védik azzal, hogy esetlen szülőknek csak nem is lehet tetszetős gyermeke. A nélkül azonban, hogy e második fajú verseny tekintetében az elméletet elősegítő tekintetek figyelemre méltattatnának általunk: előttem legalább méltánytalanoknak látszik az egész rendszer kárhozatása. Nem azért, mert az nem kárhozatra méltó, hanem azért, mert kellőleg kifejtve és mérlegelve nincs.

A mű általános tendenciájában van, — ismételve kell hangsúlyoznom, a hiba. Cohn ur nagyon jól tudta ez okok hatását: a fokozatos fejlődést maga rajzolja; de az egyes tényekben mindenütt csak azt keresi, mennyire állanak távol a törvényhozás tényei az ő általa felállított és hallgatólagosan érvényesített vezérelvektől; azt nem mérlegeli sohasem: mi volt abban, mi volt azokban a haladás, a megelőző mozzanatokhoz képest? Hisz e tekintetben ma az iskolás gyermek is felfedezheti egy Bacon vagy Benthamnál a hibát; és szomorú volna, ha nem tehetné azt. Óriások hátán a törpe messze lát. De azért igaztalan volna Bacont vagy Benthamet utódaihoz, s nem kortársaihoz vagy elődeihez mérni.

Pedig e tekintetben cseppet sem szomorú képet nyújt az angol törvényhozás a vasutak tárgyában. Az 1844-ki Regulation of Railways Act oly elveket állapít meg a közjogi viszonyra, a vasutaknak az államkincstár által való visszaválthatóságára vonatkozva, a melyek mai napig is sértetlenül állanak fent. Az 1854-ki Railways and Canal Traffic Act beleavatkozni engedi az államhatalmat a társaságok oly magántermészeti dolgaiba, melyek egymás közt folynak csak; az 1868-ki Act for regulating the Railways számadási mintákat szab; az 1873-ki Amalgamation Act egyenes közjogi tekintetek alatt bírálja meg tarifa-politikájukat. E mellett a vasutak állami megszerzése iránt hevesebb e pillanatban az agitáció Angliában, mint akárhol a világon.

Hogy ily tények nem elégítik ki valamely már előre felállított elmélet szigorúságát: az természetes. Hogy azonban másrésről az angol törvényhozás lassú haladása igen sok esetben biztosabb volt a systemákat teremtő elméletek tabula rasáinál: az is bizonyos. E mellett nem szabad felednünk azt sem,

hogy egyrésről az analógiák keresése sodorta bele a bajba az angol törvényhozást, s ez analógiák keresése a vasutak bölcsőjénél nagyon is természetes volt; nem szabad felednünk továbbá azt sem, hogy az eszmék a vasutak által okozott öröndetes lendülethez úgy ragaszkodtak, mint a mely kizárólag az alkalmazásban levő vasuti rendszer alapján létesülhetett, mint a melyek tehát a vasuti politikai téren bekövetkezheto minden nagyobb változás által alapokban megingattathatnának; nem szabad felednünk végül azt sem, hogy Anglia sziget helyzete, nemzetének szabad mozgás és vállalkozás után való irányzata, lényegesen mások, mint a kontinentális népek álmos polgári öntudata

Cohn ur műve tehát nem felel meg nézetem szerint a czélnak, hogy a vasuti törvényhozás objektív, további gondolkodásra serkentő történetét lássa benne az olvasó. Benne feltalálhatja igen szellemdusan, igen alaposan nagy szorgalommal összeszedett adatokban azt, hogy egy bizonyos országban mily hibás volt kezdetben a vasuti politika, s milyen hibás még ma is. E hiányok elkerülésére figyelmeztetőül, mondhatni, pártatlan becsü munkája. Hogy ez így van: azt józan meggyőződéseim sugalja, s Cohn uron kívül eddig-élé — legalább tudtomra, — csupán én foglalkoztam még behatóbban ezen tárggyal.

A mennyiben azonban az olvasó több tényt és kevesebb elméletet ohajt: Cohn ur műve nem fogja kielégíteni. Bizonyos dolgok elhallgatvák, bizonyos dolgok átsietve vannak benne. S így pártatlan alapul az ítéllethozásra nem szolgálhat. Inkább röpirat történeti háttérrel, semmint bírálatos történelem.

Ezt annál határozottabban állítom, mert a másik tulság nyomását én éppen Cohn ur művének olvasása folytán érzem. Cohn úr munkája átolvasása után, ha lehetséges lett volna még, bírálatosan dolgoztam volna én is át művemet, és pedig annyival inkább, mert egyéni nézeteim nagy része az övével összeesik.

Még csak egy megjegyzést.

A munka felosztása önkényes itt is, nálam is. Itt adva van az első részben az angol vasuti törvényhozás eredete; a másodikban az első tapasztalatok korszaka; a harmadikban az 1847. évi vizsgálat; a negyedikben a vasuti hivatal felállítására tett kísérletek; az ötödikben az egybeolvasások; a hatodikban az utolsó husz év. Hogy e felosztás alapján véve nem ér semmit (az én művemre is áll ez): nem szükséges soká bizonyíttgatni. Lassú fejlődés mellett, s a hol a törvényhozás nem rendszereket dolgoz ki a messze jövő számára, hanem a jelenkor szükségleteinek fedezéséről akar gondoskodni: mindenütt lehetetlen a történeti válpontokat megállapítani, s annál kevésbé lehetséges azokat külön-külön jellegezni. Az egész angol törvényhozás a vasutak tárggyában összefüggő teljes egészet képez. A vasuti törvények nemcsak mindenféle vasuti dolgokat tartalmaznak egy ugyanazon törvényben, de igen gyakran nem pusztán vasuti tárgyakra is vonatkoznak. Ily körülmények közt a korszakok voltaképen csupán önkényesen felvett megnyugvási pontok, de a melyeknek semmi további jelentőségök nincsen.

S ezzel végzem már is hosszúra nyult ismertetésemet. Dr. Cohn Gusztáv műve kétségkívül maradandó becsű munka így töredékesen is. Habár a tények felsorolásában itt-ott (a fentebb elmondott okoknál fogva) hiányos is: a mennyi benne van, abból is sok nyereséget vehet a figyelmes és kritikával tanulmányozó olvasó.

GYÖRGY ENDRE.

Vegyes közlemények.

Az 1867-ki zárszámadás. A zárszámadási bizottságnak az 1867-ki pénzügykezelésről beterjesztett kimutatás fölötti tanácskozásáról a lapok egy jelentést közöltek, mely a nevezett kimutatást hiányosnak állította. Erre vonatkozólag Lónyay Menyhért gr., ki mint volt magyar pénzügyminister a kimutatást beterjeszté, több lapban nyilatkozik e kérdésről. Utal az 1869-ki országgyűlés határozatára, mely az előirányzat és a zárszámadások által kitüntetett tényleges kezelési eredmények közt fönnforgó eltéréseket igazoltnak találta, utal továbbá a magyar államszámvéviszék számtani vizsgálatáról szóló jelentésére, mely szinte igazolja az eltéréseket. Főlemli továbbá, hogy az általa beterjesztett kimutatásnak természetesen különbözni kellett a bécsi államszámvéviszék által készített zárszámadástól, mert ez az osztrák pénzügyminister által 1866. decz. végén előterjesztett költségvetés czimei szerint számolt el; míg ő (Lónyay Menyhért akkori pénzügyminister) a megalakult magyar kormány egyes ministeriumai szerint számolt el. Végül sajnós jelenségnek tartja, hogy vannak, kik a zárszámadási bizottságban részt vesznek, vitatkoznak, vádolnak és határoznak, oly kérdések fölött, melyeknek előzményeit, fejleményeit és történetét nem is ismerik, noha ezek is a házban bőven megvitattattak.

A magyar cukoripar válságos helyzete. Az osztrák pénzügyministerium a cukorgyárak adóátalányának százalékát fel akarja emelni s a vám- és kereskedelmi szövetség alapján azt kívánja, hogy a magyar kormány is hasonló lépéseket tegyen a magyarországi cukorgyárakkal szemben. A veszély nagyságát, mely a magyar cukoripart fenyegeti, jellemzi azon tény, hogy a nem régen üzletben volt 25 magyar cukorgyár közül jelenleg 11 abbahagyta a munkát, egy liquidálás alatt áll, kettő pedig csődbe esett, tehát gyáraink nagyobb fele nem dolgozik. Az ilyen általános munkaszünet oka nem lehet egyesek hibája, hanem igenis a gyárosok hatalmán kívül eső kényszerítő viszonyokban rejlik. Gyáraink boldogulásának főakadálya a magyar répa csekély cukortartalma, mely 20—25%-kal áll alatta e csehországinak; egy másik nagy baj a drága tüzelőszér, mely czímen a főnálló magas szállítási díjak mellett a magyar gyárak 40—50%-kal többet fizetnek, mint a lajtántuliak. Mindezekhez hozzájárul még a munkabér magassága s így könnyen megfogha-

tó, hogy a magyar cukorgyáriparnak előbb-utóbb vereséget kell szenvedni az osztrákkal szemben. A legvilágosabb bizonyossága ennek az, hogy míg a magyar gyárak száma néhány év alatt felére olvadt, Lajtántul egyes gyárosok megbuknak ugyan, be a gyártelepet mások átveszik s a kincstár nem szenved veszteséget ez adó címén. — Az adó ellenkezőleg Ausztriában évi 11—12 millióra emelkedett, míg nálánk egy millióra hanyatlott, a mi igen természetes, mert a szünetelő gyárak különben 5—600,000 frtot fizetnek; most nemcsak ezt nem fizetik, hanem elesik az ezzel kapcsolatos szesz-, kereseti- és jövedelmi adó is, elesnek azon előnyök, melyek a cukorrépa-termelésből a mezőgazdaságra háramolhatnának s nem kisebb fontosságúak az adó ügyénél. Ezekből kitűnik, hogy a magyar kormánynak kötelessége épen az volna, hogy beható rendszabályok által a még főnálló gyárak megmaradását biztosítsa, nem pedig hogy újabb terhek kirovása által létélüket komolyan veszélyeztesse. Meglehet, hogy az osztrák gyárak elbirnak újabb adóemelést; de hogy a magyar gyárak terheket el nem viselhetnek, az kétségtelen. Kiváncos tehát, hogy a pénzügyminiszterium ne szűkkeblű fiskális szempontból ítélje meg a kérdést hanem — ha a főnálló kereskedelmi szövetség gátolja azt, hogy könnyebbséget nyújtson cukorgyáriparunknak, — legalább ne nehezítse helyzetünket az által, hogy időszerűtlen engedékenységet tanusít az osztrák kormány irányában. Az önfenntartás kötelessége parancsolja, hogy kormányunk az osztrák pénzügyminiszter javaslatait visszautasítsa, nehogy ezen hajdan virágzott iparág hazánkban végkép tönkre jusson.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

HAVI FOLYÓIRAT

A NEMZETGAZDASÁG, PÉNZÜGY ÉS STATISZTIKA

KÖRÉBŐL:

A

M. TUD. AKADEMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

H A L Á S Z I M R E.

1874 JULIUS. — I. KÖTET. — I. FÜZET.

TARTALOM: A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra, gr. Lónyay Menyhértől. 1. lap. — Olaszország szeszadópolitikája, tekintettel a magyar szesz kivételre, Matlekovics Sándortól. 19. l. — A keleti vasuti csatlakozások nemzetgazdasági jelentősége, György Endrétől. 31. l. — Községi háztartás, Galgóczy Károlytól. 55. l. — Nemzetgazdasági törvényhozás. 69. l. — Vegyes közlemények. 73. l. — Könyvészet. 79. l.

BUDAPEST,

KIADJA AZ A T H E N A E U M I R O D.- É S N Y O M D.-R É S Z V É N Y T Á R S U L A T.

1874.

Előfizetési felhívás.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

Megjelen havi füzetekben f. é. juliustól kezdve.

A m. tud. Akadémia nemzetgazdasági bizottságának közreműködésével

szerkeszti

HALÁSZ IMRE.

A magyar tudományos Akadémia egy havi füzetekben megjelenő nemzetgazdasági folyóirat kiadását határozta el. E folyóirat előrajzát a következőkben bátorkodunk a t. olvasó közönség tudomására hozni.

A Nemzetgazdasági Szemle célja:

a koronként előtérbe lévő fontosabb nemzetgazdasági kérdéseket a mai tudomány színvonalán álló értekezésekben tárgyalni s közvetítőül szolgálni a nemzetgazdasági tudomány jelenkori mozgalmait s hazai művelődésünk között; fejtegetni a magyar államot és társadalmat közvetlenül érdeklő gyakorlati kérdéseket az állami pénzügyek s a nemzetgazdasági élet különböző ágainak köréből;

előmozdítani az ország nemzetgazdasági és pénzügyi viszonyainak helyes felismerését a hivatalos és magán uton felgyűlt ama nagy becsű statisztikai anyag feldolgozása által, mely részint roppant tömegénél fogva, részint mivel többnyire hivatalos forrásmű alakjában tétetik közzé, a hazai közművelődésre nézve eddig nagy részben holt töké képezett:

szemmel kísérni a művelt nemzetek törvényhozásában s gazdasági életében felmerülő fontosabb nemzetgazdasági jelenségeket, kiváló tekintettel Magyarország anyagi érdekeire s a nálunk szönyegen forgó gyakorlati kérdésekre; ismertetni a külföldi irodalmakban megjelenő legnevezetesebb nemzetgazdasági szakmunkákat;

figyelemmel kísérni s kritikailag méltatni a magyar irodalomban megjelenő minden jelentékenyebb nemzetgazdasági, pénzügyi és statisztikai művet.

A Nemzetgazdasági Szemle egyuttal rendes közlönye lesz a magyar tudományos Akadémia nemzetgazdasági bizottságának s vázlatos jelentéseket fog közölni ennek működéséről és azon értekezletekről, melyek e bizottságban az ország anyagi érdekeinek körébe vágó fontosabb kérdésekről időnként tartatni fognak.

E rövid program, azt hisszük, a Nemzetgazdasági Szemle megindításának elégséges indoklásul s igazolásul szolgálhat s így ez irányban bővebb fejtegetéseket mellőzve, e állatlatot a t. olvasó közönség szíves figyelmébe ajánljuk.

A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztősége mindent el fog követni, hogy e folyóirat a fentebb vázolt program követelményeinek megfelelően s minél határozottabban érvényre juttassa azon intétiókat, melyek a magyar tudományos Akadémiát ezen irodalmi vállalat életbeléptetésére indították.

Hogy a szerkesztőség erélyes törekvése egészen sikertelen nem maradand, arra nézve reményt nyújt azon szakférfiak támogatása, kik közreműködésüket megígérik szíveskedtek. Egyébiránt a szerkesztőség folytonosan rajta lesz, hogy a vállalat köré minél több jeles irodalmi és tudományos erőt csoportosítson.

Budapest, 1874. június hóban.

A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztősége.

(Budapest, dohány-utca 12. sz. I. emelet.)

A Nemzetgazdasági Szemle

megjelen havonként 80 lapnyi nagy nyolczadrétű füzetekben.

Az első füzet f. é. július hóban adatik ki.

Előfizetési ár: egész évre 8 forint, fél évre 4 forint.

Az előfizetési pénzek, s minden a folyóirat kiadását és szétküldését illető küldemények és levelek az **Athenaeum irodalmi és nyomdai** részvény-társulathoz (Budapest, Barátok-tere) intézendők.

A szerkesztőséget illető közlemények a Nemzetgazdasági Szemle szerkesztőségéhez, (Budapest, dohány-utca 12. szám) küldendők.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

HAVI FOLYÓIRAT

A NEMZETGAZDASÁG, PÉNZÜGY ÉS STATISZTIKA

KÖRÉBŐL.

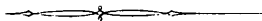
A

M. TUD. AKADEMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

H A L Á S Z I M R E.

1874 AUGUSZTUS. — I. KÖTET. — II. FÜZET.

TARTALOM: A vasuti válság, Pivani Ignácztól. 81. l. — Néhány adat Magyarország szőlészeti statistikájából. Keleti Károlytól. 102. l. — Községi háztartás. II. A községi bevétel alkalmas forrásai. Galgóczy Károlytól. 121. l. — Irodalom. A közmunka-ügyek állami kezelése Franciaországban, írta Hieronym Károly. 135. l. — Nemzetgazdasági törvényhozás, 146. l. — Vegyes közlemények, 151 l. — Könyvészet, 157. l.

BUDAPEST,

KIADJA AZ ATHENAEUM IROD.- ÉS NYOMD.-RÉSZVÉNYTÁRSULAT.

1874.

Az első füzet tartalma: A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra, gr. Lónyay Menyhérttől. 1. lap. — Olaszország szeszadópolitikája, tekintettel a magyar szesz kivételre, Matlekovich Sándortól. 19. l. — A keleti vasuti csatlakozások nemzetgazdasági jelentősége, György Endrétől. 31. l. — Községi háztartás, Galgóczy Károlytól. 55. l. — Nemzetgazdasági törvényhozás. 69. l. — Vegyes közlemények. 73. l. — Könyvészet. 79. l.

Előfizetési felhívás.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

Megjelen havi füzetekben f. é. júlistól kezdve.

A m. tud. Akadémia nemzetgazdasági bizottságának közreműködésével

szerkeszti

HALÁSZ IMRE.

A magyar tudományos Akadémia egy havi füzetekben megjelenő nemzetgazdasági folyóirat kiadását határozta el. E folyóirat előrajzat a következőkben bátorkodunk a t. olvasó közönség tudomására hozni.

A Nemzetgazdasági Szemle célja:

a koronként előtérbe lévő fontosabb nemzetgazdasági kérdéseket a mai tudomány színvonalán álló értekezésekben tárgyalni s közvetítőül szolgálni a nemzetgazdasági tudomány jelenkori mozgalmait s hazai művelődésünk között;

fejtegetni a magyar államot és társadalmat közvetlenül érdeklő gyakorlati kérdéseket az állami pénzügyek s a nemzetgazdasági élet különböző ágai-
nak köréből;

előmozdítani az ország nemzetgazdasági és pénzügyi viszonyainak helyes felismerését a hivatalos és magán uton felgyűlt ama nagy becű statisztikai anyag feldolgozása által, mely részint roppant tömegénél fogva, részint mivel többnyire hivatalos forrásmű alakjában tétetik közé, a hazai közművelődésre nézve eddig nagy részben holt tökélt képezett;

szemmel kísérni a művelt nemzetek törvényhozásában s gazdasági életében felmerülő fontosabb nemzetgazdasági jelenségeket, kiváló tekintettel Magyarország anyagi érdekeire s a nálunk szűnyegen forgó gyakorlati kérdésekre; ismertetni a külföldi irodalmakban megjelenő legnevezetesebb nemzetgazdasági szakmunkákat;

figyelemmel kísérni s kritikailag méltatni a magyar irodalomban megjelenő minden jelentékenyebb nemzetgazdasági, pénzügyi és statisztikai művet.

A Nemzetgazdasági Szemle egyuttal rendes közlönye lesz a magyar tudományos Akadémia nemzetgazdasági bizottságának s vázlatos jelentéseket fog közölni ennek működéséről és azon értekezletekről, melyek e bizottságban az ország anyagi érdekeinek körébe vágó fontosabb kérdésekről időnként tartatni fognak.

E rövid program, azt hisszük, a Nemzetgazdasági Szemle megindításának elégséges indoklásul s igazolásul szolgálhat s így ez irányban bővebb fejtegetéseket mellőzve, e vállalatot a t. olvasó közönség szíves figyelmébe ajánljuk.

A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztősége mindent el fog követni, hogy e folyóirat a fentebb vázolt program követelményeinek megfelelően s minél hatásosabban érvényre juttassa azon intenciókat, melyek a magyar tudományos Akadémiát ezen irodalmi vállalat életbeléptetésére indították.

Hogy a szerkesztőség erélyes törekvése egészen sikertelen nem maradjon, arra nézve reményt nyújt azon szakférfiak támogatása, kik közreműködésüket megígérik szíveskedtek. Egyébiránt a szerkesztőség folytonosan rajta lesz, hogy a vállalat köré minél több jeles irodalmi és tudományos erőt csoportosítson.

Budapest, 1874. június hóban.

A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztősége.

(Budapest, dohány-utca 12. sz. I. emelet.)

A Nemzetgazdasági Szemle

megjelen havonként 80 lapnyi nagy nyolczadrétű füzetekben.

Az első füzet f. é. július hóban adatik ki.

Előfizetési ár: egész évre 8 forint, fél évre 4 forint.

Az **előfizetési pénzek**, s minden a folyóirat kiadását és szétküldését illető küldemények és levelek az **Athenaeum irodalmi és nyomdai** részvény-társulathoz (Budapest, Barátok-tere) intézendők.

A **szerkesztőséget** illető közlemények a Nemzetgazdasági Szemle szerkesztőségéhez, (Budapest, dohány-utca 12. szám) küldendők.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

HAVI FOLYÓIRAT

A NEMZETGAZDASÁG, PÉNZÜGY ÉS STATISZTIKA

KÖRÉBŐL.

A

M. TUD. AKADEMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

H A L Á S Z I M R E.

1874 SZEPTEMBER. — I. KÖTET. — III. FÜZET.

TARTALOM: A vasuti válság, második cikk; Pivani Ignácztól 161 lap.
— A bankjegyek kényszerforgalma nálunk és Franciaországban, Hegedüs Sándortól.
196 lap. — Oroszország vasutai. 209 lap. — Irodalom: Lombardstreet, a pénzpiacz
leírása, írta Bagehot. 212 lap. — Hartwich: Aphoristische Bemerkungen über das
Eisenbahnwesen und Mittheilungen über die Eisenbahnen in London, 223 lap. — Nem-
zetgazdasági törvényhozás. 224 lap. — Vegyes közlemények. 230 lap. Könyvészet
238 lap.

BUDAPEST,

KIADJA AZ ATHENAEUM IROD.- ÉS NYOMD.-RÉSZVÉNYTÁRSULAT.

1874.

Halász Imre

Az első füzet tartalma: A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra, gr. Lónyay Menyhérttől. 1. lap. — Olaszország szeszadópolitikája, tekintettel a magyar szesz kivételre, Matlekovics Sándortól. 19. l. — A keleti vasuti csatlakozások nemzetgazdasági jelentősége, György Endrétől. 31. l. — Községi háztartás, Galgóczy Károlytól. 55. l. — Nemzetgazdasági törvényhozás. 69. l. — Vegyes közlemények. 73. l. — Könyvészet. 79. l.

A második füzet tartalma: A vasuti válság, Pivani Ignácztól. 81. l. — Néhány adat Magyarország szőlőszeti statisztikájából. Keleti Károlytól. 102. l. — Községi háztartás. II. A községi bevétel alkalmas forrásai. Galgóczy Károlytól. 121. l. — Irodalom. A közmunka-ügyek állami kezelése Franciaországban, írta Hieronymi Károly. 135. l. — Nemzetgazdasági törvényhozás, 146. l. — Vegyes közlemények, 151. l. — Könyvészet, 157. l.

Előfizetési felhívás.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

Megjelen havi füzetekben f. é. juliustól kezdve.

A m. tud. Akadémia nemzetgazdasági bizottságának közreműködésével

szerkeszti

HALÁSZ IMRE.

A magyar tudományos Akadémia egy havi füzetekben megjelenő nemzetgazdasági folyóirat kiadását határozta el. E folyóirat előrajzát a következőkben bátorkodunk a t. olvasó közönség tudomására hozni.

A Nemzetgazdasági Szemle célja:

a koronként előtérbe lévő fontosabb nemzetgazdasági kérdéseket a mai tudomány színvonalán álló értekezésekben tárgyalni s közvetítőül szolgálni a nemzetgazdasági tudomány jelenkori mozgalmait s hazai művelődésünk között;

fejtegetni a magyar államot és társadalmat közvetlenül érdeklő gyakorlati kérdéseket az állami pénzügyek s a nemzetgazdasági élet különböző ágai-
nak köréből;

előmozdítani az ország nemzetgazdasági és pénzügyi viszonyainak helyes felismerését a hivatalos és magán uton felgyűlt ama nagy becű statistikai anyag feldolgozása által, mely részint roppant tömegénél fogva, részint mivel többnyire hivatalos forrásmű alakjában tetetik közzé, a hazai közművelődésre nézve eddig nagy részben holt tőkét képezett:

szemmel kísérni a művelt nemzetek törvényhozásában s gazdasági életében felmerülő fontosabb nemzetgazdasági jelenségeket, kiváló tekintettel Magyarország anyagi érdekeire s a nálunk szűnyegen forgó gyakorlati kérdésekre; ismertetni a külföldi irodalmakban megjelenő legnevezetesebb nemzetgazdasági szakmunkákat;

figyelemmel kísérni s kritikailag méltatni a magyar irodalomban megjelenő minden életékenyebb nemzetgazdasági, pénzügyi és statistikai művet

A Nemzetgazdasági Szemle egyuttal rendes közlönye lesz a magyar tudományos Akadémia nemzetgazdasági bizottságának s vázlatos jelentéseket fog közölni ennek működéséről és azon értekezletekrol, melyek e bizottságban az ország anyagi érdekeinek körébe vágó fontosabb kérdésekről időnként tartatni fognak.

E rövid program, azt hiszszük, a Nemzetgazdasági Szemle megindításának elégséges indoklásául s igazolásául szolgálhat s így ez irányban bővebb fejtegetéseket mellőzve, e vállalatot a t. olvasó közönség szíves figyelmébe ajánljuk.

A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztősege mindent el fog követni, hogy e folyóirat a fentebb vázolt program követelményeinek megfelelően s minél határozottabban érvényre juttassa azon intenciókat, melyek a magyar tudományos Akadémiát ezen irodalmi vállalat életbeléptetésére indították.

Hogy a szerkesztőség erélyes törekvése egészen sikertelen nem marada d. arra nézve reményt nyújt azon szakférflak támogatása, kik közreműködésüket megígérni szíveskedtek. Egyébiránt a szerkesztőség folytonosan rajta lesz, hogy a vállalat köré minél több jeles irodalmi és tudományos erőt csoportosítson.

Budapest 1874. június hóban.

A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztősege.

(Budapest, dohány-utca 12. sz. I. emelet.)

A Nemzetgazdasági Szemle

megjelen havonként 80 lapnyi nagy nyolczadrétü füzetekben.

Az első füzet f. é. július hóban adatik ki

Előfizetési ár: egész évre 8 forint, fél évre 4 forint.

Az **előfizetési pénz**ek, s minden a folyóirat kiadását és szétküldését illető küldemények és levelek az **Athenaeum irodalmi és nyomdai** részvény-társulathoz (Budapest, Barátok-t. re) intézendők

A **szerkesztőséget** illető közlemények a Nemzetgazdasági Szemle szerkesztőségéhez, (Budapest, dohány-utca 12. szám) küldendők.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

HAVI FOLYÓIRAT

A NEMZETGAZDASÁG, PÉNZÜGY ÉS STATISZTIKA

KÖRÉBŐL.

A

M. TUD. AKADEMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

H A L Á S Z I M R E.

1874. OCTÓBER ÉS NOVEMBER. — I. KÖTET. — IV. ÉS V. FÜZET.

TARTALOM: Pénzügyeink hanyatlásának okai. Halász Imrétől. 241. l.
— Gyakorlati adatok a munkabér alakulásának kérdéséhez. György Endrétől. 288. lap. — A pénzügyminiszter javaslata a közadók kezeléséről. Forray Arthurtól. 319. lap. — Az állam és mezőgazdaságunk. Máday Izidortól. 350. lap. — Községi háztartás. (Vége.) Galgóczy Károlytól. 365. lap. — Nemzetgazdasági törvényhozás. 377. lap. — Vegyes közlemények. 388. lap. Könyvészet. 398. lap.

BUDAPEST,

KIADJA AZ A THEN A E U M I R O D . - É S N Y O M D . - R É S Z V É N Y T Á R S U L A T .

1874.

Az első füzet tartalma: A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra, gr. L ó n y a y M e n y h é r t t ő l. 1. lap. — Olaszország szeszadópolitikája, tekintettel a magyar szesz kivételre, M a t l e k o v i c s S á n d o r t ő l. 19. l. — A keleti vasuti csatlakozások nemzetgazdasági jelentősége, G y ö r g y E n d r é t ő l. 31. l. — Községi háztartás, G a l g ó c z y K á r o l y t ő l. 55. l. — Nemzetgazdasági törvényhozás. 69. l. — Vegyes közlemények. 73. l. — Könyvészet. 79. l.

A második füzet tartalma: A vasuti válság, P i v a n i I g n á c z t ő l. 81. l. — Néhány adat Magyarország szőlőszeti statistikájából. K e l e t i K á r o l y t ő l. 102. l. — Községi háztartás. II. A községi bevétel alkalmas forrásai. G a l g ó c z y K á r o l y t ő l. 121. l. — Irodalom. A közmunka-ügyek állami kezelése Franciaországban, írta H i e r o n y m i K á r o l y. 135. l. — Nemzetgazdasági törvényhozás, 146. l. — Vegyes közlemények, 151. l. — Könyvészet, 157. l.

A harmadik füzet tartalma: A vasuti válság, második czikk; Pivani Ignácztól 161 lap. — A bankjegyek kényszerforgalma nálunk és Franciaországban, H e g e d ű s S á n d o r t ő l. 196 lap. — Oroszország vasutai. 209 lap. — Irodalom: Lombardstreet, a pénzpiacz leírása, írta B a g e h o t. 212 lap. — Hartwich: Aphoristische Bemerkungen über das Eisenbahnwesen und Mittheilungen über die Eisenbahnen, in London, 223 lap. — Nemzetgazdasági törvényhozás. 224 lap. — Vegyes közlemények, 230 lap. Könyvészet 238 lap.

Előfizetési felhívás. NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

Megjelen havi füzetekben f. é. juliustól kezdve.

A m. tud. Akadémia nemzetgazdasági bizottságának közreműködésével
szerkeszti

HALÁSZ IMRE.

A magyar tudományos Akadémia egy havi füzetekben megjelenő nemzetgazdasági folyóirat kiadását határozta el. E folyóirat előrajzát a következőkben batorkodunk a t. olvasó közönség tudomására hozni.

A Nemzetgazdasági Szemle célja:

a koronként előterbe lévő fontosabb nemzetgazdasági kérdéseket a mai tudomány színvonalán álló értekezésekben tárgyalni s közvetítőül szolgálni a nemzetgazdasági tudomány jelenkori mozgalmait s hazai művelődésünk között; fejtegetni a magyar államot és társadalmat közvetlenül érdeklő gyakorlati kérdéseket az állami pénzügyek s a nemzetgazdasági élet különböző ágaiak köréből;

előmozdítani az ország nemzetgazdasági és pénzügyi viszonyainak helyes felismerését a hivatalos és magán uton felgyűlt ama nagy becsű statisztikai anyag feldolgozása által, mely részint roppant tömegénél fogva, részint mivel többnyire hivatalos forrásmű alakjában tetetik közzé, a hazai közművelődésre nézve eddig nagy részben holt tokát képezett;

szemmel kísérni a művelt nemzetek törvényhozásában s gazdasági életében felmerülő fontosabb nemzetgazdasági jelenségeket, kiváló tekintettel Magyarország anyagi érdekeire s a nálunk szőnyegen forgó gyakorlati kérdésekre; ismertetni a külföldi irodalmakban megjelenő legnevezetesebb nemzetgazdasági szakmunkákat;

figyelemmel kísérni s kritikailag méltatni a magyar irodalomban megjelenő minden, elentékenyebb nemzetgazdasági, pénzügyi és statisztikai művet

A Nemzetgazdasági Szemle egyuttal rendes közlönye lesz a magyar tudományos Akadémia nemzetgazdasági bizottságának s vázlatos jelentéseket fog közölni ennek működéséről és azon értekezletekről, melyek e bizottságban az ország anyagi érdekeinek körébe vágó fontosabb kérdésekről időnként tartatni fognak.

E rövid program, azt hisszük, a Nemzetgazdasági Szemle megindításának elégséges indoklásául s igazolásául szolgálhat s így ez irányban bővebb fejtegetéseket mellőzve, e vállalatot a t. olvasó közönség szíves figelmébe ajánljuk.

A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztősége mindent el fog követni, hogy e folyóirat a fentebb vázolt program követelményeinek megfelelően s minél hathatósabban érvényre juttassa azon intétiókat, melyek a magyar tudományos Akadémiát ezen irodalmi vállalat életbeléptetésére indították.

Hogy a szerkesztőség erélyes törekvése egészen sikertelen nem maradt, arra nézve reményt nyújt azon szakférfiak támogatása, kik közreműködésüket megígérni szíveskedtek. Egyébiránt a szerkesztőség folytonosan rajta lesz, hogy a vállalat köré minél több jeles irodalmi és tudományos erőt csoportosítsa.

Budapest, 1874. június hóban.

A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztősége.

(Budapest, dohány-utca 12. sz. I. emelet.)

A Nemzetgazdasági Szemle

megjelen havonként 80 lapnyi nagy nyolczadrétű füzetekben.

Az első füzet f. é. július hóban adatik ki.

Előfizetési ár: egész évre 8 forint, fél évre 4 forint.

Az **előfizetési pénzek**, s minden a folyóirat kiadását és szétküldését illető küldemények és levelek az **Athenaeum irodalmi és nyomdai** részvény-társulathoz (Budapest, Barátok-tere) intézendők.

A **szerkesztőséget** illető közlemények a Nemzetgazdasági Szemle szerkesztőségéhez, (Budapest, dohány-utca 12. szám) küldendők.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

HAVI FOLYÓIRAT

A NEMZETGAZDASÁG, PÉNZÜGY ÉS STATISZTIKA
KÖRÉBŐL.

A

M. TUD. AKADEMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

HALÁSZ IMRE.

1874. DECEMBER. — I. KÖTET. — VI. FÜZET.

TARTALOM: Az 1875-ki fedezet és a pénzügyi kibontakozás. Halász Imrétől. 401. l. — Olaszország kereskedelmi összeköttetése az osztrák-magyar monarchiával. Dr. Matlekovicz Sándortól. 430. l. — Oroszország ipara. Mudrony Somától. 444. l. — Irodalom: Önálló vámterület és védvám, írta Szmracsányi Arisztid. 465. l. — Dr. Cohn, Az angol törvényhozás a vasutakról, ismertetve György Endre által. 473. l. — Vegyes közlemények. 479. lap.

BUDAPEST,

KIADJA AZ ATHENAEUM IROD.- ÉS NYOMD.-RÉSZVÉNYTÁRSULAT.

1874.

Az első füzet tartalma: A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra, gr. Lónyay Menyhérttől. 1. lap. — Olaszország szeszadópolitikája, tekintettel a magyar szesz kivételre, Matlekovich Sándortól. 19. l. — A keleti vasuti csatlakozások nemzetgazdasági jelentősége, György Endrétől. 31. l. — Községi háztartás, Galgóczy Károlytól. 55. l. — Nemzetgazdasági törvényhozás. 69. l. — Vegyes közlemények. 73. l. — Könyvészet. 79. l.

A második füzet tartalma: A vasuti válság, Pivani Ignácztól. 81. l. — Néhány adat Magyarország szőlészeti statisztikájából. Keleti Károlytól. 102. l. — Községi háztartás. II. A községi bevétel alkalmas forrásai. Galgóczy Károlytól. 121. l. — Irodalom. A közmunka-ügyek állami kezelése Franciaországban, írta Hieronymi Károly. 135. l. — Nemzetgazdasági törvényhozás, 146. l. — Vegyes közlemények, 151. l. — Könyvészet, 157. l.

A harmadik füzet tartalma: A vasuti válság, második cikk; Pivani Ignácztól. 161. lap. — A bankjegyek kényszerforgalma nálunk és Franciaországban, Hegedüs Sándortól. 196. lap. — Oroszország vasutai. 209. lap. — Irodalom: Lombardstreet, a pénzpiacz leírása, írta Bagehot. 212. lap. — Hartwich: Aphoristische Bemerkungen über das Eisenbahnwesen und Mittheilungen über die Eisenbahnen in London, 223. lap. — Nemzetgazdasági törvényhozás. 224. lap. — Vegyes közlemények. 230. lap. Könyvészet 238. lap.

A negyedik füzet tartalma: Pénzügyeink hanyatlásának okai. Halász Imrétől. 241. l. — Gyakorlati adatok a munkabér alakulásának kérdéséhez. György Endrétől. 288. lap. — A pénzügyminiszter javaslata a közadók kezeléséről. Forray Arthurtól. 319. lap. — Az állam és mezőgazdaságunk. Máday Izidortól. 350. lap. — Községi háztartás. (Vége.) Galgóczy Károlytól. 365. lap. — Nemzetgazdasági törvényhozás. 377. lap. — Vegyes közlemények. 388. lap. — Könyvészet. 398. lap.

Előfizetési felhívás.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

Megjelen havi füzetekben f. é. juliustól kezdve.

A m. tud. Akadémia nemzetgazdasági bizottságának közreműködésével

szerkeszti

HALÁSZ IMRE.

A magyar tudományos Akadémia egy havi füzetekben megjelenő nemzetgazdasági folyóirat kiadását határozta el. E folyóirat előrajzát a következőkben bátorkodunk a t. olvasó közönség tudomására hozni.

A Nemzetgazdasági Szemle célja:

a koronként előtérbe lévő fontosabb nemzetgazdasági kérdéseket a mai tudomány színvonalán álló értekezésekben tárgyalni s közvetítőül szolgálni a nemzetgazdasági tudomány jelenkori mozgalmait s hazai művelődésünk között; fejtegetni a magyar államot és társadalmat közvetlenül érdeklő gyakorlati kérdéseket az állami pénzügyek s a nemzetgazdasági élet különböző ágaiak köréből;

előmozdítani az ország nemzetgazdasági és pénzügyi viszonyainak helyes felismerését a hivatalos és magán uton felgyűlt ama nagy becsű statisztikai anyag feldolgozása által, mely részint roppant tömegénél fogva, részint mivel többnyire hivatalos forrásmű alakjában tétetik közé, a hazai közművelődésre nézve eddig nagy részben holt tőkét képezett:

szemmel kísérni a művelt nemzetek törvényhozásában s gazdasági életében felmerülő fontosabb nemzetgazdasági jelenségeket, kiváló tekintettel Magyarország anyagi érdekeire s a nálunk szőnyegen forgó gyakorlati kérdésekre; ismertetni a külföldi irodalmakban megjelenő legnevezetesebb nemzetgazdasági szakmunkákat;

figyelemmel kísérni s kritikailag méltatni a magyar irodalomban megjelenő minden jelentékenyebb nemzetgazdasági, pénzügyi és statisztikai művet

A Nemzetgazdasági Szemle egyuttal rendes közlönye lesz a magyar tudományos Akadémia nemzetgazdasági bizottságának s vázlatos jelentéseket fog közölni ennek működéséről és azon értekezletekről, melyek a bizottságban az ország anyagi érdekeinek körébe vágó fontosabb kérdésekről időnként tartatni fognak.

E rövid program, azt hisszük, a Nemzetgazdasági Szemle megindításának elégséges indoklásául s igazolásául szolgálhat s így ez irányban bővebb fejtegetéseket mellőzve, a vállalatot a t. olvasó közönség szíves figyelmébe ajánljuk.

A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztője mindent el fog követni, hogy a folyóirat a fentebb vázolt program követelményeinek megfelelően s minél hatásabban érvényre juttassa azon intenciókat, melyek a magyar tudományos Akadémiát ezen irodalmi vállalat életbeléptetésére indították.

Hogy a szerkesztőség erőyes törekvése egészen sikertelen nem maradand, arra nézve reményt nyújt azon szakférfiak támogatása, kik közreműködésüket megígérni szíveskedtek. Egyébiránt a szerkesztőség folytonosan rajta lesz, hogy a vállalat köré minél több jeles irodalmi és tudományos erőt csoportosítson.

Budapest, 1874. június hóban.

A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztőisége.

(Budapest, dohány-utca 12. sz. I. emelet.)

A Nemzetgazdasági Szemle

megjelen havonként 80 lapnyi nagy nyolczadrétű füzetekben.

Az első füzet f. é. július hóban adatik ki.

Előfizetési ár: egész évre 8 forint, fél évre 4 forint.

Az **előfizetési pénzek**, s minden a folyóirat kiadását és szétküldését illető küldemények és levelek az **Athenaeum irodalmi és nyomdai** részvény-társulathoz (Budapest, Barátok-tere) intézendők.

A **szerkesztőséget** illető közlemények a Nemzetgazdasági Szemle szerkesztőségéhez, (Budapest, dohány-utca 12. szám) küldendők.